

FÜSUN ÜSTEL
İmparatorluktan Ulus-Devlete
Türk Milliyetçiliği:
Türk Ocakları
(1912-1931)

i l e t i ş i m

FÜSÜN ÜSTEL 1955'te Ankara'da doğdu. Ortaöğrenimi Notre Dame de Sion'da, yükseköğrenimi AÜSBF'de tamamladı. 1980-81'de İtalya'nın Bologna kentindeki Johns Hopkins Üniversitesi'nde yüksek lisans programını izledi. 1982'de İ.Ü. İktisat Fakültesi'nde araştırma görevlisi oldu. 1987'de AÜSBF'den doktorasını aldı. 1993'te doçent oldu. 1990'dan bugüne M.Ü. Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Yerli ve yabancı sosyâlbilim dergilerinde Türkiye tarihi, milliyetçilik ve kimlik sorunuyla ilgili makaleleri yayınlanmıştır.

İletişim Yayınları 429 • Araştırma-İnceleme Dizisi 47

ISBN 975-470-612-3

© 1997 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 1997, İstanbul
2. BASKI 2004, İstanbul (500 adet)

KAPAK Ümit Kıvanç

DIZGI Remzi Abbas

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Sait Kızılkırmak

MONTAJ Şahin Eyilmez

BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Hanı No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Çalışmalarım sırasında verdiği
destek için Annem Necla Çataltaş'a
sevgilerimle...

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	9
Önsöz.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

Türk Ocağı'ndan Önce Kurulan Türkçü Dernekler	15
1. Türk Derneği	15
EK 1. Türk Derneği Nizâmnâmesi.....	35
EK 2. Türk Derneği Beyânnâmesi.....	37
EK 3. Harbiye Nezâret-i Celîlesine.....	41
EK 4. Ayândan Besarya Efendi Hazretlerine.....	41
2. Türk Yurdu Cemiyeti	42

İKİNCİ BÖLÜM

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Ocağı	51
1. Kuruluş	51
2. Türk Ocağı ve Siyasi Partiler	69
3. 1918 Kongresi	80
EK 5. Türk Ocağı'nın Nizâmnâme-i Esâs ve Dâhilîsi.....	100
EK 6. Türk Ocağı Esas Nizâmı.....	105
EK 7. Türk Ocağı 1330, 1331, 1332 Seneleri Masarifat ve Vâridât Cetvelleridir.....	109
EK 8. Türk Ocağı Marşı.....	111
4. Köycüler Cemiyeti	111
EK 9. Köycüler Cemiyeti İlmühaberi.....	121
EK 10. Köycüler Nizâmnâmesi.....	122
EK 11. 29 Şubat 1335'de Toplanan Köycüler Birinci Kongresi'nde Alınan Kararlar.....	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Ocakları	125
1. Türk Ocakları'nın Yeniden Örgütlenmesi	125
2. Türk Ocakları Birinci Umûmî Kongresi (1924)	145
EK 12. Türk Ocağı Yasası.....	162
EK 13. Türk Ocakları 1924 Yılı Kongresi Azâsı.....	163

3. Türk Ocakları İkinci Kurultayı (1925)	165
4. Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı (1926)	180
EK 14. Türk Ocakları 1926 Yılı Kurultayı'na Sunulan Bütçe	213
EK 15. Türk Ocakları Mesai Programı	213
5. Türk Ocakları Dördüncü Kurultayı (1927)	226
EK 16. 1927 Kurultayı'na Katılan Delegelerin Adları	252
EK 17. Türk Ocakları Talimatnâmesi	254
EK 18. Türk Ocakları Müfettişler Talimatnâmesi	280
6. Türk Ocakları Beşinci Kurultayı (1928)	285
EK 19. Türk Ocakları 1928 Kurultayı Delegeleri	312
EK 20. 1928 Yılında Türk Ocakları Şubelerinin Bütçeleri	314
EK 21. Türk Ocakları Merkezî Heyeti'nin 1928-29 Senesi Bilançosu	320
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Türk Ocakları'nın Kapatılması	321
1. Türk Ocakları ve Muhalefet	321
EK 22. Türk Ocakları Merkezî Heyeti'nin 1929-30 Senesi Bilançosu	357
2. Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı (1931)	358
EK 23. Türk Ocakları Merkez Binası İçin Çıkarılan Kanun ve Gerekçesi.....	385
EK 24. C.H.F. Üçüncü Kongresi'nde Türk Ocakları'nın Feshine İlişkin Karar Sureti.....	385
EK 25. 1931'de Türk Ocakları'nın İsimlerini Gösterir Liste	387
EK 26. 1930-31 Döneminde Türk Ocakları'nda Verilen Konferanslar	390
EK 27. Türk Ocakları Tarafından Yayımlanan Kitaplar	393
EK 28. Türk Ocakları Merkez Heyeti Muhasebesinin 1930-1931 Bilançosu	395
EK 29. Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumiliğinin Fırka Teşkilâtına Umumi Tebligatı.....	396
EK 30. Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı	400
EK 31. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi.....	400
Sonuç	401
Kaynakça	405

SUNUŞ

Elinizdeki bu çalışma, 1987 yılı başında A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde doktora tezi olarak sunuldu. O günden bu yana geçen on yılı aşkın süre içinde, çeşitli yayınevlerinden gelen yayımlama önerilerini bir yandan araştırmaya tez formatının dışında bir biçim kazandırma niyetiyle ertelerken, diğer yandan da yeni çalışma konularının çekim alanına girmekten kendimi alıkoyamadım.

Bu arada Türk Ocakları 1986'da yeniden açılarak Türk-Islam Sentezi görüşü doğrultusunda faaliyete başladı. Ancak, yeni faaliyet döneminde 1920'li yıllarda gerçekleştirmiş olduğu kitlesel destek ve yaygın örgütlenmeyi sağlayamadı. Üyelerinin ve araştırmacıların ilgisiyle sınırlı mütevazı bir dernek görüntüsünün ardında ise, bürokrasinin çeşitli kademelerinde ve birbirini izleyen parlamento ve hükümetlerde yer alan "Ocaklı"ların ya da sempatizanların işgal ettikleri önemli mevkiiler bulunmaktaydı.

Nitekim Türk Ocakları, 1996'da bütçeden bazı vakıflara ayrılan yardım ödeneğinden almaya hak kazandığı payla ve 1931'den sonra çeşitli kurumlar tarafından kullanılan ve

son olarak Ankara Devlet Resim Heykel Müzesi'ne dönüştürülen Türk Ocakları eski binasının mülkiyetinin Derneğe devredilmesine ilişkin bazı ANAP'lı milletvekilleri tarafından hazırlanan yasa önerisi üzerine çıkan tartışmalarla gündeme geldi. Bu arada, Kültür Bakanı Ağâh Oktay Güner'i basında yer alan "Gönül borcum, geri vereceğim" yaklaşımı, devir işleminin hukuki boyutunun ötesinde ifade ettiği sembolik anlama da işaret etmekte; Türk Ocakları'nın savunduğu zihniyet dünyasının kişi ve kadrolar aracılığıyla varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktaydı.

"Milliyetçi-muhafazakâr kesim" genellemesi içinde değerlendirilebilecek "Ocaklılık"ın tanımı ve Türk Sağı açısından konumlandırılması, Türk Ocakları'nın kuruluş yıllarına, özellikle en ihtişamlı dönemini oluşturan 1923-1931 dönemine dönmeyi gerektiriyor.

Türk Ocakları'nı 1923-1931 döneminde ulaştığı üye ve şube sayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarının en büyük sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamak mümkün mü? Resmi ideoloji ve devlet politikalarıyla arasına koyduğu "mesafe" açısından değerlendirildiğinde Türk Ocakları'nı 1920'lerde bir sivil toplum kuruluşu olarak değerlendirmenin pek mümkün olmadığını, 1930'dan itibaren başlattığı "sivilleşme" girişimlerinin ise, kapatılmasına giden süreçte önemli bir rol oynadığını görüyoruz. Dolayısıyla Türk Ocakları'nın tarihi, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki devlet-sivil toplum ilişkilerinin doğasını anlamada önemli ipuçları veriyor.

Son olarak, çalışmanın yayımlanması aşamasında yapılan sınırlı birkaç değişiklik ve ekleme dışında doktora tezinin yapısının bütünüyle korunduğunu belirtmek isterim.

Narlı, Temmuz 1997

ÖNSÖZ

1912-1931 yıllarında Türk Ocakları'nı ideolojik yapısı, faaliyetleri ve kültür hayatına etkileri açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışma, olanaklar ölçüsünde birincil kaynaklara dayanılarak hazırlanmıştır.

Çalışma sırasında karşılaşılan temel sorunlardan biri imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde ve büyük dönüşümlerin söz konusu olduğu yaklaşık yirmi yıllık bir zaman kesiti içinde belgelere ulaşma konusunda çekilen güçlük olmuştur. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde henüz Türkçülük akımının çok az sayıda basın ve yayın organı tarafından desteklenmesi Türk Ocağı'na ilişkin haberlerin sınırlı olmasına yol açarken, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı ile birlikte bir yandan Türk Ocağı'nın faaliyetlerinin verimli bir biçimde sürdürülememesi, öte yandan da basının ilgisi- nin imparatorluğun parçalanma sürecine ilişkin temel sorunlara kayması nedeniyle sistematik bir bilgi elde edilememiştir. Bu dönemde önemli bir başvuru kaynağı olan *Türk Yurdu* dergisi ise, henüz Türk Ocağı'nın resmi yayın organı olmaması nedeniyle Türkçülük akımının edebiyat, dil ve

tarih konusundaki kuramsal temellerini atmayı birincil amaç olarak izlemektedir. Öte yandan Türk Ocağı'nın 1920 yılında İşgal Kuvvetleri tarafından iki kez basılarak gizlice yer değiştirmek zorunda bırakılması çalışmaya ışık tutabilecek bazı belgelerin kaybolmasına yol açmıştır. Bu nedenlerle Türk Ocağı'nın birinci faaliyet dönemi incelenirken, makaleler, basın haberleri, ulaşılabilen belgeler ve özellikle anılara dayanılmak zorunda kalınmıştır.

Cumhuriyet döneminde ikinci kez örgütlenerek faaliyete geçen Türk Ocakları'nı incelerken özellikle kurultay dönemlerine ağırlık verilmiştir. Söz konusu dönemde Türk Ocakları'nın kitle eğitimini hedef alan düzenli ve birbirine benzer faaliyetleri dışında temel değişikliklere yol açan önemli kararların kurultaylarda alınmasının yanı sıra, Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarıyla uyumlu bir biçimde hareket etmesi nedeniyle ancak kurultay dönemlerinde basın tarafından gündeme getirilmiş, bu dönemlerin dışında ise, genellikle Ocakların sürdürdüğü çeşitli faaliyetlere halkın katılımını sağlamak için yapılan duyurularla yetinilmiştir.

Türk Ocakları'nın gerek ideolojik yapısı, gerekse faaliyetlerinin niteliği açısından tartışmaya açılması 1928'den sonra başlamıştır. Bu dönemde, bir yandan Cumhuriyet Halk Fırkası yönetimi tarafından özellikle taşrada ayrı ve güçlü bir iktidar odağı olarak görülmeye başlanması siyasal sınıf ve onların organik aydınlarını rahatsız ederken, Serbest Cumhuriyet Fırkası ile olan özellikle tabandaki yakınlaşması nedeniyle hükümet yanlısı basının da tepkisini çekmiş ve nihayet muhalif güçlerin Türk Ocakları'nın temsil ettiği milliyetçilik anlayışını sorgulamaya başlaması, önemli tartışmaların ortaya çıkmasına yol açmış ve bir anlamda sonunu hazırlamıştır.

Elinizdeki çalışmanın bütününe yönlendiren, değerli görüşlerinden yararlandığım Doktora tez danışmanım Doç.

Dr. Sina Akşin'e teşekkür borçluyum. Ayrıca 1984 yılında yaptığım başvuru üzerine bu çalışmanın bir bölümünü maddi olarak destekleyen Türk-Amerikan İlmî Araştırmalar Derneği'ne, konu açısından önemli bir kaynak niteliği taşıyan Köycüler Cemiyeti dosyasını bana veren Sayın Uluğ İğdemir'e, söz konusu dosyanın çevrimyazılarında yardımcı olan Sayın Adnan Önelçin'e, ellerindeki kaynakları benimle paylaşan Sayın Saman Helvacıoğlu ve Sayın Erol Şadi Erdinç'e, tezin tümünü okuyarak beni yüreklendiren Sayın Doç. Dr. Zafer Toprak ve Sayın Nuri Akbayer'a teşekkürlerimi iletmek istiyorum. Son olarak, bu çalışmanın her aşamasında gündelik hayatın yıpratıcı ayrıntılarını üstlenerek gerçek bir dayanışma örneği sergileyen Sayın Gönül Üstel'in yardım ve katkılarını anmadan geçemeyeceğim.

Fusun Üstel
İstanbul, 1986

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRK OCAĞI'NDAN ÖNCE KURULAN
TÜRKÇÜ DERNEKLER

1. Türk Derneği

II. Meşrutiyet'in getirdiği görece özgürlük ortamı içinde kurulan Türk Derneği, Yusuf Akçura'nın deyişiyle "Türkçülükte teşkilatlanma devresi"nin ilk girişimini oluşturmaktadır.¹ "İlmi Türkçülük"ü kültürel alanda yayma amacına yönelik olan Türk Derneği'nin kuruluş tarihine ilişkin çelişkili verilere sahibiz.² Ancak, Dernek nizamnamesinin yayımlanma tarihi

1 Yusuf Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri; 1928 Yılı Yazıları*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s. 188.

2 Türk Derneği'nin kuruluşuna ilişkin en erken tarih olarak Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, C. 2, s. 472 ve *Türk Ansiklopedisi*, C. 22, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1982, s. 68'de 1908 Kasım'ı verilmektedir. Oysa Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s. 188-189'da kendisinin 1908 Kasım'ında İstanbul'a geldikten sonra tanıdığı bazı Türkçüler ile bir dernek kurulması yönünde girişimlerde bulunduğunu ve Derneğin ancak yıl sonuna doğru şekillendiğini anlamakta; bu bilgi Veled Çelebi İzbudak, *Hauralarım, Canlı Tarihler-14*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1946, s. 69'da Veled Çelebi tarafından doğrulanmaktadır.

Türk Derneği'nin Aralık 1908'de kurulduğu konusunda görüş birliği taşıyanlar çoğunluktadır. Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, London, 1961, s. 343 ve V. Gordlevskiy, *İstanbul'daki Türk Derneği'ne İlişkin Notlar*, Moskova, 1912, s. 2'de 24 Aralık 1908 tarihini ver-

dikkate alındığında,³ Türk Derneği'nin resmi kuruluşunun en erken olasılıkla Aralık 1908'de olduğunu kabul edebiliriz.

Türk Derneği'nin kuruluş tarihinin yanı sıra, kurucu üyelerinin sayısı ve kimlikleri konusunda da farklı bilgilere sahibiz. Y. Akçura, Derneğin kendi girişimi ve Necib Asım (Yazıksız) ile Veled Çelebi'nin (İzbudak) katkılarıyla ilk kez gündeme geldiğini belirtirken,⁴ Türk Derneği'nin daha sonraki üyelerinden Rus türkolog V.A. Gordlevskiy, Y. Akçura'dan söz etmemekte ve girişimin öncülüğünü Necib Asım ve Veled Çelebi'ye bırakmaktadır.⁵ Gordlevskiy'e göre, Türk Derneği'nin kurucu ve yöneticilerinin sayısı 16'dır.⁶ Ahmet Mithat, Emrullah Efendi, Veled Çelebi, Necib Asım, Kork-

mektedirler. Y. Akçura, *a.g.e.*, s. 189, Türk Derneği Nizâmnâmesi'nin 25 Aralık 1908 tarihiyle yayımlandığını bildirmekte; Ağâh Sırrı Levend, "Türk Kültürünün Gelişmesinde Derneklerin ve Kurumların Rolü" içinde, İsmail Uluçgür, *Ağâh Sırrı Levend*, TDK Yayınları, 1982, s. 233'de 25 Aralık 1908'i Derneğin kuruluş tarihi olarak kabul etmektedir. Ayrıca François Georgeon, *Aux Origines du Nationalisme Turc*, Yusuf Akçura (1876-1935), Editions ADPF, Paris, 1980, s. 43 ve Jacob M. Landau, *Pan Turkism in Turkey, A Study of Irredentism*, C. Hurst and Company, London, 1981, s. 38'de Türk Derneği'nin Aralık 1908'de kurulduğunu onaylamaktadırlar. Türk Derneği'nin kuruluşuna ilişkin farklı tarihler için Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, C. I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984, s. 414 ve Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul, 1956, s. 446'da 18 Ocak 1908 tarihi verilmektedir. Tunaya'nın verdiği 25 Kânun-ı evvel 1324 karşılığı 8 Ocak değil, 7 Ocak 1909 olması gerekmektedir. Öte yandan *Senin*, 11 Mayıs 1327, no. 3-979'da, Celal Şahir, Türk Derneği'nin ilk İdare Heyetinin 24 Kânun-ı evvel 1324 (6 Ocak 1908) tarihinde seçildiğini belirtmektedir. Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, e Yayınları, İstanbul, 1983, s. 348'de Türk Derneği'nin Ocak 1911'de kurulduğunu lieri sürerlerken, büyük bir olasılıkla Türk Derneği ile Türk Yurdu Cemiyeti'ni birbirine karıştırmaktadırlar.

3 *Türk Derneği Nizâmnâmesi*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1324.

4 Y. Akçura, *a.g.e.*, s. 188-189.

5 V.A. Gordlevskiy, *a.g.e.*, s. 3.

6 V.A. Gordlevskiy, *a.g.e.*, s. 4. Gordlevskiy kurucu üyelerin tümünün kimliğini vermeksizin, üye sayısının 16 olduğunu belirtmektedir. Farklı kaynaklara dayanarak yapılan araştırma sonucu, kişilerin adları her zaman aynı olmamakla birlikte, 16 sayısına ulaşılmıştır. Verilen kurucu üye adları, bu kaynaklarda bulunanların tümünü oluşturmaktadır.

mazoğlu Celal, Akçuraoğlu Yusuf, Akyığıtoğlu Musa, Fuad Raif (Köseraif), Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Ferit;⁷ Bursalı Tahir, Agop Boyacıyan, Arif;⁸ Mülkiye Mektebi Müdürü (Mehmed) Celâl, Ahmet Hikmet ve Ispartalı Hakkı (Ağlarca)⁹ kurucu üyeleri oluşturmaktadırlar.

Türk Derneği Nizâmnâmesi, Aralık 1908'de Ahmet Mithat, Emrullah Efendi, Celâl, Rıza Tevfik ve Ahmet Hikmet başta olmak üzere bir grup kurucu üye tarafından hazırlanarak kaleme alınmıştır.¹⁰

Türk Derneği Nizâmnâmesi'nin hükümete onaylatılmasından sonra, Nizâmnâme'nin 8. maddesi uyarınca ilk İdare Heyeti seçilmiş ve başkanlığına Necib Asım, başkan yardımcılığına Veled Çelebi,¹¹ fahri başkanlığına ise Veliht Yusuf İzzettin Efendi getirilmişlerdir.¹² Önceleri bir toplantı yerinden yoksun bulunan Türk Derneği üyeleri, Beyoğlu'ndaki sabit ikametgâha geçilinceye kadar Darülfunun,

7 Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 414; Ahmet Bedevi Kuran, *a.g.e.*, s. 446.

8 Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, C. 2, s. 472 ve Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s. 189. İlk gruptaki adlara ek olarak Bursalı Tahir, Agop Boyacıyan ve Arif Beylerden söz edilmektedir.

9 Ağâh Sırrı Levend "Meşrutiyet Devrinde Dilde Sadeleşme Hareketi-1. Türk Derneği", *Sanat ve Edebiyat*, no. 37-38, 20 Eylül 1947, s. 3. Türk Derneği'nin kurucuları olarak ilk iki gruptan yalnızca Arif Bey'den söz edilmekte, ayrıca Mülkiye Mektebi Müdürü Celâl, Ahmed Hikmet ve Ispartalı Hakkı kurucu üyeler arasında anılmaktadır.

Ali Kemal Meram, *Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi*, Kültür Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 163. Türk Derneği'nin kurucuları arasında Mehmed Emin (Yurdakul) ve Âkil Muhtar'ın (Özden) da bulunduğu belirtilmektedir. Oysa Mehmed Emin, Türk Derneği'nin kurulduğu tarihte Trabzon Rüşûmât Nâzirliği'nde görev yapmaktadır. Mehmed Emin Türk Derneği'nin daha sonraki üyelerindendir. Dr. Âkil Muhtar'ın adına ise, bu kaynak dışında hiçbir yerde rastlanmamıştır. Gerek Mehmed Emin, gerekse de Âkil Muhtar, 1911'de kurulacak olan Türk Yurdu Cemiyeti'nin kurucularındandır.

10 V.A. Gordlevskiy, *a.g.e.*, s. 3-4.

11 *Senin*, 11 Mayıs 1327, no. 3-979.

12 V.A. Gordlevskiy, *a.g.e.*, s. 4. Yusuf İzzettin'in Veliht olması 27 Nisan 1909'da Sultan Reşat'ın padişahlığa gelmesinden sonradır.

Yeni Gazete idarehanesi, Kürt Kulübü gibi yerlerde biraraya gelmişlerdir.¹³

Dernek üyelerinin sayısı ve kimliklerine ilişkin kesin bilgi sahibi olunmamakla birlikte, 1909'da üye sayısının 50'ye çıktığı bilinmektedir.¹⁴

1911'de ise, *Türk Derneği* dergisinde üyelerin ayrıntılı bir dökümü yapılmaktadır. Derginin üçüncü sayısında, Derneğin fahrî başkanlığı ve hâmilliğini Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin yürüttüğü açıklanmaktadır. Başkan Fuad Raif, başkan yardımcısı ise Necib Asım'dır. Derneğin öteki üyeleri ise şunlardır:¹⁵

“Ahmet Mithat Efendi (Dârülfünûn-u Osmanî târih-i umûmî müderrisi); Veled Çelebi (Mecmua sâhib-i imtiyâzı ve Dârülfünûn lisân-ı Fârisî müderrisi); (Müftüoğlu) Ahmet Hikmet (Dârülfünûn edebiyât-ı Osmanî müderrisi); Akçura Yusuf (Kâtib-i evvel ve Mekteb-i Harbiyye ve Mekteb-i Mülkiyye târih-i siyasî muallimi); Celâl (Erzurum vâlisi); (Mehmed) Arif (Târih Cemiyeti azâsından); Tahir (Bursa mebusu, binbaşı); Boyacıyan Agop (Dârülfünûn-u Osmanî ulûm-u ri'yâziyye ve tabiiyye şubesi müdür-ü sâni-si); Emrullah (Kırkkilise mebusu, Dârülfünûn-u Osmanî felsefe müderrisi); Akyiğitzade Musa (Mekteb-i Harbiyye Rus lisânı muallimi); Rıza Tevfik (Edirne mebusu, Darülfü-

13 *Senin*, 11 Mayıs 1327, no. 3-979, s. 1. Necip Asım, “Ahmet Hikmet”, *Türk Yurdu*, C. 5, no. 30, Haziran 1927, s. 537. “Türk Derneği’ni iptidâ Dârülfünûn-da kurmuştuk. Oradan istisgâl gördük, hepimiz parasız idik, yersiz kalmıştık. Müftüoğlu Hikmet bize “Yeni Gazete” idarehânesinde bir bannacak yer buldu. Fakat orası da bir siyâset ocağı olduğu için işlerine gelmedik.”

14 VA. Gordlevskiy, a.g.e., s. 4.

15 *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 3, 1327, s. 103-104. M. Şakir Ülkütaşır, “Fuad Köse-arif ve Tasliyecilik”, *Türk Yurdu*, no. 257, Haziran 1955, s. 942. Türk Derneği’ne Radloff ve Thomsen gibi türkologlar da fahrî üye olarak katılmışlardır. Falih Çoker, *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983. Çoker, 15 Ekim 1912’de üye sayısının 63 olduğunu belirtmektedir.

nûn-u Osmanî tarih-i edebiyât-ı osmâniyye müderrisi); Is-
partalı Hakkı (Muharririnden); Mahmud Nedim (Veznedar
ve Mecmua memuru; Kolağası); Akif (Saray yüzbaşısı); Nu-
reddin (Siverek mebusu); Vlademir Gordlevskiy (Peters-
burg elbine-i şarkıyye muallimlerinden); Rahip Karaçon
(Macar müsteşriklerden); İsmail Hakkı (Gümülcine hukuk-
şinâsından); Rıza Paşa (Karahisar mebusu); İzzet (Beşinci
Ordu Levâzım Üçüncü Şube Müdürü); Mustafa Zühdü (In-
han) (Kâtib-i sâni; Mekteb-i Hukuk ilm-i iktisat ve Mekteb-
i Mülkiyye istatistik muallimi); Ahmet Refik (Altınay) (Mu-
harrirîn-i askeriyeden, yüzbaşısı); Mehmed Ayaz Efendi İs-
hakof (Ayaz İshaki İdilli) (Muharririnden); (Mehmed)
Emin (Yurdakul), (Millî Şâirlerimizden); Mahmud Cevad
(Maârif Nezâreti Kütüphâneler müfettişi); Anton Tıngır
(Lisân muallimlerinden); Çanakkaleli Atıf (Jandarma mûla-
zımı); Milaslı Doktor İsmail (*Teceddüd Gazetesi* sahip ve
muharriri); Petersburglu Vasil Vasilyeviç; Hüseyin Cahid
(Yalçın) (İstanbul Mebusu); Ömer Fevzi (Bursa Mebusu);
Ahmet Hilmi (Eğinli); Mehmed Masum Efendi (Rusçuk
Rüştiyye Mektebi Muallimlerinden); Necib (Türkçü) (İz-
mirli müdekkikinden); Halil (Mümtaz Kolağalarından);
Doktor Hazık; Safvet (Bahriye kaymakamlarından).”

1911’de İstanbul’daki Türk Derneği’ne ilaveten yurt içi ve
dışında şubeler açılmıştır.¹⁶ İlk şube Rusçuk’ta Mehmed
Masum tarafından kurulmuştur. Üyelerin adları ve sayısına
ilişkin bilgi verilmemektedir. İkinci şube İzmir’de bulun-
maktadır. İzmir şubesinin başkanlığını Edirneli Mehmet
Necib (Türkçü), başkan yardımcılığını Hadîka-i Ticâret
Mektebi müdürü Necib Necati, kâtipliğini Maârif başkâtibi
Hüsnü, sandık emniyetini ise Gad Franko Efendi yürütmek-
tedir. *İttihad Gazetesi* başyazarı Hüseyin Fehmi, Berki Nâhi-

16 “Şubelerimiz”, *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 5, 1327, s. 164-166.

yesi müdürü Mahmud Edip, Doktor Ali, Doktor Abdurrahman, Çakıroğlu Mihaliki, dava vekili Tahir, Müstecbizade İsmet, mâiyet-i vilâyetpenahiye memurları Enver ve Şükrü İzmir Türk Derneği'nin ilk üyelerindendir. Kastamonu'da kurulan üç numaralı Türk Derneği şubesinin başkanlığını İstinaf mahkemesi reisi Ali Rıza yapmaktadır. İlk üyeler Kastamonu Vâlisi Hüsnü başta olmak üzere, savcı Halid; İstînâf azâsı Kosti, Reji dava vekili Osman, İstînâf başkâtibi Hüseyin, İstînâf zabıt kâtibi Ömer, Tahrirât Müdürü Ahmet Rifat, Şeyh Ataullah Efendi, Mahkeme-i Şeriyye zabıt kâtibi Sabit, İstînâf azâsı Hacı Mümin'dir.

Türk Derneği'nin İmparatorluk sınırları dışındaki tek şubesi, Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de "Edebiyyât-ı Osmâniyye Cemiyeti" adı altında kurulmuştur. Türk Derneği'ne gönderilen ve dergide yayımlanan mektupta, Edebiyyât-ı Osmâniyye Cemiyeti'nin amacı şöyle açıklanmaktadır: "Türk Derneği Macar Şubesinin maksadı, Macaristan'da lisan-ı Osmanî ve tarih-i Osmâniyye ahalinin enzâr-ı itinâsını celp etmekle beraber Macar müsteşriklerinin ilm-i ensâl-i milî ve ilm-i elsinîye dâir yazdıkları ve Macarca neşr edilen eserlerini Osmanlılara târif ve ilâm eylemektir".¹⁷

Edebiyyât-ı Osmâniyye Cemiyeti'nin fahri başkanlığına Vambéry, başkanlığına ise Kunoş Efendi seçilmişlerdir. Dr. Mesaroş ve Dr. Germanus kâtiplik görevini yürütmektedirler. Kurulduğunda 22 üyeye sahip olan "Macar şubesine" üye olabilmek için "lisan-ı Türkîye vâkıf olmakla beraber edebiyât-ı Osmânî yahut lisan-ı Osmâniye mensup hidemât-ı edebiyede bulunmak şarttır".¹⁸ Cemiyet kütüphanesinde, İstanbul'da yayımlanan günlük ve haftalık süreli yayınların toplanacağı ve kütüphaneye yayın gönderenlerin Macar şubesinin

17 "Türk Derneği riyâset-i âliyyesine", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 5, 1327, s. 166.

18 A.g.e., s. 166-167. Julius Germanus, "Türk Darnay", *Keleti Szemle* (Revue Orientale), 1909, Indiana University Publications, Bloomington, 1968, s. 343-344.

resmi gazetesi olan *Revue Orientale*'i karşılıksız olarak alabilecekleri bildirilmektedir. Söz konusu gazete, altı dilde Osmanlı ve Tatar dilleri üzerine makaleler yayımlamaktadır. Edebiyât-ı Osmâniyye Cemiyeti'nin ayda bir kez yapılacak olan toplantılarından alınacak kararların, kâtipler aracılığıyla, İstanbul'daki Türk Derneği'ne bildirilmesi gerekmektedir.¹⁹

Yurt içi ve yurt dışı şubelerin açılmasıyla birlikte canlılık kazanması beklenen Türk Derneği'nin üye sayısının azlığı ve üyelerin gerek merkezde, gerekse şubelerde sivil ve asker bürokratlardan oluşması, Derneğin seçkin yapıyı ortaya koymaktadır. 1912 yılında Derneğin üye sayısı 63'dür.²⁰ Ancak, Türk Derneği'nin daha sonraki yıllarda kurulacak Türkçü derneklerden farklı olarak, Türk unsurunun yanı sıra, Türk olmayan Osmanlı uyrukları ve Osmanlı uyruğu olmayan yabancılara, Nizâm-nâme'nin 4. maddesi²¹ uyarınca yer vermesi önemlidir. Ayrıca, Prens Said Paşa, Fuad Raif'in babası Köse Raif Paşa, Halid Ziya (Uşaklıgil) Bey gibi devlet büyükleri de üye olmaksızın parasal yardımda bulunmuşlardır.²²

'Sınırlı bir çevreye yönelik olması nedeniyle, basında da kendisinden 'sınırlı' bir biçimde söz ettiren Türk Derneği'nin kurumsal ve ideolojik yapısını, amaç ve faaliyetlerini tanımlamada en önemli kaynakları Türk Derneği Nizâm-nâmesi, Türk Derneği Beyannamesi ve *Türk Derneği* dergisi oluşturmaktadır.

Türk Derneği Nizâm-nâmesi'nin 1. maddesinden de anlaşılacağı gibi, Dernek salt bilimsel amaçlıdır. "Cemiyyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mâzî ve haldeki âsâr, efâl, ahvâl ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye ça-

19 "Türk Derneği niyâset-i âliyyesine", s. 167.

20 Y. Akçura, a.g.e., s. 190.

21 *Türk Derneği Nizâm-nâmesi*, s. 2.

22 Y. Akçura, a.g.e., s. 190.

lışmak, yani Türkler'in âsâr-ı atıkasını, tarihini, lisanlarını, avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolojijasını, ahvâl-i içtimaiyyesi ve medeniyyet-i hâzırâlarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkarak bütûn dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin geniş ve medeniyyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tetkik etmektir".²³ Burada, Türk Derneği'nin daha sonraki yıllarda kurulacak olan Türk Yurdu ve Türk Ocağı gibi kendisini siyaset dışı bir dernek olarak tanımlama çabasına tanık olmaktadır. Ancak, bu subjektif tanımlamanın ötesinde, Türk Derneği dolaylı bir biçimde de olsa pantürkistlerin hedeflerine yardımcı olmaktadır.²⁴ Gerçekten de, Nizâmnâme'nin 2. maddesi ile açıklanan amaçlar ve özellikle "dilde Türkçülük"ü geliştirmeye çalışmak, her ne kadar Türk Derneği'nin "tasfiyecilikle" suçlanmasına yol açacak ve bu nedenle bir Beyanname ile Nizâmnâme'deki "aşırıhklar"ın bir oranda giderilmesine neden olacaksa da, siyasi Türkçülüğe uygun bir zemin hazırlaması açısından önemlidir. Öte yandan, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bazı üyelerinin Türk Derneği'ne devam etmeleri, Derneğin siyasal amaçlara hedef olduğunu göstermektedir.²⁵

Türk Derneği Nizâmnâmesi'nde de görüleceği gibi, Dernek, bilimsel çalışma ile pratik çalışmayı birlikte yürütmek istemektedir.²⁶ Nizâmnâme'nin 3. maddesinde belirtilen faali-

23 *Türk Derneği Nizâmnâmesi*, s. 1.

24 P. Risal, "Les Turcs à la Recherche d'une Ame Nationale", *Mercur de France*, C. 48, Yıl 23, Ağustos 1912, s. 695. Jacob M. Landau, *Tekinalp, Türklü Patriot, 1883-1961*, Nederlands, Historisch-Archaeologisch Instituut Te Istanbul, Istanbul, 1984, s. 10. P. Risal takma adıyla yazılan bu makale Tekin Alp'e aittir.

25 Y. Akçura, a.g.e., s. 201. "Selanik'te oturan esrarengiz İttihat ve Terakki Komitesi, ortaya çıkmakta bulunan bütün fikir, içtimai ve siyasi hareketleri kendine maletmek emelinde idi. Türk Derneği kurulunca, üyelerinden bazılarının oraya gelip gittiği görüldü."

26 V.A. Gordlevskiy, a.g.e., s. 5. "Bu, ayrımı sayılabilecek kadar küçük sorun, üyeleri sık sık ikiye ayırıyordu. Bu arada "Türk Derneği"ni oluşturan üyelerin

yetlerin çeşitliliği ve genişliğine karşın belirsizliği, üyelerin farklı isteklerini programa almak kaygısından kaynaklanmaktadır.²⁷ Ancak, Nizâmnâme'de ayrıntılı bir biçimde tanımlanmayan amaç ve faaliyetlerin, taşra bölgelerindeki şubeler için hazırlanan çalışma programında daha belirgin bir biçimde saptandığını görüyoruz. Bu belirginlik bir yandan İstanbul'un taşradaki şubelere karşı seçkin ve güvensiz tavrından, öte yandan da İstanbul'daki Türk Derneği'nin faaliyetlerin niteliği ve biçimi konusunda daha deneyimli olmasından ve şubelerin açılışıyla birlikte eşgüdümlü hareket etme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Dergi aracılığıyla, ülke içi ve dışında kurulacak olan şubelerin kendilerini yerel makamlara onaylatmaları ve mühürlerini Türk Derneği'nin mühürlerine benzetmeleri konusunda duyuru yapılmakta ve faaliyetler konusunda şu önerilerde bulunmaktadır:²⁸

"1- Her şubede Türkçe harflerimizin adedi kadar küçük defter bulundurulup ahâlî tarafından kullanıldığı işitilen kelimeler başlangıçlarına göre defterlere yazılmalı ve şayet bu kelimelerin müştâkı var ve kullanılıyorsa onlar ve bundan başka kelimelerin nereden geldikleri yani asılları hakkında tetkikât da ilâve edilmelidir. Bu teşebbüs pek az zaman sonra muhitî bir kamûs-u türkî tertibini teshil edecektir.

2- Merhum Şemseddin Samî Bey'in Türkçe Kamûs'undan yahut Ahmet Vefik Paşa merhumun Lehçesinden (*Lehçe-i Osmânî*) birer tanesinin şubelerde bulundurulması fâideden hâli olmayıp işitilen kelimelerin bu eserlerde bulunup bulunmadığını ve var ise ne yolda kullanıldığını tetkik etmek ve şayet Lehçe ve Kamûsun beyânına muhâlif bir netice elde

büyük çoğunluğu, eğer "Türk Derneği" ana sorun olarak ele aldığı dil reformu çalışmalarından uzaklaşacak olursa, üyelikten ayrılacaklarını bildiren tehditler savuruyorlardı".

27 A.g.e., s. 4.

28 "Şubelerimiz", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 6, 138, s. 199-200.

edilir ise yukarıdaki küçük defterlere yazmak münâsip olur.

3- Köylerde Türkler'in söyledikleri eski yerli türkülerin, darb-ı mesellerin ve hikâyelerin yazılması için de ayrı ayrı defterler bulundurulmalıdır.

4- Şubenin bulunduğu vilâyet halkının neslen Türklükle derece-i münasebetleri ve âdat ve ahlâk-ı kavmiyyeleri hakkında ve dâhil-i vilâyette bulunan Türk aşiretlerinin isimleri ve şekilleri ve nüfusları üzerine tetkikât icrâ edilip bir deftere yazılmalıdır.

5- Vilâyet dâhilinde evvelce bulunmuş olan Türk hükümetlerinin ahvâl-i tarihiyesi hakkında tetkikât icrâ ve ikmâl edilmeli ve bu tetkikât büyük bir deftere yazılmalıdır.

6- Vilâyet dâhilinde eskiden kalma muteber Türk aileleri hakkında tetkikât icrâ edilerek bunların şecereleri ile diğer malûmât bir husûsî deftere yazılmalıdır.

7- Vilâyet dâhilindeki kütüphânelerde Türklükle ve Türk lisânına dair mevcûd kitaplar üzerine tetkikât icrâ edilmelidir.

8- Vilâyet dâhilinde Türkler'in vücûda getirdikleri âsar-ı atika ve cedide hakkında sanat ve tarih nokta-i nazarından tetkikat icra edilmelidir. Bu babda ahâlinin rivâyetini dinleyip onlar tarafından gösterilecek izlerden istifâde etmek mümkündür.

9- Vilâyet dâhilinde eskiden beri ne gibi nebatî ve hayvanî ilaçlar kullanıldığının tetkikinde büyük fâideler melhûzdur. Öteden beri bizde 'çoban merhemî' diye marûf ve malûm olan ilâcın bu kere (Rezorbin) namıyla İngiltere'de vâzelin yerine kullanılmaya başladığını söylemek maksadı anlatmak için kâfidir.

10- Vilâyet dâhilinde Türklerden nasıl tedavi ocakları bulunduğu ve bunların kimler olduğu dahi tetkik edilmelidir. Bu vesile ile eski Türk tabâbeti hakkında bir doğru fikir alınır.

11- Şu son iki maddenin yörüklerde tesadûf edilecek tatbikatı bilhassa şayan-ı takdirdir."

Türk Derneği'nin amaç ve faaliyetlerini tanımlamada önemli bir kaynak olan Türk Derneği Beyannamesi, Derneğin siyasal anlamda Osmanlıcı ideolojiye sadık kalmakla birlikte, kültürel alanda ve özellikle dil konusunda Türkçü bir yaklaşım içinde bulunduğunu göstermektedir. Beynamede, sık sık "Osmanlı anâsırının" birlik ve beraberliğinden söz edilmesi ile dildeki Türkçülük yaklaşımı gerçekte bir çelişki olmayıp, Osmanlıcı ideoloji içinde bulunan bir düalizmden kaynaklanmaktadır. P. Risâ'ın (Tekin Alp) de belirttiği gibi, 1908 Meşrutiyet İnkılâbı'nın ilk coşkulu günlerinin ardından Osmanlıcılık kavramının tanımlanması söz konusu olduğunda birbiriyle uyuşmayan, hatta çelişkili iki anlayışla karşı karşıya kalınmıştır.²⁹ Osmanlı toplumdaki Türk ve Müslüman unsurların dışında kalanlar için Osmanlıcılık, sivil ve asker "aristokrasi"yi oluşturan Türklerin bu haklarından vazgeçmeleri anlamına gelmektedir. II. Meşrutiyet'in Osmanlı "vatandaşlığına" yükselttiği Türk olmayan unsurlar, oydaşma ile oluşturulan ve bir anlamda 'üst-organizma' olan Osmanlı İmparatorluğu'nda bir yandan topluluk özelliklerini korurken, diğer yandan yurttaşlık haklarının ortak nimetlerinden yararlanabileceklerini düşünmektedirler. Oysa, Türk ve Müslüman unsur için Osmanlıcı ideoloji farklı bir anlam taşımaktadır. II. Meşrutiyet öncesi, kendilerini İmparatorluğun tek gerçek Osmanlıları olarak kabul eden Türkler, bu ayrıcalığı bir kez daha paylaşmak zorunda kaldıklarında, artık başka tür farklılıkların (Türk Derneği örneğinde dil) varlığını hoşgörüyü karşılamamaktadırlar. Türklere göre Osmanlıcı ideolojinin kabul edilmesi ile birlikte topluluk yaşamı ve özellikleri, yurttaşlık kimliği içinde erimek zorundadır. Bu açıdan bakıldığında bir yanıyla Osmanlıcı kalan Türk Derneği'nin, dilde

29 P. Risâ, *a.g.e.*, s. 679-680.

Türkçü bir yaklaşım içinde bulunması, özellikle Osmanlılık ve Türkçülüğün birlikte gittiği bir dönemde birbiriyle çelişir değil, aksine birbirini tamamlar niteliktedir. Türk Derneği Beyannamesi'nde görüleceği gibi, Dernek, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Türk ve Türk olmayan unsurlar arasındaki tek ayrılığı dil sorununa indirgemektedir: "... lisânları ayrı fakat gönülleri ve duyguları beraber olan Osmanlı anâsırını aynı maksad-ı mukaddes üzere yetiştirmek ve kâffesini -ana dillerinde serbest bırakmakla beraber- aynı lisân-ı millî ile yani Türkçe ile müdâvele-i efkâra sevk etmek lâzım geliyor".³⁰ Başka bir anlatımla Türk Derneği, Osmanlı Türkçesi'ni tüm Osmanlı unsurları arasında konuşulan bir ulusal dil haline getirmeyi amaçlamakta, Türk dili üzerine araştırmalar yapılmasını, resmi kurumların yazışmalarında Türkçe kullanımını yaygınlaştırmayı üstlenmektedir. Ancak, Osmanlı Türkçesi'ni egemen kılmak düşüncesi, başka hiçbir neden aranmaksızın Derneğin dağılması için yeterlidir.³¹ Dernek üyelerinin dil sorununda farklı yaklaşımlara sahip bulundukları, Nizâm-nâme ile Beyanname'nin kullandıkları üslupta açıkça görülmekte ve Beyanname'nin 9. maddesinde, "Osmanlı lisânının Arabî ve Fârisî lisânlarından ettiği istifâde gayri münker bulunduğundan ve Osmanlı Türkçesini, bu muhterem lisânlardan tecrid etmek hiçbir Osmanlının hayâlinden bile geçmeyeceğinden..."³² ifadesiyle ortaya konulmaktadır.

30 "Türk Derneği Beyânname'si", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 1, 1327, s. 3-4. Türk Derneği'nin bir yanı sıra Osmanlılık kalmasına rağmen, dergide yayımlanan "Türklüğü Bilmeli ve Bilişmeliyiz", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 1, 1327, s. 27'de yer alan "İtirafa mecburuz ki Türklüğün en kavî ve medenî kısmı olan Osmanlılar, Türkleri mâzide hiç düşünmemişlerdi. (...) Osmanlı Türkleri hâlâ Türklüğü düşünmüyorlar" ifadesi bu açıdan ilginçtir.

31 Levend, "Meşrutîyet Devrinde Dilde Sadeleşme Hareketi- 1, *Türk Derneği*", s. 3. "İçlerinde tasfiyeciler olduğu gibi, Arapça ve Farsça'dan büsbütün vazgeçmeycnler, hatta bu işi yalnız siyasi cepheden alanlar da vardı."

32 "Türk Derneği Beyânname'si", s. 5.

Dil sorununa öncelik vermeyi amaçlayan Türk Derneği'nin bu konudaki çekingen tutumu, Derneğin aynı adla yayımlanan dergisinde de belirgindir. Başkan Fuad Raif'in öncülük etmesi ile çıkmaya başlayan *Türk Derneği*'nden önce, Dernek Türkçü-İslâmcı çizgideki *Sırat-ı Müstakim*'i "vasıta-i neşr-i efkâr" olarak kullanmaktadır.³³ 1911'de yayımlanmaya başlayan³⁴ *Türk Derneği*, başta ayda bir çıkması planlanırken,³⁵ malî sıkıntı ve yazı yetersizliği nedeniyle,³⁶ 1327'de beş, 1328'de iki sayı olmak üzere toplam yedi sayı çıkabilmiştir. Derginin düzenli çıkmamasının yanı sıra, basıldığı yayınevinin de sürekli olarak değişmesinden, daha başından beri *Türk Derneği*'ne yeterli özenin gösterilmediğini görüyoruz. İlk üç sayının Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, dördüncü sayının Vatan Matbaası, altı ve yedinci sayıların Matbaa-i Kader'de basıldığı *Türk Derneği*, satıldığı yerlerin sınırlılığı ve sık sık değişmesi nedeniyle³⁷ çok az satıla-

33 *Sırat-ı Müstakim*, Yıl 1, 29 Kânun-ı evvel 1324, no. 220, s. 318 ve "Akvâm-ı Türkiye'ye Müjde ve Türk Derneği'ni Tebrik", *Sırat-ı Müstakim*, Yıl 1, 29 Kânun-ı sâni 1324, s. 397. Ayrıca F. Georgeon, a.g.e., s. 43; M.E. Düzdağ, *Türkiye'de İslâm ve İrkçilik Meselesi*, Cihad Yayınları, İstanbul, 1976, s. 24.

34 *Türk Derneği*'nin yayımlanma tarihine ilişkin çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Derginin ilk sayısının üzerinde 1327 tarihi gösterilmesine karşın, Dernek üyelerinden Gordlevskiy, a.g.e., s. 11 ve *Senin*, 11 Mayıs 1327, no. 3979'da, 1327 yılında yapılan genel toplantının kâtibi Celal Sahir'in Dernek üyeleri önünde, Derginin 1325-1326 yıllarında çıktığını söylemesine bir anlam verilememiştir. Ancak Y. Akçura, a.g.e., s. 190'da ilk sayının 1327'de çıktığını onaylamaktadır.

35 *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 1327. "Türklüğe dâir tettebbûatı hâvidir. Ayda bir çıkar" ibaresi bulunmaktadır.

36 Bu konuda Gordlevskiy, a.g.e., s. 11'de şunları söylemektedir: "Sanırım bu yüzden yazı işleri komitesinde bu işleri yürütecek kimse yoktu ve çoğunlukla dergi için herkes canının istediği kadar bir ücret veriyordu. Aidât ödentilerinden (20 kuruş, yani 1 ruble 60 kapık, üç aylık), çeşitli kişilerin ve milletvekillik görevindekilerin bağışlarından toplanmış olan toplam para, dergiyi yayına hazır hale getirdi."

37 *Türk Derneği*'nin 1. sayısı İkbal Kitaphanesi'nde, 2. ve 3. sayıları Zaman Kitaphanesi'nde, 4.-7. sayıları ilk iki kitapçıya ek olarak Hayriye Kitaphanesi'nde satılmıştır.

bilmiştir. Yönetimden kaynaklanan düzensizliklerin yanı sıra, *Türk Derneği*'nin satılmasını engelleyen nedenlerin başında, 1911'deki Dernek genel toplantısının kâtibi Celâl Sahir'in (Erozan) de belirttiği gibi, fazla ciddi ve bilimsel olması ve kullanılan dilin halk tarafından karmaşık bulunması gelmektedir.³⁸ "Diğer bir sebebi de satışta ticâretçe lâzım gelen şartlara tamamen itina edilmemiş idi sanırım. Bu ikinci sebep Dernek azâsının hep meşgul adamlardan ibâret oldukları için, bu ticâret işine lüzümü kadar vakit ayıramamalarıydı. (...) Yedi numara Dernek mecmuasından ancak 940 nüsha satılmıştır ki her numarasından 134 tane demektir. (...) İhtimâl ki fiyatının 3 kuruş, yani nispeten yüksek olması da satış miktarını böyle tahdit etmiştir".³⁹

Türk Derneği, Derneğin faaliyetlerine ilişkin bilgilerin yanı sıra, ağırlıklı bir biçimde dil sorunuyla ilgili makalelere yer vermektedir. Veled Çelebi, Bursalı Mehmet Tahir, Necib Asım, Ahmed Hikmet, Mehmed Emin (Yurdakul), Ispartalı Hakkı vb. yazarlara yer veren *Türk Derneği*'nde, ilk andan itibaren belirli bir dil politikasının eksikliği hissedilmekte, aynı sayı içinde bile farklı yaklaşım ve tutumlar gözlemlenmektedir.

Ancak, farklı sorunsallar etrafında da olsa, dilin yabancı sözcüklerden arındırılması, Osmanlı Türkçesi'nin egemen kılınması, bir tür dil milliyetçiliği görünümünü altında temel kaygı olarak belirlemektedir.⁴⁰ Örneğin Ahmed Hikmet'in

38 *Senin*, 11 Mayıs 1327, no. 3-979.

39 A.g.e.

40 19. yüzyıldan başlayarak Avrupa'da geniş taraftar toplayan dil milliyetçiliği, Tanzimat sonrası Osmanlı İmparatorluğu için de yabancı bir olgu değildir. Anthony D.S. Smith'e göre, *Theories of Nationalism*, General Duckworth and Company Limited, London, 1971, s. 181, milliyetçi talepleri desteklemek amacıyla öne sürülen ortak köken iddiaları içinde görünürde siyasal olma özelliğini en az taşıyan dil milliyetçiliği bir kültürel milliyetçilik türü olup, siyasal sonuçludur. Yine Smith'e göre, a.g.e., s. 234-235, dil milliyetçiliği bir toplumda egemen grubun, dilini kullanmayan öteki grupları türdeşleştirmek ve özümlemek için kullandığı yöntemlerden biridir.

Türk Derneği'nde yayımlanan "Dilimiz" başlıklı makaleleri, Türkçe'nin yalınlaştırılmasına ilişkin oldukça radikal bir anlayışı ortaya koymaktadır. Ahmed Hikmet'e göre dil, bir ulus yaratmanın önkoşuludur⁴¹ ve "Bir düzgün lisân, bir muntazam ordu kadar bir milleti saklar, esirger."⁴² Özgün bir Türkçe yaratmak için dili, Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırmak ya da en azından bu sözcüklerin kullanımını azaltmak gerektiğini savunan yazar, Türkçenin kimliğini yitirmesinin nedenlerini altı noktada toplamaktadır:⁴³ Arapça, İslâmiyet ve *Kur'an* yoluyla Osmanlıca'ya girerken, Farsça sözcüklerin kullanımındaki yaygınlık, Mevlana Celaleddin Rumi'nin *Mesnevi*'sinden kaynaklanmıştır. Öte yandan, Türkçe'nin tek heceli sözcüklerinin aruz veznine uygun olmaması nedeniyle şairler, Arapça ve Farsça sözcüklerden yararlanmak zorunda kalmışlardır. Cihangirlik, Türklerin kendi yurtlarından çok Arap ve İran topraklarında yaşamalarına ve onların dillerinden etkilenmelerine yol açmış, Osmanlı aydınlarının eğitimlerini Arap ve Fars dillerinde yapmaları da bu sürece katkıda bulunmuştur. Son olarak da, bazı Türkçe sözcüklerin iltibassız yazılamamaları nedeniyle, yerine Arapça ve Farsça sözcüklerin kullanılması sonucu Osmanlıca son derece karmaşık bir yapıya bürünmüştür.

Öte yandan Ahmed Hikmet, dil sorununu kültürel boyutu içinde incelemenin yanı sıra siyasal boyut ve sonuçlarıyla da sorgulamaktadır: "Dokuz ayı mütecâvizdir 'nimet-i hürriyeti' gazeteler anlatıp duruyorlardı. Ceridelerin lisânını avâm ve bâhusûs neferlerimizin hiçbiri anlayamamış olacak ki 31 Mart hâdisesinde cinâyetler icrâ olundu. Ve hürriye-

41 A.g.e., s. 181. Ulusların gerçekte dil grupları olduğu ve buna bağlı olarak ulusçuluğun, özde bir dil hareketi olduğu görüşü Herder, Fichte ve öteki Alman Romantiklerinin sık sık işlediği bir temadır.

42 A. Hikmet, "Dilimiz", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 1, 1327, s. 22.

43 A.g.e., s. 22-23.

tin dine dokunduğu söylendi. İstanbul'daki 30.000 askeri Yıldız satın alamazdı. Alsa bile 30.000'i de hayatını para uğrunda fedâyâ râzı olamazdı. Onların ruhunu, dilini bilenler onlara Türkçe anlayacakları tarzda icrâ-i telkinât ettiler".⁴⁴ *Volkan* gazetesinin 31 Mart Olayı'ndaki yönlendirici gücünü, kullandığı dilin açıklığı ve anlaşılabilirliğine bağlayan A. Hikmet, Meşrutiyet'in getirdiği ilkelerin halka yeterince ulaştırılamamasını dil sorunuyla açıklamakta, bu arada *Tanin*, *Sırat-ı Müstakim*, *Sabah*, *Yeni Gazete* vb. yayın organlarını eleştirmektedir.⁴⁵

Dilin sadeleştirilmesi sorununu, bir ulus bilinci yaratma yolunda önemli bir adım olarak tanımlayan A. Hikmet, seçkin Osmanlıca'nın toplumsal sınıflar arasına yadsınamaz ayrımlar koyduğunu belirtmekte ve sadeleştirme sürecini halka yönelmenin bir aracı olarak görmektedir: "Artık Meşrutiyet çağındayız. Müsâvât diye bağırıyoruz. Acaba şimdiye kadar hangi bir ceride muharriri kadınların, işçilerin, asker neferlerinin, esnâfın, köylülerin, çiftçilerin, yani ahâlimizin pek çoğunun anlayacağı yolda, konuştuğumuz gibi açık ibârelerle makaleler yazarak bize hürriyetin ne olduğunu, Meşrutiyet'in değerini, vatan sevgisini anlattı".⁴⁶

44 A. Hikmet, "Dilimiz", *Türk Demeci*, Yıl 1, no. 2, 1327, s. 47.

45 A.g.e., s. 47.

46 A.g.e., s. 47. K.R. Minogue, *Nationalism*, B.T. Batsford LTD, London, 1967, s. 61. Dilin siyasal uzantıları konusunda Herder ve Fichte'de de benzer yaklaşımlar görmektedir. A. Hikmet'in Osmanlıca'nın toplumsal sınıfları birbirine yabancılaştırdığı görüşü, Herder'de Fransız kültürünün Alman kültürünü kendisine bağımlı kılması ve böylece Saray ve Alman halkının birbirinden kopması bağlamında incelenmiştir. Elie Kedourie, *Nationalism*, Hutchinson University Library, London, 1974, s. 64. Fichte ise, *Alman Ulusuna Söylevler*'de dil ve siyaset arasındaki yakın ilişkiyi irdellemektedir. Herder'e göre, yabancı bir dili konuşmak zorunda kalan kişi yapay bir yaşam sürer; kişiliğinin güdüsel ve kendiliğinden kaynaklarına yabancılaşır. Fichte bu genel varsayımın siyasal sonuçlarını incelemiş ve bir dilde yabancı sözcüklerin varlığının, siyasal ahlâkın kaynaklarını kirleterek büyük zarara neden olduğunu ileri sürmüştür. Fichte'ye göre, siyasal ve toplumsal yaşama ilişkin yabancı sözcükler

Türk Derneği'nin üyelerinden Ispartalı Hakkı ise, "Türkçenin Sadeleştirilmesi" başlıklı makalesinde, Derneğin görüşlerini temsil etmediğini özellikle belirttikten sonra, tasfiyeciliği açıkça kabul etmektedir. Yazara göre tasfiyecilik, "teşrifata boğulmamak", "gösterişçilik" ve "satışçılık" yapmamaktır.⁴⁷ Arapça ve Farsça sözcüklerin kullanımını, "İnkâra mahâl var mı? Dilimiz karışmış, arap saçı olmuş... Bulanmış dibi görünmüyor. Kabacası, ekini yabânî otlar boğmuş... Bu otlar velev ki gül olsun, sümbül olsun, ekin için yabânî ottur. Muzırdır"⁴⁸ biçiminde eleştiren Ispartalı Hakkı, aynı kavramı açıklamak için kullanılan Arapça ve Farsça sözcüklerin dilden tümüyle "tasfiye" edilmesi konusunda ise, Türkçenin olanaklarının sınırlı olduğunu kabul etmekte ve bilim diline yerleşmiş sözcüklerin saklı kalmasını, eskiyenlerin ise yetkili bilim adamları tarafından yenilenmesini istemektedir.⁴⁹ Bu arada Ispartalı Hakkı'ya göre, gerekirse, Uygurca gibi eski Türk dillerinden de yararlanılabilecektir.⁵⁰

Ancak dil sorununa Ahmet Hikmet ve Ispartalı Hakkı gibi radikal bir biçimde yaklaşan üyeler, Türk Derneği'nde azınlığı oluşturmaktadırlar. Bu arada basında çıkan ve Türk Derneği'ni açıkça eleştiren yazılar sonucu daha ihtiyatlı davranmak zorunda kalmıştır.⁵¹ Örneğin, Süleyman Na-

bir dile girdiğinde, o dili konuşanlar söz konusu sözcüklerin gerçek bağlamları konusunda yanlışla düşebilirler.

47 İ. Hakkı, "Türkçenin Sadeleştirilmesi", *Türk Derneği*, Yıl 1, no 4, s. 132. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, M.E. Basımevi, İstanbul, 1970, s. 10-11'de, Türk Derneği üyelerinden Fuad Râif için "... bilhassa Fuad Râif Bey'in Türkçeyi sadeleştirmek hususunda yanlış bir nazariyeyi takip etmesi, Türkçülük akımının kıymetten düşmesine sebep oldu. Bu yanlış nazariyye, tasfiyecilik (arî Türkçecilik) fikriydi" demektedir.

48 İ. Hakkı, "Türkçenin Sadeleştirilmesi", s. 132.

49 A.g.e., s. 134.

50 A.g.e., s. 136.

51 A.S. Levent, "Meşrutiyet Devrinde Dilde Sadeleşme Hareketi II", *Sanat ve Edebiyat*, no. 39-40, 4 Ekim 1947, s. 3.

zif, Dernek'i "kavmiyet muhabbetini şayan-ı tekdir bir derece-i ifrâta" vardırmakla suçlarken,⁵² Necib Asım "gide gide konuştuğumuz gibi yazacağız. İşte bizim istediğimiz budur. Dilimizden Arabîyi, Fârisîyi çıkarmak fazla malımızı atmak zihnimizden geçmez. Fakat bu tekâmülû biraz tesrî edebiliriz..."⁵³ biçiminde Derneğin yaklaşımını savunmaktadır.

Bu arada Dernek, dilin "türkçeleştirilmesi" yönünde çaba gösteren devlet ileri gelenlerine ve kurumlara da Dergi aracılığıyla teşekkür etmekte, Milaşlı Hakkı'nın hazırlamış olduğu alfabeyi okurlarına duyurmaktadır:

"Derneğimiz azâsından Doktor Milaşlı Hakkı Bey tarafından yeni bir yazı icâd edilerek alfabesi yapılmıştır. Bu yeni yazıda sadâsız harfler öteden beri kullandığımız harflerin bitişik olmayan şekilleri üzere kullanılmış ve hareketler ile hurûfât birleştirilerek harf şeklinde yazı arasına konulmuştur. Bu yazı ile yazılan ibârenin yanlış okunması kabil değildir..."⁵⁴

Kurulduğu tarihte, Nizâmname ve Beyannamesi'nde belirtilen maddeler uyarınca çok yönlü faaliyetlerde bulunmayı amaçlayan Türk Derneği, ancak sınırlı birkaç konuda çalışma yapabirmiştir. 1910 yılı, Türk Derneği faaliyetlerine yeniden hız verilmek istendiği bir dönemdir. Başkan Fuad Raîf'in Yemen'e atanmasını izleyen bir "uyku devresi"ne⁵⁵ giren Der-

52 *Tasvir-i Efkâr*, 12 Temmuz 1909, no. 43. "... Tekrar ederim ki biz bugün Buhârâlı değiliz ve olamayız. O mâziyi iâdeye çalışmak mühlîk bir irticâdır."

53 Necib Asım, "Dilimiz", *Servet-i Fünun*, 14 Nisan 1327, no. 1038.

54 "Yeni Yazı ve Alfabesi", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 5, 1327, s. 163. Öte yandan Gordlevskiy, a.g.e., s. 9'da Milâs'lı Hakkı'nın alfabesini eleştirmektedir: "Doktor Hakkı'nın alfabesi, çocukların uyduruklarına benzer, çeşitli şekilsiz çizgilerden oluştuğu için bu doğal sayılmalıdır. Doktor Hakkı, alfabesinin temelini Arap alfabesinden almasına rağmen, Arap alfabesinin kurallarını bozmanın mümkün olacağını düşünerek, Arap alfabesinde ayrı ayrı olan işaretleri, kendi alfabesinde dilediğince birleştirir. Demek ki, 'Türk Derneği', Doktor Hakkı'nın sistemini savunurken; hayalperest anlayışı, sistemsizliği savunduğunu da kanıtlamış oluyordu. Böylece, dil sorununda 'Türk Derneği' gereksinimleri hafifleteceğine daha çok zarar veriyordu."

55 *Senin*, 11 Mayıs 1327, no. 3-979.

nek, 1910 Ağustos'undan sonra toplantılara yeniden başlamıştır.⁵⁶ Bu dönemde İstanbul'a dönen Yusuf Akçura'nın Türk Derneği'ni yeniden canlandırmak amacıyla bir kongre toplanması yönündeki çabaları, kongre tarihinin iki kez ertelenmesinden sonra,⁵⁷ 29 Nisan 1327'de (1911) yapılabilmektedir. Kongrede Dernek kâtibi Celal Sahir, Mart ayından beri her hafta toplandıklarını, ayrıca düzenli konferanslar verildiğini⁵⁸ belirterek Derneğin yararını ve önemini savunmuştur.⁵⁹ Celal Sahir, Türk Derneği'nin faaliyetlerindeki kesintileri, halk arasında yaygınlaşmamış olduğunu ve bu nedenle kapatılmasının daha uygun olacağını ileri süren üyelere, "Macarlar gibi cinsin" ve "Almanlar gibi siyaseten dost olan kavimlerin" bile Türk Derneği'ni takdirle karşıladıklarını belirterek Derneğin faaliyetlerine devam etmesi gerektiğini savunmaktadır.⁶⁰ Yapılan oylama sonucu Türk Derneği'nin varlığını sürdürmesi kabul edilmiş; bu arada Derneğin görüşlerine yer veren ve destekleyen Hüseyin Cahid'e teşekkür edilmiştir.⁶¹

1911'deki Genel Kongrenin yapılmasını izleyen dönemde, Türk Derneği, ayda bir kez yapılan toplantılarla varlığını sür-

56 V.A. Gordlesvkiy, a.g.e., s. 5'de Türk Derneği'nin toplantılarını şöyle anlatmaktadır: "Toplantılar, önemsiz herhangi bir yönetim ya da ekonomik konuda ortaya atılan bir sorunun, bıkkınlık veren tartışmalarıyla geçiyordu. Bilimsel sorunlar toplantının sonuna bırakılıyor ve bu konular tatsız, cansıkıcı bir sorun olarak kabul edildiğinden, üstünkörü geçirtiliyordu. Aradan günler geçip de, yeniden konu ortaya atıldığında, güncelliğini ve canlılığını yitirmiş oluyordu. Bazı Rus müslümanlar, sözgelimi, Akçura ve Ayaz Ishaki, Türk Derneği'nin toplantılarına her zaman büyük bir istekle katıldıklarını, ancak sorunların çözümlerini büyük bir kuşkuyla karşıladıklarını belirtmişlerdir."

57 V.A. Gordlevskiy, a.g.e., s. 12.

58 A.g.e., s. 12. "Akçura, Türk tarihinden (Cengiz Han'ın seferleri hakkında) üç konferans, deniz subayı Saffet, Osmanlıların denizciliği hakkında bir konferans verdi. (...) Kazanlı dramaturg Ishakof, Kazanlı Tatarların edebiyatı hakkında bir konferans verdi."

59 Senin, 11 Mayıs 1327, no. 3-979.

60 A.g.e.

61 A.g.e.

dürmeye çalışmaktadır.⁶² Ancak 1913'e kadar Türk Derneği'ni canlandırmak, hatta yeniden kurmak yönündeki girişimler olumlu sonuç vermemiştir. Son olarak, Türk Derneği kâtibi Celal Sahir imzasıyla 19 Mayıs 1913'te yayımlanan bildiride, "Derneği zaman zaman daldığı derin uykusundan uyandırmak için olan teşebbüsler fayda vermemiştir" ifadesi kullanılmaktadır.⁶³ Derneğin resmen kapanış tarihine ilişkin bilgiden yoksun olmamıza rağmen, Dernek üyelerinden büyük çoğunluğunun 1911'de kurulan Türk Yurdu ve 1912'de kurulan Türk Ocağı'na geçtikleri ve Türk Derneği'nin fiilen çalışamaz duruma geldiği bilinmektedir. Bilimsel çalışmalarından geriye 7 sayı *Türk Derneği* ile Necib Asım'ın *Türklerin Pek Eski Yazısı* ve Bursalı Tahir'in 1911'de yayımlanan *Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri* adlı kitapları kalmıştır.⁶⁴ P. Risal'in (Tekin Alp) deyiimiyle, "yorgun ellere teslim edilmiş olan Türk Derneği'nin kaderi kararsız olmuş; büyük kitlelere ulaşabilmek, dikkatleri üstüne çekmek için gerekli olan genç, ateşli ve mücadeleci ruhtan ve 'yenilikler için gerekli olan şiddetten' yoksun bulunması nedeniyle başarısız kalmıştır".⁶⁵

62 V.A. Gordlevskij, a.g.e., s. 12. "Arık hiç kimse. Türk Derneği'nin programını gerçekleştirmeyi düşünmüyor, genelde pek az kimse de 'Dernek' ile ilgileniyordu. Bir de üyeler arasında sürekli dargınlık olduğundan, 'Türk Derneği'nin gerilemesine şaşmamak mümkün mü? Herkese, kendinden başka hiç kimse, hiçbir şeyi anlamıyor gibi geliyordu. Bunda, Osmanlıların kibirli karakteri kendini gösterir. Başkanlık koltuğu yetersiz ellerdeydi. Son zamanlarda, örneğin R. Fuad'ın gidişinden sonra ikinci kez başkan seçilmiş olan Necib Asım ioplantı sırasındaayken uyumaya dalıyordu."

63 İsmail Ulcugür, *Agâh Sırrı Levend*, TDK Yay., Ankara, 1982, s. 233.

64 Yusuf Akçura, a.g.e., s. 190. "Türk Derneğinden", *Halka Doğru*, Yıl 1, no. 8, 23 Mayıs 1329, s. 64. 1913'te *Halka Doğru*'da yer alan ve Türk Derneği'nin dil ve folklor alanında çalışmalarda bulunduğunu belirten Celâl Sahir imzalı bir ilan, Derneğin faaliyetlerini sürdürme çabasında olduğunu ortaya koymaktadır. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 12: "23 Temmuz (1908) İnkılabı'ndan sonra, Türkiye'de Osmanlılık fikri hakim olmuştu. Bu esnada intişâra başlayan Türk Derneği mecmuası, gerek bu sebepten, gerek yine arı Türkçecilik akımına kapılmasından dolayı hiçbir rağbet görmedi."

65 P. Risal, a.g.e., s. 696. Hasan Ferid, *Ocak Mesaisi Hakkında 1927 Kurultayına*

EK 1: TÜRK DERNEĞİ NİZÂMNÂMESİ*

1) 'Türk Derneği' adlı, merkezi İstanbul'da olmak üzere, sırf ilim ile uğraşır bir cemiyet kurulmuştur.

2) Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mâzî ve haldeki âsar, ef'âl, ahvâl ve muhîtinî öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin âsâr-ı atıkasını, târihini, lisânlarını, avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolojyasını, ahvâl-i içtimâ-iyyesi ve medeniyet-i hâzıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp taraştırp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tetkik etmektir.

3) Cemiyet maksadına erişmek için aşağıdaki vasıtaları kullanır:

a) Cemiyet müzâkerâtta bulunur,

b) İktizâ eden mahallere heyetler gönderip keşfiyyâta, tahkikata girer,

c) Umûmî dersler, müzâkereler tertip eyler, mekteplere Türkleri anlamaya yarar dersler kabul ettirmeye çalışır,

d) Cerideler, risâleler, kitaplar neşr eder,

e) Yukarıda geçen meseleler hakkında ilmi müzakerelerde bulunmak üzere kongreler toplar.

4) Cemiyetin maksadına hizmet etmek isteyen herkes hangi din, cins ve tâbiyyetten olursa olsun merkezdeki İdare Heyetine şifâhen ve tahriren müracaat eylediği takdirde onun dühûlüne Cemiyetin iki azâsının delâletiyle ve Heyet-i İdarenin tasdikiyle kabul olunur.

5) Her azâ Cemiyete üç ayda bir kere 20 kuruş verir. Bir defada yirmi lira verenler kayd-ı hayat ile azâ olmuş olur. Bundan fazla veren teberraâtta bulunmuş sayılır. İktizâ ederse Cemiyetin Merkez İdare Heyeti bazı azâyı bu resimden muaf tutabilir. Manen, maddeten Cemiyete fevkalâde hizmeti dokunan zâtların adları Merkez İdare Heyeti kararıyla iftihar levhâsına yazılır.

Arz Edilen Tekliflerim, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1928, s. 5-6'da Cansever, Türk Derneğinin "halkın ruhuna hiçbir vakit nüfuz edemediğini belirterek pek az zevât haberdâr olabilmişlerdir. Bu itibarla, Türk milliyetperverliğinin bütün halk tabakaları arasında intişar ve tevsini temin eden ve bu cereyana muhalif bütün kuvvetlerle mücadeleyi kendisine vazife edinen ilk teşekküllü "Türk Ocağı" olarak kabul etmek zaruretindeyiz."

(*) Türk Derneği Nizâmnâmesi, Karabet Matbaası, 1324.

6) Azâdan biri istediği zaman istifa edebileceği gibi bir senelik taksitleri de vermemekle istifâ eylemiş sayılır.

7) Her memlekette bulunan azâ bir yerde toplanmakla o memleketin Umûmî Meclisini kurarlar. Merkezdeki Umûmî Meclise "Merkez-i Umûmî Meclisi" denilir.

8) Merkez-i Umûmî Meclisi kendi içlerinden senede bir kere tekrar intihâb olunmak üzere dokuz kişilik bir Merkez İdare Heyeti seçip tâyin eyler. İlk Merkez İdare Heyetini müessisler kendi içlerinden seçerler. Merkez İdare Heyetinin kendi içlerinden seçilmiş birinci, ikinci reis, birinci, ikinci kâtibi ve bir de sandık emini bulunur.

9) Merkezdeki Umûmî Meclis, umûr-u idareye bakmak için toplandığı zaman, kendi reisini, kâtibini intihâp eyler, diğer toplantılarda Merkez İdare Heyetinin reislerinden biri reislik, biri de kâtiplik eder.

10) Her Umûmî Meclis lüzum görürse bulunduğu mevkide bir heyet intihâb edebilir.

11) Merkezdeki İdare Heyeti en az onbeş günde bir defa toplanır. Cemiyetin ilmî, malî idaresini yoluna koyar.

12) Merkezdeki İdare Heyeti Cemiyetin her sene nihâyetine kadar ilme eylediği hizmetlere, keşiflerine, ıtlılâlarına dair rapor kaleme alacaktır.

13) Ayda bir defa ilmî müzâkerede bulunmak üzere merkezdeki Umûmî Meclis toplanır.

14) Merkezdeki Umûmî Meclis, umûr-u idareye bakmak için yılda bir defa toplanacağı gibi Merkez İdare Heyetince lüzum görüldükçe fevkalâde içtimâlara da dâvet edilir.

15) Taşrada ve ecnebî memleketlerinde bulunan Türk Dernekleri, nasıl çalışacaklarını, ne yolda idare teşkil edeceklerini kendileri tâyin ederler.

16) Kongreler, merkezdeki Umûmî Meclisin kararı ve mahalli teşkilâtının en az olarak yarısının tasvibi ile çağrılıp toplanır. Kongreler toplandığı mahallin Umûmî Meclisiyle diğer Umûmî Meclisler murahhaslarından, Merkez İdare Heyeti azâsından ve nihâyet davetlilerden mürekkep olur.

17) Kongrelerin esâsen vazifeleri Cemiyetin maksadına yarar ilmî meselelerle meşgul olarak Türklük hakkındaki malûmatın artmasına hizmet etmek ise de Cemiyetin umûmî teşkilatını, nizâmnamesini maksada daha uygun bir yolda düzeltmeye selâhiyeti vardır.

18) Cemiyetin vâridâtı, taksit bedellerinden, teberruâtın, Cemiyetin satış akçesinden vereceği konferansların bazısına konan duhûliye hâsîlatından ibarettir.

19) Merkezde bulunan azâ taksit bedellerini Merkez İdare Heyetine verir veya gönderir. Mahallî meclis-i umûmîlerin vâridâtından yüzde otuzu Cemiyetin umûmî masraflarına karşılık olmak üzere merkezdeki İdare Heyetine gönderilir. Bununla beraber herhangi bir mahalde fevkalâde masârifeye ihtiyaç görülür ise merkezdeki idare o mahallin vâridâtının hepsini oraya terkettikten başka merkez kasasından dahi muâvenette bulunabilir.

20) Merkez kasasının tasarrufu, Merkez Umûmî Meclisine yılda bir kere hesap vermek ve gelecek senenin bütçesini tasdik ettirmek şartıyla merkezdeki idarenin elindedir. Senetler, vesikalar, mukavelelerde merkez idare azâsından biri reis, biri sandık emini olmak üzere hiç olmazsa üç kişinin imzası bulunmak şarttır.

21) Merkezdeki Cemiyet, bir kütüphâne, bir mütalaahâne, hattâ bir de konferans salonundan mürekkep bir mahal edinmeye çalışacaktır.

fi 35 Kânun-ı evvel Sene 1908
ve fi 12 Kânun-ı evvel sene 1324

EK 2: TÜRK DERNEĞİ BEYÂNNÂMESİ*

Osmanlılar'ın berat-ı hürriyet ve ittihâdı olan Kanun-ı Esasî'nin 16. maddesinde "tebaa-i Osmâniyyenin terbiyesi bir siyak-ı ittihâd ve intizâm üzerinde olmak için iktizâ eden esbâba teşebbüs olunacak" ve 18. maddesinde "tebaa-i Osmâniyyenin hidemât-ı devlette istihdâm olunmak için devletin lisân-ı resmîsi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır" deniliyor.

Bir milletin saâdeti, kâffe-i efrâdını aynı tarik-i tekâmüle sevkle kendilerinde müşterek ve mukaddes bir vatanperverlik duygusu uyandırmak, aralarında dostluk hissini artırmak ve kimsenin kimseye tahakkümüne imkân bırakmamak ile artacağı cihetle birinci maddenin ehemmiyeti zâhirdir.

İnsanların birbirini sevmesi, onların konuşup görüşmeleriyle artıp kökleşeceğinden bütün Osmanlı unsurlarını birbirlerine sağlam bir kardeşlik organıyla bağlamak için aralarında konuşmaya yarar vasıtanın birleştirilmiş olması yani müşterek bir lisân

(*) "Türk Derneği Beyânnâmesi", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 1, 1327 (1911).

bulunması iktizâ eder. Gerçi millet-i Osmâniyye; nesepleriyle, fe-zâil-i kavmiyyeleriyle bihakkın iftihâr eden birçok unsurlardan mûrekkep ise de vûcûd-u mülk-ü-Osmanînin eczai ve efrâdını bir-birine yaklaştıırıp birleştirmek hususunda en müessir bir (kuvve-i lûsûkiyye-Cohésion) olan Türklerin meydana koydukları Osmanlı Türkçesinin bütûn Osmanlılar arasında konuşmaya ve mûdâvele-i efkâra vâsita olması lâzım geleceğini o anâsırın kâffesi tasdik ve itirâf ederler. Zaten ikinci madde-i kanuniyye bu lüzumu açıkça göstermektedir.

Saadet-i milliyemizi esaslı surette câmi olan şu iki maddeyi mevki-i tatbîke koymak için: lisânları ayrı fakat gönülleri ve duyguları beraber olan Osmanlı anâsırını aynı maksad-ı mukaddes üzere yetiştirmek ve kâffesini -ana dillerinde serbest bırakmakla beraber- aynı lisân-ı millî ile yani Türkçe ile mûdâvele-i efkâra sevk etmek lâzım geliyor. Ançak Türkçe esaslı ve kolay kaideler ile müdevven eski bir lisân-ı edebî olduğu halde lisânın bu sevimli mâhiyyeti bu zamana kadar pek de nazar-ı dikkate alınmamış bulunduğundan herkeste "Türkçeyi öğrenmek güçtür" zehâbı hasıl olmuştur. Bu zehâb; dünyanın en güzel lisânlarından olan Türkçeden uzaklaşmaya sebep olmuştur.

Meşrutiyet saadetine nâil olan ve hâkimiyet-i millîyyelerini elde eden bütûn Osmanlılar terekkep ettikleri anâsırın birleşmesini ve menâfi-i müşterekesini teyid ve istihsâl için şahsî teşebbüslerini meydana koyabilecek bir meziyetin erbabı olduklarından bundan sonra milliyeten icap eden kâffe-i teşebbüsatta Türk lisânı üzere mûdâvele-i efkâr ve müşafehe edeceklerdir. Bunun için birinci derecede Türkçe tahsilindeki güçlüğe dair umûmun zehâbını düzeltmek lâzım geliyor ki bu da lisânın mâhiyyetini meydana koymakla hasıl olur.

Bir lisânın mâhiyyetini meydana koymak için o lisanla ilk konuşulduğundan itibaren bu güne kadar geçirdiği tadilât devirlerini araştırmak iktizâ eder. Bu ise mühim bir teşebbüstür. Bir şahıs o teşebbüsün icap ettiği vezaifi ifâyâ muktedir olamaz. Arkadaşa, yardıma ihtiyacı vardır. İşte bu mühim teşebbüsü ifâ etmek üzere "Türk Derneği" adlı cemiyet teessüs etmiştir.

Derneğin esas teşebbüsâtını mutazammın olan ve nizâmnâmesini bir dereceye kadar müfessir bulunan aşağıdaki maddeler daha ziyâde izah eder:

Birinci- Türkçe hakkında Şarkta ve Garpta ne kadar eser yazılmış ise onlar bütûn Osmanlıların gözleri önüne konularak Türk

lisânının eskiden beri geçirdiği safahâtı hakkında herkeste bir fikir-i ihtisâs husûlüne çalışılacak ve böylece lisânın her cihetten sâdeleştirilmesi ve kolaylaştırılması esbâbı araştırılacaktır.

İkinci- Dernek, ilm-i lisânın tetemmûmatından olan sosyoloji ve etnoloji ve münasebattarı bulunan arkeoloji ilimleri ile de iştiغال edecek ve bu husûsta lüzum görülen istikşafı ve seyahatlere teşebbüs eyleyecektir.

Üçüncü- Dernek, en meşhur eski Türk eserlerinin ihyâsına çalışacaktır.

Dördüncü- Gerek müstakil ve gerek tâbi halinde bulunan alelumum Türklerin terbiye-i ilmiyyelerinin ikmâli için muktezi vasıtaların yani bilhassa Türkçe kitapların noksanı; Türklerin terâkkillerine mâni olduğundan Avrupa'dan aldığımız medeniyet ışığını neşre vasıta olmak niyet-i hayriyesiyle Dernek; evvel emirde terakkiyât-ı asriyyeye muvaffık surette ilmî, ahlâkî ve ticârî kitaplar telif edilecektir.

Beşinci- Bir milletin en büyük şereflerinden biri de lisânının ecnebler tarafından mazhar-ı râğbet olduğunu görmek ve onunla konuşulduğunu işitmektir. Çünkü konuşulan lisânın sahibi olan millet konuşan kimselerin ve hatta milletlerin mazhar-ı hürmet ve muhabbeti olacağı gibi bir lisânın birçok memleketlerde müstâmel bulunması lisân sahiplerinin her türlü müsaadat-ı medeniyeye mazhar olmalarını ve ticâret ve sanatların memâlik-i mezkûrede revâciyab olmasını teshîl eder. Türk Derneği, Osmanlı Türkçesinin memâlik-i ecnebiyyede mehmaemken intişârına sa'y ve ikdâm eyleyecektir. Halbuki bir lisânın yayılmasını kolaylaştırmak için onu kolaylıkla tahsil ettirmek gerekir. Bu sebepten Balkan hükûmatında, Avusturya'da, Rusya'da, İran'da, Afrika'da, Asya ortasında ve Çin'de bulunan Türkler Osmanlı Türkçesine alıştırlırsa onların temaslarıyla milel-i sâire dahi Türkçe ile istinâs ederek Osmanlıların menâfi-i ticâriyye ve sinâiyyeleri istihsâl kılınmış olur.

Altıncı- Türk Derneği, teşebbüsât-ı ilmiyyesi esnâsında bütün Osmanlıları ticâret cihetinden de müstefid kılmak için onların ileride sâhâ-i ticâretleri bulunacak olan Azerbaycan, Afganistan, Kaşgar, Buhara ve Hive gibi memalikin lisanları -Türklükten bilis-tifâde- Osmanlı Türkçesine ve hatta merkez şivesine kolaylıkla yaklaştırmaya çalışılacaktır. Ve bu maksada evvel emirde oralara göndereceği açık yazılmış ilim ve fen kitaplarıyla vâsil olacaktır.

Yedinci- Türk memâlikinin merâkiz-i meşhûresinde Türk Derne-

ği şuaabâtı ihdâs kılınarak bu şubeler, oralarda mektepler kûşad ve gazeteler neşr ederek -Avrupa ile en ziyade münâsebât peyda eyledikten nâşi müterâkkî bulunan- Osmanlı Türkçesinin ve medeniyetinin neşrine çalışacaklardır.

Sekizinci- Dernek, gerek merkezde ve gerek şubelerde -Türkçeye ve Türklüğe ait eserleri muhtevî olmak üzere- peyderpey umûmî kütüphâneler vücûda getirecektir.

Dokuzuncu- Osmanlı lisânının Arabî ve Farisî lisanlarından ettiği istifade gayrı münker bulunduğundan ve Osmanlı Türkçesini bu muhterem lisânlardan tecrid etmek hiçbir Osmanlının hayâlin-den bile geçmeyeceğinden Türk Derneği, Arabî ve Farisî kelimelerin bütün Osmanlılar tarafından kemal-i suhuletle anlaşılacak veçhile şayi olmuşlarından intihâb edecek ve binaenaleyh mezkûr Derneğin yazacağı eserlerde kullanacağı lisân en sâde Osmanlı Türkçesi olacaktır.

Onuncu- Istilâhat-ı resmiyye sırasına girip Türkçe ve hatta Arabî ve Fârisîce mukabilleri bulunan tabirât-ı ecnebiyyenin terk ve ihrâcı hususunda Dernek; Hükûmet-i Seniyye nezdinde teşebbûsât ve istirhamâtta bulunacaktır.

Onbirinci- Memâlik-i Osmâniyyede muhtelif lisânlar ile neşr ve tâlik kılınacak olanlar ve levhâlarda Matbuat Nizâmnâmesi muçibince Türkçe bulundurulması hükmünün tatbiki için Hükûmet-i Seniyyenin nazar-ı dikkatini celp etmeyi Dernek; bir vazife olarak derûhte eyleyecektir.

Onikinci- Hükûmet-i Seniyye tarafından vâki olacak tebligât-ı resmiyyenin avamın anlayacağı derecede Türkçe ile yazılması hususunda Dernek; hükûmet nezdinde teşebbûsât ve istirhamâtta bulunacaktır.

Onüçüncü- Türkçe ile mütekellim olmayan akvâm arasında hicretle orada ihtiyâr-ı ikamet eden Türklerin gerek kendilerinin ve gerek neseplerinin Türk lisânını, âdetini, şivesini muhafaza edebilmeleri husûsunu Dernek, nazar-ı dikkati altında bulunduracaktır.

Ondördüncü- Maksadın hüsn-ü husûlünü temin için Türk Derneği, muâvenet ibrazını arzu buyuran zevâtın ırkına, dinine, milletine ve kavmine bakmaksızın Derneğe dâhil olabilmelerini serbest bırakmıştır.

Ek 3: Harbiye Nezâret-i Celîlesine*

Meşrutiyetimiz bütün Osmanlıları düşünüşte, dileyişte, bütün varlıkla birleştirdiğinden söyleyişte de birleşip sadeleşmek lazım geliyordu. Bu lüzumu anlayıp da toplanan (Türk Derneği) nizâm-nâme ve beyânnâmesine dilimizin sadeleşip düzelmesini koymakla beraber hükümet daireleri lisânının da herkesin anlayabileceği bir hale getirilmesini -fırsat düştükçe- Hükümet-i Seniyyeden istemeyi programına koymuş idi. Bu memlekette her terâkkiye kılavuz olmak bahtiyârlığını Cenâb-ı Hakk askerlere nasip etmiş. Bu zamana kadar -nedense- güştnân, şair, erz gibi birçok Osmanlıların anlayamadıkları asker erzâkı isimlerinin bundan sonra et, ekmek, arpa, pirinç gibi düz Türkçe ile yazılmaya başlandığı bu ay çıkan tayin pusulalarında görüldü. Bundan ötürü Türk dilini sevenler pek çok sevindiler. Dilimizin her Osmanlının anlayacağı gibi sadeleşmesi hususunda Nezâret-i celilelerinin bir başlangıç göstermesinden nâşi (Türk Derneği) üzerine düşen teşekkür borcunu ödemekle sevincini bildirir. Ve bu fırsatla yapılmakta olan asker kamûsunda dahi sâde Türkçenin gözetilmesi için yalvarır.

Efendim Hazretleri.

Türk Derneği

Ek 4: Ayândan Besarya Efendi Hazretlerine**

Eskiden hükümet bütün işleri istediği gibi görüp ahâliye emirlerini verir ve hiçbir sorguya hakkı olmadığı sanılan bu halk da o emirlere körü körüne boyun eğdi. Lâkin bu Meşrutiyet devrinde vekilleriyle hem hükümetten sormak hem de ona dileğini bildirmek hakkını kazanmış olan ahâlî, yazık ki aldığı cevabı çok defalar anlayamıyor; çünkü resmî daireler hâlâ havas dilini -olanca huşû ve muğlâkiyeti ile- kullanmaktan bir türlü vazgeçmiyor; bir dilden ki onu söyleyenlerin nicesi sarf ettikleri her bir sözün mânâsını kendileri bile bilmezler. Evet, bilmezler ama âdet olmuştur diye bu çığırdan çıkmaya cesaret edemezler. Padişahımız Efendimiz Hazretlerine Meclis-i Ayândan takdim kılınacak teşekkür mazbatasının her Osmanlı tarafından anlaşılabilir bir Türkçe ile ya-

(*) "Harbiye Nezâret-i Celîlesine", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 5, 1327 (1911), s. 137.

(**) "Ayândan Besarya Efendi Hazretlerine", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 5, 1327 (1911), s. 138.

zılmasını teklif etmekle lisânımızın sadeleştirilmesi hakkındaki himmetiniz hamiyetli her Osmanlı kalbinde büyük bir sevinç uyandırmıştır. Çünkü bu zamana kadar şu vatanın mübârek toprağını hamur gibi yoğurarak bir kütle haline getiren Türk kanı olduğu gibi bundan böyle yine memleketimizde muhtelif unsurları birbirine tanıştıracak, birbirine ısındıracak ve gerçekten birleştirecek olan dil de ancak Türk dili olabilir ve inşallah olacaktır. Bu hakikat Ayân Meclisinde samimi Osmanlılık duygusuna tercüman olan ve binaenaleyh târihî bir kıymet kesp eden sözleriniz ile bir kat anlaşarak meydana çıkmıştır. İşte mukaddes şu maksadı gözetmek ve bu uğurda çalışmak üzere toplanmış olan (Türk Derneği) memleketimiz hayatınca pek mühim sayıp gereği gibi takdir eylediği bu meselede resmî surette ilk defa olarak tarafınızdan atılan adımdan dolayı sizi alkışlar ve şu satırlarıyla açıktan açığa teşekkür ederek üzerine düşen borcu ödemek ister efendim hazretleri.

Türk Derneği

2. Türk Yurdu Cemiyeti

Türkçülüğün “teşkilatlanma” dönemi açısından önem taşıyan ikinci dernek de, 31 Ağustos 1911’de İstanbul’da kurulan Türk Yurdu Cemiyeti’dir.⁶⁶ Kuruluşuna Mehmet Emin’in (Yurdakul) öncülük ettiği dernekte, Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali (Turan), Akçuraoglu Yusuf ve Dr. Âkil Muhtar (Özden) gibi Türkçülük hareketinin önde gelen isimleri yer almaktadır. Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı’nı kurma girişimlerinin fiilen başladığı bir dönemde faaliyete geçtiği için uzun ömürlü olamamış, Türk Ocağı’nın kuruluşu ile birlikte tüm üyeleri yeni derneğe geçmiştir.⁶⁷ Ancak dernek sıfatıyla önemli bir faaliyette bulunamayan Türk Yurdu Cemiyeti, kendi adıyla yayınladığı ve da-

66 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. 1, s. 415. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1955, s. 387.

67 T.Z. Tunaya, a.g.e., s. 415-416. Yusuf Akçura, a.g.e., s. 192. Eylül 1912’de Ahmet Hikmet’in Budapeşte Başşehbenderliğine atanması üzerine yerine Ziya Gökalp seçilmiştir.

ha sonra Türk Ocağı'nın yayın organı haline gelecek *Türk Yurdu* dergisiyle, Türkçülük akımını derinden etkilemiştir.

Yusuf Akçura'dan edindiğimiz bilgiye göre, Türk Yurdu Cemiyeti Nizâm-nâmesinde Türk çocuklarına yönelik bir "pansiyon" açılmasına ilişkin bir madde bulunmaktadır.⁶⁸ 17 Teşrin-i Sani 1327'de (30 Kasım 1911) yayımlanan ilk sayısında ise, *Türk Yurdu* dergisi amacını şöyle açıklamaktadır: "Türklüğe hizmet etmek, Türklere fâide dokundurmak istiyoruz. Maksudımız işte budur. Maksada erişmek için hangi yollardan yürüyeceğimizi, mecmûamızın mündericâtı göstereceğinden mesleğimizin teşrihini fazla buluyoruz. Tanrı yardımcımız olsun".⁶⁹ Kendini, "açıktan açığa Türk nasyonalisti olan biricik mecmua"⁷⁰ olarak tanımlayan *Türk Yurdu*'nun ilk sayısı dört kez, ikinci sayısı üç kez, üçüncü, dördüncü ve beşinci sayıları ikişer kez basılmış,⁷¹ dergi başta Rusya olmak üzere Türk unsurunun yoğun bir biçimde yaşadığı yerlerde büyük ilgi ile karşılanmıştır. Gerçekten de *Vazife*'nin "damarlarında Türk kanı taşıyan her ferde" coşkuyla önerdiği⁷² *Türk Yurdu*'nun Rusya'da yaşayan Türkler arasında "mukaddes bir kitap olarak elden ele" dolaştırılması üzerine Çarlık yönetimi tarafından ülkeye sokulması yasaklanmış, hatta dergiyi bulunduranlar koğuşturmaya uğramıştır.⁷³ Öte yandan İttihat

68 Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s. 191-193. Yusuf Akçura, bu pansiyonun yapımına Evkaf Nâzırı Hayri Bey zamanında başladığını, ancak ölümü üzerine yarıda kaldığını belirtmektedir.

69 "Maksat ve Meslek", *Türk Yurdu*, Yıl 1, 17 Teşrin-i sâni 1327, no. 1, s. 1. On beş günde bir çıkacağı belirtilen derginin serlevhası, "Türklerin fâidesine çalışır" biçimindedir.

70 *A.g.e.*, s. 1.

71 *A.g.e.*, s. 1.

72 "*Türk Yurdu*", *Vazife*, no. 2, 3 Kânun-ı sâni 1327, s. 3.

73 C.S. Kırmır, "Bazı Hatıralar", *Emel Dergisi*, no. 8, Ocak 1962, s. 53. Lothrop Stoddard, *Le Nouveau Monde de l'Islam*, Payote Cie De, Paris, 1923, s. 178. Stoddard, *Türk Yurdu*'nun Türk-Tatar kamuoyunun oluşumunda önemli ölçüde etkili olduğunu belirtmektedir.

ve Terakki'nin henüz Osmanlılık politikasını savunduğu bu ilk yılda, *Türk Yurdu*'nun askeri tıbbiye öğrencileri tarafından ancak "gizli" olarak okula sokulabildiği bilinmektedir.⁷⁴

Türk Yurdu'nun imtiyazı Mehmed Emin adına alınmış, ancak dergi yayına girmeden Mehmed Emin'in Erzurum valiliğine atanması üzerine imtiyaz sahipliği ve dergi müdürlüğü Yusuf Akçura'ya devredilmiştir.⁷⁵

1911'de *Türk Yurdu*'nda izlenmesi gereken yayın politikası konusunda Yusuf Akçura'nın önerdiği ve yayın ve idare heyeti tarafından bazı değişiklikler ile kabul edilen programın önemli maddeleri şunlardır:⁷⁶

"1- Risâle Türk ırkının mümkün olduğu kadar çoğunluğu tarafından okunup anlanarak istifâde olunacak bir tarzda yazılacaktır.

Binaenaleyh b) Dili sâde olacaktır; c) Kavmin ekseriyeti-

74 Hasan Ferit Cansever, "Türk Ocağının Doğuşu ve Türk Ocağı Milliyetçilik İdealinin Hususiyeleri", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 8, Ağustos 1967, s. 17. Bu konuda Cansever, "Mecmuayn mektebe sokabilmek için şimdi Haydarpaşa Lisesi olan binanın üst katından ipe bahçeye inilir, gizlice Akbıyık'taki *Türk Yurdu* idarehancesine gidilerek *Türk Yurdu* nüshaları alınır ve mektebe gizlice bu mecmualar getirilerek dağılırdı." Ayrıca, Reşit Galip, "Türk Ocağı", *Alın Yurd*, C. 1, no. 5, 9 Eylül 1339 (1923), s. 50. "Cuma günleri intişâr eden *Türk Yurdu* Mecmuası'nı Perşembe'den okumak için gece birkaç arkadaş İstanbul tarafında kalır ve nüsâhiyle yakın Karadeniz fırınaları arasında Tıbbiyye-i Askeriyye abonelerine ait nüshaları yüklenerek kayıkla Haydarpaşa'ya geçer ve mektebin içinden arkadaşların uzattıkları kuşaklara evvela mecmûa paketlerini ve sonra kendimizi bağlayarak yukarı çekilirdi."

75 Uluğ İğdemir, *Yılların İçinden; Makaleler, Anılar, İncelemeler*, TTK Basımevi, Ankara, 1976, s. 281. İğdemir bu konuda şöyle söylemektedir: "1910 senesi sonlarında Sivas Valiliğinden istifa ettiğini ve İstanbul'a dönerek *Türk Yurdu* mecmuasının imtiyazını aldığını görüyoruz. Bu sırada İttihat ve Terakki Umumi Merkezi kendisine aynı zamanda Partinin İstanbul Murahhaslığını vermek istedi. Fakat Enver Paşa (O zaman Enver Bey) "Biz Osmanlılık gayesini güdüyoruz. Siz Türklüğün içerde ve dışarda mümessilisiniz. Eger hem İttihat ve Terakki Partisinin İstanbul Murahhası, hem de Türklük idealinin fikirlerini neşr eden bir mecmuanın sahibi bulunursanız, bu, bizim takip ettiğimiz Osmanlılık gayesine uymaz" diye buna itiraz etti. Mehmet Emin de Murahhaslığı reddederek *Türk Yurdu*'nu neşretmeye karar verdi."

76 Yusuf Akçura, a.g.e., s. 192-193.

ne faydalı mevzûlar seçilecektir; d) Çetin mevzûlar bile kolay ifâde olunmaya çalışılacaktır; e) Mamafih münevver düşünce sâhiplerinin zevki, çıkarı gözden kaçırılmayacaktır.

2) Risâle, bütün Türklerce makbul olabilecek bir ideal ortaya koymaya çalışacaktır.

3) Risâlede Türklerin tanışmalarına, iktisad ve ahlâkça yükselmelerine ve fen bilgileriyle zenginleşmelerine hizmet eden mevzûlar en ziyade yer alacak, siyâset bunlardan sonra gelecektir.

4) Türklerin birbirleriyle tanışmaları için Türk dünyasının her tarafında olup geçen ve bilhassa kardeşler arasında sevinç veya kedere sebep olan vak'alar ile Türk dünyasının ötesinde berisinde ortaya çıkan fikir cereyanları kaydolunacak, Türk ırkının muhtelif kavmiyetlerinde doğan edebiyatı ırkın bütün fertlerine bildirmek için çalışılacaktır.

5) Risâle; Osmanlı Devleti'nin iç siyasetinden bahsederken, hiçbir siyasî fırkaya taraftarlık etmeyecek, ancak Türklüğün, Türk unsurlarının siyasî ve iktisadî menfaatlerini müdafaa ederken, muhtelif unsurlar arasında ihtilâflar doğmasından kaçınmaya çalışacaktır.

6) Risâle, Osmanlı Türkleri arasında Türk millî ruhunun gelişme ve takviyesine, idealsizlikten doğan tembellik ve bedbinliğin giderilmesine çok çalışacak ve ekseriya hiçbir şeye dayanmaksızın ortaya çıkan mübâlâgalı Batı korkusundan da bu milleti kurtarmaya elinden geldiği kadar uğraşacaktır.

7) Risâlenin devletlerarası siyasette esas fikri, Türk âleminin menfaatlerini müdâfaa etmektir."

P. Dumont'un anlatımıyla "Türk entelligensiyasının en parlak unsurlarını"⁷⁷ çevresinde toplayan *Türk Yurdu*'na Ahmet

77 Paul Dumont, "La Revue de Türk Yurdu et les Musulmans de l'Empire Russe, 1911-1914", *Cahiers du Monde Russe et Soviétique*, 15 (3-4), Temmuz-Kasım, 1974, s. 318.

Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali gibi Rusya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na gelen Türkçüler; 1917 Eylül'ünden sonra dergiyi yönetecek olan Celal Sahir,⁷⁸ Fuad Köprülü, Halide Edib, Aka Gündüz, Ispartalı Hakkı; 1912'den sonra Sèlanik'ten İstanbul'a gelen Ziya Gökalp, Ali Canip (Yöntem), Ömer Seyfeddin⁷⁹ gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin görüşlerini benimsemiş yazarlar; Parvus Efendi gibi sosyalist düşünürler katkıda bulunmaktadır. Parvus Efendi'nin derginin düzenli yazarları arasına alınmasının gerekçesi ise *Türk Yurdu*'nda şöyle açıklanmaktadır: "*Türk Yurdu*'nun çok ehemmiyet vermek istediği mevzûlardan birisi, Türklerin iktisadî hallerini görüp gösterip ona göre çareler araştırmaktadır. Bununla beraber "Yurd" şimdiye kadar ancak Türk eşnâfının ahvâlinden bahis bir makalecik dercine muvaffak olabildi; çünkü "bizde muharrirler, nâtıka perdâzlar nâdiren bu vâdide söz söylüyorlar. (...) *Türk Yurdu*'nun idaresi, memleketimizin tanınmış Türk mukaksitlerine mürâcaat etmedi değil; fakat vaadden başka bir şey alamadı. Nihayet Türk değilse de, umûm insanlar gibi Türkleri de anlayan ve Osmanlı memleketinin iktisadî ahvâlini sağlam bir usûl ve nâfiz bir nazarla tetkik ve tahlil eyleyen Parvus Efendi'ye müracaat etti; ve muavenet-i tahririyyesini temin edebildi. Muhterem Parvus Efendi'nin *Tanin* ve *Jeune Turc*'deki makaleleri ilim ve iktidarını pek açık göstermiş olduğundan kârilerimizin bu muâveneti temin etmemizden dolayı memnûn olacaklarını zannediyoruz. Vakıa Parvus Efendi'nin iktisadî ve içtimâî mesleklerinin bazı mühim noktalarına *Türk Yurdu* iştirâk edemezse de halkı sevmek, elden geldiği kadar fakir halka yardım etmek gibi en mühim bir esasta mummaileyhinle ihtilâ-

78 François Georgeon, *Aux Origines du Nationalisme Turc.*, s. 44. Tahir Alangu, *Ömer Seyfettin, Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul, 1968, s. 378. Ömer Seyfeddin'in anı defterine 8 Ocak 1917 tarihiyle düştüğü bir notta, "... *Türk Yurdu* şimdilik Celal Sahir'in elinde ... Onun da aklı fikri para kazanmakta, ticarete..." dediği belirtilmektedir.

79 François Georgeon, *Aux Origines du Nationalisme Turc.*, s. 45.

şımız yoktur".⁸⁰ Parvus Efendi aynı sayıda yayınlanan "Köylüler ve Devlet"⁸¹ makalesiyle başlayarak, 1914'e kadar dergi okuyucularını Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik durumu, köylülük, emperyalizm gibi konularda aydınlatma görevini üstlenecektir.

Türk Yurdu'nun yayın politikası içinde yer alan sade ve anlaşılır bir dil kullanma ilkesine rağmen, yer yer bu konuda taviz vererek, dil konusundaki yaklaşımlarına bakmaksızın Türkçülük idealini benimsemiş yazarlara yer verdiğini görüyoruz. Buna rağmen, özellikle "Yeni Lisan" ekibinin Selanik'ten gelerek dergiye düzenli bir biçimde katkıda bulunmaya başlamasından sonra, *Türk Yurdu*'nun kullandığı dil ve üslup konusunda çeşitli yayın organlarında yaygın bir muhalefet başlamıştır.

Dilde sadeleşme sorununun yazarları ve yayın organlarını siyasal çözümler ve seçenekler düzeyinde de gruplara ayırdığı bu dönemde, *Türk Yurdu*'nun dilini eleştiren *Jeune Turc* gazetesi müdürü Celal Nuri, "Muharrirlerinizin ihtiyar ettiği lisânı biraz sunî, biraz gayri tabîi buluyorum. (...) Muharrirleriniz bilmelidirler ki, bir lisân ihtirâğ ve icâd edenler, bir ibârede söylenmemiş veya söylendiği vakit kulağa, şiveye hoş gelmeyecek kelimeler ve terkipler kullanmaz. Lisân terâkki eder, tekâmül eder, fakat tebeddül ve tagayyür etmez. Lisânı tebdil etmek Esperanto gibi bir ucûbe-i beyân ihdâs etmektir. (...) Hulâseten, kelâm-ı lisânı değiştirmeye çalışmak onu ihlâl etmek, berbâd etmek demektir. (...) Terakki edelim, fakat bozmakla değil. Lisân muhafazakârlıkla terâkki eder. Lisânda fazla liberalizm -emin olunuz- dekadans, tedennî, tefessüh demektir"⁸² biçiminde *Türk Yurdu*'nu eleştiri-

80 "İktisat", *Türk Yurdu*, C. 1, no. 9, 1327, s. 262.

81 Parvus, "Köylüler ve Devlet", C. 1, no. 9, 1327, s. 262-268.

82 Celal Nuri, "Akçuraoglu Yusuf Beye", *Türk Yurdu*, C. 1, no. 4, 1327, s. 157-148. 2 Kânun-ı sâni 1327 tarihli mektup.

rirken, Süleyman Nazif, "Türk Yurdu ne kadar çalışırsa çalışsın, İsmail Gasprinski Efendi'nin dilini Abdülhak Hamid Bey'in lisânına galebe ettirmek imkânı yoktur"⁸³ şeklinde görüşlerini belirtmektedir. Bu eleştirilere karşı derginin sorumlulu müdürü Yusuf Akçura, *Türk Yurdu* yazarlarının hiçbirinin dili değiştirmek arzusunda bulunmadığını belirtmekte ve "Hepimizin istediği ancak lehçeyi tasfiye, tarz-ı beyânı sadeleştirmek, yabancıya ait kelime ve cümlelerden imkân derecesinde kurtulmaktır. Eğer başka türlü zehâpların doğmasına sebep olursak, emin olunuz ki bu, esasen başka türlü düşünmekten değil, belki bu kabul ettiğimiz esası fiilen gereği gibi tatbike muvaffak olamamaktadır"⁸⁴ demektedir.

Türk Yurdu'nun dil konusundaki temel sorunlarından biri de, Türkçe eğitimin yaygınlaştırılmasıdır. İttihat ve Terakki hükümetinin azınlıklara ya da yabancılara ait okullarda Türkçe öğretimine ilişkin 1330 (1914) senesinde çıkardığı yasaya rağmen, yeterli sonuç alınamamıştır.⁸⁵ Bu okullarda Türkçe derslerinin artırılması ve öğretimin nitelikli öğretmenler tarafından sürdürülmesi yönündeki girişimlerin sonuçsuz kalması, özellikle kız okullarında Türkçe'nin hemen hiç okutulmaması ve böylece Türkçe'nin azınlıkların ev hayatına girmemesi sonucunu doğurmuştur.⁸⁶ Bu konu-

83 Süleyman Nazif, "Ahmed Agayef Beyefendiye", *İctihad*, Yıl 4, no. 74, 1 Ağustos 1329, s. 1623.

84 Akçuraoglu, "Celal Nuri Bey'e Cevap", *Türk Yurdu*, C. 1, no. 4, 1327, s. 149. Habib Sevil, *Edebi Yeniliğimiz*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, s. 404. "Türk Yurdu tam manasile lisanda Türkçülük yapmadı. (...) Bu mecmua edebiyat ve bediiyat itibarile kuru bir mecmuadır. Onun Türk ilmi ve fikriyatı itibarile derin izler bırakan bir rolü de yoktur. Bu mecmuanın yaptığı iş Türkiye'deki kâriyelerine 'Bütün Türklük' alemini tanıtmasıdır. (...) Bu mecmua adeta İstanbul'da 'Bütün Türklük' alemini için çıkıyordu. Bizi Rusya'daki Türklere haberdar etti. İşte *Türk Yurdu*'nun asıl hayrı ve hizmeti buradadır."

85 "Ecnebi Müesseselerde Türk Dili", *Türk Yurdu*, C. 13, no. 1, 30 Ağustos 1333, s. 3294/102.

86 "Türkçe", *İkdam*, 1 Mart 1332, no. 6855.

da *Türk Yurdu*'nda yabancı okullara karşı şiddetli eleştiriler yöneltilmektedir: "... Ekserîsinin talebesi hâlâ alfabede emekleyip duruyor. Mefâhir-i Osmâniyyeden haberdâr olmaksızın tarih, memleketimizin vilâyetlerini sayamamak şartıyla coğrafya biliyorlar. (...) Bilâ pervâ söylüyorum, hep bizi iğfâle çalıştılar. (...) Mekâtib-i Husûsiyye Talimâtname-sinin altıncı maddesinde Türkçe tedrisâtı için sunuf-u iptidâiyyede dört, sunuf-u tâliyyede iki saat gösterilmiştir. Bu saatler bittabii hadd-ı asgarîyi gösterir. (...) Şimdiye kadar mekâtib-i husûsiyyeye fazla müsâmaha gösterilmiştir. (...) Bundan sonra, Türkçe muallimlerinin tâyininde Maarif idaresi hakk-ı kanûniyyesini tamamiyle kullanarak ve talebenin seviyesine göre ders saatlerini artırmalıdır."⁸⁷

Türk Yurdu, Türkçe'nin yaygınlaştırılması amacıyla azınlık ya da yabancı okullarındaki eğitimin yanı sıra, yabancı şirketlerde ya da gayri müslim unsurlara ait işyerlerinde de Türkçe kullanımını gerek hükümet politikası, gerek Türkçü yazarlar ve yayın organları aracılığıyla denetim altına almayı savunmaktadır. Bu konuda *Türk Yurdu*'nda 1332'de (1916) çıkan "Ecnebî Müesseselerde Türk Dili" başlıklı yazıda, "Geçen 1333 (1915) senesi ise, bütün iktisadî hayatımızı sarıp boğarak, bizi her cihetce kendisine muhtaç bir halde bulunduran bütün yabancı müessesât-ı iktisâdiyyede kullanılagelen ecnebî lisânı ve bunun hayatımıza etmekte olduğu tesirleri nazar-ı dikkate alınarak, bu gibi müesseselerde Türkçenin mecbûrî kullanılması için bir kanun çıkarılmış idi. Bu müesseselerden bazıları, bu yeni kanuna itaatlerini pek az zamanda isbât edebildikleri halde, bazıları hükümetin mükerrer tenbihâtını beklediler. Bu bekleyenler arasında milliyetçilik yapmak veyahud hazır yapılan plânı tâkîpte zahmetsiz devam etmek isteyenler olduğu gibi, ger-

87 "Gayri Müslim Mekteplerde Türkçe", *Türk Yurdu*, C. 13, 13 Eylül 1333, no. 2, s. 3577/27.

çekten mazûr olanlar da vardı: İşlerine yarayacak Türkçe memur bulunmuyordu. Fakat bu müşkülün de izâlesi için bir çare vardı: Husûsî Türkçe lisân dersleri açmak"⁸⁸ denilmektedir. Bu konuda Türkçe bilmeyen memurlar için üç sınıflı Türkçe dil dersleri açan Anadolu Osmanlı Demiryolu Şirketi,⁸⁹ yeterli sayıda Türkçe bilen memur bulunduran Düyûn-i Umûmiyye İdaresi örnek olarak gösterilmekte, şirketlerde Türkçe defter tutulmasının bir zorunluluk haline getirilmesi istenmektedir.⁹⁰

Türk Yurdu dergisinde dil ve edebiyat konularının yanı sıra "İçtimâiyyat", "Siyâset", "Türklük Şuûnu", "Seyâhat" vb. başlıklar altında çeşitli yazılar yer almaktadır. Dergide "oldukça geniş yer verilen dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türk unsurlarıyla ilgili "Türklük Şuûnu" bölümü, özellikle "Rusya'da yaşayan Müslüman toplulukları turancı bakış açısıyla"⁹¹ tanıtmayı amaçlamaktadır.

88 "Ecnebi Muesseselerde Türk Dili", s. 3293/101.

89 *A.g.e.*

90 "Türkçe", *İkdam*, no. 6855, 1 Mart 1332.

91 Paul Dumont, *a.g.e.*, s. 329. François Georjon, *a.g.e.*, s. 44, Georjon, *Türk Yurdu* dergisinin başlangıçta Orenburg'lu bir Tatar sermayedarı tarafından desteklendiğini belirtmektedir

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE TÜRK OCAĞI

1. Kuruluş

Hasan Ferid Cansever'in anlatımıyla, "... muâsır milliyet fikirlerini geniş ve şâmil bir tarzda ilk defa bir ideal bayrağı yaparak ortaya atılan"¹ Türk Ocağı, II. Meşrutiyet döneminde kurulan çok sayıda dernek arasında² yalnızca en uzun ömürlüsü olmakla kalmamış, aynı zamanda örgütlenmesi, şube ve üye sayısı ile de geniş bir kitleye seslenerek, kendisinden önce kurulan ve Türk milliyetçiliğini özellikle "bilimsel" alanda yaygınlaştırmayı amaçlayan Türk Derneği ve Türk Yurdu Cemiyeti gibi kuruluşlardan daha önemli bir konuma sahip olmuştur.

Türk Ocağı'nın kuruluş çalışmaları, Türk Yurdu Cemiyeti'nin kurulmasından önce, Askeri Tıbbiye Mektebi'nin

1 Hasan Ferid, *Ocak Mesaisi Hakkında 1927 Kurultayına Arz Edilen Tekliflerim*, s. 5.

2 Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Ne İstiyoruz", *Türk Yurdu*, no. 239, Aralık 1954, s. 409. Hamdullah Suphi bu derneklere örnek olarak, Donanma Cemiyeti, Türk Teavün Cemiyeti, Matbuat Cemiyeti, Muallimler Birliği, Türk Neşri Maarif Cemiyeti, Türk Derneği, Türk Gücü, Türk Kadınlar Birliği, Milli Talim Terbiye Cemiyeti, İhtiyat Zabıtları Cemiyeti vb. vermektedir.

Türk öğrencileri tarafından başlatılmıştır. Yusuf Akçura, *Türk Yılı*'nda 1911 yılı ilkbaharında, Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencilerinden bir grubun Türk milliyetçiliği konusundaki görüşlerini genel çizgileriyle belirledikten sonra, 11 Mayıs 1911 tarihli mektuplarıyla devrin önde gelen fikir adamlarına başvurduklarını belirtmektedir. 190 Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencisi adına gönderilen bu mektupta, "Türk kavminin hayât-ı inkıraz yaşadığı" ileri sürülmekte ve "Donanma Cemiyeti kadar geniş" bir dernek kurulması gerekliliği vurgulanmaktadır. Söz konusu dernek, her türlü siyasal akımın dışında kalacak, yalnızca ulusal ve toplumsal alanlara yönelik faaliyetlerde bulunacaktır. Ayrıca, Derneğin Anadolu ve Rumeli ile Türklerin yaşadığı öteki ülkelerde şubeler açması, tarım, ticaret ve sanayi okulları kurması da öngörülmektedir.³ Yusuf Akçura'nın Türk Ocağı'nın kuruluşuna ilişkin bu açıklamaları, kuruluş çalışmalarına katılan Hüseyin Enver Sarp tarafından yalanlanmakta, Askeri Tıbbiye içindeki çeşitli 'millet'lerden öğrencilerin milliyetçi derneklerine karşı bir tepki hareketi olarak çıkan Türk Ocağı düşüncesinin 1908 yılında gizli toplantılar şeklinde başladığı, hatta bu amaçla bir çalışma programının hazırlandığı belirtilmektedir.⁴ Sarp'a göre, Askeri Tıbbiye'de başlayan örgütlenme çalışmalarının okul yönetimi tarafından engellenmesi üzerine Karacaahmet Mezarlığı'nda sürdürülen toplantılar sonunda gizli bir kongre yapılması kararlaştırılmıştır. Bu kongrede seçilen murahhas heyetin,⁵ fikir ve

3 Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s. 194-196.

4 Hüseyin Enver Sarp, "Türk Ocağı Nasıl Kurulmuştu", *Türk Yurdu*, no. 243, Nisan 1955, s. 746. Sarp, bu projenin kaybolduğunu belirtmektedir.

5 *A.g.e.*, s. 752. Murahhas Heyet, Hüseyin Ragıp (Baydur), Ethem Necdet, Hüseyin Enver, Fuat Sabit, Remzi, Hamdi ve Hüseyin Hâşim'den oluşmaktadır. Sarp'a göre kurucular şunlardır: Ethem Necdet, Hüseyin Enver, Celâl, Talat, Tevfik, Cemal, Osman ve Selahaddin. Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, C. 1, s. 432. Tunaya ayrıca Askeri Tıbbiye öğrencilerinden Mahmut, Refet, Hâşim, Behçet,

basın dünyasının tanınmış kişileriyle yaptıkları görüşmelerde,⁶ milliyet ilkesini temel alan bir derneğin kurulması için hükümete başvurulması ve bu derneğe çeşitli siyasal akımları temsil eden kişiler dışındakilerin üye olarak kabul edilmesi kararı alınmıştır. Seçilen İdare Heyetinde ise, Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmed Ferid (Tek); Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu, Emin Bülend (Serdaroğlu),⁷ Fuad Sabit ve Mehmet Ali Tevfik (Yükselen) bulunmaktadır.⁸ Böylece, Türk Ocağı'nın kurucuları, askerlik mesleğinin engellemesi nedeniyle yönetimi sivillere bırakmak zorunda kalmışlardır. Ancak söz konusu İdare Heyeti yalnız bir kez toplanabilmiş, bir yandan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Derneği kendi politikasına aykırı bulması nedeniyle İdare Heyeti'nin toplantılarını engellemesi, öte yandan da Askeri Tıbbiye yönetiminin yasaklamaları sonucu örgütlenme çabaları çıkmaza girmiştir.⁹ Bunun üzerine kurucular, örgütlenme sü-

Hüseyin Fikret, Hüseyin Ragıp, Muhsin, Lûfi, Süleyman, Remzi, Hüseyin Baki adlarını, Hasan Ferit Cansever'le yaptığı söyleşiye dayanarak vermektedir.

- 6 Hüseyin Enver Sarp, "Türk Ocağı Nasıl Kurulmuştu", s. 747-748. Heyetin görüşüğü Hüseyin Cahit, Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura, hareketi desteklerken; Filibeli Şehbenderzade Hilmi, "milliyete taraftar olmakla beraber, bu telkinin din lisani ile yapılmasında ısrar etmiş ve kendini heyete rehber kılmak için uğraşmış"; *Servet-i Fünun* Dergisi'nin sahibi Ahmed İhsan, Türk milliyetçiliğinin İmparatorluk içindeki öteki unsurların harekete geçmesine neden olacağı gerekçesiyle karşı çıkmış, Rıza Tevfik ise, yardımı kabul etmekle birlikte, milliyetçiliği "dar" bir ideoloji olarak nitelendirdiğini belirtmiş ve siyasi hasımlarının çok olması nedeniyle aktif katılımının kurulacak derneğe zarar vereceği gerekçesiyle söz konusu örgütlenme içinde yer almayı reddetmiştir.

7 A.g.e., s. 748.

8 Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., C. 1, s. 432.

- 9 Hüseyin Enver Sarp, "Türk Ocağı Nasıl Kurulmuştu", s. 748. Ayrıca Sarp'a göre, "Ataplar, o zamanın Harbiye Nazırı olan Mahmud Şevket Paşa'yı da teşvik ve tahrir ederek Tıbbiye Mektebi talebelerinin cemiyete devam ettirilmemeleri için Paşa'ya emir verdirmişlerdir. Fakat bu emir, Cemiyeti evvela şüphe ile karşılayıp sonradan onun samimiyetine ve faydalı olduğuna kanaat getirmiş olan o zamanın Dahiliye Nâzırı Talât Bey'in Mahmut Şevket Paşa'ya yazıp yolladığı hususi bir yazısıyla iptal edilmiştir."

recinde bir yanlışlık yaptıklarını anlayarak, önce İdare Heyetini seçip daha sonra üye kaydetme yerine, üye sayısını artırmak amacıyla Türk milliyetçiliği görüşünü öteki sivil yüksek okullarda yaygınlaştırmak kararını almışlar ve bu yöndeki propaganda faaliyetlerini yürütecek öğrencileri seçmişlerdir. Sekiz ay kadar süren propaganda faaliyetleri sonucu, Derneğin üye sayısı 2000'i aşmış ve bu kez sivil okul öğrencileri arasından seçilen murahhas heyet, 1326'da (1910) hükümete başvurarak gerekli ruhsatnameyi almıştır. Bu arada Dr. Fuad Sabit'in önerdiği "Türklük Ocağı" adı kongre tarafından "Türk Ocağı" olarak kabul edilmiştir.¹⁰ Böylece Sarp, Türk Ocağı'nın kuruluşuna kadar varan gelişmelerin Askeri Tıbbiye öğrencileri tarafından 1908 yılında başka bir anlatımla, Y. Akçura'nın Ocağın kuruluş tarihi olarak verdiği 1911'den çok önce başlatıldığını belirtmektedir. Aynı şekilde Sarp, Askeri Tıbbiye öğrencileri arasında gelişen Türk milliyetçiliğinin Celal Nuri'nin (İleri) *Jeune Turc* gazetesi, Ziya Gökalp'in *Genç Kalemler*'i ve *Tanin*'de çıkan yazılardan esinlendiği iddiasının¹¹ "tamamen yanlış ve hakikata mugayir" olduğunu ileri sürmektedir.¹²

Hüseyin Enver Sarp'ın Türk Ocağı'nın fiilen kuruluş tarihine ilişkin farklı görüşüne rağmen, kaynakların hemen tümü 1911 tarihini kabul etmektedir. Türk Ocağı kurma görüşünün Askeri Tıbbiye Mektebi'nden sonra Mülkiye Mek-

10 A.g.e., s. 749.

11 Ağah Sırrı Levend, "Yakın Tarihimizin Fikir Cephesi, Türk Ocaklarından Halk-kevrlerine", *Ulus*, 17 Ocak 1951, no. 10619'da Türk milliyetçiliğinin doğuşu konusunda "ilk ses Selanik'ten geldi" demek ve *Genç Kalemler*'in "seferberlik" emrinin Askeri Tıbbiye öğrencileri arasında yankı uyandırdığını belirtmektedir. Yusuf Akçura, a.g.e., s. 197 ve Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", *Belle-ten*, C. 1, no. 196, Nisan 1986, s. 201'de "kültürel, sosyal ve iktisadi seviyelerinin yükselmesine politikaya girmeden hizmet edebilecek büyük ve ciddi bir milliyetçi derneğin kurulması" görüşünün ilk kez *Jeune Turc*'de ve daha çok Celal Nuri'nin yazılarında ortaya atıldığını belirtmektedir.

12 Hüseyin Enver Sarp, "Türk Ocağı Nasıl Kurulmuştu", s. 751.

tebi'nde geliştiğini belirten Ocak üyelerinden Münir Mazhar Kamsoy,¹³ Hamdullah Suphi Tanrıöver¹⁴ ve Hasan Ferid Cansever'in yanısıra,¹⁵ Türk Ocağı tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş günü anısına yayımlanan takvimde¹⁶ bu tarih doğrulanmaktadır. Bu yazarlara göre, 20 Haziran 1911'de Askeri Tıbbiye'den 231 öğrenci adına gelen Hüseyin Fikret ve Remzi Osman ile Mehmed Emin, Ahmed Ferid (Başkan), Yusuf Akçura (İkinci Başkan), Mehmed Ali Tevfik (Umûmî Kâtip), Emin Bülend, Fuad Sabit (Veznedar) ve Ahmet Ağaoğlu biraraya gelmişler ve bu toplantıda nizâmnâme üzerine tartışmalara başlanmıştır.¹⁷ Türk Ocağı'nın resmi kuruluşu ise 12 Mart 1328 tarihindedir ve *Tanin* gazetesinde mesul Murahhas Halis Turgut tarafından kamuoyuna duyurulmuştur.¹⁸

Divanyolu'ndaki bir binada¹⁹ Ahmed Ferid'in başkanlı-

13 Prof. Dr. Sina Akşin'in Münir Mazhar Kamsoy'la yaptığı söyleşiden. Kamsoy, Askeri Tıbbiye Mektebi'nde başlayan hareketin sivil yüksek okullara da yayılması üzerine, öğrencilerin birleşmesinin düşünüldüğünü, ancak Hükümetin gizli dernek olarak nitelendirip takibat yapacağı söylentisinin yayılması üzerine vazgeçildiğini belirtmektedir.

14 Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Müessesemizin Mazisine Bir Bakış", *Türk Yurdu*, no. 238, Kasım 1954, s. 329.

15 Hasan Ferid, ... *Tekliflerim*, s. 8.

16 *Türk Yılı*, Büyük İstiklâl Gününü Hatırlamak Üzere Tertip Edilen Takvimdir, Şems Matbaası, Akkurum (İstanbul), 1330 (1914), s. 10. Tarih olarak 14 Mart 1327 (27 Mart 1911) verilmektedir.

17 Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s. 198.

18 "Türk Ocağı", *Türk Yurdu*, C. 1, no. 10, 1328, s.312.

19 Abdülhak Şinasi Hisar, "Ocağın Doğduğu Zaman ve Muhit", *Türk Yurdu*, no. 234, Temmuz 1954, s. 4. Hisar, Türk Ocağı'nın ilk binası konusunda "Türk Ocağı, önceleri, Divanyolu'ndaki mavimurak boyalı kâğır binanın daracık bir merdivenle çıkılan üst katında, bir sofa, iki küçük odadan ibaret bir daireye yerleşmişti. Kapıların birinin üstünde 'Başarılar', diğerinin üstünde ise 'Aksakallılar' levhaları asılıydı. Bu zamanlarda Ocağın maksat ve gayesini kavrayabilenler o kadar azdı ki, 'Başarılar' hiçbir şey başaramamışlar ve 'Aksakallılar' da Ocağı kapatmaya karar vermişlerdi" demektedir. Tarık Zafer Tunaya, "Yeniden Doğuş", *Vatan*, 30 Mart 1949, no. 2820. Tunaya, "Aksakalların İstisare Heyeti anlamına geldiğini belirtmektedir. "Başarılar" ise, büyük olasılık-

ğında çalışmalara başlayan Türk Ocağı, 1912 sonbaharında önemli bir sarsıntı geçirmiş,²⁰ bir yandan Balkan Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması nedeniyle Türk milliyetçiliğine karşı olanların Türk Ocağı'nı İmparatorluğun çeşitli unsurları arasına ayrılık sokmakla suçlaması,²¹ öte yandan da maddi olanaksızlıklar ve Başkan Ahmet Ferit'in Ahrar Fırkası'nı kurmak amacıyla başkanlıktan çekilmesi üzerine doğan yönetim boşluğu Türk Ocağı'nı yeni bir karar döneminin eşğine getirmiştir.²² Bu arada Âkil Muhtar'ın kendisine yapılan Türk Ocağı başkanlığı teklifini kabul etmemesi üzerine,²³ üyeler ve bazı fikir adamlarının toplantılara davet edilerek görüşleri alınmaya başlanmıştır. Toplantıya katılanlar arasında Edebiyyât-ı Cedide Okulu üyelerinden Hamdullah Suphi de bulunmaktadır.²⁴ Hamdullah Sup-

la yöneticileri oluşturmaktadır. "Büyük Gün", *Halka Doğru*, Yıl 1, no. 37, 19 Kânun-u evvel 1329 (1 Ocak 1914), s. 285. Aksakallar Heyeti, Mehmed Emin (Yurdakul), Hüseyin Cahid (Yalçın), Ahmet Ağaoglu, Necib Asım ve Fuad Rafif'ten, Başarıcular Heyeti ise, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Ertuğrul oğlu Hüseyin, Hasan Ferid ve Celal Sahirden oluşmaktadır.

20 Mazhar Akifoglu, "Ne Düşünmüştük", *Türk Yurdu*, no. 252, Ocak 1956, s. 520.

21 Ağah Sırtı Levend, "Yakın Tarihimizin Fikir Cephesi, Türk Ocaklarından Halkevlerine", s. 2.

22 Necati Akder, "Seçkin Vatansever, Büyük Milliyetçi, Değerli Fikir ve Mefkûre Adamı Ahmed Ferid Tek Üfûl Etü!", *Türk Kültürü*, no. 110, Aralık 1971, s. 119-120.

23 Hasan Ferid Cansever, "Türk Ocağının Doğuşu, Sebep ve Saikleri", *Türk Yurdu*, C. 2, no. 284, Mayıs 1960, s. 20. Cansever, Âkil Muhtar'ın başkanlığı kabul etmemesi konusunda, "son zamanlarda Âkil Muhtar hocamızın Sela-nik'den İttihadü Terakki Cemiyeti tarafından İstanbul'daki cemiyetler ve fikir cereyanlarını takibe memur olarak suret-i mahsusada vazifelendirilerek gönderildiğini öğrendiğimiz hocamızın ne için Ocak reisliğini kabulde mazur olduğunu da öğrenmiş olduk" demektedir.

24 Abdülhak Şinâî Hisar, "Ocakta Şairler, Edipler, Konferansçılar", *Türk Yurdu*, no. 238, Kasım 1954, s. 353. Hisar, Edebiyyât-ı Cedide yazarları için şunları söylemektedir: "... Edebiyyât-ı Cedide üstadları Türk Ocağı kurulduktan sonra da, bu yeni müesseseye alâka göstermemişlerdi. (...) Geriye bakıldığında *Türk Yurdu*'na ancak Hüseyin Cahid yardım etmiş ve ancak Müftüoğlu Ahmet Hikmet milliyetçi bir şair olmuştur diyebiliriz."

hi'nin Türk Ocağı Idare Heyeti'ne alınması üyeler arasında iki farklı görüşün belirmesine neden olmuş; bir grup Hamdullah Suphi'nin öncelikle bir edebiyatçı olarak Türk Ocağı'nın ilke ve amaçlarını yeterince yerine getiremeyeceğini ileri sürerken, Hasan Ferid Cansever'in de içinde bulunduğu kimi üyeler Hamdullah Suphi'yi desteklemişlerdir.²⁵

Öte yandan yeni bir Idare Heyeti seçilmesi konusunda da üyeler ikiye ayrılmışlar; Hasan Ferid, Dr. Pertev, Dr. Hüseyin Ertuğrul ve Remzi'nin içinde bulunduğu bir grup üye kurultayın hemen toplanması ve yeni Idare Heyetine Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Celâl Sahir gibi kişilerin alınmasını talep ederken, Ragıp Nurettin ve Reşit Galip'in öncülüklerini yaptığı ikinci grup, onları Türk Ocağı'nı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin taraftarlarının eline bırakmak istemekle suçlamışlardır.²⁶

Darülfünun konferans salonunda yapılan Kongrede Hasan Ferid'in (Cansever) öncülüğünü yaptığı grup, daha önceden hazırlayarak şapirografla çoğalttıkları Idare Heyeti aday listesini üyelere dağıtmışlardır. Ancak Ragıp Nurettin (Ege) ve Reşid Galip'in içinde bulundukları grubun yapılan Idare Heyeti seçimine hile karıştırmalarına rağmen²⁷ Ham-

25 Hasan Ferid Cansever, "Türk Ocağının Doğuşu, Sebep ve Saikleri", s. 20. Mazhar Akifoglu, *a.g.e.*, s. 520-521. Akifoglu bir grup Ocaklı'nın Fuad Köprülü'nün evinde toplantı yaptıklarını belirtiyor: "Konuşmalar uzamış, gece yarısı olmuştu. Biz derdimize çare bulamamıştık... Yurdu terk etmeye hazırlanıyorduk... Zannediyorum ki Tıbbiyeli arkadaşımız Hasan Ferid: - Ocağa Hamdullah Suphi Bey'i reis yapalım. Ne saç tarayışı, ne bıyıkları, ne giyinişi, konuşmaları bize benzeyen bu ateşli genç hoca Ocağımızı idare eder sanıyorum. (...) Kendisiyle görüştüğümüz günün gecesi Divanyolu'nun üç odalı Ocak binasında Ocaklılar Hamdullah Suphi'yi reis seçtiler."

26 Hasan Ferid Cansever, *a.g.e.*, s. 20.

27 Hasan Ferid Cansever, "Türk Ocağının Doğuşu, Sebep ve Saikleri", *Türk Yurdu*, C. 3, no. 285, Haziran 1960, s. 21. Cansever bu konuda şunları anlatmaktadır: "... her ne pahasına olursa olsun, bizim listenin kazandırılmamasına karar veren muarızlarımız rey pusulalarının tasnifini yapmaya memur edilecek olanların kendi taraftarlarından seçilmesini ve bu zevatın reyler sayılırken bil-

dullah Suphi (Başkan), Yusuf Akçura (İkinci Başkan), Halis Turgut (Umumi Kâtip), Dr. Âkil Muhtar, Dr. Hüseyin Er-tuğrul'dan oluşan İdare Heyeti görevine başlamıştır.²⁸

Türk Ocağı başkanlığına seçilen ve Zeki Velidi Togan'ın "Osmanlı Devleti tarihinde Şeyhülislâm Ebussuut Efendi ve Ahmet Vefik Paşa'ya benzeyen bir vezir" olarak tanımladığı Hamdullah Suphi, 1301 (1885) yılında İstanbul'da doğmuştur. Tanzimat döneminin tanınmış bilim ve devlet adamlarından Abdurrahman Sami Paşa'nın torunu, Abdül-lâtif Suphi Paşa'nın oğlu olan Hamdullah Suphi, Galatasaray Sultanisi'nde Abdülhamid'in iradesiyle parasız yatılı olarak öğrenim görmüş;²⁹ Ayasofya Rüstiyesi, Darülmualli-

hasa Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi Bey ve diğer bazı zevatla benim alacağımız reylerin mümkün olduğu kadar eksik yazılmasına çalışmalarına karar verdiler. (...) Bunun üzerine pek tabii olarak bazı tedbirler almak ve bu meyanda onlara hissettirmeden rey tasnifini yakından takip etmeliğimiz icap etti. Rey tasnif heyeti arasına bir arkadaşımızı kattığımız gibi salonda içtima başlama-dan evvel hitabet kursusunun altına da Dr. Pertev girerek saklanmayı ve oradan reyleri kontrol etmeyi kabul etti. (...) Herkes dağıldıktan sonra tasnif heyeti tanzim ettiği mazbatayı getirdi. Bu listeyi bizim hesabımıza nazaran kazanması icap eden Ziya Bey kazanamıyor, Hamdullah Bey ve diğer birçok arkadaşlar da pek çok reylerini gaip etmiş bulunuyorlardı." Ancak sayımın yenilenmesi üzerine sözü geçen listenin kazandığı anlaşılmış ve Cansever'e göre Hüseyin Ragıp bu tarihten sonra Türk Ocağı ile ilgili işlerden uzak kalmaya özen göstermiştir. Oysa Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., C. 1, s. 432'de Türk Ocağı umumi kâtipliğini Halis Turgut'tan sonra Hüseyin Ragıp'ın (Baydur) yüklendiğini, yine Cansever'le 1951'de yaptığı konuşmalara dayanarak aktarmaktadır. Mehmet Emin Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı, Ziya Gökalp*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 89-94. Erişirgil, Hamdullah Suphi'ye başkanlık önerisini ilk kez ileten kişinin Hüseyin Ragıp olduğunu, ancak Hamdullah Suphi'nin Türk Ocağı'na üye olduktan sonra Veliaht Abdülmecit, Dr. Nazım gibi devlet ve siyaset adamlarından parasal destek alması üzerine onun başkanlığını engellemeye çalıştığını belirtmekte, Kongreye katılan kişilerin büyük bölümünün Türk Ocağı ile ilgisi bulunmayan Cemiyet taraftarlarından oluştuğunu savunarak İttihat ve Terakî'nin Türk Ocağını kendisine bağlamak için girişimde bulunduğunu ileri sürmektedir

28 Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., C. 1, s. 432.

29 Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 38. Zeki Velidi Togan, "Hamdullah Suphi Bey'e Ait Bazı Hatıralar", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 29.

min, Darülfünun,³⁰ Darülbedayi ve Bahriye Mektebi'nde İslâm, Selçuklu ve Osmanlı Tarihleri ve edebiyatı başta olmak üzere çeşitli alanlarda ders vermiştir.

Hamdullah Suphi'nin yaşadığı Suphi Paşa Konağı'nın devrin değerli bilim, edebiyat ve devlet adamlarının toplandığı bir yer olması onun düşünsel gelişmesinde etkili olmuştur.³¹ 1909'da Fecr-i Âti topluluğunun kurucuları içinde yer almasına rağmen, özellikle Balkan Savaşı'ndan sonra Türkçülük ideolojisinin savunuculuğunu yapan Milli Edebiyat hareketine bağlanmıştır.

1912'de Yusuf Akçura'mın delâletiyle ve 766 sıra numarasıyla³² Türk Ocağı'na kayıt olan Hamdullah Suphi, kısa za-

30 *Alemdar*, 4 Mart 1336 (1920), no. 443/2743, s. 2. İstanbul'un işgalinden 12 gün önce Damat Ferit yanlısı *Alemdar* gazetesinde Hamdullah Suphi ile ilgili bir haber dikkati çekmektedir: "Darülfünun edebiyat şubesi Meclis-i Müderrisin geçen gün içtimâ ederek Sanayi-i Nefise dersinin tesisiyle Hamdullah Suphi Bey'e tevdiî hakkındaki takriri ekseriyetle reddetmiştir. Nazariyyât-ı Edebiyye dersi ise tekrar ibkâ olunmuştur. (...) Haber aldığımızı göre, Hamdullah Suphi bey, bu lüzumsuz dersi elde etmek için hayli zamandan beri sarf-ı gayret etmekte ve mebusluk nüfuzunu dahî istimal eylemekteydi. Fakat Meclis-i Müderrisin bitarafâne hareket ederek hiçbir mahiyet-i ilmiyyesi ve hatta elinde ufak bir mektep şehâdetnâmesi bile olmayan bu câhil namzedi bi-hakkın reddeylemiştir." Yusuf Akçura, a.g.e., s. 207. Hamdullah Suphi, "Darülfünunda çok umûmî bir mahiyette olan 'Hikmet-i Bedâî' dersi yerine İslâm ve bilhassa Türk Sanâyi-i Nefise Tarihi okutmuştur."

31 Samet Ağaoglu, "Hamdullah Suphi Tanrıöver", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 34. Ağaoglu Horhor'daki Suphi Paşa konağı için "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in kişiliğini tâ öldüğü güne kadar Tanzimata bağlayan bir tarih parçasıydı. Bu konak ... Tanzimat'tan o yana garpli dekorlar içinde, şarklı ruhla yaşayan insanlarla dolu idi" demektedir.

32 Fethi Tevetoglu, "Ocağımızın Büyük Evladı Hamdullah Suphi Tanrıöver", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 49. Abdülhak Şinasi Hisar, "Ocağın Doğduğu Zaman ve Muhit", *Türk Yurdu*, no. 1 (234), Temmuz 1954, s. 55. "Hamdullah Suphi'nin bazı dostları, kendisinin muallimlik etmesi dolayısıyla muhtelif millîetlere mensup talebelere ders verdiği binaenaleyh Türk Ocağına girmemesinin daha münasip olacağı tavsiyesinde bulunmuşlar. Hamdullah Suphi de bir tereddüt değil, bir teemmül devresi geçirdikten sonra Ocağına girmeye karar vermiş ve bu karar da Ocağın imdadına yetişmişti." Ayrıca Abdülhâ Battal Taymas, "Hamdullah Suphi Bey'de Milliyetçilik", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 52.

man içinde bir yandan organizasyon yeteneği, öte yandan da etkileyici konuşmasıyla³³ Türk Ocağı başkanlığına yükselmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla aktif politikaya atılan Hamdullah Suphi, Meclis-i Mebusan'a Millî Türk Fırkası'ndan Antalya ve Saruhan Milletvekili, Birinci Büyük Millet Meclisi'ne ise yine Saruhan Milletvekili olarak katılmıştır.³⁴ Millî Hükümetin ilk Maarif Vekili ve ilk Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürü³⁵ olan Hamdullah Suphi, 12 Mart 1921'de Burdur milletvekili Mehmet Akif'in sözlerini yazdığı İstiklâl Marşı'nı TBMM üyelerine okuyarak kabul

33 Mahir İz, *Yılların İzi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 115. "İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Ömer Nâci'si gibi, evvela Milli Mücadele'nin ve sonra Halk Partisi'nin malı olan kudretli hatipler vardı. Bunların başında Hamdullah Suphi Bey gelirdi." Ömer Seyfettin, *Efruz Bey (Asilzadeler)*, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 93. Ömer Seyfettin, Türk Ocağı'nı konu aldığı Bilgi Bucağı bölümünde, Hamdullah Suphi'yi imâ ederek, "Bu Türklerin Çiçeron'u idi" demektedir.

34 Samet Ağaoglu, *Kuvayı Milliye Ruhu, Kültür Bakanlığı*, Ankara, 1981, s. 136-137. Birinci B.M.M.'de alınan kararlarda oldukça keskin muhalefette bulunan Hamdullah Suphi, İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına yol açan kanun teklifine karşı çıkmıştır.

35 Mustafa Baydar, a.g.e., s. 58. Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 132-133. Adivar'da yer alan I. B.M.M.'de Mustafa Kemal ile Hamdullah Suphi arasındaki çatışma, Türk Ocakları'nın giderek CHF'nin denetimine girmesi ve 1931'de kapanmasına varan sürece ışık tutabilir: "Mustafa Kemal Paşa da Meclis'i elinde tutabilmek için başından beri kendinden yana olanların bazılarını feda etmeyi öngörüyordu. İlk feda edilen Cami bey oldu. (...) Cami Bey meselesinden sonra, bir akşam Hamdullah Suphi sözünü geri almasını istediği zaman Mustafa Kemal Paşa hemen geri aldı, fakat Hamdullah Suphi aleyhtarlığı devam etti. (...) Cami Bey ve Hamdullah Suphi, Dr. Adnan'ın dostları oldukları için, Mustafa Kemal Paşa ile aralarındaki uçurumu kapatmaya çalıştı ve nihayet muvaffak oldu. Hamdullah Suphi 1920'de Maarif Vekili oldu." Samet Ağaoglu, *Kuvayı Milliye Ruhu, Kültür Bakanlığı*, Ankara, 1981, s. 268. Ağaoglu, Hamdullah Suphi'nin Maarif Vekiliğinden 3 Kasım 1921'de Bitlis milletvekili Yusuf Ziya tarafından verilen önerge sonucu istifa etmesi konusunda "Millî Eğitimde yapmaya çalıştığı ilk inkılap hamleleri reaksiyonlarla karşılanmış ve bundan sonra kazandığı umumi sevgi azalmaya başlamıştı. (...) Balıkesir milletvekili ikinci grubun değişmez başkan adaylarındandı. Hamdullah Suphi'yi deviren reaksiyon, Millî Eğitim Bakanlığını ona vermişti."

edilmesini sağlamıştır.³⁶ TBMM'de ikinci ve üçüncü dönem İstanbul milletvekili olarak yer almış ve 1925'te ikinci kez Maarif Vekilliğine getirilmiştir.³⁷ Bu arada 1923 yılından başlayarak yeniden örgütlenme sürecine giren Türk Ocakları başkanlığını, bu kuruluşların 1931'de kapatılmasına dek kesintisiz bir biçimde yürütmüştür. Türk Ocakları'nın kapatılmasından sonra Bükreş Büyükelçiliği'ne atanan Hamdullah Suphi, 1946-1957'de TBMM'de İstanbul, İçel ve Manisa milletvekili olarak yer almış,³⁸ 1951'den sonra üçüncü kez açılan Türk Ocakları Genel Başkanlığını yapmıştır. 1966'da İstanbul'da ölmüştür.

Hamdullah Suphi'nin Türk Ocağı başkanlığına getirilişiy-le birlikte Ocak faaliyetlerinde belirgin bir canlanma görülmüş ve en önemlisi maddi kaynak sorunu büyük ölçüde çözümlenmiştir.³⁹ Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi'nin başkanlığının Türk Ocağı'nın daha verimli çalışmasında önemli katkısı olduğunu vurgulayarak bu dönem konusunda, "Türkçülük fikri gençler ve münevverler arasında tamâmen yayıldı ve yerleşti. Kendini red ve inkâr eden hava, Ocağın etrafından dağıldı; Türk münevverleri arasında merhum Gökalp'in tasnifine göre Doğu ve Batı beynelmilelîyetine takılmakta ısrâr eden softalarla züppelerden gayrı herkes

36 Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 121-124. Ayrıca Mahir İz, *a.g.e.*, s. 120. "Maarif Vekili olan Hamdullah Suphi Bey, müsabakaya 'nakdi mükafat' vaadedilmiş olması yüzünden" ısrak etmemiş olan Mehmed Akif Bey'e müracaat ederek, yazmasını istemişti."

37 Hâmit Zübeyir Koşay, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'den İtibaren Müzelerimiz", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 43. Hamdullah Suphi'nin ikinci Maarif Vekilliği sırasındaki en önemli katkılarının biri, Ankara Etnografya Müzesi'nin temellerini atmasıdır.

38 Kâzım Öztürk, *T.B.M.M. Albümü, 1920-1973*, Önder Matbaası, Ankara, 1973.

39 Mehmed Emin Erişirgil, *a.g.e.*, "Para sıkıntısı kalmamış gibiydi. Ocaklıların verdikleri aidatın ne ehemmiyeti vardı? İtihat ve Terakki'nin emniyet ettiği bir idare heyeti olunca, nereye başvurulursa bol bol para bulunabilirdi. (...) Ocağın maddi eşyası nasıl başkanına borçlu ise, manevi havası da Ziya Gökalp'e borçluydu."

Ocağa azâ yazılmış veya dost kesilmişlerdi"⁴⁰ demektedir. Gerçekten de Türk Ocağı, bu ilk faaliyet döneminde yalnızca konferanslar, konserler, yayın faaliyetleri, vb. ile kitle eğitimini yönlendirmekle kalmamış, aynı zamanda milliyetçi bilincin yükselmesine de⁴¹ önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Öte yandan Türk Ocağı, İsmail Habib Sevük'ün anlatımıyla, "vatanda 'ocaklı' diye bir tip.... Her yerde birbirlerine rastlayınca birbirlerini en yakın akrabadan daha yakın gören bir tip"⁴² doğmasına neden olmuş, başka bir anlatımla II. Meşrutiyet döneminden sonra Türk unsurunun Osmanlıcı politika nedeniyle içine düştüğü kimlik bunalımına yanıt vermiş, yeni bir seçkin tipi yaratmıştır.

Türk Ocağı'nın 1913'den başlayarak düzenli toplantı, konferans, konser vb. faaliyetlerle giderek daha büyük bir kitleyi çekmeye başlaması üzerine Divanyolu'ndaki binanın ihtiyaçları karşılayamaması sorunu ortaya çıkmış ve Türk Ocağı merkezi Beyazıt'taki konağa taşınmıştır.⁴³

Bu dönemde Türk Ocağı'nın amaçlarını açıklamada en

40 Yusuf Akçura, a.g.e., s. 204.

41 Abdülhak Şinasi Hisar, "Bir Vatanseverlik Mâbedi Olan Ocak", *Türk Yurdu*, no. 235, Ağustos 1954, s. 89. "Asıl yaptığı, ruhları dolduran vatanseverlikle birlikte ve onun yanında milliyetçilik hisleri ve nazariyelerini birbirine bağlayarak bunların tesirini artırmaktır. Ocak, bu hisleri saatlerce suurlaştırmakla kalmıyor, onları birer iman haline getiriyordu."

42 İsmail Habib Sevük, "Ocak, Ev, Konak", *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1950, no. 9448, s. 2. Necati Akder, "Türk ocakları, Halkevleri ve Kültür Dernekleri", *Türk Yurdu*, C. 2, no. 288, Eylül 1960, s. 5. "Türkocağı Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrasının kalem efendisi tiplerinden apayrı, dinamik, yeni bir seçkin Türk tipi vücuda getirmiştir. Divan efendisiyle kalem efendisi tipleri Enderun ve Bab-ı Âli ölçüsüyle teşekkül etmiş olan havas zümresidir. Tanzimat öncesine mensup havas zümresi İslâm-doğu medeniyetinin mümessilidir. Tanzimat sonrasının havas zümresi batı mukallididir. (Ocaklının) ruhu Tanzimat öncesi ve sonrası havas zümrelerinin zıddına halk ruhuna yaklaşmıştır."

43 Hasan Ferit Cansever, "Rahmetli Hamdullah Suphi Tanrıöver", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 22, Şubat 1967, s. 25. "Fakat az zaman sonra bu koskoca salonların da bizim ihtiyacımıza kâfi gelmediği görüldü, onun için bahçeye 600-700 kişi alabilecek bir sinema binası yaptırıldı."

önemli kaynak olan *Türk Ocağı'nın Nizâmnâme-i Esâs ve Dâhîlisi*'ne göre "Cemiyetin maksadı, akvâm-ı İslâmiyyenin bir rûkn-ü mühimmi olan Türklerin millî terbiye ve ilmî, içtimâî, iktisadî seviyelerinin terakki ve ilâsıyla ırk ve dilinin kemâline çalışmaktır."⁴⁴ Görüldüğü gibi, Türk Ocağı nizâmnâmesinde özünde Türk ırkının her anlamda geliştirilmesi amaçlanmakla birlikte, Türkçülük, Osmanlıcılık ve İslâmcılık akımlarının henüz ilkelerinin bulanık, amaçlarının açık olmadığı bir dönemin izleri hissedilmekte ve Türk unsuru ancak "akvâm-ı İslâmiyyenin bir rûkn-ü mühimmi" olarak tanımlanmaktadır. Ancak özellikle Balkan Savaşı'nın büyük bir yenilgiyle sona ermesinden sonra, Türkçülük hareketinin İttihat ve Terakki Fırkası'nın da onayı ile siyasal bir silaha dönüşmesi ile başlayan süreçte Türk Ocakları içinde ırk ile temellendirilen bir milliyetçilik anlayışının belirtileri görülmektedir.⁴⁵ Gerçekten de bu dönemde, *Türk Yurdu*'nun, "Dokuz asırdan beri ve hâlâ Şarkın efendisi, hâkimi, munzâmı, Şark istiklâlinin biricik müdafii, hatta şark eskâr ve ulûmunun mümessili"⁴⁶ olarak tanımladığı Türk ırkının vatani konusunda Ahmet Ağaoğlu, "Hayal kadar vâsi ve yine hayal kadar müphem olan Türk âleminin hudud-u hakikîyesini çizmekten müşğul bir şey yoktur. (...) Fakat biz bugünkü

44 *Türk Ocağı Nizâmnâme-i Esâs ve Dâhîlisi*, Tanin Matbaası, İstanbul, 1328, s. 1

45 "The Racial Propaganda in Turkey", *The Near East*, C. 8, no. 311, 30 Mart 1917, s. 508. İttihat ve Terakki'nin Balkan Savaşı'ndan sonra açıkça Türkçülük ideolojisini benimsemesi, özellikle 1. Dünya Savaşı sırasında baatili devletlerin savaş propagandası bağlamında bu tür haberlere biraz da abartılı bir biçimde yer vermelerine neden olmuştur. *Near East* muhabirinin belirttiğine göre, İttihat ve Terakki Fırkası, Türk Ocağı, Türk Yurdu ve Türk Gücü Derneği ile birlikte ırkçı politikasını sürdürmektedir. Özellikle Arap unsurlara karşı beliren ırkçı yaklaşımın boyutlarını belirtmek için muhabir, Balkan Savaşı sırasında Bolayır'da savaşan Arap askerlern, İttihat ve Terakki'nin öndegelen yöneticilerinden birinin bir Türk subaya yazdığı mektupta görüldüğü üzere, savaşta illeri saflarda kullanılmalarını salık verdiğini belirtmektedir.

46 "Tahkiri red", *Türk Yurdu*, C. 1, no. 7, 1327, s. 185-186

Türk âleminin hudûdunu, yalnız Türk unsurunu hâvî, Türk medeniyyeti, Türk hayatı, Türk tarz-ı maîseti ile geçinen memâlik dâiresinde arayacağız”⁴⁷ diyerek oldukça geniş coğrafi sınırlar içinde bir vatan tanımlamaktadır. Öte yandan 1330 (1914) yılında “Büyük Türk ırkının güce, kuvvetçe başka ırklardan geri kalmayarak ecdâdı gibi güçlü, kuvvetli olduğunu cihâna bildirmek için” kurulan ve İstanbul dışında 25 şubesi olan Türk Gücü Cemiyeti de⁴⁸ bu eğilimin bir başka anlatımı olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak yer yer beliren ırkçı eğilimlere rağmen, bu dönemde Türk Ocağı içindeki hâkim anlayış, Cumhuriyet döneminde olduğu gibi Türk ırkından olmayan kişileri “temsil” (asimilasyon) anlayışına dayanmayıp, A.Ş. Hisar’ın belirttiği gibi “Türkiye Türkleri, Arnavut, Arap, Çerkes, Kürt, Laz, Boşnak olduklarını kabul etmedikleri müddetçe, yani kavmiyyet iddiasında bulunmadıkça”⁴⁹ onları Türk olarak kabul etmek yönündedir.

Türk Ocağı’nın amaçladığı Türkçe’nin “kemâline çalışmak” bir yandan *Türk Yurdu*’nda yayınlanan dilbilim makaleleriyle, öte yandan da konferanslar ve açık tartışmalarla sürdürülmektedir. Haşim Nahid (Erbil) Türk Ocağı’nda dilin millileştirilmesi için kabul edilen ilkeleri, yabancı dillere

47 Ahmed Agayef, “Türk Âlemi”, *Türk Yurdu*, C 1., no. 1, 1327, s. 12.

48 “Türk Gücünün Musâmeresi”, *Türk Sözü*, Yıl 1, no. 5, 8 Mayıs 1330, s. 38. Türk Gücü’nün 1914’te yapılan ilk gösterisinde Cemiyetin kurucularından Kuzucuoglu Tahsin, “Türk dünyası dört direk üzerinde kuruludur: Bilgi Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocağı, Türk Gücü...” demektedir.

49 Abdülhak Şinasi Hisar, “Ocağın Doğduğu Zaman ve Muhit”, s. 5. Abdülhak Şinasi Hisar, “Hamdullah Suphi’ye Dair Hatıralar”, *Muhit*, Yıl 3, no. 26, Kânun-ı evvel 1930, s. 18. Hisar, Hamdullah Suphi’nin 1904’te Rus-Japon Savaşı sırasında Japonya’nın galibiyetini isteyen arkadaşlarına, “çirkin bir ırkla güzel bir ırk çarpışıyor, ben dünyada çirkinliğin tarafını iltizam edemem, güzellik tarafında kalırım” dediğini belirtmektedir. Zeki Velidi Togan, “Hamdullah Suphi Beye Ait Bazı Hatıralar”, *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 23. Togan, Hamdullah Suphi için şunları söylemektedir: “Aramızda bazı fikir ayrılıkları vardı. Bilhassa millî Türk tipi meselesi; Grek tipi insanlara karşı sevgisi benimkinden tamamen ayrı idi.”

özgü edatları, çoğul eklerini, tamlamaları kullanmamak, bir sözcüğün karşılığı bulunan birden fazla sözcükten yalnızca Türkçe olanları kullanmak olarak belirtmekte ve "... bir de söyleyiş tarzı var. Türkçe'de bu söyleyiş tarzının en güzeli İstanbul'unkidir. İstanbul Türkçesi Osmanlı Türk'ün siyasî hududu dâhilinde ve hâricinde bulunan mevki-i lehçelere tercih edilecek ve tekâmülüne çalışılacak. İstanbul lehçesi kimin lehçesidir? Bâb-ı Âli memurlarından, kayıkçılara, arabacılar varıncaya kadar muhtelif sınıflarda muhtelif lehçeler görüyoruz. (...) Bir de İstanbul'un her semtinde aynı farkı görebiliriz. (...) Ocağa göre, İstanbul Türkçesi -gerek kelimeleri, gerek cümle teşkili itibariyle- bize taşranın veya bir sınıf-ı mahsûsun (meselâ kayıkçı, külhanbeyi zümrelerinin) lisânını hatırlatmayan Türkçedir" demektedir. Haşim Nahid'e göre, Türk Ocağı'nın bilimsel ve teknik sözcükler ile İslâmiyet'e ilişkin terminoloji konusundaki yaklaşımı bu sözcükleri "oldukları" gibi kabul etmek yönündedir.⁵⁰

Bu arada Cumhuriyet öncesi Türk Ocakları'nın en çok vurguladığı noktalardan biri de kadınların toplumda temsil edilmesi sorunudur. Türk Ocağı'nın bu yaklaşımı, yalnızca çağdaşlaşma anlayışından değil, aynı zamanda antik Türk kültürünün anaerkilliğe dayanması, kısacası Türkçülerin tarih anlayışından kaynaklanmaktadır.⁵¹ Öte yandan kadın-

50 Haşim Nahid, "Lisân Meselesi", *Donanma*, no. 119/70, 26 Teşrin-i sani 1331, s. 1115. Haşim Nahid bu arada Ziya Gökalp'i de eleştirerek, "Türk Ocağı'nda Ziya Gökalp, İstanbul lehçesinde bulunmayan kelimelerin kullanılmaması taraftarı oldu. Bununla beraber yazılarında, böyle mahalli lehçeleri hatırlatan kelimeleri kullanıyor" demektedir.

51 Osmanlı Devleti'nde, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaygın tarih anlayışı Osmanlı hanedanının ve İslâm dininin geçmişini sorgulayan bir tarih anlayışıdır. Başka bir anlamıyla, Türklerin İslâmiyeti kabul etmelerinden önceki tarihleri genel ilgi alanı dışında kalmaktadır. Türkçüler ise, yeni bir tarih anlayışı ile Türklerin dünya tarihine ve uygarlığına katkılarını gündeme getirmişlerdir. Bu konuda bkz. Mükrimin Halil Yinanç, "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Tanzimat*, 100. Yıldönümü Münasebetiyle, İstanbul, 1940, Maarif Matbaası.

ların politikaya aktif bir biçimde katılması yönündeki çabalar, Devrimi hemen izleyen günlerde SSCB'nin İslâmcı bir renk taşıyan Türk Cumhuriyetlerindeki milliyetçi hareketlerde de gündeme getirilmektedir. Gerçekten de *The Times*'da yayımlanan bir yazıda Sovyetler Birliği'ndeki Müslümanların ilk girişimleri arasında, merkezî bir Müslüman din kurulunun genel oyla seçilen 6 üyesinden birinin kadın olması zorunluluğunun bulunduğu belirtilmekte, kadınların toplumsal ve siyasal yaşama etkin bir biçimde katılması sorununun İslâmiyetin gelişmesi ve yaygınlaşması açısından özel bir önem taşıdığı savunulmaktadır.⁵² Ancak kadın sorununun ve genel olarak kadınların toplumsal yaşama katılması temasının sorgulanması yalnızca Türk Ocağı içindeki eğilim ve gelişmelerle ilgili olmayıp, Balkan Savaşı sonrası gözlemlenen bir gelişmenin de ürünüdür. Örneğin Darülfünun'da düzenlenen kadınlara açık bir toplantıya, özellikle seçkin tabakalara mensup kadınların, Gazi Ahmet Muhtar'ın karısı Prenses Nimet Hanım, yazar Fatma Aliye Hanım vb. katıldığı ve burada Halide Edip'in Türk Milliyetçiliği konusundaki açıklamaları ile Gülsüm Hanım'ın Rusya'daki Türk kadınlarını temsilen yaptığı konuşmanın dinlendiğini⁵³ biliyoruz.

1334 (1918) Kongresi'nde Idare Heyeti tarafından sunulan faaliyet raporunda önemli bir gelişmenin ürünü olarak vurgulanan, kadınlara açık konferanslar, özellikle de erkeklerin kadın konferanslarına, ya da kadınların yalnızca erkeklerin bulunduğu konferanslara konuşmacı olarak katılması,⁵⁴ söz

52 "The Turk Militant-II, Islam in Russia, Democratic Aims", *The Times*, Ocak 1918.

53 Tekin Alp, "The Turkish and Pan-Turkish Ideal", s. 12. Ayrıca, *Tanin*, 7 Mayıs 1329, no. 1606'da Umûmî Konferanslar Cemiyeti'nin Darülfünunda Teâlî-i Nisvân Cemiyeti'nin de katılımıyla konferanslar düzenlediği belirtilmektedir.

54 Samet Agaoglu, "Hamdullah Suphi Tannöver,", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 34.

konusu konuşmacı kadınların sayısının sınırlılığı gözönünde tutularak değerlendirilmelidir. Gerçekten de konuşmacılar, Halide Edip, Müfide Ferit (Tek) gibi belirli bir eğitim düzeyine sahip kadınlardır. Öte yandan kadını toplumsal ve iktisadî yaşama çekmek çabalarının ötesinde Türkçülük, kadını öncelikle bir anne, geleceğin milliyetçi kuşaklarının yetiştiricisi olarak ele almak şeklindeki geleneksel tutumu değiştirme konusunda herhangi bir katkıda bulunmamıştır. Milliyetçi ve Turancı çizgideki *Büyük Duygu* dergisinde yayınlanan bir makalede kadınların "*Büyük Turan*"ı gerçekleştirmedeki rollerine değinilmekte ve "Sıcak ve şefkatli sinerlerinde büyüttükleri mini mini evlâdına ateşin bir Türklük hissi telkîn ederlerse, o vakit, en mühim bir hatve atılmış olacaktır. Maatteessüf şimdiye kadar bu mühim hatve atılmadı. Beşiklerde sallanan çocuklara 'paşalık' hisleri terennüm edildi. Rütbe ninnileri söylendi"⁵⁵ denilmektedir. Gerçekten de gerek Türk Ocağı'nın üyeleri, gerek Türkçülük hareketinin savunucuları, kadın için bir "program" oluşturmamışlar, Peyami Safa'nın anlatımıyla, Türk meselesini, adeta "bir erkek meselesi" olarak almışlar,⁵⁶ Batıcıların yaptığı gibi çok eşlilik, görücülük kurumu, evlilik ve boşanmaya ilişkin kurallar, örtünme, ekonomik güvence vb. konulardaki düşüncelerini açıklamamışlardır. Öte yandan I. Dünya Savaşı içinde yapılan Ocak toplantılarına kadınların

55 "Milliyet", *Büyük Duygu*, Yıl 1, no. 1, 2 Mart 1329, s. 2. İnci Enginün, *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978, s. 34-35. İkinci Yurtçular Derneği'nin Halide Edip'in Cenevre Türk Yurdu'na yazdığı Türk kadınları hakkında mektup üzerine kendisine Türklerin ulu anası unvanını vermesi de benzer bir yaklaşımın ürünüdür.

56 Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 34-35. Peyami Safa, Türkçülerin kadın sorununa yaklaşımları konusunda, "Türkçüler için, bir kadın meselesi yoktu. Bu bahisteki sessizliklerle, onlar, Türk kadınının medenî haklara sahip olmasını isteyen garpcılara karşı İslâmcıların haykırıışlarını terviç eder görünüyordı. Ananenin eteklerine millî ucundan Türkçüler, dini ucundan İslâmcılar yapışmışlardı" demektedir.

giderek daha seyrek kauldıkları bazı üyelerin anılarından anlaşılmaktadır.⁵⁷

Kadınlara açık konferansların yanı sıra, Türk Ocağı'nın kadınları toplumsal yaşama dahil etme yönündeki girişimlerinden biri de Halide Edip'in Kitab-ı Mukaddes'ten esinlenerek sahne için yazdığı *Kenan Çobanları* ve 1914'te *Yeni Turan*'ın İstanbul Türk Ocağı'nda temsili sırasında Türk kadınının ilk kez sahneye çıkarılması girişimleridir. Ancak Halide Edip ve Hamdullah Suphi'nin de bizzat rol aldıkları *Yeni Turan* oyunu, izleyiciler arasında Enver Paşa ve Talât Paşa'nın da bulunmasına rağmen, devrin İstanbul Muhafızı Cemâl Paşa tarafından, Müslüman kadınlarının sahneye çıkmasının sakıncalı olduğu gerekçesiyle son anda engellenmiştir.⁵⁸ Kız ve erkek lise öğrencilerine oynatılan, Yahya Kemal⁵⁹ ve Muhsin Ertuğrul tarafından sahneye konulan *Kenan Çobanları* ise büyük bir izleyici kitlesi çekmiş, "Fatih hocalarının" Türk Ocağı aleyhine harekete geçmelerine ve İttihat ve Terakki hükümetinin bu girişimin vakitsizliğine ilişkin inancına rağmen yüzlerce erkeğin önünde sergilenmiştir.⁶⁰

Yeni Turan oyununun 1329 (1913) tarihinde İstanbul Türk Ocağı'nda Türk kadınları tarafından sahnelenmesinin

57 Ferit Celâl Güven, "Hamdullah Suphi ve Anıları", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 70.

58 Sadık Çine, "Buyuk Vatan Evladı", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 83.

59 Yahya Kemal, *Siyasi ve Edebi Portreleri*, Baha Matbaası, İstanbul, 1968, s. 36. Bu konuda Yahya Kemal, "... görmeye gelenler arasında devrin ricali vardı. Lakin eser seyredenler üzerinde fena bir Yahudi tesiri bıraktı; bazıları siyasi malarınadan bile kuşkulnmaya heveslendiler" demektedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s. 333'de, oyun öncesinde, Halide Edip'in Yusuf kussasını halkın anlayamayacağı endişesi ile perde açılmadan önce, Tevrat'tan kussa ile ilişkili parçaların prolog olarak okunmasını uygun gördüğünü belirtmektedir. Oyuna karşı oluşan tepki, büyük bir olasılıkla bu nedenden kaynaklanmaktadır.

60 Hasan Ferid Cansever, a.g.e., s. 25. Cansever, Talat Paşa'nın gösterinin kesinlikle yapılmaması yönündeki talimatına rağmen, veliaht ve Cemal Paşa'nın "müsamereyi" sonuna dek izlediklerini belirtmektedir.

hükümet tarafından engellenmesi üzerine yaptığı konuşma-
da Hamdullah Suphi, hükümeti, “bir ihtilâl zümresine lâayk
harekette” bulunmamakla suçlamakta ve “Bugün hükümet
kendisinden beklediğimiz cesareti göstermedi. Bütün eski
hükümetler gibi halk ihtilali, kara kalabalığın galeyanı endi-
şesi önünde geri döndü, kendi prensiplerini kendisi terketti.
Hükümetin bugünkü vaziyeti budur”⁶¹ demektedir. Ham-
dullah Suphi’ye göre, üç yüz yıl süreyle uygarlık merkezi
olarak yaşayan İslâm dünyası zamanla tutuculuğun kaynağı
haline dönüşmüş, eski Türk tarihinin Türk kadınlarına tanı-
dığı hak ve özgürlüklerden uzaklaşmıştır. Bu konudaki gö-
rüşlerini, “İstanbul’da esir olarak yaşayan Türk kadını, Türk
âdetlerinin mahkûmu değil, Bizans âdetlerinin mahkûmu-
dur. Jinese eski Bizans haremidir. (...) Moskova saraylarının
(Kirem)i yani haremi, Bağdad’ın, İran’ın, kadını yalnız bir
şehvet vasıtası diye kullanan geri ve galiz zevkperestliği, hür
Türk kadını için felaket sebebi olan kötü misaller teşkil et-
miştir. Bugünkü İstanbul, yeni ihtilalin merkezi olan İstan-
bul, millî bir müesseseyi müdafaa etmiyor. Jineseyi, Kiremi,
Bağdad’ın haremini, İran’ın, Hind’in Mehalini müdafaa edi-
yor. Halbuki Asya, Afrika ve bir kısım Avrupa tahtlarına hü-
kümdarlar yetiştiren Türk kadını, Asya taliini tesbit eden
Türk kadını, harem duvarlarının gölgesinde çürümüş, esir
Türk kadını değildir”⁶² şeklinde açıklamaktadır.

2. Türk Ocağı ve Siyasi Partiler

Türk Ocağı Nizâmnâmesi’nin 4. maddesinde yer alan “Ocak
maksadını tahsile çalışırken sırf millî ve içtimâî bir vaziyette
kalacak, asla siyâset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyâsî

61 Hamdullah Suphi, *Dağyolu*, 2. Kitap, Türk Ocakları Matbaası, Ankara, 1931, s. 215.

62 A.g.e., s. 219.

firkalara hâdim bulunmayacaktır”⁶³ kaydına rağmen, Ocağın birinci amacını oluşturan “akvâm-ı İslâmiyyenin bir rûkn-ü mühimmi olan Türklerin”⁶⁴ toplumsal, iktisadi ve bilimsel düzeylerinin yükseltilmesine çalışmak, çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu içinde, görünürdeki tüm siyaset dışı hedeflerine rağmen, siyasal sonuçlara açıktır.

Türk Ocağı’nın bu ilk döneminde çeşitli siyasal partiler ve özellikle I. Dünya Savaşı içinde siyasal Turancılık amacına yönelmiş olan İttihat ve Terakki Fırkası ile ilişkileri konusunda iki farklı yaklaşım söz konusudur. Türk Ocağı ile İttihat ve Terakki Fırkası arasında organik bir ilişkinin varlığını savunan görüşe göre, Ocaklar bu partinin ideolojik alandaki rehberliğini üstlenmiş ve onun maddi ve manevi desteğinden yararlanarak büyük kentlerde şubeler açmayı başarmıştır,⁶⁵ İkinci yaklaşıma göre ise, Türk Ocağı bu ilk faaliyet döneminde iktidar partisi karşısındaki görece özerkliğini korumayı başarmış, hatta Türkçülük anlayışı ile farklı bir konuma sahip olmuştur.

I. Dünya Savaşı’na gelinceye kadar Türk Ocağı’nın İttihat ve Terakki Fırkası ile olan ilişkileri konusunda parti içinde farklı görüşler bulunmaktadır. Nitekim Kâzım Nami (Duru), İttihat ve Terakki’nin bu dönemde Osmanlıcılık siyasetini ön plana çıkardığını belirterek Türk Ocağı’nın varlığını kuşkuyla karşıladığını, ancak genç İttihatçıların büyük bölümünün Ocağı, “baba ocağından” bile üstün gördüklerini savunmaktadır.⁶⁶ Öte yandan İttihat ve Terakki’nin yönetici kadroları

63 *Türk Ocağı’nın Nizâmnâme-i Esâsî ve Dâhilisi*, Tanin Matbaası, İstanbul, 1328 (1912), s. 1.

64 *A.g.e.*, s. 1, Madde 2.

65 Kemal Karpat, “The People’s Houses in Turkey, Establishment and Growth”, *The Middle East Journal*, Kış-İlkbahar 1963, s. 56.

66 Kâzım Nami Duru, “Türk Ocaklarının Yarını”, *Türk Yurdu*, no. 244, Mayıs 1955, s. 838-839.

Türk Ocağı'nın tümüyle kültürel bir kulüp olarak kalması, ya da ülkede yarattığı düşünsel ortamdan yararlanarak gençlik üzerinde etkiye bulunması konusunda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. İttihatçıların Türk Ocağı'na nüfuzu daha çok Ziya Gökalp ve Hüseyinzade Ali vasıtasıyla olmuştur.⁶⁷

1913'ten sonra bir yandan İttihat ve Terakki'nin ülkedeki tüm kitle örgütlerini denetimi altına almak yönündeki girişimleri, öte yandan da Ocağın parasal destek sağlamak amacıyla Partiye yanaşması sonucu, ilk kongrede Hamdullah Suphi, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Hasan Ferit'in İdare Heyetini, Mimar Kemalettin, Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Ağaoğlu, Necip Asım (Yazıksız), Hüseyinzade Ali (Turan), Hüseyin Cahit (Yalçın), Selim Sırrı (Tarcan), Fuat Raif (Kösearif), Mehmet Ali Tevfik (Yükselen), Kemal Cenanp (Berksoy?), Reşit Saffet (Atabinen) gibi aralarında İttihatçıların da bulunduğu kişilerin İstişare Heyetini oluşturduklarını görüyoruz.⁶⁸ Ancak yönetim kadrolarına girmeyi başaran bazı İttihatçıların varlığına rağmen, Türk Ocağı kurucularının Fırka'dan belirli düzeyde bağımsızlığa sahip olma yönünde sarfettikleri çabalar da belirgindir. François Georgeon, Yusuf Akçura'nın İttihat ve Terakki'ye üye olmayı reddetmesinin temelinde kuruluşuna katkıda bulunduğu Türk Ocağı ve müdürlüğünü yaptığı *Türk Yurdu* dergisinin bağımsızlığını koruma isteğinin bulunduğunu belirtmekte ve derginin böylece İttihat ve Terakki ideolojisiyle belirlenmemiş sayılı yayın organları arasında kalabildiğini savunmaktadır.⁶⁹

67 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979, s. 212.

68 Ağâh Sırrı Levend, "Türk Ocaklarından Halkevlerine"

69 François Georgeon, *Aux Origines du Nationalisme Turc.*, s. 41. Georgeon bu konuda Y.H. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. II, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1983, s. 406'ya atıfta bulunarak, Ziya Gökalp'in Y. Akçura'ya karşı gizli düşmanlığını buna bağlamaktadır.

Balkan Savaşı ve özellikle I. Dünya Savaşı içinde ise, Türk Ocağı'nın savunduğu Türkçülük anlayışının siyasal bir renk almaya başlaması ile eşzamanlı olarak İttihat ve Terakki'nin açıkça siyasal Turancılık ideolojisine yönelmesi söz konusudur. Gerçekten de, I. Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde Harbiye Nezareti'nin Türk Ocağı'na gösterdiği özel ilgi,⁷⁰ Enver Paşa'nın bir yandan milliyetçilik ideolojisiyle belirlenmiş izcilik hareketini açıkça desteklerken, öte yandan da başkumandan vekili sıfatıyla Harbiye Nezaretine davet ettiği Hamdullah Suphi'ye Kafkasya'da yapılması planlanan karmaşık ve güç bir askerî harekâta kullanılmak üzere, Türk Ocağı'na kayıtlı subayların isim ve sayılarını sormasında ortaya çıkmaktadır.⁷¹ Öte yandan 1913'te yayınlanan bir makalede, Turancılığın yükselişine dikkat çekilerek, parti üyelerinin Mecliste İttihatçı, Türk Ocağı'nda ise Turancı kesildikleri belirtilmektedir,⁷² hemen tüm bakanların milliyetçi eğilimlerini açıkça ortaya koyduklarını savunan Tekin Alp ise, başta Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve Talat Paşa olmak üzere çok sayıda İttihat ve Terakki ileri geleninin Ocak toplantılarında "Biz de Ocaklıyız" şeklinde açıklamada bulunduklarını ileri sürmektedir.⁷³

70 Hamdullah Suphi Tannöver, "Türk Ocaklarının Tarihi, Neler İstiyorduk ve Hâla Neler İstiyoruz?", *Türk Yurdu*, C. 4, no. 308, Şubat 1965. Hamdullah Suphi, bu ilginin daha Çanakkale Savaşı sırasında açıkça ortaya çıktığını ve Vehip Paşa'nın Kerevizdere'de gazetecilere, "Ne vakit çok müşkül bir vazife yapılmak icap ederse en evvel Ocaklı zabiti hatırladığınızı size haber vermeliyim" dediğini belirtmektedir.

71 Necati Akder, "Hamdullah Suphi Tannöver'de Milliyet Fikri ve Milliyetçilik Melkûresi", *Türk Kültürü* (Hamdullah Suphi Tannöver Özel Sayısı), no. 45, Temmuz 1966, s. 747.

72 S.H. Taghizade, "Le Panislamisme et le Pan-turquisme", *Revue Du Monde Musulman*, C. 22 (1913), s. 217.

73 Tekin Alp, *The Turkish and Pan-Turkish Ideal*, s. 26. Jacob M. Landau, a.g.e., s. 10-11. Landau, Tekin Alp'in 1915'te yayımlanan *Türkler Muharebede Ne Kazanabilirler- Büyük Türklük: En Meşhur Türkçülerin Mütalaatı* adlı kitabının genişletilerek *Türkism und Pan-türkismus* adıyla Almanca'ya, 1917'de ise İngilizce'ye çevrildiğini belirtmektedir.

Gerçekten de Hamdullah Suphi, Türk Ocağı içinde başta Ziya Gökalp olmak üzere İttihat ve Terakki Fırkası'nı temsil eden kişilere karşı, partinin yönetim kadrolarında yer almakla birlikte gerek duygusal, gerek ideolojik açıdan öncelikle Türkçü olan kişilerden yararlanmak yoluna gitmiş. Ferit Celal Güven'in tanımlamasıyla söz gelimi Cemal Paşa gibi "güçlü bir paratonerden" yararlanmak istemiştir.⁷⁴

İttihat ve Terakki Fırkası'nın, Türk Ocağı karşısındaki tavrının önceleri Ocağı, "Merkez-i Umûmînin birer kültür şubesi" haline⁷⁵ getirmek, parasal yardımının yanı sıra görelî bir özerklik vermek eğiliminden, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru adeta siyasî bir rakip gibi kabul etmeye dönüşüğünü görmekteyiz. Bu konuda Hasan Ferid, söz konusu tutum değişikliğini şu sözlerle anlatmaktadır: "Umumi Harbin nihâyetlerine doğru kâh İslâmcı, kâh Osmanlıcı ve kâh Türkçü olarak görünen İttihat ve Terakki ve hükûmeti, Ocak teşkilâtının Anadolu'nun birçok yerlerinde inkişâf etmesinden tevahhuş etmiş ve bir sistem dahilinde az çok müşkülât ihdâsına başlamıştı. İstanbul'da inikâd eden son kongrenin toplanmasına bile bilâ lüzûm birçok mâniler ihdâsına teşebbüs eden İttihat ve Terakki Ocağın, devleti değil, halkı istihdâf eden ve Fırka, devlet işlerinden değil, münhasıran halkın içtimâî ihtiyaçlarından doğmuş ve onu kendisine mukaddes bir ideâl yapmış bir müessese olduğunu anlamıyor. Ve mutlaka herhangi bir teşekkül olursa ol-

74 Ferit Celal Güven, "Hamdullah Suphi ve Anıları", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 70. Burhanettin Develiöğlu, "Hamdullah Suphi ile 55 Sene", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 12. "Bu sıralarda (1918) Bahriye Nazırı Cemal Paşa Türk Ocağı'nı sık sık ziyaret eder, ümitlerimizi kamçılایan nutuklar verir, reisimiz Hamdullah Suphi heyecanlı hitabeleriyle onu cevaplandırır. (...) Ve sonunda da Cemal Paşa sözlerini şöyle bitirir: "Türk Ocağını milletimizin şan ve şerefine lâyık muhteşem bir mabet içinde çalıştığını görmekten Allah benim canımı almasın!"

75 Peyami Safa, a.g.e., s. 70.

sun gayesini devlet ve fırka siyâsetiyle alâkadâr görerek günün birinde müteâsi ve kendilerine muâriz ve rakip bir fırka kuvveti halinde karşılarına çıkacak bir mevcudiyet olarak tevehhüm ediyordu.”⁷⁶

Türk Ocağı, savaş yıllarında başta Ziya Gökalp olmak üzere İttihat ve Terakki’yi temsil eden bir grup tarafından adeta bir edebiyat kulübü gibi yönetilmek istenmiştir. Ancak savaşın sonuna doğru bir yandan İttihat ve Terakki hükümetinin ülke politikasındaki başarısızlıklarına bağlı olarak etkinliğinin azalması, öte yandan da Türk Ocağı içinde yalnızca İttihatçı olmayan kişilerin de yönetime geçmeleri sonunda, 1334 (1918) Kongresinde değineceğimiz gibi, İttihatçıların özellikle seçimlerde büyük bir yenilgiye uğradıklarını görüyoruz.

İttihat ve Terakki Fırkası’nın önde gelenlerinden bazıları’nın Türk Ocağı’na parasal katkıda bulunduğu da bilinmektedir.⁷⁷ Gerçekten de Türk Ocağı ilk parasal yardımı İttihat ve Terakki üyesi ve *Tanin* gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit’in verdiği 50 altınla almıştır. Enver Paşa’nın da Türk Ocağı’na büyük miktarda yardımda bulunduğu, Türk Tarih Kurumu arşivinde kendi elyazısıyla bulunan “Ahmet Ağayef (Ağaoğlu) Bey’e bin lira veriniz” şeklinde, yaveri Kazım’a (Orbay) yazdığı bir nottan anlaşılmaktadır.⁷⁸ Uluğ İğdemir’in belirttiğine göre, İttihat ve Terakki Fırkası’nın Bahriye Nazırı Cemal Paşa mütareke döneminde yurtdışına kaçmadan önce Hamdullah Suphi’ye Türk Ocağı’nın çeşitli faaliyetlerinde kullanılması amacıyla 10.000 altın vermiş,

76 Hasan Ferid, ... *Tekliflerim*, s. 11-12. Söz geçen kongre 1334 (1918) yılında yapılmıştır.

77 İsmail Habib Sevak, “Ocak, Ev, Konak”, İttihat ve Terakki üyelerinin bireysel yardımlarının yanı sıra, hükümetin de Hilâl-i Ahmer, Himaye-i Etfal gibi cemiyetlere yaptığı türden yardımı söz konusudur.

78 Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa*, s. 476-477.

ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını Türkçülere yükleyen Rauf Orbay, büyük bir olasılıkla Bahriye Nezareti bütçesinden verilmiş olan bu parayı daha sonra geri istemiştir.⁷⁹ Öte yandan Türk Ocağı ve köycülük hareketinin önde gelen simalarından Hasan Ferit Cansever tarafından açıklandığına göre, aynı durum Enver Paşa'nın verdiği para için de söz konusudur ve "Mütârekeden sonra devletin mukadderâtını eline alan hükûmetin Harbiye Nazırı bir avuç Türk gencinin binlerce mahrumiyyet içinde çalışarak, çabalayarak topladığı mühim bir parayı Ocağın Osmanlı siyâsetini tahrip eden yegâne bir müessesese olduğunu iddia ederek, gasp etmekten utanmamıştır."⁸⁰

Türk Ocağı ile İttihat ve Terakki Fırkası arasındaki ilişkinin, önceleri Ocağa Parti tarafından belirli miktarda parasal katkıda bulunmak ve bağımsızlık tanımaktan, Balkan Savaşı ve özellikle I. Dünya Savaşı sırasında daha geniş bir etki alanı içine almak yönünde geliştiğini ve nihayet Parti tarafından adeta bir rakip gibi algılandığını görüyoruz. Abdülhak Şinasi Hisar, bu davranış değişikliğini İttihat ve Terakki'nin özellikle 1913 tarihindeki Babıali Baskını'ndan sonra yerleştirmek istediği baskı ortamına bağlamakta ve "...Türk Ocağı'na da öz evlât muamelesi etmemişler, onu hep yan gözle seyretmişlerdi. Fakat Ocağın muarızlarının aralarında yer almasındansa taraftarları safına katılmasını temin için lâzım geldiği nisbette himaye gösterirler, kâh yatışsın diye yüz verirler, kâh taşkınlık etmesin diye tehdit ederler ve kâh tehlikeli sandıkları hareketlerini menetmek isterlerdi. Talât Paşa, Ocağı, kendi cinsinden olmayan bir yumurta üs-

79 Uluğ İğdemir ile 20 Nisan 1983 tarihinde yapılan bir söyleşideki açıklaması. Ağâh Sırrı Levend, "Türk Ocaklarından Halkevlerine". Levend, Cemal Paşa'nın 18.000, Enver Paşa'nın ise 5.000 lira vermek suretiyle Ocağa yardımda bulunduğunu belirtmektedir.

80 Hasan Ferid, ... *Tekliflerim*, s. 12.

tüne kuluçkaya yatırılmış gibi, altından acaba ne cins bir cıvcıv çıkacak diyen bir endişe haliyle, itimatsız ve kurnaz gözleriyle seyrediyordu. Ziya Gökalp de Ocakla tamamiyle anlaşılmıyordu”⁸¹ demektedir.

1913 yılından sonra siyasal nitelikli tüm dernekleri kapatıp ya da denetimi altına alan İttihat ve Terakki, Türk Ocağı 1334 (1918) Kongresi’nde, özellikle de İdare Heyeti’nin seçimi sırasında Ziya Gökalp’in İdare Heyeti üyesi ve Türk Ocağı başkanı olmasını sağlayarak Parti ve Dernek arasında doğrudan ve organik bir ilişki kurmayı amaçlamıştır. Ancak İttihat ve Terakki Merkez-i Umûmî üyesi ve ideologu olan Ziya Gökalp, Türk Ocağı’nın daha özerk bir yapıya sahip olmasını amaçlayan Hamdullah Suphi karşısında yalnızca 7 oy alabilmiştir.⁸² Nitekim 1334 (1918) Kongresi’ni inceleyen bölümde de açıklayacağımız gibi, Hamdullah Suphi’nin önce İdare Heyeti’nde yer almamak yönünde ısrar etmesi gerçekte bir görüntüden ibarettir. Mazhar Akifoglu’nun açıkladığına göre, Türk Ocağı’nın genç üyelerinin hemen büyük bir bölümünün İttihat ve Terakki üyesi ya da sempatizanı olmasına karşın, “... İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Ziya Gökalp lisaniyle ifade edilmiş arzusuna”⁸³ karşı çıkabilmiştir.

81 Abdülhak Şinasi Hisar, “Ocak ve Eski Siyasi Fırkalar”, *Türk Yurdu*, Temmuz 1955, no. 240, s. 39-40. Abdülhak Şinasi Hisar, “Türk Ocağından Evvel ve Sonra Ahmet Ağaoğlu”, *Türk Yurdu*, no. 240, Ocak 1955, s. 522. Hisar, Ziya Gökalp için “Bazen, Türklüğe faydalı olacağını tahmin ettiği bir hareket için tamamiyle siyasi bir tesirde bulunmaya karar vererek Ocağa gelir ve gençler üzerinde bu istediği tesiri yaratmak niyetiyle fikirlerini açıklardı. İlkide bir açığa vurduğu en büyük korkusu da Ocakta, gençler arasında ferdîyetçiliğin başgöstermesiydi” demektedir ve Ahmet Ağaoğlu’nun kendisine karşı çıktığını belirtmektedir.

82 Mazhar Akifoglu, “İdealist Ziya Gökalp”, *Türk Yurdu*, no. 265, Ekim 1955, s. 263.

83 A.g.e., s. 264. M. Akifoglu, Gökalp’in seçim sonrası, konferanslarına tekrar başlayarak, “... herşeyiyle bağlı olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yine bütün fikir ve inancıyla merbut olduğu Ocak arasında hiçbir şey olmamış, gene Ocaklılarla hiçbir mücadele yapmamış gibi türlü beşeri zaafaların üstünde Ocaklı kalıyordu” demektedir. Mazhar Akifoglu, “Ne Düşünmüştük”, *Türk Yurdu*, no. 22, Ocak 1956, s. 520. Ziya Gökalp’in Ocağı, “İttihat ve Terakkiye

M.Emin Erişirgil, bunu üyelerinin çoğu Tıbbiyeli olan gençlerin, özellikle savaş yıllarında somutlaşan İttihat ve Terakki politikasından hoşnut olmamalarıyla açıklamaktadır. Erişirgil'e göre, önceleri Türk Ocağı'nı milli ideal konusunda bir fikir birliği oluşturarak İttihat ve Terakki'nin politikasına destek olacak bir merkez olarak kabul eden Ziya Gökalp'in, savaşın son yılında Türk Ocağı'nın işlevleri ve faaliyet alanı konusundaki görüşlerini oldukça radikal bir biçimde değiştirmesi, hatta Türk Ocağı'nın Batıda örneği görülen edebi kulüplere dönüşmesini savunması söz konusudur. Hamdullah Suphi ise, İttihat ve Terakki'nin Türk Ocağı'nı tümüyle ortadan kaldırmak istediğini ileri sürmektedir.⁸⁴

İttihat ve Terakki'den daha az olmakla birlikte, benzer bir ilişki Türk Ocağı ile Millî Meşrutiyet Fırkası arasında da bulunmaktadır. 5 Temmuz 1912'de kurulan Millî Meşrutiyet Fırkası'na ilişkin *Türk Yurdu*'ndaki bir haberde, söz konusu fırkadan "Türk Fırkası" olarak söz edilmekte, hatta "hükümet-i ahâliden mütevellid milliyet esâsına" dayanacağını umulduğu belirtilmektedir.⁸⁵ *Türk Yurdu*'na göre, Millî Meşrutiyet Fırkası'nın benimsediği ilkeler ile İttihat ve Terakki'nin izlediği politika arasında temelde fazla bir fark bulunmamakla birlikte, "İttihatçılar, siyâset yarışında Türk milliyetperverliği diğer milliyetperverliklerden.... geri kalacak korkusuyla"⁸⁶ tepki duymaktadırlar. *Türk Yurdu* yeni siyasal parti konusundaki görüşlerini, "alelumüm medenî ve içtimâî mesaîyi siyâsete daima tercih etmekle beraber, bu yeni

bağlamak ister gibi" bir tavır alışına karşı çıkılmasını, Nizâmnâme'nin 4. maddesine bağlamak istemektedir.

84 Mehmet Emin Erişirgil, a.g.e., s. 95-96 Erişirgil, Ziya Gökalp'in, Hamdullah Suphi'nin özerklik iddialarına karşı, "Hamdullah Bey, Ocak bir taraftan mabetir, böyle şey olmaz, deyiş duruyor. Fakat bir taraftan da Ocak için İttihat ve Terakki'den para istiyor..." dediğini belirtmektedir.

85 "Türklük Şuûnu, Millî Meşrutiyet Fırka-i Siyâsiyyesi", *Türk Yurdu*, C. 1, 1327, s. 695-696.

86 A g e

Türk fırkasını yoldaşça selamlarız...”⁸⁷ biçiminde yansıtmaktadır. Millî Meşrutiyet Fırkası’nın kurulduğu tarihte, gerçekte Türk ulusçuluğunu düşünce düzeyinde benimseyen İttihat ve Terakki, yine de resmi görüş olan Osmanlıcılığa sahip çıkar görünmektedir.⁸⁸ Daha sonraki dönemde “Millî Meşrutiyetçiler de İttihat ve Terakki’nin milliyet politikasını terviç etmediklerini açıkça kuruluş beyânnâmelerinde ilân etmektedirler. Zira Arnavutluk’un mahallî örf ve adetlerini zorla yok etmeye çalışan, Suriye’de bir İttihat mektebi açmak bahasına Kerk isyanını vücuda getiren böyle bir milliyet politikası sakîm ve sakattır. Buna mukabil İttihat ve Terakki mensuplarının ekseriyeti teşkil ettikleri Türkçü cephe, bizzat Türk Ocağı organının mündericatı içinde Millî Meşrutiyet Fırkasının milliyet anlayışını, bu sefer noksan ve zayıf bulduğu için tenkid etmekte, hayal kırıklığını belirtmektedir. Fırkanın kuruluş beyannamesinde Türkçülerin beğendikleri tek nokta “açık ve yürekli Tanzimat aleyhtarlığı”dır.⁸⁹ Kısacası, İttihat ve Terakki, önceleri Osmanlıcılık politikası karşısında kuşku ile izlediği Millî Meşrutiyet Fırkası’nı, daha sonraları ulusçuluğu nedeniyle eleştirmektedir. İttihatçıların bu yaklaşımları, *Türk Yurdu*’nun hararetle kutladığı Millî Meşrutiyet Fırkası ile açık bir organik ilişkiye girmelerini engellemişse de, Millî Meşrutiyet Fırkası kurucuları arasında Türk Ocağı’nın ilk Başkanı Ahmed Ferid’in (Tek) ve Yusuf Akçura’nın Ocağın öndegelen simaları arasında bulunması ve Türkçülüğü ilke edinmeleri nedeniyle en azından muhalif güçler arasında yer almalarına engel olmuştur. Öte yandan, Cansever’in belirttiğine göre, Ahmed Ferid, Türk Ocağı başkanlığından İttihat ve Terakki ile yapacağı

87 A.g.e.

88 Sina Akşin, “Türk Ulusçuluğu”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1942.

89 Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. 1, s. 352.

mücadelede Ocağa zarar gelmesin diye istifa etmiştir.⁹⁰ Bu gerçek Ahmed Ferid'in 1330'da (1914) *Nevsal-i Milli*'de yayınlanan "Türk Ocakları" başlıklı yazısında, "Ben şu esnâda bundan daha nâfi bir müessese bilemiyorum"⁹¹ demesinden de açıkça anlaşılmaktadır. Türk Ocağı'nın amaçlarını, "... Türk'ün marûz olduğu sefâletleri gidermek, onu dücâr olduğu hastalıklardan kurtararak zinde ve faal bir hale koymak; tûfengi omuzunda serserilik etmekten çekerek, çiftine, çubuğuna, destgâhına, katarına, dükkânına, pazarına sevk etmek; ve bu faaliyyet-i bedeniyye ve iktisâdiyyenin temin edeceği refaha müsteniden onu okutmak, yükseltmek ve çoğaltmak; vatanında teksif ve takviye ile cidâl ve rekabete müstaid bir seviyeye çıkarmak"⁹² olarak tanımlayan Ahmed Ferid, siyasal Turancılığı mahkûm ederek, "Çünkü, keskin kılıç kullananlar yanlış hamlelerden sakınmalıdır... Bunun gibi, Türklük ile uğraşanlar da ihtiyât ve basîreti aslâ elden bırakmamalı, hele genç ve delikanlı Ocaklı Şarka mahsus hayâlperverlikle birden Nehrin ve Kenan'a, İran'a ve Turan'a uçuvermemelidir. (...) Turan hayâli, bugün bir hayâl-i muhâl olmasına rağmen Moskof siyâsetini bilûzum tahfif ve teşvik eder"⁹³ demektedir. Ahmed Ferid'e göre, dış Türklerle birleşerek büyük bir güç oluşturmak bir ideal olmakla birlikte, "Mutedil bir meslek ve basîretkârane bir siyâset"⁹⁴ izlememek özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun "devre-i nekahette" bulunduğu bir dönemde, son derece tehlikelidir.⁹⁵

90 Hasan Ferit Cansever, "Türk Ocağı'nın Doğuşu, Sebep ve Saikleri", *Türk Yurdu*, C. 2, no. 284, Mayıs 1960, s. 20.

91 Ahmet Ferit, "Türk Ocakları", *Nevsal-i Milli*, İstanbul, 1330, s. 188.

92 A.g.e., s. 188-189.

93 A.g.e., s. 189.

94 A.g.e., s. 191.

95 A.g.e., s. 189. Siyasal Turancılığın günün koşulları içinde başarısızlığa mahkûm olduğunu ileri süren Ahmed Ferit, Osmanlı İmparatorluğu'nda izlenmesi gereken siyaset konusunda ise şunları söylemektedir: "Edirne, Rize, Rodos,

Öte yandan "Millî Meşrutiyet Fırkası'nı ve Türkçülük akımını, Mütareke'nin işgalci ve kozmopolit iklimi içinde sürdürmek amacıyla"⁹⁶ olan Millî Türk Fırkası ile Türk Ocakları arasında Millî Meşrutiyet Fırkası örneğinde olduğu gibi her iki kuruluşta aynı kişilerin yer alması bakımından benzer bir ilişki vardır. 1919 seçiminden kısa bir süre önce kurulan Millî Türk Fırkası'nın yöneticileri, Ahmed Ferid (Tek), Mehmed Emin (Yurdakul), Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Zühdü (İnhan), Yusuf Akçura, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Mehmet Emin (Erişirgil) gibi büyük çoğunluğu Türk Ocakları'nın öndegelen isimleridir. Fırka, 1919 seçimine bağımsız bir listeyle girmiş ve bu listeden yalnızca Adnan (Adivar) seçilmiştir. Öte yandan yine Millî Türk Fırkası, Millî Kongreye iki Türk Ocakları üyesini, Ahmed Hikmet ve Hamdullah Suphi'yi delege olarak göndermiştir.⁹⁷ Millî Türk Fırkası'nın aynı zamanda Türk Ocakları üyesi olan Ahmed Ferid, Dr. Adnan ve Hamdullah Suphi gibi bazı yöneticileri daha sonra TBMM'de yer almışlardır.

3. 1918 Kongresi

14 Haziran 1334 (1918) tarihinde başlayan Türk Ocağı Genel Kongresi, *Türk Yurdu*'nun anlatımıyla, "... gençliğe mah-

Süleymaniye! Bu dört kale Türk'ün ilk hudûdunun demir kazıklarıdır. Ve işte bu kala-i erbaa dâhilindedir ki milliyetten ıktısâb-ı tefvike çalışılacaktır. Bununla beraber şu hudûd içinde bile ne kadar sürülmemiş, işlenmemiş dikenli bayır vardır ki oralarından geçerken dolanmak için bir türlü ihtiyata râğbet lazımdır. Türklüğün şu mülk-ü mahsûsunda bile bipervâ yürümekliğimize ihtimâl yoktur. (...) Kürtlere, bâhusus Ermenilere bize karşı ekal-i kalîl olan kavim ve bu millete karşı da bugün intizam cêbr ve şiddete değil, belki ihsân-ı imtiyâz ve fevâide müstekir bulunuyoruz. Evet, hududumuz içinde yaşayan bu unsurlara bile zaman zaman yüz ve kuvvet vereceğiz. Çünkü biz lüzümü derecede kavi değiliz."

96 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi*, C. II, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 531.

97 A.g.e., s. 532.

sûs bir vecd içinde biraz müteheyyiç ve bir parça gürültülü tezahürât ile hararet ve hareket ile"⁹⁸ geçmiştir. Kongre başkanlığına Mehmed Emin (Yurdakul), kâtipliklere Darülfünun felsefe muallimi Mehmed Emin (Erişirgil) ve Dr. Ahmed Fethi seçilmişlerdir. Kongre programının ilk maddesini oluşturan İdare Heyeti raporunun delegelere sunulması, ilk kongreden bu yana 5 yıllık bir sürenin, özellikle de savaş koşullarının belirsizliği içinde geçmiş olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Ancak raporun okunmasından önce ortaya atılan yeni bir sorun, Kongre'nin uzun tartışmalara sahne olmasına yol açmıştır: "14 Haziran 1334 İctimâi Riyâsetine" başlığıyla Kongreye sunulan ve Müfid, Nasuh, Mîdhat Hidayet, Efdal, Veli Necdet, Zeki imzalarını taşıyan bir önerge ile, "katiyen Kongre mahiyetine yaklaşmayan bu içtimân ne gibi salâhiyete hâiz olduğunu tavzih edinceye kadar bütün mesâilin tehiri ve evveleminde bu meselenin halli" teklif edilmektedir.⁹⁹ Bu konuda söz alan Müfid Necdet önergeyi savunarak, "Ocak tesisi zamanından Harbin zuhûruna kadar her sene muntazaman kongresini akd ederdi. Halbuki Harbin memleketimize de sirâyeti üzerine pek çok Ocak gençleri silâh aluna alınarak hudûd-ları korumak için cephelere koştular. Mûsterih ve mesûd, geride kalanların haklarını sakınacaklarına emin hududa koşan bu kardeşlerin haklarıyla beraber herşeyini muhâfaza ve müdâfaaya borçluyduk. İdare Heyeti bu mecburiyyete istinâden kongreyi toplamıyor. O kardeşlerin de bugün aramıza katılmasına vakf-ı emel ederek Harp senelerinin hitâ-

98 "Türk Ocağı Kongresi", *Türk Yurdu*, C. 14, no. 159/9, 30 Haziran 1334, s. 4269. Ağâh Sırrı Levend, "Meşrutiyet Devrinde Dilde Sadeleşme Hareketi VI. Son Yıllarda", *Sanat ve Edebiyat*, no. 49-50, 15 Aralık 1947, s. 5. "Harp yıllarında bir türlü toplanamayan Türk Ocağı Kongresi, nihayet harbin son aylarında yapılabilmis, Enver Paşa ve Kemal Paşa'lardan para yardımı sağlamak suretiyle durumu kurtarmak istemiştir."

99 "Türk Ocağı Kongresi", s. 4269.

mını bekliyordu. Fakat nasıl oldu? Ne gibi mübrem bir lüzûm ve âcıl bir ihtiyaç bu Kongre'nin akdini icâp ettirdi, bilemem? Birdenbire Kongre'nin inikad edeceğini mübeyyin bir ilân karşısında kaldık. Efendiler, biz Türk Ocağı'nı, Türk'ün hakkını himâye ve başka anâsıra çığnetmemek için açmıştık. Halbuki iki bin beş yüz azâdan mürekkep bir Cemiyyet yüz elli kişiyle nasıl kongre akdederiz?"¹⁰⁰ şeklinde konuşmaktadır. Müfid Bey aynı zamanda bir anayasa hükümünde olan Türk Ocağı Nizâmnâmesi'nin bu koşullarda bir kongre toplanmasına olanak tanımadığını ve Kongre'nin Ocak üyelerinin çoğunluğunu temsil edemeyeceğini belirterek, delegelerin dağılması önerisinde bulunmuştur.

Ancak, bu iddianın geçersizliğini savunan, başta Emin Ali, Şükrü Eflatun, Cemil Beyler olmak üzere bazı üyeler, Kongre'nin katılamayan üyelerin hakkını engellemediğini, yeni bir Idare Heyeti'nin seçilmesi zorunluluğunu vurgulamaktadır. Her iki görüşün de oylamaya konulması sonucu Kongre'nin toplanmasına karar verilmiş ve Idare Heyeti raporu, Hamdullah Suphi tarafından okunmuştur.¹⁰¹

1334 Kongresi, Türk Ocağı'nın kuruluşunun üzerinden yaklaşık altı yıl geçtikten sonra yapılması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Idare Heyeti'nin Kongreye sunduğu faaliyet raporunda, bu gecikmenin nedeni, üyelerin Balkan ve I. Dünya Savaşı sırasında askerlik hizmetine ya da benzer görevlere girmeleri nedeniyle İstanbul'dan ayrılmaları ile açıklanmaktadır. Üyelerin yanı sıra, "Asıl Idare Heyeti bile yeni harbin tevellüd ettiği zarûretler neticesi, üç dört defa yamandığı halde yine tamam olmamış ve namzet azâsının da harbe girmesi Idare Heyeti'ne İstişâre Heyeti'nden azâ almaya"¹⁰² mecbur bırakmıştır. Nizâmnâme uyarınca her yıl

100 A.g.e., s. 4269.

101 A.g.e., s. 4270.

102 "Türk Ocağı Idare Raporu", *Türk Yurdu*, C. 14, no. 9, 30 Haziran 1334, s.

yapılması gereken Kongre'nin eksik temsille önemli kararlar alması tehlikesine karşı düşünülen bu önlem, bir yandan Savaşın kısa bir süre içinde sona ereceği umutlarının kırılması, öte yandan da bazı üyelerden gelen talep üzerine, "dün ve bugün arasında Tıbbiyelilerin kısmen İstanbul'da bulunmasından başka bir fark"¹⁰³ olmamasına rağmen geçerliliğini yitirmiştir.

11 Haziran 1329'da seçilen İdare Heyeti, yönetime geldikten sonra devraldıkları sınırlı imkânları gözönünde bulundurarak,¹⁰⁴ yöneldikleri "mütevazı" amaçları, raporda şöyle belirtilmektedir: "1) İçinde dirseğimizi dayayarak, utanmadan, rahat çalışabileceğimiz bir köşe; 2) Halk ile münasebete girmek, milliyet fikirlerini şuûrla, hitâbe ile, yazıyla, müsâhabe ile neşretmek; 3) Uzak, yakın nereden gelirse gelsin Türk çocuklarına her suretle yardım etmek; 4) Bir kütüphâne vücûda getirmek, Ocakta okuma odası olabilecek bir yer ayırarak oraya gazete ve mecmûaların gelmesini temin etmek; 5) Sık içtimâlarla Türkleri birbirleriyle tanıştırmak. Görüyorsunuz ki, mümkün görünen faaliyyet bu daracık çerçeveye sıkıştırılmıştı. Dört kelime ile bütün bu emelleri

4241. Bu kararın alınmasına neden olarak şöyle denilmektedir: "Nizâmnamenin böyle bir tedbire musâğı olmamakla beraber, ancak şedid bir ihüyaç ve istisâre azâsının da iümâdımızı hâiz olması keyfiyyeti, bizi bu çareyi kullanmaya sevk etti. Murâkabe Heyeti azâsından da İstanbul'da hemen hiç kimse kalmamıştı. Tıbbâ mensup arkadaşlarımız, hükümetin davetiyle pâ-yı tahta dönmeyen evvel, kongrenin kumlerle içrimâ edeceği cidden düşünülecek bir mesele idi."

103 A.g.e., s. 4243.

104 A.g.e., s. 4243-4244. "Bizden evvel Ocağı idâre eden aziz ve muhterem arkadaşlarımızın sarf ettikleri imân, ı ş daha bidâyetinde olmak neticesi henüz meyvalarını vermemişti. Ocak kendi varlığını temin edecek vâsıtalardan mahrûm küçük bir müessese idi. O da birçokları gibi günün birinde bir köşede tenbit eden ve diğer gün habersizce gaip olmak tehlikesini gösteren bir iş görünüyordu. (.) Nâdir içtimâları yalnız azâsına mahsûs olmak üzere otuz beşten fazlayı bulmuyordu. Parası yoktu. Bütün eşyası otuz otuz beş iskemle, iki uç masa, kutüphâne olmaya namzed bir dolap, iki üç lambadan ibaretti."

hülâsa ettik: Yer, yardım, telkin ve içtimâ." ¹⁰⁵

Yeni İdare Heyetinin düzenli konferansları sayesinde "Meşrutiyet'ten sonra memlekette teessüs etmiş ilk konferansçı cemiyet" ¹⁰⁶ ünvanını kazanan Türk Ocağı, katılımın yüksek olması nedeniyle önce Divanyolu'ndaki binadan Beyazıt'taki konağa taşınmış, ¹⁰⁷ daha sonra ise özel bir konferans salonu inşa edilmiştir. ¹⁰⁸ Bu konferanslar, özellikle Abdülhamit döneminin uzun suskunluk yıllarından sonra, oldukça özgür tartışmalara yol açması nedeniyle özel bir öneme sahiptir. ¹⁰⁹ Türk Ocağı'nda verilen konferansların belki de en önemli özelliklerinden biri, yalnız Ocak ilkelerini benimsemiş kişilere değil, aynı zamanda Abdülhak Şinasi Hisar'ın anlatımıyla "... Ocağın gayesine ermeden, herhangi söylediklerini duyuracak bir konuşma salonu gibi telakki eden" karşıt görüşten kişilere de yer verilmesidir. Üyelerden mühendis Remzi Bey'in gözetimi altında yapılan bu salonda,

105 A.g.e., s. 4244.

106 A.g.e., s. 4245. Feridun Kandemir, "Türk Ocakları", *Resimli Tarih Mecmuası*, no. 70, Ekim 1955, s. 4108. Kandemir, Hamdullah Suphi'nin "Türk Ocaklarını, yalnız bir konferansçı müessese olarak mütalâa etsek bile, bunun ehemmiyeti anlaşılır" dediğini nakletmektedir.

107 "Türk Ocağı İdare Raporu", s. 4246.

108 Abdülhak Şinasi Hisar, "Konferans Zamanları", *Türk Yurdu*, no. 245, Nisan 1955, s. 921. Bu konuda Hisar, "... Meşrutiyetin ilk gevezelik zamanlarında söylenen her konferans, hemen siyasi bir konferans mahiyeti alır gibi hemen herkes onu duymak ister, sonra da hemen hepsine dair birtakım dedikodular iştilirdi," *Türk Ocağı Ramazan Geceleri Tertip Ettiği Musâhabe Programı*, 1330. Ramazan suresince film gösterilerinden sonra Türk milliyetçiliği ile ilgili konferanslar verilmiştir.

109 A.Ş. Hisar, "Konferans Zamanları", s. 923-924. Hisar, konferanslara devam eden Süleyman Nazif konusunda, "... Türk Ocağının serbest konferanslarına girmek elinden gelmez ve onları muaheze etmek, haksız ve yersiz târizler etmek isteyince de, tabii olarak şiddetli cevaplar verilmiş olurdu. (...) Ocağa geldiği bir gün çıkıp da Beyazıt meydanına giderken birkaç arkadaş muahezelerini söylemişler. O da, meydana geçen bir tramvaya acele ile atlayarak bir yandan o sırada tesaduf ettiği bir polise hitaben: 'Siz şu efendilere sorunuz. Türk Ocağı mı, yoksa Yeniçeri Ocağı azâsı mıdır?' diye çıkışmak istemiş..."

küçük bir tiyatro sahnesi bulunmakta, ayrıca film gösterileri de¹¹⁰ yapılabilmektedir. I. Dünya Savaşı başlayıncaya kadar, yaz tatili olan iki ay dışında her perşembe gecesi ve her cuma günü, kimi kez aynı toplanıda iki konferans verilmek suretiyle bu faaliyetler yürütülmüştür. İdare Heyeti raporunda belirtildiğine göre kadınlara ayrılmış cuma konferanslarında müziğe daha fazla yer verilmektedir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, perşembe geceleri yapılan konferanslar yolların ışıksızlığı ve ulaşım araçlarının sınırlılığı sonucu, yalnız cuma günleri yapılmaya başlanmıştır.¹¹¹ Konferanslar aracılığıyla halka eğitim hizmeti götüren Türk Ocağı, kimilerine göre bir tür "Darülfünun" işlevi görmektedir,¹¹² özellikle konferans sonrası dinleyicilere açık tartışmalarla,¹¹³ Savaş yıllarında düşün hayatının sürmesine katkıda

110 *İkdam*, 12 Mart 1332, no. 6866. Gazetede yer alan bir ilanda Türk Ocağı Sineması'nda her öğleden sonra kadınlara, gece ise erkeklerle film gösterildiği ve bilet fiyatlarının 3 ve 5 kuruş olduğu belirtilmektedir. *İkdam*, 13 Mart 1332 (26 Mart 1916), no. 6867. Türk Ocağı Sineması için verilen bir başka ilanda, "İstanbul'un en temiz, en havâdar sineması olup, ilk gelen kurdelâları berrak ve şeffaf gösterir: piyano, keman, flütten mürekkep bir mızıka da vardır" denilmektedir.

111 "Türk Ocağı İdare Raporu", s. 4247. Raporda 500'ü aşkın konferans verildiği belirtilmektedir.

112 Burhanettin Develioğlu, "Hamdullah Suphi ile Elli Beş Sene", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 12.

113 Cemal Kuşay, *İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, C. 17, s. 9817. Tartışmalı konferanslar verenler arasında Yahya Kemal (Beyatlı) (Edebiyat), Fuad Köprülü (Edebiyat Tarihi), M. Şeniseddin (Günahray) (Türk Tarihi), Hamdullah Suphi (Türk-İslâm Sanayi-i Nefisesi), Profesör Zühdü (İnhan) (İktisat) bulunmaktadır. Öte yandan İsmail Habib Sevük, "Ocak, Ev, Konak", s. 2'de konferansların yeterince nitelikli olmadığını söyleyerek, "Meselâ rahmetli Şehabeddin Süleyman, Şair Nedim'e dair bir konferans verirken, onun 'hamanıyye'sinden bir mısra: 'Miyân-ı meclise nakloldu sohbet-i eş'ar' diye okuyarak Nedim gibi bir üstadın bile 'nakl oldu' demek gibi sunurlu hatalar yaptığını söylemesi üzerine konferansçının ilmine hayran kaldığımız sırada, dinleyiciler arasında Süleyman Nazif o heybetli sesile haykırarak: 'Sus cahil, Nedim'e ıftira etme o keline nakl değil, meze manasına nukldur...' dediğini belirtmektedir. Sevük'ün konferanslara ilişkin bir başka anısı da şudur: "Rahmetli Rıza Tevfik bir türlü sözün önünü alamadığından konferansların

bulunmaktadır. Raporda belirtildiğine göre, kimi konferanslar Türkiye’de ilk kez uygulanan bir yöntemle diapositif (aks camı) gösterisi eşliğinde verilmiş¹¹⁴ ve bu amaçla zengin bir koleksiyon oluşturularak, Türk harsına ilişkin bilgilerin görsel malzeme ile desteklenmesi olanağı sağlanmıştır.

Öte yandan İdare Heyeti raporunda da belirtildiği gibi, Türk Ocağı, bu ilk dönem süresince bir tür irtibat bürosu işlevi yüklenmiş, “Türk Dünyasının” çeşitli bölgelerinden gelen önemli kişi ve heyetlerin hemen tümü Türk Ocağı’na ziyaret etmişler, onurlarına toplantılar düzenlenmiştir.¹¹⁵ Gerçekten de özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Sovyet Devrimini izleyen ilk yıllarda Türk unsurların bağımsızlık umutlarının artmasına paralel olarak, İstanbul’a gelen kişi ve heyetlerin de arttığına tanık olmaktayız. Nisan 1918’de Kırım Umur-u Hariciye ve Harbiye müdürü Cafer Seyid Ahmet (Kırimer) başkanlığındaki Kırım Heyeti onuruna Türk Ocağı’nda yapılan toplantıda, Cafer Seyid Ahmet “Bir-

bir saatten fazla uzamaması şartı konulmuştu. Sevimli filozofumuz, daha mukaddimeyi bitirmeden saati bitirince, biz haşarlar ‘saat bitti, saat bitti’ diye tempolu bağırışmalara kalktığımız vakit, Rıza Tevfik o babacan tavrile hiç ısıtılını bozmadan ‘Eh, saat bitti ise, konferansın mabadı gelecek seferi’ diye temennayı çıkıp sahneden çekiliverirdi.”

114 “Türk Ocağı İdare Raporu”, s. 4249-4251. “Memleketimizde ilk defa aks tırkiyle resim göstererek kanâati gözlere hitâp etmek suretiyle vermek Ocağın başladığı bir şeydi. Her cins Türk eserlerini gösteren üç bin camdan mürekkep bir koleksiyon vücûda getirdik. (...) ... sanatta ve harsta kemâlimizi gösterir eski, yeni ne varsa hepsi bu camlar arasına ithâl edilmiştir. (...) Türk âsârını İslâm âsârıyla ve bunları Garbın büyük merkezlerini, adamlarını, âbidelerini, müzelerini gösterir takımlarla itmâmı ettik.”

115 A.g.e., s. 4251. *Tanin*, 12 Temmuz 1334 (1918), no . 3443. Azerbaycan, Dağıstan, Kırım delegeleriyle, Güney Azerbaycan ve Kuzey Türkleri ileri gelenlerinden bazı kişilerin onuruna Türk Ocağı’nda verilecek törene üyeler davet edilmektedir. Abdülhak Şinasi Hisar, “Ocağın Kuruluşunda Millî Hudutlar Dışından Gelmiş Türkler”, *Türk Yurdu*, no. 239, Aralık 1954, s. 433. Hisar, Türk Ocağı’ndan evvel bu kişi ve heyetlerle ilgilenen bir kurum olmadığını belirterek, “Sultan Hamid ise, Türkiye dışından gelen ve Türk dili, Türk ırkı, Türk tırlı, Türk ruhu ile alakalı görünen her mütefekkir Türk’ü -bir kütüphânesi bulunduğu ve siyasi bakımdan da mahzurlu bir şahsiyet telakki etmediğinden- Ahmet Midhat Efendi’ye göndermeyi bir anane haline getirmişti.” demektedir.

dik, bir olduk, daima bir kalacağız”¹¹⁶ derken, “İstanbul Konferansı’na iştirak etmek ve millî davalarında hükümetimizin kuvve-i müeyyidesine istinâd eylemek için”¹¹⁷ İstanbul’a gelen Kuzey ve Güney Kafkas ve Kırım delegeleriyle, Resulzade Mehmet Emin başkanlığındaki Azerbaycan Heyeti’ne karşı yaptığı konuşmada Hamdullah Suphi, “Türk Ocağı’nın millî davanın kazanılması hususundaki içtimâî ve tatbikî vezâifini birer birer tadâd ederek bütün Türklerin bu netice-i mesudeyi görmekle mübâhî olacaklarını” açıklamış ve dayanışma gerekliliğini vurgulamıştır.¹¹⁸

İdare Heyeti raporunda belirtilen belli başlı faaliyetler arasında, eğitim kurumlarıyla olan ilişkiler, eğitim programlarının Türk sanat ve kültürünü ön plana çıkaracak biçimde dönüştürülmesi,¹¹⁹ yine telkin ve tanıtım amacıyla kadın ve erkek Ocak üyelerine yaptırılan parasız geziler¹²⁰ ve konserler bulunmaktadır.¹²¹

116 “Kurtuluş Günlerinde Kardeş Musâhabeleri”, *Türk Yurdu*, C. 14, no. 158 (7), 10 Mayıs 1334, s. 4206.

117 “Türk Ocağı’nda Kırım, Kafkas ve Azerbaycan Murahhasları”, *Türk Yurdu*, C. 14, no. 161 (11), 1 Ağustos 1334, s. 4336.

118 A.g.e., s. 4336.

119 “Türk Ocağı İdare Raporu”, s. 4252. Raporda, Türk Ocakları’nın bu faaliyetlere ağırlık vermesinden önceki dönemde, Darülfünun’da bile Türk sanatına ilişkin bilgi verilmediğini, Sanayi-i Nefise Mektebi’nde Türk mimarisinin hemen hiç okutulmadığını, ulusal sanatın toplumun her kesiminden “kötü bir adamı gibi kovulduğu” belirtilmektedir.

120 A.g.e., s. 4253-4254, “... asıl âsârı yerinde göstermek emeliyle İstanbul’da ve muayyen yerlerde küçük tertik gezileri tertip ettük. Bazı câmileri, türbeleri, çeşmeleri, sarayları, mezarlıkları birçok defalar arkadaşlarla beraber ziyaret ediyor, onlara lazım gelen izâhâtı veriyorduk. (...) Bir defa da yetmiş kadar arkadaşla Bursa’ya seyahat tertip ettük, Ocaklıya hiçbir masraf ettirmeksizin onları hususî bir vapurla hususî bir trenle ilk pây-ı tahmîze götürdük, ... İzmir’e, Konya’ya, Adana’ya, Suriye’ye, yabancı memleketlere vaki olan seyahatlerimiz, sözle yazı ile Türk’ü tanıtmak onu sevdirmek için yeni telkinlere vesile idi Aynı gezinileri kadınlarımız için de tertip ediyorduk, onlar da bizimle beraber pây-ı tahmî belli başlı âbidatını müteâddit defalar ziyaret ettiler.”

121 A.g.e., s. 4255. Raporda özellikle kadınlar için verilen “musiki müsâmerele-ri”nden söz edilerek, Batı müziğinin belli başlı bestekârlarının tanıtılmaya

Bu arada, “serbest münakaşanın esaslı fikirlerin derin bir suretle anlaşılmasına daha fazla müsâadesini dikkate alarak”¹²² düzenlenen serbest derslerde, Darülfünun hocaları tarafından Türk, İslâm ve Osmanlı edebiyat, güzel sanatlar ve hukuk tarihine ilişkin bilgiler verilmektedir. Yaklaşık iki buçuk yıl kadar süren bu dersler için, raporda “son sene bidâyetinde Darülfünunda kadınlar da dâhil olmak üzere serbest derslerin küşâdı hakkında (Heyet-i müderrisin) tarafından verilen karar, işin Beyazıt’ın bir köşesinden diğer köşesine naklini intâç etti ve bu suretle iki buçuk sene devam etmiş olan serbest derslerimiz de nihâyet buldu”¹²³ denilmektedir.

Öğrencilere yapılan yardımlar ise, okullara yerleştirmek, sağlık hizmetleri, 1334’te (1918) 380 liraya varan parasal yardım ve 3500 liralık giysi ve eşya yardımı, I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte haberleşme olanaklarının kesilmesi sonucu “dış memleketler Türk gençleri”ne Ocak binasında barınma olanağı sağlanması gibi çalışmalardır. Böylece Kongre’nin yapıldığı tarihte Avrupa’da eğitim görenlerle birlikte Türk Ocağı’nın çeşitli yardımlarından yararlanan öğrenci sayısı toplamı 140’tır.¹²⁴ Öte yandan İstanbul’dan Beyrut’a kadar ve her düzeydeki eğitim kurumlarında Ocak adına okuyan gençlerin yanısıra, Beşiktaş’ta, Boğazkesen’de Türk Ocağı Mühendislik Birlik Yurdu namıyla bir “müessese” oluşturulmuştur.¹²⁵ Binasını Evkaf Nezareti’nin verdiği bu kurumla amaçlanan, Türk öğrencileri mühendisliğe teşvik etmek ve bu okullarda azınlık durumunda bulunan gençlerin sayısını artırmaktır. Bu amaçla sınavlardan önce

çalışıldığı, ancak I. Dünya Savaşı’nın çıkması ile birlikte hem konserlere, hem de Kâzım, Zâti ve İsmail Hakkı tarafından verilen şarkı derslerine geçici bir süre için ara verildiği belirtilmektedir.

122 A.g.e., s. 4256.

123 A.g.e., s. 4256.

124 A.g.e., s. 4259.

125 A.g.e., s. 4260.

mühendis Ocaklılar tarafından hazırlık dersleri verilmekte ve Ocak tarafından kuruma para ve eşya yardımıyla bulunmaktadır.¹²⁶ Aynı zamanda Ocak, bir tür iş bulma kurumu işlevi de görmektedir.

Türk Ocağı'nın bu ilk döneminde Fransızca ve Türkçe toplam 1250 kitaptan oluşan bir kütüphane de oluşturulmuştur.¹²⁷ Türk Ocağı'nın gerek merkez, gerekse şubelerinde üzerinde önemle durduğu kütüphanecilik faaliyetleri, Jale Baysal'ın da belirttiği gibi, II. Meşrutiyet'in Türk kütüphaneciliğini eğitim ve kültür sorunlarına yönelik bir tür "islahat" önlemleri çerçevesinde ele alması bağlamında incelenmelidir. Ittihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1911 yılında yapılan Dördüncü Kongresinde milli bir kütüphane oluşturma önerisi, Türk Ocağı ve taşra örgütünün gerçekleştirmeye çalıştığı kütüphane sistemi ile somutluk kazanmıştır. Bu anlayış gerçekte, 1789 Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan milliyetçilik olgusunun ürünü olan kütüphane anlayışının yüz yıl sonra Osmanlı İmparatorluğu'na taşınmasıdır.¹²⁸ Türk Ocağı, söz konusu kütüphane faaliyetleri içinde nitelikli ve zengin bir fotoğraf koleksiyonunun oluşturulmasına da özen göstermiştir. Bu arada Selçuklu, Arap ve İran da dahil olmak üzere, Anadolu'nun eski çinicilik merkezlerinden toplanan çeşitli örneklerinin yer aldığı bir çini koleksiyonu ile özellikle Türk ressamlarının hat sanatına ilişkin eserlerinden oluşan bir başka koleksiyon İdare Heyetinin göreve geldiğinden bu yana gerçekleştirdiği olumlu çalışmalar arasındadır.¹²⁹

İdare Heyeti raporunda belirtildiğine göre, bu süre içinde

126 A.g.e., s. 4260.

127 A.g.e., s. 4260.

128 Jale Baysal, "Kütüphanecilik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İletişim Yayınları, s. 1309.

129 "Türk Ocağı İdare Raporu", s. 4261.

3 sergi düzenlenmiştir.¹³⁰ Hazırlık aşamasında bulunulduğu bildirilen dördüncü sergi ise, 1335 (1919) yılında Türk Ocağı Sanayi Encümeni tarafından açılacaktır. Söz konusu sergi nedeniyle yayımlanan fotoğraflı katalogda, serginin düzenlenme amacı, "Ocak kendi içinde doğan encümenimizin iş programına koyduğu (her sene Türk sanayiine dair bir sergi açmak) kaydını kabul etmişti. İşte bu sene ilk sergisini açıyor. Sergi gezilip görülünce anlaşılacak ki Türk'ün ibda edebileceğine bu sergi -ki maalesef ilk adım olduğu için noksandır, bütün sanat erbabına iştirak ettirememiştir- gayet parlak bir delil olacaktır"¹³¹ şeklinde açıklanmaktadır. Serginin açılış törenine Veliaht Abdülmecid başkanlık yapmış ve özel imalatçıların yanı sıra, üretime yönelik faaliyetlerde bulunan Türk Kadınları Bıçkı Yurdu, Kadınlar Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi, İmalât-ı Harbiye Makriköy Fabrikaları, Esirgeme Derneği, Ordu Donanma Pazarı, İmalât-ı Harbiye Mektebi, Beyrut Sanayi Mektebi, Osmanlı Anonim Şirketi vb. kurum ve kuruluşlar katılmışlardır. Serginin düzenleme kurulunda Ruhsar Hanım, Agâh Orhan, İsmail Feridhan, İbrahim Hamdi, Hasan Fehmi, Rüştü, Abbas Turgut, Mehmet Ali, Nuri Tahsin ve Nuri Ali Beyler yer almaktadır. Ayrıca yine sergiye katılacak imalâthane ve kuruluşların saptanması ile görevli bir Sergi Heyet-i Takdiriyesi bulunmaktadır.¹³²

Türk Yurdu dergisi konusunda ise, raporda "son zamanlarda Ocakla Yurd arasında birbirine yine yardım etmeyi temin

130 "Türk Ocağı İdare Raporu", s. 4261.

131 *Türk Ocağı Sanayi Encümeni Tarafından Açılan 1335 Senesi Türk Sanayi Sergisi Katalogu*, Türk Dünyası Matbaası, İstanbul, 1335 (1919), s. 1. (Katalogda sayfalar numaralandırılmamıştır. Dipnotlarda belirtilen sayfa numaraları, araştırmacı tarafından ve mukaddimeden başlayarak numaralandırılmıştır.)

132 A.g.e., s. 42. Heyet-i Takdiriyye'de bulunan kişiler ise, "Halide Edip, Hasene Osman, Nakiye Hanımlar ve Muallim İsmail Hakkı, Muallim Celal, Müderris Hamdullah Suphi, Sanayi mühendisi Hüsnü, Makriköy Fabrikaları müdürü Şevki, Sanayi Doktoru Mühendis Azmi, Sanayi Mühendisi Arif, Sanayi Müdür-i Umûmîsi Fuad, Mekteb-i Sanayi Müdürü Memduh Beyler"dir.

eden bir anlaşma vücuda geldi"¹³³ şeklinde bir açıklama yer almakta ve Türk Ocağı'nın yayın organı olarak yeni bir dergi yayınlamak yerine, *Türk Yurdu*'nun yeniden düzenlenmesi yoluna gidildiği belirtilmektedir. *Türk Yurdu*'nun ilk ödeneği olarak otuz üç liralık bir meblağ ayrılmasına rağmen, yayının sürdürülebilmesi için gerekli olan 120 liranın sağlanması için satıştan elde edilen gelirlere ek olarak her ay yetmiş lira ilave edilmiştir. Kağıtsızlık nedeniyle tek formaya indirilen dergi, bu yeni düzenlemeler çerçevesinde yeniden iki formaya çıkarılmış, fotoğraf eklenmiş ve içeriği yeni ilkeler doğrultusunda değiştirilerek satış ve abonman sayısının 350-400'den 1000'e çıkması sağlanmıştır. Bu arada bir temenninin belirtisi olan şu satırlar henüz tümüyle bir bütünleşme sağlanmadığının bir kanıtıdır: "Onu idare eden arkadaşlarımızın gösterdiği arzu üzerine Yurd'un büsbütün Ocak'la birleşmesi lüzumuna kanaiz, çünkü ortada bunları iki ayrı iş halinde tutacak hiçbir sebep mevcüt değildir."¹³⁴

Türk Ocağı'nın içinde bulunduğu bu hamle döneminin en belirgin kanıtı olarak yerli ve yabancı basında çıkan makaleler gösterilmektedir. Gerçekten de İstanbul'a yaptığı bir gezinin izlenimlerini 5 Eylül 1332 (18 Eylül 1916) tarihli *Tercüman* gazetesinde yayımlanan makalesinde dile getiren İsmail Gasprinskiy, "Türk Ocağı nâmiyla malûm Cemiyyet az vakitte büyük muvaffakiyete nâil olmuş bulunuyor. Lisâna, edebiyâta, maârife ve Türklerin her cihet-i terâkki ve teâlisine hizmet etmek üzere tesis edilmiş (Ocak) her sınıf ahâliden iki bin miktar azâya mâliktir. Bunlar arasında ziyâhılar, ulemâ, tüccâr ve talebe bulunuyor. Ocak sayesinde

133 "Türk Ocağı idare Raporu", s. 4262.

134 A.g.e., s. 4263-4264. Tahir Alangu, *Ömer Seyfettin*, s. 378. *Türk Yurdu*'nun Türkçülüğe ilişkin amaçlarını yerine getirme konusundaki yetersizliği Ömer Seyfettin'in anı defterine düştüğü 8 Ocak 1917 tarihli notta şöyle açıklanmaktadır: "Türk Yurdu şimdilik Celal Sahir'in elinde.... Onun da akli fikri para kazanmakta, ticarete..."

fesliler, sarıklılar, kalpaklılar, yaşlar ve kartlar birleşmiş bulunuyor. Türk Ocağı'nın şubeleri Bursa'dan ta Erzurum'a kadar büyükçe şehirlerde tesis edilmiştir. Ocağın asıl matlubu olan ölmemek-dirilmek fikri ve niyeti her sınıf insanları Ocak başında toplamıştır" demekte, *Tan* gazetesi ise, I. Dünya Savaşı sırasında cephede savaşan Türk askerlerinin, Türk Ocağı'nın kendilerine aşıladığı milliyetçilik duygusu ile kahramanca savaşıklarını belirtmektedir.¹³⁵

İdare Heyeti raporunda bir önceki kongrede 1200 üyeye sahip olan Türk Ocağı'nın, 1334 (1918) Kongresi'nde 2005 üye ve 35 kadar şubeye sahip olduğu açıklanmaktadır.¹³⁶ Bu yeni atılım dönemi, Türk Ocağı'nın parasal kaynaklarını artırmasında da görülmüştür. Türk Ocağı'nın ilk açıldığı günden 4 Mayıs 1329 (18 Mayıs 1913) Kongresi'ne kadar on dört aylık gelirinin 214 lira 40 kuruştan ibaret olduğu, ikinci kongrede ise İdare Heyetinin göreve başladığı tarihten 1 Mart 1331'e kadarki on dört buçuk ay zarfında 1964 lira 91 kuruş gelir elde edildiği belirtilmektedir. Beş yıllık sürenin toplam geliri ise, 1600 lira 25 kuruşa yükselmiştir.¹³⁷

Türk Ocağı'nın iktidardaki yönetimlerle olan ilişkisi konusunda aydınlatıcı bir ipucu niteliği taşıyan bir bölüm, söz konusu raporun en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Burada, Ocağın kurulduğu tarihten beri hükümetten yardım ve des-

135 "Türk Ocağı İdare Raporu", s. 4264. Abidin Nesimi, *Yılların İçinden, Gözlem Yayınları*, İstanbul, 1977, s. 36-37. Nesimi, I. Dünya Savaşı sırasında Teşkilat-ı Mahsusa'nın askeri Tıbbiye çıkışı üyelerinin Türk Ocaklılardan oluşup oluşup olmadığını belirtmektedir.

136 "Türk Ocağı İdare Raporu", s. 4264. Tekin Alp, *The Turkish and Pan-Turkish Ideal*, s. 19-20. 1917'de yayınlanan bu kitapta Tekin Alp, Türk Ocağı'nın 1.800 üye ve 1 şubeye sahip olduğunu belirtmektedir. "Üsküdar'da Türk Ocağı", *Türk Yurdu*, C. 10, no 12, 18 Ağustos 1332'de açılan İstanbul Türk Ocağı'nın asıl merkez sayılan İstanbul-Beyazıt Türk Ocağı'ndan sonra yirmi-beşinci Occak olduğu belirtilmektedir. Ahmed Emin, *Turkey in the World War*, New Haven: Yale University Press, London, 1930, s. 197. Ahmed Emin 1918'de İstanbul Türk Ocağı'nın 2540 üyesi bulunduğunu belirtmektedir.

137 "Türk Ocağı İdare Raporu", s. 4264-4265.

tek gördüğü belirtilerek, "İtiraf ederiz ki bu müzâheret birçok diğer memleketlerin mümâsil müesseselere bahşettiği yardıma nazaran pek küçüktür. Bükreş ortasında kralın Ulah gençlerine bahşettiği muazzam sarayı unutmayınız. Kanatlarını açmış duran bu bina asıl hükümdar sarayını ezecek kadar vakur ve muhteşemdir. İçinde yüzbinlerce ciltlik kütüphânesi ve geniş salonlarıyla bir küçük Balkan hükûmetinin kendi çocuklarına ne kadar itibâr ettiğini gösteriyor. Daha uzaklarda daha büyük misaller var. Fakat bütün müzâheretler ortasında en belli başlı müzâhereti şüphe yok ki, ilmi yayma hususundaki gayretlerimizi iştirâken yine hükûmet bahşetmiştir. Ayda muayyen bir küçük tahsisât ile beraber ayrıca birçok defalar ayrı ayrı yardımlar aldık"¹³⁸ denilmekte ve bu konuda özellikle hükûmetin Türk Ocağı'nın faaliyetlerinde tanıdığı "nihayetsiz hürriyet"¹³⁹ vurgulanmaktadır.

Raporun okunmasından sonra, ilk nizâm-nâmede bazı değişiklikler yapılması amacıyla bir encümen oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu konuda söz alan Haşim Nahid, eski nizâm-nâmenin yeni dönemin gereksinmelerine yanıt veremediğine işaret ederek, Türkçülük akımının sürekli bir gelişim içinde bulunduğunu belirtmiştir. Yapılan seçim sonucu, Halide Edip, Kütahya eski milletvekili Ahmed Ferit (Tek), Ziya Gökalp, Dr. Sabri, Şükrü Eflatun, Dr. Hasan Ferit (Cansever), Dr. Selahattin, Dr. Tevfik Remzi (Kazancıgil), Darülfünun felsefe hocası Mehmet Emin (Erişirgil), Beyazıt Numune Mektebi müdürü Sadullah, Nüzhet Sabit, Darülfünun hocalarından Hüsnü Hamid (Sayman) asil üyeliğe, Dr. Cemil Şerif ise namzed üyeliğe getirilmişler¹⁴⁰ ve

138 "Türk Ocağı İdare Raporu", s. 4265.

139 A.g.e., s. 4265. Bu konuda "Türk Ocağı düşüncelerinde daima kendini serbest bulmuştur. İdâre-i örfiyyenin en sıkı zamanlarında biz daimâ burada içtimâ halinde bulunurken hükûmet bizi murâkabe etmeye bir dakika lüzûm görmemiştir" denilmektedir.

140 Tanin, 15 Haziran 1334 (1918), no. 3118.

yasa encümeni, 28 Haziran 1334'te yapılması kararlaştırılan ikinci toplantı öncesi üç kez biraraya gelerek yasa değişikliğini görüşmüştür.¹⁴¹

Kongrenin 29 Haziran tarihinde yapılan ve Mehmed Emin'in bulunamaması nedeniyle, başkanlığını Necip Asım'ın yaptığı ikinci toplantıda Veled Çelebi, Peşte başşehbenderi Ahmet Hikmet'in yanısıra öndegelen Türkçülerin telgrafları okunmuştur. Bu telgraflar içinde özellikle dikkati çeken, Bahriye Nazırı Cemal Paşa tarafından gönderilen ve "Türk Ocağı'nın eser-i hamîyyet ve insaniyette bademâ dahî kemâl-i muvaffakiyetle devam etmesini"¹⁴² temenni eden telgrafur. Söz konusu telgraf, Cemal Paşa'nın kişisel olarak Türkçülere yakınlığının yanısıra, İttihat ve Terakki'nin Türk Ocağı'na verdiği desteğin de bir göstergesidir.

İkinci toplantıda Ocak üyeliğinden çıkarılan bazı üyelere ilişkin Ahmet Fazıl'ın yazılı ve Emin Ali'nin sözlü önergeleleri, Hamdullah Suphi'nin bu tür kişisel sorunlara ilişkin açıklamalar yapılmasında çok yönlü sakıncalar bulunması nedeniyle Haysiyet Divanı'na sevk edilmesi gerekliliğini vurgulaması üzerine söz konusu makama verilmiştir.¹⁴³ İkinci toplantının en önemli konusunu oluşturan mevcut yasada değişiklikler yapılması konusunda, başta Müfid Necdet olmak üzere bazı üyelerin, yasanın değiştirilmesi gibi bir konuda Batı ülkelerinin benzer kurumlarında yapıldığı türden ön çalışmaların gerçekleştirilmediği ve çoğunluğun bulunmadığı bir kongrede söz konusu değişikliğin yapılmasının uygun olmadığı yönündeki görüşlerine rağmen görüşmelere başlamıştır. Nizâmnamenin 1. maddesinin aynen kabul edilmesinden sonra, uzun tartışmalara

141 "Türk Ocağı Kongresi", *Türk Yurdu*, C. 14, no. 159/9, 30 Haziran 1334, s. 4271.

142 "Türk Ocağı Kongresi", *Türk Yurdu*, C. 14, no. 159/10, 15 Temmuz 1334, s. 4297.

143 A.g.e., s. 4298.

neden olan 2. maddenin yasa encümeninden “Ocağın maksadı Türklerin harsî birliğine ve medenî kemâline çalışmaktır. Ocağın faaliyyet sâhası bilhassa Türkiya’dır” şeklinde çıkması nedeniyle kongreye iki görüşün egemen olduğunu görüyoruz.

Kongreye katılan üyelerden, Dr. Şükrü Eflâtun, Hüseyin Abbas ve Hamdullah Suphi, “bilhassa Türkiya” kaydının nizâmnâmeye geçmesinin uygun olmadığını ve gerçekte yardıma en çok muhtaç olan Anadolu’dan başlamak lazım geldiğini kabul etmekle birlikte, bu tür bir kaydın nizâmnâmeye konulması ile “Türkçülük faaliyeti(nin) garip iki vaziyete ibka edilmiş olacağını ve bilnetice bizden ancak ve ancak manevî bir yardım isteyen uzakdaki Türk kardeşlerimizin muğber olmaları ihtimâl dâhilinde bulunduğunu” ileri sürmüştür.¹⁴⁴ Yasa değişikliği encümeninin söz konusu öneriyi savunmakla görevlendirdiği Nüzhet Sabit ise, konunun encümende tüm boyutlarıyla tartışıldığını, ancak Anadolu’nun yardıma en çok muhtaç olan bölge olması ve aynı zamanda hem Anadolu Türkleri hem de dış Türkler için çalışmaya Türk Ocağı’nın gücünün yeterli olmayacağını anlaşılmaması üzerine, “Büyük Turan hayalini ümitlerle karşılamakla beraber” yakın gelecekte tüm faaliyetlerin yalnızca Türkiye’ye yöneltilmesine karar verildiğini belirtmektedir.¹⁴⁵ Halide Edip ise, büyük Turan idealinin gerçekleşmesinin güçlüğüne değinerek, öncelikle Anadolu’da faaliyet göstermek gerekliliğine dikkati çekmekte ve daha geniş bir Türk birliğini amaçlayan görüşlerin salt kuramsal alanda kalmaktan kurtulamayacağını ileri sürmektedir. Jäschke’nin belirttiğine göre, Halide Edip, Türkiye’de çeşitli meslek gruplarından olan insanlara gereksinim duyulurken bunların “yabancı ülkelere” gitmelerini “anasını yokluk içinde

144 A g.e., s. 4299. Tanin, 29 Haziran 1334, no. 3432.

145 “Türk Ocağı Kongresi”, no. 159/10, s. 4299.

bırakan bir insanın" davranışına benzetmekte,¹⁴⁶ Ahmet Emin (Yalman) ise, dış Türklerle yakınlaşma anlayışını serüvencilik olarak tanımlamaktadır. Gerçekte bu konu, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesini izleyen günlerde, özellikle Sovyet Devrimi'nin Türk unsurlar arasında yaydığı umut ortamında İttihat ve Terakki hükümetinin sürdürdüğü politika çerçevesinde ele alınmalıdır. Rus cephesinin çözülmesi ve iç savaşın başlaması ile birlikte siyasal Turancılık hız kazanmış, gerek basın gerek Türkçü düşünürler tarafından dış Türkler konusu gündeme getirilirken, İstanbul'u ziyaret eden resmi ya da gayri resmi delegasyonların sayısı ansızın büyük bir artış göstermiştir. 14 Nisan 1918'de Kırım Türkleri Dışişleri Bakanı Cafer Seyid Ahmed (Kırimer), 25 Nisan'da Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nden Abdülmecid Tapa, Başbakan Çermayef ve Dışişleri Bakanı Haydar Bamatov, 20 Haziran'da Rus Müslüman Mücahitleri Başkanı Hidayetullah Tokumbetov bu delegasyonlardan yalnızca birkaç tanesidir. Ayrıca 23 Eylül'de Kafkaslarla yapılan protokolün, 1 Ekim 1918'de İttihat ve Terakki Merkez Komitesi tarafından Turan idealinin memnuniyet verici bir yönde gerçekleşmesi olarak tanımlandığını, 24 Eylül'de büyükelçiler Graf Bernstorff, Rosenberg, Palvacini, Koluçef ve Talat Paşa

146 Köprülüzade Mehmet Fuat, "Türkçülüğün Gayeleri", *Vakit*, 16 Temmuz 1918, no. 266, s. 1. Köprülü, 30 Haziran tarihli *Vakit* gazetesinde Halide Edip'in benzer görüşleri savunduğu makalesini eleştirmekte ve sıcak savaş koşulları içinde bulunduğu bir dönemde dış Türklerle yakın bağlar içinde bulunulduğunun belirtilmesinin önem taşıdığını belirtmektedir: "Türkçülüğün faaliyet sâhası mevzu-i bahs olunca, herhalde Akdeniz'den Çin'e kadar bütün Türklerin yaşadıkları bilâumum yerlerin buna dâhil olduğu artık anlaşılmalıdır." İbrahim Olgun, *Necip Türkçü*, TDK Yayınları, Ankara, 1971, s. 41. İzmir Türk Ocağı Başkanı Necip Bey'in Turancılığa şiddetle karşı olduğu ve 1914'te Ocaklılara yaptığı konuşmalarla bu görüşü cürütmeye çalıştığı bilinmektedir. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdas Düşünce Tarihi*, s. 470. Ülken, II. Meşrutiyet'in Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük şeklindeki üç yaygın ideolojisine tepki olarak Mütareke döneminde doğan "memleketçilik" akımının ilk tohumunun 1917'de Türk Ocağı içinde Büyük Türkçülüğe karşı Küçük Türkçülük ve Türkiyecilik şeklinde anıldığını belirtmektedir.

tarafından yetkili kılınan Rifat Paşa arasında imzalanması düşünülen ve Osmanlı-Kafkas sınırını saptamaya yönelik ikinci protokolün ise, görüşmelerin sonuçsuz kalması üzerine gerçekleşmediğini görüyoruz. Halide Edip'in sözünü ettiği önemli mesleklere mensup kişilerin "yabancı ülkelere" gitmesi gerçeği ise, büyük bir olasılıkla yine 1918'de bir grup Türk öğretmen ve memurun Azerbaycan'da da yapılan idari reformlara katkıda bulunma girişimidir ve bu memurlar arasında Azerbaycan maliyesini düzenlemek amacıyla giden Osmanlı Bankası yöneticilerinden Hamdi Bey gibi yüksek düzeyde memurlar da bulunmaktadır.¹⁴⁷

İkinci toplantının ikinci celsesinde Halide Edip tarafından yeniden gündeme getirilen Türk Ocağı'nın faaliyet ve çalışma alanı konusu, Halide Edip'in ısrarı üzerine bir kez daha oylanmış ve (bilhassa Türkiye) kaydının kaldırılması kararı alınmıştır. Bu arada Kâzım Nami (Duru) de bu madde çerçevesinde bir öneride bulunarak, maddeye "Türklerin harsî ve medenî merkezi İstanbul'dur" cümlesinin ilavesini istemiş, ancak Şükrü Eflatun, Zekerîya, Hamdullah Suphi'nin böylesi bir kaydın doğru olsa bile, nizamnâme konulmasına gerek olmadığına ilişkin konuşmaları sonucu yapılan oylamada çoğunlukla reddedilmiştir. Ethem Cafer Bey'in yine aynı konuda verdiği ve Ocağın faaliyet sahasının "... merkezden itibaren geride kalmış Türk ili..." olarak tanımlandığı ve Türk Yurdu tarafından "takdire cidden şayan tavassutkârane bir fikri ihtivâ" ettiği belirtilen önerge, bir yandan Hamdullah Suphi'nin onaylayıcı nitelikteki konuşması, öte yandan da her iki görüş yanlıları arasında bir uzlaşma sağlanması nedeniyle salt çoğunlukla kabul edilmiştir.¹⁴⁸

5 Temmuz 1334 (1918) tarihinde yapılan üçüncü toplan-

147 E. Jäschke, "Der Turanismus der Jungtürken", *Die Welt Des Islams*, C. 23, 1941, s. 25-26 ve 48.

148 "Türk Ocağı Kongresi", no. 159/10, s. 4300.

11, Mehmed Emin'in başkanlığı altında açılmıştır. Toplantıda, daha öncekilere oranla daha az tartışmalı bir biçimde nizamnâme'yi onaylamak ve çeşitli heyetleri seçerek yaklaşık dört haftadır süren kongreye son vermek kaygısının egemen olduğu dikkati çekmektedir. Türk Ocağı'na üye olacak kişilerde aranacak özellikler konusunda çeşitli hükümler içeren 6. madde üzerine açılan tartışmada iki eğilim çatışmaktadır. Bu konuda Kâmrân Bey, Türk Ocağı'nın bir "ideâl müessesesi" olduğunu vurgulayarak, nicelikten çok niteliğin dikkate alınması gerektiğini ve yüksek öğrenim görmemiş erkeklerin ve "bugün vaziyet-i içtimâiyyesi itibâriyle umumiyyetle emekleyici olmaktan henüz kurtulamayan kadınlığın bilhassa yüksek bir tahsil ve terbiyeye mazhar olamamış aksâmının Ocağa alınmasında hiçbir fâide tasavvur edemediğini" belirtmiş ve yalnızca yüksek öğrenim görmüş kadınların kabulünü savunmuş; Emin Ali (Çavlı) Bey ise, maddedeki "her Türk" sözcüğünden sonra kadın ve erkek sözcüklerinin varlığının gereksizliğine değinmiş, ancak madde olduğu gibi kalmıştır.¹⁴⁹ Öte yandan Mahmut Nedim Bey'in Ocak üyelerinin verecekleri yıllık üyelik bedelinin 40 kuruştan 60 kuruşa yükseltilmesi yönündeki önergesi kabul edilmiştir.

Bu toplantıda üzerinde tartışılan konulardan biri de, Türk Ocağı şubelerinin açılması ve İstanbul Ocağı ile olan ilişkileridir. Yasa encümeni adına açıklamada bulunan Nûzhet Sabit, bu konuda "Ocaklar birdir" şeklindeki kaydı açıklayarak, şube teşkilatının şimdilik İstanbul Ocağı tarafından resmen kabul edilmeyerek, doğal gelişimine bırakılmasının uygun olacağını belirtmiştir. Hamdullah Suphi de aynı görüşü paylaşarak, şubelerin İstanbul Ocağı tarafından yönetilmesinin olanaklı olmadığına ve hatta merkez için bazı zararlarının dokunmasının ihtimal dahilinde bulunduğu işaret etmiştir. Sonuçta, Hasan Ferit, Midhat, Mazhar

149 A.g.e., s. 4300.

ve Salih Beyler tarafından önerilen ve şubelerin ancak İdare Heyetinin onayıyla açılabilceğı yönündeki önergesi ile, Mehmed Salih'in bu koşullarda açılacak şubelerin Ocak nizâmnâmesini tümüyle uygulaması gerekliliğine ilişkin önergesi çoğunlukla kabul edilmiştir.¹⁵⁰

Yine Mehmed Emin'in başkanlığı altında açılan ikinci celsede Bahaettin ve Emin Ali, Türk Ocağı'nın yönetimi için dört ayrı heyet bulunmasının gereksizliğini ve Bütçe ve Hakem Heyeti'nin görevlerinin İdare Heyeti tarafından yerine getirilebileceğini savunmuşlardır. Yasa encümeni adına söz alan Nüzhet Sabit ise, her heyetin görev ve işlevlerini ayrıntılarıyla açıkladıktan sonra, böylesine geniş yetkilerin tek bir heyetin elinde toplanmasının sakıncalarından söz etmiş, böylece Bütçe Komisyonunun lağvını öneren Dr. Hasan Ferit'in önergesi de çoğunlukla reddedilmiştir. Ahmet Hakkı'nın Hakem Heyeti'nin adının Haysiyet Divanı olarak değiştirilmesi ve bu divanda üye olanların İdare Heyetine girmemesi yönündeki önergesi kabul edilmiştir. Bu celsede üzerinde en çok durulan konulardan biri de, genelde bütçe sorunu ve Ocağa yeni gelir kaynakları bulunmasıdır. Ancak Nuzhet Sabit'in, yasada söz edilen kaynakların ötesinde yeni kaynaklar bulamadıklarını açıklaması üzerine madde aynen kabul edilmiştir.¹⁵¹ Bu arada Türk kadınlarının da Ocağa üye olabilmeleri için nizâmnâmede değişiklik yapılmıştır.¹⁵² Sonuçta nizâmnâmenin tümü oya sunulmuş ve salt çoğunlukla kabul edilmiş, İlyas Ragıp'ın üç ay sonra yapılması gereken kongrenin bir yıl sonraya bırakılması şeklindeki önerisi de delegeler tarafından uygun görülmüştür.¹⁵³

150 A g.e., s. 4301.

151 "Türk Ocağı Kongresi, Üçüncü İctimâ-İkinci Celse", *Türk Yurdu*, C. 14, no. 161/11, 15 Ağustos 1334, s. 4333.

152 *Tanin*, 6 Temmuz 1334, no. 3439.

153 "Türk Ocağı Kongresi, Üçüncü İctimâ-İkinci Celse", s. 4333.

11 Temmuz 1334'te yapılan son toplantıda çeşitli heyetler için gizli oyla yapılan seçimlerde, Hamdullah Suphi, kendisini namzet olarak göstermediğini ve bundan böyle Türk Ocağı İdare Heyetinde bulunamayacağını bildirmesine rağmen, 132 oyla seçilmiştir. İdare Heyetinin öteki üyeleri Mehmet Emin (123 oy), Hasan Ferid (112 oy), Nüzhet Sabit (68 oy), Darülmualimin Müdürü Servet (65 oy), Halide Edip (64 oy), İlyas Ragıp'tır (61 oy). Yeni İdare Heyetinin ilk toplantısında başkan, kâtip, muhasebeci vb.'nin seçiminde, Hamdullah Suphi'nin, tüm ısrarlara karşın başkanlığı kabul etmesinde sakınca bulduğunu ileri sürmesi üzerine, başkanlığa Mehmet Emin, kâtipliğe Hamdullah Suphi, muhasebeciliğe Hasan Ferit, murahhaslığa ise Servet Bey seçilmişlerdir. Hars Heyeti'ne ise, 141 oyla Ziya Gökalp, Hüseyinzâde Ali (112 oy), Hamdullah Suphi (111 oy), Ahmed Ağaoğlu (105 oy), Halide Edip (103 oy) ve Köprülüzade Fuad (102 oy) seçilmiştir.¹⁵⁴

EK 5: TÜRK OCAĞI'NIN NİZÂMNÂME-İ ESAS VE DÂHİLİSİ*

Fasıl 1: Adı ve Maksudı

1. Madde- 12 Mart 1328 (25 Mart 1912) tarihinde İstanbul'da (Türk Ocağı) adlı bir cemiyet kurulmuştur.

2. Madde- Cemiyetin maksudı, akvâm-ı İslâmiyyenin bir rûkn-ü mühimmi olan Türklerin millî terbiye ve ilmî, içtimâî, iktisadî seviyelerinin terâkki ve ilâsıyla Türk ırk ve dilinin kemâline çalışmaktır.

3. Madde- Cemiyet maksudını elde etmek için Türk Ocağı adlı kulûpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitap ve risâleler neşr edecek, mektepler açmaya çalışacaktır. Millî serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbâ-

154 A g.e., s. 4335 ve Tanin, 22 Temmuz 1334 , no. 3453. Aynı toplantıda Murâkabe Heyeti'ne, Sadullah 91, Emin Ali 66, Müfit Necdet 52 oyla girmişlerdir. Kâzım Nami 65, Ziya Gökalp 59, Velîyeddin 52, Ahmed Ferid 49, Sadullah 40 oy ile seçilmişlerdir.

(*) *Türk Ocağı'nın Nizâm-nâme-ı Esas ve Dahîlisi*, Tanin Matbaası, İstanbul, 1328.

bıyla görüşerek iktisadî ve zirâî teşvik ve irşâtlarda bulunacak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elinden geldiği kadar yardım edecektir.

4. Madde- Ocak maksadını tahsile çalışırken sırf millî ve içtimai bir vaziyette kalacak, asla siyâset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasî fırkalara hâdim bulunmayacaktır.

Fasıl 2: Türk Ocağı'nın Azâsı

5. Madde- Türk Ocağı aslî ve fahrî azâdan mürekkeptir. Aslî azâ; Türklerden ibâret olup ayda en az iki kuruş iştirâk bedeli vermekle mükelleftir. İki kuruştan fazlası teberrû addedilir. Fahrî azâ; Türklüğe ve Türk Ocağı'na mânen ve maddeten muâvenet-i fevkalâdede bulunan zevât-ı kirâmdan mürekkeptir.

6. Madde- Cemiyetin azâsının yirmi yaşından dñn olmaması ve bir cinâyette mahkûm veya hukuk-i medeniyeden mahrûm bulunmaması lâzımdır.

7. Madde- Türk Ocağı'na Cemiyet azâsından iki kişinin tavsiyesi ve İdare Heyeti'nin kararı ile girilir.

Fasıl 3: Teşkilât

8. Madde- Türk Ocağı'nın Umûmî, İstişâre, Murakabe, İdare nâmiyla dört heyeti vardır.

9. Madde- Umûmî Heyet; bñtñn Türk Ocağı azâsının muayyen bir nispet dâiresinde gönderecekleri murahhasların bir araya toplanmasından teşekkñl eder. Bununla beraber lâzım gelirse Umûmî Heyetin veya aslî azâdan yarısının veya İdare Heyeti'nin kararıyla fevkalâde olarak toplanabilir. İdare Heyeti, Umûmî Heyeti içtimâa davet eder.

10. Madde- Umûmî Heyet; İdare Heyetinin raporunu istimâ ve müzâkere, Türk Ocağı bñtñsini tetkik ve tasdik, İstişâre, Murâkabe ve İdare Heyetlerini intihâp eyler. Türk Ocağı'nın terâkkisine hâdim olmak üzere murahhaslar tarafından verilecek tahrir üzerine de karar ittihâz eyler.

11. Madde- Umûmî Heyet; her içtimâda reis ve kâtiplerini rey-i hafî ve ekseriyet-i mutlaka ile kendisi intihâp eder.

12. Madde- İstişâre Heyeti, Türk Ocağı'nın terâkkisine mñteâlîlik husûsâtı tezekkñr ile İdare Heyetine ve Umûmî Heyete mñtâlaasını beyân edecek, risâlelere, derslere, konferanslara muâvenet eyleyecektir. İstişâre Heyeti azâsı; ikinci ve dñrdñncñ madde-lerde muharrer maksad Cemiyete tamamen hâdim olduktan baş-

ka Türklüğe mühim hizmetlerde bulunarak şöhret kazanmış zâtlardan olmak üzere Umûmî Heyet tarafından üç senede bir intihâp olunur.

13. Madde- Murâkabe Heyeti üç kişiden mürekkep olmak üzere her sene Umûmî Heyet tarafından ekseriyet-i mutlaka ile intihâp olunur. Murâkabe Heyeti'nin vazifesi; İdare Heyeti'nin hesâplarını ve bütçesini tetkik ve mütâlaasını Umûmî Heyet'e beyan etmektir.

14. Madde- İdare Heyeti 7 azâdan mürekkep olup, her sene Umûmî Heyet tarafından ekseriyet-i mutlaka ile intihâp olunur.

15. Madde- İdare Heyeti azâsı içinden bir reis, bir reis vekili, bir kâtip, bir veznedar intihâp eder. Mukarrerât-ı ekseriyyet ile itti-hâz edilir.

16. Madde- İdare Heyeti muâyyen vakitlerde içtimâ eder ve iktizâ ettikçe reis tarafından fevkâlade olarak içtimâa davet olunur. Mukannen içtimâlarda meşru bir özre müstenid olmaksızın üst üste dört defa mevcut olmayan İdare azâsı müstâfi addedilir. Ve yerine namzetlerden en ziyade rey kazanmış olan reis tarafından azâlığa davet olunur.

17. Madde- İdare Heyeti Türk Ocağı'nı idare eder. İkinci ve üçüncü maddelerdeki maksat, Cemiyeti birer birer meydana getirmeye çalışmaktır. Türk Ocağı'nın bütçesini tanzim ve tetkik eder. Bütün teberrûları ve mürettebâtı toplar. Lâzım gelen memurları tâyin ve istihdâm eder.

18. Madde- İdare Heyeti bilcümle muâmelelerinde Türk Ocağı'nı temsil eder. Masraf senetleri bütçeye muvafık olacak ve reis ile veznedarın imzâlarını muhtevî bulunacaktır.

19. Madde- Cemiyetin murahhas-ı meşûlû Heyet-i İdare azâsı meyanında intihâp edilir.

20. Madde- Türk Ocağı Umûmî, Murâkabe, İdare Heyetlerinin azâsı mekâtib-i âliyye ve tâliyye mezunlarından veya o derece tahsil görmüş olanlarından intihâp edilmesi şarttır.

Fasıl 4: Vâridât

21. Madde- Türk Ocağı'nın vâridâtı azâsının aylık taksitleriyle, teberruât, ders, konferans, müsamerelerden ve matbûâtтан olarak temettûâtтан ibarettir.

Fasıl 5

22. Madde- İşbu nizâmnâme, Umûmî Heyet'in şayan-ı ekseriyyetiyle tadil olunur. Fakat azâ-i asliyyenin beşte biri tarafından

müştereken verecekleri takrir ve esbâb-ı mûcibe mazbatasıyla ta-
dilât teklifine hakları vardır.

Türk Ocağı'nın Nizâmnâme-i Dâhilisi

1. Madde- Umûmî Heyet: Türk Ocağı ve şubelerine mensup aslî azânın İdare Heyeti kararıyla tâyin eden nispet dairesinde gön-
derecekleri müntehip murahhaslardan teşkil eder. Nizâmnâme-i
esasîyyenin onuncu maddesinde tadad edilen vazifeyle muzaf ol-
makla beraber İdare Heyetinin bilcümle icraatını ve bir sene ev-
vel Umûmî Heyet tarafından taht-ı karara alınan mevaddın icrâ
olunup olunmadığını tetkik eder.

2. Madde- İstişâre Heyeti: Nizâmnâme-i Esasînin on ikinci mad-
desinde muharrer olan vezâiften maada İdare Heyeti tarafından
maksad-ı Cemiyetin husûlû için teşkil edilen encümenlerin neti-
ce-i mesâisini tetkik ile mütalaatını İdare Heyeti'ne bildirmekle
mükelleftir.

3. Madde- İstişâre Heyeti içlerinden bir reis, bir reis vekilî ve bir
kâtip intihâp ederler. Ayda iki defa akd-i içtimâ ederek Türk Oca-
ğı'nın terâkkisine mûtaallik husûsâtı veya İdare Heyeti tarafın-
dan havale edilen mesâilî tezekkürle netice-i müzâkerâtlarını
İdare Heyeti'ne bildirirler, dört içtimâda bilâ mâzereten üst üste
bulunmayan heyet azâsı müstâfi addedilerek yerine İdare Heyeti
tarafından diğer bir zât intihâp olunur.

4. Madde- Murâkabe Heyeti: Her ay İdare Heyeti'nin bilcümle
hesabatını tetkik ile vazife-i murâkabesini vakitli vakitsiz ifa et-
mek selâhiyetini hâizdir. Ocağın umûr-u maliyye ve hesabiyyesin-
de bir intizamsızlığın tahkiki halinde İdare Heyeti'ne beyân-ı ma-
lûmat eder. Eğer bu intizamsızlığın tashih edilmediği ikinci bir
murâkabe neticesinde tâyin edilirse Umûmî Heyetin fevkalade iç-
timâa davet edilmesini İdare Heyeti'nden talep eder. İdare Heyeti
bu talebi mevki-i icrâya vaz' etmeye mecburdur.

5. Madde- İdare Heyeti: Haftada bir defa içtimâ eder. Yevm-i
içtimâda azânın nisfından bir ziyadesi mevcut olmadıkça müza-
kerata ibtidar edilmez. Mukarrerat azâ-i mevcudenin ekseriyeti-
yle ittihaz edilir. Tesavi-i ârâ vukuunda reisin bulunduğu taraf ter-
cih olunur.

6. Madde- İdare Heyeti tarafından taht-ı karara alınan mevad,
kâtip tarafından aynen mukarrerât defterine kayd edilerek zîri
mevcut bulunan azâ tarafından imza edilir. Muhalefette bulunan
azâ esbâb-ı muhâlefetini imzâsı tahtında şerh ve tahrir eder.

7. Madde- İdare Heyeti müzâkerâtında hariçten kimse bulun-
durulmaz. İcâbı halinde malûmat-ı lâzime edinmek için efrad-ı
Cemiyetten biri davet olunur. Fakat bu zât reye iştirak edemez.

8. Madde- İdare Heyeti Türk Ocağı'nın nizâmnâme-i esâsinin
ikinci ve üçüncü maddelerinde muharrer olan maksadını husule ge-
tirmek üzere icap eden encümenleri teşkil edecek ve bu encümen-
ler İdare Heyeti'nin tayin ettiği esaslar dahilinde çalışacaklardır.

9. Madde- İdare Heyeti siyâsetten gayrı, maksadı Cemiyetle
müterâfik mevzûlar üzerine konferans tertibine çalışacaktır.

10. Madde- İdare Heyeti her sene lâakall bir defa müsâmere
tertîp etmek vazifesiyle mükelleftir.

11. Madde- İdare Heyeti reisi, evvelce tanzim edilmiş olan rûz-
name-i müzâkerât mucibince müzâkerâtın hüsn-ü cereyanını te-
min eder. Rûznâme-i müzâkerâta dahil olmayan mesail-i mühim-
me takrir suretinde teklif olunur.

12. Madde- Türk Ocağı namına mevrûd evrakın açılabilmesi lâ-
akall bir azânın huzuruyla reise aittir. Evrak-ı varide behemahal
İdare Heyetine tebliğ olunur ve İdare Heyetinin karârile Umûmî
Heyete de arz olunabilir.

13. Madde- İdare Heyeti tarafından intihâp edilen kâtip Türk
Ocağı'nın umûmî kâtibi olup bilcümle mukarrerât; muhâberât ve
tebliğâtın aslî ve fahrî azâlara mahsus bulunan kayıt ve esas def-
terlerinin zabıt ve tahrir vazifesiyle mükelleftir.

14. Madde- Aslî ve fahrî azâların evvelâ hüviyetlerini, sâniyen
mahall-i ikâmetlerini, sâlişen tarih-i duhullerini, râbian taahhût
ettikleri mâhiyyeleri, hâmisen Türk Ocağı'nın maksadından biri-
nin husulü için deruhte eylediği vezaifî sırasıyla kayd etmek kâ-
tib-i umûmînin cümle vezaifindedir.

15. Madde- Veznedar, Türk Ocağı azâlarının taksit muâyenele-
rini ve vâridât-ı sâireyi ahz ve tahsilde Ocağın mühr-ü resmîsiyle
kendi mührü veya imzâsiyla mahtûm ve mûmzî bir makbuz ilmû-
haberî itâ ederek defter-i mahsûsuna kaydedecektir.

16. Madde- Veznedar ahz ve tahsil eylediği meblâğın yekûnu
on lirayı tecâvüz ettiği takdirde fazla vâridâtı İdare Heyetinin ka-
rarıyla tâyin eden bankaya Türk Ocağı nâmına tevdi edecektir.

17. Madde- Bankaya mevdû olan paraya lüzum hissedildiği za-
man İdare Heyetinin taht-ı zamanında bulunan ve reis, veznedar
ve azâdan birinin mührü veya imzâlarını muhtevî ve mühr-ü res-
mîyle mühr-ü makbuz ve ilmûhaberîyle istirdât olunabilir.

18. Madde- Mühr-ü resmî bir kutu derûnuna vaz' edilerek üze-
ri reis ve kâtip ve azâdan ikisi tarafından temhîr edilecek, ekseri-

yet mevcut olmadıkça açılmayacaktır.

19. Madde- İdare Heyeti veznedar, kâtip vesair memurların muâmelâtını taht-ı teftişinde bulundurur ve bundan mütevellit zarar ve ziyandan maddeten ve müştereken mesûl olurlar.

20. Madde- İdare Heyeti bir sene zarfında vukubulan mukarrerât, vâridât ve masârifâtını mübeyyen rapor ve bilançosunu Umûmî Heyete arz edecektir.

21. Madde- İdare Heyeti müddeti hitâmından bir ay evvel Umûmî Heyeti içtimâa davet eder hîn-i içtimâda hesabâtı tetkik ve heyet-i cedîde intihâp olunarak devir ve teslim muâmelesi icrâ olunduktan sonra Umûmî Heyet tarafından berâet-i zimmet mazbatası alır.

22. Madde- Türk Ocağı'na mensup bulunan azâlardan nizâm-nâme-i esas ve dâhilî ahkâmına riâyet edenler, Türk Ocağı'nı menâfi-i siyâsiyye ve husûsiyyesine âlet ittihâz edenler ve Ocağın şeref ve haysiyetini ihlâl edecek harekete cûret edenler İdare Heyeti kararıyla kayıtları terkîn olunur. İdare Heyeti terkîn kaydı esbâb-ı mucibesini Heyet-i Umûmiyyeye vereceği raporda zikr ve tadât eder.

23. Madde- Üç ay aleddevam mâhiyelerini vermeyenler ve bu babda İdare Heyeti'nin tahriren vukubulan ihtârını isga etmeyenler Ocağın esas defterlerinden kayıtları terkîn olunur.

31 Mart 1328

EK 6: TÜRK OCAĞI ESAS NİZÂMI*

Madde 1- Mart 1328 tarihinde İstanbul'da "Türk Ocağı" adlı bir cemiyet kurulmuştur.

2- Ocağın maksadı Türklerin harsî birliğine ve medenî kemâline çalışmaktır.

3- Ocak siyâsetle uğraşmaz, hiçbir Ocaklı Cemiyeti siyâsî emellerine âlet edemez.

4- Ocaklılar yekdiğerinin şahsî siyâsî kanaatlerine hürmet ederler.

5- Ocağın maksadını kabul ve "altıncı maddedeki şartlarını ih-râz" eden kadın ve erkek her Türk Ocağa azâ kayıt olunabilir.

6- Ocak azâsının yirmi yaşından dûn olmaması ve bir cinâyetle mahkûm ve medenî haklarından mahrûm olmaması lâzımdır.

7- Türk Ocağı'nın aslî ve fahrî olmak üzere iki nevi azâsı vardır.

(*) Türk Ocağı Esas Nizâmı, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1334.

Türk Ocağı'na aslî azâ olabilmek için en az iki senelik iki aslî azâ-nın teklifi ve İdare Heyeti'nin kararı şarttır. Fahrî azâ Ocağa mad-detten ve mânen fevkalâde muâvenette bulunanlardır.

Fahrî azâ Ocak içtimâlerinde bulunabilir. Fakat müzâkereye iş-tirâk edemez.

8- Her Ocaklı Ocağa senede "altmış" kuruş vermekle mükellef-tir. Bu miktar en az dört takstitte istifâ olunur.

9- Türk Ocağı birdir. Ocaklı nerede bulunursa bulunsun aynı haklara mâlik ve aynı vazifelerle mükelleftir.

10- Ocağın aslî azâsı bulundukları yerlerde İdare Heyeti'nin muvaffakatıyla şubeler açabilirler.

11- Ocağın Umûmî Meclisi ile İdare, Bütçe, Hars ve İlim Heyet-leri vardır.

12- Umûmî Meclis her sene teşrin-i evvel ayının ilk cuma günü bütûn Ocakların iştirâkiyle inikad eder.

13- Umûmî Meclis en az "200" Ocaklının huzuruyla müzâkere-ye başlayabilir. İlk içtimâda azânın adedi bu miktara bâliğ olmaz-sa içtimâ "15" gün sonraya bırakılır.

İkinci içtimâda azânın miktarına bakılmayarak müzâkereye başlanır.

14- Umûmî Meclis:

a) "İçtimâ-ı mahsûs" reis ve kâtiplerini intihâp.

b) İdare raporunu istimâ ve müzâkere.

c) Ocağın bütçesini tetkik ve tanzim için bir encümeni intihâp.

d) Ocağın bir senelik iş programını tanzim.

e) Ocağın bütçesini tasdik.

f) Ocağın İdare ve Bütçe Heyetlerini ve Dîvân Heyeti'ni rey-i hafî ile intihâp eder. Umûmî Meclis'in müzâkereleri aynen zapt ve hıfz edilir. Ocaklılar istedikleri zaman zabıtları okuyabilirler.

15- İdare Heyeti:

Umûmî Meclis tarafından bir sene müddetle ve rey-i hafî ile müntehip yedi kişiden ibârettir. Bu Heyet Ocağı temsil ve idare eder, bilcümle icrâatından Umûmî Meclise karşı mesûldür.

16- İdare Heyeti azâsı içlerinden bir reis, bir kâtip, bir murah-has-ı mesûl, bir de muhasebeci tefrik ederler.

17- İdare Heyeti bilcümle muâmelatını karara rapt eder.

18- Ocağın muhâberâtını İdare Heyeti'nin reis ile kâtibi imza eder.

19- İdare Heyeti azâsından birinin infikakında intihâbâtta faz-la rey alan zât davet olunur.

20- İdare Heyeti azâsından biri içtimâlarda sebebsiz olarak beş defa bulunmazsa müstâfî addedilerek 19. maddeye göre hareket edilir.

21- İdare Heyeti ayda bir defa Ocağın Umûmî Heyeti hakkında Ocaklılara malûmât verecektir. İdare Heyeti'nin malûmat verdiği celselerde müzâkerât cereyan edemez.

22- İdare Heyeti lüzum gördüğü takdirde Umûmî Meclisi içtimâyâ davet edebilir.

23- Ocaklılardan onda birinin mürâcaâtı üzerine İdare Heyeti Umûmî Meclisi intihâba davet etmeye mecburdur.

24- İdare Heyeti bütçe hâricinde masraf yapamaz. Fevkalâde ahvâlde mesûliyeti üzerine alarak adı bütçenin dörtte biri nispetinde sarfiyâtta bulunabilir.

25- Hars ve İlim Heyeti:

Hars ve ilmî işlerle uğraşır, rey-i hafîyle ve umûm azânın şayan-ı ekseriyetiyle ve kayd-ı hayat şartıyla kendi intihâp eder.

26- Hars ve İlim Heyeti'nin ilk azâsı olarak 22 Temmuz sene 1334 (1918) Kongresi bervechi âti zevâtı intihâp etmiştir.

- a) Halide Hanımefendi
- b) Mehmed Emin Bey
- c) Ziya Gökalp Bey
- d) Hamdullah Suphi Bey
- e) Ağaoğlu Ahmed Bey
- f) Fuad Bey
- g) Hüseyinzade Ali Bey

27- Hars ve İlim Heyeti azâlığına namzed olabilmek için Hars ve İlim sa'yleriyle şöhrat kazanmış olmak lâzımdır.

28- Hars ve İlim Heyeti müzâkerelerinde her Ocaklı sâmi' sıfatıyla bulunabilir. Heyetin müzâkereleri aynen zapt ve neşr edilir.

29- Hars ve İlim Heyeti kendinin yapacağı husûsî bir talimâtnâme ile mesaisini tanzim edecektir.

30- Bütçe Heyeti:

Umûmî Meclis tarafından bir sene müddetle ve rey-i hafî ile müntehip üç kişiden mürekkeptir. Bu Heyet Ocağın masrafları bütçeye muvafık surette yapıp yapmadığını tetkik ile mütalaasını Umûmî Heyete yazı ile bildirir.

31- Heyet Dîvânı:

Umûmî Meclis tarafından üç sene müddetle ve rey-i hafî ile müntehip beş kişiden mürekkeptir. Bu Heyet Türk Ocağı'nın esas ve dahiî nizâmnâmelerine muhalif harekette bulunanlara her ne surette olursa olsun Ocağın şeref ve haysiyyetini ihlâl edenler

hakkındaki şikâyetleri İdare Heyetinin raporu üzerine rüyet eder ve terkin-i kayd kararları şâyân-ı ekseriyyetle verilir.

32- Heyet, Heyet-i Dîvan azâsından birinin müşterek olduğu me-sail, Heyet-i İdare ve Hars ve İlim Heyetleri tarafından ve Hars Heye-ti meyânından intihâp edilecek 5 kişi tarafından rüyet edilecektir.

33- Ocağın vâridâtı:

a) Azânın senelik iştirâk bedelleri.

b) Muhtelif teberrûlar.

c) Mûsâmere, konferans, kitap, mecmûa ve gazeteler gibi neş-riyât hâsılâtı.

d) Menkul ve gayrı menkul emvâller tasarrufâtından hasıl ola-cak temettûlar.

e) Muhtelif vâridâtdan ibarettir.

34- İdare Heyeti azâsından veya Ocaklılardan herhangi birinin muayyen bir vazife ile tavgizi ve zarurî masraflarının tediyesi câ-izdir.

35- Türk Ocağı'nın esas nizâmı asli azânın beşte birinin tekliifi üzerine bir miktârın şâyân-ı ekseriyyetiyle tâdil olunabilir.

Ocağın Dâhilî Nizâmı:

Madde 1- İdare Heyeti haftada bir defa muntazaman ve icâ-bında fevkalâde olarak içtimâ eder. Azânın nisfından bir ziyâdesi bulunmadıkça karar ittihâz edemez.

2- İdare Heyeti müzâkerelerini telhisig; kararlarını aynen zabıt defterine geçirir.

3- İdare Heyeti azâsından karara muhalefette bulunanlar, is-terlerse reylerini ve muhâlefetlerinin sebebini imzaları altında zabıt defterine kaydederler.

4- İdare Heyeti'nin kararları ekseriyyetle verilir. Tesâvi-i ârâ vu-kuunda reisin bulunduğu taraf tercih olunur.

5- İdare Heyetinin müzâkerelerine hâriçten kimse iştirak edemez.

6- İdare Heyeti azâsından biri her gün muayyen zamanlarda Ocakta bulunmaya mecburdur.

7- Ocak namına gelen evrâk İdare Heyeti nöbetçi azâsı tarafın-dan açılır ve Heyete tebliğ edilmek üzere kâtibe tevdi edilir.

8- İdare Heyeti iktisat, istatistik, maârif, tercüme, sanayi-i nefi-se, sıhhiye, neşriyat, spor vesâir lüzum görülen muhtelif encü-menler teşkil edecektir.

9- İdare Heyetinin azâya mûtaallik kararları muayyen bir ma-halle tâlik olunur.

10- Ocağın bir şikâyet defteri olacaktır.

11- Bütün Ocaklıların duhûl tarihlerini, hüviyetlerini, ikâmet

mahallerini bildirir bir esas defteri bulunacaktır.

12- İdare Heyeti'nin reisi bu Heyet'in celselerine riyâset ve kâtip ile birlikte rûznamelelerini tanzim eder. Reis bulunmadığı takdirde Heyet azâsından biri Heyet kararıyla vekâlet eder.

13- İdare Heyeti'nin reisi bilûmum muhâbereleri kâtip ile birlikte ve makbuzat ve mevduat senetlerine muhâsebeci ile birlikte imzâ eder.

14- İdare Heyetinin kâtibi:

- a) Bilcümle evrakı tasnif ve dosyaya rapt.
- b) Müzâkereleri zabıt defterine kayıt.
- c) Bilûmum evrak ve resim ile birlikte imzâ.
- d) Ocağın bilcümle umûr-u tahririyyesine riyâset eder.

15- Heyet-i İdare muhâsebecisi:

Ocağın hesap işlerine nezaret, Ocağın makbuzat ve mevduat senetlerine imzâ ve vaz' eder.

16- Ocağın kasasında 'yüz lira'dan fazla para bulundurulamaz. Muhâsebeci ayda bir defa hesap defterlerini kontrol etmek ve Ocağın malî vaziyeti hakkında İdare Heyetine mâlûmat vermek mecburiyetindedir. Ocağın hesap işleri bir tâlimatnâme ile tayin olunur.

17- Murahhas-ı mesûl:

Ukud ve muamelâtta Ocağın manevî şahsiyetini temsil eder ve Ocak namına müddeî ve müdde-i âliyye olur.

18- Memûr ve müstahdemlerin temin ve tebdili İdare Heyeti'ne aittir.

19- Ocağın dahilî nizamı Umûmî Meclis'in ekseriyetiyle tâdil edilir.

EK 7: TÜRK OCAĞI 1330, 1331, 1332 SENELERİ MASÂRİFAT VE VÂRİDÂT CETVELLERİDİR*

1330 (1914) Senesi Vâridâtı

13 386	1330 Senesi Ocaklı Tahsilâtı
114 30	1330 Senesi Teberruâtı
36 243	1330 Senesi Konferans ve Mûsâmere Hasılâtı
<u>23 568 20</u>	1330 senesi Varidat-ı Mûteferrikası
197 499 20	
<u>3 294 20</u>	Geçen İdaré Heyetinden devrolunan meblâğ
201 93 20	1330 Senesi Vâridât-ı Umûmîyyesi

(*) *Türk Yurdu*, C. 14, no. 9, 30 Haziran 1334, s. 4272.

1330 (1914) Senesi Masârif-i

30 320	1330 Senesi Talebeye Yapılan Yardım
12 792 25	1330 Senesi Memurîn Maâşâtı
83 803 15	1330 Senesi Konferans ve Mûsâmere Masârif-i
<u>48 144</u>	1330 Senesi Masârif-i Tesisîyye ve Mûteferrika
175 160 0	1330 Senesi Masârif-i Yekûnu

1331 (1915) Senesi Vâridâtı

16 843 20	1331 Senesi Ocaklı Tahsisâtı
62 394 25	1331 Senesi Teberruâtı
63 877	1331 Senesi Konferans ve Mûsâmere Tahsilâtı
<u>20 336 30</u>	1331 Senesi Vâridât-ı Mûteferrikası
163 451 35	1331 Senesi Vâridât-ı Umûmîyyesi Yekûnu

1331 (1915) Senesi Masârif-i

14 997 5	1331 Senesi Talebeye Yapılan Yardım
17 841 5	1331 Senesi Memurîn ve Mûstahdemîn Maâşâtı
49 378 21	1331 Senesi Konferans ve Mûsâmere Masârif-i
<u>80 586 5</u>	1331 Senesi Masârif-i Mûteferrika ve Zarurîyyesi
162 811 35	1331 Senesi Masârif-i Umûmîyyesi Yekûnu

1332 (1916) Senesi Vâridâtı

15 762 20	1332 Senesi Ocaklı Hâsılâtı
138 765	1332 Senesi Teberruâtı
19 593	1332 Senesi Konferans ve Mûsâmere Hâsılâtı
<u>2 851</u>	1332 Senesi Vâridât-ı Mûteferrikası
176 416 20	1332 Senesi Vâridât-ı Umûmîyyesi

1332 (1916) Senesi Sarfıyatı

13 501 15	1332 Senesi Talebeye Yapılan Yardım
24 986	1332 Senesi Memurîn Maâşâtı
<u>38 011 25</u>	1332 Senesi Masârif-i Mûteferrikası ve Tesisîyyesi
190 028 35	1332 Senesi Masârif-i Umûmîyyesi Yekûnu

EK 8: TÜRK OCAĞI MARŞI*

Türküz, ederiz dâim iftihar
Hilkatla başlar tarihımız var
Kalplerde Türklük aşk ile çarpar,
Yok bize başka yâr...
Önde bayrak, elde süngü, kalpte Tanrı biz,
Dünyaya hâkim olmak isteriz,
Mâbedimiz Türkocağı, Kâbemizde yüce, parlak
Turandır hep ancak.

4. Köycüler Cemiyeti

Türk Ocakları içinde Ocakların öncelikle birer "hars merkezi" olmalarını amaçlayan yaklaşımla, "ameli saha" teması ile "halka doğru" gitmek yaklaşımı Ocakların kuruluşundan 1931'de kapatılmasına kadar yanyana yaşamışlardır. Bu ikinci yaklaşımın en somut örneği, Türk Ocağı üyelerinden bir bölümünün 25 Teşrin-i sâni 1334'de (1918) fiilen,¹⁵⁵ 18 Mart 1335'de (1919) ise resmen kurdukları Köycüler Cemiyeti'dir. Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'ne yapılan başvuruda¹⁵⁶ ve Köycüler Nizâm-nâmesi'nde Cemiyetin amacının, "Köycüler arasında insaniyetkâr bir tarzda çalışmak ve sıhhat, maârif husûsâtında kendilerine yardım etmek..."¹⁵⁷ olduğu belirtilmektedir.

Merkezi İstanbul'da Cağaloğlu'nda Acı Musluk Soka-

(*) Ali Hâdi Okan, "Türkün ve Türk Ocaklarının Hamdullah'ı", *Türk Yurdu*, C. 6, Şubat 1967, no. 2, s. 55. Okan bu marşın İzmir İttihat ve Terakki Mektebi Vokal hocası İsmail Zühri tarafından bestelendiğini belirtmektedir. Yine aynı bestecinin İzmir Türk Ocağı için bestelediği marşın sözleri ise şöyledir:

"Ey dünyanın gurur veren şerefine Türk doğmak
Türk yaşamak hevesine sahip olan yüce Türk
Kalpten milli duygu, elde dehre hakim Alsancak
Yürü, yüksel, göklere çık, bu yer sana pek küçük."

155 Köycüler Dosyası, Köycüler Nizâm-nâmesi'nde Cemiyet'in kuruluş tarihi olarak 25 Teşrin-i sâni 1335 kabul edilmekle birlikte, dosyadaki öteki belgeler de 10 Teşrin-i sâni tarihi verilmektedir.

156 A.g.e.

157 A.g.e.

ğ'ındaki (bugün Cemal Nadir Sokağı) Yeni Gün Matbaası'nın üstündeki dairede bulunan Köycüler Cemiyeti'nin şubesi yoktur. Idare Heyeti, başkan Halide Edip, genel sekreter ve muhasebeci Ragıp Nureddin (Ege),¹⁵⁸ mesul murahhas Dr. Şemseddin'den¹⁵⁹ oluşmaktadır.

Köycülük hareketi, Türk Ocağı içindeki "Halka Doğru" gitmek, Anadolu'ya çağdaş uygarlığı götürmek anlayışının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen dönemde, Rus Narodnik hareketi ve Balkanlar'daki popülizm ve köycülüğten esinlenen Osmanlı halkçıları Türk Yurdu'nun yanı sıra, *Halka Doğru* dergileriyle de bu görüşü yaymaya çalışmışlardır. Öte yandan Türkçülük hareketi ve Türk Ocağı içinde yer alan Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali vb. göçmenler halkçılığın Osmanlı aydınları arasında tanınılmasına katkıda bulunmuşlardır.¹⁶⁰ Yusuf Akçura, *Halka Doğru* dergisinde "çalışan halk ile halk için çalışanlar" arasında yakınlaşma kurmayı savunmakta ve halkı şöyle tanımlamaktadır: "Halktan muradımız köylükte yaşayan az toprak sahibi, yahud büsbütün topraksız rençberler, sonra şehirlerde geçinen ufak esnaf ve gündelikçi ameleler, ırgatlardır."¹⁶¹ Yusuf Akçura, halkçılığın kuramsal düzey-

158 A.g.e. Dosyada bulunan 29 Teşrin-i evvel 1334 (1918) tarihli Köycülük Sene-di ve Köycülerin Nisan 335 raporundan anlaşıldığı üzere, Ragıp Nureddin İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmâniyye Cemiyeti Müdüriyeti'nde görev yapmaktadır. Ayrıca Türk Ocağı Idare Heyeti'nde bulunmaktadır. "İhtiyat Zabın-leri arasında Teavün Cemiyeti riyâsetinin kabulü hakkında müracaat ol-muşsa da henüz bu husûsa âid son kararını vermemiştir."

159 A.g.e. 20 Teşrin-i sâni (Kasım) 1335'de (1919) doldurduğu Köycülük Sene-di'nden anlaşıldığı üzere, 1308 (1892-93) doğumlu Ahmed Şemseddin Tıbbiye mezunudur. Hilâl-i Ahmer'de görev yapmaktadır.

160 Zafer Toprak, "Osmanlı Narodnikleri: 'Halka Doğru' Gidenler", *Toplum ve Bilim*, Kış 1984, no. 24, s. 69-71. Z. Toprak, Türk Ocağı'nın kurulduğu günden beri gençleri Anadolu'ya yönelttiğini, İspartalı Hakkı'nın 1916'da *Türk Yurdu*'nda yayınlanan "Köyümden Geliyorum" başlıklı yazı dizisinde bu eğilimin savunuculuğunu yaptığını belirtmektedir.

161 Akçuraoglu, "Halka", *Halka Doğru*, Yıl 1, no. 22, 5 Eylül 1329, s. 169. Koy-

de algılanmasını eleştirerek, “Şimdiye kadar ‘Halka Doğru’nun vaziyeti minbere çıkmış hatip efendiyi andırıyor. Halka fâideli olacak diye şiirler okuyoruz, hikâyeler anlatıyoruz. Ama halk bunları anlıyor mu, dinliyor mu? Bundan sonra ‘Halka Doğru’ caminin döşemesinde, halkın arasında oturan vâizlere benzemek, onların suallerine cevap vermek, bakışlarından mânâlar çıkarmak istiyor. ‘Halka Doğru’ halkla, halkı seven okumuşlar arasında bir muhabbet odası, bir müzâkere olmak istiyor”¹⁶² demektedir. *Halka Doğru*’da yayınlanan ve “esnâf, rençber, amele kardeşleri” haftanın iki günü sorunlarını görüşmek amacıyla dergi idarehanesine çağırılan ilan bu kaygının açık bir anlatımıdır.¹⁶³

Halkçılığın yine kuramsal alandan çıkarılarak, uygulamaya konulmasını savunan Halide Edip’in yaklaşımı ise, sonuçları itibariyle aynı olsa bile, hareket ettiği nokta açısından oldukça farklıdır. Halkçılık hareketinin savunucularından ve Köycüler Cemiyeti’nin başkanı Halide Edip “Halka Doğru cereyanını bizde gazete sütunlarında, Türk Ocağı’nın salonunda, akıllı ve uslu görünmek istediğimiz dakikalarda süslü lâkırdılarımız arasında işittim. (...) Halbuki ben isterim ki halkçılık bir fikir değil, bir fiil olsun. (...) Halkçılığın bir nazariyyeden ziyâde tatbikî bir mâhiyyeti hâiz olduğu yer en çok Amerika’dır. Halkçılık orada halkın

lünün tohumluk bulma, ürününü pazara ulaştırma vb. konulardaki güçlüklerini anlatarak, “Bizim Zirâât Bankası her yerde bulunmuyor, parası da yetmiyor; üstesine köylüden ziyâde beylere, ağalara para vermeyi daha emniyetli buluyor” demektedir. Ayrıca Akçuraoğlu, “Halka, III”, *Halka Doğru*, Yıl 1, no. 25, 26 Eylül 1329, s. 193’de Yusuf Akçura, her şeyi hükümetten beklememek gerektiğini bildirerek, köylülere ufak borç cemiyetleri, ürünü aracısız satmak için cemiyetler, rençber ve cırac mektepleri kurmayı önermektedir.

162 Akçuraoğlu, “Halka”, no. 22, s. 171.

163 “İhtarlar”, *Halka Doğru*, Yıl 1, no. 22, 5 Eylül 1329, s. 172. Aynı ilanda dergiye mektup yazarak sorunlarını dile getirenlere, “münasip” bir ücret de verileceği bildirilmektedir.

terbiyesi, saadeti, içtimâî mesâinin nâzımı olarak birer em-sâl şeklinde tecelli ediyor”¹⁶⁴ demektedir. Halide Edip’i Köycüler arasında yer almaya iten neden Amerika’da Jane Addams’ın kurmuş olduğu Hull House çalışmalarıdır.¹⁶⁵

Köycüler Cemiyeti’nin başkanlığını resmen Halide Edip’in sürdürmesine rağmen hareketin fiilen önderliğini yapan Reşit Galip, 1893’de Rodos’ta doğmuştur. Yüksek öğrenimini İstanbul Askerî Tıbbiye Mektebi’nde yapmakta olduğu sırada, gönüllü olarak Balkan ve I. Dünya Savaşı’na katılmış, Çatalca ve Kafkas Cephelelerinde savaşmıştır. 1912’de Türk Ocağı’nın kuruluş çalışmalarında yer almış, üç yıl süreyle Türk Ocağı, Askerî Mülkî Tıbbiyeliler ve Askerî Baytar Mektepleri teşkilatlarında müfettiş olarak görev yapmıştır. İstanbul’un işgali üzerine Anadolu’ya geçmiş ve Köycülük hareketini savunan birkaç doktor arkadaşıyla birlikte Tavşanlı ve Emet köylerinde çalışmaya başlamıştır. Milli mücadele sırasında Kütahya ve çevresinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kuruluşuna katkıda bulunan, daha sonra bölgenin Yunan kuvvetleri tarafından işgali üzerine buradan ayrılarak Antalya’ya giden Reşit Galip, Hilâl-i Ahmer Beşinci Sıhhi İmdat Heyeti baştabibliğine atanmıştır. 1922’de Sakarya Muharebesi sırasında Sıhhiye Vekâleti Umûmî Hıfzıssıhha Muavinliğine atanarak Ankara’ya gelmiştir. Adana ve çevresinin Fransız işgalinden kurtuluşundan sonra Mersin Merkez Tabibliğine atanmış, zaferi izleyen günlerde resmi görevinden ayrılarak özel doktorluğa başlamış ve bu süre içinde Mersin Türk Ocağı Başkanlığı ve GençlerBirliği Başkanlığı yapmıştır. 1925 sonunda Aydın

164 Halide Edip, “Halka Doğru”, *Büyük Mecmua*, no. 12, 2 Teşrin-i evvel 1919, s. 178.

165 Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihani, Kurtuluş Savaşı Anıları*, s. 15. Jane Addams (1860-1935) toplumunda ve özellikle kadının konumunda köklü değişiklikler öngören, yoksul ve eğitimsiz kitlelere çok yönlü hizmetlerde bulunmayı amaçlayan Hull House adlı sosyal kurumun yaratıcısıdır.

mebusu olmuş, İstiklâl Mahkemesi üyeliği, Halk Fırkası Meclis Grubu idare üyeliği ve Türk Ocakları Merkez reisliğinde bulunmuştur. 10 Mayıs 1931'de CHF Üçüncü Büyük Kongresi tarafından Umûmî İdare Heyeti üyeliğine seçilerek, burada "Kültür ve Gençlik İşleri" şefliğine getirilmiştir. Eylül 1932-Ağustos 1933'de Maarif Vekilliği, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti umûmî kâtipliği ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti başkanlığı yapmış, "Türk Tarih Tezi"nin savunucuları arasında yer almıştır. Meşleki konularda telif ve çeviri birçok yapıtı bulunan Reşit Galip, 1934'te ölmüştür.¹⁶⁶

Türk Ocağı'nın I. Dünya Savaşı içinde yalnızca bir 'edebî salon' haline dönüşmesini eleştiren bir grup gencin, savaş sonunda Ocağın "doğrudan doğruya halk içinde ve bilhassa amelî çalışan bir müessese" haline dönüşmesi etrafında yaptıkları tartışmalar, "imanlı gençliğin, köylere dağılması hususundaki fikirleri" geliştirerek, Köycülük hareketini uygulamaya koymalarına neden olmuştur.¹⁶⁷ Bu amaçla Türk Ocağı'nda yer alan ve büyük çoğunluğunu doktorların oluşturduğu bir grup çalışmalara başlamıştır. Nisan 1919'da Dr. Fazıl Doğan, Dr. Mustafa, Dr. Hasan Ferid ve Dr. Reşid Galip'ten oluşan dört kişilik ilk kafilenin Tavşanlı'ya gitmeleri bu anlamda Köycülük hareketi içinde önemli bir aşama oluşturmaktadır.¹⁶⁸

Basında takdirle karşılanan Köycülük hareketi konusunda *İkdam* gazetesinde yayımlanan bir makalede, 19. yüzyılda Avrupa'da işçi sınıfı ve aşağı sınıfların gelişmelerine engel olan unsurları ortadan kaldırmak için mücadeleye girildiği belirtilerek, "Bize gelince: Biz zaten halkçı bir memleket, nüfus-u umûmîyyesinin % 70'i köylerde olmasına nazaran köylerden müteşekkil bir hükûmetiz. Şehir ve kasabaları bile bir

166 Ahmed Şevket Elman, Dr. Reşit Galip, Yeni Matbaa, Ankara, 1955, s. 18-22.

167 Reşit Galip, "Türk Ocakları", *Altın Yurd*, C. 1, no. 5, 9 Eylül 1339, s. 50.

168 *Köycüler Dosyası*, Köycülerin Nisan 1335 raporu.

büyük köy olan memleketimiz şimdiye kadar serveti ve gâye-i millîyesinin ziraatde ve köylüde olduğunu hâlâ anlamadı¹⁶⁹ eleştirisinde bulunmakta ve bizzat hükümeti “köycü” olmaya davet etmektedir. Batıda hayır derneklerinin görevlerini yerine getirirken siyasal partilerin aracılığından yararlan-
dığını belirten yazar, Türkiye için ise, “Sınıf hususunda gayrı şuurî bir halkçı fikri, halkçılığı bir siyâsî fırka değil, bir millî akide haline koyacak vasıtalarla bu fikri neşr tāmim etmek icap eder (...) biz halkçı olmak için henüz fırkalar teşkiline teşebbüs etmemeliyiz. Böyle bir teşebbüs maksat ve gayeyi imhâya kâfidir. Bunu cemiyet-i hayriyye halinde hükümetin himâye ve muâveneti ile idare etmeliyiz”¹⁷⁰ demektedir. Aynı yazıda eleştirilen noktalardan biri de köy kökenli aydınların öğrenimlerini tamamladıktan sonra köye dönmeyerek büyük kentlerde yaşamlarını sürdürmeleridir.

Köycüler Cemiyeti’nin en önemli girişimlerinden biri, örnek köyler oluşturulmasıdır. Bu amaçla hazırlanan projede, Köycülerden bir bölümünün verecekleri ortak sermaye ile satın alınacak¹⁷¹ ve tarımın her alanına elverişli bir arazi üzerinde kurulacak köyde, köylülerin “Köycüler” ve adaylardan meydana geleceği belirtilmektedir.¹⁷² Öte yandan köydeki tüm faaliyetlerin işbölümü ve dönüşüm ilkesine göre, ortak kasanın yönetiminin ise, köy ihtiyar heyeti tarafından yapılacağı¹⁷³ açıklanmaktadır. Köyün genel yöneti-

169 Halil Hilmi, “Halkçılık, Köycülük I”, *İkdam*, 19 Teşrin-i evvel 1335.

170 Halil Hilmi, “Halkçılık, Köycülük II”, *İkdam*, 20 Teşrin-i evvel 1335.

171 *Köycüler Dosyası*. Sermaye konusunda projede öngörülen bir nokta da şudur: “Her köylü, köye duhûl ve sermayesini him-i teslimde işbu sermaye üzerinde hiçbir hakkı olmadığına ve kendi vefâtı takdirinde köyden ayrılmak isteyip de onların clâhî bu sermayeden imutenefsî olamayacaklarına dair bir vesikâ ve vasiyetnâme imzâ edecektir ...”

172 A.g.e.

173 A.g.e. Bu konuda “Köy kasası birdir ve gayrı kabil-i taksimdir. Binâenaleyh hiç kimsenin köy kasasından husûsî hisse talebine ve istihsâlâta kendiliğinden sarf ve istihlâke salâhiyeti yoktur. Kasanın irâd ve masârif gibi bütün hu-

minden ve kararların alınmasından Köy İdare Heyeti sorumlu olacak, İhtiyar Heyeti ise tüm köylüler tarafından seçilen bir muhtar, kâhya, kâtip ve muhasebeci olmak üzere dört kişiden oluşacaktır.

Köycülerin örnek köy oluşturulması yönündeki çalışmaları basında da takdirle karşılanmaktadır. 9 Teşrin-i evvel 1335 (1919) tarihli *Vakit* gazetesinde yayınlanan bir yazıda, söz konusu proje için “Yeni köy her nokta-i nazardan Anadolu için bir nümüne olacaktır”¹⁷⁴ denilmektedir. Henüz adına karar verilmeyen ve doktor, öğretmen, mühendis, ziraatçılardan oluşan bir grup Köycü, mirî arazi üzerinde oluşturacakları köyde, topraktan ne suretlerle yararlanmanın mümkün olduğunu köylülere fiilen gösterecektir. Kısacası, “Köycülerin yeni köyü, Anadolu için yeni bir hayatın mukaddimesi olacaktır.”¹⁷⁵

Reşit Galip ve bir kısım Köycüler tarafından savunulan “köy projesi”, Baş Meclis tarafından Köycülüğün temel ilkesinin “köylünün içinde çalışmak” olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir.¹⁷⁶ Ayrıca bazı üyeler, yüksek öğrenim görmüş doktor, öğretmen, ziraatçı vb. Köycülerin, “köylü” olmasına karşı çıkarak, her meslekten birçok gencin söz konusu proje ile âtil bir duruma düşeceklerini savunmakta ve “... her halde bir akademi teşkil etmek için toplanmayacaklar. İçlerinden her meslekten iki kişi ayrıldıktan sonra mütebâkisi mütefekkir birer rençberden başka bir şey olamayacak. Halbuki onlar bu zaman için daha çok şey olmalı”¹⁷⁷ denilmektedir. 20 Teşrin-i sâni 1335’de (1919) Akhisar’dan,

susatı bilcümle umûr-u idâresini deruhte etmiş olan köy heyeti ihtiyariyesi kararıyla cereyân eder” denilmektedir.

174 “Anadolu Ortasında Yeni Bir Mamûre”, *Vakit*, 9 Teşrin-i evvel 1335.

175 A.g.e.

176 *Köycüler Dosyası*, Köycülerin Teşrin-i sâni 1335 Senesi Raporu.

177 *Köycüler Dosyası*, 26 Teşrin-i sâni 1335 (Bozüyük) tarihli anket yayını.

Baş Meclis'in anket formuna yanıt veren bir üye ise, köy projesinin gerçekte bir sermaye şirketi kuruluyor ki projesi olduğunu ileri sürerek, "Bu proje ile bir çiftlik (Köycüler Çiftçilik Şirketi) denileceğine (Köycüler Müsterek Yurdu veya Köyü) denilmiş. (...) Bugünün köycülerinin yedisi doktordur ki, bu yedi doktoru bir köyde teksif edip ve sonra onların kazandıkları paradan sermayeye birşey beklemek hem beyhüde hem günâhtır"¹⁷⁸ demektedir.

Köycüler arasında görüş ayrılığına neden olan bir başka konu da devlet memuru olmakla birlikte Köycülerin amaçlarını benimsemiş olanlar ile bağımsız olarak Köycülük faaliyetinde bulunanların konumudur. Bu konuda Baş Meclis 3 Teşrin-i sâni 1335 (1919) tarihinde yaptığı toplantıda, "Baş Meclis memur Köycülerin memuriyyetlerine müdâhale etmek fikrinde katıyen değildir. Memurları ancak şahsiyyetleriyle Köycü telâkki eden Meclis, yalnız onların hayat-ı resmîyyelerinde ve gerekse hayat-ı hususiyyelerinde Köycülük umdelelerini unutmamalarını ister" kararını almıştır.

Öte yandan Köycüler Cemiyeti'nin kurulduğu tarihten beri İstanbul'da yaşayan Baş Meclis üyeleri ile Anadolu'da görev yapan üyeler arasında da belirgin bir anlaşmazlık sezilmektedir.

30 Kanun-ı evvel 1335 (1919) tarihinde Tavşanlı'dan yazdığı bir mektupta Reşit Galip, Baş Meclisi eleştirerek, "Baş Meclisimiz iyidir, kuvvetlidir. Lâkin kendisinden beklenen iş tamamen görülmemiştir. (...) Baş Meclis sadece bir Bureau de Correspondance'dan mı ibârettir?"¹⁷⁹ sorusunu yöneltmekte ve Baş Meclisin İstanbul'da olması nedeniyle yılda ancak bir kez yolculuk yaparak denetimde bulunabileceğini, bu nedenle de "taşralaşmasını" başka bir anlamla yalnızca taşradaki üyelerden oluşmasını önermekte-

178 *Köycüler Dosyası*; 20 Teşrin-i sâni 1335 tarihli mektup.

179 *Köycülük Dosyası*, no. 9, 17.11.1335.

dir.¹⁸⁰ Reşit Galip ayrıca İstanbul'da görülmesi gereken işler için, Baş Meclisin yönetimi altında çalışacak mahalli bir heyet oluşturulması gerekliliğini vurgulamaktadır.¹⁸¹ Baş Meclisin böylesi bir yöntemin bazı Köycüleri ötekiler karşısında daha 'yetkili' ve 'üstün' kılacağı şeklindeki endişesine karşı ise, bu görevin dönüşümlü olarak yapılmasını savunmaktadır.¹⁸²

Köy projesinin ise, "yabana atılacak" bir madde olmadığını ileri süren Reşit Galip, "Bizim Köycülük bugünkü halini muhafazada devam ettiği müddetçe işte Köycülük ediyoruz diye tefâhürden başka işe yaramaz. (...) Biz ne kadar ucuz ilaç verirse verelim, halk bizi şu kadarcık toz vererek dünyanın parasını kazanan menfaat ve kazanç düşkünü hekimler addetmekten kendisini men eyleyemiyor. Bu köy, Köycüler için bir merkez-i istikrâr ve bir menba-i vâridât olacaktır. Bu köy sayesinde teşkilâtımız en kuvvetli bir nokta-i istinâda mazhar olacaktır"¹⁸³ demektedir. Köy projesinin yararlarını, Köycülük teşkilatının devam edebilmesi için bir gelir kaynağı, Köycülük adayları için bir staj mahalli ve hasta, sakat ya da emekli Köycüler için bir dinlenme yeri oluşturmak olarak özetleyen Reşit Galip, ayrıca bu örnek köyde yerleşmiş Köycülere zahire, tahıl, konserve vb. yiyecek maddelerinin üretileceğini belirtmektedir. Reşit Galip'e göre bütün Köycüler bu köyde toplanmayacak, 'misyonların yine taaddüd ve tevsiine' çalışılacak, 'misyonlar' çoğaldıkça yeni bir köy ya da çiftlik kurulacaktır. Köy projesinin bir başka amacı da, nizâmnâmede yer alan demirbaş üye teşkilatını kolaylaştırmak ve genişletmektir.¹⁸⁴

180 A.g.e.

181 A.g.e.

182 A.g.e.

183 A.g.e.

184 A.g.e. Reşit Galip bu konuda şunları söylemektedir: "Görülüyor ki, "Köy", Köycülükten ayrılan bir gaye olarak değil, fakat bizim Köycülük yolunda bir

Köycülerin, Reşit Galip tarafından dile getirilen bir başka sorunu da hekimlik hizmetleri karşılığında köylüden alınan ücrettir. Reşit Galip bu kaygısını şöyle dile getirmektedir: “Gerçi ancak geçinmek için para kazanıyoruz, köylünün ve halkın zararına iktisâb-ı servet ettiğimiz yoktur. Fakat bu hekimlik bendenize dilencilikten fena geliyor. Burada bilâ ücret tedaviye muktedir olabilseydik, zevkimize pâyân olmayacaktı. Bir hastayı iyi etmek için pazarlık etmek veya iyi ettikten sonra avcuna bakmak pek iğrenç geliyor. İşte bütün tahammüllerimizi perişan ve pâyimal eden nokta budur. İnsanda ne Köycülük neşe ve istirahatı, ne de bir Köycü açık kalpliliği bırakıyor. Kendilerine iyilik etmeye geldiğimiz kimselerle bizim aramızda, her ikimizi bîhuzur eden bir ifrit yaşıyor, bu da paradan ibarettir. Tabii çaresiz bu yolda devam edeceğiz. Lâkin Köycülüğün hasbîliği bu tarzla müteessir oluyor.”¹⁸⁵

Köylülere, sınırlı da olsa, ücret karşılığı hizmet vermenin getirdiği sorunlar, halkın duyduğu güvensizlik, Ahmed Emin’in (Yalman) *Vakit* gazetesinde yayımlanan bir yazısında da dile getirilmektedir. Ahmed Emin, liva merkezi ve kazalarda boş bulunan sıhhiye memuriyetlerini ve yerleşmeye karar verdikleri nahiyelerin dolgun maaşlı belediye doktorluğu görevini reddederek, amaçlarının “hükûmete bağlanmayarak serbestçe icrâ-i faaliyyet etmek” olduğunu söyleyen genç doktorların yöre halkı tarafından kuşkuyla karşılandığını belirtmektedir. “Tavşanlı’da yerleştikleri zamanda beyânnâmeler neşr ederek: ‘Efendiler, ağalar! Biz İstanbul’daki rahatımızı bırakarak sizin sıhhatinizi korumaya, sizi daha sıhhî, daha yüksek, daha mamûr bir hayata hazırla-

netice-i tabîiye hâlinde zuhûr ediveren bir eser oluyor. Şimdiki gaye ve teşkilâtımız tamamen mahfûz ve müstakim kalacak ancak bunu teslül ve takviye için böyle bir vâsitaya müracaat edilecek.”

maya ve alıştırmaya geldik' dememişler, hemen bir iki beylik nasihatle Tavşanlı'yı ve dünyayı ıslâha kalkışmamışlar. Âhâli: 'Gençler, İstanbul'da geçinememişler de bizim yüzümüzden birkaç para kazanmaya gelmişler' mütalaasında bulunmuş, doktorlar da bu mütalaayı cerh etmeye lüzum görmemişler. Tütsücüler, okuyucuları bırakıp da kimse canını bu gençlerin eline emniyet etmediği için kendilerine hep tedavisinden ümit kesilen hastalar gönderilmiş. Bunun üzerine elde edilen muvaffakiyet, hastaların akın akın gelmesini ve doktorlara itimâd bağlanmasını mûcip olmuştur."¹⁸⁶

Köycüler Cemiyeti, üyelerinden büyük bölümünün Millî Mücadele'ye katılması üzerine çalışmalarına fiilen ara vermek zorunda kalmış, ancak 1923'ten sonra yeniden örgütlenmeye başlayan Türk Ocakları içinde Köycülüğe yönelme yaklaşımı yeniden gündeme getirilmiştir.

EK 9: KÖYCÜLER CEMİYETİ İLMÜHABERİ*

Dâhiliyye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Mûdûriyyeti

Numara 198

Cemiyetin Unvanı: KÖYCÜLER CEMİYETİ

Cemiyetin Maksad-ı Tesisi: Köycüler arasında insâniyetkâr bir tarzda çalışmak ve sıhhat, maârif husûsâtında kendilerine yardım etmekten ibarettir.

Cemiyetin Merkez ve Heyet-i İdaresi: Merkezî Acı Musluk Sokakı'nda kâin, Yeni Gün Matbaası fevkindeki daire-i mahsûsada olup, Heyet-i İdaresi Reis Halide Edip Hanım ile Kâtip-i Umûmî ve Muhasebeci Ragıp Nureddin ve Murahhas-ı Mesul Dr. Şemseddin Beylerden müteşekkildir.

Cemiyetin Şubeleri: Şubesi yoktur.

Cemiyetin tarih-i tesisi: 28 Mart 1335.

Bâlâda unvân ve maksad-ı tesisi ve Merkez ile Heyet-i İdaresi muharrer olan Köycüler Cemiyetinin Nizâmnâmesi tevdi edilmiş olduğundan mukabilinde işbu ilmühaber verilmiştir.

186 Ahmed Emin, "Köycülük Hareketi", *Vakit*, 5 Temmuz 1335.

(*) Köycülük Dosyası.

EK 10: KÖYCÜLER NİZÂMNÂMESİ*

Madde 1- Köycüler arasında insaniyetkâr bir tarzda çalışmak ve sıhhat, maarif husûsâtında kendilerine yardım etmek maksadıyla İstanbul'da 25 Teşrin-i sâni (Kasım) 334 (1918) tarihinde Köycüler nâmında bir cemiyet kurulmuştur.

Madde 2- Cemiyetin siyâsiyâtla hiçbir alâkası yoktur.

Madde 3- Cemiyet; Köycü nâmını alan bir sınıf azâdan mürekkeptir.

Madde 4- Cemiyetin azâsı arasından müntehip üç kişiden mürekkep bir Heyet-i İdareesi vardır ki; bunun birisi Reis, birisi Kâtip-i Umûmî ve Murahhas-ı Mesul ve diğeri de Muhasebecidir.

Madde 5- Cemiyet azâsı her sene bir defa Kongre halinde içtimâ edip Cemiyetin bir senelik mesâi ve hesabâtını tetkik ve sene-i âtiye mesaisini tesbit ve yeni İdare Heyetini intihâp eyler.

Madde 6- Cemiyetin menba-ı vâridâtı azâsının mâhiyye olan taahhüdâtıyla, icâb-ı hayrın vereceği teberruâtın ibarettir.

Cemiyetin muvakkat merkezi; şimdilik Kadıköy'ünde Mısırlı Oğlu'nda Hayri Bey Sokağı'nda 21 numaralı daire-i mahsûsadır.

EK 11: 29 ŞUBAT 1335'DE (1919) TOPLANAN KÖYCÜLER BİRİNCİ KONGRESİ'NDE ALINAN KARARLAR*

Köycüler

1- Köycü hayatını, Türk köylüsünün maddî ve manevî hayrına, bilâ kaydî şart vakf etmiştir.

2- Köycü; köye ait mesâisinde Baş Meclis'in kararlarına tamamen tâbidir.

3- Baş Meclis; vesâitini ve zamanını muvâfık bulduğu an -iki- den aşağı- olmamak şartıyla köye bir heyet gönderir.

4- İntihâp edilen heyet; ilk beş sene için başladığı işde devama mecbûrdur.

5- Beş senede bir her köycünün bir sene istirahat etmeye ve istediği yerde yaşamaya hakkı vardır.

6- Tatil senesinin nihâyetinde ikinci bir devrede çalışıp çalışmaması ihtiyardır. Bu karar; her köycü; ancak tatil senesi nihâyetinde Baş Meclis'e bildirir.

7- Köycülerin köydeki ihtiyacını Baş Meclis temine mecburdur.

8- Köycü müstahsil olduğu takdirde ihtiyacının fazlasını köye sarf edecektir.

(*) Köycülük Dosyası.

9- Her köycünün senede iki ay müddetle mezuniyet istihsale hakkı vardır. Şu kadar ki; bunun zamanı (okunmuyor)

10- Vazife esnasında hastalanan köycünün lâzım gelen tedavisi Baş Meclis'e aittir.

11- Her hangi bir köyde mülk ve arâzi sahibi olan köycünün kendi arâzisi ve bu arâzinin dâhil olduğu köy içinde çalışmasını Baş Meclis kabul ve tasvip eder.

12- On birinci maddede mezkûr köycülerin mülklerini cemiyete vakfetmeleri mecbûrî değilse de Köycülük nâmı altında yapacakları bilcümle tesisat ve teşebbüsâtın vâridâtı Cemiyete ait olacaktır.

13- Cemiyet bu gibi köycülerin nezdinde talep ve ihtiyaca göre mevcut azâ arasından hekim, hoca, ziraatçı vesaire gibi erbâbı mesâlik gönderecek ve muvaffakiyetlerine müzaharet edecektir.

14- Her heyette azâdan biri heyetin rûznâmesini tutacaktır. Bunun hâricinde her köycüye ayrıca hususî bir rûznâme tutması tavsiye olunur.

Muavin Azâlık

15- Evsâf-ı lâzimeyi hâiz olduğunu tebeyyün ederek muâvin azâlığa geçen namzed, artık kati surette Cemiyet'in maksadına ve Baş Meclis'in emrine teslim-i vücûd etmiş demektir.

16- Muâvin azâlar tayin edilen yere gitmeye ve her gösterilen işi yapmaya mecbûrdur. Bu mecburiyyeti senet ittihaz eden Baş Meclis muavin azânın, muavinlik müddetini mutlaka köylerde geçirmelerini temine çalışacaktır.

17- Muâvin azâ köycülükten istifâ edemez. Kendi müddeti olan altı ayı ve azâlık müddeti olan beş seneyi itmâm etmeye mecbûrdur.

Namzedlere Dair

18- Namzedlerin şîârı: Ahlâkta metânet, işte sebât ve zarûrete tahammüldür.

19- Namzedin müddeti: Namzedlik müddeti altı aydır. Namzedin sıhhî istirahatı ve raporuyla da geçmez. Namzed isterse köycülükten vazgeçip gitmekte serbesttir.

20- Namzed her ay itâsını taahhüd ettiği meblâğı tediye eder. Namzed mahall-i memuriyyet ve ikâmetinde Baş Meclis'in göstereceği işleri yapmak mecburiyyetindedir.

21- Altı ayın hitâmında kendisi Cemiyetten ve Cemiyet kendisinden memnûn kalırsa namzed muâvin azâlığa kabul edilir.

Demirbaş Azâ

22-Cemiyet, fakir ve yetim çocukları azâlığa kabul ederek demirbaş azâ nâmiyle köycü terbiyesi verir. Bunlar köycülerin dikkat ve nezâreti altında yetişirler.

23- Mektep hocalığı vermesine kadar çocuklar yirmi yaşına gelinceye kadar namzed ad olunurlar. Bundan sonra azâ meyânına dâhil olurlar. Tâyin edildikleri yerlere gidip çalışırlar.

24- Bîlcümle Köycüler gibi demirbaş azâların da hususî kazançları yoktur. Bütün kazandıkları Cemiyetindir. Buna mukabil Cemiyet de onların mâişetlerini temin, hastalıklarını tedavi ve ihtiyarlıklarında istirahatlerini tekeffül ve taahhüt eder.

25-Demirbaş azâ da 20 yaşından itibaren yeminli diğer azâ gibi beş buçuk sene müddetle Köycülük hizmetinde bulunmaya mecburdur. Müddeti mezkûre hitâmında vazifeye devam veya istifâ suretiyle ayrılmada serbesttirler.

Büyükler Meclisi

26- Türkün fâide ve saâdetine hasr-ı nefis etmiş olduğunuz (Büyükler Meclisi) vardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK OCAKLARI

1. Türk Ocakları'nın Yeniden Örgütlenmesi

Cumhuriyetin ilanından hemen önceki dönemde Türk Ocağı'nın Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hızla örgütlenmeye başladıklarını görüyoruz. Bu erken dönemde bir yandan *Türk Yurdu*'nun henüz yeniden yayımlanmaya başlamaması, öte yandan da şubelerin açılışına ilişkin haberlerin genellikle yerel basında yer alması nedeniyle yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak Türk Ocağı'nın henüz kendi yayın organına sahip olmadığı bu ilk dönemde, İstanbul'da *Yeni Mecmua*,¹ Adana'da "Türk Ocağı'nın Gâyesini Tâkip Eden Haftalık Mecmûa" serlevhali *Altın Yurd*,² Sinop'ta ise *Türk Bahçesi*³

1 Dr. Resit Galip, "Yeni Mecmuaya Zarurî Bir Cevap", *Altın Yurd*, C. 1, no 5, 9 Eylül 1339, s. 72. Bu yazıda Resit Galip, *Yeni Mecmua* hakkında "İstanbul'da Türk Ocaklarının nâşir-i eskârî olarak münteşir" ifadesini kullanmaktadır. Bu dönemde *Yeni Mecmua* Türk Ocağı'na ilişkin haberlere yer vermesine rağmen henüz resmi yayın organı niteliğinde değildir.

2 İlk sayısı 15 Mayıs 1339'da (1923) yayımlanmaya başlanan *Altın Yurd*'un yazı işleri müdürü Ferid Celâl (Güven), idare müdürü Mustafa Ulug (İğdemir), imtiyaz sahibi Gölgezizade Ahmet Bedri, mesul müdürü ise Ağâh Tuğrul'dur. Dergi, Yeni Adana Matbaası'nda basılmaktadır.

şubelere ilişkin oldukça ayrıntılı haberler vermektedirler.

Altın Yurd'un ilk sayısında yayınlanan bir makale, bu ikinci faaliyet döneminde Türk Ocağı'nın gelecekteki görevlerine ilişkin derin görüş ayrılıklarını yansıtmaya açıktır. Ziya Gökalp'in bu makalesi, 10 Nisan 1339 (1923) tarihinde Adana Türk Ocağı'nda yaptığı bir konuşmadan aynen alınmıştır. Türk Ocağı'nın görevini Türk harsının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ile sınırlandıran Ziya Gökalp'in Türkçülük konusundaki geleneksel yaklaşımı,⁴ Türkçülüğü halkçılıkla birlikte ele alan grubun tepkilerini çekmekte geç kalmayacaktır. *Altın Yurd* dergisi, ikinci sayısından başlayarak bu grubun sesini duyurma işlevini yüklenecek, bu yaklaşımın en açık ifadesi olarak dergide köylülere yönelik bilgi vermeyi amaçlayan makaleler, ziraî haberler, hastalıklar ve korunma yollarına ilişkin yazılar ağırlık taşıyacaktır.

Altın Yurd dergisi, ilk sayısında hedeflerini şöyle belirtmektedir: "... bütün mündericâtında, Adana muhitiyle âlâ-kadar olacak, Adana'mızın tarihini, Adana'mızın güzelliklerini, Adana'mızın harsını, bugünkü vaziyetini tesbit edecektir".⁵ Derginin yayımlanmasına yol açan neden olarak Gazi Mustafa Kemal'in Türk Ocağı'nda köylülerle yaptığı bir konuşma sırasında Türklerin tarihine ilişkin sorusuna yanıt verememeleri gösterilmekte; Türk Ocağı'nın başlıca görevlerinden birinin her Türk'e kendini tanıtmak, konfe-

3 14 Teşrin-i evvel 1339'da yayımlanmaya başlayan, "Türk Ocağı'nın mürevvic-i eskânı, on beş günde bir çıkar, ilmî, fennî, edebî mecmuadır" serlevhali *Türk Bahçesi*'nin Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Bölümü'nde bulunan 7., 8. ve 9. sayıları dil, tarih ve edebiyatla ilgili yazılar içermektedir. Bu üç sayıda Türk Ocağı'na ilişkin bir bilgi yer almamaktadır. Ancak idarehane olarak Sinop Türk Ocağı'nın gösterilmesinden o tarihte Sinop'ta örgütlenmenin tamamlandığını anlıyoruz.

4 Ziya Gökalp, "Türk Ocağı Ne Yapmıştır, Vazîfesi, Gayesi Nedir?", *Altın Yurd*, C. 1, no. 1, 15 Mayıs 1339, s. 3.

5 "Gayemiz", *Altın Yurd*, C. 1, no. 1, 15 Mayıs 1339, s. 1.

ranslar, filmler, yayınlar yoluyla ulusal kimliğini kazandırmak olduğu belirtilerek, "Adana Ocakları bugün bu vazife-ye *Altın Yurd*'la başlıyorlar"⁶ denilmektedir.

Türk Ocakları'nın Cumhuriyet'in ilanını izleyen günlerde hızla örgütlenmeye başlaması, belirli bir faaliyet programının saptanması zorunluluğunun yanısıra, geçmişin ve özellikle I. Dünya Savaşı ve Mütareke dönemi Türk Ocağı'nın konumunun eleştirel bir anlayışla yeniden gündeme getirilmesini gerektirmiştir. Özellikle Ankara Türk Ocağı'nda yapılan ve niteliği açıklanmayan tartışmaların, salt örgütsüzlük ve programsızlıktan kaynaklandığı, eski yasanın ise yeni dönemin gereksinimlerini karşılayamadığı ileri sürülmekte, bu amaçla Hars Heyeti'nin yeni bir yönetmelik hazırlanması konusunda görevlendirildiği belirtilmektedir.⁷ Türkçülük konusunda halkçılık ve Köycülük ideolojisi tarafından belirlenmiş bir yaklaşıma sahip Adana Türk Ocağı, Hars Heyeti'nin yapacağı yasanın tüm şubeler açısından bağlayıcı bir nitelik kazanabilmesi için bir genel kongre düzenlenmesi gerekliliğini vurgulamakta ve kongre toplanmadan önce yasanın hazırlayıcı bir mahiyette olmak üzere bilimsel bir heyete sevk edilmesini, kongrede ise tüm şubelerin onayına açılmasını talep etmektedir. Adana Türk Ocağı'na göre, bu yöntem izlenmediği takdirde, Ziya Gökalp ile İsmayıl Hakkı Bey'in (Baltacıoğlu) düzenledikleri Halk Terbiyesine ilişkin programda da örneği görüldüğü gibi, Türk Ocakları'nın görevleri "Karagözcülük, Orta oyunculuğa" indirgenecektir.⁸ Ziya Gökalp ve izleyicilerinin oldukça ağır bir biçimde eleştirildiği bu dergide, Adana Türk Ocağı başkanı Reşit Galip, Ocakların hedef ve amaçlarının açıklıkla belirlenmemesinin güçsüzlük ve karmaşıklığa neden oldu-

6 A.g.e.

7 "Ocaklar", *Altın Yurd*, C. 1, no. 5, 9 Eylül 1339, s. 63.

8 A.g.e., s. 63.

ğunu belirterek, Ziya Gökalp'in, *Altın Yurd*'ün ilk sayısında yayımlanan makalesine atıfta bulunmakta ve özellikle "İtalyanların faşist teşkilâtını Türk Ocağı'nı takliden yaptıkları" şeklindeki görüşünü eleştirmektedir. Bu konuda Reşit Galip, "Ziya Beyefendi'nin bu sözleri bir lâfife kasdıyla söylenmemiş dahi olsa, yine ciddi beyânat telâkki edilebilmek ihtimâli yoktur. Bu gibi hayâlperverâne ve sadrlere ferahlık verici zanlar ve faraziyyelerle noksanımızı unutmayalım. (...) Mussolini'yi hayretler içinde alık bir hale getirecek böyle bir iddianın Ocağımıza maledilmesi ne bize bir teşkilât kazandırır, ne de faşistlerde bir minnettarlık hissi tevlid edebilir. Bunun verebileceği yegâne netice de bizde herşeyin tam olduğuna dair boşuna bir itmâm hissi yerleştirmekten ibâret kalır ki, bunun da fâidesinden ziyâde zararı olacağını anlamamak için sözü uzatmak lüzûmsuzdur"⁹ demektedir. Öte yandan I. Dünya Savaşı sırasında, Ocak üyelerinden büyük bölümünün cepheye gittikleri dönemde, Ziya Gökalp ve genç şairlerin Ocağa hakim olduklarını belirten Reşit Galip, bu kişilerin Türk Ocağı'na "her türlü vatanşümül teşkilâtından âri bir 'edebî salon' olması noktai nazarından"¹⁰ yaklaşıklarını ileri sürmektedir. Ocağın bu dönemdeki tutumunu "eflâtun ufukları seyrederek yeşil gözleri terennüm eden pembe görüntülü bu hasta delikanlılar insana rengârenk suni çiçekler hissi veriyorlardı. Bu Ocağın bir nevi tereddidi idi"¹¹ biçiminde eleştiren yazar, Türk Ocakları'nın doğrudan doğruya halk içinde çalışan ve pratik/somut amaçlara yönelik bir kurum olması gerektiğini anlayan gençlerinin, Köycülük programını izlediklerini belirtmektedir. Eski deneyimlerin ışığı altında, edebî salon ve kulüp anlayışından uzaklaşmasını talep eden Reşit Galip, "har-

9 Reşit Galip, "Türk Ocakları", *Altın Yurd*, C. 1, no 5, 9 Eylül 1339, s. 50.

10 A.g.e., s. 51.

11 A.g.e., s. 51.

siyatçılık yolu nazari ilimlerde en son mertebeye varıp nihâyet havâ kuyularına düşen milletlerin âlimlerinin bulduğu yoldur. Bu ulemâ, en basit hakikatleri lûgatlerde müşkülâtla bulunabilecek birtakım kelime ve tabîrlerle ilbâs ederek, tamamen muğlak şekillere sokarak ve biraz da vehm ve hayalle süsleyerek, biraz tabiiyyat ve biraz tarihle boyayarak ortaya koydukları cildlere 'sosyoloji-içtimâiyyât' külliyanı adını veriyorlar. Biz Ziya Beyefendi'nin neşriyatını da onun üstadlarının kitaplarını da okuduk. Hepsini kurûn-ı vustâ menbalarının hayalî ve ılsimâta müstenid istihrâcâtına müşâbih bulduk. Şimdi bizim gülünç addettiğimiz menbalarda bir zaman adeta, fevkaltabiiyye ilhamlara mazhar âlimler ad olunurlardı"¹² demektedir. Türk Ocakları üyelerini "âsâr-ı atika âlimi" yapmaya çalışmanın gereksizliği ve anlamsızlığından söz eden Reşit Galip, Ocaklara verilecek yön konusundaki görüşlerini açıklarken, Ocakların alelâde kulüpler olmadığını ve milliyetçilik ilkesi etrafında, "lâfa ve nazariyyâta değil, amelî mesaiye" önem veren, kentlerde ve kasabalarda olduğu kadar köylerdeki "mesai"ye de taraftar olan kuruluşlar şeklinde faaliyette bulunması gerektiğini, bir "felsefe, edebiyat, içtimâiyyât kademesi" olmak için tesis edilmediğini, bu konu ile meşgul olacak bir Hars Heyetinin bulunduğunu belirtmektedir. Öte yandan Reşit Galip, "Darülfünûn nereden bulunuyorsa, Ocakların umûmî merkezi de orada bulunur. Ocakların umûmî merkezi Darülfünûnlu gençler ile Anadolu arasında mutavassıt bir karargâhtır"¹³ demektedir. Bu arada, Türk Ocağı'na "ya modaya tâbi olarak, yahut bir merak tarafından sevk edilerek, veyahut hakikî bir gayret ve hizmet arzusuna düşerek kaydolunmuş"¹⁴ binlerce üyeden binde

12 Reşit Galip, "Türk Ocakları Hakkında", *Altın Yıllık*, C. 1, no. 6, 10 Tesrin-i evvel 1339 (1923), s. 66.

13 A.g.e., s. 66.

14 A.g.e., s. 66.

beşinin bile aidât verme yükümlülüğünü yerine getirmemelerini eleştiren Reşit Galip'e göre, önemli olan "Türk Ocaklarının bir inkılâp müessesesi, bir ihtilâl yuvası"¹⁵ ya da Ziya Gökalp ve izleyicilerinin amaçladığı gibi, "davul, zurna ile orta oyunu oynanacak bir çengi meydanı"¹⁶ olup olmadığının saptanmasıdır.

Reşit Galip ve izleyicilerinin görüşlerini ifade eden 9 Eylül 1339 (1923) tarihli yazı, Konya'da çıkan *Babalık* ve *Yeni Mecmua*'da, *Altın Yurd*'un şairlere ilişkin görüşlerinin özünü ile karşılandığı açıklamasıyla birlikte yer almıştır.¹⁷ "Şaire ve Şiire Zan" başlığıyla imzasız olarak *Yeni Mecmua*'da çıkan bir yazıda Ziya Gökalp'in şahsının hedef alınmış olması şiddetle kınanmaktadır.¹⁸

Altın Yurd'da ele alınan konulardan biri de Ocakların Türk ırkı konusunda benimsemeleri gereken yaklaşımdır. Ferid Celâl (Güven) bu konudaki görüşlerini açıklarken, Türk Ocakları için gerçek bir tehlike olarak gördüğü "yerlilik-yabancılık" biçiminde ortaya çıkan "dar Türkçülük zihniyetini" eleştirerek, "Senelerden beri infirâddan infirâda düştük. Her gün yeni bir nifak ateşi bizi kavurdu. Bugün de yüzümüze yeni bir nifak ateşinin yalamaları çarpıyor. (...) Türk Ocakları, Ocaklılar öteden beri Türk milliyetçiliğini mezar taşlarına, eski kâğıd tomarları arasındaki şecerelele inhisâr ettirmedikleri gibi, Türk câmiası içinde çember ve yahut muhit ayırmamışlardır. Urallar'da, Kırgızlar'da, Azer-

15 A.g.e., s. 67

16 A.g.e., s. 67.

17 Reşit Galip, "Yeni Mecmuaya Zarûrî Bir Cevap", *Altın Yurd*, C. 1, no. 6, 11 Teşrin-i evvel 1339, s. 72.

18 "Şaire ve Şiire Zan", *Yeni Mecmua*, C. 4, 1 Teşrin-i evvel 1923, no. 85, s. 398'de Reşit Galip'e öteki konularda hak verilmekle birlikte bu yaklaşımının "laubali" ve "âmiyâne" bulunduğu belirtilmekte ve "bu münevverin şiir ve şair hakkındaki babâyânî teveccühleri insanı güldürmekten başka birşey yapmıyor" denilmektedir.

baycan'da, Rumeli'de yaşayan her bir Türk'ün Anadolu, İstanbul Türk'ünden farkı olamayacağı gibi, Türkiye'yi teşkil eden vilâyetlerde yaşayan Türklerin de katiiyen birbirinden farkı olamaz. (...) Türk Ocakları Türkçülüğünde nesep ve şecere değil, seciye, hars ve duygu aramış, kimsenin dedesini, babasını sormaya bile lüzüm görmeden her Türküm diyen ve hislerinde samimî olduğunu isbât eden gençleri, münevverleri kollarının arasına almıştır"¹⁹ demekte ve ırk temelinde ortaya konulan bir milliyetçiliğin toplumda "nifak ateşini" ortaya çıkaracağını savunmaktadır. Oysa aynı dönemde Türk Ocakları içinde, "Türk"ün tanımına ilişkin görüş ayrılıklarının oldukça belirgin olduğuna tanık oluyoruz. *Yeni Mecmua*'da yayımlanan bir okuyucu mektubu bu açıdan ilginç görüşler içermektedir. H. Nihal imzalı bu mektupta, Türk Ocakları'nın "ilim ve harsa" ilişkin faaliyetleri yeterli bulunmayarak, "İtalya'da faşistlerin yapuğunu bizde Türk Ocakları yapmalı, irtica ve komünizme karşı Türklüğü muhafaza etmelidir. Bugün hür yaşayan Türkler 10 milyonu geçmez... Halbuki, eğer son Rus istilâsı Türkistan ve Azerbaycan'ı büsbütün mahv etmediyse, 30 milyon Türk hür bir vatana mâlik değildir... Türk Ocakları bunu düşünmeli ve siyasî bir cemiyet haline geçerek mânen, beden, fıkren, ilmen daha çok mesai sarf etmelidir..."²⁰ denilmektedir. "Dış Türkler" ve "İrredantizm" temalarını Türk Ocağı'nda, İran üzerine verdiği bir konferansta gündeme getiren Rüşni Bey ise, Türkçülerin Cumhuriyet önce-

19 Ferid Celâl, "Nifak Ateşi", *Alın Yurd*, C. 1, no. 3, 19 Haziran 1339, s. 25. İsmail Habib Sevâk, *O Zamanlar, 1920-1923*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s. 198. Hamdullah Suphi, 1922'de verdiği bir konferansta aynı görüşü tekrarlayarak, "Dil birliği, din birliği, kalp birliği, Türk milletine bu üç birlikle birleşenler bizdendir ve biz böylelerinden ırk ve nesep şecereleri isteyecek değiliz" demektedir.

20 "Suallerimiz ve Cevaplar", *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 85, 20 Teşrin-i sâni 1923, s. 444.

si dönemde İran medeniyetine karşı benimsedikleri olumsuz yaklaşımlarını sürdürerek, Türk uygarlığından bağımsız bir Fars uygarlığından söz edilemeyeceğini belirtmekte ve "Azerbaycan kendisini kurtaracak. Azerbaycan'dan ümidvâr olabiliriz. (...) Bunlar bizden meded bekliyorlar. Irkdaşlarımızı kurtaralım. Dört milyon Türk bizi bekliyor"²¹ çağrısında bulunmaktadır.

Bu arada Türk Ocakları'nın Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ikinci kez örgütlenmeleri oldukça hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir ve Mayıs 1339 (1923) sonuna kadar 43 şube açılmıştır.

Hamdullah Suphi *Vakit* gazetesinde yaptığı açıklamada şubelerin tümünün aynı nizâmnâmeye tâbi olduğunu belirterek, Ocakların faaliyetleri konusundaki geleneksel yaklaşımın sözcülüğünü yapmakta ve yakın bir gelecekte Türk Ocakları'nın ülkenin en önemli "harsî, ilmî ve içtimâî" güçlerinden birini oluşturacağını, bu nedenle de bir genel merkeze bağlanmak, faaliyet programını saptamak ve genel bir kongre düzenlemek gerekliliğinin âilen ortaya çıktığını açıklamaktadır.²² "Ocakların başbuğu" olarak²³ tanımlanan Hamdullah Suphi'nin vurguladığı örgütlenme gereksiniminin bir belirtisi olarak üyeler için kimlik belgeleri düzenlenmekte,²⁴ şubeler çalışma programlarını açıklamaktadırlar.²⁵ Bu arada çeşitli basın ve yayın organlarının açık deste-

21 "Türk Ocağı'nda Konferans", *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 81, 2 Ağustos 1923, s. 317.

22 "Hamdullah Suphi Bey'in Beyânâtı", *Altın Yurd*, C. 1, no. 3, 31 Mayıs 1339, s. 23.

23 "İstanbul Türk Ocağı", *Altın Yurd*, C. 1, no. 3, 19 Haziran 1339, s. 33.

24 "Türk Ocağı Hüviyet Varakaları", *Altın Yurd*, C. 1, no. 2, 31 Mayıs 1339 (1923), s. 24. "İstanbul'da suret-i mahsûsada Ocağımız için imal ettirilen Ocak hüviyet varakaları gelmiştir. Ocaklı arkadaşların bir kartpostal ile 5, 4, 6 büyüklüğünde birer fotoğraflarını almaları rica olunur. Kartpostallar Türk Ocağı'nın Ocaklılara mahsûs albümünde muhâfaza olunacaktır..." denilmektedir.

25 "Mersin Ocağı Nasıl Çalışıyor?", *Altın Yurd*, C. 1, no. 3, 19 Haziran 1339, s. 35. Mersin Ocağı'nda bir kütüphane oluşturulması için 200 cilt kitap ismarlandığı ve o yıl için 1000 cilt kitabın hedeflendiği, çeşitli spor yarışmaları du-

ğinin²⁶ yanısıra, hükümet de Türk Ocakları'ndan maddi ve manevi yardımlarını esirgememektedir. Mustafa Kemal'in Zonguldak Türk Ocağı'na yaptığı 200 liralık yardım,²⁷ Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa,²⁸ ya de Ferik Fahrettin Paşa'nın Adana Ocağı'nı ziyaretleri memnuniyetle açıklanmaktadır.²⁹

1 Haziran'da İstanbul Türk Ocağı'nın açılması da bu ilk dönemde gerçekleştirilen önemli bir aşamadır.³⁰ Yine aynı dönemde İstanbul'da yayımlanan *Yeni Mecmua*'nın da, önceleri Türk Ocakları'na ilişkin haberlere geniş bir biçimde

zenlendiği belirtilmektedir. Öte yandan aynı sayıda "Eskişehir Ocağı" (s. 36), Daimi İdare Heyeti seçiminin yapıldığı açıklanmakta, "Simav Ocağı", (s. 36) da ise Simav gençlerinin kurduğu "Gençleri Çalıştırma Yurdu"nun Türk Ocağı'na dönüşüğü belirtilmektedir.

26 "Altın Yurda Teveccühler", *Altın Yurd*, C. 1, no. 2, 31 Mayıs 1339, s. 24. Hakimiyet-i Milliye'nin Altın Yurdu ve Adana Türk Ocağı'nda çalışan Reşit Galip, Niyazi Ramazan, Ferid Celâl gibi gençleri teşvik ettiği; *Yeni Gün*, *Öğüd*, *Vakit*, *Babalık* gibi basın organlarında ise dergiden övgüyle söz edildiği açıklanmaktadır.

27 "Zonguldak Ocağına Gazi Paşa Hazretlerinin Yardımları", *Altın Yurd*, C. 1, no. 3, 19 Haziran 1339, s. 36. Ayrıca "Ocağa Yardımlar", *Altın Yurd*, C. 1, 31 Mayıs 1339, s. 24. Fabrikatör Bosnalı Salih Efendi'nin Türk Ocağı'na 100 lira bağışta bulunması örneğinde görüldüğü gibi, eşrafın da parasal yardımı söz konusudur.

28 "Erkân-ı Harbiye-i Umumiyye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Adana Türk Ocağı'nda İrâd Buyurdıkları Kıymetli Nutuklar", *Altın Yurd*, C. 1, no. 2, 31 Mayıs 1339, s. 15.

29 "Bir Haftalık Adana", *Altın Yurd*, C. 1, no. 1, 15 Mayıs 1339, s. 11.

30 "İstanbul Ocağı", s. 33. Ayrıca "Yeni Açılan Ocaklar", *Altın Yurd*, C. 1, no. 4, 20 Temmuz 1339, s. 48'de Sivas, Arıvin, Denizli, Germencik, Akçesehir, Antalya şubelerinin de açıldığı belirtilmektedir. Mustafa Müftüoğlu, *Yalan Soyleyen Tarih Utansın*, C. 3, Çile Yayınevi, İstanbul, 1976. Çagaloğlu'ndaki Muhacirin Umum Müdürlüğü binasında faaliyete geçen İstanbul Türk Ocağı'nın açılış törenine Refet Paşa, Adnan (Adivar), milletvekillerinden Mazhar Müfid, Tunah Hilmî, Dr.Besim Ömer ve kalabalık bir üniversite gençliği katılmıştır. *Tevhid-i Efkâr*, 1 Haziran 1339, no. 3738-710. "Merkez-i Umumi Binası itihâz ve iki aydan beri tamir edilen mülgâ Muhacirin Müdüriyyet-i Umumiyesi binası mükemmel bir hale getirilmiş, iyi tefriş edilmiş, bu hususta epey para da sarf olunmuştur. (...) Aldığımız malûmâta nazaran, Ocağa şimdiden üç bin kadar azâ kayd olunmuştur."

yer verirken 13 Eylül 1923 tarihli 84. sayısından itibaren Türk Ocakları'nın resmî yayın organı haline geldiğini görüyoruz. Bu durum, *Yeni Mecmua*'nın geçmişte de *Türk Yurdu* ve Türk Ocağı ile birlikte Türk milliyetçiliğini yayma işlevini yüklediği gerekçesiyle açıklanarak "fakat bugün Türk Ocağı'nın nâşir-i eskârı olması demek hareketine ve çalışmasına bir topluluk vermek demektir. *Yeni Mecmua*'nın heyet-i tahrîriyyesi baştan başa Türk Ocağı'nın eski azâları ve yahut en hararetli müntesipleriydi; hislerinde ve fikirlerinde Ocağa ve millî mefkûreye merbut insanlardı. (...) *Yeni Mecmua* değişmiyor. Onun yolu, zaten Ocağın yoludur. Meydanda değişen şey yok, düzelen ve güzelleşen bir râbıta var"³¹ denilmektedir.

Bu arada *Yeni Mecmua*'nın 1 Kânun-ı sâni (Ocak) 1339 (1923) tarihli sayısında, Mütareke döneminde yayınına ara verilen *Türk Yurdu* dergisinin Ankara'da, yeniden yayınlanmasına karar verildiği belirtilmektedir.³²

Söz konusu dönemde Türk Ocakları'nın milliyetçilik konusundaki yaklaşımına bir oranda açıklık getirmesi açısından Hamdullah Suphi ile yapılan ve *Yeni Mecmua*'da yayınlanan bir söyleşi önem taşımaktadır. Hamdullah Suphi, burada Türk Ocağı'nda Türklük düşüncesinin siyasal sınırlarla sınırlı olmadığını belirterek, "Kaşgar, Türkistan, Kırım, Bakü, Azerbaycan... Bütün Türk memleketleri ile aramızda gönül ve fikir birliği vardır, biz onların saâdetleriyle mesûd oluruz, onlar bizi arar ve bulurlar, biz onları arar ve buluruz. (...) Türk Ocağı tamamiyle başka bir cepheden de üç fikrin merkezidir. Evvela müteceddiddir. (...) Türk Ocağı dar milliyetperverlik gütmez. Ocaklı bilir ki bu müessese Şarkda Garbın mümessilidir. (...) Türk Ocağı Garpcıdır. Kendimizi Avrupalı hissettikçe Türk kalacağız. Türklüğü-

31 "Türk Ocağı ve Yeni Mecmua", *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 84, 13 Eylül 1923, s. 376.

32 "Türk Ocağı", *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 67/1, 1 Kânun-ı sâni 1339, s. 16.

müzü Avrupalı olmaya yüz tuttuğumuz zaman bildik. Türk Ocağı bilir ki medeniyet birdir ve Türk genci ulu, canlı, es-ki, yeni bütün medeniyetleri bilmek ve tanımak ister. Medeniyet birdir, yalnız şekli başkadır. Fakat Türk Ocağı medeniyetin garptaki şeklini ister. Bilir ki o medeniyette, hayat, ateş, can vardır”³³ demektedir. Hamdullah Suphi, Türk Ocakları’nın milliyetçiliğini kültür ve hars milliyetçiliği olarak tanımlarken, milliyetçiliği ırkla temellendirmeye çalışanları saf ırk olmadığı iddiasıyla eleştirmektedir.³⁴ Bu arada Türk Ocakları’nın yeni dönemde izleyecekleri strateji konusunda, bunun tüm şubelerin delegelerinden oluşacak genel bir kongre tarafından kararlaştırılması gerektiğini ileri süren Hamdullah Suphi, başta Reşit Galip olmak üzere halkçılığı Türkçülük ile uzlaştırmayı amaçlayan grubun tersine, Türk Ocakları’nın bir “ilim ve hars teşkilatı” olarak kalması görüşünde olduğunu açıklamaktadır.

Öte yandan yeni Türk Ocakları içinde sürekli bir biçimde tartışılan, “devrimlerin rehberliğini yüklenmek” gerekliliği konusunda ise, “Acaba Ocaklar irticaa karşı davranabilmek için müsellâh çalışabilecek bir halde midirler? Ve böyle bir şeye lüzûm var mıdır? Türk Ocağı doğduğu günden beri birçok itiyâdlara ve anânelere karşı hareket etmiştir. (...) Türk Ocağı din kadar kuvvetli bazı âdetlere karşı sırf yeni itikâdlarından aldığı kuvvetle serbestçe hareket etmekte asla endişe etmemiştir”³⁵ diyerek, Türk Ocakları’nın geleneksel olarak ilerici-yenilikçi bir konuma sahip olduğunu belirtmektedir. Gerçekten de “devrimlerin rehberliğini yüklenmek” söz konusu olduğunda “irticaya karşı mücadele”, ilk sırayı almaktadır. Yeni Mecmua’da yer alan “Din Ticare-

33 “Türk Ocağında”, *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 78/12, 15 Haziran 1923, s. 249.

34 Hamdullah Suphi, “İrk ve Milliyet”, *Yeni Mecmua*, no. 67/1, 1 Kânun-ı sâni 1339, s. 7.

35 “Türk Ocakları”, *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 74/8, 15 Nisan 1339, s. 147.

tiyle Mücadele" başlıklı yazıda Türk Ocakları "... Türkiye'nin bütün şehirlerinde her an irtica ile döğüşmeye hazır bir inkılâp zâbitası"³⁶ olmaya davet edilmekte, Hamdullah Suphi'nin "tehlikesiz" ve "düşmansız" bir Türkiye'nin hars ve bilim Ocaklarından söz ettiğı, oysa inkılâpların yerleşeceği güne kadar gençlerin "seferberlik" halinde kalmaları gerekliliğı vurgulanmaktadır.³⁷

Türk Ocakları'nın faaliyet alanı konusunda kendine özgü bir milliyetçilik anlayışını sergileyen *Anadolu Mecmuası*³⁸ ise, Türk Ocağı yasasında yer alan "... Türklerin harsî birliğı ve medenî kemâline" çalışmak kaydını eleştirerek, "bu yalan ve parlak cümle, hakikatin fecâatini örtmek için Türk gençliğinin basırasına gerilmiş bir perdedir. (...) Diyoruz ki: Vatanımız Anadolu hürriyetine kavuşmalıdır. (...) Türk Ocağı, Türklerin harsî birliğine ve medenî kemâline çalışadursun, hayattan doğmayan, hayata tetâbuk etmeyen müesseselerin zevâli bir emr-i vakıâdır. (...) Türk Ocağı eğer yaşamak istiyorsa, hayatla ve gençlikle beraber yürümelidir.

36 "Din Ticaretiyle Mücadele", *Yeni Mecmuu*, C. 4, no. 78/12, 15 Haziran 1923, s. 257.

37 A.g.e., s. 257.

38 Frank Tachau, "The Search For National Identity Among The Turks", *Die Welt Des Islams*, C. 8, no. 3, 1963, s. 166. Tachau'ya göre, Kemalist rejimin ilk döneminde Türk milliyetinin tanımı yeterince açık ve kesin bir biçimde ortaya konulamamıştır. 'Osmanlı' ve 'İslâm' sözcükleri yerini 'Türk' sözcüğüne bırakırken, iki sorunla karşılaşmıştır: (...) Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan Türk unsurları da içeren bir tanımlama yapmak, ya da Misak-ı Milli sınırları içinde yaşayan azınlıklar sorununu dikkate alınmak. Tachau'ya göre yeni rejim için gereken bir yandan çoğunlukta bulunan Türk unsurun milliyetçi duygularına seslenirken Orta Asya Türkleriyle olan kültürel yakınlığı aşırı derecede vurgulamamak, öte yandan da yeni siyasal aygıtta yer alan azınlıkları sisteme yabancılaştırmamaktır. İşte bu sorunu çözmek amacıyla ortaya atılan görüşlerden birini oluşturan ve kavram olarak ilk kez 1918'de Halide Edip tarafından kullanılan Anadoluçuluk görüşünü savunan *Anadolu Mecmuası*, ulus olabilmeyenin onkoşulunun ortak bir vatan ve kültüre sahip olmakla sağlanabileceğini, bu iki ölçütten birisinin yokluğu halinde ulustan söz edilemeyeceğini savunmuş ve "Türk" sözcüğünün bir ulusu değil, ırkı tanımladığını ileri sürmüştür.

Bir fırkanın sırtından, bir hükümetin omuzuna düşen bir müessesenin istikbâli, adımlarını bizim adımlarımıza uydurmasına, bizimle beraber yürümesine, Anadolu gençliğinin milliyet telâkkisini kendisine umud ittihâz eylemesine bağlıdır. Türk Ocağı bundan sonra Anadolu Ocağı olmalıdır”³⁹ demektedir.

Türk Ocakları’nın yeniden faaliyete başlaması muhaliflerinin de harekete geçmesine neden olmuştur. *Sebilü’r-Reşad* dergisinde çıkan yazılarda Türk Ocakları’nın çağdaşlaşma yönündeki çabaları eleştirilerek, Batının bilim ve sanayide yaptığı gelişmelerin örnek alınmayarak, İstanbul Türk Ocağı’nın açılış töreninde de görüldüğü gibi Müslüman kadınların, erkeklerin bulundukları toplantılarda konser vermelerine karşı çıkılmaktadır.

Sebilü’r-Reşad bir yandan Türk Ocakları’na devam eden üyelerin ve faaliyetlerin seçkinci yaklaşımını eleştirirken bir yandan da popülist bir üslupla, Anadolu’da üretim sürecine katılan köylü kadınlar ve “Darüelhan’ın kadınları” arasındaki farka dikkati çekmekte ve “Demokrasi demokrasi... diye dil ile söylemek kâfi değildir; onun candan yürekten taraftarı olmak ve fiilen tatbik etmek lâzımdır. Bu âhenkler, bu Dârüelhânlar hep saltanat devrinin, aristokrasi hayatının icâbıdır. Siz yeni Türk Ocakları’nı hakikî demokrasi esasları üzerine kurmalısınız ki mahdûd eşhâs ictimâgâhından çıkarak umûm halkın gelip istifâde edebileceği bir ‘mihrab’ olabilsin”⁴⁰ denilmektedir. Bu arada Hamdullah

39 Haydar Necip, “Türk Ocağı”, *Anadolu Mecmuası*, Yıl 1, no. 7. Tesrin-i evvel 1340, s. 261. Haydar Necip, “hars milliyetçiliği” konusundaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır: “Türkler bugün dağınıktır; yeryüzünün birbirine uzak ve yakın muhtelif köşelerinde perişandır, ekserisi medeniyetten mahrûm, harsdan haberdâr olmayan bu dağınık, bu perişan cemâatin ismi geçerken medenî kemâlden harsi vahdetten bahsetmek isulhâ değilse saflıktır.”

40 “Garba Doğru- (Türk Yurdu) Yeni Düstûrlarını Tatbik Ediyor”, *Sebilü’r-Reşad*, C. 21, no. 524-525, 9 Haziran 1339, s. 115.

Suphi'yi de doğrudan hedef alan *Sebilü'r-Reşad*, onun Maarif Vekilliği'nden istifasına yol açan olayı bir kez daha gündeme getirerek, Türk Ocakları'nın İslâm dinine aykırı faaliyetlerde bulunmamasını talep etmektedir. *Sebilü'r-Reşad*'da söz edilen olay, Hamdullah Suphi'nin Maarif Vekilliğini yürüttüğü sırada, 3 Mayıs 1921'de Bitlis milletvekili Yusuf Ziya tarafından verilen önergede Maarif Vekaleti'nin hiçbir yasal gerekçeye dayanmaksızın bazı öğretmenleri görevden uzaklaştırması ve Muallimler Derneği Kongresi'nin bütçeye büyük bir yük oluşturmamasını eleştirmesidir. Yapılan güven oylamasının 68 aleyhte oya karşılık 75 lehte oyla sonuçlanmasına rağmen Hamdullah Suphi istifa etmiştir.⁴¹ Ancak, *Sebilü'r-Reşad*'ın da imâ ettiği gibi, sözü geçen Muallimler Birliği Kongresi'nde kadın ve erkek karışık toplantılar yapılması tutucu çevreler tarafından eleştirilmiştir.⁴²

Sebilü'r-Reşad'ın Türk Ocakları'na karşı sürdürdüğü muhalefet özellikle geleneksel değerlerin korunmasına ilişkin sorunlarda ortaya çıkmaktadır. Aile Hukuku Kararnamesi'nin TBMM'de görüşülmesi öncesinde İstanbul Türk Ocağı'nda yapılan toplantıdaki tartışmalar dergide ayrıntılı bir biçimde verilmekte⁴³ ve İslâm dininin "ailenin mutluluğu

41 Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, s. 116-119.

42 "Garba Doğru- (Türk Yurdu) Yeni Düsturlarını Tatbik Ediyor", s. 116. Bu konuda şöyle denilmektedir: "Bir gün yine böyle kadın, erkek muhtelif bir merasim icrâsına kalkıştı. Fakat derhal dersini aldı. Gerek mensûp olduğu grupta, gerek Meclis muhüründe, gerek halk üzerinde pek fena bir tesir icrâ ettiğini görünce şaşırıldı; anladı ki millet bu gibi şeyleri takbih ediyor, şîâr-ı millîyyeyi İslâmiyyesine mugâyir görüyor. Hamdullah Suphi Bey, Maarif Vekâletinden çekilmesini intâc eden esbâbı, millet kürsüsünden kendisine muvahedâtı unutmamışlardı. Maarife bir istikamet veremediğinden dolayı, ne sağda, ne solda tutunacak hiçbir şey bulamamıştı."

43 "Türk Ocağı'nda", *Sebilü'r-Reşad*, C. 23, no. 585, 24 Kânun-ı sâni 1340, s. 201. İstanbul Türk Ocağı'nda yapılan bu toplantıya devrin önde gelen kadınları ilc özel olarak davet edilmiş olan İstiklal Mahkemesi mudûr-i umûmîsi ve Saruhan mebusu Vasîf Bey, *Vatan* gazetesi baş yazarı Ahmet Emin, Baro başkan yardımcısı Sadettin Ferit ve Baro heyetinden Ali Haydar katılmışlardır. Top-

esas"na dayandığı belirtilerek, "Hukuk-u âile meselesinde ahkâm-ı İslâmiyyenin daha çoğu kadının hukukunu temin maksadıyla vaz' olunmuştur"⁴⁴ denilmektedir.

Bu arada *Sebilü'r-Reşad*, Türk Ocağı'nda yapılan tartışmaları eleştirerek, kadınların en büyük görevinin özellikle İstanbul'da günden güne artan fuhuşla mücadele etmek olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁵

Türk Ocakları'nın hızla örgütlendiği bu dönemde yeni rejimin desteğini kazanmada gecikmediği görülmektedir. 15 Ocak 1923'deki Eskişehir konuşmasında "Takip olunması makûl olan siyaset milletin tabii kâbiliyeti ve ihtiyacıyla mütenasip olanıdır. Bizim için ne ittihad-ı İslâm ve ne de Turanizm mantukî bir meslek-i siyaset olamaz itikadındayım"⁴⁶ ifadesiyle milliyetçilik anlayışını açıkça ortaya koyan Mustafa Kemal, 15 Mart 1923'de Adana Türk Ocağı'nı ziyareti sırasında Genel Sekreter Ferit Celal Güven'in söylevine karşı yaptığı konuşmada, "Genç arkadaşlarım! Şüphe yok ki, ben ve benim gibi sevdiğimiz birçok arkadaşımınla beraber milletin en feci günlerinde vicdanımıza terettüp eden vazifeyi yaptık. Fakat bu hususta bize cüret veren siz ve sizi vücuda

landı söz alan Türk Kadın Birliği kurucularından Nezihe Muhittin, Türk kadınının erkeklerle eşit haklara sahip olması için harekete geçmesi gerekliliğinden söz ederken, Ahmet İhsan'ın kızı Afet İhsan, "... erkekler kadınlara karşı biâman düşmandır. Erkekler canavardır" şeklinde başlayan oldukça radikal bir konuşma yapmıştır. Daha sonra söz alan Vasıf Bey, gerici güçlerin Türk kadınının toplumsal yaşamda yer almasına karşı olduklarını belirterek, çok eşlilik ve boşanma konularında kadınları uyarmış ve aile hukuku hakkındaki kanun tasarılarının TBMM'de kabul edilmesi için bir heyet oluşturarak haklarını savunmaya çağırılmıştır. Heyete, Halide Edip, Sabiha Zekeriya, Nakiye, Nezihe Muhiddin, Azize, Selma, Aliye Esad, Nigar Şevki, Naciye Feham, Rezzan Emin, Safiye Ali, Ahmet Emin, Ali Haydar, Dr. Refik Münir, Necmeddin Sadık seçilmişlerdir.

44 "Hukuk-u Âile Hakkında Türk Ocağı'ndaki İçtimâ Münasebetiyle", *Sebilü'r-Reşad*, C. 23, no. 585, 24 Kânun-ı sâni 1340, s. 194.

45 A.g.e., s. 194.

46 Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, TTK Basımevi, Ankara, 1982, s. 29.

getiren büyük kalpli analar ve babalarımız ve bu memleket-
tir..."⁴⁷ demektedir. Adana Türk Ocağı üyeleri ise, Kemalist
rejimi destekleme güvencesi vererek, şu yemini etmişlerdir:
"Gazi Paşa, İzmir'de annenizin mezarı üzerinde yemin et-
mişsiniz. Biz de o aziz annenin mezarı başında yemin eden
Gazi müncînin huzurunda yemin ediyoruz. Allah şahit ol-
sun, vatan ve hakimiyet-i millîyye tehlikeye düştüğü gün
icap ederse hayatımızı sizinle beraber fedâ edeceğiz."⁴⁸

Yeni Mecmua ise, ulusal egemenliğin korunmasının yanı sıra,
devrimleri destekleme güvencesi de vererek, "Yeni Türki-
ye, Türk Ocakları, kendi şehir ve kasabalarının Türk gençle-
rini sıkı bir nizâm ile biraraya topladıkları gün, bütün Türk
Ocakları gençliği irtica karşısında harekete hareket, silâha
silâhla mukabeleye karar verdiği gün inkılâp ve teceddüd
kurtulmuş demektir. Türk Ocakları fikir müesseseleri idi,
inkılâp bu müesseselerin ve bu müesseseleri vücûda getiren
büyük mefkûrenin eseridir. Türk Ocakları şimdi eserlerini
beklemek ve korumak mecbûriyetindedir. Türk Ocakları
şimdi hareket müesseseleri olmalıdır"⁴⁹ demektedir.

Türk Ocakları'nın yeni rejime verdiği bu destek, kısa bir
süre içinde karşılık görecektir, Mustafa Kemal yeni kurul-
makta olan İstanbul Türk Ocağı'na bir bina sağlanması için
3500 liralık parasal yardımda bulunurken;⁵⁰ 164 milletveki-
linin imzasını taşıyan bir önerge TBMM'ye sunulurken, "har-
sî, ilmî, iktisadî ve medenî vazifesi her zamandan daha bü-
yük olan" Türk Ocağı'nın Ankara'da işgal ettiği ve "emvâl-i
metrûkeden olan" binanın TBMM tarafından Türk Oca-
ğı'na" kıymet-i mikdaresi mukabilinde terk ve tahsis edil-

47 Uluğ İğdemir, *Atatürk'ün Yaşamı, 1881-1918*, C. 1, TTK Basımevi, Ankara, 1980, s. 136.

48 "Türk Ocaklarının Yemini", *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 73/7, 1 Nisan 1339, s. 127.

49 "Türk Ocaklarının Yemini", s. 127.

50 "Türk Ocağı", *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 67/1, 1 Kânun-ı sâni 1339, s. 16.

mesi" sağlanacaktır.⁵¹

Cumhuriyet sonrası dönemde, Türk Ocakları'nın örgütlenme faaliyetlerinde önemli bir aşama teşkil eden İstanbul Türk Ocağı Kongresi 29 Temmuz 1339'da (1923) yapılmıştır. Kongre başkanlığına Kütahya milletvekili ve Dahiliye Vekili Ahmet Ferit (Tek), kâtipliğe Reşad ve Tahsin Fazıl Beyler seçilmişlerdir. Kongrenin açılış törenini müteakip genel sekreter Dr. Fethi (Erden) Bey tarafından okunan İdare Heyeti raporunda 12 Şubat 1336 (1920) tarihinde işgal kumandanlığından gelen bir emirle kapatılan Ocağın, aradan kısa bir süre geçtikten sonra Binbirdirek semtinde, daha önceleri Talim ve Terbiye Cemiyeti tarafından kullanılan bina da yeniden faaliyete geçtiği, ancak amacın "binanın işgali değil, müessesenin tâtili" olduğu için ilk genel toplantı sonrasında yine işgal kumandanlığı tarafından yeni merkezin kendilerine lazım olduğunun bir polis tezkiresi ile bildirildiği açıklanmaktadır. Her iki işgal sırasında da Ocak üyeleri taşınması mümkün olan eşyanın büyük bir bölümünü kurtarmış, geri kalan hakkında ise, işgal müfrezesinin başında bulunan subayla bir teslim işlemi yapılarak, müştereken imza edilen nüshalar karşılıklı olarak verilmiştir. Bu arada nakledilebilen eşyadan gereksiz olanları İdare Heyeti tarafından açık artırma yoluyla satılmıştır. Kongreye sunulan İdare Heyeti raporunda hesaplar Ekim 1335 (1919)-Ekim 1337 (1921) ve Kanun-ı sâni (Ocak) 1339 (1923)-2 Haziran 1339 (1923) olmak üzere iki kalemde belirtilmektedir.⁵²

51 "Türk Ocağı", *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 90, 20 Kanun-ı sâni 1339, s. 482.

52 "Türk Ocağı Haberleri", *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 4, 20 Teşrin-i sâni 1339, s. 445-446. Burhanettin Develiöğlu, a.g.e., s. 13. Develiöğlu, o doneme ilişkin anılarını şöyle anlatmaktadır: "Bir gün Beyazıt'taki Ocağımızın kapısına iki İngiliz asker geliyor, derhal binayı tahliye etmemizi istiyor. O zamanlar İngiliz gazeteleri Türk topraklarından bahsederken Asya Kundakçıları diye yazardı. (...) Ocağımızın bütün eşyalarını arka bahçeden kaçırıyoruz." Feridun Kander-mir, "Türk Ocakları", a.g.e., s. 4104-4108. Böylece Binbirdirek'teki Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti merkezine taşınan Ocak, ertesine cuma, konferanslarına ve

Üç yılı aşkın bir aradan sonra toplanan İstanbul Türk Ocağı Kongresi, oldukça sert tartışmalara sahne olmasına rağmen, "Ocağın menfaatlerine hâdim esaslı birşey hemen hemen hiç konuşulmamış",⁵³ İdare Heyeti raporunun açıklanmasından sonra yapılan oylama sırasında gereksiz ve ayrıntı niteliğinde konulara ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Bazı üyeler Avrupa'ya eğitim amacıyla öğrenci gönderilmesine karşı çıkarken, kimileri ise raporda belirtilen bütçeyi ve hesapları incelemek üzere bir komisyon oluşturulmasını önermektedir. Söz konusu öneri üzerine oluşturulan Murakabe Heyetinde Dr. İhsan Sami, Mustafa Zühdü ve Maliye müfettişi Selahaddin bulunmaktadır. Bu arada üyelerden Osman Bey'in İdare Heyetinin raporunda yalnızca parasal konulardan ve yeni binanın donanımına ilişkin bilgilerden söz edilmesini eleştirmesi üzerine söz alan Hamdullah Suphi, "ilme ve harsa" ilişkin faaliyetlerden söz edilmemesinin nedenini, "İngiliz işgaline marûz kalan Ocağın düçar olduğu elim felâketlerden sonra dağılan eşyasını toplamak ve Ocağı eskisi gibi taâzzuv ettirmek maksadıyla yalnız o sahada birçok emekler sarf edilerek harsî sahada çalışmak imkânı hâsıl olmadığı"⁵⁴ şeklinde açıklamıştır. İdare Heyeti raporunun büyük bir çoğunlukla kabul edilmesinden sonra, bütçe sorunu tartışmaya açılmış, üyelerden bir bölümü, düzenlenmiş bir bütçeye göre İdare Heyetinin hareket etmesi gerekliliğinde ısrar ederken, bir bölümü de belirli bir gelire

faaliyete devam ediyor. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. 1, s. 437-438. Türk Ocakları'nın iki kez basılması üzerine Yönetim Kurulu istifa ederek yerini yedek üyelere bırakmıştır. Hamdullah Suphi'nin durumu Mustafa Kemal'e bildirmesi üzerine, Ankara, Ocaklıların Sefaretler nezdinde protesto ve icabında mitingler akdini salık vermiş; bunun üzerine mütareke döneminde işgalleri protesto mitingleri düzenlenmiş; üyelerinin çoğu Milli Mücadele'ye katılmak amacıyla Ankara'ya geçmiştir.

53 "Türk Ocağı Haberleri/339 Senesi Kongresi'nin Mâbadi", *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 90, 20 Kânun-ı sâni 1339, s. 487.

54 A.g.e., s. 487.

sahip olmayan, âidatı düzenli bir biçimde toplanamayan ve verilecek bağışların ne miktara çıkacağı anlaşılamayan bir kuruluş için bütçe düzenlenmesinin gereksizliğini savunmuşlardır. Uzun tartışmalar sonunda çoğunluk, usule uygun olarak her ne olursa olsun bir bütçe yapılmasını uygun görmüş ve bir bütçe sunulması amacıyla Galip, Zühdü ve Hami Beylerden oluşan bir komisyon seçilmiştir. 1923 İstanbul Türk Ocağı Kongresi'nde alınan en önemli kararlardan biri de, yeniden seçilecek Idare Heyeti'nin verimli bir biçimde çalışabilmesi için Kasım 1923'de yapılması gereken kongrenin Kasım 1924'e ertelenmesidir. Bütçe komisyonunun düzenlediği raporun aynen kabul edilmesinden sonra, Idare Heyeti'ne çoğunlukla Halide Edip (Adıvar), Nakiye (Elgün), Hamdullah Suphi, Darüleytamlar Genel Müdürü Selahaddin, Dr. Fethi, Burhaneddin (Devellioğlu) ve Mahmut Nedim seçilmişlerdir.⁵⁵

Idare Heyeti üyelerinden Burhaneddin aday listesinin bizzat Hamdullah Suphi'nin onayı ile oluştuğunu ve Kongre sırasında Idare Heyeti seçimi konusunda "hükümetin Türk Ocaklarına karşı gösterdiği muhabbet ve alakadan hevese düşen" bazı Ocaklıların Hamdullah Suphi'yi başkanlıktan uzaklaştırmak için büyük çabalara giriştiklerini belirtmektedir.⁵⁶ Kongrede Haysiyet Divanı'na Dr. Adnan (Adıvar), Dr. Hüseyinzâde Ali (Turan), Dr. İhsan Sami (Garan?), Dr. Galip Ata (Ataç) ve Zühdü (İnhan); Bütçe Heyetine ise Selahaddin, Südi ve Şemseddin Beylerin seçilmesinden sonra, Hamdullah Suphi başkanlığa, Selahaddin Bey başkan yardımcılığına, Dr. Fethi genel sekreterliğe, Burha-

⁵⁵ A.g.e., s. 487.

⁵⁶ Burhaneddin Devellioğlu, a.g.e., s. 14. Devellioğlu, kendisinin Hamdullah Suphi'ye karşı olan grubun, hazırlanan idare heyeti adayları listesine karşı açtıkları mücadeleden sıkılan Celal Sahir'in yerine, bizzat Hamdullah Suphi'nin ısrarı ile konulduğunu belirtmektedir.

neddin Bey mesul Murahhaslığa, Mahmud Nedim Bey ise mesul muhasipliğe getirilmişlerdir.⁵⁷

Yeni dönemde Türk Ocakları'nın 1328'den (1912) beri yürürlükte olan nizâmnâmesinin de ihtiyaç ve koşullar doğrultusunda değiştirilmesi gündeme getirilmiştir. İstanbul Türk Ocağı'nın Ankara Türk Ocağı'na gönderdiği 24 Teşrin-i sâni (Kasım) 1339 (1923) tarihli mektupta, nizâmnâme değişikliğinin yanısıra sayıları hızla artan şubeler arasında daha canlı bir ilişki sağlayabilmek amacıyla genel bir kongre toplanmasının kararlaştırıldığı ve şubeler konusunda bilgi almaya ve her şubenin Ocağın izlemesi gereken faaliyetlere ilişkin genel bir kanaat edinmesine yönelik istatistik cetvellerinin hazırlandığı belirtilmektedir. Özellikle nizâmnâme'nin birinci, üçüncü, yedinci, dokuzuncu ve onuncu maddelerinde de açıkça gösterildiği gibi Türk Ocağı'nın "aslen ve bed'an" İstanbul'da kurulmuş bulunduğu ve İstanbul Ocağı İdare Heyeti'nin özel izni alınmadıkça öteki yerlerde hiç kimse tarafından Türk Ocağı adı altında bir kuruluş meydana getirilemeyeceği belirtilmektedir. Öte yandan yine aynı mektupta, yukarıdaki koşulları yerine getiren öteki Ocakların da İstanbul Ocağı'nın ancak bir şubesi niteliğini taşıyacağı ve bu bağlamda genel kongreye çağırma yetkisinin İstanbul Ocağı'na ait olacağı belirtilmektedir.⁵⁸

İstanbul Türk Ocağı Kongresi'ni, kendi anlatımıyla "ba-baevinin her yanını husûsî bir gözle süzen bir evlâd haliyle" izleyen *Yeni Mecmua* yazarı, "İnsana iliklerine kadar mazlûm bir kitlenin feryâdı hissini" veren İdare Heyeti raporunun, üyeler arasında şiddetli tartışmalara neden olduğunu, Ocağın üç bini aşkın üye sayısı dikkate alındığında katılımın yüksek olmadığını ve "kongrenin bütün havasında bir yeniliğin ve toyluğun çiğ parlaklığı"nın hissedildiği

57 "339 Senesi Kongresi'nin Mâbadi", s. 487.

58 "339 Senesi Kongresi'nin Mâbadi", s. 484.

belirtmektedir. *Yeni Mecmua*'nın Türk Ocakları'na üyelik konusundaki yaklaşımı nicelikten çok, nitelikli ve seçkin bir azınlığa yer vermek yönündedir ve bu kaygı "Bütün bir memleket milliyetperver olsun... Bu kanâatteyiz. Fakat bütün bir memleket kendini Ocaklı zannetmesin. Ve Ocak her an büyük bir ümid ve istikbal olabilmek kudretini muhâfaza etsin"⁵⁹ şeklinde ifade etmektedir.

2. Türk Ocakları Birinci Umûmî Kongresi (1924)

23-25 Nisan 1340 (1924) tarihlerinde yapılan Türk Ocakları Birinci Umûmî Kongresi'ne 64 delege katılmıştır. Söz konusu tarihte kuruluşun toplam 71 yerde örgütlenmiş olması nedeniyle⁶⁰ eksik temsille başlayan kongreye katılan delegeler, milletvekilleri ve asker-sivil yüksek bürokratlardan oluşmaktadır.

23 Nisan Salı günü başlayan birinci toplantıda, delegelerin bir bölümünün Hamdullah Suphi'yi kongre başkanlığına getirmek istemesine rağmen, Hamdullah Suphi'nin, Türkçülük konusunda gösterdiği faaliyetler nedeniyle önemli bir yere sahip olan Ahmet Ağaoğlu'nu teklif etmesi üzerine, başkanlığa Antalya delegesi Ahmet Ağaoğlu, kâtipliklere ise, Adana delegesi Ferit Celâl (Güven) ve Salihli delegesi Cevdet Beyler oy birliğiyle seçilmişlerdir.⁶¹

Ankara Türk Ocağı İdare Heyeti başkanı Hamdullah Sup-

59 "Türk Ocakları", *Yeni Mecmua*, s. 297.

60 Ankara'da 1340 Senesi Nisanında Toplanan Birinci Türk Ocakları Umûmî Kongresi Zabıtları, Ankara, Yeni Gün Matbaası, 1341, s. 14. Ancak, "Ocaklar Kongresi", *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1924, no. 1105, s. 3'de Kongreye 56 delegenin katıldığından söz edildiğine bakılırsa, Kongre zabıtlarında liste halinde adı geçen delegelerin tümü katılmıştır. *Hakimiyet-i Milliye*, bunu bazı Ocakların söz konusu kongreden haberdar olmamaları ya da delegelerini atamamış olmalarıyla açıklamaktadır.

61 Birinci Türk Ocakları Umûmî Kongresi Zabıtları, s. 4.

hi, kongreyi Ankara ve İstanbul adına davet etmiş olması nedeniyle yaptığı ve Türkçülük ve Türk Ocakları'nın tarihine değindiği konuşmasında "Türk millî cereyânı yabancı memleketlerde yetişen bazı âlimlerin eserlerinden ilham almamıştır. Radloffların, Thomsenlerin Türkiyyâtı, tıpkı Yunaniyyât ve Mısıriyyât gibi doğrudan doğruya soğuk bir ilim endişesinden doğan bir tetkikten, bir taharriden ibarettir. Bu kitapları vücûda getirenler bizde millî cereyânın zuhûrundan çok sonra malûm olmuştur. (...) Bize, dar kalplilerin söylediği gibi, millî cereyânı yabancılar değil, kendi şairlerimiz, kendi âlimlerimiz verdi. Bunun için millî fikir ve Türk Ocağı cihanşümûl bir cereyândan hayat ve kuvvet almıştır"⁶² demektedir.

Hamdullah Suphi'ye göre, Türk Ocakları'nın "lisan hududlarını istilâlara karşı korumak"la belirlenen "maneyi Türk vatanının bekçiliği" ve yeni Türk Devriminin bekçiliği olmak üzere iki temel görevi vardır. Özellikle kayıtsız ve şartsız millet egemenliği ilkesi, korunması gereken "devrimler" arasında ilk sırayı almaktadır.⁶³ Türk ulusunu "batı âilesinin bir evlâdı" olarak tanımlayan Hamdullah Suphi, Ocakların "dar milliyetperverlik" gütmemediğini belirtmektedir. Ancak Türk Ocakları'nı "Türk vatanında yeni imânı, yeni medeniyeti, hayat aşkını, zevki, refâhı, umrân ve intizâmı, medresenin mezhep ihtilâflarıyla parçaladığı bütün Türkler arasında kardeşliği, birliği vaz' ve telkin eden mâbedler"⁶⁴ olarak tanımlamasından anlaşılacağı gibi, "Bütün Türklük" teması siyasal içeriginden arındırılmış olarak sunulmak istenmesine rağmen yine de varlığını sürdürmektedir. Öte yandan F. Tachau'nun da belirttiği gibi, kongre sırasında büyük ölçüde değişikliğe uğrayan Türk Ocakları Ya-

62 A.g.e., s. 5.

63 A.g.e., s. 5.

64 A.g.e., s. 5.

sası'nın 2. maddesinin "Bütün Türklük" açısından aynen bırakılması da söz konusu yaklaşımda, belirgin bir değişiklik olmadığını açık bir anlatımdır.⁶⁵ Gerçekten de, Türk Ocakları'nın 1918 tarihli yasasında yer alan amaçlarına, yapılan öneri ve tartışmalar sonucu "... medenî ve sıhhi tekâmüle çalışma" kaydı da eklenmiştir.⁶⁶ Hamdullah Suphi, kongre münasebetiyle, "parça parça olmuş Türk Dünyası"ndan "anayurda, istiklâl bayrağının gölgesine" dönenleri selamladığı konuşmasında "Burada Anadolu'da tekrar toplanıyoruz, burada yeni bir tahammür devri geçireceğiz. Burada lehçeler birleşecek, simâ farkları ortadan kalkacak. Yeniden tarihin kayd ettiği o değişmez Türk kudretini kendi ruhlarımızın içinde biriktireceğiz"⁶⁷ diyerek, yeni Türk devleti ve rejimine "Bütün Türklük" açısından yönlendirici bir misyon yüklemektedir.

Bu arada, daha sonraki yıllarda yapılacak tüm Türk Ocakları Kurultaylarında gelenek halini alacak ve kimi zamanda gerginlik konusu haline gelecek olan Türkçülüğe hizmet etmiş kişilerin "selamlanması" uygulamasının Sandıklı delegesi İzzet Ulvi tarafından teklif edilmesi üzerine, "selamlanacak" kişilerin seçimi konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ankara delegesi ve Adliye Vekili Necati, İzmir delegesi ve Maarif Vekili Vasıf, ve Garbi Karaağaç delegesi Ahmet Hidayet selam gönderilecek kişiler arasında unutulmuş olursa bunun olumsuz etki yaratacağı gerekçesiyle, Türklüğe hizmet edenlerin genel olarak selamlanmasının daha uygun olacağını savunmuşlardır. Sonuçta Çanak-kale delegesi Samih Rifat, bu iki görüşü uzlaştırarak, gazetelerde Türklüğe olumlu katkıları olanların genel bir biçimde selamlanırken, Kongre tarafından saptanacak bazı isim-

65 Frank Tachau, "The Search For National Identity Among The Turks", s. 171.

66 Birinci Türk Ocakları Umûmî Kongresi Zabıtları, s. 33.

67 A.g.e., s. 10.

lerin de özel olarak belirtilmesini önermiş ve bu görüş çoğunlukla kabul edilmiştir.⁶⁸ Yine toplantıda daha sonraki kurultaylarda geleneksel bir biçimde tekrarlanacak olan Cumhurbaşkanlığı ziyaretinin, özellikle uzak bölgelerden gelenler tarafından yapılması kararlaştırılarak taşra delegelerinin onurlandırılması söz konusudur.⁶⁹

Türk Ocakları'nın yeniden örgütlenme girişimleri, Ocakların faaliyetlerinin etkin bir biçimde yürütülmesi için belirli bir gelir sağlama konusunu da gündeme getirmiştir. Hamdullah Suphi, Türk Ocakları'nın harsa, bilim ve güzel sanatlara ilişkin faaliyetlerinin Ocağı "cazip" kılmada yeterli olmadığını belirterek, yasada bu yönde değişiklikler yapılmasını istemektedir.⁷⁰ Mersin delegesi Besim Bey ise, Ocağın bina gereksiniminin karşılanması için BMM'ye başvurulmasını önermiş ve kabul edilmiştir.⁷¹

Nizâmnâmenin incelenerek kongrenin onayına sunulmasını sağlayacak encümenin seçimi sırasında Adana delegesi Ferit Celal'in "nizâmnâme" sözcüğü yerine "yasa" sözcüğünün kullanılması yönündeki müdahalesi olumlu karşılanmış ve yapılan seçimde Encümene Hamdullah Suphi, Hakkı Tank (Us), Samih Rifat, Kemalettin Sami Paşa, Muhiddin Baha (Pars) seçilmişlerdir.⁷² Malî Heyet ise Akhisar delegesi Reşat, Buldan delegesi Mazhar Müfit (Kansu), Tarsus delegesi Niyazi, Edirne delegesi Faik (Kaltakkıran) ve Yalvaç delegesi Mukrim Beyler gizli oyla seçilmişlerdir.⁷³

68 "Ocaklar Kongresi", *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1924, no. 1105, s. 3.

69 *Birinci Türk Ocakları Umûmî Kongresi Zabıtları*, s. 21-22. Cumhurbaşkanını ziyaret edecek heyete Hamdullah Suphi, Ahmet Ağaoğlu (Antalya), Ferid Celal (Adana), Ruştü (Demirci), Orhan Sami (Eğridir), Azmi (Ayvalık), Dr. Mustafa (Elaziz) seçilmişlerdir.

70 *A.g.e.*, s. 22.

71 *A.g.e.*, s. 23.

72 *A.g.e.*, s. 27.

73 *A.g.e.*, s. 29.

24 Nisan'da yapılan ikinci toplantı, Kongre başkanının, yapılan ziyaret sonrasında Cumhurbaşkanının Ocak üyelerine selamlarını gönderdiği ve "yeni Türk devletinin oluşmasında en çok Ocaklara güvendiği", "hükümetin hiçbir zaman Ocaklara bigâne kalmayacağı"⁷⁴ şeklindeki mesajını iletmesiyle başlamıştır.

Yasa Encümeni başkanı Hamdullah Suphi, maddelerin görüşülmesine geçmeden önce Ocak teşkilâtı üzerine görüşlerini belirten bir konuşma yapmıştır. Yasa Encümeni'ne göre Ocak teşkilâtı iki ana bölümden oluşmalıdır. Bütün Ocakları ilgilendiren "genel teşkilât", senede bir kez tüm şubelerin delegelerin katılımıyla oluşan Genel Kongre, Merkezî Heyet, yıl sonunda Merkezî Heyete ait hesapları bir raporla genel kongreye verecek olan üç kişilik Murakabe Heyeti ve üye sayısı 10-40 arasında değişen ve ömür boyu seçilmiş Hars Heyetinden oluşmaktadır.⁷⁵

İkinci bölüm ise, "özel teşkilâttır" ve mahallî kongreler, mahallî idare heyetleri ve mahallî idare heyetleri tarafından seçilen Murakabe ve Bütçe heyetlerinden oluşmaktadır. Ayrıca İdare heyetleri tarafından seçilecek uzman encümenler, iktisat, sağlık ve spor gibi alanlarda faaliyet gösterecektir. Hamdullah Suphi, Encümenin değiştirdiği ve Merkezi Heyet için büyük yetkiler veren maddelerin, yasanın tümüyle uygulanması ve kimi şubelerde gözlemlendiği gibi Ocağın bir irtica merkezi olarak kullanılması suistimallerine karşı korunması gibi gerekçelerden kaynaklandığını belirtmiştir.⁷⁶ Hamdullah Suphi'nin açıklamaları üzerine söz alan Söke delegesi Hoca Esad Efendi ise, batıcı çizgideki Türk Ocakları içinde farklı bir eğilimi yansıtmakta ve ulusal kültürün yalnızca kendi tarihimizden hareketle oluşturulması-

74 A.g.e., s. 29-30.

75 A.g.e., s. 30-31.

76 A.g.e., s. 32.

nı savunmaktadır.⁷⁷

Yasa değişikliği görüşmelerinde, Ocağın işleyişine ilişkin maddelerin Encümenin kararlaştırdığı gibi kabul edilmesine karşın, Türk Ocakları'nın amaç ve niteliğine ilişkin maddeler büyük tartışmalara yol açmıştır. Yasanın 3. maddesinde bulunan "Ocak fırka siyâsetiyle uğraşmaz. Hiçbir Ocaklı Cemiyeti siyâsî emellerine âlet edemez" kaydı, Ocağın geçmişte olduğu gibi yeni rejimde de siyaset dışı tutulması eğiliminin bir kez daha sorgulanmasına neden olmuştur. Bu tartışmalarda Bursa delegesi Osman Şevki (Uludağ) gibi, maddenin daha ayrıntılı sınırlandırmalar getirmesini ve son seçimlerde de örneği görüldüğü gibi, bazı milletvekillerinin parti adına yürüttüğü çalışmalarının üyeler arasında gerginliğe yol açması nedeniyle maddeye "intihâbâtla da uğraşmaz" kaydının eklenmesini savunanlar olduğu gibi, devrimlerin öncülüğünü ve savunuculuğunu yapmanın özünde siyasetle uğraşmak anlamına geldiğini ileri sürenler de bulunmaktadır.⁷⁸

Hamdullah Suphi, Türk Ocakları'nda "diğer milletlerin rekabeti ortasında Türk milletini teşhiz etmek, ikâz etmek"⁷⁹ amacıyla, "milliyet siyâseti" güdüldüğünü ve Ocakta yasak olanın "zümre ve fırka siyâseti" olduğunu belirtirken, "Olabilir ki Ocağın içtimâî siyâseti tevzi ve tâyin ettikten sonra tesbit edilecektir. İçtimâî siyaset vardır, fırka siyaseti yoktur"⁸⁰ demektedir. Silifke delegesi Emin Bey ise, karşıt bir anlayışın sözcülüğünü yapmakta, her bölgede Ocak üyelerinin o bölgenin aydınlarından oluşması nedeniyle siyâsetin de yönlendiricisi olacaklarını ve bu nedenle "fırka siyâseti"ni yasaklamanın sakıncalı olduğunu savun-

77 A.g.e., s. 33.

78 A.g.e., s. 33.

79 A.g.e., s. 33.

80 A.g.e., s. 33.

maktadır. Susurluk delegesi İhsan Bey de aynı görüşü izleyerek, Ocağın bir yandan “Türk milletinin medenî tekâmülünden” sorumlu olduğunu vurgularken, öte yandan da gelecekte, Cumhuriyet’in ya da Tevhid-i Tedrisat gibi “reformların” aleyhinde olacak bir siyasal partinin karşısında siyasetle uğraşmama ilkesinin yerleştirilmeye çalışılmasının sakıncalarına dikkat çekmektedir.⁸¹ Hamdullah Suphi ise, Türk Ocakları’nın geçmişte de bu tür tehlikelere maruz kaldığını hatırlatarak, Saraya ya da Damat Ferit hükümetine karşı çıkan kuruluşun, “fırka siyâseti” değil, “millet ve mefkûre siyâseti” güttüğünü belirtmektedir.⁸² Yusuf Akçura, siyasetin her kişi ve toplulukta bulunduğunu ve bu tür yasaklayıcı formüllerin yalnızca yasalarda kaldığını, kişilerin kendi adlarına Ocak dışında istedikleri görüşleri savunabileceklerini, ancak “zümre adına” faaliyetinde bulunamayacaklarını savunmaktadır.⁸³ Yasa Encümeni’nin maddesini esas itibarıyla uygun bulduğunu belirten Yusuf Akçura, ufak bir değişikliklerle, “Türkçe konuşan” kaydının da eklenmesini, çünkü Türk olmamasına rağmen Türkçe konuşmayanların da bulunduğunu belirtmektedir.⁸⁴

Tarsus delegesi Niyazi Bey’in, Ocağının kongrede savunulmak üzere gönderdiği talimatnâmede “Türk harsını kabul ettiğini söyleyen” öteki unsurların Ocağa alınmamasını arzu ettiğini iletmesi üzerine, konuya bilimsel açıdan açıklık getirmek isteyen Samih Rifat, milliyet konusunda “hars birliği” ve “mekûre birliği”ni temel alan iki yaklaşımın bulunduğunu, Türklüğü kan birliği ile açıklamanın, Bulgarlar ve Macarlar gibi Turan ırkından olan kimi ulusları aynı milliyetten kabul etmek sonucuna varacağını savunmaktadır. Sa-

81 A.g.e., s. 34-35.

82 A.g.e., s. 35.

83 A.g.e., s. 36-37.

84 A.g.e., s. 43.

mih Rıfat'a göre, aynı "dil âilesi"nden olan Türkler ve Macarlar arasında hiçbir "mefkûre birliği" bulunmamaktadır. Sandıklı delegesi İzzet Ulvi Bey ise, Encümenin getirdiği "harsen Türk" kaydının "Osmanlılığa benzer bir teşkilât"a yol açacağını, Türk olmayan unsurların çıkar nedeniyle kendilerini "harsen Türk" olarak tanımlaması sonucu Ocaklara üye olanların niteliğinin değişeceğini ileri sürmektedir.⁸⁵ Tartışmalara bir son vermek amacıyla kürsüye gelerek konuşmasına "Esas cedler, ırk, kan değil, seciye, şuûr, terbiye, bir kelime ile hars ve zihniyettir"⁸⁶ şeklinde başlayan Hamdullah Suphi, "Ocakların temsil vazifesi yoksa, kendi ateşimizle kuvvetimize kendimiz güvenmiyoruz demektir"⁸⁷ diyecektir. Hamdullah Suphi, Niyazi Bey'in "Halkın Türk dediği adam mutlak Türktür"⁸⁸ savına karşılık, "Halkın Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşayan Türk asıllı bazı unsurları, Laz, Çerkez, Kürt vb. adlar altında ayrıma tâbi tuttuğunu, bu nedenle böylesi bir ölçütün esas alınmasının zararlı sonuçlar doğuracağını belirtmekte, Türk Ocakları'nın görevinin Türklerin sayısını azaltmak değil; artırmak olduğunu savunmaktadır.⁸⁹ "Anadolu'nun başında Abazanın, Gürcünün, Çerkesin ne afat olduğunu hepimiz biliyoruz. Biz demedik ki Anadolu'ya hangi muhâcir gelirse köylümüz ona, işte kardeşimiz geldi diye bir kabul gösterebilirsin. (...) Şimdi bir mesele var. Esas düstûru, tarifi intihâp edeceksiniz. Irk, kan Türkçülüğü mü istiyorsunuz? Bir de kan alıp tahlil için kimyagerlere göndereceksiniz, yüzde beş Ermeni, on altı Rus bilmem ne nispette Çerkes, Arnavut ve Türk kanı var diyecekler. İki yoldan birini intihâp etmek lazımdır. Ya ırkı

85 A.g.e., s. 43-45.

86 A.g.e., s. 45.

87 A.g.e., s. 46.

88 A.g.e., s. 46.

89 A.g.e., s. 50.

kabul edeceksiniz, ya harsı”⁹⁰ diyerek bu ölçüte göre, kendisinin Çerkes, Vasıf Bey’in de Kürt olarak kabul edileceğini ileri sürmektedir. Sinop delegesi Kemaleddin Sami Paşa ise, “Türkleştirmek vazifesini Kanun-ı Esasîyemize bırakacak olursak çok tuhaf olur” görüşünü savunarak, farklı Türk tanımlamaları nedeniyle Sinop’da Rıza Nur’un başkanlığında-ki Türk Birliği ve Türk Ocağı olmak üzere iki merkez oluştuğunu açıklamaktadır.⁹¹

Tartışmalara son vermek için toparlayıcı bir konuşma yapan Kongre Başkanı Ahmet Ağaoğlu, ulusçuluk akımının izlediği amaçlardan birinin de ulusal kimliği oluşturmak ve geliştirmek olduğunu ve Türk Ocakları’nın bu yönde hareket etmek zorunda bulunduklarını belirtmiş, madde Encümenin önerdiği biçimiyle çoğunlukla kabul edilmiştir.⁹²

F. Tachau’ya göre, kongre sırasında Türk’ün tanımına ilişkin bu tartışmalar, Turancı yaklaşım ile, yeni Kemalist rejimin temel bir çelişkisini ortaya çıkarmaktadır. Ernik ölçütün temel alınması durumunda mantıksal bir biçimde Orta Asya’nın Türk unsurları ile ortak köken iddiaları bir kez daha gündeme gelirken, Anadolu’da yaşayan Çerkes, Laz, Kürt ve benzeri unsurlar tanım dışı kalacaktır. Oysa güçlü bir devlet kurmak amacıyla Anadolu’ya çekilen yeni Kemalist rejim, “Bütün Türklük” arzularını canlı tutacak, ya da en azından yabancılaşmayı artıracak uygulamalardan sakınmak zorundadır.⁹³ F. Georgeon ise, Kongre sırasında “saf Türk” anlayışı ile daha esnek, ancak aynı zamanda daha özümleyici bir yaklaşımın, başka bir anlatımla kültür ve zihniyet temelinde yükselen bir Türk tanımının karşı karşı-

90 A.g.e., s. 47.

91 A.g.e., s. 52. Türk Birliği, *Güzel Yurd* adlı 15 günlük bir dergi de yayınlamaktadır.

92 A.g.e., s. 55.

93 F. Tachau, “The Search For National Identity Among The Turks”, s. 172.

ya geldiğini savunmakta; 1924 tarihli Türk Ocakları Ni-zâmnâmesi'nde üye olmak konusunda hiçbir dil ya da din koşulunun getirilmemiş olmasını bu anlayışın bir uzantısı olarak ele almaktadır.⁹⁴

25 Nisan 1340 (1924) tarihli üçüncü toplantıda yine Oca-ğa üyelik koşullarını belirten 6. madde üzerinde yoğun tar-tışmalar yapılmıştır.⁹⁵ Maddedeki "muayyen meslek" kaydı-nın "mevki-i içtimâiyye" olarak anlaşıldığını belirten Samih Rifat, "mektepli" 18 yaşındakilerin de bu koşulu yerine ge-tirdiklerini savunmaktadır.⁹⁶ Öte yandan işçilerin, hatta erle-rin bile üye olarak alınmaları gerektiğini savunan delegeler karşısında "Burada maksat uşak olanlardır, kendi irâdeleriyle hareket etmeyenlerdir"⁹⁷ şeklinde açıklama yapan Samih Rifat, Yusuf Akçura'nın "Uşaklık bir nâkısadır mıdır?"⁹⁸ soru-suyla karşılaşacaktır. Bu arada, "üstün ırk" mitosuna uygun bir biçimde bedensel özürlü olanların üye olmamalarını tek-lif eden delegelere de rastlanmaktadır.⁹⁹ Yusuf Akçura'yla benzer bir görüşü dile getiren Aydın delegesi Mazhar Müfit de söz konusu madde ile getirilen kısıtlamaların, Ocakların halkçılık anlayışı ile çeliştiğini ileri sürmektedir.¹⁰⁰

Samih Rifat, "uşak" konumunda olanların üye olarak ka-bul edilmesi durumunda seçimlerde çoğunluğu ellerinde bulundurarak, sonuçları etkileyebileceklerinin, hatta söz konusu maddenin Encümende görüşülmesi sırasında "mevki-i içtimâiyyesi olması" kaydının da ilâvenin tartışıl-

94 François Georgeon, "Nationalisme Et Populisme En Turquie: L' Experience Des Foyers Turcs (1912-1931)", *Gözetim* 2 Mart 1983 tarihli 2. toplantısına sunulan tebliğ, s. 3.

95 *Birinci Türk Ocakları Umûmi Kongresi Zabıtları*, s. 57.

96 *A.g.e.*, s. 57.

97 *A.g.e.*, s. 58.

98 *A.g.e.*, s. 58.

99 *A.g.e.*, s. 58.

100 *A.g.e.*, s. 60.

dığını, ancak daha sonra bunun “soyluluk” anlamında kabul edileceğinin düşünülmesi üzerine vazgeçildiğini açıklamıştır.¹⁰¹ Üye olma koşulları konusunda savunulan bir başka görüş de, erlerin Ocağa kabul edilmelerinin, ordudaki ast-üst anlayışını zedeleyeceği ve mevcut askeri yasalarla çelişeceği yönündedir. Buldan delegesi Mazhar Müfit, askerlikte temel ilkenin emre itaat olduğunu, bu nedenle astların üstlerinden bağımsız karar veremeyeceklerini savunmaktadır.¹⁰² Hamdullah Suphi’nin, bu konuda subayların Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasındaki yararlılıklarına değinerek üye alınmalarını talep etmesi üzerine,¹⁰³ Necati Bey, Ankara Türk Ocağı’na üye olmak isteyen ihtiyat zabitlerinin kabul edilmediğini hatırlatacaktır. Gerçekten de Hasan Rıza Soyak, daha 1924 yılında TBMM Muhafız kıtasından bazı subayların Türk Ocağı’na üye olmak istediklerinde, bu subaylar için ırk açısından soruşturma yapılarak saf Türk olup olmadıklarının saptanmak istenmiş olduğunu, bunun da Muhafız Kıtası Komutanı İsmail Hakkı Bey (Tekçe) başta olmak üzere subayların sert tepkisine yol açmış bulunduğunu anlatmaktadır.¹⁰⁴ Ocaklara üye kabulü konusunda seçkin bir anlayış sergileyen Hamdullah Suphi, bu konuda şunları söylemektedir: “Ocak bir misyoner müessesesidir. Ameleyi aldınız mı, ertesi gün Ocak sosyalist bir kulüp olur. (...) Türk Ocağı bugüne kadar muayyen bir mefkûreyi neşr eden bir müessese olmak dolayısıyla ancak kendi maksatlarını telkine yarayacak seviyede olanları alabilir. Türk Ocağı’nın köylüye, ameleye, nefere karşı vazifeleri vardır. Fakat onları mesâisine teşrik edemez. Bu müessese lâletta-

101 *A.g.e.*, s. 61.

102 *A.g.e.*, s. 62.

103 *A.g.e.*, s. 68.

104 Çetin Yetkin, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi, 1930-1945*, Altın Kitaplar, Ankara, 1983, s. 57.

yin sokaktan adam alamaz. Ocak çiftçiye, ameleye karşı lâkayd değildir. Bilâkis kendisini onlar hakkında daima vazifedâr addetmiştir. (...) Fakat azâyı ancak gayeye hizmet edebilecek kimseler arasından alırız.”¹⁰⁵

Birinci Kongrede alınan önemli bir karar da, süreli bir yayının organının Merkezî Heyet tarafından çıkarılmasıdır. Bu konuda daha önceki dönemde çıkarılan *Türk Yurdu* dergisinin yeniden yayımlanmasını savunan delegelerin karşısında, kimileri de söz konusu dönemde Ocakların yeni bir dergiye gereksinimi bulunduğunu savunmaktadır. Hamdullah Suphi, 1339’da birkaç nüsha olarak çıktıktan sonra, Yusuf Akçura’nın seçimlerle ilgilenmesi sonucu yayımına ara verilen *Türk Yurdu*’nun bir yandan 1912’de Türk Ocağı açıldığında ilk duyuran dergi olması, öte yandan da abonelerin hâlâ bu yönde isteklerini belirtmeleri nedeniyle, Ahmet Ağaoğlu ise, derginin batılı bilim adamları tarafından aranan nitelikte bir dergi olduğu gerekçesiyle yeni bir derginin gereksizliğini ileri sürmektedirler.¹⁰⁶ Maarif Vekili ve İzmir delegesi Vasıf Bey, *Türk Yurdu*’nun yayımlanması durumunda Bakanlığın da desteğini alacağını ve dünya çapında ününün yanı sıra, gençlik üzerinde büyük etkisi bulunan ancak o ana dek özel bir dergi niteliğini de taşıyan *Türk Yurdu*’nun bu yeni dönemde Ocağın resmi yayın organı haline dönüşeceğini belirtmektedir.¹⁰⁷ Mustafa Kemal Paşa delegesi Muhiiddin Baha Bey ise, farklı bir yaklaşımla, derginin Türk Ocağı ismini taşımasını savunarak, “Bize bu kadar yakın bir isim dururken mâziyi takdisen onu çıkarmayı muvâfık görmüyorum. *Türk Yurdu*’nu herkes bilmez. Sonra *Türk Yurdu* ilmi bir mecmûa idi. Bizim mecmûamız Ocakların faaliyetinden bahs olacaktı. Merkez Heyeti emir ve işâretiyle mu-

105 Birinci Türk Ocakları Umûmî Kongresi Zabıtları, s. 65.

106 A.g.e., s. 74.

107 A.g.e., s. 76-77.

kabil yazılar yazacaktır. Bu mesele de hedeflerimiz de ayrıdır. Binaenaleyh *Türk Yurdu*'nu ayrıca ilmî bir mecmûa olarak çıkaralım" demektedir.¹⁰⁸ Yapılan oylama sonucu derginin "Türk Yurdu" adı altında çıkarılmasına karar verilmiş, bunun üzerine Yusuf Akçura, imtiyaz hakkını Türk Ocağı İdare Heyeti'ne bırakmıştır.¹⁰⁹

Birinci Kongrede alınan karar üzerine yayımlanmaya başlanan *Türk Yurdu*'nun ilk sayısında, Hamdullah Suphi, Türk Ocakları'nın "harsî ve ilmî" faaliyetlerini saptayacak ve Türk ulusunun "harsî birliği"ne çalışacak olan derginin, aynı zamanda ".... Garp medeniyetini benimseyen ve bütün kurtuluş çârelerini o medeniyetin bize intikalinde görenlerin, Türk milletini, Garp milletleri ailesine sokmak isteyenlerin bir telkin vâsıtası"¹¹⁰ olduğunu açıklamaktadır. Bu bağlamda *Türk Yurdu*, "Türk milletini geri çekmek isteyen bütün irticâlara karşı hayatî fikirlerin bir ictihâd vasıtası"¹¹¹ olarak yayımlanmaktadır. Müdürlüğünü Nihad Bey'in yaptığı dergi, Ankara'da Yeni Gün matbaasında basılmaktadır. "İştirak" hakları bitmeyen eski abonelerin bu haklarının saklı tutulması,¹¹² derginin geçmişle olan sürekliliğini koruma konusunda gösterdiği özenin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

25-26 Nisan gecesi yapılan dördüncü toplantıda, Ocağın işleyişine ilişkin maddeler Encümenin hazırladığı biçimiyle kabul edilmiştir. Öte yandan kongrenin ilk gününde söz konusu edilen ve Türkçülük hareketine hizmette bulunan ya da Türk Ocağı'na yararlı olan kişilerin "selamlanması" konusunda Hamdullah Suphi'nin açıkladığı ve Mehmet Emin (Yurdakul), Ziya Gökalp, Halide Edip (Adivar), Hü-

108 A.g.e., s. 77.

109 A.g.e., s. 88.

110 Hamdullah Suphi, "Başlangıç", *Türk Yurdu*, C. 1, no. 1, Teşrin-i sâni 1340, s. 1.

111 A.g.e., s. 1.

112 A.g.e., s. 1.

seyinzade Ali (Turan), Necip Asım (Yazıksız), Veled Çelebi (Izbudak), Müze Müdürü Halil Ethem (Eldem), Hüseyin Hüsameddin (Yasar), Darülfünun müderrislerinden Şemseddin (Günaltay), Köprülüzade Fuat, Celâl Esad (Arseven), İzmirli Necip (Türkçü) ve Fuad Raif'den (Köseraif) oluşan liste üzerine oldukça şiddetli tartışmalar çıkmıştır.¹¹³

Türk Ocağı'nın ilk kurulduğu dönemde maddi yardımda bulunan Hüseyin Cahit (Yalçın), Necip Ali'nin (Küçük) Türklüğe hizmetlerini övdüğü Enver Paşa, Halis Turgut, Ömer Seyfeddin, Ali Canip, vb. kişilerin listede bulunmamasını eleştiren delegelere karşı, Encümenin ölçüt olarak, "ilim, sanât ve hars sâhasında" hizmet verenleri dikkate aldığı belirtilmektedir.¹¹⁴ Halide Edip'in Türkçülük hareketi içinde yer almadığını ileri süren İzmir delegesi ve Maarif Vekili Vasıf Bey'e karşı çıkan Hamdullah Suphi, "Yeni Turan yazarını" savunarak, "Memleketimizde kaç kadın vardır ki Halide Hanım gibi beynelmilel bir şöhreti olsun. (...) Senelerden beri Ocağınızın azâsı olan kadınlar arasında ve bütün memlekette, istisnâ mevkiini bildiğiniz bu kadını nasıl cetvelden çıkarınız, bu mümkün mü?"¹¹⁵ demektedir. Yusuf Akçura ise, siyasal görüşleri açısından muhalifi olmasına rağmen Türkçülük fikrinin yaygınlaşmasında önemli bir yeri olan *Tanin* gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit ile birlikte, "birbirinden Cenup ve Şimal kutbu gibi uzak" olan Ahmet Ferit (Tek)'in de listeye dahil edilmesinin bir tür denge oluşturacağını ileri sürmektedir.¹¹⁶ Tartışmaların uzaması üzerine yalnızca o'yla özgü olmak üzere genel nitelikli bir beyanname hazırlanarak Türklüğe ve Türk Ocakları'na hizmet edenlerin tümüne "selam" gönderilmesi ve gelecek yıl için Hars

113 Birinci Türk Ocakları Umûmî Kongresi Zabıtları, s. 93

114 A.g.e., s. 94.

115 A.g.e., s. 96.

116 A.g.e., s. 100.

Heyeti'nin bir liste hazırlaması kararlaştırılmıştır.¹¹⁷

Birinci Kongre sonunda yapılan seçimlerde Merkez Heyeti asil üyeliğine Necati, Hamdullah Suphi, Vasıf, Alaeddin, Rıdvan Nafiz (Edgüer), yedek üyeliğe, Ağaoglu Ahmed, Mahmud Celâl, Nebizade Hamdi (Ülkümen), Mimar Hikmet (Koyunoglu), Dr. Şükrü, Baytar Cevdet, Dr. Refet, Darülmuallim müdürü Refet Beyler, Murakabe Heyeti'ne Nüfus müdür-ü umûmîsi Abdülmuttalip, muhasebeci Halid, Ajans müdür muavini Cevdet Beyler; Hars Heyetine ise, Fevzi Paşa, Ağaoglu Ahmed, Hamdullah Suphi, Ziya Gökalp, Halide Edip, Köprülüzade Fuat, Mehmed Emin, Akçuraoglu Yusuf, Hüseyinza-de Ali, Niyazi, Müze müdürü Halil, Veled Çelebi, Samih Rifat, Yahya Kemal, Necip Asım, Ressam Şevket (Dağ), Celal Esad, İzmirli Necip, Rıza Nur çoğunlukla seçilmişlerdir.¹¹⁸

Türk Ocakları Birinci Kongresi'nin tarihsel önemi basın ve yayın organlarında geniş bir biçimde yer alacak, *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde, "Bütün Türk âleminde ilk keredir ki Türk gençliği ve Türk münevverleri muâyyen bir teşkilât etrafında toplanarak müşterek gayelerin istihşâlini hedef it-tihâz ediyorlar"¹¹⁹ denilecektir. Söz konusu yazıda Türkçülüğün üç düşmanı olarak 'Osmanlılık ideolojisine sahip olanlar', 'münevver kozmopolitçiler' ve 'beynelmileliyetçiler' gösterilmekte ve bütün ulusun Türkçülük etrafında toplanmış olduğu belirtilmektedir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ise, kongre nedeniyle "Milletin bütün müstakbel ümitleri Türk Ocakları etrafında toplanmış olan Türk gençliğine mâtustur"¹²⁰ şeklindeki açıklamasıyla Türk Ocakları'na verdiği önemi açıklayacaktır.

117 *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Nisan 1924, no. 110.

118 *Birinci Türk Ocakları Umûmî Kongresi Zabıtları*, s. 115-116. *Babaltı*, 28 Nisan 1340, no. 1485.

119 "Türk Ocakları Kongresi", *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Nisan 1924, no. 110.

120 A.g.e.

Bu dönemde Türk Ocakları'nın izlemesi gereken faaliyet programı konusunda Yusuf Akçura, Ocakların öncelikle birer kültür kuruluğu olduğu yönündeki anlayıştan farklı bir yaklaşımın sözcülüğünü yüklenerek, Ocakların iktisâdî alanda da faaliyette bulunması gerekliliğini vurgulamaktadır. Yusuf Akçura'ya göre, Ocaklar ilmî ve harsî nitelikli faaliyetlerinin ötesinde konferanslar, kurslar yoluyla, hatta bizzat iktisâdî etkinliklerde bulunarak katkıda bulunmalıdırlar.¹²¹

Kânun-ı evvel (Aralık) 1340'da (1924) Zonguldak Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansta Akçura, ülkedeki şirketlerin yabancıların ya da azınlıkların elinde olduğunu ileri sürerek, "... ben Garp sermâyesinin Türkiye'ye girmesine taraftarım; fakat sermâye Türk tâbiyyetini kabul ederek, tâbir-i diğerle Türk menfaatine tamamen tevâfuk etmek şartıyla (bittabîi sermâyedârların da menfaatleri mevcut olmak üzere) girmelidir. (...) Öteden beri taşıdığım bir fikr-i sâbit vardır: Türkiye'nin istiklâli, ancak Türkiye'yi istismâr eden sermâyenin Türk olmasıyla kâimdir. Diğer istiklâl, ancak istiklâl-i siyasî olabilir; ancak ve ancak istiklâl, istiklâl-i iktisâdîdir. (...) Ocaklar bu hususda bir nevi pişdâr müfrezelerdir. Ocaklarda yakın zamanlara kadar millî fikir, ideal, edebî ve felsefî kısımda tenviş ediyordu. Bundan sonra iktisâdî kısımda temerküz eylemelidir"¹²² demektedir. Sermayenin olduğu kadar, şirketlerde çalışan teknik personelin de Türk olması gerektiğini savunan Yusuf Akçura, İstanbul'daki tramvay ve elektrik şirketlerinin Cumhuriyet'in ilanından sonra kadrolarını Türkleştirdiğini belirtmektedir.¹²³

Yusuf Akçura'nın sözünü ettiği "iktisâdî alanda faaliyet" anlayışı, az sayıda da olsa bazı şubelerin girişimlerine yol açmıştır. Bu konuda *Türk Yurdu*, "faaliyetlerinin ilk safında

121 François Georgeon, *Aux Origins Du Nationalisme Turc*, s. 83.

122 "Türk Ocakları Şuûnu", *Türk Yurdu*, C. I; no. 4; Kânun-ı sâni 1340, s. 338-339.

123 A.g.e., s. 339.

halkın memleket iktisâdiyyâtına hâkim olmasını” amaçlayan Maraş Türk Ocağı’nın, altının Türkiye sınırlarından dışarı çıkmasına engel olmak için ülke tüccarlarının “evrâk-ı nakdiyye” ile mal satın almalarını teşvik ettiğini belirtmektedir. Bu teşviklerin etkili olması üzerine İstanbul ve Mersin’le olan ticarete artış sağlanmış ve sermaye sahibi kişilerin biraraya gelerek şirket kurmaları yönündeki telkinler sonucu kurulmuş olan Rençber Birliği Anonim Şirketi çalışmalarına başlamıştır.¹²⁴

Aynı şekilde Buldan Türk Ocağı da, dokuma sanayiinin geri üretim tekniklerinden kurulabilmesi için bir şirket oluşturulması yönündeki çalışmalarda aracılık yapmaktadır.¹²⁵ Bu arada Edirne Türk Ocağı’nın esnaf cemiyetlerinin yardımını sağlayarak, gece çırak mektepleri açılması için gösterdiği çaba, sonuca ulaşmıştır.¹²⁶ Bursa Türk Ocağı Başkam Muhiddin Baha Bey, Türk Ocakları’nın faaliyetlerine ilişkin görüşlerini açıklarken Ocak içinde bir iktisat encümeni, hatta oluşturulacak Türk Ocağı İktisat Şirketi’ne esas olmak üzere bir tasarruf sandığı kurulmasını savunmaktadır.¹²⁷ Bu anlayışın bir uzantısı olarak Bursa Türk Ocağı’nda “genellikle esnâf arasında bir tesânüd ve yakınlaşma” başlatan İktisat Encümeni, “Türk tüccarını ikâz ve irşâd” etme görevini de yüklenmiştir.¹²⁸

124 “Türk Ocakları Şûûnu/Maraş Türk Ocağı”, *Türk Yurdu*, C. 1, no. 1, Teşrin-i sani 1340 (1924), s. 79.

125 “Türk Ocakları/Buldan Türk Ocağı”, *Türk Yurdu*, C. 1, Kânun-ı evvel (Aralık) 1340, s. 245.

126 A.g.e., s. 244.

127 “Türk Ocağı”, *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 76, 15 Teşrin-i evvel 1923, s. 418.

128 “Bursa Türk Ocağı”, *Yeni Mecmua*, C. 4, no. 76, 15 Teşrin-i evvel 1923, s. 418.

EK 12: TÜRK OCAĞI YASASI*

Madde 1- Mart 1328 tarihinde İstanbul'da kurulan Türk Ocağı adlı cemiyetin ilk umûmî kongresi 23 Nisan sene 340 tarihinde Ankara'da toplanarak aşağıdaki maddeleri Ocak yasası olarak kabul etmiştir.

Madde 2- Türk Ocağı'nın maksadı bütün Türkler arasında millî şuûrun takviyesine, Türk harsının meydana çıkarılmasına, medenî, sıhî tekâmüle ve millî iktisâdın inkişâfına çalışmaktır.

Madde 3- Ocak, fırka siyâsetiyle uğraşmaz. Hiçbir Ocaklı Cemiyeti siyasî emellerine âlet edemez.

Madde 4- Her Ocaklı Ocak hâricinde ikinci maddede muharrer gayelere muhâlif olmamak üzere siyasî kanâatine göre çalışmakta serbesttir.

Madde 5- Neslen Türk olan veya hars dolayısıyla tamâmen Türk duygusu ve Türk dîleği besleyen ve mâzileriyle Türklüğe bağlı olduklarını isbât etmiş bulunan her kadın ve erkek Türk Ocağı'na azâ olabilirler.

Madde 6- Ocağa kabul edilecek Türklerin 18 yaşından aşağı olmaması; su-i şöhretle tanınmaması ve mahâll-i haysiyet bir cûnha ile ve cinâyetle mahkûm veya medenî ve siyâsî haklarından mahrûm bulunmaması ve muayyen bir meslek ve mâişete sahip olması şarttır.

Madde 7- Türk Ocağı'na girmek isteyenler en aşağı iki sene-den beri Ocağın azâsı olan iki zâtın tavsiyesiyle İdare Heyetine mürâcaât ederler.

Madde 8- İdare Heyeti tavsiye edifen namzed hakkında tam bir kanâat elde edebilmek için üç ay müddetle tetkikâtta bulunmaya mezûndur. Bu müddetin hitâmında müsbet veya menfi mutlak cevabını verecektir.

Madde 9- Türk olmadıkları halde Türklüğe herhangi bir suretle büyük hizmetleri sebkât etmiş olanlar İdare Heyetinin teklifiyle veya doğrudan doğruya Umûmî Kongre tarafından fahrî azâ intihâp olunabilirler.

Madde 10- Fahrî azâ Ocağın içtimâlarında bulunabilir ve Hars Heyeti müzâkerâtına iştirâk eder.

Madde 11- Şehirdeki her Ocaklı senede en az dört lira, köydeki iki lira vermekle mükelleftir. Bu meblağ senede dört taksitle alınır.

(*) Türk Ocağı Yasası, Yeni Gün Matbaası, Ankara, 1340 (1924).

Madde 12- Aslî azâdan iki zât yeni açılacak bir Ocağın fâideli surette yaşayabilmesi için lâzım gelen bütûn esbâb-ı vesâitin mevcûdiyetini Heyet-i Merkezîyyeye isbât ettikten sonra onun muvafakatiyle bulundukları yerlerde Ocak açabilirler.

Madde 13- Türk Ocağı birdir. Ocaklı bütûn Ocakların azâsıdır.

Madde 14- Seyahat veya vâzife halinde bir aydan fazla bir yer-de kalan Ocaklı tediye edeceği taksidi mahallî Ocağa vermek mecbûriyetindedir. Buradan alacağı makbuz her Ocak tarafından mûteber tutulur.

Madde 15- Türk Ocağının husûsî ve umûmî olmak üzere iki tûrlü teşkilâtı vardır.

Husûsî Teşkilât:

Mahallî Kongre, İdare Heyeti, Murâkabe Heyeti, Bütçe Heyeti.

Umûmî Teşkilât:

Umûmî Kongre, Merkez Heyeti, Murâkabe Heyeti, Hars Heyeti.

Madde 16- Mahallî Kongre:

1- İçtima-ı mahsus reis ve kâtiplerini intihâp,

2- İdare raporunu istimâ ve müzâkere,

3- Ocağın bütçesini tetkik ve tanzim için bir encûmen intihâp,

4- Ocağın bütçesini tasdik eder.

Madde 17- Mahallî kongreler her sene Mart ayının ilk cuma-sında inikâd eder.

Madde 18- Mahallî kongre azânın en az onda üçü hazır bulun-mak şartıyla açılabilir.

Madde 19- İlk içtimâda bu adet temin edilemediği takdirde Kongre bir hafta tehir olunabilir. İkinci içtimâda azânın miktarı-na bakılmayarak müzakerâta başlanır.

EK 13: TÜRK OCAKLARI 1924 YILI KONGRESİ AZÂSI*

Artvin	Rahmî (Eyüboğlu) Bey	(Trabzon) Mebusu
Artvin	Ferit Celâl (Güven) Bey	(Türk Sözü) Gazetesi Sahibi
Akçaşehir	Alâaddin Bey (Akçakoca)	Matbuat Müdür-i Umûmîsi Vekili
Akhisar	Reşat (Kayalı) Bey	(Saruhan) Mebusu
Amasya	Feridun Fikri (Düşünsel) Bey	(Dersim) Mebusu
Antalya	Ağaoğlu Ahmet Bey	(Kars) Mebusu
Ankara	Muştafa Necati (Uğural) Bey	(İzmir) Mebusu
Aydın	Dr. Mazhar (Germen) Bey	(Aydın) Mebusu

(*) Birinci Türk Ocakları Umûmî Kongresi Zabıtları, s. 3-4.

Ayvalık	Azmi Bey	Sabık (Ayvalık) Kaymakamı
Edremit	Süreyya (Örgeevren) Bey	(Karesi) Mebusu
Edirne	Faik (Kaltakkıran) Bey	(Edirne) Mebusu
İzmir	Vasıf (Çınar) Bey	(Saruhan) Mebusu
İsparta	Azmi Bey	Sabık (Ayvalık) Kaymakamı
İstanbul	Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey	(İstanbul) Mebusu
Eskişehir	Akçuraoğlu Yusuf Bey	(İstanbul) Mebusu
Eğirdir	Orhan Sami Bey	(Eğirdir) Kaymakamı
Elazığ	Dr. Saffet Bey	
Elmalı	Ahmet Sâki (Derin) Bey	(Antalya) Mebusu
Ödemiş	Dr. Mustafa Bey	
Üluborlu	Talât Bey	Sıhhiye Vekâleti Kalem-i Mahsus Müdürü
Balıkesir	Nuri (Conker) Bey	(İzmir) Mebusu
Bergama	Osmanzade Hamdi (Aksoy) Bey	(İzmir) Mebusu
Bayındır	Nebizade Hamdi (Ülkümen) Bey	(Trabzon) Mebusu
Bursa	Dr. Osman Şevki (Uludağ) Bey	Binbaşı
Burdur	Hüseyin Baki Bey	(Burdur) Mebusu
Bozhöyük	Rıfat Bey	Ankara Numune Hastanesi Operatörü
Buldan	Mazhar Müfid (Kansu) Bey	(Denizli) Mebusu
Biga	Samih Rıfat Bey	(Biga) Mebusu
Tekfurdağı	Faik (Öztrak) Bey	(Tekfurdağı) Mebusu
Çarşamba	Kemal Bey	Matbuat Başkâtibi
Harpüt	Cevad Bey	Baytar Binbaşı
Denizli	Necip Ali (Küşüka) Bey	(Denizli) Mebusu
Demirci	Rüşdi Bey	Muallim
Dinar	Harun Aliçe Bey	
Zonguldak	Halil (Türkmen) Bey	(Zonguldak) Mebusu
Sarayköy	Rıdvan Nafiz (Edgüer) Bey	Maarîf Heyet-i Teftişîye Reisi
Silifke	Hafız Emin (Inankur) Efendi	(Silifke) Mebusu
Söke	Hoca Esat (İleri) Efendi	(Menteşe) Mebusu
Sinop	Kemalettin Sami Paşa	(Sinop) Mebusu
Sivas	Muttalip Bey	Nüfus Müdür-i Umûmîsi
Sarıkamış	Halis Turgut (Cinlioğlu) Bey	(Sivas) Mebusu
Salihli	Cevad Bey	Anadolu Ajansı Müdür Muavini

Sandıklı	İzzet Ulvi (Aykurt) Bey	(Afyonkarahisar) Mebusu
Susurluk	İhsan (Eryavuz) Bey	(Cebelibereket) Mebusu
Soma	Abidin Bey	(Saruhan) Mebusu
Tarsus	Niyazi Bey	(Mersin) Mebusu
Tosya	Ragıp (Özdemiroğlu) Bey	(Zonguldak) Mebusu
Arapgiri	Hüseyin (Gökçelik) Bey	(Elazığ) Mebusu
Uşak	Besim (Atalay) Bey	(Aksaray) Mebusu
Garbi	Ahmed Hidayet	Hariciye
Karaağaç	(Reel) Bey	memurlarından
Kars	Ömer Bey	(Kars) Mebusu
Kırkkilise	Dr. Fuat (Umay) Bey	(Kırkkilise) Mebusu
Kastamonu	Dr. Fazıl Berk (Tümtürk) Bey	(Açık Söz) Gazetesi
		Ser Muharriri
Konya	Kâzım Hüsnü Bey	(Konya) Mebusu
Kayseri	Ahmed Tevfik (Şatır) Bey	(Kayseri) Mebusu
Kütahya	Nurettin Bey	Binbaşı
Gördes	Hakkı Tarık (Us) Bey	(Giresun) Mebusu
Mersin	Besim (Özbek) Bey	(Mersin) Mebusu
Maraş	Nusret Bey	Divan-ı Muhasebât
		Mûrakıplarından
Mustafa	Muhiddin Baha	Sâbık (Bursa)
Kemal Paşa	(Pars) Bey	Mebusu
Van	Nafi Atuf (Kansu) Bey	Orta Tedrisât Müdürü
Yalvaç	Ahmet Mükerrrem	(Isparta) Mebusu
	(Karaağaç) Bey	
Yenişehir	Ahmed Hamdi Bey	Evkaf Vekâlet
		Muhâsebe Müdürü

3. Türk Ocakları İkinci Kurultayı (1925)

1925 yılı, yeni Türkiye Cumhuriyeti için olduğu kadar, Türk Ocakları için de önemli kararların alındığı bir dönem olmuştur. 13 Şubat'ta Doğu'da Genç Kasabası'na bağlı Pıran'da Şeyh Sait İsyanı'nın başlaması üzerine TBMM'de 4 Mart tarihinde Tahrir-i Sükun Kanunu bağlamında bir dizi önlemin kabulü; isyan bölgesi ve Ankara'da davalara bakmak için iki İstiklâl Mahkemesinin kurulması; Ali Fethi (Okyar) Hükümeti'nin istifası (2 Mart) ile İsmet Paşa'nın

başkanlığında yeni bir kabinenin göreve başlaması (3 Mart); Doğu vilayetlerinin bir bölümünde ilan edilen sıkı-yönetim; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması (3 Haziran); "Şapka giyilmesi hakkında Kanun" (25 Kasım) ve "Tekke ve zâviyeler ile türbelerin ilğâsına dair Kanun"un TBMM'de kabulü (30 Kasım) gibi gelişmeler iç politikanın belli başlı olayları arasında yer almaktadır.¹²⁹ Bu dönemde Türk Ocakları, Musul sorununun halka benimsetilmesi yolunda aracı rolünü sürdürürken, bir yandan da Şeyh Said İsyanı'nda görüldüğü gibi "Hükümet-i Cumhuriyyenin emirlerine âmâde"¹³⁰ olduklarını bildirmekte; kimi bölgelerde irticâyı "lanetlemek" için mitingler düzenlenmektedir.¹³¹

1925 yılı Türk Ocakları'nın hükümet politikası ve buna bağlı olarak CHF ile bütünleşmesi sürecinin de başlangıcını oluşturmaktadır.¹³²

Yine aynı dönemde Türk Ocakları'nın Halkevine dönüş-

129 Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi: 1918-1938*; A.Ü. Basımevi, Ankara, 1973, s. 279-289.

130 *Vakit*, 1 Mart 1341, no. 2578. Orhan Türkoğlu, "Atatürk'te Milli Devlet Anlayışı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, no. 13, Ağustos 1981, s. 72. "... Doğu isyanı neticesi 27.4 1925 günü Ankara Türk Ocağı Merkezinde Mustafa Kemal, Ocaklılara hitaben yaptığı konuşmada Ocağın felsefesini açıklarken şöyle diyordu: "Bu gibi sosyal Ocaklar hep Batı memleketlerinde toplanmıştır. Şimdi Doğu, bu boşluğun cezasını çekmektedir. Türk Cumhuriyeti'nin inkılabı, Ocaklara da yansımaktadır. Doğu'daki hareket çok mutlu bir sonuçla bitmiştir. Şu seferki uğraşma bir ülkü savaşı olarak tanınacaktır. Türk tarihinde askerlerimizi ilk defa ülküleri uğrunda asil bir gayeyle savaşmalarını gerektirecektir."

131 "Şuûn/Türk Ocakları Şuûnu", *Türk Yurdu*, C. 2, no. 7, Nisan 1341, s. 81.

132 Mete Tunçay, "Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 2020-21. Tunçay, *Takrir-i Sükun'u* izleyen dönemde CHF içinde dar bir Türkçülük anlayışının serpiştiğini, 1925 CHF İstanbul Vilayeti Umûmî (...) Kongresinde Makriköy delegesinin Partiye üye kaydına ilişkin tartışmalar sırasında Hristiyanların alınmamasını savundüğünü belirtmektedir. Kemal Karpaz, "The People's Houses in Turkey", s. 56-57. Karpaz, 1925'den sonra daha da güçlenen devlet aygıtının, kültürel alanda Turancı ve ılımlı laiklik yanlısı Türk Ocakları'nın özerk yapısı ile ilişkilerinin belirmeye başladığını ileri sürmektedir.

mesi yönünde bazı görüşlerin ortaya atıldığını görmekteyiz. İstanbul Türk Ocağı'nın 10 Ekim'de yapılan kongresinde, Ocağın toplumsal alandaki görevlerini saptamak amacıyla seçilen bir heyet, İdare Heyeti'ne verdiği raporunda¹³³ Türk Ocakları'nın bir kulüpten çok 'Halkevleri' olması fikrini müdafaa etmektedir. Heyet, araştırmalarına Türk Ocakları'nın bilimsel bir teşkilata sahip olup olmadığı noktasından başlamıştır. Bu konuda "Maalesef Ocaklar ilmî bir teşkilata mâlik değildir"¹³⁴ denilmekte ve Türk Ocakları programının ilkel bir zihniyetle oluşturulduğu belirtilen raporda, üyelerin hemen tümünün Ocağın bir kulüp ya da hayır cemiyeti olmadığı konusunda görüş birliğinde olduğu açıklanmaktadır: "Ocak bir halk evi telâkki edildiği takdirde faaliyeti daha geniş olacaktır. Halk evi bütün cemâatin mihrâkıdır. Gayesi coğrafi hudûdlarla ayrılmış bir cemâat içinde dinî, içtimâî şuûru, menfaâtleri ve hisleri müşterek olan ferdleri bir teşkilât altına toplayıp, cemâatin muhtelif sahadaki ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Bunu temin için iktisâdî, terbiyevî, içtimâî teşkilât ile komünitenin ihtiyaçlarını keşf ve tedavi çarelerini istimâl eder."¹³⁵

Raporda ayrıca her "halk evinin" yörenin gereksinimleri dikkate alınarak, kent ve köye göre ayrı örgütlenme modelleri izlenerek kurulması önerilmektedir. Rapora göre, Ocaklar halkın eğitimine, toplumsal ve iktisâdî gereksinimlerine cevap veren ya da yalnızca "hars" faaliyetlerinde bulunan kurumlar olmalıdır. Yalnız "hars" faaliyetlerinde bulunacak Ocak için "Büyük Türklüğün faaliyet mevzûunu, büyük Türk âlemini tanımak ve bütün Türk âleminde lisanî, fikrî

133 "Türk Ocakları (Halk Evi) Olmalıdır", *Vakit*, 14 Mart 1925, no. 2591.

134 *Türk Ocağı 1341 Senesi İstanbul Kongresine Tahdim Edilmek Üzere Tertip Edilen Heyet-i İdare Raporuyla, İçtimâî ve İktisâdî Encümenlerin Tetkikâtı Raporları*, Hüsn-ü Tabiat Matbaası, İstanbul, ty., s. 3.

135 A.g.e., s. 5.

vahdetin husulünü temin eylemek"¹³⁶ birincil amaç olmalı ve "Türklerin, teşkil eylediği küle içerisinde (nüve) vazifesini görecek mühim bir cüzü olduğunu bir an unutmamalıdır."¹³⁷ Bu bağlamda, henüz "istiklâline nâil olmamış"¹³⁸ Türkleri "uyanışa" çağırarak faaliyette bulunmanın Hars merkezi olacak bir Ocak için büyük önem taşıdığı belirtilmektedir.¹³⁹

Türk Ocakları'nın geniş halk kitleleriyle bütünleşmesi gerekliliği, 1919'da Köycüler Cemiyeti'ni kuran kadronun oluşturduğu Adana Türk Ocağı tarafından şiddetle savunulmaktadır. Bu bağlamda Türk Ocakları Yasası'nın 11. maddesi uyarınca diğer şubeler gibi mahallî kongresini tamamlayan Adana Türk Ocağı'nda birincil amaç olarak köycülük faaliyetlerine hız verilmesi görüşü oybirliğiyle kabul edilecektir. Köycülük konusunda Adana Türk Ocağı'nın öncü rolüne dikkati çeken *Yeni Adana* gazetesi, Ocaklıların bir "misyoner ferâgat ve sedakârlığıyla", "saf ve bâkir Türk köylüsünün imdâdına" koşması gerekliliğini vurgulamaktadır.¹⁴⁰

Aynı şekilde *Türk Sözü* gazetesi de köy kalkınması temasını işleyerek, "Ocakların hedefi halk ve köylünün saâdeti ve yükselmesidir. Bugün millî bir vatan içindeyiz. Bu, Türk Ocakları'nın gayesi idi, bu gaye artık tahakkuk etmiştir. Hükümet baştan tırnağa kadar millî esaslara istinâd ediyor. Şimdiden sonra Ocakların gayesi, bu millî vatan içinde asrî, medenî bir Türk milleti kurmak ve yetiştirmek olacaktır"¹⁴¹ demektedir.

136 *A.g.e.*, s. 5.

137 *A.g.e.*, s. 5.

138 *A.g.e.*, s. 5.

139 *A.g.e.*, s. 5.

140 "Şuânı/Türk Ocakları Şuânı", *Türk Yurdu*, C. 1, no. 7, Nisan 1341 (1925), s. 80. Söz konusu yazıda "ameli saha" teması bir kez daha işlenerek, "... nazariyat devrini artık geride bırakmalıyız (...) Bunu ilk defa tatbik eden Adana Türk Ocağı'nı takdis etmeliyiz" denilmektedir.

141 *A.g.e.*, s. 79.

Türk Ocakları'nın 1925 yılından başlayarak savunacağı bir başka konu da, yerli bir Türk burjuvazisinin yaratılması yoluyla iktisâdî kalkınmaya hız vermektir. Bu sorun, azınlıkların iktisâdî hayatta daha yoğun bir şekilde yer aldıkları bölgelerde tartışılmakta, Ayvalık Türk Ocağı gibi bazı şubeler, yörenin Türk sanayici ve tüccarlarıyla birlikte alınması gereken önlemler konusunda işbirliği yapmaktadırlar.¹⁴²

1925 yılında Türk Ocakları açısından önem taşıyan bir başka gelişme de, Ankara Türk Ocağı binasının temlik muamelelerinin tamamlanarak, tapusunun alınmasıdır. Binada konferans¹⁴³ ve konserlerin yanısıra, öğretmenlerin gönüllü olarak çalışmaları Fransızca ve İngilizce kursları verilmektedir. Ayrıca "Sıhhi müze"nin yanısıra henüz kuruluş aşamasında olan ve Ocağın zengin diaporitif koleksiyonu başta olmak üzere Türk kültürüne ilişkin çok sayıda eserin sergileneceği bir "Hars Müzesi" bulunacaktır.¹⁴⁴

Mart ayı içinde yapılması gereken senelik kongresini çoğunluk bulunmaması nedeniyle¹⁴⁵ 1 Nisan'da gerçekleştirebilen Ankara Türk Ocağı İdare Heyeti üyeliğine, Hamdullah Suphi, Dr. Reşit Galip, Şevket, Mehmed Ali, Hakkı Tarık, Hüseyin Ertuğrul ve Dr. Rifat seçilmişlerdir.¹⁴⁶ İdare Heyeti

142 "Şuûn/Türk Ocakları Şuûnu", *Türk Yurdu*, C. 1, no. 7, Nisan 1341, s. 81.

143 *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1925, no. 1399. Ahmet Ağaoğlu'ndan "Medeniyetler Arasında Mücadele ve Garpcılık"; Köprülüzade Fuad, "Millî Tarih Hakkında Tetkikat"; Besim Atalay, "Anadolu'da Mezhepler"; İsmail Hakkı, "Demokraside Kadın"; Dr. Mesaroş, "Halk Üzerine Tetkik Usulleri", vb. olmak üzere toplam 15 konferans (*Vakit*, 10 Mart 1341 (1925), no. 2587) verilmiştir. Ayrıca Cuma günleri alaturka ve alafranga konserler verilmektedir. Bu konserleri Cumhurbaşkanlığı Orkestrası'yla olan bir anlaşmazlık nedeniyle Muallim Zeki Bey'in yetiştirdiği gençler ve İstanbul'dan gelen bazı virtüözler vermektedir.

144 "Şuûn/Türk Ocakları Şuûnu", *Türk Yurdu*, C. 2, no. 8, Mayıs 1341, s. 175-176.

145 *Vakit*, 10 Mart 1341, no. 2587.

146 "Şuûn/Türk Ocakları Şuûnu", *Türk Yurdu*, C. 2, no. 8, Mayıs 1341, s. 186. İdare Heyeti yedek üyeliklerine, Refet, Hazım Muammer, Fikri, Hüseyin Avni; Umûmî kongre üyeliğine Hamdullah Suphi seçilmişlerdir.

raporunda, Ankara Türk Ocakları'nın gelecek kuşakların sağlıklı olabilmesi için sürdürdüğü faaliyetler bağlamında Kalabay ve Solfasol köylerinde sıtma mücadelesine girildiği,¹⁴⁷ gerek yurt içi ve gerek yurt dışından başvuran kimsesiz ve yoksul gençlere iş bulmak da dahil olmak üzere yardımda bulunulduğu, Ocaklıların birbirlerini daha yakından tanımaları ve aynı meslekten kişilerin (meslek taksimatı) biraraya gelmeleri amacıyla çay toplantıları düzenlendiği belirtilmektedir.¹⁴⁸

23 Nisan 1341'de (1925) yapılan Türk Ocakları İkinci Kurultayı'nda¹⁴⁹ yer alan tartışmalar konusunda kurultay zabıtlarının yayınlanmamış olması nedeniyle, ancak *Türk Yurdu*'nda çıkan bir özet ve basın organlarında yayımlanan çeşitli haberler aracılığıyla bilgi edinebilmekteyiz. Kurultayın 85'i aşkın delegenin katıldığı¹⁵⁰ ilk toplantısında Mehmet Emin ve Ahmet Ağaoğlu başkanlığa, Ankara Erkek Muallim Mektebi müdürü Refet Sadeddin ve muavini Fatih Beyler kâtipliklere seçilmişlerdir.¹⁵¹

Başkanlık görevini yürüten Mehmet Emin ve Ahmet Ağaoğlu'nun açılış konuşmalarından sonra söz alan Hamdullah Suphi'nin, 23 Nisan'ın ulusal bayram olması nedeniyle görüşmelere başlanmayarak encümenlere üye seçilmesi ile yetinilmesi yönündeki önerisi kabul edilmiş ve Yasa Encümeni ile Bütçe Encümeni üyeleri saptanmıştır.¹⁵²

147 A.g.e., s. 187.

148 A.g.e., s. 188.

149 "Şuûn/Türk Ocakları İkinci Kurultayı", *Türk Yurdu*, C. 2, no. 9, Haziran 1341, s. 255. 1925 yılında yapılan bu kurultayda, henüz "Kongre" ya da "kurultay" sözcüklerinin rastgele kullanılması söz konusudur. *Türk Yurdu* her iki sözcüğü de kullanırken, basın organlarında genellikle "Umûmî kongre" denilmektedir.

150 *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Nisan 1925, no. 1411.

151 "Şuûn/Türk Ocakları İkinci Kurultayı", s. 255.

152 A.g.e., s. 255. Yasa Encümeni'ne Dr. Fazıl, Dr. Ekrem, Faik Kemal, Refet Sadeddin, Dr. Neşet, Dr. Ferid, İsmail Habib ve Reşit, Bütçe Encümeni'ne ise, Ticaret müdür-i umûmîsi Faik, Ali Nasuh, Ömer Lütfü seçilmişlerdir.

Birinci toplantının en önemli tartışması, Vasıf Bey'in, kurultayın Türkiye dışındaki Türklere "muhabbet ve alâkasını izhâr ve iblâğ edilmesi" yönündeki önerisi üzerine çıkmıştır.¹⁵³ *Hakimiyet-i Milliye*'nin belirttiğine göre Türk Ocakları'nın hars ve ilim açısından dış Türkler ile olan ilişkileri çerçevesinde yapılan uzun tartışmalar sonucu¹⁵⁴ Recep Zühtü (Soyak) Bey'in Türkiye dışındaki Türkleri aydınlatma ve yükseltme görevinin *Türk Yurdu* dergisiyle yerine getirilmesi konusundaki önergesi çoğunlukla kabul edilmiş ve toplantıya son verilmiştir.¹⁵⁵

23 Nisan günü yapılan ikinci toplantıda Merkez Heyeti raporu kurultay üyelerine okunmuş ve onaylanmıştır. İkinci toplantıda verilen bir önerge üzerine açılan tartışmalar, Türk Ocakları içinde bazı temel görüş ayrılıklarının varlığını ortaya koymaktadır. Önergeye yol açan olay, İstanbul Türk Ocağı kongresinde yapılan seçimlere "para sarfı ile fesad karıştırdıkları" ileri sürülen Emin Ali ve Nazmi Acar'ın tasfiye edilmesi yönünde bir eğilimin ortaya çıkması üzerine başlamıştır. Olayı incelemekle görevlendirilen Muhiddin Baha'nın, araştırmalarını sonuçlandırdıktan sonra Merkez Heyeti'ne verdiği raporda suçun sabit görüldüğünü belirtmesi üzerine, İkinci Kurultayın hemen öncesinde İstanbul Türk Ocağı Kongresi'nin yeniden toplantıya davet edilmesi ve Merkezî Heyet'in İstanbul Ocağı'nın bu kişilerden tasfiyesi için Kurultaydan selâhiyet istemesi kararlaştırılmıştır.¹⁵⁶ *Hakimiyet-i Milliye*'nin anlatımıyla "bütün Ocakların anası olan İstanbul Ocağı'nın vahdetten mahrûm"¹⁵⁷ bir görünümde olması, delegeler tarafından eleştirilmiş ve hemen

153 A.g.e., s. 255.

154 *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Nisan 1925, no. 1411.

155 "Suûn/Türk Ocakları İkinci Kurultayı", s. 255.

156 *Vakit*, 20 Nisan 1925, no. 2628.

157 *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Nisan 1925, no. 1411.

tümü buranın “ıslahı ve tasfiyesi” konusunda görüş birliğine varmışlardır. Tasfiye konusunda iki görüş ortaya sürülmüştür. Hamdullah Suphi'nin de içinde bulunduğu büyük çoğunluk, İstanbul Ocağı'nda yolsuzluklara neden olan kişilerin tasfiyesi ile yetinilmesini savunurken,¹⁵⁸ bazı delegeler de İstanbul Ocağı üyelerinin tümünün geçici olarak çıkarılmasını istemiştir.¹⁵⁹ Sonuçta Dr. Fazıl ve yirmi delegenin “İstanbul Ocağı'nın muvakkaten seddiyle yeniden teşkili hakkındaki önermeleri” ile, Reşit Galip'in “İstanbul Ocağı'nın temiz ve güzide azâlarla yeniden teşkiline” ilişkin önermeleri oylanarak kabul edilmiştir.¹⁶⁰ Daha sonra Trabzon delegesi Reşit ve iki arkadaşının İstanbul Türk Ocağı üyeleri Emin Ali, Nazmi Acar ve Mehdi Said'in kayıtlarının silinmesi ve tasfiye yetkisinin Merkezî Heyet'e verilmesi hakkındaki önergesi kabul edilmiştir. Ancak terkin ve tasfiye kararları için mevcut Ocak yasasının Merkezî Heyet'e bu tür bir yetki vermemesi nedeniyle yasaya bu konuda bir madde eklenmesi konusu Yasa Encümenine havale edilmiştir.¹⁶¹

26 Nisan günü yapılan toplantıda Murakabe Heyeti'nin raporu okunmuş ve kabul edilmiştir. Toplantıya Kars delegesi sıfatıyla Latife Hanım da katılmış ve bu olay Ahmet Ağaoğlu'nun Kurultay delegelerine yaptığı konuşmada “Türkçülük tarihinde önemli bir gün” olarak tanımlanmıştır. Bu arada Ahmet Ağaoğlu, Kurultay ikinci başkanlığını yapan Mehmet Emin'in yerine Latife Hanım'ın seçilmesini önermiş, ancak Latife Hanım'ın öneriyi reddetmesi üzerine Samih Rifat ikinci başkanlığa getirilmiştir. Aynı gün taşradan gelen Kurultay delegeleri, Hamdullah Suphi ve Ahmet Ağaoğlu ile birlikte Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'yı ziyaret

158 Vakıf, 27 Nisan 1925, no. 2632.

159 *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Nisan 1925, no. 1411.

160 “Şuûn/Türk Ocakları İkinci Kurultayı”, s. 255

161 “Şuûn/Türk Ocakları İkinci Kurultayı”, s. 256.

etmişlerdir.¹⁶² İsmet Paşa'nın Ocakların faaliyetleri ve ihtiyaçları konusunda delegeleri dinledikten ve *Vakit* gazetesi muhabirinin anlatımıyla adeta "imtihan" ettikten sonra yaptığı konuşma,¹⁶³ Şeyh Sait İsyanı nedeniyle özel bir önem taşıyan milliyetçilik politikası konusunda hükümetin görüşlerini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir: "Sizi bir Ocaklı kalbiyle selamlamış olmaktan bilistifâde birkaç söz söylemek isterim. Bunu gerek dâhilde ve gerek hâriçte söylemek için artık vehm edecek bir nokta-i endişemiz yoktur. Milliyet yegâne vâsıta-i iltisakımızdır. Diğer anâsır Türk ekseriyeti karşısında hâiz-i tesir değildir. Vazifemiz Türk vatanı içinde bulunanları behemehal Türk yapmaktır. Türklerle ve Türkçülüğe muhalefet edecek anâsırı kesip atacağız. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız evsâf herşeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır".¹⁶⁴ İsmet Paşa bu arada hükümetin irtica karşısında en sert tedbirleri alacağını belirterek, "Anlıyoruz ki din siyâseti bir kumanda siyâseti ise, milliyet siyâseti bir idare siyâsetidir"¹⁶⁵ demektedir.

Türk Ocakları konusundaki görüşlerini, "Ocaklar başlıca manevî, fikrî, tatbikî hizmetler yapmalı, maddî işlere herhalde ikinci derecede yer vermelidir. Ocaklarda gayet kuvvetli bir disiplin bulunmalıdır"¹⁶⁶ şeklinde açıklayan İsmet Paşa, bu arada Türk Ocakları'nın çeşitli düzeylerdeki ihtiyaçlarının da hükümet tarafından süratle karşılanacağını belirtmektedir.¹⁶⁷ Basında geniş bir biçimde yer alan bu ko-

162 *Vakit*, 27 Nisan 1925, no. 2632. "Türk Ocakları, İkinci Kurultayı". *Ayın Tarihi*, no. 14, Nisan 1341. Delegelerin, toplam 135 Ocakın büyük bölümünün Batı Anadolu'da yoğunlaştığını belirtmeleri üzerine Atatürk "Bunun cezasını çekti" demiştir.

163 Hakkı Tarık, "Büyük ve Güzel Sözler", *Son Saat*, 27 Nisan 1925, no. 40.

164 *Vakit*, 27 Nisan 1925, no. 2632.

165 Hakkı Tarık, "Büyük ve Güzel Sözler".

166 *Vakit*, 29 Nisan 1925, no. 2633.

167 *A.g.e.*

nuşma, *Vakit* gazetesi başyazarı Mehmet Asım (Us) tarafından, Genç yöresinde çıkan isyan bağlamında değerlendirilerek, "... itirâf etmek lâzımdır ki Türk ve Türklük siyaseti bu defa olduğu kadar hiçbir zaman vuzûh ve sarâhatle ifade edilmemiştir"¹⁶⁸ denilmektedir.

İkinci Kurultayın 27-28 Nisan'da yapılan toplantılarında ise, Yasa Encümeni'nin hazırladığı değişiklik tasarısı görüşülmüştür.¹⁶⁹ Sayısı 64'ten 135'e çıkan bütün şubelerde uygulanmak üzere bir "mesâî programı"nın hazırlanması ve köycülük faaliyetlerine ağırlık verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷⁰ 28 Nisan toplantısında İstanbul Türk Ocağı bir kez daha gündeme getirilerek seçimlere rüşvet karıştıran üç kişinin atılmasının yetersiz bir önlem oluşturduğu ve onlarla birlikte hareket eden tüm üyelerin ihracı savunulmuş, ancak kongre üyelerinin çoğunun geçici de olsa İstanbul Ocağı'nın kapatılmasına karşı çıkması üzerine "mahdûd tasfiye esası" kabul edilmiştir.¹⁷¹ Bu arada 29 Nisan toplantısında "kurultay" sözcüğünün kullanılmasının tartışıldığını ve Merkezi Heyet bütçesinin uzun tartışmalardan sonra 48.000 lira olarak saptandığını görüyoruz.¹⁷²

Aynı toplantıda Mustafa Kemal, Mehmet Emin, Ziya Gökalp, İsmail Gasprinsky ve Ahmet Vefik Paşa'nın resimlerinin Ocak binasına asılması ve Türk harsına hizmet etmiş olan Léon Cahun, De Guignes, Thomsen, Radloff, Pierre Loti, Barthold, Gibb vb. kişilerin fahrî üye olarak alınmaları kabul edilmiştir. Yapılan seçimlerde Merkezî Heyet'e, Latife Hanım, Osmanzade Hamdi, Reşit Galip, Muhiddin Baha (Pars), Mehmet Emin (Yurdakul), Rıdvan Nafiz (Edgüer);

168 Mehmed Asım, "Türkçülük Siyaseti", *Vakit*, 29 Nisan 1925, no. 2634.

169 "Şuûn/Türk Ocakları İkinci Kurultayı", s. 256.

170 *Vakit*, 29 Nisan 1925, no. 2634.

171 *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Nisan 1925, no. 1411.

172 "Şuûn/Türk Ocakları İkinci Kurultayı", s. 256.

yedek üyeliklere ise Kılıç Ali, Şükrü Yusuf, Baytar Cevad, İzzet Ulvi (Aykurt), Dr. Rifat, Münir ve Refet Sadeddin seçilmişlerdir.¹⁷³

Türk Ocakları İkinci Kurultayı, yasanın son şeklinin kabul edildiği ve Samih Rifat'ın Anadolu Türklüğünün tarihine değinen veda konuşmasının yer aldığı 1 Mayıs tarihli toplantı ile sona ermiştir. Kurultay tarafından seçilen yeni Merkez Heyeti üyeleri, 17 Mayıs günü toplanarak fahri başkanlığa Latife Hanım'ı, başkanlığa aynı zamanda Maarif Vekili olan Hamdullah Suphi'yi, kâtib-i umûmilîge Muhiddin Baha'yı ve muhasipliğe İş Bankası müdür-ü umûmîsi Celal Bey'i seçmişlerdir.¹⁷⁴

Kurultay nedeniyle basında yeniden gündeme gelen Türk Ocakları'nın faaliyetleri konusunda Yakup Kadri, "Türk Ocağı, düne kadar, birtakım yabancı tesirlerle muhit olan Türk varlığını gerek siyâsî, gerek içtimâî, gerek bedîî ve gerek ırkî sâhada muhafaza ve müdafaa ediyordu. Bu vazife onun için kâfi bir sebep-i hayat idi. Lakin bugün aynı vazifeyi, şüphesiz yine Türkçülük cereyanından doğmuş olan daha vâsi, daha şâmil diğer bir müessese kendi omuzuna almış bulunuyor. Bu müessese ordusuyla, hükûmetiyle idarî, adlî ve ırfanî teşkilâtlarıyla şu koca Türkiye Devletidir. (...) Şu halde görülüyor ki, Türk Ocağı teşkilâtının deruhte ettiği vazifelerden birçoğu Türkçülük mefkûresinin tahakkuk-u siyâsiyyesinde tamamiyle bir cemâat ve halk işi olmaktan çıkmış ve bir devlet işi haline girmiştir. İşte belki

173 "Şuûn/Türk Ocakları İkinci Kurultayı", s. 256-257. Aynı toplantıda Murâkabe Heyetine Urfa mebusu Refet, Ticaret müdür-i umûmîsi Kurdoğlu Faik, Maarif Vekaleti sicil müdürü Halil İbrahim; yedek azâlıklara Anadolu Ajansı müdür-i umûmîsi Alaeddin, Baytar Hüsnü seçilmişlerdir. Hars Heyetine ise Bursalı Tahir ve hars müfettişlerinden Ahmet Vahit Bey kabul edilmişlerdir.

174 A.g.e., s. 257. "Şuûn", *Türk Yurdu*, C. 2, no. 10, Temmuz 1341, s. 323. Latife Hanım'ın fahri başkanlığa getirilişi, Merkez Heyeti'nin 18 Mayıs 1341 tarihli mektubuyla kendisine bildirilmiştir.

biraz da bunun içindir ki, elyevm adedleri yüze varan bütün Türk Ocakları'nın birkaç senelik 'netice-i mesâisi' münkâriz Osmanlı Devleti zamanındaki bir tek İstanbul Ocağı'nın istihşâl ettiği muvaffakiyet yekûnu yanında hemen bir hiç mesâbesinde kalıyor".¹⁷⁵ Türk Ocakları'nın özellikle "hars", "türkoloji" ve "fikir" alanındaki etkinliklerinin hemen tümüyle durduğuna işaret eden Yakup Kadri, Ocakların genç kuşakların "sohbet" için geldikleri bir yere dönüşüğünü belirterek, Türk Ocakları'nın içinde bulunduğu "[fikir hararetsizliğine]" karşı önlemler düşünülmesi gerekliliğini vurgulamakta ve bir faaliyet programı yapılması zorunluluğundan söz etmektedir.¹⁷⁶ Türk Ocakları'nın düşün alanındaki faaliyetlerinin yetersizliği sorunu, "Türkçülüğü Türkleştirmek" başlığı altında *Meslek* dergisinde bir başka açıdan daha gündeme getirilecektir. Söz konusu yazıda, Yakup Kadri'nin işaret ettiği hars alanında faaliyet göstermek gerekliliğinin tersine, kökeni itibarıyla bir aydınlar hareketi olan Türkçülüğün artık "hayatîleşme" zorunluluğu içinde olduğu açıklanarak, Türk Ocakları'nın izlemesi gereken yol konusunda, "bunun için de bugüne kadar devâm eden 'hars Türkçülüğü' yani münevver Türkçülüğü bir tekâmül sahası geçirerek, hakikî mânâda hayatî Türkçülük, halk Türkçülüğü şekline inkılâp etmeye mecbûrdur. (...) Ancak o zaman günün münevverleri arasında yaşayan bir fikir cereyanı olarak gözükebilir. Aksi takdirde halka daha bir türlü zevk vermeyen edebiyât ve lisan, halkın anlayamadığı zihniyet devam ettikçe Türkçülük, aynıyle bir zamanki Tanzimatçılar kadar Türklükten uzaklaşacaktır"¹⁷⁷ denilmektedir.

175 Yakup Kadri, "Türkçülük Mefkûresinin Tahakkükundan Sonra", *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Nisan 1925, no. 1412.

176 A.g.e.

177 "Türkçülüğü Türkleştirmek", *Meslek*, Yıl 1, no. 19, 21 Nisan 1925, s. 2.

İkinci Kurultay nedeniyle *Hakimiyet-i Milliye*'de yayınlanan bir yazısında Ahmet Ağaoğlu, Türk Ocakları'nın kurulduğu günden başlayarak tutuculuk ve irticânın hedefi olduğunu, yalnız 'gericiler' ve 'cahillerin' değil, özellikle *Sebilü'r-Reşad* ve *Tevhid-i Efkâr* tarafından temsil edilen bazı basın organlarının da saldırısına uğradığını belirtmekte, Türkçülük ve Türk Ocakları'nın "Türk kürre-i arz üzerinde mevcut iken pâydar olacaklarını"¹⁷⁸ savunmaktadır. Haşim Nahid (Erbil) ise, medenî bir toplum olma ülküsünün ilk kez Türkçüler tarafından bilinçli olarak gündeme getirildiğini vurgulayarak, Türk Ocakları'nın modernleşme yolundaki önemli işlevlerine dikkati çekmektedir.¹⁷⁹

İkinci Kurultayı hemen izleyen günlerde Türk Ocakları'nın en önemli sorunu, İstanbul Türk Ocağı'nın tasfiyesidir. 18 Mayıs 1925 tarihli *Hakimiyet-i Milliye*'nin bildirdiğine göre, bu amaçla görevlendirilen heyete Türk Ocakları Merkezî Heyeti adına kâtib-i umûmî Muhiddin Baha (Pars) ve Ahmed Ağaoğlu atanmışlardır.¹⁸⁰

Basın organlarında bu tasfiyenin önemli oranda olacağı belirtilirken, Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmakta olan İstanbul Türk Ocağı üyelerinden *Tasvir-i Efkâr* yazarı Ebüzziya Velid, *Son Telgraf* gazetesi sahibi Fevzi Lütfi (Karaosmanoğlu) ve başyazarı Sadri Ethem'in durumu da sorgulanmaktadır.¹⁸¹ Ancak İstanbul Türk Ocağı'nın basına yaptığı açıklamada, söz konusu gazetecilerin haklarında dava açıl-

178 Ağaoğlu Ahmet, "Türk Ocakları Kongresi Münasebetiyle", *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Nisan 1925, no. 1411. A. Ağaoğlu Türk Ocakları'na düşmanlık konusunda "iç" ve "dış" düşmanların "el ele" gittiğinden söz etmektedir: "... bu hususta Ali Kemal ile Mister "Dan", Hoca Sabri ile Papaz "Frew", daima müttehid görüyoruz."

179 Haşim Nahid, "Türkün Avrupahlaşması ve Türkçülük", *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mayıs 1925, no. 1413; 4 Mayıs 1925, no. 1415; 5 Mayıs 1925, no. 1416.

180 *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Mayıs 1925, no. 1427.

181 *Son Saat*, 6 Temmuz 1925, no. 106.

madan çok daha önce Türkçülük hareketine muhalif davranışlarda bulunmaları nedeniyle ocaktan çıkarıldıklarının açıklanmasıyla tartışma sona erecektir.¹⁸² Öte yandan İstanbul Ocağı'nın tasfiye işlemlerini yerine getirmekle görevlendirilen heyetin, ihraç edilen üyeler hakkında aldığı kararları farklı gerekçelere dayandırması nedeniyle, ihraç edilenlerin isimlerinin İstanbul Türk Ocağı Kongresi'ne sunulmaması, hiçbir yerde yayınlanmaması ve kendilerine yalnızca telgraf-la bildirilmesinin kararlaştırılması¹⁸³ Türk Ocakları'nın iç sorunlarını basına malzeme yapmama isteğiyle ilgilidir.

İstanbul Türk Ocağı'nın, yeni İdare Heyeti'ni seçmek için 6 Temmuz tarihinde¹⁸⁴ yapılması kararlaştırılan kongresi, çoğunluk bulunmaması nedeniyle ertelenmiştir. *Son Saat* gazetesi, çoğunluğun oluşmamasının nedenini, 1924 yılı üyelik aidatlarını vermemiş olanların kayıtlarının iptal edilmesi ve bunların ancak dinleyici olarak katılabilmelerine bağlamaktadır. *Son Saat*'e göre, aidatlarını vermemiş olanların yeniden üyelik hakkını kazanabilmeleri için Türk Ocakları Merkez-i Umûmî'sinden izin almaları kararlaştırılmıştır.¹⁸⁵

Ancak bu haber, ertesi gün yine aynı gazetede Türk Ocağı Tasfiye Heyeti tarafından yayınlanan bir tezkiple yalanlanmaktadır: "8 Temmuz tarihli *Akşam Gazetesi*'nde 'Türk Ocağı'nın Tasfiyesi' başlığıyla yayınlanan yazıda, "Yüzbaşı Fahri, Dr. Ruhi Tefik Beylerin ihraç edildiği ve 30 Ocaklının kongreye ancak sâmiîn iştirak ettikleri ve bunlara da ihraç edilmiş nazarıyla bakıldığına dair malûmat doğru değildir" denilmektedir.¹⁸⁶ Tasfiye Heyeti bazı üyelerin aidatlarını ödememeleri nedeniyle şimdilik dinleyici olarak ka-

182 *Oriente Moderno*, Yıl 5, no. 7, Temmuz 1925.

183 *Son Saat*, 6 Temmuz 1925, no. 106.

184 *A.g.e.*

185 *Son Saat*, 8 Temmuz 1925, no. 108.

186 "Türk Ocağı Tasfiye Heyetinden", *Son Saat*, 9 Temmuz 1925, no. 109.

ıldıklarını doğrulamakta, ancak bunun üyeliğin kaybedilmesi için bir neden olmadığını belirtmektedir.¹⁸⁷

Temmuz ayı içinde ilk toplantısını yapan yeni İdare Heyeti, tasfiye işleminin tamamlanmasından sonra parasız dil dersleri, müzik dersleri ve konferanslar ile faaliyetlerine hız vermek yönünde ilk girişimlerde bulunmuştur.¹⁸⁸

İkinci Kongre, Türk Ocakları'nın çeşitli düzeylerde hükümetin açık desteğinden yararlanmaya başlamasının ve bu anlamda devlet aygıtı ve hükümetle giderek bütünleşmesinin başlangıcı olmuştur. İsmet Paşa'nın Kurultay delegelerine yaptığı konuşmada vaadettiği destek, ilk olarak Bakanlar Kurulu tarafından 3 Mayıs 1925 tarihli toplantıda alınan karar üzerine Maarif Vekaleti'nin Türk Ocakları'nın desteklenmesi konusunda bünyesinde yer alan memurlara gönderdiği tamimle somutlaşmaktadır: "Hars ve medenî inkişâfımızda başlıca avâmilden ad olunan Türk Ocakları'na muzâheret-i mütemâdiye ile muâvenet eylemeleri ve bunların terâkki ve tekâmüllerine çalışmaları matlûb ve mültezimdir."^{188a}

1925 yılı Türk Ocakları İkinci Kurultayı'nın zabıtlarının yayımlanmamış olması nedeniyle, kurultaya katılan delegelerin kimlikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmamamıza rağmen, 1924'deki Türk Ocakları Kurultayı'nda bulunan bazı delegelerin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası içinde yer almış olmaları Ocaklar içinde yer yer ortaya çıkan görüş ayrılıklarını¹⁸⁹ bir ölçüde açıklamaktadır.

187 A.g.c

188 *Son Saat*, 18 Temmuz 1925, no. 117.

188a "Suûn", *Türk Yurdu*, C.2, no.9, Haziran 1341, s.260.

189 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması* (1923-1931), Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s. 108-109. Feridun Fikri Düşünsel (1924 Kongresi Amasya delegesi ve Dersim mebusu), Halis Turgut (1924 Kongresi Soma delegesi ve Saruhan mebusu), Ahmet-Besim Özbek (1924 Kongresi Mersin delegesi ve Mersin mebusu), Rahmi Eyüpoğlu (1924 Kongresi Artvin delegesi ve Trabzon mebusu). Halis Turgut ve Abidin 1926'da

4. Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı (1926)

Türk Ocakları 3. Kurultayı'nın 23 Nisan 1926'da yapılan ve 109 delegenin katıldığı ilk toplantısında İdare Heyeti'nde bulunan üyelerin Kurultay başkan ve başkan yardımcısı olamayacağı ilkesinin hatırlanması üzerine¹⁹⁰ yapılan seçimde, başkanlığa Afyonkarahisar milletvekili Ali (Çetinkaya), başkan yardımcılığına Mazhar Bey, kâtipliklere ise Dr. Farîh ve Nihat Beylerin getirildiğini görüyoruz.¹⁹¹

Daha sonra okunan Merkez Heyeti yıllık faaliyet raporunda, 1925 Kurultayı'nda toplam 135 adet olan Türk Ocakları şubelerinin 217'ye, üye sayısının ise yaklaşık 30.000'e yükseldiği¹⁹² ve söz konusu gelişmenin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da gerçekleştirildiği belirtilmektedir.¹⁹³ Bu arada 1925 yılında yalnızca 38 Türk Ocağı bağımsız binaya sahip iken, 1926'da özel bir binaya sahip olmanın yanı sıra kısmen düzenli bir biçimde gelir elde eden Ocakların sayısı 97'ye yükselmiştir.¹⁹⁴

idam edilmişlerdir. *Hakimiyet-i Milliye*, 24 Nisan 1926, no. 1723. Ahmet Ağaoğlu, daha önceki yılın İdare Heyeti'nin üyelerinin kongreye katılmamasına karşı çıkmış ve bunun bir "itimatsızlık" olarak yorumlanabileceğini belirtmiştir.

190 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, İstanbul, 1927, s. 5.

191 A.g.e., s. 6. Başkanlık için 49 oyla Ali (Çetinkaya) Bey'den sonra en yüksek reyî 42 oyla Ahmet Hikmet Bey almıştır. Samet Ağaoğlu, "Hamdullah Suphi Tannover", *Türk Yurdu*, no. 2, Şubat 1967, s. 35'de bir tarih yanlışı yaparak, Hamdullah Suphi için şunları söylemektedir: "Ocakların galiba 1930 yılında büyük kongresine, İstiklâl Mahkemesi Başkanı Ali Çetinkaya'nın reis olmasına göz yummuştu. Halbuki İstiklâl Mahkemeleri kurulmasına her zaman cesaretle karşı koydu."

192 Ahmet Ağaoğlu, "Kurultay Munasebetiyle", *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Nisan 1926, no. 1724. Kurultay'ın Türk ulusunu temsil etme yeteneği konusunda Ağaoğlu, "Eğer Kurultay kelimesi Türk ilinin toplanışını ifâde ediyorsa, bu seneki Kongre kelimesinin bütün mânâsıyla, Kurultaydır. Zira gerek murahhasların adedi ve gerek bunların temsil ettikleriyle vilâyetler ve sınıf-ı ahâlî nokta-i nazarından bütün Türk nüfûsü bu içtimâda temsil edilmiştir."

193 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 6-8.

194 A.g.e., s. 8.

Raporda belirtildiğine göre, Ocakların bazı gelir kaynaklarına sahip olmaları "Millet Meclisi ve onun hükümetinin Ocak hakkında perverde ettiği müessir ve vefâlı hayırhahlığın"¹⁹⁵ bir sonucudur. Köycülük faaliyetleri ise, Cumhuriyet öncesi Türk Ocakları'nın konuya yaklaşımını yansıtmakta ve yalnızca köye sağlık hizmetleri götürülmesi bağlamında ele alınmaktadır. Bu yaklaşım sonucu raporda tedavisi ile uğraşılan hasta sayısındaki artış, köycülük faaliyetlerinde kaydedilen en önemli gelişme olarak yorumlanmaktadır.¹⁹⁶

Bu arada Türk Ocakları yıllık bütçesi de delegelerin inceleme ve onayına sunulmuştur. Yüzeysel oluşu ve ayrıntılara değinmemesi nedeniyle eleştiri konusu yapıldıktan sonra oylan Rapor, çoğunlukla kabul edilmiştir.¹⁹⁷

24 Nisan tarihinde yapılan ikinci toplantıda, Hamdullah Suphi'nin, Merkez Heyeti'ne gelen ve şubelerin bir yıl süresince yaptıkları çalışmalara ilişkin ayrıntılı bilgilere yer veren raporların, oluşturulacak bir komisyona sevk edilmesi ve Kurultayın son toplantısında bu raporların tüm delegelerin bilgisine sunulması yönündeki önerisi,¹⁹⁸ Garbikaraağaç delegesi Mazhar Müfit'in (Kansu) de destekleyici konuşması üzerine kabul edilmiştir.¹⁹⁹ İkinci toplantının en önemli tartışma konularından birini oluşturan, Türk Ocakları şubelerinin çalışma alanları ve yöntemlerinin belirsizliği, şubeler arasında eşgüdüm gerekliliği, Ayaş delegesi Hüseyin

195 A.g.e., s. 9.

196 A.g.e., s. 10. "Ankara, Adana, Bursa, Antalya, Trabzon, Samsun, Ayvalık gibi birçok Ocaklarınız köycülük yoluna girmiş ve bu yolda hizmetlerini günden güne tevzi etmektedir. Bazı Ocaklarınız üç ay zarfında 6600 küsür hasta muayene ve tedâvi etmiştir. Ankara Ocagınız 13 köyün tedâvisini üzerine almış ve kendi doktorları ile haftanın muâyyen günü ve saatlerinde bu köyleri muntazam muâyene ve tedavi etmiştir."

197 A.g.e., s. 31.

198 A.g.e., s. 36-37.

199 A.g.e., s. 37-38. Toplantı konusunda *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Nisan 1926, no. 1794. Özet bilgi verilmektedir.

Bey tarafından, çalışma raporlarının *Türk Yurdu* dergisi aracılığıyla yayımlandığı ve bu nedenle asıl önemli olan konunun bir çalışma programı düzenlemek olduğu savıyla reddedilmektedir. Hüseyin Bey bu konudaki görüşlerini, "... Bugün her Ocak kendi fikirlerine göre hareket etmektedir. Adeta dumansız bir vapur gibi nereden rüzgâr eserse o tarafa gidiyorlar"²⁰⁰ şeklinde açıklamaktadır. İkinci toplantıda ise, yasa ve mesai raporunu düzenlemek için iki ayrı encümen oluşturulması kararı alınmış,²⁰¹ 81 üyenin katıldığı oy-lama sonucu, Yasa Encümeni'ne gizli oyla ve çoğunlukla, Ferid Celâl (Güven), Reşid Galip, Celâl Sahir (Erozan), Ahmet Sâki, Fazıl Doğan, Avukat Salih, Ali Sururi; Mesai Encümenine ise İshak Refet (Işıtman), Develioğlu Burhaneddin, Adil, Sadık, Naki Cevad (Akkerman), Said, Abdülkadir Beyler seçilmişlerdir.²⁰² Bu arada Sivas delegesi Mustafa Nami Bey'in önerisi üzerine Ziya Gökalp için saygı duruşunda bulunulmuş, Hamdullah Suphi Bey tarafından Ziya Gökalp'in fotoğrafının 1925 Kurultayı'nda kararlaştırıldığı gibi Ocaklara asılması için İstanbul'a sipariş edildiği açıklanmıştır.²⁰³

İkinci toplantının en ilginç tartışma konularından biri, Adana delegesi Ferit Celâl'in yaptığı konuşma üzerine gündeme gelmiştir. Ferit Celâl, "Efendim, gazetelerde gördüğüm Ocaklara ait çok feci bir vâkıa vardır. Gülünçtür, fakat çok fecidir, Ocağın tesisinden beri Ocaklar içinde böyle bir rezâlete şahit olmadık"²⁰⁴ şeklinde başladığı konuşmasında "Biga Türk Ocağı dans ibtilâsına tutulmuş ve kendini zabt edememiş, orada kadınlar da bulunmamış, Ocaklı arkadaş-

200 A.g.e., s. 40.

201 A.g.e., s. 47.

202 "Türk Ocakları Şuûnu/Türk Ocakları Kurultayı", *Türk Yurdu*, C. 3, no. 18, Mayıs-Haziran 1926, s. 641-642.

203 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 51-52.

204 A.g.e., s. 55.

lar kadın kıyafetine girerek dans etmeye başlamışlardır. Takip ettiğimiz prensiplere bundan daha büyük darbe olamaz. Evvela Türk kadınının hür ve şerefli olduğunu söylüyoruz ve bütün bunları dünyaya ilan ediyoruz, diğer taraftan da Türk kadınının hayat-ı içtimaiyyemize karışmamış olduğunu, erkeklerin kadın kıyafetine girmesi suretiyle ilân ediyoruz”²⁰⁵ diyerek söz konusu Ocaklıların şiddetle cezalandırılmasını önermektedir.²⁰⁶

Ayvalık delegesi Fazıl Doğan ise, söz konusu olayın Biga Türk Ocağı’na özgü bir durum olmadığına işaret ederek, “Ocağın biri, herşeyden evvel dans için teşkilât yapmış. Bütün gayelerini unutmuş ve dans üzerinde yürüyor. Binâenaleyh muhterem kurultayımızın bunu bir mesele olarak telâkki etmesini teklif ediyorum”²⁰⁷ şeklinde açıklamaktadır. Kandıra delegesi, Ispartalı Tevfik Bey, bu tür sorunların kökeninde Türk Ocakları’nın ulusal bilincin, Türk harsının gelişmesi konusunda yeterli girişimlerde bulunmaması ve özellikle Hars Heyeti’nin bu noktada yetersiz kalmasının bulunduğunu belirterek, “Türk milleti dünyada hârikalar, mucizevî anlar göstermiştir. Bu mucizeler karşısında Türk müellifleri, Türk ekipleri kendilerini göstermeli, bu eserler ve heyecân-ı millîler Türk Ocakları’nda temsil edilmelidir. Hakikaten bu çok acıdır. Ferit Celâl Beyefendinin buyurdıkları doğrudur. Çünkü nefsine mağlup olan bu arkadaşlarda ferâgat-ı nefis bulamayız. Halbuki Türk erkekleri bugün her günkünden ziyâde ferâgat-ı nefse muhtaçtır” demektedir.²⁰⁸

205 A.g.e., s. 56. Bu konuda Ferit Celâl Bey, “Gazetelerin aşağı tarafında falan beyin damı falan bey, diye yazıyordu. Görülmemiş bir şey. Hatta mümkünse Merkezî Heyet, makam-ı riyâset bir müfettiş göndererek bunları tetkik etsin; bunu yapan arkadaşlar Ocağın içinde herşey yaparlar. Ocaklar bir mefkûre mahallidir, yoksa bir eğlence mahalli, orta oyunu yeri değildir” demektedir.

206 *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Nisan 192, no. 1724.

207 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 56.

208 A.g.e., s. 57.

Iznik delegesi Mithat Bey ise, dansın çağdaş yaşamın bir gerekliliği olduğunu belirterek, “Ocakları hayattan mahrûm edeceksek, danstan mahrûm edelim” demektedir²⁰⁹ ve asıl sorunun Ocaklı gençlerin kadın giysileri giymeleri olduğunu ileri sürmekte; Ayaş delegesi Hüseyin Enver Bey de aynı görüşü izleyerek, Biga Türk Ocağı’nda meydana gelen olay nedeniyle doğrudan doğruya dansın hedef alınarak yasaklanmasının medenî bir yaşam tarzına geçmekte olan bir ülkede sakıncalı olacağını ileri sürmekte ve bir dahilî nizâmname yapılarak bu tür sorunların önüne geçilebileceğini savunmaktadır.²¹⁰

Tartışmaların oldukça hararetli bir noktaya ulaşması üzerine söz alan Ferit Celâl, dans konusuna pürten bir açıdan yaklaşarak, salgın haline gelen dans tutkusuna içki ya da kumar gibi Ocak üyeleri tarafından karşı çıkılması gerektiğini ileri sürerek “dansı yalnız kadınla erkek temasından husûle gelecek gayrı ahlâkî bir şey olarak telâkki etmeyelim. Dansı biraz da iktisâdî ve içtimâî meselelerden dolayı tetkik edelim. Çünkü dans masrafı mücîp olan bir meseledir”²¹¹ demektedir. Sorunu disiplin konusuna getiren Ferit Celal, disiplini gerçekleştirmek için şiddetli cezalar konulmasını, Türk devriminin Türk Ocakları aracılığıyla ülke düzeyinde yaygınlaştırılması için bunun zorunlu olduğunu ileri sürmektedir. Hamdullah Suphi ise, ilkel topluluklardan başlayarak en uygar toplumlara dek dans etmeyen tek bir ulus bulunmadığından söz ederek, geleneksel halk oyunlarında da kimi kez kadınların yerine erkeklerin geçtiğini, köçeklerin bu bağlamda ele alınması gerektiğini belirtmekte, ancak sorunun Türk Ocakları’nın özel konumundan, kendi anlatımıyla bir “vakar kurumu” olmasından

209 A.g.e., s. 57. Bu konuda, Mithat Bey, “Umûmiyeyle sigara ve kahve hakkında nasıl karar veremezsek bunun için de karar veremeyiz.”

210 A.g.e., s. 60.

211 A.g.e., s. 61-62.

kaynaklandığını savunmaktadır. Hamdullah Suphi'ye göre, Türk Ocakları'nın ilk kurulduğu Meşrutiyet döneminde de, kadınların erkeklerle birlikte toplantılarda bulunmaları eleştiri konusu yapılmıştır. Bu konunun özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaşlaşma aulımlarına girdiği bir dönemde özel bir önem gösterdiğini belirten Hamdullah Suphi, ulusal bayramlarda "ancak âilelerimize mensûp kadınlarla, -sokak kadınlarıyla değil- kendi kadınlarımızla Ocağımızın vekârı ve manevî murâkabesi altında dans esâsını kabul etmeliyiz. Türk Ocağı, buna mûntehî olan hareketine 14 sene evvel başlamıştır, kadını müşterek hayata çağırdığı gün onu dansa da davet etmiştir. O halde benim arzettiğim şerâit dahilinde ve senenin ancak iki veya üç gününde dans ocağın içerisine girebilecektir"²¹² demektedir.

Tartışmaların uzaması üzerine konunun, seçilecek Merkez Heyeti'nin incelemesine bırakılmasına karar verilmiştir. Aynı yıl yayımlanan *Türk Ocakları Mesâi Programı*'nda yer alan Türk Ocakları Terbiye-i Bedeniyye Programı başlıklı bölümde, Türk Ocakları'nda belirli zamanlarda "millî ve beynelmilel rakslar talim edilir" şeklindeki maddeye "apaş dansları" ile Türk danslarından "çiftetellinin" Ocaklarda oynanmayacağı biçiminde sınırlama getirilmesi,²¹³ Biga Ocağı olayı üzerine çıkan tartışmanın bir ürünüdür.

25 Nisan tarihinde yapılan üçüncü toplantıda, Biga delegesi Şakir Bey, şubesini savunarak Biga Ocağı'nın çağdaşlaşma hamleleri içinde Türk kadınıni ilk kez sahneye çıkaran Ocaklardan biri olduğuna dikkati çekmekte ve meydana gelen olayın üyelerin elinde bir talimatnâme bulunmamasından kaynaklandığını belirtmektedir.²¹⁴

Bu toplantıda verilen ve özellikle Türk dilinin yaygınlaştı-

212 A.g.e., s. 66.

213 *Türk Ocakları Mesâi Programı*, Matbaa-i Osmâniyye, 1926, s. 27.

214 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 70.

nlmasına yönelik olan bazı önergeler de ilgi çekicidir. Çal delegesi Dr. Şakir Turgut Bey tarafından verilen bir önergede, Türk harsını ve Türklüğü kabul eden bazı unsurların kendi dillerini konuşmakta ısrar ettikleri vurgulanarak, "Türkiye toprakları başka hissiyâtla meşbû ve başka lisanla görüşmekte ve bu suretle asabiyyet-i milliyemizi tahrik edenler için bir çiftlik, bir muhâberat mahalli değildir" demek ve Türkçe'den başka bir dille konuşanların cezalandırılması yönünde bir yasa yapılmasını Kurultay'dan istemektedir.²¹⁵

Aynı önergeyi imzalayan Söke delegesi Reşit Galip ise, Türk Ocakları'nı ilgilendiren değil, tüm "Turan camiâsı"na yönelik olan bu tür bir kararın Kurultay başkanlığı tarafından Başbakanlığa havale edilmesini ve bir yandan Lozan Antlaşması, öte yandan da hükümetin bazı uygulamaları nedeniyle, TBMM ve hükümet ile birlikte hareket edilmesinin sağlanmasını istemektedir.²¹⁶ Gerçekten de 1926 yılı, hükümetin Türkçe'nin zorunlu kullanımı yönünde kararlar aldığı bir dönemdir. TBMM'nin 10 Nisan 1926 tarihindeki zorunlu Türkçe kullanılmasına ilişkin yasada, yabancı şirketler de dahil olmak üzere, Türk kuruluşları ve Türk tebaasından olan kişilerle yapılan haberleşme ve işlemlerde Türkçe kullanılmaması durumunda konulan para cezası ve çalışmadan men kararı, bu kaygılara bir örnek oluşturmaktadır.²¹⁷

Her Kurultayda olduğu gibi, Türklüğe hizmette bulunmuş bazı kişilere Kurultayın selamının gönderilmesinde, Mehmet Emin (Yurdakul), Samih Rifat, Hüseyinzade Ali (Turan), Köprülüzade Fuat (Köprülü) ve Müze müdürü Halil Bey'in (Eldem) hemen kabul edilmelerine karşılık,

215 A.g.e., s. 72. *Milliyet*, 26 Nisan 1926, no. 74.

216 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 73.

217 TBMMZC, C. 24, 1926, s. 92. Yasaya karşı hareket edenlerden 100-150 TL para cezası, tekrarlayanlardan ise 2 kat alınması ve ticarethanelerinin 1 yıla kadar çalışmaktan men edilmesi öngörülmektedir.

Sadri Maksudi (Arsal) konusunda çıkan tartışmalar üzerine söz alan Hamdullah Suphi, 1925 yılında Hars Heyeti'ne seçilen Sadri Maksudi'nin "Türklüğe ve Türkçülüğe hizmetleri nedeniyle, kanunen 5 sene bekleme mecburiyetine rağmen Bakanlar Kurulu kararı ile istisnai olarak Türk tâbiyyetine kabul edildiğini" belirterek, Türkiye'de o zamana dek okutulmayan Türk Hukuk Tarihi konusunda Adliye Vekâleti'nin görevlendirmesi ile bir kürsü oluşturarak ders vermeye başladığını açıklamaktadır.²¹⁸

Hamdullah Suphi'nin savunması üzerine selam gönderilmesi kabul edilen Sadri Maksudi'den sonra, tartışmalara neden olan bir başka kişi de Zâkir Kadiri'dir (Ugan). Başkird Türk Cumhuriyeti'nin Maarif Nezareti'nde bulunmuş olan Zâkir Kadiri'nin ilâhiyyât ile uğraşmasına karşın "hür düşünceli" bir kişi olması, öte yandan da Türk dilinin hemen tüm lehçelerini bilmesi ve "uzun asırlardan beri tarihin birbirinden ayırdığı Türk milletleri arasında manevî Türk vahdeti rüyâsı görmüş olanlardan"²¹⁹ olması nedeniyle teklif edildiği açıklandıktan sonra, *Amasya Tarihi* yazarı (Hüseyn) Hüsamettin (Yaşar) Efendi, Şemseddin Sami, Necip (Türkçü), Abdülhak Hamit, Macaristan'daki Turan Cemiyeti,²²⁰ Rıza Nur, Londra Büyükelçisi Ahmet Ferit (Tek)

218 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 74-75.

219 A.g.e., s. 75.

220 1911'de, Budapeşte'de kurulan Turan Cemiyeti, gerek II. Meşrutiyet döneminde, gerek Cumhuriyet döneminde Türk Ocakları ile yakın ilişkide olmuştur. *İctihad*, Yıl 3, no. 38, 1 Kânun-ı sâni 1327, s. 962. Turan Cemiyeti'nin kuruluşu "Turanî olan akvâm için bir meşale yükseliyor" şeklinde nitelendirilmiştir. Joseph A. Kessler, *Turanism and Pan-Turanism in Hungary, 1890-1945*, University Microfilms, Inc., Ann Arbor, Michigan, 1967, s. 147. Turan Cemiyeti'nin bazı üyeleri Macar-Türk Dostluk Cemiyeti'nin kuruluşuna katılmışlardır. I. Dünya Savaşı sonunda yasadışı olduğu gerekçesiyle kapatılan Cemiyet, 1921'de Gyula Pekar'ın başkanlığında yeniden kurulmuştur. (s. 164) Ekim 1922'de Turan Cemiyeti ve Turancı Birlik'in ortaklaşa yaptıkları bir toplantıda Türk delegasyonundan Asım Turgut, İstanbul'da bir Turan Kongresi düzenlenmesi önerisini getirmiştir. Ancak 1923'de Türkiye

ise, hemen kabul edilmiş; Türkoloji ile uğraşan bilim adamlarının saptanması da Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura'ya bırakılmıştır.²²¹

Hars Heyeti raporunu okuyan Hamdullah Suphi, "Hars Heyeti Türk Ocakları'nın teessüs ettiği günden bugüne kadar maalesef kör bağırsak vaziyetinde bir teşkilâttır"²²² demektedir ve Hars Heyeti'ne yönelik olan atâlet eleştirilerini doğrulamaktadır.

Konu üzerinde beliren iki farklı görüş, Hars Heyeti'nin ilga edilmesi ya da etkin bir biçimde çalışmasının sağlanmasıdır. Varto delegesi Haşim Nahit (Erbil), 1925 Kurultayı'ndan bir süre sonra Hamdullah Suphi'nin Hars Heyeti'ni toplamak için girişimlerde bulunduğunu ve ancak Samili Rifat, Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Zeki Velidi (Togan) ve Zâkir Kadiri (Ugan) Beylere ulaşılabilmesi nedeniyle eksik temsille birkaç toplantı yapıldığını belirtmektedir. Haşim Nahid'e göre, 1925 Kurultayı'nda Hars Heyeti'ne seçilen üyelerin büyük bölümü bilimle uğraşan kimselerdir ve bu nedenle "Türk harsını meydana getirmekten uzakırlar."²²³ Hars Heyeti üyesi Ahmet Ağaoğlu, 1926'da düzenli olarak yayınlanamayan *Türk Yurdu*'na yazar ve düşünürlerin katkıda bulunmadıklarını gerekçe olarak gösterirken,²²⁴ Hars Heyeti'nin düzenli olarak toplanamamasının nedenini üyelerin Ankara dışında bulunmalarına ya da başka bir işle

Cumhuriyeti'nin kuruluşu onuruna yapılan kutlama törenlerinde Asım Turgut'un önerisi gündeme getirilmemiştir. Kessler'e göre bu değişiklik büyük olasılıkla Kemalist rejimin farklı bir milliyetçilik anlayışına yönelmesinden kaynaklanmaktadır (s. 175-176). Ancak 1926-1927 yıllarında Reşit Saffet'in (Atabinen) Turan Cemiyeti'nde konferanslar vermesi (s. 189) yeni rejimin ilişkileri koparmadığının bir kanıtıdır.

221 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 75-79.

222 A.g.e., s. 80.

223 A.g.e., s. 83.

224 A.g.e., s. 84.

meşgul olmalarına bağlamaktadır. Öte yandan Ağaoğlu'nun anlatımıyla "mütefekkir sınıfını lâkaydî istilâ etmiştir. (...) Hars Heyeti bir mefhum, bir hayâletden ibarettir."²²⁵ Bu nedenle ilgâsını ya da ciddi bir biçimde yeniden gözden geçirilmesini talep etmektedir. Bu noktada, Hars Heyeti üyelerinin Türk Ocakları yasası uyarınca ömür boyu görevde kalmak koşuluyla seçilmeleri nedeniyle, sorunun Yasa Encümeni'ne havale edilmesi gerekmektedir. Edirne delegesi İsmail Habib ise, Hars Heyeti'ni oluşturan kişilerin bireysel olarak Türk harsına hizmetleriyle tanınmalarına rağmen, bir araya geldiklerinde verimsiz kalmalarının nedenini, yapısal eksikliklerde aramanın uygun olacağını ileri sürmekte ve "yalnız Türklüğe hizmet etmiş zevâtı bir yere toplayıp yeni bir heyet yapacak olursak yine aynı akâmete gidecektir. Binâenaleyh, Merkezî Heyet bunu tefrik eder. Bu heyet muvazzaf olur. Kâtib-i Umûmîsi, kâtibi olur"²²⁶ demektedir.

İsmail Habib, *Türk Yurdu*'nun düzenli olarak yayımlanmamasının nedenini ise, "dağınık, Hars Heyeti gibi geniş fakat râbitası olmayan, duman halinde bir heyet tarafından çıkarılmak istendiğinden neşet ediyor. Bir gazeteci, bir mecmuâcı gibi bunun üzerinde çalışılacak olursa, çıkması temin edilmiş olacaktır"²²⁷ şeklinde açıklamaktadır.

Konu üzerine söz alan Ayaş delegesi Dr. Hüseyin Enver, konuşmasına, "... Hars Heyeti vefât etmiş bizim haberimiz yok"²²⁸ diye başlarken, toplantı salonunda "Allah rahmet etsin" sesleri yükselmektedir. Yusuf Akçura ise, *Türk Yurdu* konusunda geçmişle bir karşılaştırma yaparak, ilk yıllarda

225 A.g.e., s. 85.

226 A.g.e., s. 89.

227 A.g.e., s. 90. Ulug İğdemir, *Yılların İçinden*, s. 149. İğdemir, Temmuz 1926'da Türk Ocağı Merkez Heyeti başsekreterliğini kabul ederek Ankara'ya geldiğini ve daha sonra Ferit Celâl (Güven) ile Türk Ocaklarının kapandığı tarihe kadar *Türk Yurdu*'nu birlikte çıkardıklarını belirtmektedir.

228 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 91.

birkaç bin satan derginin, beşyüz altıyüz civarında satması-
nın nedenini, aynı konuların aynı yazarlar tarafından sü-
rekli biçimde yinelenmesine bağlamakta, özellikle gençle-
rin, daha farklı konularda yazacakları makalelerin derginin
bir yandan niteliğini, öte yandan da satışını etkileyeceğini
savunmaktadır.²²⁹

Bu arada, 1925 Kurultayı'nın düzenli bir zabıta sahip ol-
maması nedeniyle, başta Hamdullah Suphi olmak üzere
Hars Heyeti'ne kimlerin üye olduklarının saptanamadığını
ve Reşit Galip'in deyişiyle, hafızası güçlü olan Celâl Sahir'in
yardımıyla tahmini bir liste çıkarıldığına tanık oluyoruz.²³⁰

Yusuf Akçura, alaycı bir üslupla okuduğu bu listede, "Er-
kân-ı Harbiye-i Umûmîyye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri,
Hamdullah Suphi Beyefendi, Ağaoğlu Ahmet Beyefendi -ki
Meclis-i Mebûsan'da azâ ve bir hayli de işi vardır-, Ziya Gö-
kalp Bey (Allah rahmet eyleye sesleri), Halide Hanım (bu-
rada yok sesleri), Köprülüzade Fuat Bey, kâh kongrede, kâh
Avrupa'da seyahatte, kâh da Darülfünun'da hoca, Emin
(Erişirgil) Bey daima burada değil, arada sırada İstanbul'a
gider gelir, (...) bendeniz, ben Meclis'te azâ ve bazı komis-
yonlara devam eden azâ, Hukuk Mektebi'nde hoca, asker
kurslarında hoca, sonra Hüseyinzâde Ali Bey İstanbul'da,
Niyazi Bey, Müze Müdürü Halil Bey İstanbul'dadır. Veled
Çelebi Efendi aynı zamanda Heyet-i Idâre azâsıdır. Yahya
Kemal Bey, o da sefir oluyor. Samih Rifat Bey, Necip Asım
Bey, ressam Şevket Bey, Celal Esad Bey, İzmirli Necip Bey,
Rıza Nur Bey" bulunmaktadır.²³¹

229 A.g.e., s. 97-98.

230 A.g.e., s. 99.

231 A.g.e., s. 100. *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Nisan 1926, no. 1725. Y. Akçura, Hars
Heyeti üyelerinin toptan istifasına karşı çıkarak şöyle demektedir: "Hayır,
ben istifâ etmeyeceğim. Mebusluktan, müderrislikten istifâ ederim. Yine
Türk Ocakı'nın bana tevdi ettiği vazife-i mukaddeseyi yaparım."

Hars Heyeti konusunda Reşit Galip'in, söz konusu heyette bulunan ve kendilerine verilen görevi yerine getiremeyecek durumda olanların istifaya davet edilmeleri ve böylece ancak çalışmakta devam edebilecek üyelerden oluşan bir heyetin seçilmesine olanak verilmesi şeklindeki önergesi, dikkate alınmıştır.²³² 26 Nisan günü Mustafa Kemal, kendisini ziyaret eden delegelere Türk Ocakları'nın önemini vurguladığı konuşmasında "Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz, Türk milliyetçisiyiz"²³³ demektedir ve Türk harsının güçlendirilmesi konusunda Türk Ocakları'nın önderliğini teşvik etmektedir.

27 Nisan tarihinde yapılan dördüncü toplantıda, Hars Heyeti üyesi olan ve Kurultay'a ilk kez katılan Samih Rifat, konuyu tekrar gündeme getirerek, Hars Heyeti'nin düzenli çalışmamasının Ocakta bulunan Hars Encümeni'nin de çalışmaması anlamına gelmediğini belirterek, küçük bir topluluğun sürekli olarak faaliyette bulunduğunu belirtmiştir. Samih Rifat'a göre, Hars Encümeni'nin özellikle üzerinde çalıştığı konulardan birisi, mesaisine bilimsel bir yön vermek amacıyla Türk harsına ilişkin sorulardan oluşan bir anket formu hazırlamak olmuştur. Bu anket formlarından oluşan raporun, üyelerinin büyük bölümünün Darülfünun ve lise hocalarından oluşan Hars Heyeti'nin onayına sunulabilmesi için eğitim yılının tamamlanmasını beklemek gerekmektedir.²³⁴ Raporun düzenlenmesi için lüzum gelen mesai projesinin genel hatlarını delegelere okumak isteyen Samih Rifat'ın, dört günden beri toplanan kurultayda ilk kez böylesi bir rapor taslağını ortaya çıkarması üzerine kuşkular belirmiş ve zaman darlığı nedeniyle tab edilmesi kararlaştırılmıştır.²³⁵

232 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabırları*, s. 106-108.

233 *Milliyet*, 27 Nisan 1926, no. 74.

234 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabırları*, s. 118-120.

235 *A.g.e.*, s. 121.

Dördüncü toplantının en önemli konularından biri de, Türk Ocakları Yasası'nın 1. maddesinde yer alan ve İstanbul Türk Ocağı'nın kuruluş tarihi 12 Mart 1328'in milâdî takvime göre karşılığı olan 25 Mart 1912'nin eklenmesidir.²³⁶ Yasanın 6. maddesinin (f) fıkrasına yapılan bir ilave ile, Ocakların gelir kaynakları arasında bulunan piyangolar, "kanunen câiz piyango vesâire" biçiminde değişikliğe uğramıştır. Yasa Encümeni adına değişiklikleri açıklayan Bartın delegesi Salih Bey'e göre, hükümetin resmi izni ile para piyangosu çekilişini yalnızca Tayyare Cemiyeti'ne vermiş olması nedeniyle, Ocakların yalnız eşya piyangosu yapabileceğinin belirtilmesi açısından bu değişikliğe gerek duyulmuştur.²³⁷

Değişikliğe uğrayan maddelerden biri de, Türk Ocakları'na üyelik ile ilgili olan 9. maddedir. Üzerinde büyük tartışmalar yapılan bu maddede bazı delegelerin başlıca eleştirisi, adayın 5 kişi yerine 2 kişi tarafından önerilmesi noktasında odaklaşmakta, böylece Yusuf Akçura'nın da verdiği bir örnek ile Türk Ocaklarına uygun olmayan kişilerin üye olması sakıncası artmaktadır.²³⁸ Hamdullah Suphi, bu kişinin Milas Türk Ocağı başkanlığını kısa bir süre yürüttükten sonra, görevden alındığını açıklamaktadır.²³⁹ Böylece üyelik koşullarının hafifletilmesi ya da eskisi gibi bırakılması, başka bir anlatımla seçkinci tavrın sürdürülmesi etrafında oluşan iki farklı eğilim ortaya çıkmaktadır. Üye sayısının artırılması eğilimine karşı, üyelerin niteliğinin önemli olduğu-

236 A.g.e., s. 128.

237 A.g.e., s. 135.

238 A.g.e., s. 143. Y. Akçura, bu konuda İstiklâl Mahkemesinde yargılanan ve idam edilen bir kişinin evrakı arasından Türk Ocağı şube başkanlığı yaptığına ilişkin bir belge çıktığını açıklamaktadır. Kâzım Öztürk (haz.), *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, 1920-1973*, s. 102. Yusuf Akçura tarafından adı açıklanmamakla birlikte Türk Ocakları 1924 Yılı Kongresi Soma delegesi Abidin ve (s. 140) yine aynı kongredeki Sarıkamış delegesi Halis Turgut 1926'da idam edilmişlerdir.

239 A.g.e., s. 147.

nu vurgulayan Ahmet Remzi, adaylar konusunda ayrıntılı inceleme ve sınırlamaların Türk Ocakları'nın amaçlarına muhalif olan kişi ya da grupların, Ocakların içine girmelerine engel olacağını savunmaktadır. Aynı görüşü paylaşan Ferit Celâl ise, sorunu bir başka yönüyle ele alarak, Mustafa Kemal'in "inkılâbın en büyük eli Ocaklara istinâd ediyoruz"²⁴⁰ sözünden hareketle, Türk Ocakları'nın reformların uygulanması konusundaki görüşlerine işaret etmekte ve gerici ya da muhalif kişilerin üyeliğinin engellenmesi için denetimin artırılmasını istemektedir.²⁴¹ Dr. Hüseyin Enver, Türk Ocakları'nın geleceğine yönelik olan bu kararın önemini vurgulamakta, "çok azâlî bir Ocak olmaktan ziyâde az azâlî ve müfit olmak daha iyidir. (...) Arkadaşlar! İngilizler Türk Ocakları'nın bulunduğu mıntıkada Türk Ocakları'nı bastığı zaman hüngür hüngür ağlayarak aman şu kaydımızı yakın, biz Ocaklı değiliz diye ağlayanlar vardı. Bundan başka arkadaşlar, Şeyh Sait isyân ettiği zaman, bu isyânı tel'in için telgraf çektiğim vakit benden hesap soran Ocaklılar vardır. Binâenaleyh Ocağın kapısını açıp da, uluorta doldurmak doğru birşey değildir"²⁴² demektedir.

Tartışmaların uzaması üzerine Yasa Encümeni'nin teklif ettiği madde salt çoğunluk ile kabul edilmiştir.²⁴³ Değişikliğe uğrayan maddelerden 25. madde Yasa Encümeni'nin önerdiği gibi, "İdare Heyeti dernekte en çok rey alan 7 zattan terettüp eder. İntihâbatta müsâvî rey alanlar olursa tercih için kuraya mürâcaat edilir. Birinci ve ikinci derecede hısımlar aynı İdare Heyetine intihâp olunamazlar. İdare Heyeti'nin müddeti 1 yıldır. Bu heyet Ocağı temsil ve idare eder. İdare Heyeti bütün icrââttan Derneğe, Merkez Heye-

240 A.g.e., s. 148.

241 A.g.e., s. 148.

242 A.g.e., s. 151.

243 A.g.e., s. 158.

ti'ne ve Kurultaya karşı mesuldür"²⁴⁴ biçiminde değişikliğe uğramıştır. 26. maddede sözü geçen mesul Murahhasın görevleri konusunda, Ocağın "İdare Heyeti tarafından tevdi edilecek idarî ve hukukî işlerini takip etmekle mükelleftir"²⁴⁵ değişikliği getirilmiştir. İsmail Habib'in, 1925 Kurultayı'nda, derneklerin hükümetlere karşı yasal olarak mesul Murahhasları olduğu yönündeki bir yanlış kanı neticesi konulduğunu belirttiği bu kurum, Ocak başkanının görevlerinin yoğunluğu nedeniyle izleyemediği birçok sorunda yetkili olmasını öngörmektedir.²⁴⁶

28 Nisan günü yapılan beşinci toplantıda, Mesai Encümeni adına söz alan Van delegesi İshak Refet (Işıtman), gerek daha önce yayınlanmış mesai programı, gerekse çeşitli şubelerden gelen faaliyet raporlarını incelemeleri sonucunda, en çok dikkati çeken ve programda eksik bulduğu yönün, Türk olmayan unsurların temsili (asimilasyonu) ve gençlik hareketleri konusunda olduğunu belirtmektedir. Temsil konusunda, "Türkiye'de Türkçe'den başka lisan kullananlar vardır. Bu hâl Şark vilâyetlerinden şümüllü bir haldedir. (...) Sonra Orta Anadolu'da yine böyle gayrı Türk anâsırlar vardır. Bunlar yarım asrı mütecâviz bir zamandan beri Türkiye'de bulundukları halde hâlâ aralarında kendi anânelerini devam ettiriyorlar. Bundan başka yeni gelen muhacirlerimiz ki; onları Türk'tür diye alıyoruz. Halbuki bunlar da Türkçe'den başka lisan konuşuyorlar ve şehirlerde bugün ayrı ayrı mahalleleri vardır..." şeklinde açıklama yapan İshak Refet, Doğu Anadolu'da bulunan Karakeçililer, Serkanlar, Türkanlar ve özellikle Diyarbakır ve Bitlis arasında bulunan birçok Türkmen kabilelerinin "Kürtleştiğini" belirtmektedir.²⁴⁷ Pra-

²⁴⁴ A.g.e., s. 171

²⁴⁵ A.g.e., s. 172.

²⁴⁶ A.g.e., s. 173.

²⁴⁷ A.g.e., s. 177-178.

tik çözüm yolu olarak bazı önerilerde de bulunan İshak Refet, Orta Anadolu'daki Türk olmayan unsurların "Türklerle sarılı" olması nedeniyle önemli bir tehlike oluşturmadığını ve "boğulmaya mahkûm" olduğunu ileri sürmekte; bu bölgede Türk Ocakları'nın düzenli faaliyet göstermesinin yeterli olacağını savunmaktadır. Doğu Anadolu'da yaşayan Kürt unsurların ise, Osmanlı Devleti'nden bu yana nüfuz bölgeleri oluşturma amacıyla İranlılarla Osmanlı Türkleri arasında savaflara yol açtıklarını belirtmekte, "Osmanlı Türkleri oraları aldıkları sırada oralarda birçok Türkler meskûndü. Türklerle meskûn bulunan o mıntıkada bugün Türklerden bir ferd dahi göremeyiz"²⁴⁸ demektedir. Türklerin "Kürtleşmelerine" neden olarak, hükümetin tâkibatından uzak olmalarını, silah taşımalarını, vergi vermemelerini, askere gitmemelerini ve nüfus kayıtlarında bulunmamalarını gerekçe olarak göstermekte ve ikiyüz bini aşkın Siirt nüfusunun yalnızca doksan yedi bininin nüfus kayıtlarında görüldüğünü, askerlik şubesi kayıtlarından anlaşıldığı üzere yalnızca üç asker verdiklerini belirtmektedir.²⁴⁹

Bu arada Çarlık Rusyası'nın da, Osmanlı Devleti'nden başlayarak Ermeniler ve Kürtleri kışkırttığını ileri sürmekte, Mütareke döneminde ise, Ermeni soruna daha çok ağırlık veren Sovyetler Birliği'nin Kürtlerin Ermeni olduğunu ileri sürdüklerini, Genç Hıristiyanlar Cemiyeti (Young Men's Christian Association-YMCA) ya da Şark-ı Karib Muavenet Teşkilâtı'nın Anadolu'nun birçok bölgelerinde faaliyette bulunduklarını belirtmektedir. Gençlik örgütlenmesi konusunda ise, özellikle yaşları nedeniyle Türk Ocakları'na üye olmayan gençlerin Ocak amaçlarına uygun biçimde yetişmeleri için örgütlenme gerekliliğini vurgulamaktadır.²⁵⁰ Mesai

248 A.g.e., s. 179.

249 A.g.e., s. 180.

250 A.g.e., s. 183.

Encümeni'nin Kurultay'a verdiği raporda, Ocakların gönderdikleri raporlardaki²⁵¹ önerilerin büyük çoğunluğunun Merkez Heyeti'nden parasal yardıma ve bina sağlanması ya da onarımına yönelik olduğu bildirilerek bu tür önerilerin Merkezî Heyete verildiği açıklanmaktadır. Ocaklardan gelen raporlardaki daha genel nitelikli istekler arasında ise, tüm üyeler için bir "âlamet-i fârîka" tesbiti ve hüviyet cüzdanı düzenlenmesi, resmi ya da özel gazetelerin dağıtılması, Ocaklarda bulunan ya da yapılacak kütüphane ya da okuma salonlarının işleyişine ilişkin talimat yapılması, Kurultay zabıtlarının yayımlanması, Atatürk'e ait ufak boyda birer heykel ile Ziya Gökalp ve öteki Türk büyüklerinin fotoğraflarının asılması, yıl sonlarında her şubeden alınacak faaliyet raporlarının yayımlanması ve dağıtımı, Türk Ocakları'nın kuruluşunda özel bir önemi olanların ya da Türklük sahasında çalışanların fotoğraf, özgeçmiş ve yapıtlarını içeren bir yillığın düzenlenmesi, yasanın uygulanmasına ilişkin bir talimâtname yapılması, Ocak üyeleri arasından seçilecek kişilere her yıl bir fazilet mükâfatı verilmesi bulunmaktadır.²⁵²

251 A.g.e., s. 183-184. Encümene mesai ve ietkik raporları gönderen Ocaklar, Çal, Çivril, Simav, Sandıklı, Burdur, Akhisar (Kivâ), Nevşehir, Sürmene, Gediz, Çine, Kızı köy nahiyesi, Menemen, Merzifon, Kırşehir, Erbaa, Sivas, Kurun, Samsun, Yenihan, Ayvalık, Çeşme, Van, İstanbul, Gelibolu, Malatya, Bolu, Şarkikarahisar, Zara, Ulukışla, Şarkışla, Bitlis vs. ve şifahî raporu alınan İzmit, Kandıra, Adapazarı, Geyve, Ezine, Karamürsel, Yalova, Düzce Ocaklarıdır.

252 A.g.e., s. 185-187. Öteki isteklerden bir bölümü ise, bir Ocak marşının yapılması, öteki hayır derneklerine yapıldığı gibi özel idare ve bütçelerine Türk Ocakları için de bir yardım fash açılması için girişimde bulunulması, Ocaklara ait el ilanlarının vergiden muaf tutulması ve Ocaklar arasında yapılan yazışma ve haberleşmelerin posta pulundan affı, Türk Ocakları üyelerinin heyet halinde yapacakları bilimsel araştırma gezilerinde ulaşım araçları ücretlerinin düşürülmesi, Ocaklardaki Köycülük teşkilatına ait görevlerin daha ayrıntılı bir biçimde saptanması, Ocaklara sürekli bir gelir kaynağı olmak üzere Rum, Ermeni kiliselerine ait akaratın ya da tevzi dışı kalmış olan mallardan bir bölümünün Ocaklara belli bir karşılıkla ya da mübaddillere bırakılmayan sahipsiz yapılarını takdir bedeli suretiyle Ocaklara verilmesi, tüm hissedarlarının üyelerden oluşacağı bir Türk Ocağı bankasının kurulması, kooperatif-

Bu arada Mesai Encümeni raporunda, bazı şubelere ait rapor başlıklarının 'Türkiye Cumhuriyeti ... Türk Ocağı' şeklinde yapıldığını, oysa bu tür bir kaydın Ocaklara devlet kuruluşu resmiyeti vereceğinden ve Türk Ocakları bir "millet" müessesesi olduğundan bu şekildeki ibarelerden kaçınılması, Ocak salonlarında içilecek meşrubatın alkolsüz olması gerektiği, Türk Ocakları'nın iç işleyişine ilişkin bir talimâtname düzenlenmesi, Ocakların daha verimli bir biçimde faaliyette bulunması için Merkez Heyeti icrâ kısmının maaşlı olarak görevlendirilmesi²⁵³ ve her bölgenin özel koşullarını dikkate alacak muntaka müfettişliklerinin kurulması, Merkez Heyeti tarafından düzenlenen mesai programının şubelere gönderilmesi ve eksikliklerinin giderilmesi, amaçları Türk Ocakları'ninkinden farklı olmayan Gençler Birliği vb. derneklerin Türk Ocakları tarafından temsilinin gerekliliğini açığa çıkaracak programların düzenlenmesi konularında şubeleri uyarma hususları yer almaktadır.²⁵⁴

Mesai Encümeni'nin raporu konusunda söz alan Ayaş delegesi Dr. Hüseyin Enver, özellikle azınlıkların "temsili" sorununa değinerek, sorunun yalnızca Doğu Anadolu ile sınırlandırılmayacağını ileri sürmekte ve Batı Anadolu'daki Türk olmayan unsurlara ilişkin önlemler alınmasının da gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu

çiliğin teşviki, salgın hastalıklara karşı korunma yollarını köylüye açıklayabilecek broşürler yayınlanması Türk harsına ilişkin millî filmler yapılarak köy ve kasabalarda gösterilmesi ve her Ocağa birer fotoğraf makinası sağlanması, Ocak binalarının Türk mimarisine uygun bir biçimde düzenlenmesi, Ocak üyeleri arasından Avrupa'ya staj ve öğrenim için öğrenci gönderilmesi, Ocaklıların aile isimlerinin Ocak defterine yazılması ve Ocak dışında da kullanımının zorunlu tutulması, Ocaklılar arasında selamlaşma sözcüklerinin Kurultay tarafından saptanması, yerli malı tüketiminin teşviki, Ocakların seyyanen 'bey' ya da 'efendi' sözcüklerinden yalnız birisini kullanmaları vb.'dir.

253 A.g.e., s. 188-189.

254 A.g.e., s. 190-191.

günlerinden devralınan yanlış uygulamalar sonucu Kocaeli'de Çerkeslerin, Kütahya'da ise Boşnakların, iskân edildikleri bölgeleri adetâ bir "Bosna Hersek"e dönüştürdüğünü belirterek hükûmeti uyarmak gerektiğini savunmaktadır.²⁵⁵ Hüseyin Enver'e göre, Türk Ocakları'nın birincil görevi reformların halka benimsettirilmesidir. Temsil sorununda ise, en önemli görevin "harsî sermaye" oluşturmak olduğunu ileri sürmektedir. Bu konuda söz alan Yusuf Akçura ise, "Amelî nokta-i nazardan iki kuvve-i içtimâiyyemizin saha-i faâliyyetlerinden birisi ve en kuvvetlisi, hükûmettir. Bizim konuştuklarımız elbette hükûmetin kulağına gidiyor ve zaten onların fikrinde de esas itibâriyle bu umdeler mevcûttur. Yeter ki bizim acizâne bulduğumuz ve düşündüğümüz hususlarda onun için bir sâha-i tetkik ve teâmül olsun. İkinci sâha bizimdir, biz hükûmet değiliz, cebren Türk'e Türksek Türküz dedirtemeyiz. Bizim yapacağımız hars cihetidir..."²⁵⁶ demektedir ve Türklük bilincini geliştirmenin yanı sıra, iktisâdî gelişmenin de sağlanmasının gerekliliğini belirtmektedir.

Yusuf Akçura, Türk olmayan unsurlar sorununu Turan ideali içinde ele alarak, "bir taraftan deniz, diğer taraftan asıl büyük Turana istinâd edeceğimiz kara tarafı kat edilmek isteniyor, ortaya Kürt anâsırı, İran'ın muhtelif anâsırı, sonra kurûn-ı evvelde mevcûd olup da bugün yeni isimlerini işittiğimiz birtakım anâsırlar ihdâs edilerek diğer taraftaki olan kardeşlerimizle olan alâkamız kat olunmak isteni-

255 A.g.e., s. 191. Bu konuda Hüseyin Enver, "... seri giden inkılaplarda başlar dönüyor, kavrayamıyor, bilmeyerek inkılâbın aleyhine hareket ediyor, şapka giyilmesi emir olundu ve kabul olundu ve giyiyoruz. Zan ediyorsunuz ki, herkes bunu isteyerek giyiyor, katiyyen arkadaşlar, bu şapkanın halk elyevim aleyhindedir" demektedir. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi*, s. 285. Mustafa Kemal, şapkayı 27 Ağustos 1925 tarihinde İnebolu Türk Ocakları'nda yaptığı bir konuşma ile halka tanıtmıştır.

256 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 196-197.

yor” demektedir.²⁵⁷ İzzet Ulvi ise, “temsil” sorununu özellikle dil sorunu bağlamında ele almakta ve bu konuda bazı gelişmelerin varlığından, sözcğelimi Bursa ve Balıkesir Belediyeleri’nin Türkçe bildikleri halde başka dil konuşan kişilerden para cezası almaya karar verdiklerini, ayrıca kendisinin TBMM’ye sunduğu aynı yönde bir kanun teklifinin Dahiliye Encümeni’nde bulunduğunu Kurultay delegelerine açıklamaktadır.²⁵⁸ Konuya oldukça radikal bir biçimde yaklaşan İzzet Ulvi, azınlıklar olarak kabul ettiği Çerkes, Boşnak vb. unsurların topluca yaşamalarının engellenmesini, hatta ulusal dillerini, giysilerini dahi kullanmalarına karşı çıkılmasını talep etmekte, zaten ‘Türkçü’ olan hükümetin de bu konuda gerekli desteği vereceğini umduğunu belirtmektedir.²⁵⁹ Trabzon delegesi Mustafa Reşit Bey, Karadeniz Bölgesi’nde bulunan Rum kültürel nüfuzunun özellikle kiliselerin varlığıyla sürdüğünü belirterek, “Trabzon vilayetinde -nazarı dikkatinizi celp ederim- üç yüz altmış kilise vardır. Bu üç yüz altmış kilisenin içinde ancak birkaç tanesi ibâdet içindir. Ötekiler sırf dinî şekilde Rum harsının taşlara oyulmuş, kayalara girmiş ve beyaz renklere boyanmış, tahaccür edilmiş varlığıdır. (...) Rum yoktur. Herşey çıkmıştır, fakat gitmeyen ve duran kiliseler vardır. Âdetler vardır”²⁶⁰ demekle, Trabzon hududları içinde doksan bin kişinin Rumca konuştuğunu açıklamaktadır.

Mustafa Reşit, bu arada Lâz sıfatının da gerektiğinden geniş kapsamlı kullanılmasını eleştirmektedir.²⁶¹ Hamdullah Suphi, tartışmalara son vermek için yaptığı konuşmada, Türklerin Osmanlı Devleti’nden beri, başta Yeniçeri Ocağı

257 A.g.e., s. 197.

258 A.g.e., s. 198.

259 A.g.e., s. 198.

260 A.g.e., s. 202.

261 A.g.e., s. 204.

ve Enderun olmak üzere çok güçlü “temsil” kurumlarına sahip olduğunu²⁶² ileri sürerek, “küçük misâller üzerinde mânen kuvvetimizi düşar-ı zaif edeceğiz diye korkarım. Evet, filan yerde Boşnak köyü vardır. Filan yerde Çerkes galebeliğine tesadûf ederiz. Bunlara karşı tatbik etmek istediğimiz arzu lisanî husûsiyetlerini izâle etmekten ibarettir”²⁶³ demektedir. İskân politikasının gerekliliğini reddeden Hamdullah Suphi daha ılımlı bir yaklaşımın savunuculuğunu yapmaktadır. Beşinci toplantının ikinci celsesinde “temsil” tartışmalarının yeniden ele alındığına tanık olmaktadır. Salihli delegesi Zahit Bey, Doğu Anadolu’da önemli bir sorun haline gelen Kürtlüğe karşılık, Batı Anadolu’da Arnavutluk ve Yahudilik sorununun tehlikelerinden söz ederek, “Bu Yahudiler, biz İzmir’de ticaret ederken bizi soydular. Yunanlılara casusluk ettiler. Ve terk sırasında belki lâzım olur diyerek bize hulûs göstermişlerdir ve bu suretle bir Yahudilik ihtiyâtıyla bize de casusluk eder gibi göründüler. Yunanlılar memleketimizi işgal ettiği zaman Yahudiler bize, ay ve yıldızı bundan sonra semâda görürsünüz dediler. Bu Yahudiler bugün Türk gençliğinin iktisâb etmek istediği iktisâdî vaziyete tamamiyle hâkim olmuştur”²⁶⁴ şeklinde konuşmakta ve Yahudi unsurun özellikle ticaret alanındaki egemenliğine son verilmesi gerektiğini önemle vurgulamaktadır.

İkinci celsede söz alan Varto delegesi Haşim Nahit Bey’in konuşması, Türk Ocakları içinde hâlâ genç ve yaşlı kuşak ve buna bağlı olarak farklı Türkçülük yaklaşımlarının varlığını belirtmesi açısından önem taşımaktadır. Haşim Nahit, Cumhuriyet öncesi Türk Ocakları’nın ayırımı doğrultusunda “Aksakallılar”dan söz ederek, “... bizden evvel Türkçülük yapmış olan zevâta ebedî bir hürmetimiz olmakla bera-

262 A.g.e., s. 209.

263 A.g.e., s. 210.

264 A.g.e., s. 213-214.

ber bu, herşeyin fevkinde olan Türkçülük ideâlini tenvir hususunda, düşündüklerimizi serbestçe söylemekliğimize mâni değildir. (...) Arkadaşlar, Türk Ocakları'nın ve Türkçülüğün mefkûresi olarak Türk Ocakları'nda öteden beri bir akide halinde münteşir olan fikirleri hep bilirsiniz. Bunu tekrara lüzûm görmüyorum, bu fikirler dâimî bir surette tahavvül etmekte olan hayata rağmen muayyen kalıplar içerisinde adeta tahaccür etmiş, sâbit bir şekil almıştır. Dinamik olan hayat bu sâbitiyeti reddeder"²⁶⁵ demek ve Türkçülüğün adeta bir din gibi değişmez bir kurallar bütünü olarak ele alınmasını eleştirmektedir. Haşim Nahit "Aksakallı" Türkçülerden Ahmet Ağaoğlu'nun belirttiği dil birliğinin yanısıra, iktisâdî kalkınmanın da önemini vurgulayarak "... bir lisan, bir edebiyât, güzel sanatlardan herhangi biri, hukuk ve ahlâk ait oldukları içtimaî muhitlerin iktisâdî şartlarına tâbidir. Bu harsî müesseselerden hiçbir iktisâdîyyatı dün olan bir muhitte inkişâf edemez"²⁶⁶ biçiminde eleştirmekte ve her toplumun veri üretim biçimi ile gelişmişlik düzeyi arasında doğrusal bir ilişki bulunduğunu, kendi anlatımıyla "iktisâdîyyat müesseselerinin diğer bütün müesseselerin yegâne menbaı" olduğunu savunmaktadır.²⁶⁷

İktisâdî açıdan gelişmenin ise, "Türkiye'nin bir zanâat devresine girebilmesi ve bunun için de Türk ziraatına zanâatı sokması ve pek iptidaî olan ziraatımızın sınaî ziraat haline gelebilmesine mütevâfık ve muârızı olarak amelî zanâata geçme"²⁶⁸ ile mümkün olabileceğini ileri sürmekte, Türk

265 A.g.e., s. 216.

266 A.g.e., s. 217.

267 A.g.e., s. 217-218; Haşim Nâhid Er-bil "Modern Türkçülük", *Türk Yurdu*, C. 26, Sayı 4, 14 İlkteşrin 1942, s. 121'de bu konuya değinen Haşim Nâhid, "bu fikri köycülerin doğru bulacağından şüphemi yoktu; lâkin ocaklarından çoğunun zihnine rahmetli Ziya'nın telkin ettikleri o kadar kuvvetle yerleşmişti ki, söz söylemekte bile güçlük çekmiştim."

268 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 218.

Ocakları'nın temel amacının Türkiye'nin ilkel tarımsal yapısına, sanayiye dayalı bir biçim vermeye çalışmak ve aynı zamanda "amelî zanaatı" meydana getirmektir.²⁶⁹ İktisâdî yapının ve özellikle ticarî kurumların "milliliği" sorununu irdeleyen Mersin delegesi Nazım Bey ise, özellikle Güney Anadolu'da, Yahudi ve Fellahların iktisâdî nüfuzunun arttığına işaret etmekte, çeşitli resmi dairelere, sokaklara asılan "Vatandaş Türkçe konuş" biçimindeki levhalara, Türk Ocakları ve Ticaret-i Hariciyye Müdüriyeti'nin işbirliğine karşın Arapça konuşulmasının engellenemediğini belirtmektedir.²⁷⁰

Mesai Encümeni adına söz alan İshak Refet Bey, Kürtlerle yoğun bir biçimde meskûn bulunan bölgelere daha fazla önem verilmesi gerekliliğinden söz ederek, Kürtlerin "Türkleştirilmesi" sürecinin sanıldığından daha kolay olduğunu savunmakta ve "Kürdün târihi yoktur. Kürdün târihi Türk târihi ile karışmıştır. Kürtçe denilen lisan yoktur. Bugün Kürtçe lisanı 8.000 kelimedenden ibarettir. Bunun üçbini Türkçe'dir. İki bin kadar Kürtçeleşmiş Arapça'dır. Mütebâki iki bin beş yüz kadar kelime de eski ve yeni Farsça'dır. Efendiler Kürtçe olarak kelimenin içinde üç yüz kadar kelime vardır. Ve en ziyâde tuhaf cihet, bu lisanın fiili de yoktur. Lisanların varlığını, benliğini ölçtürebilen âlet, fiillerdir. Bunların fiilleri de yoktur. Kürdün lisanı, târihi, anânesi olmadıktan sonra ve yalnız bol bol vahşeti olduktan sonra Kürdü temsil etmenin ne ehemmiyeti var. Kürtler gayet kolay temsil edilebilirler. Elverir ki biz çalışabilelim. (...) Bir defa bu işte Türk Ocakları'nın çok ehemmiyetli vazifeleri bulunmakla beraber, Dahiliye Vekâleti'nin, Maarif Vekâle-

269 A.g.e., s. 219.

270 A.g.e., s. 221. Bu konuda Nazım Bey, "... bundan başka hepsi fellâh olan mavnacılar ve kayıkçıların hiç olmazsa menileketimize gelen ecnebilere karşı Türkçe konuşturulmamasını Ticaret-i Hâriciyye Müdüriyeti'nden rica ettik. (...) Faaliyetimiz hiçbir surette semeredâr olmadı."

ti'nini, Sıhhiye Vekâleti'nin yani devlet tesisât ve teşkilâtının da ehemmiyetli işleri vardır. Idare bir kafa ve bir göz gibi görmeye uğraşmaya çalışmalıdır. Ocaklılar ve bu devlet tesisâtında bulunan memurlar herhalde birlikte hareket etmelidirler”²⁷¹ demektedir.

Türkiye’de yaşayan çeşitli “unsurların temsili” konusunda Kurultay başkanlığına verilen çok sayıda önergenin yanı sıra, Kazıköy delegesi Nahid Tahsin tarafından sunulan ve Türk Ocakları’na kayıtlı üyelerin aynı zamanda Ocakların amaçlarıyla çelişen hedeflere yönelik Genç Hristiyanlar Cemiyeti, Kolej Gençleri Cemiyeti vb. üyesi olmalarının engellenmesi konusunda yasaya bir madde eklenmesine ilişkin önerge de dikkati çekmektedir.²⁷² Öte yandan temsil sorununu bir başka yönden ele alan bir önerge de, Dr. Hüseyin Enver, Dr. Kâzım İsmail ve Mimar Hikmet tarafından sunulan ve Ankara’ya çok sayıda yabancı işçi ve ustanın gelmesinin Türk işçilerinin istihdam olanaklarını azalttığı ve bu nedenle Hükümet kanalıyla “isminde yalnız bir Türk unvânı yazılmış olan birçok ecnebî inşaat şirketleri”nin, tüm işlerinde Türk ustalarını tercih etmelerinin sağlanmasını talep eden önerge dir.²⁷³

Bu arada Kurultayın beklenenden daha uzun sürmesi, Ankara dışından gelen ya da başka işlerde görevli delegele rin itirazlarına ya da geri dönmelerine neden olmakta ve İcra Heyeti’nin seçiminin yapılması yönünde baskılar artmaktadır. Yapılan seçim sonucu, Merkez Heyeti’ne, Hamdullah Suphi 76, Necati 74, Mehmet Emin 73, Dr. Ekrem Tok 71, Dr. Hasan Ferid 71, Alaaddin 65, Avukat Mehmet Salih 64,

271 A.g.e., s. 225.

272 A.g.e., s. 230.

273 A.g.e., s. 232-233. Söz konusu önergede, ... pek fazla miktarda olan bu ecnebî ustaların (ki işlerinde hakikî düşmanlarımız pek çoktur) memleketlerine iadesi lâzımdır kanâatindeyim” denilmektedir.

Dr. Hüseyin Enver 64, Dr. Reşit Galip 63, Dr. Rıfat 56, Mimar Hikmet 44 oyla seçilmişler; yedek üyelik için ise, İshak Refet 66, Abdülmuttalip 65, Naki Cevad 65, İsmail Hakkı 65, İzzet Ulvi 57, Cemil Behçet 49, Şükrü Yusuf 44 oy almışlardır.²⁷⁴

Türk Ocakları Yasası'nda yapılan değişikliklerin büyük bölümü ise, biçimsel ve iç işleyişe ilişkin ayrıntılardan oluşmaktadır. Bu değişiklik görüşmeleri sırasında tartışmalara konu olan müfettişlik ve mümessillik kurumlarına ilişkin kuşkularını dile getiren Mithat Bey, "Yasanın ahkâmına göre, mümessillikler diktatör demektir. Bazı Ocaklara gidecekler, İdare Heyeti'ni emirleri altında bulunduracaklar ve İdare Heyetinin kararlarını isterlerse, tatbik edecekler. İstemezlerse etmeyeceklerdir. Müfettişler ise sadece icrâ memurlarının vezâifini ıftiş edecek ve Merkeze yazacaklardır. Bunların icrâ selâhiyeti gayet mahduttur. Şimdi Ocakları ikiye tâbi tutuyoruz demektir. Bir kısım Ocaklara icâb-ı takdirinde mümessil, bir kısım Ocaklara da sadece müfettiş gönderecekler"²⁷⁵ demektedir ve özellikle Türk harsının gelişmemiş bulunduğu bölgelere müfettiş gönderilmesi eğiliminden söz ederek, Merkez Heyetine bu yetkinin belirsiz bir biçimde verilmesini ve müfettiş ve mümessil gönderilecek illerin ayrıntılı bir biçimde saptanmasını istemektedir. Mithat Bey, Türk Ocakları Yasası'na bu yönde bir açıklık getirilmediği takdirde Merkez Heyeti'nin herhangi bir amaçla bir şubeye "diktatör" gönderebileceğini ve böylece Merkez Heyeti'ne fazla yetki verilmesinin ayrı ayrı şubelerin bağımsızlığını tehdit edebileceğini ileri sürmektedir.²⁷⁶

Aynı konuda söz alan İshak Refet ise, Türk Ocakları'nın ilk açıldığı zaman görülen adem-i merkeziyet ilkesi ile, gide-

274 A.g.e., s. 263. Oy veren toplam üye sayısı 79'dur.

275 A.g.e., s. 249.

276 A.g.e., s. 249.

rek gelişen merkeziyetçi eğilimler arasındaki çelişkiyi belirtmektedir.²⁷⁷ Celâl Sahir, mümessil ve müfettiş gönderilecek bölgelerin ayrı ayrı belirtilmesinin bir tür “müstemleke çeşnisi” vereceğini belirtmekte ve “diktatörün” sorumsuzluğunun esas olduğunu oysa, mümessillerin İdare Heyeti’ne karşı sorumlu bulunacaklarını açıklamaktadır.²⁷⁸ Celâl Sahir’e göre, mümessillerin belirli yetkilerle donatılmaları, Türk Ocakları’nın amaçlarının gerçekleştirilmesi açısından zorunlu ve işlevseldir. İsmail Habib ise, merkeziyetçiliğin gerekliliğini vurguladığı konuşmasında, Türk Ocakları 1. Kongresi’nin tarihî niteliğine karşılık, 2. Kurultay’ın mevcut Ocaklara bir birliklilik vermesi açısından önem taşıdığını, 1926 Kurultay’ının ise Ocaklara faaliyet itibarıyla daha somut hedefler vereceğini ileri sürmektedir.²⁷⁹ Bu arada mümessillerin yalnızca denetim ile ilgilenip, icraî işlerde bulunmalarının gereksizliği görüşü de yaygın biçimde benimsenmektedir.²⁸⁰ Hamdullah Suphi, mümessillerin yalnızca Türk harsının yeterince gelişmemiş olduğu bölgelere gönderilmesinin yararlı olacağı kanısında olduklarını, ancak bu bölgelerin yasa ile belirtilmesinin “millî harsın inkişâf etmediği bazı sâhaların Anadolu’da mevcûd olduğunu” açığa çıkarması açısından sakin bulduğunu; bu nedenle zabıtlara geçirilmekle yetinilmesini talep etmektedir. Hamdullah Suphi’ye göre, mümessillik kurumunun amacı, Türk harsının gelişmemiş olduğu bölgelerde, yeni bir şubenin açılması, yönetim kurulunun seçilmesi gibi ilk kuruluş aşamasına ilişkindir.²⁸¹

277 A.g.e., s. 250

278 A.g.e., s. 250.

279 A.g.e., s. 252.

280 A.g.e., s. 254. *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Nisan 1926, no. 1727.

281 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 255. Hamdullah Suphi bu konuda, “Yoksa Sivas, Konya, İzmir, Adana gibi muhitlere, Türkcülüğün manâ-i maksâtlarını anlamış olan” bölgelere mümessil göndermenin anlamlı olduğunu belirtmektedir.

Bu arada, Gürcülerden oluşan bir Ocak hakkında kendisine soru yönelten bir delegeye, Hamdullah Suphi, bunun Türk Ocakları 1. Kongresi toplanmadan önce meydana geldiğini ve o zamanlar Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yabancı unsurların eline geçmiş şubelerin bulunduğunu açıklamaktadır.²⁸² Uzun süren tartışmalardan sonra oya konulan mümessillerle ilgili 50. madde değişikliğe uğramış şekliyle kabul edilmiştir.²⁸³

Müfettişlerin atanması ve görevlerine ilişkin olan 51., 52. ve 53. maddeler de değişikliğe uğradıkları biçimiyle kabul edilmiştir. Bu maddelere göre, Merkez Heyeti şubelerin denetimi için bir üyeyi geçici ya da sürekli olarak müfettiş atayabilecektir. Söz konusu müfettişler, Ocakların çeşitli işlemlerini ve hesaplarını, yasa hükümlerinin ve mesai programının uygulanma derecesini ve Merkez Heyeti'nin vereceği talimatların sonucunu bir raporla Merkez Heyeti'ne bildirecekler; Idare Heyetleri ya da Derneklerin toplantılarına oy kullanmaksızın kaulabileceklerdir. Müfettişlerin verecekleri raporlar üzerine Merkez Heyeti gerekirse herhangi bir Ocağın Idare Heyeti'ni düşürebilecek; bu takdirde yedek üyeleri göreve çağırarak, yedek üye bulunmadığı durumda ise, Derneği yeniden toplayarak seçim yapmasını müfettişe bildirecektir. Ancak düşürülen Idare Heyeti'nin Dernek tarafından yeniden seçilmesi durumunda, bu durum, Merkez Heyeti tarafından olumlu karşılanmazsa, Merkez Heyeti Kurultaya karşı sorumluluğu üzerine alarak Kurultayın kararına kadar

282 A.g.e., s. 255-256.

283 A.g.e., s. 256-257. 50. madde şu şekildedir: "Mumessiller Merkezi Heyetin göndereceği yerlerde Türk Ocağı teşkilatını yaparlar. Mumessil bulunduğu mahalde Idare Heyeti'ne nezâret ve Merkezden alacağı talimatı tatbik ve reye işlirak etmemek şartıyla lüzüm gördükçe Idare Heyeti içtimâına riyâset eder. Idare Heyetinin kararları mümessilin tahrir tasdiki ile tatbik ve tenfiz olunur. Mumessil Idare Heyetinin bütün muâmelâtını tetkik ve teftiş eder. Andelicap Idare Heyetinin kısmen veya tamamen tebdili veya Ocakta tasliye esbâb-ı mücibesıyla Merkez Heyeti'ne bildirir, oradan alacağı cevâba göre hareket eder. Mumessiller doğrudan doğruya Merkez Heyeti'ne merbûuturlar."

geçici biçimde kapamak yetkisine sahiptir. Öte yandan Merkez Heyeti, müfettiş raporu üzerine yolsuzlukta bulunduğu iddia edilen şubede tasfiye yapmak yetkisine de sahiptir.²⁸⁴

Merkeziyetçi eğilimin bir başka anlatımı da, 54. maddede ortaya çıkmakta ve Türk Ocakları'nın amaçlarına karşı hareket eden şubenin, Merkez Heyeti'nin uyarısına rağmen hareketinde ısrar etmesi durumunda, Merkez Heyeti'nin Kurultay karşısında sorumluluğu alarak, Kurultayın kararına kadar söz konusu şubeyi geçici olarak kapatabileceği esası kabul edilmektedir.²⁸⁵

Son toplantının en önemli kararlarından biri de, ilk Türk Ocağı'nın açıldığı 12 Mart 1328 (25 Mart 1912) tarihinin, yasanın 70. maddesi olarak, her yıl Ocaklıların bayramı olarak kutlanmasının kararlaştırılmasıdır.²⁸⁶ Yasa Encümeni adına konuşan Ali Sururi Bey'in yaptığı açıklamaya göre, değişiklik önerilerinin hemen tümü Kurultay tarafından kabul edilmiştir. Encümenin, Merkez Heyetine yönelik bir temenisi de yasa hükümlerinin ne suretle uygulanacağını gösteren bir talimatnâmenin, Merkez Heyeti tarafından düzenlenerek Ocaklara bildirilmesidir.²⁸⁷ Murakabe Heyeti seçiminin açıklanması²⁸⁸ ve Hamdullah Suphi'nin yaptığı kapanış

284 A.g.e., s. 257-258. Burhanettin Develioğlu, "Hamdullah Suphi ile 55 Sene", *Türk Yurdu*, C. 6, no. 2, Şubat 1967, s. 14. 1926'da Merkez Heyeti tarafından Batı mıntokası müfettişliğine atanan Develioğlu, bu konuda şunları anlatmaktadır: "Anadolu'nun Garp mıntokasındaki Türk Ocaklarını birer birer tetfif ettim. (...) Merkez Heyeti arkadaşlarımız bu raporların bazılarını çok enieresan buluyorlardı. Bilhassa Bandırma havalisi, İzmir mıntokası hakkındaki raporlarımı Erkânı Harbiye-i Umûmiyye ve Dâhiliyye Vekaletine gonderdiklerini bildiriyorlardı."

285 *Türk Ocağı Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 158.

286 *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Nisan 1926, no. 1728.

287 *Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, s. 261.

288 A.g.e., s. 267. Oylamaya 66 üye katılmıştır. Necip 61, Kemal Ziya 59, Yahya Naci 59 oy alarak Murakabe Heyeti'ne seçilmişler; Cemil 63, Fikri 59, Nahit ise 9 oyla yedek üyeliğe getirilmişlerdir.

konusmasından sonra Kurultay sona ermiştir.

Türk Ocakları 3. Kurultayı süresince *Hakimiyet-i Milliye*'de bir dizi makale yayımlayan Ahmet Ağaoğlu, Türk Ocakları'nın kurulduğu günden beri yöneldiği faaliyetleri irdeleyerek, İslamlık ve Osmanlılık kavram ve kimlikleri yerine Türklük bilincini yerleştiren Ocakların, ikinci başarısının "hayatın maddî ve manevî tecelliyâtının hemen kâfesi üzerine memleketteki müessese ve teşekküllere bir Türklük rengi vermesi"²⁸⁹ olduğunu belirtmekte ve "şimdiye kadar yaptığımız şey bir zarftan ibârettir. Şimdiden sonra bu zarfı doldurmak devri geliyor. Bu ise, o birinci devir ameliyesinden daha ince bir iştir. Asıl bu gayemize bu ikinci devir ameliyesinde yaklaşacağız..."²⁹⁰ demektedir. Ahmet Ağaoğlu, "mazrûf" olarak adlandırdığı "Türk" kavramını oluşturan unsurları, Türk dili, dini, hukuku, tarihi, musıkisi, edebiyatı, estetiği ve halk edebiyatı olarak ortaya koymakta, bu unsurların üzerinde yükseldiği maddî altyapıyı - Kurultay sırasında genç kuşak temsilcilerinin de eleştirdiği biçimiyle- gözardı etmektedir.²⁹¹ Ancak söz konusu makalenin, *Hakimiyet-i Milliye*'nin yanı sıra, *Milliyet*²⁹² ve özellikle *Türk Yurdu*'nda da²⁹³ yayımlanması, bu yaklaşımın, uğradığı eleştirilere rağmen Türk Ocakları'nın büyük bölümü tarafından benimsendiğini ortaya koymaktadır.

Türk dili, edebiyatı, hukuku vb.'nin özel uzmanlık gerektirdiği ve bu nedenle Türk Ocakları'nda değil, Darülfünun'da araştırılması gerektiği konusunda ise, "bu iddiâ in-

289 Ahmet Ağaoğlu, "Kurultay Münasebetiyle", *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Nisan 1926, no. 1724.

290 A.g.e.

291 Ahmet Ağaoğlu, "Kurultay Münasebetiyle", *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Nisan 1926, no. 1725.

292 *Milliyet*, 25 Nisan-29 Nisan 1926, no. 72-76.

293 *Türk Yurdu*, C. 3, no. 18, Mayıs-Haziran 1926, s. 626-640.

kârı ve münâkaşası gayrı kâbil bir hakikattir. Fakat bu hakikatı dermeyân edenler daha ileri giderek bir de bu iddiayı ilâve ediyorlar. Madem ki bütün devlet ve bütün millet Türklük esâsını kabul etmişlerdir, artık Türk Ocakları vazifesi kalmamış birer uzuv halini almışlardır ve binâenaleyh kalkmaya mahkûmdurlar. Bizce burada iki nokta unutulmaktadır: evvela zikr olunan ilim ocakları eskiden de mevcût idiler. Fakat bunlar bir türlü kendiliklerinden o yüksek ilim meselelerine yanaşmıyorlardı. Neden? Çünkü onları bu yola sevk edecek bir muhîr ve hava-i nesimî mevcût değildi. İstanbul Darülfünunu'nda bir Türk Târihi dersi açılması için Türkçülerin çektikleri meşakkatleri hatırlatırım. Uzun ve dağdağalı zahmetlerden sonra elde ettiğimiz netice şöyle idi; açılan ilk ders haftada bir kere olmak üzere gayrı mecburî umûma açık konferans şeklinde olacaktı. Fakat Türkçülük cereyanı kök bulunca Türk Ocakları'nın telkin ve tesiri ile bu ilk ders bugün bir Türkoloji medresesi gayesi iktisâp etmiştir"²⁹⁴ demektedir. Öte yandan Türk Ocakları üyelerinin seçkin ve aydın bir topluluk oluşturmalarının da, bilimsel bilgiyi halkla ulaştırmada önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ve bu nedenle Türk Ocakları'nın ülkeye yararlı olduğunu belirtmektedir.²⁹⁵ Bu arada, Türk Ocakları'nın şube ve üye sayısı açısından oldukça hızlı bir biçimde gelişmesine değinen Ağaoğlu, bunun yanı sıra sistemli bir ideoloji oluşturma zorunluluğunu vurgulamakta ve yeni bir örgütlenmeye gidilmesini talep etmektedir.²⁹⁶

Ağaoğlu, Türk Ocakları'nın kurulduğu günden beri siyaset dışı kalma kaygısının, bir yandan Osmanlı İmparatorlu-

294 Ağaoğlu, "Kurultay Münasebetiyle", *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Nisan 1926, no. 1725.

295 A.g.e.

296 Ağaoğlu, "Kurultay Munasebetiyle", *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Nisan 1926, no. 1726.

ğu'nun kendine özgü yapısından, başka bir anlatımda Osmanlılığın bir "halita" olması nedeniyle Türkçülük akımıyla çatışma içinde bulunmasından, öte yandan da Türk Ocakları'nın bu yönde işleyen bir devlet politikası ile çelişmemek amacıyla siyaset ötesi alanlara yönelerek varlığını güvence altına alma gereksiniminden kaynaklandığını belirtmektedir. Ağaoğlu, bu iki sakıncanın da kalktığı Cumhuriyet döneminde, Türk Ocakları'nın yönelmesi gereken faaliyetlere işaret ederek, "Evvelâ hükümet, devlet ve memleket baştan başa Türkçülük cereyânını kabul etmiş ve bunu bütün kanunları ve halka istinâd ettiği Teşkilât-ı Esâsiyesi ile teyid etmiştir. (...) Fakat bununla bizim Türk Ocakları'nın siyâset-i rûzmerre ile iştigâl etmeleri fikrinde olduğumuz zannedilmesin"²⁹⁷ demek ve güncel politika yerine önemli ulusal sorunlarda, "halkçılık, halka doğru yürüyüş" gibi temel tercihlerde siyasetle bizzat uğraşabileceğini ileri sürmektedir. Öte yandan Ağaoğlu'nun, Kurultay tarafından seçilen Merkez Heyeti başkan, başkan yardımcısı ve kâtiplerinin Türk Ocakları'nın devletten aldıkları ödenek ile muvazzaf olarak görevlerini sürdürmeleri, dolgun ödenekli müfettişler ile şubeler ve Merkez bürosu arasındaki bilgi aktarımını sağlamaları vb. önerileri,²⁹⁸ özellikle hükümet-devlet özdeşliğinin CHF çerçevesinde giderek açıklığa kavuşmaya başladığı bir dönemde özel bir anlam taşımaktadır. Bir yandan, daha önce de değindiğimiz, kurultay sırasında tartışılan hükümetin resmi görev alanına giren faaliyet ve yetkiler ile resmi bir niteliği olmayan Türk Ocakları'nın çalışma alanı arasındaki ayrım, özellikle Ocakların zorlayıcı önlemler alıp alamayacağı konusu, öte yandan da Ahmet Ağaoğlu'nun makale dizisi, F. Tachau'nun da belirt-

297 Ağaoğlu, "Kurultay Münasebetiyle", *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Nisan 1926, no. 1727.

298 A.g.e.

tiği gibi Türk Ocakları içinde CHF hükümeti karşısında alınması gereken tavrın açıklığa kavuşturulması yönünde tartışmaların bulunduğunu kanıtlamaktadır.²⁹⁹

Partinin sözcülerinden Falih Rıfkı'nın (Atay) *Türk Yurdu*'nda yayınlanan bir yazısı da bu eğilimin varlığını açıklayacak niteliktedir. Falih Rıfkı, milliyet ilkelerinin ülkede yeterince benimsenememiş olduğu gerekçesiyle, Türk Ocakları'nın işlevlerini tamamladığı görüşüne karşı çıkararak Türk Ocakları'nın yıllardır batılı ve çağdaş Türk insanını yaratmaya çalıştığını ileri sürmektedir. Türkçülüğün iki düşmanı olarak tanımladığı, "softa" ve "züppe" zihniyetlerin Türk toplumu içinde varlığını sürdürmeye devam ettiğini belirten Falih Rıfkı, "İşte Türk Ocakları'nın yeni vazifesi, fikri hayata nakletmek ve sindirmektir. (...) Türk Ocakları fikirleri düzelttiler, şimdi hayatı düzeltereklerdir" demektedir.³⁰⁰

Düşüncelerin hayata geçirilmesi ve özellikle CHF ile olan ilişkiler konusunda hazırlanan ve yayımlanan Mesai Programı,³⁰¹ Merkez Heyeti üyesi Reşit Galip tarafından basına açıklanmıştır. Reşit Galip, Türk Ocağı üyelerinin ulusal sorunlar karşısında özel duygular, çıkarlar tanımadığını belirterek, Türk ulusunun çağdaş uygarlık düzeyine erişileceği noktaya kadar faaliyette bulunacaklarını belirtmektedir. Reşit Galip'e göre, her şubede İdare Heyeti'ne bağlı Irşad ve Tenvir Heyeti; Temsil Heyeti; Spor Heyeti; Müzik Heyeti; Sıhhi Muavenet Heyeti; Köylüye Yardım Heyeti adı altında toplam 6 heyet bulunacak ve bunların herbirinin kendi İdare heyetleri aracılığıyla Merkez Heyeti'ne bağlanarak tüm Ocakların etkinliklerinin birleştirilmesi yönüne gidilecektir. Bu arada Reşit Galip, kendisiyle söyleşiyi yapan muha-

299 Frank Tachau, "The Search for National Identity Among The Turks", s. 174.

300 Falih Rıfkı, "Fikirden Hayata", *Türk Yurdu*, C. 8, no. 18, Mayıs-Haziran 1926, s. 613.

301 *Türk Ocakları Mesai Programı*, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1926.

birin, "Türk Ocakları'yla faşizm arasında bir müşâhabet var mıdır?" şeklindeki sorusuna, "Zannetmem. Faşizm bir irticâdır, Ocaklılık ise, bir tekâmül ve inkılâptır. Faşizm âdi politikacılıktır. Ocaklılık nezih vatancılıktır. Faşizm emperyalisttir. Ocak ise hudut bekçisidir. Bundan mâda bunlar iki ayrı milletin millî müesseseleri olmak itibariyle bittabi aralarında ayrıca bu milletlere has evsâf farkları da bulunmak zarurîdir"³⁰² yanıtını vermektedir. Sorunun yöneltildiği tarih, İtalya'da aynı yılın başında Türk Ocakları'na benzer amaç ve faaliyetlere dönük olan Dopolavoro'ların kuruluşu ile çakışması açısından önem taşımaktadır. 1926'da faşist rejimin güçlendirilmesi sürecinde ortaya çıkan kitle örgütü yaratma sorununa çözüm getirmeyi amaçlayan Dopolavoro kuruluşunun, sınıf mücadelesinin birincil planda olduğu bir ülkede, çalışan kesimleri parti politikası doğrultusunda yönlendirmek amacıyla olmasına karşılık, Türk Ocakları, sınıfsız bir toplum yaratma iddiasında olan; İtalyan işgal bölgelerinde verilen mücadelenin anılarının henüz çok taze olduğu ve İtalyan Faşizminin iktidara geçmesinin üzerinden henüz bir yıl bile geçmediği, başka bir anlatımla henüz istikrarlı bir politika görünümünde olmadığı bir dönemde, CHF ve Türk Ocakları üyesi Reşit Galip tarafından açıkça eleştirilebilmektedir. Oysa daha sonraki bölümlerde belirteceğimiz gibi, 1930 yılında Hamdullah Suphi faşist gençlik kuruluşlarını öven konuşmalar yapacak, 1931'de Türk Ocakları'nın kapatılarak yerine Halkevleri kurulması sürecinde konu bir kez daha gündeme geldiğinde, basında çıkan ve Türk Ocakları'nın yerine faşist teşkilata benzer bir örgütün oluşturulacağına ilişkin haberler, CHF'nin yönetici kadroları tarafından aynı tepkiyle karşılanmayacaktır.

302 Cumhuriyet, 2 Haziran 1926.

**EK 14: TÜRK OCAKLARI 1926 YILI KURULTAYI'NA
SUNULAN BÜTÇE***

<i>Kuruş</i>	<i>Lira</i>	<i>Vâridât</i>
45	2	Geçen seneden müdevver
	40.053	Teberruât
	7.505	Karzen alınan
50	3.991	Karzen verilip, istirdât olunan
	2.122	Buharalı talebe nâmına alınan
40	1.386	Ziya Gökalp merhûmun mezartaşı için Ocaklardan teberru edilen
35	55.050	Yekûn

<i>Kuruş</i>	<i>Lira</i>	<i>Sarfîyât</i>
7	24.800	Ocaklara muavenet
20	7.114	Türk Yurdu'na
60	4.447	Masraf
85	6.032	Masraf-ı müteferrik
	5.455	Karzen alınıp iâde olunan
45	512	Demirbaş
80	1.757	Buharalı talebeye tediyât
	165	Karzen verilen
35	53.520	Umûmî Yekûn

EK 15: TÜRK OCAKLARI MESÂÎ PROGRAMI**

Türk Ocakları İdare Heyetlerine Merkezî Heyetin tâmim ettiği mesâî programıdır.

Türk Ocakları Türk milletinin bütün tabakaları arasında muayyen vazifelere mâliktir. Yasanın 2. maddesinde umûmî surette ifade edilmiş maksatlara ne suretle hizmet edeceğimize dâir icap eden tafsilâtı İdare Heyetlerinin ıttılâına arz ediyoruz:

Her Ocak bulunduğu kaza veya nâhiyede mahallin bahş ettiği mûsâade nisbetinde bu vazifeleri görecektir. Şimdiye kadar muayyen talimâta mâlik olmamaktan dolayı vukua gelen tereddütlerin artık devam etmeyeceğine kani bulunuyoruz.

(*) Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları, 1926, s. 11.

(**) Türk Ocakları Mesâî Programı, İstanbul, Matbaa-i Osmaniyye, 1926.

İlmî Vazife

Türk Ocakları ilmî vazifesinde mütehasıs yetiştirmek gibi bir emel takip eder. Malûmat-ı umûmiyyeye hâdim olan her nevi musâhabeler ve tedrisât, Türk halkının öğrenmesinde en fazla fâide olan bahislere mütedâir olarak tertip olunur. Fazla sıcak dolayısıyla Haziran, Temmuz, Ağustos ayları müstesna olmak üzere senenin diğer bütün aylarında ilmî faaliyet devam eder. Konferanslar cuma günleri öğleden sonra ikide verilir ve azamî bir saat devam eder. Daha fazla müddet devam eden konferanslar, bu konferansları verenler ilmî ehliyeti ne kadar yüksek ve anlatışları ne kadar câzip olursa olsun daima dinleyenlerde keşl vûcud getirmiş ve daha sonra verilecek konferanslar aleyhine zihinlerde iz bırakmıştır. Bu itibarla İdare Heyetleri musâhabeye davet ettikleri âlimleri, mütehasısları söze başlamadan evvel bu mühim noktadan icap eden dikkat ve nezaketle haber edeceklerdir. Cuma konferanslarının tertibinde devam ve ittîrâdı bozmaya ne kadar ihtimâm lâzım ise o nispette de musâhabeye devam ve davet edilenlerin herkesçe müsellemler ilmî ehliyeti olanlar arasından intihâp edilmesine dikkat edilmek lâzım gelir. Bir veya birkaç Cumanın musâhabesiz kalması korkusu Türk Ocakları'nın kürsülerini cuma günlerinden mâda mahallin şerâitine veya muvakkat bir lüzuma göre, gece veya gündüz münâsîp gördükleri bir saati musâhabe veya ders için intihâp edebilirler.

İdare Heyetleri mensup oldukları Ocak namına gerek Ocakın kâin bulunduğu kasaba dahilinde, gerek uzak merkezlerde bulunan erbâb-ı ihtisâsı davet ederek onlardan Ocaklıların ve halkın öğrenmesinde en fazla menfaat gördükleri bahislere dair musâhabeler rica ederler. Bütün şehirlerde, şimendifer güzergâhında veya limanlarda kâin olan Ocaklar mütehasıs bulmakta diğer Ocaklara nazaran daha müsait bir vaziyettedirler. İdare Heyetleri, muvakkat ikâmet veya seyahat suretiyle Ocakların bulunduğu kasaba veya nâhiyelere gelmiş olan âlimlerden mutlaka istifâde etmelidirler. İdare Heyetleri Türk halkının şimdiye kadar vukufundan tamamiyle hâriç kalmış fakat hayatî bir ehemmiyete hâiz olan iktisâdî, sinâî hallere, tarihe, coğrafyaya, mahallî tetkikâta, sanayi-i nefiseye dair verilecek musâhabeler, Türk milletinin hâli ve istikbâli, bütün medenî milletler arasında cereyan eden iktisâdî mücadelede bizim vukufsuz ve vasıtasız kalmamamız icap ettiğini hiçbir zaman unutturmamalıdır.

Kütüphâne

Idare Heyetleri, Ocaklara mensup azânın ve bütün halkın istifâdesine arz edilmek üzere bir kütüphâne vücûda getirmeyi kendilerine bir emel edinecektir. Bazı Ocaklarımızın kütüphâne teşkilâtında uğrayacakları müşkülâtı takdir ediyoruz. Fakat seneler esnasında sabır ile devam eden gayret Ocaklarımıza herkes için mücib-i istifâde olacak kütüphâneler teşkilini müyessir kılar. Kütüphanelerin teşkilinde Türklüğü alâkadar eden bahisler esastır. Mahallî bütçelerin kütüphânelere tahsis edilecek kısmı herşeyden evvel Türklüğü alâkadar eden kitaplara tahsis edilir. Kütüphane teşkilinde erbâb-ı telifin idare-i hususîyyeler ve belediyeler Ocak kütüphâneleriyle alâkadar olmaya teşvik edilir. Ocak kütüphânelerinden kitap almak isteyenler şimdiye kadar yapılan tecrübeyle sâbit olmuştur ki, şahsen lehine olsa bile kütüphânenin ve Ocağın aleyhine bir talepte bulunurlar. Bunun için kitapların mü-tâlaa salonlarından dışarı çıkarılmaması lâzımdır. Kitabın bedeli ve celbi için icap eden masraf emaneten bırakılmak suretiyle, ancak bu şartla kitap, azamî bir ay için senet mukabilinde Ocak binasından dışarı çıkarılabilir.

Fotografi Koleksiyonları

Idare Heyetleri imkân nispetinde fotografi koleksiyonları yapmaya çalışacaklardır. Her Ocak kâin olduğu merkezden başlayarak gitgide genişleyen bir saha dahilinde şehirler, kasabalar, nahiyeler ve köyler, tabîî manzaralar, sakin veya yörük halka ait sîma enmuzecleri, kıyafetler, oyunlar, âdetler, her nevi mahallî me-rasim, pazar yerlerine ait içtimâlar, halkın tarz-ı mâişeti veya sa'yini gösterir her nevi tezgâhlar, değirmenler, mensûcât veya mâmûlat aletleri, eski devirlerden kalma askerî, dinî, mülkî, mimariye ait âbideler, alelade mebâni fotoğrafla tesbit edilecek ve nevilerine göre, tasnif edildikten sonra kütüphanelerde muhafaza edilecektir. Tertip edilen musâhabe veya derslerde bu resimlerden imkân nisbetinde istifâde edilmelidir. Arkadaşlarımız bilirler ki, göz vasıtasıyla bırakılan iz, hatıradan fazla pâyidar kalandır. Ocaklar vücûda getirdikleri resim koleksiyonundan diğer Ocakların istifâde edebilmeleri için her nüshaları talep vukuunda masraf tediyê edilmek üzere teksir etmelidirler.

Diyapozitif Koleksiyonları

İstanbul Türk Ocağı Harb-ı Umûmî'den evvel Türk milletinin harsî ve medenî mâzisini alâkadar eden bütün eşyaya dair üç binden fazla diyapozitif ihtiva eden bir koleksiyon vücuda getirmiştir. Türk tarihinin bütününü inkişaf sahasında cedlerimiz tarafından vücuda getirilmiş bütün abideler dahil olmak üzere demircilik, bakırcılık, mermercilik gibi Türk'ün üstâdâne bir muvaffakiyetle çalıştığı bütün sanatlar içinde en güzel örnekleri gösterir resimlerden bir diyapozitif koleksiyonu çıkartılmış ve konferanslarda elektrikle veya seyyar projeksiyon makinesiyle bu resimler halka gösterilmiştir. Koleksiyonunun asılları İstanbul'da Beyoğlu'nda Sabah-Jevaye (Joailer) fotoğrafhanesinde mevcuttur. Bu koleksiyon karşılığı tedârik edildikçe ceste ceste celp olunabilir. Merkezi Heyet hâl-i teessüsde birçok Ocaklarımız için bu teşebbüslerin ne kadar müşkül olacağını tamamiyle takdir eder. Fakat ilk açılan Ocaklarımızda görüldüğü üzere maksadından şaşmayan sâbit, müstemin bir gayret bütün Ocaklarımız için bu vesâiti yavaş yavaş tedârik etmeyi mümkün kılacaktır. Uğraşmak, daima çâre aramak ve sabretmek, Ocakların bütün müşkülleri yenmelerini mümkün kılan muayyen bir şîârımızdır.

Kırâat Salonları

Her Ocak kendi kütüphanesine mâlik olmak üzere bir de kırâat salonu tertip edecektir. En ufak yâni yerli gazeteden başlayarak bütün memleketin matbûatını, yani gazeteler ve mecmualar dahil olmak üzere celp etmek ve medenî dünyanın belli başlı gazetelerini, mecmualarını tedarik etmek, kırâat salonlarından elde edeceğimiz bir gaye olmalıdır. Ocaklılar veya halktan bu salonlara müdâvim olanlar memleket ve hâriç hakkında istedikleri malûmâtı Ocaklarımızda bulabilmelidirler. Zengin merkezlerde Ocaklarımız tarafından bu gaye şimdiden elde edilmiştir. Fakat henüz hâl-i teşekkülde olan Ocaklar için mütalaa salonları en belli başlı cazibelerden biridir. İdare Heyetleri bu salonlara ne kadar ehemmiyet verirlerse yeridir.

Sergiler

Ocaklar memleketin nefis veya âdî sanatlarını tanıtmak için sergiler tertip ederler. İdare Heyetleri senede bir defa olsun bir sergi

açmayı kendileri için belli başlı bir vazife bilmelidirler. Türk milletinin yetiştirdiği erbâb-ı sanatı Türk halkına tanıtmak onların işlerini musâhabeler tarikiyle veya matbûattan neşriyât ile neşr ve izâh etmek ve tenkid etmek ehemmiyetle tâkip edilecek bir iştir. İlk açılan Ocaklarda bu husûsta yapılan tecrübeler, sanatkârları müessesemize karşı minnettar bırakan bir tesir bırakmıştır. Bir Türk ressamı, heykeltıraş, projeleri teşhir edilen bir mimar kendisini halkın hürmet ve takdirlerine arz eden müesseseyi unutmuyor. Husûsiyle sanat ve sanatkâr hakkında muhabbet ve hürmet ve şöhreti celp eden bu teşebbüsler ne kadar müessirse, teşhir edilen eseri satmak suretiyle onlara ifâ edilen hizmet ayrıca ifâ etmeye çalışmamız lâzım gelen bir vazifedir. Aynı zamanda Ocaklar kendileri için de bu hürmetten istifâde edebilmelidirler. Sergi hâsılâtından alınan % 100 veya 15 nisbetinde bir hisse Ocak için küçük bir vâridât menbaı teşkil eder. İdare Heyetleri mahallî sanatları tanıtmayı da ayrıca emel edinebilirler. Her Ocak kâin olduğu merkezde mâziden intikal edip gelen sanatları senenin muayyen bir gününde bir sergi halinde teşhir edebilir. Kûtahya'da çinicilik, Bursa'da ipekçilik, Uşak'ta halıcılık, Bilecik'te çatmacılık gibi mahallî sanatlar sergilerimizin teşhir edeceği esaslı eşyayı teşkil eder. Sanatkârlarla esnaf sınıfıyla Ocaklar arasında bu sergiler çok kalbî bir râbitayı vücûda getirmeye ehemmiyetle hizmet eder.

Bu sergiler vasıtasıyla yeni usûlleri bilenler mükemmel bir telkin vâsıtası elde etmiş olurlar. Anadolu Ocakları pek çok yerlerde kurun-ı vustaî usûllerle devam eden mahallî sanatları tanıtırken ya doğrudan doğruya veya Merkezî Heyetin yardımıyla davet edecekleri mütehassıslara yeni usulleri öğretmek için bir fırsat tehiye etmiş olurlar.

Mesela Kastamonu'da asırlardan beri devam eden muayyen bir usul ile terbiyye edilen deriler teşhir edildikten sonra, yeni dericiliği tahsil etmiş olan mütehassıslarımızdan biri sergide yeni dericiliği göstermek için lâzım gelen örnekleri, bu örneklerin elde edilmesi için kullanılan mevâddı ve tatbikâtı göstermek suretiyle bu sanat erbâbı arasında bir intibah hareketi vücûda getirebilirler.

Avrupa'ya Talebe İzâmı

Türk Ocakları karşılığını temin edebildikleri gün esnâf âileleri içinden en kabiliyetli bir genci intihâp ederek mahallî sanatın inkişâfında istihdâm edilmek üzere Avrupa'ya tahsile göndermelidir.

ler. Biliyoruz ki birçok Ocaklarımız için bu uzun müddet daha mümkün olmayacaktır. Fakat ne kadar güç olursa olsun Ocaklar bu hizmeti ehemmiyetle düşünmelidirler. Esnaf aileleri içinden yetiştirebileceğimiz bir genç şimdiye kadar doğrudan doğruya kendileriyle tesis-i münasebet edemediğimiz sanatkâr sınıfı için fevkalade fâideli bir yardımcı olur. Esnaf ile aramızda bu suretle doğacak râbıta ise, diğer râbitalar için hayırlı bir mukadderât teşkil eder.

Hars

Her Ocak kain olduğu merkezde Türklüğü alâkadar eden bütün meselelerle meşguldür. Bunlar arasında bir kısmı doğrudan doğruya harsımıza dâhildir. Lehçe tatbikâtı, şarkıların ve notalarının, masalların, atasözlerinin, mahallî tabirlerin cem'i, millî raks-
ların tesbiti, yetişmiş Türk büyüklerinin tercüme-i halleriyle beraber meydana çıkarılması, tarihî abidelere ait kitabelerin çıkarılması, olanlarının tesbiti, fotoğraflarının alınması, mimarî, gayrî mimarî Türk nakışlarının renkleriyle beraber resmedilmesi, oraca şâyi mezhepler hakkında tetkikat icrâsı, Türklüğün en kadim anânelerini muhafaza eden göçebe Türkler hakkında mümkün mertebe malûmat edinmek, sanat mâzimizi alâkadar eden veya Türk halkının hayatına karışan her nevi vasıtaları toplamak, ufak bir hars müzesiyle bir ırk müzesi malzemesini derece derece tedarik etmek Ocakların vazifesidir. Bu umûmî ifâdenin kâfi derecede vâzih olmaması endişesiyle biraz izahat veriyoruz: Anadolu şarkılarını Ermeniler ve muhacirler topladılar. Lisan ve lisana dahil bütün şekiller bir milletin büyük mirâsını teşkil eder. Bütün manevî mâzimiz, cedlerimizden bütün tecrübeleri, hayatta edindikleri bütün fikirleri, felsefeleri, ahlâkları, seçiyeleri ve tahayyüllerini lisanımızın içindedir. Bir şarkı bazen tarihin koskoca bir parçasını tenvir eder. Peşte bozgunuyla muhâceretimizi hiçbir târih, Macarların eline esir düşen müftü kızının şarkısı kadar samimiyetle ifâde etmemiştir. Bu şarkılar kısmen gâip olmuştur, kısmen de gâip olmakta devam ediyor. Ocaklı arkadaşlarımıza diyebiliriz ki, babalarımızın vedâsı olan manevî vatan dağları, dereleriyle yayılıp giden eski bütün vatanımızdan bin kere daha harap olmuştur. Bugünkü Türk çocuğunun vazifesi hudûtlarını koruduğu vatan gibi azmine ve emeğine muhtaç olan manevî vatani da korumaktır. Her Ocak kendi azâsı arasında lisan işleriyle meşgul bir iki zata mâliktir. Bu zevât Türk'ten mâda herkes tarafından tetkik edilen Türk lisan sahasını yavaş yavaş aramaya başlarlar. Mad-

dî ve manevî Anadolu'muzu yoklamayan, aramayan yalnız biz kalmışızdır. Başkaları tarafından bize ait yazılan eserlerle bizim kendimize ait yazdığımız eserler arasında Bir mukayeseye bile imkân yoktur, fark bizim aleyhimizedir. Bu maksatla halk edebiyatı diye yâd edebileceğimiz vâsi müessesemizi tetkik etmeye başlamalıyız. Atasözleri, halk masalları, şarkılar, darb-ı meseller bu cümledendir. Ocaklar tarafından bunlar toplanıp mühim bir yekûn elde edildikten sonra Hars Heyeti tarafından tetkik edilir ve kitap suretinde bastırılır. Âbidatımız günden güne harâp oluyor ve ortadan gaib oluyor. Bunları tamir ve idâme etmek Ocakların elinde değildir. Onların kıymetlerini tanıtmak, onların resimlerini ve kitâbelerini çıkarmak, mevcûdiyetlerini kaydetmek Ocakların yapabileceği bir iştir. Arkadaşlarımız emin olabilirler ki, eski Anadolu yalnız yüz elli sene evvel, bütün seyyâhları hayrette bırakacak kadar mamûr olan bir yerdî. O umrân ile binlerce sene yaşamaya namzet görülen âbideler de mahvolup gitmeye başlamıştır. Halbuki bir bina bir milletin müşterek işidir. Şair, ressam, musikişinas ve heykeltıraş eserini kendi kendine yapar. Âbidevî binaları birçok sanatkârlar el ele vermek suretiyle, bir devrin derece-i kemalini en kuvvetli vesika olarak vücûda getirirler. Bir Sultan Hanı* bir Selçuklu Devrinin azametini kitaplar ifade edilmek mümkün olmayan belagatle şehadet eder. Ocaklar mâzinin bu yadigârlarına karşı hassas, asabî bir alâka gösterecektirler. Ocaklar bu hususta vazifelerini hakkıyla yaptıkları gün kendilerinin mâzi ve mâzinin yadigârları hakkında duydukları hürmeti halk da duymaya başlar.

Hars Müzeleri

Hattâtlarımızın yazılarını, müzehhiplerin tezhiplerini, şairlerimizin divânlarını, musavvirlerimizin minyatürlerini, İznik'in, Kütahya'nın çinilerini, Anadolu'nun eski boyalarını ve nakışlarını gösterir halılarımızı, işlemelerimizi ele fırsat geçtikçe, imkân hasıl oldukça, birer birer üşenmeden, bıkmadan toplamalıyız. Biz başlarız, başkaları devam eder; on, on beş sene sonra ve daha sonra Ocaklarımızda kıymeti tahmin edilemeyecek kadar büyük bir hazine toplanmış olur. Bugün üç lira eden bir cildin üç beş sene sonra elli lira edeceğine emin olunuz. İstanbul Ocağı'nın Hars Müzesi için hemen hemen hiç bahâsına elde edilen eşyaya bizzat bu

(*) Konya-Ankara yolu üzerinde.

eşyayı satmış olanlar on misli, on beş misli kıymet veriyorlar. Ocaklar cedlerinin sanatkârlığını gösteren vesikalarının yanında kendilerini asilleştiren çerçeveyi bulmuşlar demektir.

İrk müzelerine gelince bir milletin anânevî bir surette kullandığı eşya ırk müzesine dahil olur. Eski elbiselerimiz, çevreler, beşikler, tandırlar, sedef işleri, tahta oymaları, mazgallar, çubuklar, stil takımları, her nevi silahlar, musıkî aletleri, kap kacaklar, ziraat aletleri, eyer takımları ve bu gibi bütûn eşya ırk müzesinin malzemesini teşkil eder. İdare Heyetleri unutmamalıdır ki kısa bir müddet devam edecek inkişâfı bizim temel taşlarını koyduğumuz müesseseye hiç şüphe yok ki pek çok müşkülât tahmil etmiştir. Bizim başladığımızı, birbirini tâkip eden nesiller ikmâl edecektir. Medenî milletler ırk müzelerine kendilerine ait olan eşyayı koyamadılar, bütûn kıtaların, hatta vahşi kavimler de dahil olmak üzere, kullandıkları eşya, bu müzelerde yer tuttu.

Sıhhî Vazife

Ocaklar kâin oldukları merkezlerde Türk milletini tehdit eden sıhhî tehlikelerden Ocaklıları ve halkı ehemmiyetle haberdâr etmeye mecburdur. Memlekette münteşir bütûn hastalıklar ve onlardan tahaffuz çarelerini Ocağın mensubu veya davetlisi olan doktorlar, muntazam musâhabelerle halka anlatacaklardır. Her Ocak kendi merkezinde umûmî ve mahallî mahiyette olan sıhhat meselelerini kendi mütehasısları vasıtasıyla tetkik ve tesbit etmek icâb eder. Her Ocak ya doğrudan doğruya kâin olduğu merkezden veya en yakın ve müsait köyden başlayarak, elindeki vasıtaların vüsatı nisbetinde, Türk halkını tahrir eden hastalıklara karşı mücadele edecektir. Bu mücadeleye senelerce evvel başlamış olan doktor Ocaklıların verdikleri isim Köycülüktür. Köycülük Türk Ocağı'nın kudsî bir umdesidir. Ocaklar spor teşkilâtı propagandası yapacaktır. Çocukların yaşlarına, bedenî kabiliyetlerine ve azâ-i dahiliyyelerinin istidâdına göre, doktor tarafından verilecek ve sa'y ve irşad esas olmak üzere her Ocak, Türk gençliğini ve ailemüm Türk halkını idman muhabbet ve itiyâdına sevk edecektir. Her Ocak kendi binası dahilinde, imkân bulur bulmaz, gençliği korkunç sâri hastalıklara karşı kendini esirgemeye imale için, ufak bir sıhhî müze vücuda getirecektir. Ocaklarda meccanî muayene ve tedavi son derece arzu olunur bir şube faaliyetidir.

İktisadî Vazife

Her Ocak kâin olduğu merkezde halkın iktisadiyyatıyla yakından alâkadardır. Ocak doğrudan doğruya iktisatla meşgul olmaz; fakat buna rehberlik eder. Millî maarifin son hedefi olan iktisadî, bugünkü milletlerin bütün mücadelelerinde en belli başlı âmâl olan iktisat hareketlerini ve bu hareketlerin müvellidi olan yeni iktisat fikirlerini telkin etmek Ocaklıların vazifesidir. Afyonkarahisar Türk Ocağı memleketin afyon istihsaliyle meşgul olmalıdır. Bu mahsulün nerelerde hâiz-i revâç olduğunu, satış muamelâtının nasıl müstahsilin aleyhine olarak hangi mutavassıt ellerden geçtiğini, mahsulün ıslâhı ve teksiri için ne gibi çarelere başvurmak fâideli olacağını, kendi müttehassısları arasında teşkil edecek bir ziraat encümeni vasıtasıyla öğretir. Ankara Ocağı tiftikçilikle, Kastamonu Ocağı tahtacılıkla, Trabzon Ocağı transit işleriyle ve Karadeniz sahilleriyle ticaret halinde bulunan milletlerin lisanlarıyla meşgul olur. Mersin Ocağı ecnebî memleketlerle Mersin halkının ticareti dolayısıyla, arzu edenlere ticaret dersleriyle beraber ecnebî dilleri okutur. Ocaklar tüccar ve esnaf için lüzumlu olan dersleri tâlim eder ve mühim ticaret merkezlerinde daktilografi öğretir. Her Ocak kendi muhitinde gerek bir mesleğin ferdleri gerek muhtelif meslekler arasında muârefe vücuda getirmek için içtimâlar tertip eder.

Medenî

Türk milleti Şark ve Garbın mahsulüdür. Türk milleti iki asırdan beri dâhilden ve hâriçten gelen sadmelere rağmen yeni ihtiyaçlardan doğan terâkkî cereyanını müdafaa etmektedir. Türk milleti İslâm dünyası içinde Garp vesâitini ve Garp fikirlerini, en fazla benimsemiş olan millettir ve son inkişâfı bunun eseridir.

Türk milleti Şarkta Garba rağmen Garpçılığı ve Garp medeniyetini muzaffer kılmıştır. Türk milliyetperverliği Garpta vücuda gelmiş bütün fikir ihtilâflarından hâsıl olmuş bir cereyandır. Türk Ocakları ilimde ve usulde Garbı muktedâ tanır. Türk Ocağı edebiyattan, felsefeden, medreseden ve tekkeden, mezarlıklarla iç içe, kucak kucağa olan şehirlerden ve köylerden doğan ulûm ve feragat aşkına karşı hayat ve mücadele aşkı telkin etmeyi bir vazife olarak üzerine almıştır. Uzun müddet süren bir mücadeleden dolayı etrafımız yıkılan müesseselerimizin enkazıyla doludur. Mensup olduğumuz medeniyet etrafımızda devrilmiş yatıyor. Garpla

Şark arasında hâsıl olan gulâne ve asırdide çarpışmada mensup olduğumuz medeniyet kendini hurdahaş eden bir mağlûbiyete uğramıştır.

Askerliğimizin yerine Garptan gelen bir askerlik, tabâbetimizin yerine yeni bir tıp, küçük zanaatımızın yerine büyük kesif zanaat, medresemizin yerine mektep, âdâb-ı muâşeretimizin yerine kendi topraklarımızın mahsûlû olmayan âdâb-ı muâşeret kâim olmuştur veya olmaktadır. Dünkü medeniyetimizin izmihlâli, harsımızın ve milletimizin sebep-i zaferi olmuştur. Uhrevî telâkkiyyât içinde bir cemâat halinde yaşayan halkımız, dünyevî telâkkiyyât içinde bir millet hayatına istihâle etmektedir.

Türk Ocakları, yalnız millî tarihine dâhil olan devreleri değil, Eski Yunan ve Roma'dan başlayarak bugünkü hâkim Garp medeniyetinin menşei ve mevlidi olan bütün devirleri benimser. Türk Ocakları'nda Garp lisanlarıyla beraber Garp musıkîsi de bir yer tutar. Türk Ocakları Türk gençliğine icâp eden misali bilhassa kaplanmış veya ölmüş devirler içinden değil hâl-i hâzır milletler arasından intihâp eder. Idmancılıkta, cirid, lobut ve alaturka güreşe tercihen bütün medenî dünyanın beynelmîlel oyunları haline geçen bugünkü sporu öğretir. Türk Ocakları servet ve refah ve temizlik hakkındaki yeni mefhûmları telkin eder. Türk kadını ilim, sanat ve iktisât hareketleri içinde Türk erkeğiyle beraber vazife davet eder.

Türk Ocakları dar milliyetperver değildir. Kendi dershanelerinde, içtimâ salonlarında tevci ettiğimiz yeni medeniyetin, bu medeniyete mâlik olan milletlere feyiz ve kuvvet vermiş olan bütün menbâlarını göstermeyi ve öğretmeyi bir vazife bilir. Türk musıkîsi Türk Ocağı'nın telkinâtına göre Garp musıkîsinin tekniği içinde bir üslûptan, bir husûsiyetten ibâret olacaktır. Türk Ocakları'nın sahnelerinde Alman, İngiliz, İtalyan ve Rus musıkîsi gibi bütün musıkîler dinlenebilecek, tanıtılacaktır. Türk gençliğine bilhassa bu Garp musıkîsinin terbiyesini vereceğiz. Heykeltraşlık ve ressamlık gibi iki sanât-ı nefiseden Türk gençliğinin haberdâr olması için teşvikin, telkinin her şeklinden istifâde edeceğiz. Türk ressamlığı eski kitapları dolduran musavvirlik değil, bugünkü muâsir ressamlıktır. Her Ocak, Türk milleti içinde temsilî son derece mahdût olan, heykeltraşlık, ressamlık, musıkî bahislerinde usûl-ü Garbın üstâdlarından olacaktır ve bu meslekler dahilinde yetişen sanâtkârları, mimârimizin, edebiyatımızın büyükleriyle beraber, Türk halkına tanıtacaktır. Türk Ocakları hürriyet-i tefekküre ta-

hammül terbiyesini verecektir. Büyük ve fâzıl milletleri fikir hususunda tam bir hürriyet-i vicdanla ifade edilen şekillere kadar kanâatlerini göstermekte serbest bırakan terbiye Ocaklarımızın takip edeceği muayyen bir yol olacaktır.

Memlekette birçok misâllerini gördüğümüz üzere, ilim nâmına hürriyet-i tefekkürle şarlatanlığın, şahsiyyet vadisinde irtikâp edilen sefaletlerin hududunu ayırmak yine Türk Ocakları'nın serahatle takviye etmesi lâzım gelen bir temyiz kâbilindendir. Türk Ocakları memleketin her köşesinde kalpler içine konmuş, değişmez, sâkin itiyâdlara, usûllere, kanâatlere karşı ulûm-u tecrübiyenin, fennin ve yeni hayatın icâbâtını tercih etmeyi öğretecektir.

Her Türk Ocağı mahallin ihtiyâcına tetâbuk edecektir. Bu cümlelerin yanlış anlaşılması için lâzım gelen izâhatı veriyoruz:

Yani Ocaklar halk neyi öğrenmeye muhtaç ise onu öğretir. Ve bu suretle Şarka ve Asya'ya mahsûs olan ölü muhafazakârlığın aleyhine daimî bir cereyân uyandırır. Sâhilde deniz sporları yapar. Mühim ticaret merkezlerinde büyük ticaret lisanlarını okutur ve ticaret tesis eder. Halıcılık merkezlerinde eski örnekleri toplar. Millî zevkte vukua gelen inhirâf aleyhine çalışarak eski örneklerin, eski nakışların, eski boyaların vücuda getirdiği umûmî şöreti hâiz örneklerin ihyâsına çalışır. Bilecik'te çatmacılıkla alâkadar olur. Kütahya'da çinçiliğe ehemmiyet verir. Gürün'de kumaşçılığı yeniden canlandırır. Bir kelime ile ifade edelim: Fikir hususunda mürşid olduğu gibi, sporda, zanâatte, sıhhatte, iktisatta Garbın tatbik ettiği hayatı ve umûmî usulleri tercih eder. Medeniyetçilikte Ocağın şiarı şu kelimelerle ifade olunabilir: Türk milleti Garp ailesine ve Garp medeniyetine mensup bir ferttir ve Garp medeniyeti içinde tekâmül edecektir.

Musikî

İçtimâî müesseselerimizin en büyük zaferlerinden biri musikî noksânıdır. Eskiden tekkelerimizde alelumûm dinî hayatımızda ve aileler içine âlet musikîsi veya nıfıs çok mühim bir mevki tutardı. Türk Ocakları'nın Türk halkı arasında neşr etmekle vazifedâr olduğu musikî bu eski musikî değildir. Milletın kalbinde hâlâ nazarı dikkatini celp edecek derecede kuvvetli bir hâssasiyyet uyandıran eski musikimiz, hars tetkikatı nokta-i nazarından ne kadar kıymeti haiz olursa olsun, bizzat müşâhede ettiğimiz üzere, derece derece ehemmiyetini gâip etmeye mahkûmdur. Bütün medenî cihân üzerinde kıymet kazanan yeni bir musikî vardır ki, Lehlerin, Macarla-

rın, Rusların ve bütün mahallî aletlerle çaldıkları eski musikîlerini köylü, halk musikîsi vaziyetinde bırakmış ve bunların yerine tek-nikte (fen) ve kavâidde müşterek, fakat üslûpta, ifâdede ayrı olarak beynelmîl bir ehemmiyet ve şümûl kazanmıştır.

Türk Ocakları'nın neşr ve tâtîm edecekleri bu musikî Türk mil-letinin bütün husûsiyyetini ifâde etmeye eski musikîmizden yüz kere daha müsâittir. Muhtelif saz âletleriyle, deflerle, kudümlerle çalınan musikîmizde bugünkü Türk milletinin duyduğu birçok heyecanları ifâde etmek muhâl olduğu anlaşılmıştır. Eski musikî-mizde bir marş yapmanın mümkün olmadığı tahakkuk ettiği gi-bi, eski musikî aletlerimizle de askerî bir havanın icâp eden kuv-vet ve tinnette idâresi mümkün olmadığı da anlaşılmıştır. Türk Ocakları'nın sahnelerinde çalınan ecnebî parçalar arasında bizim hissiyatımızı ta derinden teheyhüc eden nâğmeler olduğunu bizzat kendimiz müşâhede ettik. Rus musikîsinde bir şehir âzâdı, bir kervan yolculuğunu Borodino'nun, Rahmâninof'un mâruf parçalarını Ocaklı arkadaşlarımız teessürle ve en kalbî alâka ile dinlediler. Türkün müstakbel musikîsi Garp musikîsi nâmı altında tanıdığımız büyük ve âlemşümûl musikî içinde bir nev'i mahsus olarak tekâmül edecektir. Diğer milletler için olduğu gibi, nasıl ki Garp musikîsi nâmı altında tanıdığımız musikîye İtalyanların, Fransızların, Rusların ve diğer mâruf milletlerin millî musikîleri dâhilse, öylece, Türk musikîsi de umûmî teknik içinde her milleti teşhis ettiren farkları hâiz olacaktır. Avrupa'nın musikî aletleri âletlerimiz olacak; ve bu âletlerle beşerî mahiyyeti hâiz olan bü-yük musikî içinde kendi benliğimizi ifadeye çalışacağız. Her Ocak, bir mütehasıs bulur bulmaz, keman, piyano ve viyolonsel dersle-ri açmalıdır. Âlet-i musikî kadar hep birden şarkı söylemeye alıştı-racak zevk-i musikî de mühimdir. Millî günlerimizde yirmi otuz kişinin âhengi bozmaksızın, bir şarkıyı söylemeye kudret göstere-memesi ne acı bir mahrumiyettir. Mühim içtimâlarımızda büyük vakaları hazırlayan, inkılâp îmanımızı ifade eden, Ocağımıza aş-kımızı, sadâkatımızı anlatan şarkıyı hep beraber söylemekten hâ-sıl olacak tesir ne kadar derin olacağını tahmin edebilirsiniz. Meşhur adamlarımızın hâtıralarını takdis, millî bayramlarımızı tes-id için yapacağımız içtimâlarda hep beraber tagannîye fevkalâ-de ihtiyâç vardır. Bu nokta-i nazarla Türk Ocakları musikîye, ma-hallin bahşettiği müsâade nisbetinde yer vereceklerdir. Eski musî-kînin Ocaklarımızdan büsbütün hâriç bırakılmasını kast etmiyo-ruz. Madem ki, yukarda kayd ettiğimiz üzere, eski musikînin bizi

el'an mütehasşis ettiği muhakkaktır. Bu zevkten tamamiyle mah-rûm kalmamızı icâp edecek katî bir sebep zikredilemez. Fakat Türk Ocakları'nın tedârik edecekleri musıkî bildiğimiz Avrupa musıkîsidir. Hakikî Türk musıkîsi mâzimizde değil, istikbâlimizde-dir; hasretini çektiğimiz Türk musıkîsine Garp aletleriyle ve Garp usûl ve kavâidiyle ulaşmanın yolunu bulacağız. Bir taraftan bunu yetiştirmeye çalışacağız; diğer taraftan Garp musıkî terbiyesini al-mış ve yetiştirilmiş sanatkârlarımızı, fırsat buldukça, Türk halkına dinleteceğiz. Çünkü örnek en müessir telkin ve terbiye vâsıtasıdır. Bu suretle konserlere verilecek ehemmiyeti de bir defa daha an-lamış oluyoruz.

Tiyatro

Her Ocağın içinde temsil istidâdını hâiz olan birçok gençleri-miz vardır. Ufak sahne eserlerini temsil etmeye teşebbûs bu isti-dâtların meydana çıkması için en müsâit çaresidir. Telkin ve terbi-ye itibâriyle sahnenin tevliğ ettiği tesirlere ayrıca işaret etmeyi lüzumsuz addederiz. Bugünkü Türk Cumhuriyeti'nin en belli baş-lı zaâflarından biri şûphe yok ki, temsil sâhasında görünüyor. Ocaklı arkadaşlarımız kendi zekâları ve teşebbûsleriyle idare et-tikleri bu büyük noksanı derece derece telâfi etmeye çalışacak-lardır. Mevcut sahne eserlerinin kifâyetsizliğini hatırlayacağınızı biliyoruz. Şimdiye kadar istifâde edilenler arasında bir intihâp ya-pabileceğiniz gibi muhtelif lisanlardan yeni sahnemiz için ayıraca-đınız en sade temsil eserlerini de tercüme ederek bunları temsil edebilirsiniz. Ocaklılar arasından bir ufak temsil heyeti çıkarmak bizim için bir emel-i mahsûs olmalıdır.

Türk Ocakları Terbiye-i Bedenîyye Programı

1- Türk Ocakları'nın bir terbiye-i bedenîyye salonu; bir soyun-ma ve ders yeri, bir de tasfiye edilmiş oyun mahalli vardır.

2- Salonda muayyen saatlerde terbiyevî jimnastik hareketleri ile millî ve beymelmilî rakşlar ve eskrim ile boks yapılır.

3- Türk Ocağı terbiye-i bedenîyye programında eskrim ve boksdan mâdâ voleybol, basketbol, futbol, yüzme, kürek çekme ve atletizm sporları ile millî ve mahallî oyunlarımızdan esir alma-ca, hamam kızdı ve güvercin taklağı oyunları bulunur. Ancak bu spor ve oyunlar Ocağın meydan yerinde tatbik edilir.

4- Mümâresat-ı bedenîyye sabah ve akşamları, muayyen saat-

lerde, bir zâtın kumandasında, muntazam ve mükemmel bir tarzda yapılır.

5- Mümâresat-ı bedenîyye baş, kol, bacak, gövde hareketleri ile muhtelif yürüyüşler, hamleler ve atlamalardan terkip eder.

6- Bu faâliyyetler 40 dakika devam eder. Mûteâkiben her Ocaklı duşunu yapar. Vücudun bir tuvaleti mâhiyetinde olan bu mümâresat için muayyen bir yaş yoktur. Erkek kadın herkes için lâzımdır.

7- Jimnastik mümâreselerinde hiçbir âlet kullanılmaz, vücudu-muz âletlerin en mükemmelidir. Onu lâyıkıyla işletmesini bilmek her Ocaklının vazifesidir.

8- Muayyen saatlerde, terbiye-i bedenîyye salonunda millî ve beynelmîlel rakslar tâlim edilir. Frenk rakslarından apaş dansları ile Türk danslarından çiftetelli Ocaklarda oynanmaz.

9- Eskrim ve boks haftanın muayyen saatlerinde yapılır. Sporcu eşyâ ve levâzımını, kendi tedârik etmekle mükelleftir. Eldiven, maske, terlik, eskrim pantolon ve ceketini tedârik etmeyenlerin eskrim yapmalarına mûsâade edilmediği gibi eldivensiz boks yapmak da memnûdur.

10- Futbol, basketbol, voleybol, tenis, atletizm gibi sporları yerlerini, filesini, sepetleriyle kale direklerini Ocak tertip ve tanzim eder. Top, raket, terlik gibi levâzım-ı zarurîyyeyi sporcular kendileri tedârik ederler.

11- Ocakların futbol temasları vardır ve bunlar umûmî müsâbakalara iştirak ederler.

12- Sporcu Ocaklılar her üç ayda bir Ocak hekimi tarafından muâyene edilir.

5. Türk Ocakları Dördüncü Kurultayı (1927)

1927 yılı, Türk Ocakları açısından 1931'de kapatılmasına kadar giden süreçte önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. 26 Haziran'da TBMM II. Dönem çalışmalarının tamamlanmasından sonra³⁰³ Eylül ayında yapılan seçimlerde

303 Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938*, s. 304. Me-te Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*, s. 176. Tunçay, Haziran ayında TBMM'de yapılan dokuz toplantıda toplam yüz kanunun çıkarıldığını belirtmektedir.

CHF tarafından ilan edilen adayların tümünün milletvekili seçilmesi,³⁰⁴ 15 Ekim'de CHF Büyük Kongresi'nin toplanarak 22 Ekim tarihinde yeni Parti Nizâmnâmesi'ni kabul etmesi, dönemin başlıca iç politika gelişmeleri arasında yer alırken, Türk Ocakları da aynı yıl yapılan Kurultaydaki Yasaya değişikliğiyle önce "... Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyâsetinde beraber" olduğunu açıklamış, daha sonra ise, CHF Nizâmnâmesinde yer alan 40. madde ile CHF'nin "murakabesi altında bir kuruluş" sayılmıştır.

Türk Ocakları Yasası gereğince Mart ayı içinde tüm şubelerin mahallî kongrelerini yapmasından sonra, 23 Nisan'da toplanacak Kurultaya sunulmak üzere hazırlanan Merkez Heyeti raporu basında genel çizgileriyle yer alırken "... Ocakların geçen seneki mesâisi arasında pek büyük bir fark vardır. Heyet-i Merkezîyye bilhassa bütün faâliyetinin inkişâfı için icâp eden vâridât meselesine ehemmiyet atf etmektedir. Bu Kurultayda Ocaklara daimî ve muntazam bir vâridât temin edilecek olursa inkişâfat çok bâriz bir şekilde olacaktır"³⁰⁵ denilmektedir.

1927 Kurultayı öncesi Türk Ocakları'nın faaliyet alanı ve görevleri bir kez daha gündeme gelmiştir. Mehmet Emin (Erişirgil), *Hayat*'da yayımlanan makalesinde, Türk Ocakları'nın Doğu ve Batı Anadolu'da farklı amaçlara yönelmesi gerekliliğini vurgulamakta, "Şark vilâyetlerinde millî vahdeti sağlamlaştırmak, Türk harsını, hakikî ve temiz Türkçeyi neşr etmek hususunda Ocaklar çok mühim bir faâliyyet sahasıdır. (...) Garp vilâyetlerindeki Ocaklara gelince onlara sarîh olarak verilecek istikamet gençlerin fikrî ve bedenî terbiyesine yardım eylemek olmalıdır. İtiraf etmelidir ki Garp vilâyetlerindeki bazı Ocaklar icrââtına sarîh bir veçhe veremiyorlar. Elbette Ocak Merkezî Heyeti bu vâzıhsızlığı

304 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*, s. 176.

305 *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Nisan 1927, no. 2069.

görmektedir. Mesela bazıları Ocağı sadece bir kulüp gibi kullanmak istiyorlar. Millî bir mâbed olan bir cemiyyet 'kulüp' haline istihâle edemez"³⁰⁶ demektedir. Türk Ocakları'nın eğitim konusunda Çekoslovakya'daki Sokol Cemiyeti'ne benzer faaliyetler içinde bulunmasını savunan Mehmet Emin, Batı vilâyetlerinde "talim ve terbiye" ile ilgili benzer kuruluşlarla işbirliğine gidilmesini önermektedir.³⁰⁷

Yakup Kadri ise, *Hakimiyet-i Milliye*'de, Türk Ocakları üyelerinden aldığı bazı mektuplara değinerek, Ocak yönetiminin daha genç kadrolara bırakılması gerekliliği ve Türk Ocakları'nın artık işlevini yitirdiği yönündeki görüşleri eleştirmekte ve "Biz Türk Ocaklarına, hatta ihtiyarlamak hakkını bile vermiyoruz. Onları göreve davet ediyoruz"³⁰⁸ demektedir.

1927 yılında yapılan Türk Ocakları Dördüncü Kurultayı, 23 Nisan Cumartesi günü başlamış ve 170 delegenin katıldığı seçim sonucu, Adliye Vekili ve Kuşadası delegesi Mahmud Esat kurultay başkanlığına, Ağaoğlu Ahmet başkan yardımcılığına, Dr. Fethi, Naşit Hakkı (Uluğ), Nihat ve Zübeyiroğlu Fuat kâtipliklere getirilmişlerdir.³⁰⁹

Kurultayın ilk toplantısında Merkez Heyeti raporunda, sayısı 257'yi bulan Türk Ocakları şubeleri arasında eşgüdüm sağlamanın güçlüğü dile getirilerek, Merkez Heyeti'nin 1926 Türk Ocakları Yasası'nın verdiği yetkiye dayanarak, Ocak muamelelerini yerine getirmek amacıyla muvazaf bir kadro oluşturduğu açıklanmaktadır. Ayrıca her Ocak hakkında bilgiler içeren bir dosyalama sistemi getirilerek,

306 Mehmed Emin, "Türk Ocakları", *Hayat*, C. 1, 14 Nisan 1927, no. 2, s. 381.

307 A.g.e., s. 381.

308 Yakup Kadri, "Türk Ocakları Meselesi", *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Nisan 1927, no. 2073.

309 *İhdam*, 24 Nisan 1927, no. 10777. Kurultayda 210 delegenin bulunduğunu belirtmektedir. *Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabıtları*, Ankara, 1928, s. 13-14.

şubelerin Merkezle sürekli bir biçimde iletişim kurması sağlanmıştır. Raporun tümüne egemen olan kurumlaşma ve buna bağlı olarak merkezileşme gerekliliği, Merkez Heyeti'nin her Ocakta kullanılmak üzere mühürler yaptırması, defterler bastırması, işlemlerin yapılabilmesi için izlenecek yöntemleri gösteren talimatnâmelerin şubelere gönderilmesi gibi bürokratik süreçlere ilişkin ayrıntılı açıklamalarla vurgulanmaktadır. Başka bir anlatımla, bir yandan Türk Ocakları'nın bir kurum olarak işleyiş ve faaliyetlerine ilişkin ilk kez düzenlenen Talimatnâmenin yanı sıra, idari işlemlerdeki standartlaşma ve İcra Divanı'nın şubelere gönderdiği 993 adet karar da kurumlaşma çabalarının en belirgin göstergeleridir.³¹⁰

Merkez Heyeti raporunda belirtilen bir başka konu da, Türk Ocakları'nın mali durumuna ilişkindir. Bir önceki yönetimden 5869 lira borç devralan Merkez Heyeti, gelecekte faaliyetlerin verimli bir biçimde yürütülebilmesi için Türk Ocakları'na yeni gelir kaynakları bulunması gerektiğini vurgulamaktadır.³¹¹

Türk Ocakları'nın faaliyetlerini yakından denetleyebilmek için Merkez Heyeti'nin önem verdiği teftiş konusunda ise, ülkenin çeşitli bölgelerindeki 60 şubenin müfettişler tarafından özenle izlendiği belirtilmektedir. Raporda özellikle Doğu Anadolu'daki şubeler için "Memleketin Şark tarafına bir ehemmiyyet-i mahsusâ atf etmeyi kendimize bir vazife bildik. (...) Geçen sene kurultayında kemâl-i ehemmiyyetle ihzar edilen arzuya itbâen Türk vatanının emniyet ve mahfûziyyeti için hangi noktalarla en fazla meşgûl olmak icap ettiğini temyiz ederek Şark tetkikatına memûr ayrıca bir teşkilât vücuda getirilerek bu teşkilâta Merkez Heyeti'nin o havâ-

310 *Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabıtları*, s. 26-27. Bu bir yıl içinde İcra Divan Kalemine 4237 evrak geldiği belirtilmektedir.

311 *A.g.e.*, s. 27.

li ile yakından temas etmiş bazı azâsı intihâb edilmiştir. Bu tedkikat bir de Budapeşte'de Türkiyyât tahsil etmiş müteaddid lisânlara vakıf pek güzide bir gencimizi memûr ettik"³¹² şeklinde bir açıklama yer almaktadır. Bu bağlamda Şark Teîkik Encümeni'nin 25 Teşrin-i sâni 1926-1 Nisan 1927 tarihlerinde gösterdiği faaliyet sonucu, öncelikle bir uzmanlık kütüphanesinin gerekliliği ortaya çıkmış ve yabancı dillerde Türkiye ve Türklüğe ilişkin önemli yapıtların toplanmasına başlanmıştır. Söz konusu yapıtların bir bölümünün özetini, bir bölümünün de Türkçe'ye çevirisi yayınlanmıştır.³¹³

Raporda belirtilen bir başka konu da, 1926 yılı içinde yapımına başlanılan Merkez Heyeti binasıdır. Bu konuda mimarî yapıların bir kurumun "istikrâr ve inkişâfında" taşıdığı önem vurgulanarak, "milletleri sevk ve tahrik eden kanâatler mimarî şekillere taallük ettikten sonra halkın daha iyi anlayabileceği bir vâsıta-i telkin elde edilmiş demektir. (...) Kısa bir cümle içinde şu mühim ve tarihî hakikâti dikkatinize arz etmek istiyoruz: Din mescidde doğmuş, mâbedlerde kemâlini göstermiştir. Türk Ocağı Merkez Heyeti binası Türk vatanının toprakları üstünde delâlet ettiği büyük fikrin ehemmiyet ve azametini ihtâr etmek isteyen bir yükselme ve genişleme hamlesinden başka bir şey değildir"³¹⁴ denilmektedir. Merkez Heyeti binasının yeri önceleri metruk bir Ermeni mezarlığı iken, imar sırasında arsa haline dönüştürülmüş ve 1926 yılında 42.786 TL karşılığında Evkaftan satın alınmıştır. Binaının projesi Türk Ocakları üyesi Mimar Hikmet tarafından ha-

312 A.g.e., s. 29.

313 A.g.e., s. 29-31. Bu yapıtlardan bazıları şunlardır: Tebdil-i Kıyâfette Elcezire ve Kürdistan'a Seyâhat; Bogos Nubar Paşa'nın Ermenilerle ilgili kitabı; *Britannica* ve *Brockhaus*'dan Doğu illerine ilişkin maddeler; *Kadim ve Bugünkü Ermenistan* adlı Almanca kitaptan İran ve Türkiye Kürîlerine ilişkin bölümler, *Bene Brith* örgütüne ait çeşitli dillerden çeviriler vb.

314 A.g.e., s. 32-33.

zırlanmış, inşaatı Emlak Kredi Bankası'nın kefaleti ile, Zella Şirketi'ne ihale edildikten sonra 1926'da çalışmalara başlanmıştır.³¹⁵

Türk Ocakları Merkez Heyeti binası için 21 Mart 1927 tarihinde yapılan temel atma törenine, Cumhurbaşkanı adına katılan³¹⁶ İsmet Paşa yaptığı konuşmada, Türk milliyetçiliği düşüncesinin Türk Ocakları tarafından gerçekleştirildiğini belirterek, "... milliyet fikriyle biz bütün mesâimizi vatan hudûdları dâhilinde feyyâz bir istikamete teksif imkânı buluyoruz"³¹⁷ sözleriyle Türk Ocakları'nın faaliyet alanının sınırlarını çizmiştir. Hamdullah Suphi ise, Türk Ocakları'nın tarihçesine değinen konuşmasında, Türk Ocakları'nın "inkılâpçı ve cumhûriyetçi hükümetin mesâîsine, kendi mesâîsini ilave ederek çalıştığını" vurgulamıştır.³¹⁸

Merkez Heyeti'nin faaliyet raporunda belirtildiğine göre, 1926 yılı içinde Ziya Gökalp için mermerden bir mezarlık yaptırılmıştır. Bu arada 1926 Kurultayında delegeler tarafından talep edilen matbaa kurularak, yalnız Türk Ocakları'na ait kitap ve dergiler değil, aynı zamanda, dışarıdan alınan

315 Fethi Erden, "Türk Ocakları Merkez Binasının Tarihi Durumu ve Türkocagının Bugüne Kadar Geçirdiği Safhalar", *Türk Yurdu*, C. 3, no. 300, Temmuz 1963, s. 5. Dr. Fethi Erden'in belirttiğine göre, Merkez Heyeti binasının yapımı sırasında, Türk Ocakları'nın çalışmalarını takdir eden hazır giyim imalatçısı Arthur Nach, Bible House rahibi aracılığıyla 120.000 Dolar, Yunan Başbakanı Venizelos ise 5000 TL armağan etmişlerdir. Ayrıca Fransız Hükûmeti 60.000 (?) ciltlik bir kütüphane bağışlamıştır.

316 *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Mart 1927, no. 2050. Binaının temelini bizzat Cumhurbaşkanı'nın atmak istediği, ancak aynı saatte bir elçinin kabulü nedeniyle İsmet Paşa tarafından yapılacağı belirtilmektedir. Hamdullah Suphi, *Dağ Yolu*, Birinci Kitap, Yeni Matbaa, İstanbul, 1929, s. 34. Hamdullah Suphi, temel atma töreninde yaptığı konuşmada, İsmet Paşa'nın Türk Ocagı'nın eski bir üyesi olduğunu belirterek, "Gazi namına taş koyacak olan İsmet Paşa'nın ismi, Ocagın defterinde bir fahr ü gurur mevzûdudur" demektedir. Kenan Ak-yüz, "Türk Ocakları", s. 203. 3. Kolordu Kumandanı Miralay İsmet İnâl (İnönü), 1917'de 2320. üye olarak Türk Ocagı'na kaydedilmiştir.

317 *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Mart 1927, no. 2051.

318 Hamdullah Suphi, *Dağ Yolu*, Birinci Kitap, s. 34.

çok sayıda sipariş de yayımlanmaktadır.³¹⁹ *Türk Yurdu* dergisi ise, 1925'de ancak dokuz sayı çıkarılması ve zarar etmesine karşılık, 1926 senesinde 1928 abone ile kâra geçmiştir.³²⁰

Bu arada Türk Ocakları'nın CHF ile giderek yakın ilişkiler içinde olduğunu ortaya koyan parasal yardım konusu Merkez Heyeti raporunda dile getirilerek, Ocaklara gelir kaynağı bulmak amacıyla hükümete başvurulduğu ve Dahiliye Vekaleti'nin, vilâyetlere verdiği bir tâimimle özel bütçelere Türk Ocakları için belirli tahsisat konulmasını emrettiği belirtilmektedir. Bu amaçla Türk Ocakları adına özel bütçelere 100.000 TL'ye yakın bir para konulmuştur.³²¹

Raporda sözü edilen Dahiliye Vekaleti tâimimi, Şubat 1927'de bazı gazetelerde yayımlanmıştır ve "yıkılan İmparatorluk enkâzı arasından istikbâline ve memleketine sahip bir Türk milletinin doğuşuna sâik-i esbâb meyânında şüphesiz milliyet fikirlerinin ilk mübeşşir ve nâşiri olan Türk Ocaklarını hürmetle anmak lâzımdır. Gençliği ve münevver zümreyi millî ve içtimâî gâyeler etrafında şuûrlu ve mütesânid bir kitle halinde toplayan bu kıymetli müessesemizin takviyye ve inkişâfını temin ile vatanın her noktasında taazzuvunu teshil eylemek çok mühimdir. Binâenaleyh Ocaklara vilâyetlerin imkân-ı azîmi nispetinde maddî ve manevî müzâheret ve muâvenetini diriğ etmemelerini suret-i mahsusâda rica ederim"³²² şeklindedir.

1927 Kurultayı'nda, faaliyetlerini ilk kez düzenli bir rapor şeklinde sunan Türk Ocakları Hars Heyeti ise, dokuz ay içinde on beş toplantı yaparak, bir yandan bilimsel ihtiyaçları tatmin edecek, öte yandan da milliyetçilik ve dev-

319 *Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabırları*, s. 33-34.

320 *A.g.e.*, s. 34-35.

321 *A.g.e.*, s. 38-39.

322 *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Şubat 1927, no. 2028. *Oriente Moderno*, Yıl 7, no. 3, Mart 1927, s. 115.

rimlere inancı pekiştirecek kitapların yayınlanması konusunda karar aldıklarını açıklamaktadır.³²³ Kurultaydan çok kısa bir süre önce toplanan Hars Heyeti, *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinden anladığımıza göre, bu kitapların en kısa zamanda matbaaya verilerek yayımlanması konusunda karar almış ve büyük bir hızla Kurultaya hazırlanılmıştır.³²⁴ Hars Heyeti raporunda belirtildiğine göre, Türk müziğinin gelişmesi konusunda Hafız Ahmet (Irsoy) Efendi, Rauf Yekta, Ali Rıfat (Çağatay) gibi tanınmış kişilerin görüşleri alınmıştır: "Heyetin Türk musikisi hakkındaki en esaslı tesbiti Osmanlılar zamanında tertib edilen muhallelâdın zaptıdır."³²⁵ Bu bağlamda, Mısırlı Halim Paşa ve Yusuf Ziya Paşa tarafından notaya alınan eski fasıllar bir koleksiyon halinde toplanmış, Ali Rıfat Bey, Hamparsum notasıyla kaydedilen fasılların alaturka müziğe naklini üstlenmiş, yine Ali Rıfat (Çağatay) Bey ve Zekaizade Ahmet (Irsoy) Efendi tarafından mevlevî âyinleri notaya alınarak eski müzik parçalarının büyük bir bölümünün ziyan olması önlenmiştir.³²⁶

Hars Heyeti raporunda belirtildiğine göre, Türk Ocakları'nda, temsil edilmek amacıyla tanınmış yazarlara tiyatro oyunları ısmarlanması kararlaştırılmış ve bu konuda Reşat Nuri (Güntekin), İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci) ve Yasarizade Mahmud Esat ile anlaşılmıştır. Ocak üyeleri için rozet yaptırılması konusunda ise, ülke içinde yerli ressam-lara hazırlatılan örneklerin beğenilmemesi üzerine Berlin Sefiri (Kemaleddin) Sami Paşa'nın aracılığıyla Almanya'ya ısmarlandığı belirtilmektedir. Bu arada Türk Ocakları için bir marş yapılması, Hars Heyeti tarafından kararlaştırılmıştır. Ayrıca Heyet başkanı Mehmed Emin'in (Yurdakul) öne-

323 *Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabıtları*, s. 45.

324 *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Mart 1927, no. 2046.

325 *Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabıtları*, s. 50.

326 A.g.e.

risi üzerine, her yıl *Türk Yılı* adıyla bir yıllığın yayınlanması kararlaştırılmış ve bu yıllığın hazırlanması Yusuf Akçura'ya önerilmiştir.³²⁷

1927 Kurultayı'nın 24 Nisan tarihinde yapılan ikinci toplantısında Merkez, Hars ve Murakabe heyetlerinin raporlarının tartışmaya açılması üzerine söz alan Akçaabağ delegesi Mustafa Reşit, Merkez Heyeti'nin bazı şubelerin faaliyetleri konusunda bilgi almak amacıyla yönelttiği soru formlarında kullandığı mesafeli ve soğuk üslubu eleştirmiştir.³²⁸ Delegelerin büyük bölümü tarafından eleştiriye uğrayan Merkez Heyeti için, Uzunköprü delegesi Şerya Bey, yazılan mektuplara cevap alınamadığını ya da Merkez Heyeti'nden gelen cevapların çok resmi bir üslupla yazılması nedeniyle Ocaklılar arasındaki samimiyet ilkesinin zedelendiğini belirtmekte ve "... Merkez Heyeti Ocaklara karşı vaziyet almıştır"³²⁹ demektedir.

Merkez Heyeti raporunu bir başka açıdan eleştiren İzmir delegesi Mithat Bey ise, *Türk Yurdu* dergisinin satışının bir önceki yıla oranla önemli ölçüde artmasına rağmen, öteki edebî dergiler düzeyinde okuyucu toplayamamasını eleştirmekte ve bu konuda tirajı sekiz bin civarında olan haftalık *Hayat* dergisini örnek göstererek, Merkez Heyeti'ni yayın konusunda ciddi çalışmadığı gerekçesiyle suçlamaktadır.³³⁰

İkinci toplantıda en çok tartışılan konulardan biri de, İdare Heyeti raporunda yer alan müfettişlik kurumudur. Dele-

327 A.g.e., s. 52-62.

328 A.g.e., s. 78.

329 A.g.e., s. 110 ve s. 99-100. Merkez Heyeti'nin şubelere karşı tutumunu ele alan Giresun delegesi Memduh Necdet, *Türk Yurdu*'na abone olmayanların adlarının Merkez Heyeti'ne bildirilmesini isteyen bir tāmim gönderilmesini eleştirerek, Ocak üyelerinin tehdit tonu ağır basan bu tāmimi üzüntüyle karşıladıklarını açıklamakta ve "Gelecekte Merkez Heyetimize rica ediyorum, arkadaşlarıma hitâp ederken demokrat bir ruhla, çok millî bir ruhla hitâp etsinler" demektedir.

330 A.g.e., s. 83.

geler tarafından önemle vurgulanan bu konuda, müfettişliklerin özellikle Doğu Anadolu'da yoğunlaşması zorunluluğu dile getirilmekte, Edirne delegesi Ömer İskender, Merkez Heyeti'nin parasal sıkıntı içinde olan şubelere yaptığı yardımın birkaç yıl için yalnız bu bölgeye yöneltilmesini, dil okulları ve konferanslar yoluyla Türkleştirme faaliyetlerine hız verilmesini talep etmektedir. Giresun delegesi Memduh Necdet ise, müfettişlik kurumunun düzenli bir biçimde işlememesini eleştirerek, Cumhuriyet bayramı nedeniyle Giresun Türk Ocağı'nda düzenlenen baloya, yöre eşrafının sarhoş olarak ve bar kadınları ile birlikte geldiklerini ve bu nedenle halkın Türk Ocağı'na kuşkuyla yaklaştığını; sorunun çözümlenmesi için Merkez Heyeti'nden müfettiş talebinde bulunulmasına rağmen yanıt alınmadığını belirtmektedir.³³¹ Memduh Necdet Bey, ayrıca rozetlerin Türk sanatkarlarına yaptırılmayıp, yabancı bir ülkeye ısmarlanmasını eleştirerek, "Kitap tercüme olunabilir, fakat bir madalya Almanya madalyalarından taklid olunamaz"³³² demektedir.

Bu konuda Hars Heyeti adına söz alarak konuya açıklık getiren Samih Rifat, rozetler konusunda başvurulmuş Türk ressamlarının istenilen anlamı veremediğini, bu nedenle kuyumculuk konusunda daha ileri olan bir yabancı ülkeye başvurulduğunu, ancak rozette bulunması kararlaştırılan bozkurt resmi ve öteki ayrıntıların Hars Heyeti tarafından saptandığını belirtmiştir.³³³

Merkez Heyeti raporuna yöneltilen eleştirileri yanıtlayan Hamdullah Suphi ise, özellikle şubelere yardım konusunda eldeki tüm olanakların kullanıldığını, ancak Merkez Heyeti'nin her yeni şube açılması talebinde "kendi yeterlik" koşulunu kuruculara hatırlatmasına rağmen, Ocakların açıldıktan

331 A.g.e., s. 97-98.

332 A.g.e., s. 100.

333 A.g.e., s. 101.

sonra Merkez Heyeti'nden parasal yardım istediklerini ileri sürmektedir.³³⁴ Ocaklara bina alımında parasal katkı konusunda ise, Hamdullah Suphi, istenilen bina bedellerinin genellikle Merkez Heyeti'nin ödeyebileceğinin çok üstünde olduğunu, ancak bazen hükümetin ya da mahallî idarelerin bu konuda yardımcı olduğunu açıklamaktadır. Bu arada Merkez Heyeti binasının 440.000 TL'ye çıkmasını eleştiren Dinar delegesi Cevdet Bey'i yanıtlayan Hamdullah Suphi, bu paranın tahsis edilmiş olması nedeniyle başka bir alanda kullanılamayacağını belirterek, "Büyük mâbedlerde içtimâî ruh doğmuştur ve bu ruh milletleri takviye etmiştir. (...) Fikirler binâ şeklini aldıkları vakit daha iyi anlaşılır"³³⁵ demektedir.

Ote yandan Hamdullah Suphi, Türk Ocakları Merkezi ile şubeleri arasındaki merkezîyetçi eğilimin artmasının yanı sıra, Merkezin CHF ile giderek artan bir biçimde bütünleşmesi sürecini, "Biz büyük ve millî siyâsetimiz nokta-i nazarından, memleketin herhangi bir tarafında Türklüğün istikbâli, şerefi ve istiklâli nokta-i nazarından hâsıl olarak tehlikelere karşı mücadelemizi yapmaya mecbur olan bir heyetiz, hükümet muazzam cihazlarıyla, her nevi teşkilâtıyla bütün sâhalarda aynı maksat için mücadele eder. (...) Şark, hükümetimizin üzerine dikkatle gözünü tevcih ettiği bir noktadır. Biz de aynı esası nazar-ı dikkate alarak teşkilât yaptık, Şarkla meşgulüz"³³⁶ şeklindeki sözleriyle anlatmaktadır. CHF ile Türk Ocakları'nın yakınlaşmasının en somut göstergesi, devlet bütçesine konulan 33.000 TL'lik yardım-

334 A.g.e., s. 115.

335 A.g.e., s. 117-118.

336 A.g.e., s. 122. Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Türk Ocaklarının Tarihi, Neler İstiyorduk ve Halâ Neler İstiyoruz", s. 308. Doğu illerindeki Türk Ocakları'na önem verilmesi hükümetin de istekleri doğrultusundadır. Erkân-ı Harbiye Reisi Mareşal Fevzi Çakmak'ın 1927'de Doğu Anadolu'ya yaptığı yolculuk sonrası Heyet-i Vekile toplantısında "Sizden Ocakları Şarkta takviye etmenizi istiyorum" sözleri bu yaklaşımın ifadesidir.

dır.³³⁷ Merkez Heyeti raporu bir encümen oluşturularak raporun daha ayrıntılı bir biçimde incelenmesi ve Kurultay'ın onayına sunulmasını isteyen elli yedi oya karşılık, yetmiş oyla kabul edilmiştir.³³⁸

Bu oturumda dikkate değer bir önerge de Ladik, Merzifon ve Havza delegeleri tarafından verilmiş ve Adapazarı ve Kozan Ocakları'nın Leman ve Olcay Hanımları, Kurultaya delege olarak göndermeleri bir gelişme ürünü olarak değerlendirilerek, söz konusu şubelere teşekkür edilmesi kararlaştırılmıştır.³³⁹

25 Nisan tarihli üçüncü toplantıda yapılan seçimlerde, Yasa Encümenine Reşid Galip, Ekrem Tok, Hakkı Tarık, Celâl Sahir, Ragıp Nurettin, Avukat Sadık, Hasan Ferid, Ferid Celâl, Fazıl Doğan, Mustafa Reşit; Mesaî Encümenine Kâşif Ömer, Ömer İskender, Memduh Necdet, Olcay Hanım, Develioğlu Burhanettin, Arif Mehmet, Muzaffer Şerif, Mithat ve Vefa Beyler seçilmişlerdir.³⁴⁰

26 Nisan Salı günü yapılan dördüncü toplantıda Bütçe Encümenine Kurultay başkanlığının adayları olarak Leman Hanım, Olcay Hanım, Eskişehir delegesi Ali Ulvi, Babaeski delegesi Kemaleddin Kami seçilmişlerdir. Bu toplantıda tartışılan konulardan biri de Kurultay oturumlarına "yabancıların" katılmasıdır. Delegelerden Dr. Celal, Kurultay toplantılarına Tass Ajansı muhabirinin katılmasına karşı çıkarken, delegelerin büyük çoğunluğu söz konusu kişilerin gazeteci ya da dinleyici olarak katıldıklarını ve kurultayın açık olması nedeniyle bunun bir sakınca oluşturmadığını savunmaktadırlar.³⁴¹ Aynı toplantıda Merkez Heyeti'nin görevleri üzerine açılan bir tar-

337 *Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabırları*, s. 123.

338 *A.g.e.*, s. 136.

339 *A.g.e.*, s. 149-150.

340 *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Nisan 1927, no. 2083.

341 *Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabırları*, s. 206.

tışmada ise, Türk Ocakları Yasası'nda Ocakların yalnız Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde faaliyette bulunması yönünde bir kayıt olmasına rağmen, bazı delegelerin özellikle Türklerin yaşadığı yabancı ülkelerde şubeler açılması yönünde umutlar taşıdıklarını görüyoruz. Bu konuda özellikle Sındırgı delegesi Şerya Bey'in şu sözleri dikkat çekicidir: "... bu Merkez Heyeti'nin vezâif-i mühimmesi adedine dâhil olan bir şeydir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti hudüdları dahilinde bulunan ve belki âtiyyen Türklerle meskûn herhangi bir noktada açılması mümkün ve muhtemel olan bütün Türk Ocakları'nın inkişafını temin edecek ve onlar arasında bir mesâi, bir âhenk teminine inıtâf edecek gayeler istihsâliyle muvazzaf ve mükellef bir heyettir..."³⁴² Türk Ocakları içindeki bu eğilimin yanı sıra, doğruluğu kanıtlanmamakla birlikte, 1926 yılından başlayarak Türk Ocakları Merkez Heyeti'nin şubeler açılması talebiyle başta İran olmak üzere birçok ülkeden müracaatlar aldığı bazı yazarlar tarafından belirtilmektedir.³⁴³

Yapılan oylama sonucu, Yasanın 42. maddesi uyarınca Merkez Heyeti'ne Hamdullah Suphi, Mehmet Emin (Yurdakul), Akifoğlu Ahmed Mazhar, Maarif Vekili Necati, Reşit Galip, Hasan Ferid (Cansever), Celaleddin, İş Bankası Müdür-i Umûmisi Celal (Bayar), Samih Rifat, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyin Enver, Salih ve yedek üyeliklere Bartın delegesi ve Zonguldak milletvekili Ragıp, İzzet Ulvi, Mimar Hikmet, İzmir milletvekili Münir, Dr. Ali Rıza, Baytar Cevdet ve Yahya Naci getirilmişlerdir.³⁴⁴ Murakabe Heyeti'ne ise, Kemal Ziya, Hasan Nazmi, Fikri ve yedek üyeliklere Fethi, Nesip, İnayetullah seçilmişlerdir.³⁴⁵

342 A.g.e, s. 213.

343 Jean Deny ve René Marchand, *Petit Manuel de la Turquie Nouvelle*, Jacques Haumond Et Cie, Paris, 1933, s. 102.

344 İkdâm, 27 Nisan 1927, no. 10780.

345 Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabıtları, s. 252.

Beşinci toplantıda Merkez Heyeti'ne yöneltilen eleştirilerden biri de, Bafra Ocağı'nın gerekçe gösterilmeksizin ve teftiş yapılmaksızın kapatılmasıdır. Havza delegesi Zübeyroğlu Fırat, bu konuda "Bu mesele oradaki mütegalibelerin keyfi için olmuştur ve bunun için sed edilmiştir"³⁴⁶ demektedir, Uluborlu delegesi Atıf ise, yasa uyarınca bir şubenin kapatılması için Merkez Heyeti'nin bu yöndeki kararının Kurultay'ın onayına sunulması gerektiğini belirtmektedir. Mersin delegesi Muhtar ise, aynı yıl içinde Mersin Türk Ocağı'nın da kapatıldığını ve ertesi gün yirmi iki kişi ile yeniden kurulduğunu, böylece eski üyelerin dışarda bırakıldığını açıklamaktadır.³⁴⁷ Bu arada Vezirköprü Türk Ocağı başkanı Mehmed Şerif, "inkılâp mefkûresine muhalif" mütegalibenin Türk Ocakları yasasındaki bazı boşluklardan yararlanarak, önce bulundukları mahalden başka yerlerdeki şubelere kayıt olduklarını ve daha sonra nakil yoluyla Ocağa sızarak kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmek istediklerini belirtmektedir.³⁴⁸

Üyelik konusunda titiz davranılması gerektiğini vurgulayan Bandırma delegesi Burhaneddin Halil, mütegalibeye yer verilmemesi gerekliliğini vurgulayarak, "Türk Ocakları mefkûre sahibi adamların ictimâgâhıdır"³⁴⁹ görüşünü savunurken, Dinar delegesi Dr. Cevdet, Türk Ocaklarına Yasadaki koşulları taşıyan herkesin üye olabileceğini ve mütegalibe ya da eşraf ayırımı yapılmamasını talep etmektedir.³⁵⁰

1927 Kurultay'ında, Türk Ocakları'nın temel görevlerinden biri olarak ileri sürülen "Türkçeyi konuşulan bir dil yapma" sorunu ve bu süreçte izlenecek yöntemler en çok

346 A.g.e., s. 257.

347 A.g.e., s. 263.

348 A.g.e., s. 267. Mehmed Şerif, bu kişilerin Samsun Türk Ocağı'na kayıt yaptıklarını söylemektedir.

349 A.g.e., s. 268.

350 A.g.e., s. 269.

tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu konuda Sultanhisar delegesi Enver, verdiği bir önerge ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde Türçe'den başka bir dil konuşulmamasını ve azınlıklara ait okullarda eğitimin Türkçe yapılmasının hükümetten istenilmesini savunmaktadır. Enver Bey, azınlıkların "temsil" edilebilmelerinin önkoşulunun Türkçe'yi hakim kılma yoluyla sağlanabileceğini söyleyerek, başta toplu taşıma araçları olmak üzere halkın bulunduğu yerlerde azınlıkların kendi dilleriyle konuşmalarının yasaklanmasını ve yabancı ülkelerden ithal edilen ilaç ve kimyasal maddelerin etiket ve prospektüslerinin Türkçe yazılmasını istemiştir. Bu konuda söz alan Şiirt delegesi Hüseyin İbrahim ise, Doğu Anadolu'daki devlet memurlarının Kürtçe konuştuklarını belirterek, valilerin bu konuda tamimler yayınlamasını ve gerektiğinde şiddetli önlemler almasını talep etmektedir.³⁵¹

Öte yandan "temsil" konusunda farklı bir görüşü benimseyen Besim Atalay gibi bazı delegeler ise, dil birliğini sağlama konusunda hükümetin açıkça bir tavır almasının güçlüğüne ileri sürmekte ve bu görevin Türk Ocakları tarafından yerine getirilmesini savunmaktadırlar. Besim Atalay bu konuda, "Bunu ancak belediyeler yaparlar ve Ocaklar belediyeleri daima bu hususda ikâz ederler, belediyeyi ele alırlar. İcâp ederse tehdit ederler -Bura benim Ocağımdır, hepsini söyleyeceğim- bunu yaptırmalıdırlar. Geçenlerde Balıkesir Belediyesi'nin bir kararının burada Bâlâ'da Çerkeslere tesirati olmuştur. Yasak ediyorlar. Biz artık Çerkesçe konuşmayacağız dediklerini kendim işitmişimdir"³⁵² demektedir.

"Dil birliği"ni gerçekleştirme sorunu, 28 Nisan tarihinde yapılan yedinci toplantıda da tartışılmaya devam etmiştir. Doğu Anadolu'daki Türk Ocakları'nın bütün çabalarına rağmen yöre halkını Türkçe konuşmaya ikna edemediklerini açıkla-

351 A.g.e., s. 277-280.

352 A.g.e., s. 283.

yan Mardin delegesi Dr. Cevdet Şakir, bir başka sorunun da dolaşımdaki para olduğunu belirtmekte ve halkın kağıt para yerine altın ve gümüşe rağbet ettiğini söylemektedir.³⁵³ Hopa delegesi Dr. Ragıp ise, bir önceki toplantıda Besim Atalay'ın Lazlar üzerine söylediklerini gündeme getirerek, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde Laz olarak adlandırılabilir, dili ve yazısı ayrı bir ulus bulunmadığını ve bunun Kurultay tarafından karara alınarak, basına bildirilmesini talep etmektedir. Yapılan oylama sonucu bu karar kabul edilmiştir.³⁵⁴ Bu arada Türkçe konuşulması sorununun belediyeler tarafından yerine getirilmesi konusunda Bergama Belediyesi'nin nakdi ceza koyduğu da bir delege tarafından açıklanmaktadır.³⁵⁵

Kurultayda bulunan delegelerin büyük çoğunluğunun salt kültürel boyutuyla ele aldığı dil sorunu, Yusuf Akçura tarafından iktisadî gelişme ve bütünlüğün bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.³⁵⁶

Bu konuda Yusuf Akçura, " Bendeniz zannediyorum ki, lisan meselesinin en mühim âmili, hattâ henüz Türkiye Cumhuriyeti'nde bile muhtelif menâtıkın iktisâden birbirine merbû olmayaşdır. (...) Bakacak olursanız Türkiye denilen bugünkü mahdut memlekette bile münâsebet-i iktisâdiyye Şark ile Garp arasında, Şark ile merkez arasında maksûttur veyahut gayet nâkısıdır. Buna mukabil Şarktaki vilayetlerimiz halkı diğer başka lisân konuşan menâtık ile merbûttur. Bi-naenaleyh oradaki lisânların tesiri vardır. Aynı zamanda paraların tesiri vardır"³⁵⁷ demektedir ve bu nedenle dil sorununa

353 A.g.e., s. 300.

354 A.g.e., s. 302. *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Nisan 1927, no. 2086.

355 *Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabırları*, s. 306. *İkdam*, 30 Nisan 1927, no. 10783. Bu konuda Hopa delegesinin sözlerine atıfta bulunularak, "Bu söz halkımızın bu bâbdaki fikrine rehber olsun" denilmektedir.

356 A.g.e., s. 315.

357 A.g.e., s. 315-316.

çözümün iktisadî kalkınmadan geçeceğini belirtmektedir.

28 Nisan'da yapılan sekizinci toplantıda, en çok tartışılan konulardan biri, Ankara Türk Ocağı'nda Çarlık Rusya'sını konu alan ve Türkçülüğe aykırı unsurlar içeren bir filmin gösterilmesi üzerine çıkmıştır. Bütün "uyarılar" rağmen gelir getirdiği gerekçesiyle gösteriminde ısrar edilen film konusunda söz alan Yusuf Akçura, çağdaş dünyada sinemanın bir propaganda aracı olarak kullanımına dikkati çeken bir konuşma yapmıştır.³⁵⁸ Ankara'nın sanat yaşamında önemli bir yer tutan Türk Ocağı Sineması, basına verilen ilanlardan anlaşıldığına göre, Türk Ocakları İdare Heyeti tarafından işletilmekte ve tüm hasılat "on dört köy ve üç yüz Türk gencinin terakki ve tefeyyüzüne sarf edilmektedir."³⁵⁹

Bu toplantıda Hars Heyeti tarafından alınan ve Kurultay'ın onayına sunulan bir karar da, Ocaklara İsmet Paşa ve Fevzi Paşa'nın fotoğraflarının asılmasıdır.³⁶⁰ Ayrıca Merkez Heyeti'nin şubelere karşı tutumu bir kez daha gündeme gelmiş, Recep Zühdü'nün verdiği bir önerge ile Merkez Heyeti'nin şubelerden Kurultay için aday göstermesi eleştirilmiştir.³⁶¹ Recep Zühdü, Merkez Heyeti raporuna da değinmiş ve gelir ve giderlerin ayrıntılı bir biçimde açıklan-

358 A.g.e., s. 326-329. Filmin konusu Y. Akçura tarafından şöyle anlatılmaktadır: "Bilhassa Asya-i Vustâ Türkleri'nin vahşî ve Rus Çarlığı'nın azametini ve Rusya Çarlığı'na karşı bir Rus zâbitının muhabbet ve fedakârlığını, kendi nokta-i nazarına göre hamiyetkâr olan bu hareketin Türkler tarafından nasıl bir vahşetle tecziye edildiğini gösterir bir filmidir. Çar III. Aleksandr'ın gönderdiği bir zâbitın Türklerin bir nevi Kurultayı huzurunda kızgın bir pala ile gözleri oyuluyor. Bu esnada bizim Türk kardeşler zevk ediyor, dans ediyor." *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1927, no. 2052. Ankara Türk Ocağı sinemasında gösterilen filmlerden bazıları: *Kahtas Kanı*, *Dikişçi Güzeli*, *Afife*, *Venus Mabudu*, *Üryan Kadınlar*, *Mişel Stragnoff*.

359 *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Mart 1927, no. 2032. Ankara Türk Ocağı sinemasında günde iki seans yapılmaktadır. Gazete ilanlarında halktan biletlerini gündüzden almaları uyarısında bulunulmaktadır.

360 *Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabıtları*, s. 333.

361 A.g.e., s. 337

maması ve “genel” olarak onaylanmasına karşı çıkarak istifasını vermiştir. Bu arada Recep Zühüd’ünün bazı Merkez Heyeti üyelerinin maaş almalarını ve Hamdullah Suphi’nin tedavisi için para ayrılmasını eleştiren önergesi üzerine söz alan Hamdullah Suphi, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde görev yaparken Merkez Heyeti’ne seçilen bu kişilerin geçinebilmeleri için belirli bir maaşa bağlanmasının zorunlu olduğunu belirtmiş ve “Tedavi parası için ise, bu güne gelinceye kadar iş başında tuttuğunuz ben ağır vazifeyi yaparken çok çalışmaktan hasta oldum. Size soruyorum, reisiniz değil, kapınızda bu kadar sene sadakatle çalışan bir uşağınız olsaydım (Esağfirullah sesleri) hasta düştüğüm vakit tedavimi düşünmeyecek miydiniz?”³⁶² diyerek kendisini savunmuştur.

29 Nisan tarihinde yapılan dokuzuncu toplantıda ise iki önerge dikkati çekmektedir. Mardin delegesi Dr. Cevdet Şakir tarafından verilen birinci önergede, Doğu vilayetlerine ithal edilecek müzik notaları ve gramafon plaklarının Arapça ve Kürtçe olmamasına gümrükler tarafından büyük özen gösterilmesi ve hatta bu konuda bir yasa çıkarılması istenmektedir.³⁶³

Tıp Fakültesi müderris muavini ve Mucur delegesi Dr. Tevfik Remzi (Kazancıgil) ise önergesinde, Türk Ocakları’nın “ruh ve faâliyyet sistemine” tümüyle uygun gördüğü, “Türk ırkının sıhhat ve kemâline” ait işlerle uğraşılmasını önermekte ve “Ocak teşkilâtı, ırkımızın yüksek evsâfını kısıkanç bir ihtimâmla takviye ve müdâfaa etmek için tedbirler almalıdır. ‘İrk hıfzıssıhhası’ mefhûmunu tâmin etmek; ırkımızın kudret ve vazifelerine ait şuûru uyandırmaya gayret etmeliyiz”³⁶⁴ demektedir. Tevfik Remzi’ye göre, I. Dünya Sa-

362 A.g.e., s. 341-342.

363 A.g.e., s. 353.

364 A.g.e., s. 362.

vaşı'ndan sonra Avrupa'da bir bilim dalı olarak ortaya çıkan ırk hıfzıssıhhası, Türk ırkının niteliklerinin korunması ve yükseltilmesine rehber olmalıdır.³⁶⁵

30 Nisan tarihinde yapılan onuncu toplantıda Urfa delegesi Ömer tarafından verilen bir önerge, Türk Ocakları'nın tarihi açısından önem taşımaktadır. Bu önergede, 9 Nisan 1327 (22 Nisan 1911) tarihli *Vakit* gazetesi kaynak gösterilerek, Türk Ocağı'nın kuruluş tarihinin 5 Mayıs 1327 (18 Mayıs 1911) olduğu belirtilmekte ve bu nedenle Ocaklar bayramının her yıl aynı tarihte yapılması istenmektedir. Yasa Encümeni adına söz alan Gördes delegesi Hakkı Tarık, yapılan araştırmalar sonucu Türk Ocağı'nın 12 Mart 1328'den (25 Mart 1912) önce faaliyete geçtiğine ilişkin bilgi edinildiğini, ancak yasada değişiklik yapmak için kesin tarih elde edemediklerinden, konuyu daha derinleştirmeye karar verdiklerini bildirmektedir.³⁶⁶

Yasa Encümeninin yaptığı değişikliklerden biri de, kuruluşundan beri kaynak yetersizliği sorunuyla karşı karşıya bulunan Türk Ocakları'na 6. madde ile, bir şirket ya da ticarî kurum haline dönüşmeksizin bu tür faaliyetlerle uğraşmasına olanak tanınmasıdır.³⁶⁷ Ayrıca Emet delegesi Arif'in de belirttiği gibi, "hükümet Türklük mefkûresi nâmına, Türk Ocakları'na ehemmiyet veriyor diye sırf bu noktai nazardan"³⁶⁸ üye olmak isteyenleri engellemek amacıyla, üyelik koşulları, yasanın 9. maddesiyle güçleştirilmekte ve uzun bir denetim sürecine bırakılmaktadır. Bu değişiklik Kurultay sırasında geniş tartışmalara neden olmuş ve Kandıra delegesi Ispartalı Tevfik gibi bazı delegeler, maddede sözü geçen tetkik heyetinin üye olmayı geciktirici bir rol

365 A.g.e., s. 363.

366 A.g.e., s. 370-371.

367 A.g.e., s. 371.

368 A.g.e., s. 377-378.

oynayacağını ileri sürmüşlerdir.³⁶⁹

30 Nisan'da yapılan on birinci toplantı ile Yasa Encümeni tarafından sunulan değişiklikler 46. maddeye kadar kabul edilmiştir. Yapılan değişiklikler içinde kuşkusuz en önemlisi, 3. madde ile getirilen "Cumhûriyet, milliyet, muâsır medeniyet ve halkçılık mefkûrelerini tâkip eden Türk Ocağı, bu mefkûreleri neşr ve telkin için ilim, hars ve içtimaiyyat sâhasında mücadele ve mücadele eder; hiçbir Ocaklı Ocağı şahsî ve siyâsî ihtiraslarına âlet ve sâha ittihaz edemez"³⁷⁰ kaydıdır. Nitekim Bafra Türk Ocağı'nın kapatılması konusunda 1 Mayıs tarihli on ikinci toplantıda verilen önerge üzerine açıklama yapan Merkez Heyeti üyesi Hasan Ferid (Cansever), bir yıl önce açılan Bafra Türk Ocağı'nda, aynı zamanda Belediye Başkam ve Cumhuriyet Halk Fırkası mutemedi bulunan Rahmi Bey ve ona karşı olanların oluşturduğu iki muhalif grubun bulunduğunu belirterek, "bu Ocak sırf Rahmi Bey'e karşı cephe almak için çalışan insanlardan tesis olunmuştur"³⁷¹ demektedir.

Hasan Ferid'in yaptığı açıklamaya göre, bu kişiler Rahmi Bey'e karşı Dahiliye Vekâleti ve Cumhuriyet Halk Fırkası nezdinde girişimlerde bulunmuşlar ve Merkez Heyeti'nin gönderdiği müfettişin hazırladığı raporla Bafra Ocağı'nın Türk Ocakları Yasası'nın belirttiği görevlerden hiçbirini yerine getirmediğinin saptanması üzerine, şahsî ve siyâsî sorunlarla uğraşan Bafra Türk Ocağı'nın kapatılmasına karar verilmiştir.³⁷² Böylece Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatıyla

369 A.g.e., s. 385-386.

370 *Türk Ocakları Yasası*, Suhulet Matbaası, İstanbul, 1927, s. 3. "Ocaklının Vazifesi", *Türk Yurdu*, C. 5, no. 23, Mayıs 1927, s. 433. 3. maddede yapılan değişiklik konusunda şöyle denilmektedir: "Bu tadilat ile Ocağın gayesinde hiçbir tahavvül vücûda gelmiş değildir; yalnız gayeye giden yol sarîh surette gösterilmiş; Ocaklının millî vazifeleri tesbit edilmiş; bir kelime ile Ocakların vaziyeti ve istikameti tenevvür etmiş oluyor."

371 *Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabıtları*, s. 418.

372 A.g.e., s. 433-435.

mücadele ederek onu devirmeyi amaçladığı belirtilen Bafra Türk Ocağı'nın kapatılması, 1927 Kurultayı ve Türk Ocakları Yasası'nın 3. maddesinde açıkça ortaya konan bütünleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturacak ve aynı yıl yapılan CHF Büyük Kongresi'nde Türk Ocakları'nın Parti'nin murakabesi altında bir kuruluş sayılması ile doruğuna ulaşacaktır. Nitekim 1927 Kurultayı'nın tamamlanmasından birkaç gün sonra Hukuk Mektebi'nde "Türkçülük Fikrinin Menşeleri" konulu bir konferans veren Yusuf Akçura, "Beyler, Türkçülük fikri yarım asır evvel nihayet birkaç kişinin dimâğ ve kalplerinde düşünceler, duygular, emeller uyandıran, arasıra dil ve kalemlerinden mühim birer surette çıkan bir nazariyyeden ibarettir. Evet, bu nazariyye muhite o kadar müvennes idi ki, taraftarı olanlar onu açık açık yazmaktan çekiniyorlardı. Halbuki bugün o fikir tahakkuk etmiştir. (...) Türkçülük fikrini tahakkuk ettiren dâhi, Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır"³⁷³ demektedir.

On üçüncü toplantıda büyük tartışmalara yol açan bir başka konu ise, *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan "Binlerce Liralık Kaplı Defterler de Ne" başlıklı yazıda, Recep Zühtü ve Hamdullah Suphi'nin istifaları konusunda yanlış bilgi verilmesidir. Yazının İstanbul gazetelerinden alındığının belirtilmesi üzerine *Vakit* ve *Son Saat* gazetelerinin sahibi sıfatıyla yaptığı savunmada Hakkı Tarık, bazı konularda yanlış anlamalara yol açabilecek ufak yanlışlıkların yapıldığını kabul etmiş³⁷⁴ ve Kurultay başkanlığının bu konudaki açıklaması basında yer almıştır.³⁷⁵ Aynı şekilde Kurultay de-

373 *Hakimiyet-i Milliye*, 4 Mayıs 1927, no. 2091.

374 *Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı*, s. 444-445.

375 *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Mayıs 1927, no. 2090. "Türk Ocakları Kurultayı Riyâsetinden: Türk Ocakları Kurultayı murahhaslarından Recep Zühdü Beyin istifası münâsebetiyle İstanbul gazetelerinin bazılarında muhtelif haberler neşredilmiştir. Hakikat şudur: Recep Zühdü Beyin istifânemesi ve esbâbı Kurul-

legelerinin Merkez Heyeti tarafından seçildiğine ilişkin gazetelerde yer alan bazı yazılar tekzip edilerek, delegelerin Türk Ocakları Yasası'nın 20. maddesi uyarınca doğrudan doğruya şubeler tarafından seçildiği, ancak delege seçiminde geciken şubelerde, yine her Ocağın talebi üzerine Merkez Heyeti'nin gösterdiği adaylar arasından seçim yapıldığı açıklanmıştır.³⁷⁶

Son toplanıda özellikle Anadolu'nun yoksul bölgelerindeki şubelerin delegeleri tarafından dile getirilen ve Merkez Heyeti raporunda yer alan parasal yardımın artırılması³⁷⁷ ve şubelerin gelirlerinin % 5'ini Merkez Heyeti'ne vermeleri kaydının kaldırılmasıdır. Ancak yapılan oylama sonucu şubelerin Merkez Heyeti'ne belirli oranda katkısının kaldırılması kabul edilmemiştir.³⁷⁸ Bu arada Ödemiş delegesi Muzaffer Şerif, Türk Ocakları'nda çalışan memurların maaşlarının yüksek olduğunu ileri sürerek, verilen ücretlerde öğretmen maaşlarının temel alınmasını önermektedir.³⁷⁹

Türk Ocakları 1927 yılı Kurultayı açısından önem taşıyan bir başka husus da, Merkez Heyeti Genel Sekreteri ve Tavşanlı delegesi Hasan Ferid'in Kurultaya sunduğu ve daha sonra *Tekliflerim* adı altında yayımlanan öneriler dizisidir. Türk ırkının ve Türkçülük tarihinin ayrıntılı bir incele-

tay huzurunda okunmuş, Merkez Heyeti nâmına Hamdullah Suphi Bey müdâfaâda bulunduktan sonra mezkûr istifânamede mûnderic esbâbı Kurultay tasvip etmeyerek ittisafkla red eylemiştir. Riyâset, Kurultayın son içtimâında mütefikken verdiği karar mucibince bu vezâiti bervechi bâlâ tavzih eder."

376 *Hakimiyet- Milliye*, 6 Mayıs 1927, no. 2093.

377 *Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabıtları*, s. 460.

378 *A.g.e.*, s. 491.

379 *A.g.e.*, s. 470. Bu konuda Muzaffer Şerif (Başoğlu), bir yandan Türk Ocakları kâtip ve daktilograflarının hükümet memurlarından yüksek maaş almalarını eleştirirken, öte yandan da, "Memleketin müstakbel evlâdlarını yetiştirecek olan muallimleri memleketimizin çocuklarını ellerine veriyorsunuz, bunların en çok maaş alanları 100-150 lirayı geçmez. Maaş faslında bunun esas itihâz edilmesini teklif ediyorum" demektedir.

mesini yapan Hasan Ferid, iki çağdaş akım olan “bolşevizm” ve “faşizm”i inceleyerek, bazı temel farklara rağmen “... herhangi bir medeniyet kurmak için beşerin sa’y usulünün mühim bir amil olduğunu ve binâenaleyh sa’y va amalin tanzimi icâp ettiği kanâati”nin³⁸⁰ her ikisinin ortak anlayışını oluşturduğunu belirtmektedir. Her iki akımın da Türkiye’nin koşullarına uygun olmadığını savunan yazar, “Kanâatime göre, Ocaklı komünist cereyânın memlekete girmemesi için muhâfızlık vazifesini deruhte etmeli ve ‘Ocaklı’ denilince komünizm aleyhtarı anlaşılmalıdır”³⁸¹ demektedir, faşizm konusundaki görüşlerini ise, “...bu da Türk’ün bugünkü içtimâî bünyesiyle kabil-i telif değildir. Çünkü bizdeki, kapitalist pederşahî ailenin en mükemmel bir nümûnesidir. Buna istinâd etmek eskiye ve eskiliğe istinâd etmektir. O göreneğin esiridir. O ailevî sa’y ve âmâl hodbinliğinin mücessem bir timsâlidir. Anane ve mevcut hayatın müeyyid kuvveti bizdeki sermayedir, eşrâf ve mütegalibedir. Buna mı istinâd ederek zavallı halkın mesâîsine hakim olacağız. (...) Ocaklı faşizm taraftarı olamaz. Bu cereyâna karşı da cephesini almalıdır”³⁸² şeklinde özetlemektedir.

Hasan Ferid, Türk Ocakları’nın faaliyet programını çeşitlendirme gerekliliğini vurgulayarak, bir yandan halkla yakın ilişki içine girmek gibi pragmatik amaca yönelik bir hayır cemiyeti gibi çalışmayı, öte yandan da emeğin düzenlenmesi sürecinde yer almak gibi çok yönlü bir programı birlikte gerçekleştirmeyi savunmaktadır.³⁸³

1927 Kurultayı’nın tamamlanmasından sonra *İkdam*’da

380 Hasan Ferid, *Ocak Mesaisi Hakkında 1927 Kurultayına Arz Edilen Tekliflerim*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara, 1928, s. 109.

381 A.g.e., s. 111.

382 A.g.e., s. 112.

383 A.g.e., s. 125-230. “Hayat sa’yın bir neticesidir” görüşünde olan Hasan Ferid, Türk Ocakları’nın iktisadî alanda faaliyetlerin yanı sıra, eğitim ve bilime yönelik çabalarda da bulunmasını savunmaktadır.

yayımlanan bir makalede Ahmed Cevdet (Oran),³⁸⁴ Türk Ocakları'nı öncelikle bir "müessese-i hayriyyeyi vataniyye" olarak kabul ettiğini belirttikten sonra, Türk Ocakları'nda maaş alarak görev yapanları eleştirmekte ve "... her kim Türk Ocağı'na parasız hizmet edemezse daha iyi oraya intisâp etmesin. Dikkat ediliyor mu, 'intisâp' diyorum. Oraya yapışıp kalmak lâzım değildir. Bu, ilâveten görülecek millî bir hizmettir. Binaenaleyh Ocakta memûriyet yoktur"³⁸⁵ demektedir. Ahmet Cevdet'e göre, yüksek maaşların verilmesi nedeniyle Türk Ocakları bir "inhisâr dairesine" benzemiş, mücadele edilen geleneksel düzenin "aylıkçılık itiyâdı"nın etkisi altında kalmıştır. Kurultay'ın son toplantısında Mahmud Esat'ın "Atilla'nın ruhuna ilticâ etmesini" de eleştiren Ahmed Cevdet, bu tarihî kahramanın çağdaş Türk insanı için bir kıvanç zemini oluşturamayacağını ileri sürmektedir. "İnsanın aklını yağma eden" altı yüz bin liralık bütçe-
siyle, Türk Ocakları'nın yayımladığı Türklüğün geçmişine ilişkin kitapların seçiminde özen gösterilmediğini ileri süren yazar, Hars Heyeti'nin görevlerinden birinin dil ve imlâyı ıslah etmek olduğunu ve bu amaçla sözlük yayımlanmasına öncelik verilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.³⁸⁶

Ahmet Cevdet, son kurultay sırasında değişikliğe uğrayan Türk Ocakları Yasası'nın üçüncü maddesi ile CHF ile "siyasette beraber" olmasını da eleştirmekte, "Bence bu cümlelerin ilâvesi Türk Ocağı için bir sebab-i zaaf olur. Türk Ocağı için siyâsete lüzum yoktur. (...) Türk Ocağı'nın vazifesi siyâsetten daha çok geniştir. (...) Oraya siyâset aramak-

384 Ahmet Cevdet, "Türk Ocağı", *İkdam*, 5 Mayıs 1927, no. 10788. Ahmet Cevdet (Oran), Türk Ocakları'na yakın ilgi duymasının nedenini, *İkdam*'ın Türkcülük akımıyla ilk ilgilenen gazete olmasıyla açıklayarak, "Ama *İkdam*'ı unutturlarmış. Buna ayrıca dânilacak değilim. Çünkü öteden beri memleketimizin âdeti budur" şeklinde kırılganlığını dile getirmektedir.

385 A.g.e.

386 A.g.e.

sızın her Türkçü girebilmelidir. Oraya girene siyâsetin ne diye sorulmamalı, Ocak ancak ve ancak bu sayede kuvvetlenir. Yalnız fikren ve mânen meşgul olmayı seven birtakım esbâb-ı malûmat vardır ki, onlar bir köşede ilim ve irfân ile meşgul olmayı severler. (...) Hattâ nutuklardan bile hoşlanmazlar”³⁸⁷ demektedir.

1927 yılında yapılan Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi, Türk Ocakları açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 15 Teşrin-i evvel’de başlayan Kongre’de, 9 Eylül 1339 (1923) tarihli Parti Nizâmnâmesinin değişikliklere uğraması sırasında, “hars” sözcüğünün bütün nizâmnâmede “kültür” sözcüğü ile değiştirilmesi,³⁸⁸ Türk Ocakları ile doğrudan doğruya ilgili olmamakla birlikte CHF içindeki bir anlayış değişikliğini göstermesi açısından önemlidir.

Türk Ocakları için önem taşıyan asıl değişiklik, CHF müfettişleri ile ilgili olan 40. maddede belirtilen “Siyasî, idarî, içtimâî, iktisadî, harsî ve bunlara mümâsil bilcümle teşekküllerin heyet-i müdirelerine gireceklerin namzetlikleri fırka müfettişleri tarafından tasvip olunduktan sonra ilân olunur”³⁸⁹

387 A.g.e.

388 *Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi*, TBMM Matbaası, Ankara, 1927, s. 10. Denizli milletvekili Necip Ali, Nizâmnâme’nin 5. maddesinin görüşülmesi sırasında kültür ve hars sözcüklerinin eşanlamlı olduğunu ileri sürmüş, Genel Sekreter Saffet (Arıkan) ise, “hars” sözcüğünün Arapça kökenli olduğunu, “kültür”ün ise daha geniş anlamli, uluslararası bir kavram olduğunu belirterek desteklemiştir. Böylece *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizâmnâmesi*, 15 Teşrin-i evvel 1927’de *İnkad Eden Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresinin* 222 Teşrin-i evvel 1927 *İçtimânda Müzâkere ve Kabul Edilmiştir*. TBMM Matbaası, Ankara, 1927, s. 5’de de görüldüğü gibi 5. madde, “Fırka; vatandaşlar arasında en kavî râbıtanın dil birliği, his birliği, fikir birliği olduğuna kani olarak Türk dilini ve Türk kültürünü bihakkın tamim ve inkişâf ettirmeyi ve bütün şuaabâtı faaliyetinde bu esası mevki-i itibâr ve meriyette bulundurmamayı ve vaz’edilecek kanunların vilâyet-i ammesini ve her ferde seyyânen tatbikini umde-i esâsiyye olarak takrir eder” şeklinde değiştirmiştir. Aynı şekilde s. 6’da 8. madde ile Partiye girebilmek için Türk kültürünü kabul etmiş olma koşulu getirilmiştir.

389 *Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi*, s. 15.

kaydıdır. Bu madde üzerine söz alan İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi, Türk Ocakları gibi yalnız "hars" işleriyle ilgilenen ve CHF'nin temel ilkelerini izleyen kurumların idarecilerinin, Parti müfettişleri tarafından yeterince tanınmayacağını belirterek, "Eğer henüz o mahale gelmiş olan müfettişlerin tasvibine idâre nâmzetleri arz edilecekse benim gördüğüm netice, Ocak mesaisinin akamete uğramasından ibârettir. Arkadaşlar! Kongremizi teşkil eden zevâtın zannediyorum ki heyet-i umûmiyyesi Ocakların azâsıdır. Fırkanın ne kadar dostu ise Ocakların da o kadar dostudur. (...) Tamamiyle takdir ediyorum ki bütün teşekküller Fırkamızın daimî bir murâkabesi altında olmalıdır ve uzun müddet buna lüzûm vardır. Umûmî bir murâkabe zarurîdir. Fakat her yerde, her Ocağın Idare Heyeti intihâplarında oradaki müfettişler doğrudan doğruya âmil ve müessir olursa Türk Ocakları doğrudan doğruya bir siyasî teşekkül mahiyetini ihrâz eder. Halbuki memlekette bütün teşekküllerin mâhiyyet-i mahsûsası vardır. (...) Türk Ocakları da hars müesseseleridir"³⁹⁰ diyerek, Cumhurbaşkanı'nın da Türk Ocakları'na CHF tarafından namzet gösterilmesine karşı olduğunu bir anısına dayanarak ileri sürmektedir.³⁹¹

CHF Genel Sekreteri Saffet Bey ise, bu madde ile Türk Ocakları'nın iç işlerine karışılması gibi bir niyetin beslen-

390 Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi, s. 15-17.

391 A.g.e., s. 17. Hamdullah Suphi, bu konuda şöyle demektedir: "Arkadaşlar si-ze çok mühim bir hâtıranı arz edeceğim. Bendeniz bir gün Reis-i Cümhur Hazretlerinin yanında bulunuyordum. Kastamonu Türk Ocağı'nın intihâbı mevzû-ı bahs oldu. Oradaki Türk Ocağı'nın intihâbâtında Fırka müfettişinin doğrudan doğruya namzet gösterdiğini kendilerine arz ettim. Fırka kâtib-i umûmîsi Saffet Beyefendi de o esnada içeri girdiler. Bu meseleyi mevzû-ı bahs ettik. Reis-i Cümhur Hazretleri sordular, Türk Ocakları'nın Idare Heyetlerine namzetlerini Fırka mı gösteriyor? Bazı yerlerde böyle cereyân ettiğini kâtib-i umûmî Beyefendi söyledi. Reis-i Cümhur Hazretleri doğru değildir, dediler. Bunu serahaten hatırlıyorum ve bunu İsmet Paşa Hazretlerine de tekrar ettim."

mediğini ısrarla vurgulayarak, Türk Ocakları'nın, Parti'nin "kültür", "irşad" ve "tenvir" şubesi olarak kabul edildiğini, denetimi yapacak Parti mutemed ve müfettişlerin tümünün "bütün ruhuyla" Ocaklı olduklarını belirtmekte ve madde- nin kabulünü istemektedir.³⁹² 1927 Kurultayı'nda Yasa En- cümeni üyesi ve Gördes delegesi sıfatıyla katılan Giresun milletvekili Hakkı Tanık da, Hamdullah Suphi'ye karşı çıka- rak, CHF müfettişlerinin aday göstermelerinin değil, yal- nızca adayları onaylamalarının söz konusu olduğunu ileri sürmekte ve Saffet Bey'i desteklemektedir.³⁹³ Yapılan oyla- ma sonucu 40. madde, Kongreye katılanların çoğunluğu ta- rafından kabul edilmiş ve böylece Türk Ocakları'nın CHF ile bütünleşmesi süreci başlamıştır.³⁹⁴

EK 16: 1927 KURULTAYI'NA KATILAN DELEGELERİN ADLARI*

Ahlat: Sami Bey, Artvin: Özdemir Salim Bey, Adana: Ferit Celâl Bey, Adapazarı: Leman Hanım, Afyonkarahisar: Ali Bey, Akşehir: Muallim Şevket Bey, Akhisar: Şemseddin Bey, Alaşehir: Yunus Muammer Bey, Alucra: Mehmed Emin Bey, Amasya: İsmail Hakkı Bey, Antalya: İzzet Ulvi Bey, Ankara: Hamdullah Suphi Bey, Ayaş: Ali Rıza Bey, Aydın: Reşit Galip Bey, Avanos: Lütfi Orhan Bey, Edirne: Şefik Bey, Edremit: Fevzi, Tire: Saip Saffet Bey, Erbaa: Remzi Bey, Erdek: Hayrettin Bey, Ordu: Hamdi Bey, Erzurum: Na- fiz Bey, Ürgüp: Recep Bey, Ermenek: Nafiz Bey, İzmir: Mithat Bey;

392 A.g.e., s. 18.

393 A.g.e., s. 18-19. Ziya Gevher (Çanakkale), Hamid (Kars), Refet (Bursa), Ra- sih (Antalya) Beyler de 40. maddeyi destekleyen konuşmalar yapmışlardır.

394 A.g.e., s. 19. Türk Ocakları'nın CHF'nin "murakabesi" altında bir kuruluş haline getirilmesi konusunda, Muammer Taylak, *Sallanat, II. Meşrutiyette ve I. Cumhuriyetle Öğrenci Hareketleri*, Başnur Matbaası, Ankara, 1969, s. 75 ve Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler, 1959-1952*, Doğan Kardeş Bası- mevi, İstanbul, 1952, s. 569. Tunaya, bu konuda CHF'nin tüm ülke yaşamı üzerinde kapsayıcı ve hakim bir rol oynama amacında olduğunu ileri sür- mektedir.

(*) Kaynak: *İhdam*, 25 Nisan 1927, no. 10778.

Iznik: Mehmet Rüştü Bey, Isparta: Ömer Adil Bey, İspir: Hamid Bey, İstanbul: Celal Şahir Bey, Eskişehir: Ali Ulvi Bey, Eski Foça: Mühin Bey, Eğridir: Sukuti Bey, Elmalı: İbrahim Rakım Bey, Emet: Fazıl Doğan Bey, Ödemiş: Muzaffer Şerif Bey, Urfa: Iskender Bey, Urfa: Faik Bey, Uzunköprü: Süreyya Fehim Bey, Oltu: Nazım Bey, Uluborlu: İbrahim Bey, Ulukışla: Bedri Bey, İnebolu: Fethi Bey, İnegöl: Hasan Nazmî Bey, Erzincan: Hüseyin Enver Bey, İskilip: Rüştü Bey, Ardahan: Kahraman Bey, Babaeski: Selahattin Bey, Bartın: Ragıp Bey, Balıkesir: Necati Bey, Balye: Celal Bey, Bandırma: Burhaneddin Halil Bey, Bayburt: Cevdet Bey, Bayramiç: Bekir Vefa Bey, Bergama: Haluk Bey, Bursa: Muhiddin Baha Bey, Burhaniye: İsmail Bey, Buca: Sabri Bey, Bodrum: Şemseddin Bey, Bor: Galip Bingöl Bey, Burdur: Şevket Bey, Boğazlıyan: Ahmet Cevdet Bey, Bolu: Cevat Abbas Bey, Birecik: Refet Bey, Biga Gündoğdu: Hamdi Bey, Bilecik: Ahmet Hamdi Bey, Bornova: Ziya Bey, Besni: Lami Bey, Palu: Nazmi Aziz Bey, Posof (Digor): Zakir Kadiri Bey, Terme: Fahri Bey, Tefenni: Abdullah Bey, Tekirdağ: Cemil Bey, Tokat: Ethem Necdet Bey, Cebelibereket: Ragıp Nurettin Bey, Cide: Cemil Behçet Bey, Çarşamba: İsmail Hakkı Bey, Çatalca: Nakiye Hanım, Çeşme: Cevad Nakî Bey, Çorlu: Eyüp Ziya Bey, Çıldır: Hikmet Bey, Çine: Hazım Bey, Çivril: Osman Bey, Havza: Zübeyir oğlu Fuat Bey, Hopa: Ragıp Bey, Hayrabolu: Behçet Bey, Denizli: Ali Bey, Düzce: Bedri Bey, Diyarbakır: Arif Mehmet Bey, Dinar: Cevdet Bey, Reşadiye: Tevfik Bey, Rize: Ali Bey, Safranbolu: Osman Nuri Bey, Sarayköy: Burhaneddin Bey, Siirt: Hüseyin Bey, Senirkent: Şükrü Yusuf Bey, Söğüt: Mehmet Fuat Bey, Sultanhisar: Enver Bey, Silifke: İlhan Bey, Sürmene: Ali Bey, Söke: Cevad Bey, Sinop: Zühdü Bey, Sivas: Rıza Bey, Sivrihisar: Ali Rıza Bey, Şarkışla: Abdülmuttalip Bey, Sarıkamış: İhsan Bey, Salihli: Dr. Saim Bey, Samsun: Sabri Bey, Sındırgı: Ahmet Süreyya Bey, Sandıklı: Mehmet Salih Bey, Susurluk: Sadık Bey, Soma: Osmanzade Hamdi Bey, Savur: Salih Bey, Taşköprü: Mehmet Ali Şevket Bey, Tavşanlı: Hasan Ferit Bey, Trabzon: Nebizade Hamdi Bey, Tarsus: Zekî Bey, Tavas: İnyetullah Bey, Tosya: Sadi Bey, Arapkir: Naşit Hakkı Bey, Uşak: Nuri Bey, Fatsa: Hamdi Bey, Fethiye: Saim Bey, Kars: Ali Nazmî Bey, Gaziköy (Saray): Sabri Bey, Kırklareli: Fuad Bey, Karaburun: Kazım Bey, Karacabey: Hüsnü Bey, Karaman: Şükrü Bey, Karamürsel: Salahaddin Bey, Kastamonu: Tevfik Arslan Bey, Konya: Refik Bey, Kırşehir: Mustafa Hilmi Bey, Gediz: Ruşen Eşref Bey, Germencik: Fehmi Bey, Keşan: Alaeddin Bey, Gelibolu: Uluğ Bey,

Kilis: Kılıç Ali Bey, Kütahya: Nuri Bey, Görele: Ali Şevket Bey, Göl: Cevdet Bey, Gonen: Rifat Bey, Giresun: Memduh Necdet Bey, Mardin: Cevdet Şakir Bey, Mecidiye: Abdullah Şevki Bey, Mudurnu: Süreyya Bey, Merzifon: Sadık Bey, Mersin: Ahmet Muhtar Bey, Maraş: Lütfü Bey, Mürefte: Nihat Ahmet Bey, Muğla: Cemil Şerif Bey, Menemen: Kemal Ali Bey, Mucur: Bilal Bey, Milas: Selim Bey, Nazilli: Mithat Bey, Nevşehir: Ata Bey, Niksar: Fuad Naim Bey, Van: İshak Refet Bey, Vize: Şevket Bey, Yalvaç: Rifat Bey, Yalova: Ahmet Mazhar Bey, Yenışehir: Tevfik Bey, Yeni Foça: Sait Bey, Arapsun: Mehmet Bey, Aziziye (Sivas): Fuat Bey, Alaiye: Tahsin Bey, Kasaba: Yaşar Bey, Kozan: Olcay Tok Hanım, Konya Ereğlisi: Naci Salim Bey, Gürün: İsmail Hakkı Bey, Keskin: İhsan Bey, Günay: Abdurrahim Rahmi Bey, Göynük: Şemsettin Bey, Geyve: Celal Abdi Bey, Geyveakhisarı: Ziya Bey, Manisa: Bahri Bey, Malatya: Kaşif Ömer Bey, Mut: Yahya Naci Bey, Niğde: Ekrem Tok Bey, Yıldızeli (Yeni Han): Kemal Bey.

EK 17: TÜRK OCAKLARI TALİMÂTNÂMESİ*

Fasıl 1: Merkez Heyeti

Madde 1- Merkez Heyeti: Reis, Reis Vekili, Umûmî Kâtip, Umûmî Mesul Murahhas, Umûmî Muhâsip, Veznedar ile altı azâdan mürekkep olup, her türlü muamelâtta Ocakların yegâne merci'idir.

Madde 2- Merkez Heyeti kendi arasında Reis veya Reis Vekili ile Umûmî Kâtip, Umûmî Mesul Murahhas ve Umûmî Muhâsip-ten mürekkep bir İcrâ Dîvânı intihap eder (Yasa Madde 47).

Madde 3- Merkez Heyeti yasa mücibince hâiz olduğu hukuk ve selâhiyeti istimâl için 15 günde bir defa toplanır ve İcrâ Dîvânı'nın izâhâtını dinleyerek icap eden mukarrerâtı ittihâd eder ve Ocaklara lâzım gelen emirleri verir.

Madde 4- Merkez Heyeti kendilerine verilen evâmîr ve tebliğata riayet etmeyen Ocaklar hakkında yasa ahkâmını tatbik eder.

Madde 5- Merkez Heyeti lüzûmu halinde fevkalâde toplanmalar yapabilir.

Madde 6- Merkez Heyeti müzakerâtında Reis bulunmadığı zamanlar riyâset vazifesi Reis Vekili, o da bulunmadığı zaman Umû-

(*) *Türk Ocakları Talimâtname'si*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, yy., 1927.

mî Kâtip tarafından aynı selâhiyetle ifâ olunur.

Madde 7- Yeni teşkil eden Merkez Heyeti sabık heyetten merkezin iş, para, eşya ve mülklerini bir devr mazbatasıyla teslim etmeye mecburdur.

Madde 8- Sâbık heyetin hesâbâtı Kurultayca kabul olunduktan ve Kurultay bittikten sonra yeni Merkez Heyeti tarafından eski heyet azâlarına vazifelerini iyi bir surette ifâ ettiklerine dâir bir mazbata verilir.

Fasıl 2: İcrâ Dîvânı

Madde 9- İcrâ Dîvânı: Merkez Heyeti'nin mukarrerâtını infaz ve tatbik ve Merkez Heyeti'nin alacağı selâhiyet dâhilinde bilâ-umum Ocaklar mukarrerâtını tanzim, tedvir ile mükellef olup icrâatını Merkez Heyeti'ne bildirir.

Madde 10- Reisin vazifesi: Reis Ocakların umûmî reisidir ve bütün Ocakları temsil eder. Ocak Merkez Heyeti ve İcrâ Encümeni tarafından vukubulacak bilcümle muhâberâta, taahhütlerle, mukavelelere imza eder. Gerek Merkez Heyeti'nin ve gerekse İcrâ Dîvânı'nın toplanmalarına riyâset eder. Reis bulunmadığı takdirde Reis Vekili, o da bulunmadığı takdirde Merkez Heyeti'ni veya İcrâ Dîvânı'nı içtimâa davet edebilir.

Madde 11- İcrâ Dîvânı lüzum gördüğü tâmim ve talimâtname-leri hazırlar ve Ocakların umûmî işleri nokta-i nazarından ittihâz edilen kararları tatbik ve temsil, müfettiş ve memurlarına lâzım gelen emirleri itbâ eder.

Madde 12- İcrâ Dîvânı mevcudunun bir noksanıyla mukarrerât ittihâz edebilir.

Madde 13- İcrâ Dîvânı Merkez Heyeti tarafından kabul edilen bütçe dâhilinde her nevi sarfiyatı yapmaya mezundur. Şu kadar ki fevkalâde vâridât vukuunda Merkez Heyeti'ni haberdâr eder. Ve fevkalâde sarfiyat için mezûniyyet istihsâl eder.

Madde 14- İcrâ Dîvânı haftada üç gün içtimâ eder. Eyyâm-ı sâ-îrede her azâ vazifesine ait vazifeyle iştigâl eder. Lüzumu halinde her gün içtimâ edebilir.

Madde 15- İcrâ Dîvânı Merkez Heyeti'nin tasvibiyle intihâp eden memurları tâyin ve azl eder ve bütçe dâhilinde icrâatlarını tesbit eder.

Madde 16- İcrâ Dîvânı fevkalâde ahvalde Merkez Heyeti'ni içtimâa davet edebilir.

Madde 17- Umûmî Heyet İcrâ Dîvânına merbût olan kalem

idarəsinin əmiridir.

Madde 18- Umûmî Kâtip Ocaklar muamelâtını idare eder. Reis ve Reis Vekili bulunmadığı zaman bilâumum muhabərâtə vaz'ı imzâ eder. Memurîne lâzım gelen evâmir ve tebligâtta bulunduğ u gibi Ocaklara da icâp eden tebligâtı İcrâ Dîvânı kararıyla bildirir.

Madde 19- Umûmî Kâtip memurînden herhangi birini tayin veya azillerini esbâb-ı mucibesiyle İcrâ Dîvânı'na arz eder ve İcrâ Dîvânı'nın mukarrerâtına göre hareket eder.

Madde 20- Umûmî Kâtip Merkez ve İcrâ Dîvânı mukarrerâtını muntazaman kayıt ve zabtını temin eder.

Madde 21- Merkez Heyeti'nin rûznâmesini İcrâ Dîvânı tesbit eder ve Umûmî Kâtip Merkez Heyeti'ne arz eder.

Madde 22- İcrâ Dîvânı Merkez Heyeti nâmına Kurultaya arz edilecek raporu tanzim ve Merkez Heyeti'nin tasvip ve tasdikine arz eder.

Madde 23- Merkez Heyeti Umûmî Muhâsibi hesap defterlerinin ve bunlara ait vesikaların muntazaman kayıt vazifesini temin eder. Haftada bir defa muhâsebe ve vezne hesaplarını tetkik ile defterlerine işaret eder. Muamelât-ı hesâbiyyede gördüğü herhangi bir yolsuzluğu İcrâ Dîvânı'na hemen tahriren bildirir. Vâridât ve sarfiyâtı tetkik eder, her sene Kurultaya arz edilecek hesap muvâzenelerini, bilânçoyu ve Ocağın vaziyet-i mâliyyesi hakkındaki raporu tanzim eder. Kurultay Mâliye Encümenine Ocağın hâl ve müstakbel vaziyet-i mâliyyesi hakkında tahriri ve şifâhi izâhât verir.

Madde 24- Umûmî Muhâsip Ocağın vaziyet-i mâliyyesi hakkında lüzum gördüğü tadilâta dâir Merkez Heyeti'ne esbâb-ı mucibeli bir raporla teklifâtta bulunmak hakkını hâiz olduğu gibi, gerek İcrâ Dîvânı ve gerekse Merkez Heyeti Umûmî Muhâsibinin bu teklifini her şeye takdimen nazar-ı itibâra almaya mecburdur.

Madde 25- Umûmî Muhâsibe merbût ve muhâsebe işleriyle meşğûl başkâtibin emri altında bir muhâsebe memuru, bir kasadar ile lüzum görüldüğü kadar memur bulunur.

Madde 26- Umûmî Muhâsip her ay nihâyetinde bir aylık hülâsa-i hesâbiyyeyi tetkik ve tasdik ile İcrâ Dîvânı'na tevdi eder. İcrâ Dîvânı bu hülâsaları tetkik ettikten sonra aylık mesai hakkındaki umûmî izahâtı meyânında Merkez Heyeti'ne arz eder.

Madde 27- Ocağ nâmına yapılacak her türlü mukaveleler ve taahhütler Umûmî Mesul Murahhas, Muhâsip ve Başkâtib tara-

fından müştereken tanzim edildikten sonra İcrâ Dîvânı'na ve Merkez Heyeti'ne tevdi olunur.

Madde 28- Merkez Heyeti Mesûl Murahhası gerek Merkez Heyeti'nin ve gerekse Ocakların Umûmî Murahhası olmak dolayısıyla Ocaklara ait idarî ve hukukî mesâilî devâir-i hükûmet, müessesât-ı resmîyye ve hususîyye ve şirketler nezdinde ifâ ve tâkiple mükelleftir.

Madde 29- Umûmî Murahhas aynı selâhiyetle mahkemede Ocağın şahsiyyet-i mâneviyyesi nâmına isbât-ı vücût eder.

Fasıl 3: Müfettişler

Madde 30- Müfettişler dâimî ve muvakkat olarak Merkez Heyeti tarafından Ocakların işlerini teftiş için tâyin olunurlar.

a) Dâimî müfettişler Merkez Heyeti'nce muayyen bir ücretle tavzif olunan Ocaklı bir azâdır.

b) Muvakkat müfettişler herhangi bir meselenin teftişi için Merkez Heyeti'nin kararıyla kendi arasından veyahut da herhangi bir Ocağa mensup bir Ocaklının muvakkaten tavzifi suretiyle olur. Muvakkat veya dâimî müfettiş her ikisi de teftiş vazifesinde aynı hukuk ve selâhiyetlere mâliktir.

Madde 31- Müfettişler Merkez Heyeti'nin kendilerine vereceği emir üzerine icâp eden Ocakları teftiş ederler. Mamafih mıntıkaları dâhilindeki Ocaklar hakkında da işittiklerini ve kanâatlerini rapor suretinde Merkez Heyeti'ne bildirmeye ve mûtemâdiyen mıntıkası dâhilindeki Ocakları hakkında malûmat elde etmeye mecburdurlar.

Madde 32- Müfettiş teftişine memur olduğu Ocağa muvâsalatında yanında mevcut olan evrâk ve vesikâsını ibrâzdan ve hesâbatı yegân yegân evrâk-ı müsbite ile tetkik ettikten sonra lüzum gördüğü takdirde kasa, defterler, ambar ve eşya deposunu temhir edebilir. Müfettiş hin-i hâcette İdare Heyetlerinin tahriri ve şifâhî ifadelerine mûrâcaât edebileceği gibi Ocaklılardan da istediği zâtın ifadesine mûrâcaât edebilir.

Madde 33- Müfettiş teftişâtını muntazam surette zabt etmeye ve teftiş neticesinde bir rapor halinde merkeze göndermeye mecburdur.

Madde 34- Müfettişler teftişleri esnasında Ocak muamelâtını hiçbir surette sekte-dâr etmemeye dikkat edecekler ve Ocaklarda yaptıkları teftişlere ait malûmâtı kati surette ifşâ etmeyeceklerdir.

Madde 35- Müfettişler yasanın 53. maddesi mücibince İdare Heyetleri ve Dernekler müzâkerelerine rey vermeksizin iştirak ederler.

Madde 36- Müfettişler yasanın 53. maddesi ahkâmı dairesinde alacakları emre tevfikân İdare Heyeti'ni ıskat ve yedek azâyı celp edebilirler. Yedek azâ bulunmadığı takdirde derneği içtimâyâ davet ederek yeni İdare Heyeti'nin ihtihâbına nezaret ederler ve neticeyi Merkez Heyeti'ne bildirirler.

Madde 37- Müfettişler yasa ve talimatnâme mevâdı ile Merkez Heyeti tarafından kendilerine verilen emirler dahilinde hareket ederler. Yasaya ve talimatnâmelere ve Merkez Heyeti evâmîr ve mukarrerâtına muhâlif hareketi görülen müfettişler için İcrâ Dîvânı kararıyla işten el çektilir.

Fasıl 4: Mümessiller

Madde 38- Yasanın 49. maddesi mücibince Merkez Heyeti tarafından lüzum görülen mahallere mümessil tayîn olunur.

Madde 39- Mümessil vazifeten Ocaklılık fikir ve akidelerinin nâşiridir. Doğrudan doğruya Merkez Heyeti'ne merbut olan memurlar da müfettiş gönderilecekleri yerlerde yasanın istihdâf ettiği mukaddesât ve gayeler, Merkez Heyeti'nden alacakları vecibeler dâhilinde millî faaliyetlerde, harsî mesaide bulunurlar. Merkez Heyeti'nin karar ve tensibine göre açılmış Ocaklar nezdinde vazifedâr olabilecekleri gibi Ocak olmayan yerlerde de tavzîf olunabilirler. Açılmış Ocaklarda mümessiller bunların tekâmül ve inkişâfını temin ve faaliyetlerini tanzîm ile mükellef olurlar. Henüz Ocak açılmamış ve millî faaliyetlerde geri kalmış mahallerde ise mümessillerin vazifesi bu tehirin sebep ve âmillerini tetkik ile onların ref'i ve izâlesine çalışmak ve Merkez Heyeti'yle daimî temas ve muhâberede bulunarak münasip görülecek zamanda orada dahi Türk Ocağı teşkilâtını yaparak millî hisleri ve fikirleri kökleştirmektir.

Madde 40- Mümessil bulunduğu muhitte yabancı harsların vaziyetleriyle bunlara müteâllik tesir ve faaliyetlerden Merkez Heyeti'ne muntazaman malûmat verir.

Madde 41- Mümessil bulunduğu Ocakta İdare Heyeti'yle mütekâbil vaziyet ve selahiyeti yapının bu hususta müteallik ahkâmıyla muayyendir. Mümessil ilk açılacak Ocağın birinci derneğinin tabîi reisidir.

Madde 42- Mümessiller Merkez Heyeti'nin kararıyla muvakkâten icap eden yerlere teftişâta gönderilebilirler.

Fasıl 5: Kalem

Madde 43- Kalem, Ocakların ve Merkez Heyeti'nin ihtiyâcına göre, başkâtip, muhâsebe memûru, kasadar vesâir lüzum görülen memurlardan terkip eder.

Madde 44- Başkâtip: İcrâ Dîvânına merbut kalem memurlarının birinci derecede âmiridir. Kalem işine nezâret eder.

Madde 45- Başkâtip Merkez Heyeti İcrâ Dîvânının mukarrerâtını hususî defterine kayıt ve vâki olacak muhâbereleri günü gününe kasa defterlerine kayıt ile dosyaların intizâmını temin eder.

Madde 46- Başkâtip Merkez Heyeti ve İcrâ Dîvânının vâki olacak sarfiyât ve vâridât evrâkını tetkik ve ait olan memurlara kayıtları için havâle eder. Yazı ve hesâp işlerine nezâret eder.

Madde 47- Başkâtip kalem işlerinde gördüğü herhangi bir hatâyı hemen umûmî kâtibe bildirmek mecburiyetindedir.

Madde 48- Başkâtip merkezden yazılacak tezkereleri tetkik ile memuruna tevdi ettiği evrâkın sağ köşesine vaz'-ı imzâ eder.

Madde 49- Başkâtip memurun ve müstahdemin ücretini mâbeyn bordrolarla sarfiyât evrâkının usulüne muvaffık olup olmadığını tetkik ettikten sonra tetkik edildiğini mâbeyn evrâkının sağ köşesini vaz'-ı imza eder ve bundan sonra mezkûr masraflar tasdik edilmek üzere İcrâ Dîvânı'na tevdi olunur.

Madde 50- Başkâtip memûrun ve müstahdemin vazifelerine devam ve itinâ edip etmediklerini daimî surette kontrol eder.

Madde 51- Başkâtip Merkez Heyeti ve İcrâ Dîvânı müzakerâtında hazır bulunur ve müzakerâtı zapteder.

Madde 52- Merkez Heyeti dâiresinin intizâm ve umur-u dâhiliyyesine başkâtip nezâret eder ve her türlü kalem işlerinden başkâtip mesûldür.

Madde 53 - Başkâtibin gaybûbetinde yerine kalem memurlarından biri Umûmî Kitâbetçe tensip edilmek suretiyle İcrâ Dîvânı'nca vekâleten tâyin edilir.

Madde 54- Başkâtibin mâiyyetinde İcrâ Dîvânı'nca lüzum görüldüğü kadar kâtip ve memur istihdâm edilir. Bunlara ait vazîfeler tâyinleri esnasında İcrâ Dîvânı'nca tesbit edilir.

Madde 55- Muhâsebe memûru Ocağın hesap işlerini mevzu usul dâhilinde kayıt ve tesbite ve bunlara müteferri olarak müsâbetenin ziyâdan vikayesiyle hıfzına memûrdur. Ocağın kuyudatı hesabıyyesinden birinci derecede mesûldür.

Madde 56- Muhâsebe memûru yapılan masrafların bütçe dâhilinde yapılmasını temin eder.

Madde 57- Muhâsebe memûru muhâsebeye gelen kâğıtları günü gününe hususî defterlerine kayıt etmeye ve yevmiye defterinin altını her akşam bizzat ve başkâtibe imzâ ettirmeye mecbûrdur.

Madde 58- Muhâsebe memûru vâzife-i asliyyesine müteâllik hususâtta doğrudan doğruya Umûmî Muhâsibin emrinde ve diğer hususâtta başkâtibin nezâret-i umûmiyyesi altındadır.

Madde 59- Muhâsebe kaleminde kasa defteri, yevmiye defteri, demirbaş eşya defteri, zi kıymet eşya defteri, hesâb-ı carî defteri, bütçe defteri, tahsisât ve maâş defteri olmak üzere yedi nevi defter bulunur.

Madde 60- Ocağın mâli senesi Mayıs iptidâsından başlar. Umûmî Muhâsib senelik bilânçonun tanzîmi için hesaplarını Mart gâyesinde kapamak mecburiyetindedir. Nisan bidâyetinde Kurultaya yeni intihâp edilecek Merkez Heyeti vazifeyi derûhte edinceye kadar vâki olan sarfiyâtını yine bütçe dâhilinde Merkez Heyeti İcra Dîvânı'nca yapılır. Bu sarfiyât Kurultaya arzedilecek bilânçoğa ithâl edilmez. Fakat ertesi sene Merkez Heyeti senelik hesâbâta bilânçosunda heyet-i sâbikanın hesâbâtı olarak gösterir.

Madde 61- Kasadar mükefildir. Kefâlet miktarı İcra Dîvânınca takarrûr ettirilir.

Madde 62- Kasadar kasaya ait muâmelâtı günü gününe, vâridâtı olarak kayıt ve sarfiyâtı icrâ ve kayıt eder. Kasa mevcuduyla kasaya konulmuş kıymetli eşyayı lâakall haftada bir defa tâdâd ve tetkik eder. Kasa mevcudunda herhangi bir surette defterlerine muvâfık olmayan bir fark zuhurunda umûmî muhâsebe hemen ihbârı keyfiyete mecbûrdur.

Madde 63- Umûmî Muhâsib lüzum gördükçe kasayı her vakit kontrol ve icâbında temhir eder.

Madde 64- Kasadarın mâiyetinde kezâ mükelif bir muâvin bulunur. Muâvin de tamamiyle kasadar gibi kasa muamelâtından mesûldür.

Madde 65- Kasadar âdi ahvalde kasasında ancak beşyüz lira bulundurabilir. Fazlasını her gün Merkez Heyeti'nin tâyin ve kabul ettiği bankaya tevdi eder. Beş yüz liradan fazla para bulundurmamak mecburiyetinde kalan kasadar hemen esbâb-ı mûcibeyle umûmî muhâsibe tahriren bildirmek mecburiyetindedir.

Madde 66- Bankada mevcut mevduâtın alınacak herhangi bir meblâğ için Umûmî Muhâsib nezdinde saklı olan çek bizzat Umûmî Muhâsib tarafından doldurularak imzâdan sonra reis bu-

İnmediği zaman reis vekili veya Umûmî Kâtip tarafından imzâ edilerek muhâsebeğe tevdi olunur. Muhâsebece kaydı yapıldıktan sonra kasadara verilir. Kasadara para alınmış addolunur.

Madde 67- Vezneye vârid olacak kıymetli paketler Umûmî Muhâsip veya İcrâ Dîvânı'ndan bir zat, Başkâtip ve Kasadardan mürekkep bir heyet huzurunda açılır. Eksik veya kalp ve herhangi surette tedâvülû kabil olmayan mâdenî para, kâğıt para ile kıymeti tenâkıs etmiş zi kıymet eşya hakkında hemen bir zabıt varakası tanzim edilerek mevcûd heyet tarafından imzâ edilir.

Madde 68- Kıymetli olarak gelen paketler azamî yirmi dört saat tehirle açılır.

Madde 69- İâne suretiyle gelen herhangi kıymetli eşyanın kıymeti usûlen tahmin ve tesbit edildikten sonra kasadar ile İcrâ Dîvânı'ndan Umûmî Muhâsip ve diğer herhangi bir azâ tarafından müştereken temhîr olunarak kasadar tarafından muhâfaza olunur. Zi kıymet eşya ancak Merkez Heyeti kararıyla müzâyede ve yahut herhangi faydalı bir şekilde nakte tahvil olunur.

Madde 70- Ecnebi meskûkât ve evrâk-ı nakdiyye kezâ Merkez Heyeti kararıyla Türk parasına tahvil olunur. Tahvil muamelesine kadar gerek muhâsebece ve gerek kasaca ayrıca hesap defterlerinin hane-i mahsusuna kayıt olunmak suretiyle hıfz olunur. Ve hîn-i tahvilinde vâridât olarak yevmiye ve icmâle naklen alınır.

Fasıl 6: Dernek

Madde 71- Dernek her sene yasa mûcibince Martın ilk cumasında içtimâını akdeder. Herhangi bir sebeble içtimâını aktedemeyen Derneğin teşekkûl edememesinin sebebi İdare Heyeti'nce hemen Merkez Heyeti'ne sebepleriyle bildirilecek ve Merkez Heyeti'nden alınacak talimâta göre hareket edilecektir.

Madde 72- Dernek mevcut Ocak azâsının onda üçü hazır bulunmak şartıyla açılabilir. İlk toplanışta bu sayı temin edilemediği takdirde ikinci içtimâda azânın sayısına bakılmayarak müzâkerele başlanır.

Madde 73- Ocaklı olmayanlar derneğe hiçbir suretle iştirâk ettiremeyeceği cihetle İdare Heyeti tarafından müzâkere başlanmadan evvel mevcut azâ yoklama ettirilir, müteâkip celselerde de dernek riyâseti bu usûle riâyete mecbûrdur.

Madde 74- Dernek içtimâi akteder etmez heyet içerisinde en yaşlısını muvakkat reis ve en genç iki azâyı da muvakkat kâtip intihâp eder. Bu intihâp için gizli rey ihtiyacı yoktur.

Madde 75- Muvakkat reis ve kâtipler asıl dernek reis ve kâtiplerinin intihâp işini tanzîm için intihâp olunurlar. Celse halinde müzâkere idare etmeye selâhiyetdar değildirler.

Madde 76- Muvakkat reis ve kâtiplerin intihâbından sonra asıl dernek reis ve dernek kâtiplerinin intihâbına başlanır. Intihâp için teklif olunacak zâtların isimleri azâ tarafından imzalı taktirle muvakkat reise teklif olunur. Teklifler bittikten sonra isimler ilân olunur. Intihâp başlar. Intihâp hafi reyle -yasa mucibince- icrâ edilir.

Madde 77- Dernek reisinin intihâbında bir reis, bir reis vekili ile iki kâtip intihâp eylemek lâzımdır.

Madde 78- Dernek reisi müzâkereyi idare, kâtipler ise zaptı muntazaman tutmak, reyleri tasnîf etmekle mükelleftirler. Zabıtların muntazaman tutulması için iki kâtip, kâfi gelmediği zaman dernek riyâsetince kâfi miktarda zabıt kâtibi intihâp ve tavzif edilir.

Madde 79- Reis ve reis vekilleri müddeti hitâm bulan İdare Heyeti azâsından olamaz.

Madde 80- Intihâp bittikten sonra dernek müzâkerâtı berveçhi âti sûre ile devam eder:

a) İdare Heyeti raporu ve müteâkiben Murâkabe Heyeti raporu okunur. Bundan sonra reis her iki rapor hakkında söz söylemek isteyenlere söz verir. Ve müzâkerât usûlû dâhilinde cereyân eder.

b) Her iki rapor hakkında müzâkere ve münakaşalar bittikten sonra yeni İdare Heyeti'yle Murakabe Heyeti ve her iki heyetin yedek azâları ayrı ayrı hafi reyle intihâp edilecektir. Her dört heyetin intihâbı bir intihâp kâğıdıyla olabilir. Fakat yedek azâlar İdare ve Murâkabe Heyetlerinin teşkilinden sonra en fazla rey alanlar arasından seçilemez. Mutlaka dernek yedek azâlar için intihâp kâğıtlarında sarîh bir sûrette rey vermek mecbûriyetindedir.

ç) Intihâbâtın hitâmından sonra yeni İdare Heyeti'nin yapacağı bütçe ve esbâb-ı mûcibe raporu kirâat ve müzâkere olunarak dernekçe kabul olunur.

d) Bütçe müzâkerâtı bitirildikten sonra Kurultaya gidecek mu-rahhas intihâp olunur veyahut bu salâhiyyet İdare Heyeti'ne verilir.

e) Namzed azâ hakkında sâbık İdare Heyeti'nin teklif ettiği esâmî en son olarak reye vaz' olunur. Dernek teklif edilen azâların şahısları hakkında hiçbir münâkaşa yapmaksızın kabul veya red sûretiyle rey verir. Bu intihâp da kezâ hafi rey ile olacaktır. Namzed azâlar derneğe hiçbir sûretle iştirâk edemez.

Madde 81- Yasa mûcibince âidâtlarını ve dâhilî talimâtname mûcibince Ocağa karşı olan taahhütlerini tamâmen tasfiye etmemiş olan azâlar derneğe iştirâk edemezler.

Madde 82- Haklarında İdare Heyetlerince kayıtları terkin kararı verilip Merkez Heyeti'nce henüz tasdik edilmemiş Ocaklılar hakkında Merkez Heyeti tasdik kararı verinceye kadar Ocaklı oldukları için Derneğe iştirâk ederler. Fakat dernek esnasında Merkez Heyeti'nden terkin-i kayıt kararının tasdik edildiğine dair vürûd edecek işârdan sonra derneğe iştirâk edemezler.

Madde 83- Herhangi bir Ocağa mukayyet olup da naklen başka bir Ocağın bulunduğu mahalle gelen bir Ocaklı yasanın 17. maddesi mûcibince yeni geldiği Ocağa kaydını nakil ettiremediği ve taahhüdünü ifâ etmediği takdirde derneğe iştirâk edemez.

Madde 84 - İttihâz olunan kararlar ve intihâplar neticeleriyle dernekçe kabul edilen bütçe iki nüsha olarak Merkez Heyeti'ne gönderilir. Bütçenin vaz' ve esbâb-ı mucîbe raporuyla gönderilmesi lâzımdır. Merkez Heyeti'nce kabul ve tasdik edilmeyen bütçeler müteber değildir. Bu madde ahkâmına riâyet etmeyen Ocaklar hakkında Merkez Heyeti yasanın 54. maddesindeki selâhiyeti istimâl eder.

Madde 85- İdare Heyeti teşekkülünün ilk haftasında yeni bütçesini iki nüsha ve iadeli taahhütlü olarak bir ay tasdik göndermeye mecburdur. Tasdik muâmelesinin hitâmını müteâkip bir nüshası Merkez Heyeti'nde hıfz ve diğer nüshası Ocağa iâde olunur.

Madde 86- Derneklerdeki müzâkere ve intihâplara âit bu fasıl da zikredilmeyen diğer müteferri mevâdd Kurultay faslındaki ahkâm-ı umûmiyyeye tâbidir.

Fasıl 7: Kurultay

Madde 87- Kurultay yasanın 36. maddesi mûcibince her sene Nisanın 23. günü içtimâ eden Ocaklar murahhasları ile Merkez ve Hars Heyetlerinden mürekkep heyettir.

Madde 88- Kurultay yasanın 34. maddesi mûcibince fevkalâde içtimâ akd edebilir.

Madde 89- Kurultay yasanın 39. maddesi mûcibince mevcut azâ ile müzâkeratına başlar.

Madde 90- Kurultayın müzâkereye başlayabilmesi için rey-i işâri ile mevcûd azâdan en yaşlısı muvakkat reis ve en genç iki azâsı muvakkat kâtip intihâp edilir. Bunların vâzîfeleri asıl reis ve kâtibin intihâbindan sonra nihâyet bulur.

Madde 91- Muvakkat reis ve kâtiplerin intihâbından sonra asıl Kurultay reis ile birinci ve ikinci olmak üzere iki reis vekili ve dört kâtip intihâp olunur. Zabıtların tutulması için miktâr-ı kâfi zabıt kâtipleri Kurultaydan evvel Merkez Heyeti tarafından tavzîf edilir. Reis ve kâtipler için gönderilecek namzetler tahriri bir takrîr ile makam-ı riyâsete teklif edilir.

Madde 92- Murahhas olmayacaklar reye iştirâk edemeyecekleri cihetle intihâp ve müzâkerâta başlanmadan evvel Merkez Heyeti tarafından mevcut azâ yoklama ettirilirler.

Madde 93- Kurultaya murahhas olarak gelen azâlar hâiz oldukları vesâiki Merkez Heyeti'ne ibrâz ve kayd ettirerek birer kart almaya mecburdurlar. Her içtimâ yoklamasında kartı olmayan azâlar içtimâa iştirâk edemezler.

Madde 94- İntihâblar Merkez Heyeti ile Idare Heyetlerinin mühürlerini hâvi intihâb kâğıtlarıyla yapılır.

Madde 95- İntihâbâta başlanmadan evvel yoklama yapılır. Bu suretle azâ adedi tesbit olunduktan sonra intihâb varakaları tevzî olunur. Her azâ bizzat intihâb kâğıdını rey kutusuna atar.

Madde 96- İntihâb neticesini tesbit için evvelâ intihâb kâğıtlarının adedi sayılır ve Heyete tebliğ olunur, ondan sonra kâğıtlar birer birer açılarak esâmî okunmak suretiyle tesbit olunur. Ekseriyet-i mutlakayı hâiz olan zât reisliğe intihâb olunur. Birinci ve ikinci reis vekilleri ile kâtipler de aynı usûlle intihâb edilir.

Madde 97- İntihâb neticesinde ekseriyet-i mutlaka hâsıl olmazsa ikinci defa intihâb yapılır. Bu defa da ekseriyet hâsıl olmazsa en fazla rey alan zât intihâb edilmiş addolunur.

Madde 98- İntihâbât bir kâğıt üzerinde fakat reis, birinci reis vekili, ikinci reis vekili ve kâtipler ayrı ayrı tasrih edilmek suretiyle yapılabilir.

Madde 99- Reis ve kâtiplerin intihâbı bittikten sonra Kurultay müzâkereye başlayabilir.

Madde 100- İntihâbât hitâm bulduktan sonra müddeti hitâm bulan bir müzâkereye başlanamaz. Bu raporu müteâkip Murakabe Heyeti'nin raporu okunur. Her iki rapor arasında yine müzâkere cereyân edemez.

Madde 101- Riyâset makamı raporların kıraatını müteakip heyet-i umûmiyyesi hakkında söz söyleyecek zevâta talepleri sırasıyla söz verir.

Madde 102- Raporlar hakkındaki müzâkerenin hitâmında Merkez Heyeti ve Kurultay murahhaslarının vâki olacak yeni tek-

lifleri tahrîren riyâsete verilir. Riyâset ewelâ Merkez Heyeti'nin ve bilâhare sırasıyla Ocakların teklîflerini heyet-i umûmiyyeye arz eder ve söz söylemek isteyen zevâta sırasıyla söz verir. Şu kadar ki vâki olacak itirazata cevap verebilmek için Merkez Heyeti her lüzum gördüğü anda söz almak hakkını hâizdir.

Madde 103- Teklifâtın bir encümence tetkiki icâp ettiği takdirde lâzım gelen rey-i hafî ile intihâp edilir.

Madde 104- Her içtimâın zabıtları muntazaman tutulur ve kâtipler tarafından izhâr edilir. Hülâsa her celsenin kûşadında rûznâmenin ilk maddesi olmak üzere okunarak heyet-i umûmiyyenin tasvibine arz olunur.

Madde 105- Gelecek celsenin rûznamesi riyâset divânı tarafından izhar olunur.

Madde 106- Hiçbir azâ kendi reyinden başka bir reye mâlik olamaz.

Madde 107- Kurultay murahhası olarak iştirak edecek zevatın yasa ve dahilî tâlimatı mûcibince hâiz olmaları icâp eden evsâf Merkez Heyeti tarafından tetkik olunur. Kurultaya kabul edilmeyecek azâ Kurultaya esbâb-ı mûcibesiyile Merkez Heyeti raporuna zeylen arz edilir. Kurultay Merkez Heyeti'nin gösterdiği esbâb-ı mûcibeyi kâfi görmezse beş kişilik bir encümen teşkil eder. Ve azânın vaziyetini tesbit eder.

Madde 108- Kurultayda celsenin kûşadını ve zabtın kiraatını müteâkip rûznâme dâhilinde müzâkerâta ibtidâr olunur. Rûznâmede muharrer sıraya riâyet mecbûridir. Mamafih heyet-i umûmiyye bir kararla bu sırayı değiştirebilir.

Madde 109- Azâlar herhangi bir mesele hakkında reisten söz alırlar.

Madde 110- Bir madde hakkında vâki olacak herhangi yeni bir teklif şekli tahrîren riyâsete verilmek lazımdır.

Madde 111- Söz söyleyecek zevât, sözlerini yazarak okuyabilirler. Yalnız bu müddet on dakikayı tecâvüz edemez.

Madde 112- Söz söyleyecek zevât mutlaka kürsüyü işgal eder.

Madde 113- Reis leh ve aleyhde reye konulan herhangi bir mesele için reyini ihsâs edemez. Yalnız kendisini reye iştirâk etmek istediği zaman muvakkaten riyâset mâkâmını terk eder. Ve reyini verdikten sonra tekrar mâkâmını işgal eder.

Madde 114- Ahval-i şahsiyyesi hakkında düçar-ı târîz olan ve yahud dermeyân ettiği fikri başka bir şekilde telâkki edilerek kendisine arzu etmediği bir fikir isnât edilen herhangi bir azâ

her zaman söz istemek hakkına mâliktir. Fakat neye dâir söz iste-
diğini tahriren reise bildirir. Buna rağmen yine gürültü devam et-
tiği halde reis müzâkereyi bir müddet tâtil eder.

Madde 115- İşbu talîmât-nâmeye muhalif bir hareketi görülen
herhangi bir azânın sözünü reisin kesmeye selâhiyeti vardır.

Söz söyleyecek zâtın saded hâricine çıkması da aynı hukuku re-
ise bahşeder. Hatip reisin ihtârına rağmen söz söylemek için ısrâr
ederse aynı celse dahilinde söz söylemek hakkından mahrûm edi-
lir. Bu mahrûmiyyet reisin teklifi ve heyet-i umûmiyyenin rey-i
işârisi üzerine yapılır.

Madde 116- İçtimâlarda hatibin sözünü kesmek, şahsiyyat ile
uğraşmak, kurultayın intizâmını ihlâl edecek nûmâyişlerde bu-
lunmak katiyen memnudur. Bu gibi hâlete ictisâr eden zâtın aynı
celsede tekrar söz söylemeye hakkı yoktur. Mûteâkip celselerde
yine aynı şekilde mesâil ihdâs edecek olursa iki celsede kendisine
söz söyletmemek heyet-i umûmiyyenin hakkıdır. İki celse sonra
yine aynı şekilde devam edecek azâ kurultaydaki hakk-ı kelâmını
tamâmiyle gâip etmek mecburiyetindedir.

Madde 117- Leh ve aleyhte söz söylendikten sonra müzâkere-
nin kifâyetine dair her azâ takrîr verebilir. Bu takrîrden sonra
aleyhte söz söylemek isteyen zevât bulunursa bunlardan evvela
söz isteyen bir zâta söz verilir. Ve reye mürâcaat olunur. Yalnız
reye vaz'ın suret-i şekli hakkında söz söylemek isteyen zevâta bu
karardan sonra söz verilecektir.

Madde 118- Heyet-i umûmiyye müzâkerâtı esnasında herhangi
bir sebeble gürültü zuhur ettiği takdirde reis ayağa kalkar ve gü-
rültü yine devam ederse reis celseyi tâtil edeceğini bildirir. Buna
rağmen yine gürültü devam ettiği halde reis müzâkereyi bir müd-
det tâtil eder. Celsenin küşâdında gürültü yine devam edecek
olursa reis celseyi tamamiyle kapayarak yevm-i âhire tâlik eder.

Madde 119- Herhangi bir teklifte bulunacak azâ teklifi tahri-
ren riyâset makamına tevdi eder, riyâset makamınca evvelâ teklî-
fin heyet-i umûmiyyesi kıraat ettirilerek ekseriyetle nazarı itibare
alınmasına karar verilecek olursa madde madde müzâkeresine
lüzum olup olmadığını reye vaz' eder. Şayet madde be madde
müzâkeresine karar verilecek olursa bir celse sonraki rûznâmeye
ithâl olunarak o suretle müzâkere edilip yalnız maddelerin mü-
zâkeresine karar verildiği halde bazı tadilat teklifleri de vâki
olursa bu tekliflerde maddelerin müzâkeresi esnasında nazarı
itibare alınır. Teklif sahibi tâdili talep olunan maddelere sıra gel-

dikçe herkesten evvel kendi nokta-i nazarını heyet-i umûmîyyeye sorar, heyet-i umûmîyye müzâkereye lüzum görmezse tâdil teklifi nazar-ı itibâre alınmayarak madde reye vaz' olunur.

Madde 120- Tadilat hakkında teklifler asıl maddeden evvel reye vaz' olunur.

Madde 121- Reis bir maddenin ihtivâ ettiği müteaddit mesâili ve bunların ayrı ayrı rey vaz'ları hakkında bir talep vukûunda bu talebi nazar-ı itibâre almak mecbûriyyetindedir.

Madde 122- Madde ve madde müzâkere edilen herhangi bir teklifin müzakeresi hitam bulduktan sonra teklifin heyet-i umûmîyyesi reis tarafından tekrar reye vaz' olunur.

Madde 123- Heyet-i umûmîyyece red olunan teklifler aynı seneye içtimâlarında tekrar teklif olunamazlar.

Madde 124- Herhangi bir teklif dermeyân eden zât teklifinin nazar-ı itibare alınmasını da teklif edebilir. Bu halde teklifin heyet-i umûmîyyesi reye vaz' olunduğu zaman müstaciliyet kararı hakkında heyet-i umûmîyyenin reyine mûracaat edilir. Ve ona göre hareket edilir. Yalnız müstaciliyet kararı talep eden teklif sahibi esbâb-ı mücibesini de ayrıca bildirmek zarûretindedir.

Madde 125- Müstaciliyet kararı verilen teklif herşeyden evvel nazar-ı itibare alınarak müzakeresine başlanır.

Madde 126- Zabıtlar riyâset dîvânı tarafından ihzâr olunur.

Madde 127- Ârânın toplanması üç suretle olabilir:

Birincisi işaretle rey vermek ya elin kaldırılması veyahud da ayağa kalkmak suretiyledir. Alenî rey vermek evet veya hayır demekle veyahut her azânın isimleri muharrer rey pusulalarıyla olur. Hafi rey imzâsız rey pusulalarıyla verilir.

Madde 128- İşaretle rey bir maddenin müzâkeresi ve azâdan herhangi birini söz söylemekten men ve usûl-ü müzâkereye ait tekliflerin reye vaz'larından kullanılır. Bu suretle reye vaz' olunan bir fikrin evvelâ lehinde ve sonra aleyhinde bulunanların reyleri alınır ve netice tebliğ olunur.

Madde 129- İşaretle rey verilirken azâların yerlerini değiştir-memeleri lâzımdır.

Madde 130- İşaretle verilen reyin neticesini reis ve kâtipler takdir ederler. Herhangi bir ihtilâf vukûunda azâdan beş zâtın talebiyle ayakta olmak üzere bir defa daha reye mûracaât olunur. Bu dahi iştibâhı mevcut olursa alenî reye de mûracaât olunur.

Madde 131- Reye mûracaât olunduktan sonra hiçbir kimse söz söylemez.

Madde 132- Alenî rey Ocak yasasında yapılacak tâdilât ile Merkezi Heyete verilecek fevkalade selâhiyet hakkında yalnız Kurultaylarda istimâl olunur. Kurultay zabıtlarına lehde ve aleyhdeki azâ isimlerinin kaydı zarurîdir. Rey-i alenî talebi Kurultay azâsının onda biri tarafından tahriren riyâsete verilecek takrirle nazar-ı itibâre alınır.

Madde 133- Rey-i alenî azâsının huruf-u hecâ sırasıyla kâtip tarafından isimleri okunmak ve her ismi okunan zâtın leh ve aleyhde veya istinkâf ettiğine dair vereceği şifahî rey ile olur. Bu suretle rey toplanırken diğer kâtipler netice-i ârâyı sıra ile tesbit ederler. Eğer reyler isimli rey pusulalarıyla yapılsa her ismi okunan zât reyini reisin önündeki kutuya atar. İsimleri yazılı olmayan pusulalar nazar-ı itibâre alınmaz.

Madde 134- Reyler tamamıyla toplandığı anlaşılabilmek için rey vermemiş olan azânın isimleri kâtip tarafından tekrar okunur. Reye iştirak edecek zevât varsa hemen reylerini istimâl ederler. Reis ârânın toplandığını tebliğ ettikten sonra reye iştirâk edilemez.

Madde 135- Müstenkiflerin reyi ârânın neticesi üzerine tesir yapamaz. Ve nazar-ı itibâre alınamaz.

Madde 136- Lehte rey pusulası beyaz, aleyhde kırmızı, müstenkif yeşil kağıtlardır.

Madde 137- Ârâ neticesi mutlaka aynı celsede heyet-i umûmîyeye tebliğ olunmak mecburîdir.

Madde 138- Rey-i alenî yapılmak istenilen herhangi bir meselede azânın onda biri rey-i hafî yapılmasını teklif ederse rey-i hafî tercih olunur. Ve rey-i hafî talebi yapılmasını teklif eden zâtların esâmisi zabta derc olunur.

Madde 139- Gizli rey yasa mücibince bilumum intihâbatta kullanılır. Reyler azâların isimleri okundukça azâlar tarafından bizat rey kutusuna atılır.

Madde 140- Kurultayda ekseriyet Ocaklardan gelen murahhasların nısfının bir fazlasıdır.

Madde 141- Umûmî içtimâların intizâmını temin için icâbında intizâmı ihlâl edecek azâlara ber-vechi âti cezalar reis ve heyet-i umûmîye tarafından tatbik olunur.

İHTÂR, TEKBİH VE KURULTAYDAN İHRÂÇ

Madde 142- İhtâr cezasını mucip ahvâl söz söyleyenin sözünü kesmek, sükûneti ve müzâkerenin intizâmını ihlâl edecek efal ve

harekâtta bulunmak, şahsi meseleler ihdâs etmektir.

Madde 143- İhtâr cezasını reis takdir eder. Şayet azâ bu cezadan kendisini kurtarmak için müdâfaada bulunmak isterse, celsenin nihâyetinde müdâfaâtı dinlenir.

Madde 144- İki defâ ihtâr cezasına maruz kalan azânın celsenin sonuna kadar söz söylemekten men olunmasını reis teklif edebilir. Bu hususta heyet-i umûmiyye bilâ müzakere rey-i işariyle karar verebilir.

Madde 145- Tekbih cezası aynı günde iki defa ihtâr cezası aldığı halde aynı harekâtı tekrar eden ve umûmî heyetin mesâisine mâni olmak için gürültü yapan ve bazı azâlarla beraber müştereken müzâkerâtın devamına mâni olmasına çalışılan ve bazı azâları tehdit ve tahkir eden zevât iki içtimâda söz söylemek ve intihâbata iştirak etmek hakkından mahrûm olur.

Madde 146- Meclisten ihrâç cezası iki defa tekbihi cezasına mâruz olan zat muvakkaten umûmî heyet içtimâlarına iştirak ettirilmez. Bu müddeti reisin teklifi üzerine umûmî heyet tekrar ettirir.

Madde 147- Gerek tekbihi ve gerek muvakkaten Meclisten çıkarılmak cezalarını reisin teklifi üzerine rey-i işari ile Kurultay kararlaştırır.

Madde 148- Dernekler Kurultay mukarreratı dâhilinde hareket ederler.

Fasıl 8: Ocak Murâkabe Heyetleri

Madde 149- Ocak Murâkabe Heyeti, Merkez Heyeti, Murâkabe Heyeti gibi senede üç defa İdare Heyeti hesaplarını kontrol etmeye mecbûrdur. Teftişlerin Temmuz, Teşrin-i evvel ve Şubat aylarında yapılması lazımdır. Fevkalâde ahvâl zuhûrunda vakanın akabinde teftiş yapılabilir.

Madde 150- Murâkabe Heyetleri netice-i teftişlerine ait iki nüsha rapor tanzim ederek bir nüshasını İdare Heyeti'ne verirler, diğer nüshasını da Merkez Heyeti'ne gönderirler.

Madde 151- Murâkabe Heyetleri Merkez Heyeti'nin kabul etmiş olduğu hesap usullerinin aynen tatbik edilip edilmediğini, vâridât ve sarfiyâtın bütçe ve mevzu usûllere muvaffık olup olmadığını, Ocağın kanunen riâyet etmesi zarurî kavanin-i mâliyyeye derece-i riâyetlerini tetkik edeceklerdir.

Madde 152- Murâkabe Heyetleri tetkikat neticeleri hakkında ne makamat-ı resmîyyeye müracaata ve ne de neşriyât ve beyanatta bulunmaya selâhiyettâr değildir.

Madde 153- Murâkabe Heyeti her sene Ocak'ın bilumum hesâ-bâtına ait bir rapor tanzim ederek derneğe arz etmeye mecburdur.

Fasıl 9: Mevad-ı Müteferrik

Madde 154- Gerek Merkez Heyeti ve gerekse İcrâ Dîvânı ve bilumum Ocaklar İdare ve Murâkabe heyetleriyle, Dernekler müzâkerât ve mukarrerâtını muntazaman zapt ve kaydetmek mecburiyetindedirler.

Madde 155- Yasada zikredilen muhtelif heyetler müzâkereye başlayabilmek için ekseriyet azâyı ve karar verebilmek için mevcut heyetin ekseriyet-i ârâsına ihtiyaç vardır.

Madde 156- Her Ocak muhâberâta azamî kırk sekiz saat zarfında cevap vermeye, şayet uzunca bir müddet tetkikat neticesinde cevap vermek iktizâ ederse bunu da tetkikat yapıp neticesinin bildirileceğine dâir malûmat vermeye İdare Heyetleri mecbûrdur.

Madde 157- Ocaklar Merkez Heyeti'nin bedeli mukabilinde göndereceği evrak-ı matbûayı kullanırlar. Hiçbir Ocak bu evrak ve defâtirden başkasını kullanamaz. Usûl-u muhâbere ve muhâsebeyi hiçbir Ocaklı değiştirmeye selâhiyettar değildir.

Madde 158- Merkez Heyeti'nin bedeli mukabilinde göndereceği evrâk ve defâtir ve makbuzlar kıymetli eşya olmak dolayısıyla Merkezden hin-i vürûdunda alel usul İdare Heyetleri tarafından birer birer sayılarak teslim edildiğine dair iki nüsha mazbata tanzim edilerek bir nüshası hıfz, bir nüshası Merkeze gönderilir.

Madde 159- Ocaklar azâlarının mevzu künyelerini nümûnesi ve cümle Merkez Heyeti'ne göndermek mecburiyetindedirler. Ocaklar istihdâm edecekleri memûr ve müstahdeminin nümûnesi veçhile sicillerini tutarlar ve bir nüshasını Merkez Heyeti'ne gönderirler.

Madde 160- Herhangi bir Ocaktan kaydı terkin edilen azâlar için Merkez Heyeti'nin yapacağı tebligata ait bir dosya tutmak her Ocak için mecburîdir. Yeniden alınacak bir azânın hin-i duhûlünde bu dosyanın tetkiki elzemdir.

Madde 161- Herhangi bir Ocaktan kaydı terkin edilmesine lüzum görülen azâ hakkında verilen kararlar azamî bir ketumiyet ile muhafaza ve yapılacak bilcümle tahkikata ait dosya Merkez Heyeti'nden gönderildikten sonra Merkez Heyeti'nce verilecek karara göre hareket edilecektir.

Madde 162- Emval, emlâk, eşya Ocakların şahsiyet-i maneviyye-

sine âit olduğu cihetle Ocakların mâlik oldukları her nevi emlak ve akar ile demirbaş eşyalarının mübâyaa ve hal-i hazır kıymetlerini mübeyyin her sene Dernek ve Merkez Heyeti'ne birer mazbata ita eylemeleri ve birer nüshalarının da İdare Heyetleri dosyalarında muhafazaları mecbûridir. Emlak ve akarın kıymetleri resmî mihmânlara tahmin ettirmek suretiyle alel usûl yapılacaktır.

Madde 163- Her Ocak taht-ı tasarruf ve temellükünde bulunan emlak ve eşyayı sigorta ettirmek mecburiyetindedir.

Madde 164- Ocaklar mevcut eşyalarından imhâ etmeleri zarurî olan eşyanın defterini tanzim ederek bir heyet huzurunda ya satmak suretiyle veyahut da hiçbir kıymeti olmayanları ihrak etmek suretiyle imhâ eder. Ve şekl-i imhâyı bir imhâ mazbatasıyla tesbit eder. İşbu mazbatanın bir sureti Ocaklar servet-i umûmiyyesinden tenzil edilmek üzere Merkez Heyeti'ne gönderilir.

Madde 165- Ocakların mercii Merkez Heyeti'dir. Hiçbir Ocak herhangi bir sebeple Ocak namına re'sen veya bilvasıta re's-i hükûmetle vekâletlere ve muhtelif müessesat ve cemiyat merkezlerine mürâcaat edemez. Bu gibi mürâcaatların mutlaka Merkez Heyeti vasıtasıyla yapılması zarurîdir. (Yasada: Madde 25.)

Madde 166- Her Ocaklı Ocaklıların nâşir-i efkârı olan *Türk Yurdu*'na abone olmak mecbûriyetindedir.

Madde 167- Ocaklar Yasa'nın 169. maddesi mücibince nâşir-i efkâr olmak üzere gazete, mecmua, beyânnâme ve buna mûmâsil neşriyyatta bulunmak hakkına mâlik değildirler. Herhangi bir Ocak muhiti için müfid bazı âsâr tab ve neşretmek arzu ettiği zaman eserini berây-ı tetkiki için Merkez Heyeti'ne gönderir ve oradan alacağı cevaba göre hareket eder.

Madde 168- Ocaklar Derneklerce kabul edilmiş olan bütçeleri hâricinde herhangi bir masârif yapmak lüzûmunu hissettikleri takdirde Merkez Heyeti'nî istihsâl ederler.

Madde 169- Her seneye ait evrak ve bilânçolar Ocak İdare Heyeti nezdinde hıfz olunur.

Madde 170- Yeni Heyet-i İdare Ocak vezâifini derûhte eder etmez sâbık İdare Heyeti'nden Ocağın emvâl, emlak, akar ve zikıymet eşyasının sûret-i teslimine ait üç nüsha zabıt varakası tanzim eder. Bu meyanda Ocağın evrak, defatir ve hesâbâtı ile nukudunu da teslim eder ve yine üç nüsha olmak üzere birer zabıt varakası tanzim olunur. Zabıt varakalarından birer nüshası sâbık İdare Heyeti'nde, bir nüshası yeni İdare Heyeti dosyasında kalır, diğer bir nüshası da merkez Heyeti'ne gönderilir.

Madde 171- Defterler, evrâk, senedât, bilânçolar, mukarrerât hakk ve silintiden âri olarak bulunacaktır.

Madde 172- Herhangi bir vazife ile muvazzaf olan Ocaklı mensup olduğu heyetin tahrîren müsaadesini talep ve ahz etmek mecbûriyyetindedir.

MUHÂBERE USULÜ

Madde 173- Merkez Heyeti İcrâ Dîvânı kalemine gelen her evrâk derhal (gelen evrâk defteri) ve numara sırasıyla kaydedilerek evrâkın altına (Türk Ocakları Merkez Heyeti İcrâ Dîvânı Kalemî) damgası vurulur ve damganın sûtûn-u mahsusuna kayıt numarasıyla tarihi yazılır.

Madde 174- Gelen tahrîrât yazılan birşeye cevap ise, bu da (Giden Evrâk Defteri)ndeki yazılan tahrîrâtın (muâmele) ve (Alınan Cevabın Numara ve Tarihi) sûtûnlarına kaydedilir, şu kadar ki kaydedilen numara ve tarih evrâkın kendi numara ve tarihi değil, kalem damgasının içindeki (Gelen Evrak Defteri) numara ve tarihidir.

Madde 175- Bu suretle her iki defterdeki kayıtlar yapıldıktan sonra evrak İcrâ Dîvânı'na arz edilmek üzere (İcra Divanı'na arz edilecek evrak dosyası)na konur.

Madde 176- Kâtib-i umûmilikçe Dîvâna konmasına ihtiyaç gösterilmeyen ve derhal cevap verilmesi iktizâ eden evrâk bu kayıtlar yapıldıktan sonra ya dosyasına konur yahut cevabı yazılarak (cevabı verilmiştir) damgası vurulduktan sonra dosyasına vaz' olunur.

Madde 177- İcrâ Dîvânı'ndan çıkan evrâk başkâtip tarafından tetkik edildikten sonra hıfzı icâp edenlere (hıfzı) damgası vurularak İcrâ Dîvânı'nın karar numarasıyla içtimâ tarihi damganın içindeki sûtûn-u mahsûsa kaydedilir ve gelen evrâk defterinin muamele hânesine işaret olunur. Eğer evrâkın Merkez Heyeti, Hars Heyeti, Türk Yurdu, umûmî murahaslık veya ait havale damgası vurularak keza Dîvânın içtimâ tarihiyle karar numarası damganın sûtûn-u mahsûsa kaydedilir ve gelen evrâk defterinin muâmelesi işaret olunur.

Madde 178- Yazılan muharrerât ile verilecek cevapların müsvetteleri başkâtip tarafından ihzâr edilir. Müsvettelerin sol üst köşesine eğer yazılan şey bir tahrîrâta cevap ise cevabı verilen tahriratın cinsi (yani telgraf veya tahrirat olduğu) kaydedilir. Müsvettelerin sağ üst köşesine Merkez Heyeti veya İcrâ Dîvânı iç-

timâ tarihiyle, karar numarası ve hulâsa hânesine de muharrerâtın hulâsası yazılır.

Madde 179- Yazılan tahrîrât hangi tarih ve numaralı muharrera- ta cevap ise mutlaka serlevhâdan sonra bunun yazılması lâzımdır.

Madde 180- Müsvette, cevabı verilen evrâka iğne ile rabt olu- narak Umûmî Kâtibe tevdi ve Umûmî Kâtip tarafından imzâ edil- dikten sonra (Giden Evrâk Defteri)ne kayd edilerek numara ve tarihi vaz' olunur.

Madde 181- Eğer yazılan evrâk bir tahrîrâta cevap ise (Gelen Evrâk Defteri)ndeki o tahrîrâtın (muamele hanesiyle) (verilen ce- vabın numara ve tarihi) hanesine kayıt yapılır.

Madde 182- Bu kayıtlar da bittikten sonra eğer yazılan şey bir tahrîrâta cevap değilse müsvette tebyiz edilmek üzere kâtibe ve- rilir. Yazılan şey bir tahrîrâta cevap ise cevabı verilen evrâkın altı- na (cevabı verilmiştir) damgası vurulur. Ve bu damganın sütûn-u mahsûsalarına verilen cevabın tarih ve numarası yazılır. Ve evrâk ait olduğu dosyaya konarak müsvette tebyiz edilmek üzere kâti- be tevdi olunur.

Madde 183- Kâtip tebyiz ettiği evrâkı müsvettesine rabt ede- rek baş kitâbete iâde ve müsvettesine muvâffıkça sağ alt köşesini imza ederek müsvetteyi dosyasına kor. Tebyiz edilmiş imzâ edil- mek üzere Umûmî Kâtibe verir.

Madde 184- Umûmî Kâtip tarafından imza olunan muharrerât zimmet defterine kaydedilir. Evrâk zimmet defterine kaydedil- dikten sonra zimmet defterinin defter numarasıyla sıra numarası evrâkın (Giden Evrâk Defteri)ndeki (Zimmet Defteri) numarası hânesine işaret edilir. Ve badehû evrâk tevzi olunmak üzere sevk olunur.

Madde 185- Kalemde altı adet zimmet defteri bulunacaktır. Bir numaralı zimmet defteri postaya, iki numaralı şehir dâhilin- de, üç numaralı murahhaslığa, dört numaralı muhâsipliğe, beş numaralı da *Türk Yurdu*'na ait olacaktır. Bu numaralar (Giden Ev- râk Defteri)ne 1/18, 2/42, 3/50, 4/28, 5/32, 6/10 şeklinde yazılır. Çizginin üstündeki numara defter numarası, altındaki numara da defterin sıra numarasıdır.

Madde 186- Tâimimler gerek Giden Evrâk Defteri'ne ve gerek- se Zimmet Defteri'ne bir numara tahtında kaydedilir. Aynı ayrı her Ocağın isminin kaydına hâcet yoktur. Yalnız melfufat hânesi- ne adetleri yazılır.

DOSYALAR

Madde 187- İcrâ Dîvânı Kaleminde ber-vechi âti dosya bulunacaktır:

A. Her Ocağa ait elifba sırasıyla gelen evrâk dosyası.

B. *Türk Yurdu*'ndan, Hars Heyeti'nden, müfettişlerden, mümessillerden, devlet müessesâtından, cemiyetler ve husûsî müesseselerden gelen evrâk ile müteferrik evrâkın konmasına mahsus ayrı ayrı dosyalar.

C. Ocakların bütçe azâ, emval, emlak, üç aylık mesâi, üç aylık sarfiyat ve vâridât cedvellerini koymaya mahsus dosyalar.

D. Merkez Heyeti'ne, İcrâ Dîvânı'na, murahhaslığa, muhâsipliğe verilecek evrak dosyaları.

E. Tâimimler, Şark Vilâyetleri, münâbi vâridât Ocakları alâkadar eden neşriyât, muâmele ve muhâberesi cereyân eden evrâk; Memurîn, Merkez Heyeti mesaisi, ceza, mukavelat ve taahhüdât dosyaları.

F. Bunlardan mâdâ ihtiyâca göre diğer dosyalar hazırlanabilir.

G. Müsvetteler sıra numarasıyla bir dosyaya konacaktır.

Madde 188- Merkez Heyeti İcrâ Dîvânı muhasebesinde bütçe, yevmiye, hesâb-ı cârî, tahsisât ve maaşat ve kasa defteri olmak üzere bütçe defterine yazılır.

Madde 189- Merkez Heyeti tarafından tanzim edilen bütçe evvel emirde fasıl ve maddeleriyle ayrı ayrı sahifelere kayd olunmak üzere bütçe defterine yazılır.

Madde 190- Vâridât ve sarfiyât ancak bütçe mucibince yapılabilir. Fasil ve maddeler haricinde yapılması icap eden sarfiyât için Merkez Heyeti'nin kararı lâzımdır. Bu takdirde hangi fasıldan hangi fasıla nakledilecekse o fasıldan tenzil ve diğer fasıla ilave olunur.

Madde 191- Tediye veya tahsil emri umûmî muhâsip tarafından tasdik edildikten sonra muhâsebe memûru muhteviyâtını yevmiye defterinin sûtûn-u mahsûsuna kaydeder.

Madde 192- Yevmiye defterinin sûtun-u mahsusuna tediye veya tahsil emrinin numara ve tarihi kaydedilir.

Madde 193- Her akşam muhâsip yevmiye defterinin yekûnu-nu yaptıktan sonra her fasıldan o gün zarfında yapılan tahsilât ve tediya toptan olarak bütçe defterine geçirir. Aynı zamanda hesâb-ı cârî ile alakadar olan hesabâtı müfredat ve tahsilâtıyla hesâb-ı cârî defterine kaydederek yevmiye defterine o hesâbın hesâb-ı cârî numarasını yazar.

Madde 194- Yevmiye defterinde bütçe fasıllarından maada bir de emanat sütunu vardır. Bu sütun avans, banka hesaplarıyla emaneten alınıp verilen hesaplara mahsustur.

Madde 195- Kasa defteri: Kasaya giren ve çıkan mebâliğ-i kayda mahsustur. Kasadar tahsîlât ve tediyâtı ancak muhâsebe tarafından verilen fiş mukabilinde yapabilir. Kontrolde fişi zuhur etmeyen tediyât ve tahsîlâtta kasadar mesûldür.

Madde 196- Kasa defterinin sütun-u mahsûsuna fişin tarih ve numarası mutlaka kaydedilmeli ve bir parçası kasadar tarafından dosyaya konarak kasada hıfz olunmalıdır.

TAHSÎLÂT VE TEDİYÂT

Madde 197- Merkez Heyeti muhâsebe ve veznesine yapılacak tediyât ve tahsîlât Merkez Heyeti'nin veya İcrâ Dîvânı'nın kararıyla olur.

Madde 198- Merkez veya İcrâ Dîvânı'nca tahsil ve tediyesine karar verilen herhangi bir madde için başkâtip muhâsebe memuruna hitâben Merkez Heyeti'nin veya İcrâ Dîvânı'nın kararından bahisle hangi fasıl ve maddeden tahsîlât ve tediyât yapılacaksa onları da kaydetmek üzere muhâsebeye bir tahsil veya sarf mehzûniyet emri yazar.

Madde 199- Muhâsebe memuru derhal bütçe defterini açarak aynı fasıldan tahsîlât ve tediyât yapmak imkânı varsa bu emre göre tediye veya tahsil emri doldurur. Ve evrâk-ı müsbete varsa bunları da rapt ederek başkâtibe ibraz eder.

Madde 200- Başkâtip tediye veya tahsil emrini tetkik eder. Ve eğer yazdığı mezuniyet emrine ve verilen karara muvâffıkça 'görülmüştür' diyerek imzâ eder.

Madde 201- Başkâtip tarafından imzâ olunan tediye ve tahsil emirleri umûmî muhâsip tarafından da imzâ edilerek muhasebeye iade olunur. Muhâsebe bu emri derhal yevmiye defterine kaydederek vezneye hitâben iki parçadan ibâret olmak üzere bir vezne fişi keser.

Madde 202- Veznedar fişin muhteviyâtını defterine kaydettikten sonra parayı tahsil veya tediye eder ve fişlere 'tahsil edilmiştir' veya 'tediye edilmiştir' damgasını vurarak imzalar ve birisini muhasebeye iade eder. Diğerini de kasasındaki dosyada hıfz eder.

Madde 203- Banka ile yapılan muameleler de bu usûle tâbidir.

HARCIRAH TALİMATNÂMESİ

Madde 204- Merkez Heyeti'nce bir vazife ile tavzif veyahut teftiş için memur edilecek Merkez Heyeti azâ, müfettiş ve memurlarına tahsisat ve ücretlerinde mukabil memleket dahilinde ber-vechî âti yevmiyye ve harcırah verilir.

Madde 205- Merkez Heyeti'nce ilk defa olarak tavzif edilen herhangi bir azânın bu vazifeyi derûhte etmesi için vezaif-i sâbıkasını daimî ve müstekâr ise -Merkez Heyeti'nce yapılacak tetkikat esas olmak üzere peşinen bir nakl-i mekân ücreti tesviye olunur. Bu ücretin Merkez Heyeti'nce tesbitinde başlıca şu esaslar nazar-ı itibâre alınır:

A. Tavzif edilen Ocaklının ailesi var mıdır, kaç nüfusludur?

B. Hal-i hâzırdaki vaziyet-i maliyyesi yeni teklif edilen vazifesinin kendisine temin edeceği vaziyet-i mâliyyeye nazaran mûta-zarrır olup olmadığı.

C. Nakilden mütevellid eşya-ı beytiyyesinin dūçar olduğu zarar-ı maddî.

D. Her iki mahal arasındaki mesken ücretleri farkı, işbu maddeler nazar-ı itibâre alınarak bir defaya mahsûs olmak üzere nakl-i mekân ücreti her zat için ayrı ayrı takdir olunur. Ve bu hususta memûr olan zata Merkez Heyeti'nce bir sualnâme tevdi olunarak alınacak cevaba göre tetkikat yapılır.

Madde 206- Nakl-i mekân ücretinden maada masârif-i seferiyye için sâbit tarifeli vesâit-i nakliyye de târife mûcibince tediye edilen ücret.

Madde 207- Muayyen tarife ile seyrüsefer edilmediği takdirde tediye edilen ücret-i hakikiyye.

Madde 208- Masârif-i zarûriyye olarak beher gün için yevmiye olarak maaşının bir günlüğü verilir. Müfettişler hareket tarihlerinden vazifelerini ikmâl edecekleri güne kadar bu yevmiyeyi alırlar. İstirahat zamanlarında yevmiyye almazlar.

Madde 209- Tavzif veya memur edilen herhangi bir Ocaklı ailesiyle hareket etmek mecbûriyetinde bulunduğu veyahut ailesini başka bir yere göndermek mecburiyetinde olduğu zaman keza 204, 205, 206, 207, 208. maddeler mucibince ailesinin de nakl-i mekân ve yol masrafları nazar-ı itibâre alınır ve o suretle tediye olunur. Yalnız onlara yevmiye olarak ücret hesâp edilmez.

Madde 210- Merkez Heyeti muvazzaf azâsiyla mümessiller, müfettişler ve maâşî iki yüz lira ve daha fazla olan memûrlar birinci sınıf, memurin-i sâire ikinci sınıf, müstahdemîn üçüncü sınıf

Ücretle seyahat ederler.

Madde 211- Seyrüsefer halinde yevmiye alan memurın için ayrıca ibâde ve iâşe masrafı verilmez.

Madde 212- Yevmiye, hareket gününden bir gün evvel; muvasalat gününden bir gün sonraya kadar verilir.

Madde 213- Bîlcümle evrak-ı müsbete bizzat memur olan Ocaklının imzâlarıyla verecekleri beyânnâmelerdir.

Madde 214- Memalik-i ecnebîye vâki olacak seyahâtlerde Merkez Heyeti bir ücret-i maktûa kararlaştırır.

Madde 215- Merkez Heyeti azâsından muvazzaf olmayan herhangi bir azâ, bir vazife derûhte ettiği zaman harcırah olarak Merkez Heyeti muvazzaf azâları arasından en fazla tahsisât alan azâ maaşı üzerinden yevmiye alır. Ocaklılardan biri teftiş veya hut diğer bir vazife ile tanzif edildiği zaman müfettişlere verilen harcırah verilir.

MATBAA TALİMATNÂMESİ

Madde 216- Türk Ocakları Merkez Heyeti matbaası, Merkez Heyeti'nin nezâret ve kontrolü altında yine Merkez Heyeti tarafından mensup bir müdür tarafından idare olunur.

Madde 217- Müdür Merkez Heyeti'nce tanzim edilecek kadroya göre icap eden memurın ve müstahdemini tâyin ve azletmek selâhiyetini hâizdir.

Madde 218- Müdür ise almaya, pazarlık yapmaya, taahhüdâta girişmeye ve mübâyaaatta bulunmaya mezdur. Ancak bin liradan fazla taahhüdât ve mübâyaaât için Merkez Heyeti'ni haberdar etmek mecburiyetindedir.

Madde 219- Her nevi hususatta matbaanın doğrudan doğruya Merkez Heyeti'ne karşı mesûl müdürdür.

Madde 220- Matbaanın tedviri için Merkez Heyeti hesabında on bin liralık bir hesab-ı cârîsi vardır.

KADRO

Madde 221- Müdür matbaanın yegâne âmir-i mesûlûdür. Tedi-yeler, siparişler, iş bordroları, lüzum pusulaları, mübayaalar müdürün vizesinden geçtikten sonra müteber değildir. Müdür matbaanın muntazam surette idaresini temin ile mükelleftir.

Madde 222- İdare memuru; İdare memûru her gün müstahdeminden evvel matbaaya gelerek yapılacak işleri tevzî eder. Yapıl-

mış işleri ambara teslim eyler, ertesi gün yapılacak işleri mürettip, sermakinist ve sermücellide tevdi eder. İşlerin kusursuz ve mukaveleler ahkâmına muvafık surette çıkmasını temin eder. Idare memuru sipariş pusulalarını doldurur, sipariş defterlerini tutar, hariçte işleri takip eder.

Madde 223- Muhâsip matbaanın yevmiyye ve demirbaş eşya defterlerini tutar. Muhâberâtı ve dosyaları ve bütün evrak-ı hesâbiyyeyi tanzim eder.

Madde 224- Ambar memûru: Ambara girip çıkan malzemeden mesûldür. Ambar memuru ambar defterini tutar. Lüzûm pusulları üzerine icâp eden malzemeyi teslim eder. Ambar ithalât ve ihrâcât defterini makbuzlarını doldurur. Ve her akşam bunları müdürîyete teslim eder.

USÛL-Ü MUHÂSEBE

Madde 225- Matbaanın yevmiyye, vezne, tabiye sipariş, cildiye sipariş, müstahdemîn, hesâb-ı carî, ambar, demirbaş eşya, evrak-ı matbua ve kopya defterleri nâmı altında on nevi defteri ve tabiye sipariş pusulası, cildiye sipariş pusulası, lüzum pusulası, mürettîphâne, iş bordrosu, mücellithâne, iş bordrosu, makina dairesi iş bordrosu, ambar ithalât ilmûhaberi, ambar ihrâcât ilmûhaberi, sipariş makbuzu, vezne makbuzu, fatura tesellümü ilmûhaberi namları altında on iki nevi evrak-ı hesâbiyyesi vardır.

Madde 226- Muhâsebe Amerikan usulündedir.

USÛL-Ü İDARE MÜBÂYAÂT

Madde 227- Matbaa namına yapılacak mübayaatta usul-ü dairesinde tanzim olunmuş faturalar muteberdir. Alınan malzeme demirbaş eşya ise bunlar müfredatıyla muhasebeci tarafından demirbaş eşya defterine kaydolunur. Amortisman bedelleri ve amortisman müddetleri hesâp edilerek kezâ deftere yazılır. Demirbaş eşya matbaada kime teslim edilecekse (sermürettip sermakinist veya sermücellit) bunlardan müfredatlı bir makbuz ve taahhütnâme alınır. Alınan malzeme sarf ve istihlâk olunacak mevâdd ise bu ambara teslim olunur. Ambar memûru iki nüshadan mürekkep bir ambar ithalât ilmûhaberi keser ve bir nüshasını müdürîyete verir. Ayrıca malzemeyi keza müfredatla ambar defterinin ithalât sahifesine kaydeder. Ambar defterinde her ne-

vi malzeme için ayrı ayrı sâhifeler tahsis edilir.

Madde 228- Sarfiyât faturaları ve senetleri müdür tarafından vize edildikten sonra tediye edilir. Müdürün imzâsını ihtivâ etmeyen fatura ve senetler tediye edilemez.

İŞ NASIL ALINIR

Madde 229- Matbaaca derûhte edilecek işler ya idare memuru veya müdür tarafından alınır. Her iki takdirde idare memuru tarafından iki nüsha olarak sipariş şerâitini muvâfık gördüğü takdirde iş numuneleri ile birlikte mürettiphâneye veya mücellithâneye tevdi olunur. Gerek mürettiphâne ve gerek mücellithâne imzâlı sipariş pusulasını almadan iş yapamaz.

Madde 230- İdare memûru sipariş pusulasını aynen sipariş defterine kaydeder ve iş sahibine bir sipariş makbuzu verir.

Madde 231- Sermürettip hazırladığı kalıpları provalarıyla birlikte idare memuruna verir ve alacağı emir üzerine tab edilecek formları asılları ve sipariş pusulaları ile birlikte sermakinişte tevdi eder.

Madde 232- Gerek sermürettip ve gerekse sermücellitler akşam o gün yapılan işleri muhtevî birer iş bordrosu doldurarak müdüriyete verirler.

Madde 233- Sermakinist idare memurundan alacağı direktif ile basılacak formları asılları ve sipariş pusulalarıyla birlikte sermürettipten teslim alır. Ve her akşam çıkarılan işleri muhtevî bir iş bordrosu doldurarak işlerin asılları, sipariş pusulaları ve temiz ikişer nüshasıyla müdüriyete tevdi eder.

Madde 234- Matbaada kullanılacak malzemenin ambardan çıkarılabilmesi için sermürettip, sermakiniist veya sermücellit tarafından iki nüshadan ibaret bir lüzûm pusulası doldurularak bir nüshası müdüriyete verilir. Müdür imzâ ettikten sonra bu pusula mucibince ambar memuru iki nüshadan ibaret ambar ihrâcât il-mûhaberî keserek malzemeyi teslim eder. Ve teslim ettiği zâta il-mûhaberî imzâ ettirir. Bu ilmûhaberî bir nüshası müdüriyete tevdi olunur. Ambar memûru ihrâcât ilmûhaberini ambar defterinin ihrâcât sahifesine kaydeder.

Madde 235- Her akşam makineden ve mücellithâneden çıkan işleri sipariş pusulaları ve bordrolarıyla teslim alan idare memuru bunların etiketlerini doldurarak ambara teslim eder. Ambarda işler paket yapılır. Ve üzerlerine etiketleri yapıştırılarak emre âmâde bulundurulur. Müşteri gelince elinden sipariş makbuzu alına-

rak tesellüm ilmühaberi imzâ ettirilir. Eğer iş hademe ile müşterinin yerine kadar gönderilecekse tesellüm ilmühaberi işle birlikte gönderilip imzâsı alınır.

MÜTEFERRİK MADDELER

Madde 236- Bütün muhâberâtın kopyaları çıkarılır.

Madde 237- Gelen mektuplar dosyasında elifbâ sırasıyla hıfz edilir ve faturalar sarfiyât makamında olduğundan aylık sarfiyât evrâkı meyanına vaz' olunur.

Madde 238- Müdür mevsimine göre mesâî saatlerini tanzim eder. Matbaada saat-ı mesâî sekiz saattir.

Madde 239- Her gün müstahdemin muayyen saatte işe başlamak mecburiyetindedir. Her işçi vazifesi başına gelerek yevmiye jurnalini imzâ eder.

Madde 240- Müdür vazifesine devam etmeyen memûr ve işçilerden kastûl yevm yapabilir.

EK 18: TÜRK OCAKLARI MÜFETTİŞLER TALİMATNÂMESİ*

Ankara 1927
Türk Ocakları
Merkez Heyeti
Şubesi
Hususî
Umûmî

Türk Ocakları
Müfettişler Talimatnâmesi
Esaslar ve Umûmî Maddeler

Madde 1- Yasanın 47. maddesinin verdiği selâhiyetle 1927 Kurultayı'nın bütçeye vaz' ettiği beş müfettişlikten Merkez Heyeti bu sene için yalnız Garp ve Cenûp mıntıkaları müfettişliklerini ihdâs etmiştir.

Madde 2- Garp mıntikasının merkezi İstanbul'dur. Hududu:

Madde 3- Garp mıntikasına dâhil olacaklar şunlardır:

Madde 4- Cenûp mıntikasının merkezi Adana'dır. Hududu: İzmir'den Afyonkarahisar'a; Afyonkarahisar'dan Ulukışla'ya kadar

(*) Yazılacak cevaplarda hangi şubeye ait olduğunun tasrihi rica olunur.

demiryolu üzerine düşen Ocaklarla demiryolundan Akdeniz sahiline kadar olan mintika ve Ulukışla'dan itibaren Kozan, Maraş, Gaziantep'den Kilis'e inen hattın Cenup ve Garbına düşen mintikadır.

Madde 5- Cenûp mintikasına dâhil Ocaklar şunlardır: Adana, Afyonkarahisar, Akşehir, Antalya, Aydın, Ermenek, İzmir, Isparta, Eski Foça, Eşme, İslahiye, Eğridir, Elmalı, Ödemiş, Urla, Ulubey, Uluborlu, Ulukışla, Ilgın, Bayındır, Buca, Bodrum, Burdur, Bozdoğan, Buldan, Bornova, Beyşehir, Tefenni, Tire, Cebelibereket, Çal, Çeşme, Çine, Çivril, Denizli, Dinar, Sarayköy, Seferihisar, Senirkent, Sultanhisar, Söke, Şarkıkaraağaç, Salihli, Sandıklı, Tarsus, Torbalı, Uşak, Alanya, Gaziantep, Garbıkaraağaç, Fethiye, Kazıköy, Kırkağaç, Karaburun, Karacasu, Karaman, Kasaba, Kozan, Kuş Adası, Konya, Konya Ereğlisi, Germencik, Kilis, Kemalpaşa, Güney Mersin, Maraş, Muğla, Manisa, Menemen, Mut, Milâs, Nazilli, Yalvaç, Yeni Foça, Yenipazar (Aydın).

Madde 6- Diğer mintikaların müfettişlikleri ihdâs edilinceye kadar Van, Diyarbekir, Malatya ve Besni mintikalarındaki Ocaklar mezkûr mintikalar mümessilleri, işbu, mintikalar hâricindeki Ocaklarda ya Merkez Heyeti'nin göstereceği lüzum üzerine mevcut müfettiş ve mümessiller veyahud Merkez Heyeti'nin tayin edeceği muvakkat müfettişler tarafından teftiş edilecektir.

Madde 7- Müfettişler yasanın 50. maddesi mucibince Ocakların bilcümle muâmelât ve hesabâtını tetkik yasa ahkâmı ve mesai programıyla Merkez Heyeti'nin vereceği evâmir ve talimat ahkâmının ifâ ve tatbikine nezaret etmekle mükelleftirler.

Madde 8- Müfettişler teftişlerin muntazam surette zabt ve bunu bir raporla Merkez Heyeti'ne bildirirler.

Madde 9- Müfettişler her Ocak için ayrı bir rapor tanzim edeceklerdir.

Madde 10- Raporlar sâbık ve lâhik Idare Heyetlerinin zamanı idarelerine aid olmak üzere iki kısma tefrik edilir.

Madde 11- Müfettişler Ocakları merkezden alacakları emir üzerine teftiş ederler. Eğer mintikalar dâhilindeki Ocaklarda muhtâc-ı teftiş bir hâl görür ve istihbâr ederlerse bunu derhal Merkez Heyeti'ne bildirir ve alacakları emir üzerine hareket ederler.

Madde 12- Müfettişler daima mintikaları dâhilindeki Ocaklar hakkında malûmat elde edecekler ve bu Ocakların faaliyyetleriyle yakından alâkadar olacaklardır.

Madde 13- Mûfettişler yasanın 50. maddesi mucibince İdare Heyetleri ve Dernekler içtimâlarına rey vermeksizin iştirâk edebilirler.

Madde 14- Mûfettişler yasanın 51. maddesi mucibince gösterecekleri esbâb-ı mûcibeye ve Merkez Heyeti'nden alacakları emir ve talimâta tevfiken Ocak İdare Heyetlerini ıskat, yedek azâyı ve inde'l-iktizâ Derneği içtimâa dâvet edebilirler.

Madde 15 - Mûfettişler esbâb-ı sübûtiyyeden addedilmeyecek evrâkı bir makbuz mukabilinde İdare Heyetlerinden alabilirler.

Madde 16- Mûfettişler lüzum gördükleri takdirde kasa, defterler, ambar vesâireyi temhir edebilir ve hin-i hâcette İdare Heyetleriyle Ocaklıların ve şifâhî ifadelerine mürâcaat edebilirler.

Madde 17- Mûfettişler Ocaklara ait bilcümle evrâk, defter, senedât vesâireyi muayene ve tetkik edebilirler.

Madde 18- Mûfettişler inde'l-icâb mesâillerinin teshil ve tesrii için memurîn-i mülkiyye mâkâmlarından istiâne ederler.

Madde 19- Mûfettişler esnâ-i teftişde bir hükümet memurunun malûmâtına mürâcaata lüzum gördükleri takdirde bu hususu mevkiin en büyük mülkiye amirine mürâcaat ederek temin ederler.

Madde 20- Ocak İdare Heyetleri ve Ocaklılar mûfettişlere her türlü teshilât ve muâveneti ifâ ederler.

Madde 21- Mûfettişler her Ocaklıya seyyânen (iyi) muâmele ederler. Her ne suretle olursa olsun Ocak azâlarının rencide edilmeleri doğru değildir.

Madde 22- Mûfettişler teftişleri esnasında Ocak muâmelâtını hiçbir suretle sekte-dâr etmemeye dikkat edecekler ve Ocaklarda yaptıkları teftişlere aid muâmelâtı katiyen ifşâ etmeyeceklerdir.

Madde 23- Mûfettişler mıntıkalarındaki Ocakların teftişi ve bu Ocakların hakiki bir faaliyetle çalışmalarını temin ile mükelleftir. Raporlarının netayicini ve Merkez emirlerinin teami-i icrâsını da imâ tâkip ve ifâ ederler.

Madde 24- Mûfettişler raporlarındaki temenniyat ve mütalâalarının tahakkuk ve icrâsını Merkez Heyeti nezdinde musirran tâkip ile mükellefdirler.

Madde 25- Mûfettişler her üç ayda bir mıntıkalarındaki Ocaklarla kendi faaliyetleri ve Ocakların tekâmülû için düşündükleri fikir ve mütalâaları mufassal bir rapor halinde Merkez Heyeti'ne verecektir.

Madde 26 - Mûfettişler Mart nihâyetinde Merkez Heyeti'nin

Kurultaya verilecek raporuna derc edilmek üzere faaliyet ve mesailerinin hülâsasını ve mintikalarındaki Ocaklar hakkında umûmî mütalâat ve temenniyâtı hâvi senelik bir rapor vereceklerdir.

Teftiş Edilecek Esaslar

Madde 27- Mufettişler Ocakları bilhassa yasanın 2. ve 3. maddeleri ahkâmı dâhilinde hareket edip etmediklerine azamî surette dikkat edecekler ve maddeler ahkâmı hilâfına vâki hareketlerden Merkez Heyeti'ni derhal haberdar edeceklerdir.

Madde 28- Mufettişler yasanın emrettiği âtideki mevadî ehemmiyetle tetkik ederler.

a) Ocaklara yeniden kaydedilmeyenler yasanın 6. ve 7. maddelerinde zikr edilen evsâfı haiz midirler? (Bu hususta Idare Heyetlerinin çok titiz davranmaları bilhassa kendilerine ihtâr ve tavsiye edilmelidir.)

b) Ocaklara yeniden kaydedilmeyenler hakkında yasanın 9. maddesindeki merâsim ifa olunuyor mu?

c) Azâ taahhüdâtı muntazaman tahsil ediliyor mu? Taahhüdlerini vaktinde ifâ etmeyenler hakkında yasa mevâddı tatbik ediliyor mu?

d) Başka Ocaklardan naklen gelenler taahhüdlerini ne zamana kadar ifa etmemişlerdir? Nakil ettikleri Ocağa müterakim taahhüdlerini vermişler midir?

e) Yeni açılan Ocaklar yasanın 17. maddesi mûcibince ifâsı لازم...

f) Ocaklar müstâfi addedilenlerle kayıtları silinenler hakkında verilen kararlar yasa ahkâmı dâhilinde midir?

g) Ocaktan müstâfi addedilenlerle kayıtları silinenler hakkında verilen kararlar yasa ahkâmı dâhilinde midir?

h) İntihâblarda yasanın 77. maddesi mûcibince birinci ve ikinci derecedeki hısım ve akrabalar içtimâ etmiş midir?

Madde 29- Mufettişler usul-ü muhabere ve muhasebe talimat-nâmelerine Ocakların harfiyyen riayetlerini temin ile mükellef ederler.

Madde 30- Mufettişler idarî hususâta âid âtideki mevâdın ifâ edilip edilmediğini bilhassa tetkik ve takip edeceklerdir:

a) Ocağın merkezden gönderilmiş numûneye muvafık defterleri var mıdır? Bunlar muntazaman istimâl ediliyor mu?

b) Tahrîrât müsveddeleri muntazam bir dosya içinde midir?

c) Gelen evrâk tasnif edilmek suretiyle dosyalarında mahfuz mudur?

d) Merkezden verilen evâmir ve tâmimler mündericâtına ne dereceye kadar riâyat edilmiştir, istenen şeyler gönderilmiş midir?

e) İdare ve Murâkabe Heyetleri esâmisi, azâ yekûnu, emlâk ve eşya listesi Merkeze gönderilmiş midir?

f) Üçer aylık mesai cedvelieri gönderilmiş midir?

g) *Türk Yurdu* abonesi için nasıl çalışıyorlar ve şimdiye kadar kaç abone temin etmişlerdir?

h) Verilen kararlar muntazaman deftere geçirilerek imzâ ediliyor mu?

ı) Demirbaş eşya ve kitaphâne defterleri tutulmuş mudur? Ve mevcut bütün eşya ve kitaplar defterlere geçirilmiş midir?

i) Verilen kararlar yasa ile teâruz ediyor mu?

j) Mesai programından neler yapılmıştır?

Madde 31- Müfettişler hesâbına mûtaâllik âtideki mevâdın ifa edilip edilmediğini ehemmiyetle tetkik ve tâkip edeceklerdir:

a) Ocağın bütçesi Merkezce tasdik olunmuş mudur?

b) Sarfiyât evrâk-ı müsbiteye, karara ve bütçeye müstenid midir?

c) Üçer aylık vâridât ve sarfiyât cedvelleri Merkeze gönderiliyor mu? Ve Merkeze gönderilen cedvel ile yevmiye defteri birbirine mutâbık mıdır?

d) Yüzde beşler muntazaman Merkeze gönderiliyor mu?

e) İhtiyat akçası tefrik edilip bankaya yatırılıyor mu?

f) Ocağın Merkezden gönderilmiş muhasebe defterleri ve evrak-ı hesabiyesi var mıdır? Bunlar muntazaman ve muhâsebe talimatnâmesine muvafık surette istimal ediliyor mu?

g) Kitap satışı nasıldır, satılan kitapların paraları muntazaman Merkeze gönderiliyor mu?

Madde 32- Müfettişler Ocakların faâliyyet ve mesâisini şu noktaya nazarından da tetkik etmelidirler:

a) Muhitinde ne gibi tesirler ve intibâlar uyandırıyor?

b) Diğer müessesatla münâsebeti nasıldır?

c) Ocakta ikilik var mıdır?

d) Merkezden ne istiyorlar?

e) Ne yapmak arzusundadırlar, husûsî mesâi programları nedir?

Madde 33- Merkez Heyeti tarafından muvakkâten tanzif edilen müfettişlerle teftiş vazifesini gören mümessiller de bu tâlimatnâme ahkâmına tâbidirler.

6. Türk Ocakları Beşinci Kurultayı (1928)

Türk Ocakları Beşinci Kurultayı 28 Nisan 1928'de başlamıştır. Yasanın 70. maddesindeki bir hükme dayanılarak³⁹⁵ gizli oyla yapılan seçim sonucu³⁹⁶ 140 oydan 137'sini alan Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) başkanlığa, eski Müdafaa-i Milliye Vekili ve Kütahya Mebusu Recep (Peker) ve Erzurum mebusu Aziz Beyler başkan yardımcılıklarına, Dr. Behçet, Zübeyroğlu Fuat, Kandıra delegesi Hilmi ve Bursa delegesi Sadık ise kâtipliklere getirilmişlerdir. İlk toplantıdan başlayarak, Kurultaya katılan delegelerin sayısının düşüklüğü sorun olmuş ve yasa uyarınca görüşmelere başlanabilmesi için tüm şubeleri ve heyetleri temsil eden 292 delegenin yarısından bir fazlasının bulunduğu saptandıktan sonra tartışmalar başlamıştır.³⁹⁷

5. Kurultay'ın ilk toplantısından başlayarak göze çarpan bir husus, Hamdullah Suphi ile Mahmud Esat'ın bulunmadığı zamanlarda fiilen başkanlığı yürüten Recep (Peker) Bey arasındaki üstü kapalı iktidar çekişmesidir.³⁹⁸ Türk

395 *Türk Ocakları 1928 Senesi Kurultayı Zabıtları*, Ankara, 1929, s. 3-4. Söz konusu madde şu şekildedir: "Türk Ocakları'nda Merkez, Idare, Murakabe ve Hars Heyetleri ve yedekleri ile bu heyetlerdeki intihaplar gizli rey ile yapılır. Bundan başka intihaplarda gizli rey isteyen ekalliyet ekseriyet telakki olunur. İlk intihaplarda mutlak ekseriyet hasıl olmazsa ikinci defa reye konur ve bunda ızaftı ekseriyetle iktifa olunur."

396 A.g.e., s. 4. Mahmut Esat Bey, başkan yardımcıları ve kâtipler, Hamdullah Suphi'nin gösterdiği namzetler listesinin tamamının kabulü ile seçilmişlerdir.

397 A.g.e., s. 8. Başkan yardımcısı Recep Bey'in belirttiğine göre, Kurultay'da bulunması gereken 292 delegenin yarısından bir fazlası, çeşitli heyetlerde bulunan uyelerin aynı zamanda delegelik görevini de yüklenmesi ve bazı delegelerin birden fazla şubeyi temsil etmesi sayesinde sağlanmıştır.

398 A.g.e., s. 21. Bu tür biçimsel sorunlarda Hamdullah Suphi'nin müdahalelerine karşı Recep (Peker) Bey'in "riyaseti serbest bırakın!" biçiminde tepkileri (s. 24) ve Merkez Heyeti'nin raporunun Heyetin kendisi tarafından okunmasının daha uygun olacağını söyleyen Hamdullah Suphi'ye "çok rica ederim Hamdullah Bey, mesele bir inşaat ve kiraat meselesi değildir, yapılmış olan bir raporun kurultay tarafından intihap edilen Divan Kâtibi tarafından okunmasıdır" uyarısı bu üstü kapalı çekişmenin yalnızca iki örneğidir.

Ocakları'nın 1928 yılı Kurultayı'nda seçilecek Merkez Heyeti üyelerinin, CHF Genel Sekreteri, TBMM başkanı, Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanı ve Başbakanın oluşturduğu bir heyet tarafından kararlaştırılması CHF'nin Türk Ocakları'na karşı başlattığı denetleme çabasının anlamıdır.³⁹⁹

Merkez Heyeti raporundan da anlaşılabilceği gibi, "uzun seneler zarfında kendi takdirlerine göre hareket eden ve aralarında fikrî râbıta ve vahdetten başka idarî bir râbıta bulunmayan"⁴⁰⁰ çeşitli Türk Ocakları şubeleri, ancak kısa bir süre önce merkezî bir örgüt etrafında birleşmiştir. Merkez Heyeti'nin faaliyetleri içinde ilk sırayı alan ve yapımına 1926 yılında başlanmış olan binanın Kasım 1929'da tamamlanması beklenmekte ve tüm tesisat ve döşemesi ile birlikte sekiz yüz küsur bin liraya çıkması öngörülmektedir. Bina'nın yapımı için ihtiyaç duyulan iki yüz bin liralık istikrazın bir bölümü ise, her yıl devlet bütçesinden Ocak için Evkaf Nezareti bütçesine konulacak 30.000 lira ile sağlanacaktır.⁴⁰¹ Öte yandan 1927 yılından itibaren faaliyette bulunan Türk Ocakları matbaasına, kalitenin yanı sıra fiyatlarının da düşüklüğü nedeniyle hemen tüm bakanlıkların, resmî daire ve cemiyetlerin basım işlerinin verilmesi Bakan-

399 Burhanettin Develioğlu, "Hamdullah Suphi ile 55 Sene", s. 14. Develioğlu, hazırlanan listede "Hamdullah Suphi, Celal Bayar, Cemil Uybadın, İzzet Ulvi, Sami Çölgecen, Hilmi Unan, Abdülmuttalıp, Avukat Sadık, Dr. Hüseyin Enver ve Burhaneddin Develioğlu'nun bulunduğunu belirterek, "Bu listede görüldüğü üzere Merkez Heyetimiz azâsının büyük bir kısmını parti müfettişleri ve mebuslar teşkil ediyordu. Serbest ocaklı olarak Dr. Hüseyin Enver ile benden başka kimse yoktu" demektedir.

400 A.g.e.

401 Burhanettin Develioğlu, "Hamdullah Suphi ile 455 Sene", s. 15. Develioğlu, Türk Ocakları Merkez Heyeti binasının yapımının uzaması üzerine İsmet Paşa'nın Merkez Heyeti üyelerine "sizleri buradan atmadıkça bu binayı bitirmek kabil olmayacak" şeklinde konuştuğunu ve bu olaydan sonra Hamdullah Suphi'nin Türk Ocaklarıyla ilgili konularda doğrudan doğruya Mustafa Kemal ile görüştüğüünü belirtmektedir.

lar Kurulu kararı ile ilân edilmiştir.⁴⁰² Basımında güçlük çekildiği gerekçesiyle İstanbul'a nakledilen *Türk Yurdu* dergisi, matbaanın tamamlanması üzerine 1927 Kurultayı'nda verilen karar uyarınca tekrar Ankara'ya alınmış ve "Merkezde neşredilen yeni nüshalar derhal hüsn-ü tesir icrâ etmiş ve satışta göze çaracak bir fark hâsıl olmuştur".⁴⁰³

Merkez Heyeti'nin özel bir dikkatle eğildiği müfettişlik konusunda, hazırlanan yeni bir talimatnâme ile teftiş alanı 5 büyük bölgeye ayrılmıştır. Merkez bölgesine Afyonkarahisar milletvekili İzzet Ulvi (Aykurt), Karadeniz bölgesine Zonguldak milletvekili Ragıp (Özdemiroğlu) Beyler seçilmişler, Güney bölgesine bakan İdare Heyeti üyesi Ferit Celâl (Güven) Bey, milletvekili seçildikten sonra müfettişlikten istifa etmiş ve yerine geçici olarak Adana Türk Ocağı İdare Heyeti üyesi Baki Tonguç atanmıştır. Batı bölgesi ise, daha önceki yılda olduğu gibi Burhanettin (Develioğlu) tarafından teftiş edilmiştir. Merkezi Diyarbakır olmak üzere oluşturulan yeni Şark bölgesi mümessilliği ise, atanan çeşitli müfettişlerin başka görevlere getirilmeleri nedeniyle boş bulunmaktadır. Bu müfettişlik dairelerinde yapılan denetimler sonucu bazı şubelerin yeterli faaliyette bulunmadıkları, Ocak amaçlarından başka işlerle uğraştıkları saptandığından bu şubelerin kapatılması yoluna gidilmiş, bazı şubeler ise, yeterli koşulları sağladığı belirlendiğinden yeniden faaliyete geçirilmişlerdir.⁴⁰⁴

402 A.g.e., s. 27-28. Bakanlıkların işlerinin yanısıra, "İs, Emlâk, Ziraat Bankaları ile Evkaf, Devlet Demir Yolları, Rûsûmat müdüriyet-i umûmiyyeleri, mektepler ve ticarethaneler, bilûmum cetvel, makbuz ve defterlerini", "Tayyare, Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri hemen bütün işlerini" Türk Ocakları matbaasında yaptırmaktadır. Boylece matbaa bir yıl içinde toplam 805 sipariş karşılığı, 33.078 lira 39 kuruş gayrisafı hâsılat elde etmiştir.

403 A.g.e., s. 29.

404 A.g.e., s. 29-31. Son bir yıl içinde toplam 75 şube teftiş görmüş, daha önce Kurultay tarafından yerinde incelemeler yapılmasına karar verilen Bafra şubesi yeniden faaliyete geçmiş; Tosya Ocağı'nda yapılan teftişi sonucu İdare

Müfettişlik mıntukaları konusunda daha ayrıntılı bilgi veren *Türk Yurdu* dergisinin Mayıs sayısında yeni atanan müfettişler ve her mıntıkada bulunan şubeler açıklanmaktadır. Doğu, Batı, Kuzey, Güney ve Merkez olmak üzere 5 teftiş bölgesine ayrılan Türk Ocakları'nın Doğu mıntıkasında 19, Batı mıntıkasında 110, Güney mıntıkasında 40, Merkez mıntıkasında ise 23 şube vardır. Mıntıka dışındaki illerde ise, 14 Ocak bulunmaktadır.⁴⁰⁵

Merkez Heyeti'nin raporuna göre, son bir yıl içinde yapılan 18 başvuru, söz konusu Ocakların yaşaması ve gelişmesi için yeterli koşulların bulunmadığı saptandığından reddedilmiş; Hendek, Çölemerik, Atına (Pazar), Silvan, Çemişgezek'te ise yeni şubeler açılmıştır.⁴⁰⁶ Bu arada üyelere hüviyet cüzdanı ve rozet verilmesi için siparişte bulunulmuş,⁴⁰⁷

Heyeti'nde bulunan kişilerin yasanın belirlediği amaçların dışında çalışmaları belirlendiğinden Ocak kapatılmış; Cebelibereket, Arapkir, Orhangazi, Balye Ocaklarının yeterli faaliyet olanağına sahip bulunmamaları nedeniyle kapatılmalarına karar verilmiş, Bandırma Ocağı ise, İdare Heyeti hakkındaki bazı şikâyetler sonucu yapılan teftiş ile istifaya çağırılmış ve yeni İdare Heyeti seçilmiştir.

405 "Bir Aylık Ocak Haberleri/Ocak Müfettişleri ve Teftiş Mıntukaları", *Türk Yurdu*, C. 21/1, no. 199/5, Mayıs 1928, s. 44. Yazıda belirtildiğine göre, Doğu mıntıkasına sabık polis müdür muavini ve Türk Ocakları Diyarbakır mümessili Hasan Reşit, Batı mıntıkasına Merkez Heyeti sabık Umûmî Kâtibi Dr. Hasan Ferid, Kuzey bölgesine Zonguldak milletvekili Ragıp, Merkez mıntıkasına Riyâset kâtibi Cemil Behçet atanmışlardır. Güney bölgesine ise henüz kimsenin atanmadığı bildirilmektedir. Her mıntıkaya bağlı şubeler ise, Doğu mıntıkası: Van, Hakkari, Bitlis, Bayezit, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Elazığ; Batı mıntıkası: Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Canakkale, İstanbul, İzmit, Bursa, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Denizli, Menteşe, Kütahya, Eskişehir, Bilecik; Kuzey mıntıkası: Rize, Trabzon, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Bolu; Şarkikarahisar, Amasya, Tokat; Güney mıntıkası: Konya, Afyon, Niğde, Isparta, Burdur, Antalya, Silifke, Mersin, Adana, Cebelibereket, Gaziantep, Maraş; Merkez mıntıkası: Ankara, Çankırı, Yozgat, Çorum, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Malatya, Aksaray'dır. Artvin, Erzurum, Erzincan, Kars illeri teftiş mıntukaları dışında bırakılmıştır. Bu illerdeki Ocaklar, geçici müfettişler tarafından teftiş edilecektir.

406 A.g.e., s. 32.

407 A.g.e., s. 33.

Ankara Merkez Ocağı'nda bir "sanayi-i tezyine sergisi" açılmış, çeşitli şubelere parasal yardım yapılmış,⁴⁰⁸ gelir sağlanması amacıyla arsa alımının yanısıra Zonguldak'ta bulunan bir kömür ocağı imtiyazının alınması için girişimde bulunulmuş,⁴⁰⁹ Türkistanlı öğrencilerin barınması için Özbekler Tekkesi ile anlaşılmıştır. Raporda yeni binalara sahip şubelerden söz edilmektedir ve⁴¹⁰ Adana, Ayvalık, Elmalı, Ankara, Antalya, Bursa, Burdur, Kars, Nazilli'deki Köycülük faaliyetlerinin yanısıra, başta Adana, Ayvalık, İstanbul, Bursa olmak üzere 29 şubede sağlık hizmetleri verildiği açıklanmaktadır. Halkla doğrudan ilişkinin aracı olarak kabul edilen sağlık hizmetleri, Türk Ocakları'nda özellikle mesleği doktorluk olan üyeler tarafından dikkatle yürütülmektedir. Raporda yer alan "Antalya Ocağı'nın açtığı dispanserin faaliyeti neticesi Italianların kendi lehlerine propaganda yapmakta oldukları hastahane kapanmaya mecbur olmuş ve memleketi terkedip gitmiştir" cümlesi sağlık hizmeti götürmenin ötesindeki bir kaygıyı ortaya koymaktadır.⁴¹¹ Adana, Bursa, Tarsus, Çıldır, Ayvalık Ocaklarının mekteplerinde 514 öğrenci öğrenim görmektedir. Ayrıca 25 şubede halk dershaneleri bulunmakta, 10 Ocakta Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rusça dilleri öğretilmektedir. Adana ve Eskişehir'de daktilo, 5 Ocakta muhasebe ve ticaret kursu bulunmaktadır.⁴¹² Hemen tüm şubeler birer kütüphaneye

408 *Ag.e.*, s. 34. Bir yıl içinde çeşitli şubelere yapılan parasal yardımın 13.613 lira olduğu belirtilmektedir.

409 *Ag.e.*, s. 35-36.

410 *Ag.e.*, s. 36-37. 1927 yılı içinde İzmir, Uzunköprü, Beyşehir, Savur, Çölemerik, Senirkent Ocakları yeni bir binaya, Burhaniye şubesi bir tiyatro ve sinema binasına sahip olmuştur. Başbakan İsmet İnönü'nün aracılığıyla Evkaf Müdüriyet-i Umumiyyesi bütçesinden alınan 5.000 lira ile Malatya şubesi ve Van Ocağı binaları tamamlanmak üzeredir. Adana Ocağı bir dispanser yaptırmış, Elâziz, Bitlis, Mecidiye Ocakları ise bina satın almışlardır.

411 *Ag.e.*, s. 37-38.

412 *Ag.e.*, s. 39.

sahiptirler ve bu kütüphanelerdeki toplam kitap sayısı 18.187 olarak saptanmıştır.⁴¹³ 45 şube spor faaliyetleri ile uğraşmakta, bazılarında at koşuları ve güreş müsabakaları düzenlenmekte, 42 şubede müzik, 43 Ocakta temsil grupları bulunmaktadır.⁴¹⁴

Hars Heyeti raporunda ise, bir yıl önce belirlenen "hars faaliyetleri"nin gerçekleştirilmesi yönünde çalışıldığı ve 12 kitap yayımlanma aşamasında bulunduğu şeklinde kesinlikten uzak bir ifade yer almaktadır. Özellikle Doğu illerini çeşitli açılardan inceleyen araştırmalar yapılmakta ve bunların yayımlanmasına öncelik verilmektedir. Hars Encümeni'nin özellikle ilgilendiği konulardan biri de, Latin harflerinin kabulü konusunda bilimsel araştırmalar yaptırmak olmuştur.⁴¹⁵

Söz konusu raporların incelenmesi için, Merkez ve Hars Heyetleri Raporlarını Tetkik Encümenine Safranbolu delegesi Ragıp, Bayburt delegesi Cevdet, Edirne delegesi İbrahim Alâettin (Gövsâ), Alâiye delegesi Arif, Kadıköy delegesi Enver Beyler;⁴¹⁶ Teklifleri Tetkik Encümeni'ne; Kemalettin Kâmi (Kamu), Naki Cevat (Akkerman), İzzet Ulvi (Aykurt), İzmir delegesi Aziz, Maraş delegesi İshak Refet (Işıttan) Beyler; Bütçe Encümenine ise, Reşat, Ercümen Ekrem (Talû), Reşit Saffet (Atabinen), Hamit Beyler ve Ruhsar Hanım seçilmişlerdir.⁴¹⁷

Bu arada Kurultay başkanlığına verilen öneriler arasında, Türk Ocakları üyelerinin kullanacakları rozetlerin yurt içinde imal edilmesi ve bütçesi 10.000 liradan az olan şubelerin % 5'lik Merkez aidatından muaf tutulmaları konusunda Elazığ delegesi Memduh Turgut'un iki önerisi, bütçeden

413 A.g.e., s. 40.

414 A.g.e., s. 40-41.

415 A.g.e., s. 43-44.

416 A.g.e., s. 63.

417 A.g.e., s. 64.

tasarruf etmek amacıyla Türk Ocakları Kurultayı'nın üç yılda bir toplanmasına ilişkin Senirkent delegesi Cemal Hakkı'nın önerisi ve TBMM başkanı Kâzım Paşa ile Necip Asım'ın fotoğraflarının Ocak binasına asılmasına ilişkin öneri bulunmaktadır.⁴¹⁸

25 Nisan Çarşamba günü yapılan ikinci toplantıda, Kurultay başkanlığına 5 delegenin verdiği öneride Türk Ocakları'nın başlıca amacının "vatandaşlar arasında millî şuurun kuvvetlendirilmesi" olduğu belirtildikten sonra, "maalesef bazı menâkıhta yabancı diller sâmia-i millîyyemizi incitmekte ve hatta bazı vatandaşların Türkçeyi kasden kullanmamakla izzetinefs-i millimize tecavüzleri vâki olmaktadır. Buna İzmir, İstanbul, Edirne hadiseleri birer misaldir"⁴¹⁹ denilmektedir.

Söz konusu öneriye göre, Türk Ocakları'nın bu yöndeki propagandasının yeterli gelmediği, bu nedenle millî harsın gelişmesi için, "... lüzûm-ı mübrem ve mazereti meşrûa olmadıkça vatandaşlar arasında münhasıran Türkçe konuşulmasının devlet kanunlarıyla mecburî tutulmasını veyahut hiç olmazsa Türkçe konuşmayanların belediyelerce tecziyesi için Belediye Kanununa bir madde-i mahsûsa ilâve edilmesi"⁴²⁰ gerekliliği vurgulanmaktadır.

Bu arada, özellikle 1930 yılından başlayarak Türk Ocakları'nda yüksek ücretler karşılığı görev yapan memurların bulunması aleyhine, başta Z. Sertel olmak üzere sol muhalefeti oluşturan kişiler tarafından yöneltilen eleştiriler, 1928 Kurultayı'nda kimi üyeler tarafından da gündeme getirilmekte ve Ocak dışında çeşitli görevlerde çalışan Merkez

⁴¹⁸ A.g.e., s. 65-70.

⁴¹⁹ A.g.e., s. 84.

⁴²⁰ A.g.e., s. 84-85. Söz konusu önerenin sahipleri, Eşme delegesi Kâmil Tuğrul, Manisa delegesi Hulûsi Can, Salıhlı delegesi Sinan Hamit, Çeşme delegesi Mehmet ve Hayrabolu delegesi Dr. Behçet'tir. Önergeyi verenlerin tümünün Ege Bölgesi'nden olmaları anlamlıdır.

Heyeti İcra Dîvânı üyelerinin Türk Ocakları'nın "fakir bütçesinden böyle istisgâr edilemeyecek derecede büyük meblağlar almaları insaf ile kabili telif değildir"⁴²¹ denilmektedir. Öte yandan, Merkez Heyeti raporunda, çeşitli şubelerde çok sayıda konferanslar düzenlendiği şeklinde bir ifade yer almasına rağmen, büyük merkezler dışında bulunan Ocaklarda konferans verilmemesi eleştirilmekte ve her Ocağa Merkez Heyeti tarafından konferansçılar gönderilmesi,⁴²² Ocaklarda Köycülük faaliyetlerine ağırlık verilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır.⁴²³ Bu arada Türk Ocakları matbaası, Merkez Heyeti raporunda çalışmalarından ayrıntılı bir biçimde ve iftiharla söz edilmesine rağmen gerek bütçesi, gerek işleyişi açısından çeşitli üyelerce eleştirilmektedir.⁴²⁴

İkinci toplantının Mahmut Esat başkanlığında yapılan ikinci celsesinde, Maraş delegesi İshak Refet (İşıtman) tarafından verilen önergede, Doğu ve Güney şubelerinde yeterli faaliyet gösterilmemesi konusuna değinilmekte ve "Şark teşkilâtı, Şark meselesi bundan senelerce evvel mevzu-i bahs olduğu halde esaslı ve müsmir bir tedbir ve tertibi şimdiye kadar göremedik. Filhakika bir Şark bürosu teşkil edildi. Lâkin bu son senede hemen hiçbir hareket yap-

421 A.g.e., s. 86-87. Tarsus delegesi Aziz ve Yozgat delegesi Yusuf Cemal tarafından verilen önergede, İcra Dîvânı üyelerinin "üçer dörder yüz" lira ile çalıştıkları belirtilerek, yalnızca genel sekretere, dışarıda görev almaması koşuluyla 200 lira ödenek verilmesi ve Merkez Heyeti'ne bağlı çalışan öteki memurların maaşlarının düşürülmesi istenmektedir.

422 A.g.e., s. 87. Çeşme delegesi Mehmet, Eşme delegesi Kâmil Tuğrul, Manisa delegesi Hulusi Can, Salıhlı delegesi Sinan Hamit tarafından verilen önergede, "gençler arasında tesanüdü teşvik, aşk-ı milliyi takrir ile gençliğin Ocaklılık ve millicilik hakkında yanlış telâkkilere sapmamaları için her Ocağa senenin müsâit aylarında lâakal beş konferans verecek birer konferansçı gönderilmesi" ve bunun yasaya konulması talep edilmektedir.

423 A.g.e., s. 89.

424 A.g.e., s. 97. Bu konuda Reşadiye delegesi Ercüment Ekrem, "... bu matbaa ile maatteessüf iş görmek bedbahtlığında bulunduğum için çok fena idare edildiğini arzederim" demektedir.

madı. Şarkta müfettişlikler ve mümessillikler ihdâsı da tatminkâr bir tedbir olamadı. Bunlar hep yarım yamalak şeyler oldu” denilmektedir.⁴²⁵ Ishak Refet’e göre, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki örgütlenme girişimlerinin yanısıra, “hudud gerilerinde birtakım ihtiyat merkezleri teşkilânı yapılmalıdır”.⁴²⁶

Ishak Refet, bu bölgelerdeki Türkleştirmeye yönelik faaliyetlerin yanısıra, Türk asıllı olmayanlar konusunda da belirli bir politika izleme gerekliliğini vurgulayarak, “Bir Arnavut mahallesi, bir Boşnak, bir Giritliler semti, bir Çerkes, Çeçen köyü herhalde çok fena manzaralar arzeden birer sahnedir. Bunlardan başka bir de dâhildeki zâhirde müteferrik fakat hakikatte hemen Şarktaki ekseriyetle müttehit ve mütelâsik unsur vardır. Ankara’nın Haymana’sı, Konya’nın Cihanbeyli’si, Aksaray’ın Eğecik’i, Yozgad’ın Çorum’u, Kayseri’nin Ziveliler’i gibi, bunların üzerinde de işlemek lâzımdır”⁴²⁷ demektedir. Bu arada, Hars Heyeti’nin kendisinden beklenen verimi sağlamadığını ve bu nedenle lağvedilmesini ya da “böyle kendi haline terkederek ve birer muhterem şahsiyyet ve tarihî yadigârlar mahiyetinde görerek ayrıca bir neşriyat bürosu” haline sokulmasını talep etmekte, İcra Divânı üyelerinin ücret almasını “bu dünyalık işi samimiyeti azalttı. Hatta bazı dedikodulara kapı açtı” şeklinde eleştirmektedir.⁴²⁸

Türk Ocakları Beşinci Kurultayı’nın en önemli tanışma konularından biri, *Türk Yurdu*’nun nitelik ve içerik açısından değiştirilerek okuyucu sayısının arttırılması sorunudur. Ishak Refet, derginin bilimsel niteliğinden sıyrılarak, çağın gereklerine uygun bir içerik ile yayımlanması gerekliliğine

425 A.g.e., s. 103.

426 A.g.e., s. 104-105.

427 A.g.e., s. 105.

428 A.g.e., s. 105-106.

değınmekte, Elazığ delegesi Memduh Bey, derginin eski de-
gerinden büyük bir ölçüde yitirmesine karşılık son zaman-
larda Merkez Heyeti'nin özeni sayesinde olumlu bir yola
girdiğini, asıl sorunun, özellikle Doğu ve Güneydoğu Ana-
dolu'da bulunan şubelerdeki dağıtımın düzenli bir biçimde
gerçekleşmemesinden kaynaklandığını belirtmektedir.⁴²⁹
Türk Yurdu İdare Yönetmeni ve Türk Ocakları Adana dele-
gesi olan Ferit Celâl Bey, Dergi'nin İstanbul'dan Ankara'ya
nakledildikten sonra çıkan üç sayısı ile satışlarda büyük bir
artış gösterildiğini ileri sürmekte ve içeriğinin ağır olduğu
gerekçesi ile satışların düşük olduğunu savunanlara karşı,
“... mevcut mecmualar birtakım cinayetleri, hissiyatımıza
çok ağır gelebilecek hikâyeleri, açık saçık resimleri hâvi
olarak intişar ediyorlar. Bundan da bütün matbuat, bütün
münevverler, bütün hanımlar müştekidirler ve böylece
mecmuaları evlerine sokmamaktadırlar”⁴³⁰ şeklinde karşı
çıkmakta ve yeni hamle ile dağıtımın da düzenli olarak ya-
pıldığını savunmakta, derginin nitelik olarak daha gelişkin
bir düzeye getirilmesine karşın abone sayısının ancak 70'e
yükselbildiğinden yakınmaktadır.⁴³¹

Derginin içerik açısından “hafifletilmesi” yaklaşımına
şiddetle karşı çıkan İstanbul delegesi Celâl Sahir ise, *Türk
Yurdu*'nda yayımlanması düşünülen tüm yazıların Hars He-
yeti'nin denetimi altında bulunması gerekeceğini, oysa Hars
Heyeti'nin bu görevini yerine getirmediğini belirterek, “ne
iş yapıyor diye sorulan Hars Heyeti'ne de bir iş çıkmış
olur”⁴³² demekte ve Türk Ocakları gibi kutsal amaçlara yö-
nelen bir kurumun yayın organının kendi kimliğinin bu-
lunması gerektiğini ve daha fazla satış için bu amacın feda

429 A.g.e., s. 110-111.

430 A.g.e., s. 116-117.

431 A.g.e., s. 118.

432 A.g.e., s. 132.

edilemeyeceğini ileri sürmektedir.⁴³³ Hamdullah Suphi ise, "... cemiyetlerin başını yemekte, mecmuaları öldürmekte, gazeteleri kapatmakta çok istidadı olan bir memleket içinde bulunuyoruz. Bu uzun mâzinin ruhlarımızda biriktirdiği zaafların neticesidir, çok eskimiş ve kökleşmiş bir istibdâdın neticesidir. (...) Acaba alâkadar makamâta sorsanız şimdiye kadar kaç mecmuaya ruhsat verilmiştir? (...) Müthiş bir rakam bizim karşımıza çıkacaktır"⁴³⁴ biçimindeki saptaması ile "çok düşündürücü bir mezarlık" olarak tanımladığı yayın tarihinde, varlığını koruyabilmiş olan *Türk Yurdu* dergisinin desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır.⁴³⁵ Kurultayın 1 Mayıs tarihinde yapılan yedinci toplantısında Hasan Ferit'in başkanlık makamından verdiği ve "bütün Ocaklıların *Türk Yurdu*'na abone olmalarına Kurultay karar vermemeli"⁴³⁶ şeklindeki önerge ise, Hamdullah Suphi ve öteki bazı üyelerin bu zorlayıcı hükme karşı çıkmaları sonucu, kurultayın bir "temennisi" olarak kalmıştır.

Kurultay süresince sık sık gündeme getirilen *Türk Yurdu* dergisi, gerçekten de gerek 1928 yılında değindiği konuların çeşitliliği ve niteliği, gerekse Türk Ocakları'nın özgül sorunları karşısında gösterdiği duyarlılıkla dikkati çekmektedir. *Türk Yurdu*'nun Ocak 1928 sayısının 1. numara olarak belirtilmesinin yanı sıra, okuyucularına seslendiği bir yazıda, "*Türk Yurdu* ... bu nüshasından itibaren yeni bir tekâmül devrine daha dâhil oluyor. (...) *Türk Yurdu* bugüne kadar arzu edilen hedefe doğru kâmil bir şekilde gidememişse, sebebi doğrudan doğruya vâsıtasızlıktır" şeklindeki

433 A.g.e., s. 133.

434 A.g.e., s. 142. Hamdullah Suphi cemiyetçilik konusunda "beraber yaşamak, bir olarak müzakere etmek ve kararlar vermek, bu kararları tâbik etmek, birbirini takip edecek nesillerin terbiyesinden sonra doğacak bir şeydir" demektedir.

435 A.g.e., s. 143-144.

436 A.g.e., s. 412.

açıklaması da, bu yeni hamle döneminin bir belirtisidir.⁴³⁷ Bu dönemde 1928'de Dergide başlatılan ve her sayıda düzenli olarak yayımlanan "Bir Aylık Ocak Haberleri" başlıklı bölümün yanısıra, gençlik kuruluşlarına ve özellikle "bedenî terbiye"ye ilişkin yazılara ağırlık verilmesi de dikkati çekmektedir.⁴³⁸ Selim Sırrı (Tarcan), Türk Ocakları Merkez Heyeti'ne verdiği ve *Türk Yurdu*'nda, "Türk Ocakları ve Bedenî Terbiye" başlığı altında yayımlanan raporda, Çekoslovakya'daki Sokol teşkilatını incelemek ve buradan "fâideli dersler almak Ocaklarımız için lâzımdır itikadındayım. (...) Maalesef sıhhat-i umûmiyyesi pek yolunda olmayan milletimize bazen gıda, bazen devâ mahiyetinde olan jimnastiği verecek yere, kuvvetli (doz)da spor verecek olursak farkına varmadan iyilik yapalım derken fenalık etmiş oluruz. Sokolların Çekoslovaklar'da yapığını bizde Türk Ocakları yapabilir. Zaman kaybetmeden Ocaklar jimnastik teşkilâtına başlamalıdır. Ocaklarda faaliyet-i bedenîyye bir zevk, bir eğlence, bir distraksiyon mâhiyetinde değil, millî bir vazife şeklinde tatbik edilmelidir"⁴³⁹ demektedir.

Selim Sırrı'nın gençliğin "bedenî terbiyesini" yükseltmek konusunda Türk Ocakları'na yaptığı öneriler arasında, Hamdullah Suphi'nin Çapa Kız Muallim Mektebi yakınında inşa ettirdiği "Beden Mâbedi" örneği doğrultusunda parasal olanağı olan şubelerin jimnastik salonu yapmaları, Maarif Vekâleti'nin düzenlediği kurslarda yetişen beden terbiyesi öğretmenlerinin gözetimi altında ve belirli bir program dahilinde Ocak üyelerine sabah ve akşam jimnastik kursları

437 "Karilerimize", *Türk Yurdu*, C. 7/12, no. 1/195, Kânun-ı sâni 1928, s. 1.

438 Zeki Mesud (Alsan), "Gençlik Meselesi", *Türk Yurdu*, C. 7/12, no. 1/195, Kânun-ı sâni 1928, s. 3-7; Selim Sırrı, "Türk Gençliği ve Spor", *Türk Yurdu*, C. 2/22, no. 203/9, s. 32-33, Hilmi A. Malik (Evrenol), "Çocuk Kulüpleri", *Türk Yurdu*, C. 22/2, no. 204/10, s. 24-25.

439 Selim Sırrı, "Türk Ocakları ve Bedenî Terbiye", *Türk Yurdu*, C. 1/121, no. 4/198, s. 38-39.

düzenlenmesi, Genel Merkez tarafından saptanacak bir günde Türk Ocakları jimnastikçilerinin, "Sokollarda olduğu gibi" yılda bir kez ve özel bir giysi ile bir "bayram" yapmaları bulunmaktadır.⁴⁴⁰ Gençlik teşkilâtlarına karşı olan bu ilgi, gerçekte Türk Ocakları'nın konuya giderek daha büyük önem vermesinin yanı sıra, hükümetin eğitim politikasıyla da tutarlıdır. 14 Nisan tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde çıkan bir haber, hükümetin gençlik teşkilâtlarını başta "Türkleştirmek" olmak üzere çeşitli açılardan gözden geçirmek niyetinde olduğunu açıkça kanıtlamaktadır. Gençleri vatan hizmetine hazırlamak için kurulması Müdafai Milliyye Encümeni'nce de kabul edilen "Bozkurt teşkilâtına ilişkin" kanun teklifinde, hükümetin gençlik örgütlerinin yalnızca Türk vatandaşlarına açık olması eğiliminde olduğu ve bu hususun milli birliğin sağlanması açısından önemi belirtilmektedir.⁴⁴¹

Türk Ocakları Beşinci Kurultay'ında bir kez daha gündeme gelen ve gerçekte Denizli delegesi Dr. Kemal Bey'in de belirttiği gibi, son üç Kurultay sırasında sürekli tartışma konusu olan rozet (Oran) meselesi⁴⁴² *Türk Yurdu* sayfalarında Samih Rifat tarafından incelenmektedir. Oran sözcüğü-

440 A.g.e., s. 39-40.

441 *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Nisan 1928. Söz konusu kanun teklifinin gerekçesinde, "her memlekette izcilik, keşâfîlık teşkilâtı, gençliği mülki ve askerî vatan hizmetine ihzâra hâdim millî müesseseler olduğu halde memleketimizde şimdiye kadar bu işler murâkabesinde mesned olacak bir kanunun mevcut olmaması yüzünden İstanbul ve İzmir gibi ecnebîlerin çokça bulunduğu şehirlerle ecnebî mektepleri talebesi arasında bu kabil teşkilât vücûda getirilmekte ve bundan mâda mektepler hâricindeki ecnebî gençleri arasında da böyle teşkilât vücûda getirmek hakkı münhasıren Türk vatandaşlarına aittir" denilmektedir.

442 *Türk Ocakları 1928 Senesi Kurultayı*, s. 114. Oran meselesi nedeniyle çıkan bir tartışmada, Denizli delegesi Kemal Bey'in "her sene vâhi bir bahane ile atlanıyoruz" sözlerine Hamdullah Suphi ve Mehmet Emin gibi, Türk Ocakları'nın ileri gelenleri tepki göstererek, "... ocağınız atlatan adamlar tarafından idare edilmiyor" demişlerdir.

nü, “eski Türk kabilelerinin kendi efrâdını tanımak için işaret maksadında kullandıkları muayyen kelime”⁴⁴³ olarak tanımlayan Samih Rifat, Türk Ocakları’nın bu girişimi ile gelenek temelinde bir ilişki kurmakta, Hars Heyeti’nin rozete verilecek biçimi şu şekilde saptadığını belirtmektedir: “Ak-sak Timur zamanında kullanılan üzeri kabartma çivili ve değirmi bir Türk kalkanı; onun üstünde Türklerin gök kurdunu gösteren bir şiâr, (Türk Ocağı) unvanını terkip eden iki kelimenin Orhun hattıyla yazılmış ilk harfleri, daha altında kalkanı iki tarafından kuşatan meşe ve kayın ağacı yaprakları, dalları bağlayan mine bir kurdela”.⁴⁴⁴ Bu arada rozet sorunu bağlamında, Türk Ocakları’nın tarih yaklaşımı ve değişen milliyetçilik anlayışını da irdeleyen Samih Rifat, “Türk Ocağı bugün Bozkurt’u kendisi için millî bir şiâr olarak alıyor. Halbuki aynı tasavvur, bundan sekiz sene evvel Ocak erkânından bazılarını meşgul ettiği sırada böyle bir teklifte bulunulmamıştı. O zaman en ziyade temayül edilen fikir, küçük bir Osmanlı haritasının minyatürü üzerine baştan başa (Türk Ocağı) isminin yazılması idi. İki devre arasında göze çarpan telâkki farkı büyüktür. Türk Ocağı faaliyetlerinin birinci safhasında kendisini memlekete veriyordu. Ve bunu ifâde için bulduğu timsâl kendi idi. Bugün aradığı yerde şahsiyyetini bulmuyor. O şahsiyyeti doğuran varlığa, tarihî menşeilere, Türklüğe ve Türklüğün asırlardan beri beklediği büyük kahramana, rehakâna temas ediyor. Millî varlığın bilhassa ananevî timsallerle ifadesi onun şururluluğunu gösterir”⁴⁴⁵ demektedir.

Türk Ocakları Beşinci Kurultayı sırasında birçok delege tarafından bir yandan gecikmesi, öte yandan da yabancı bir

443 Samih Rifat, “Türk Ocaklarının Oranı (Alameti Farikası)”, *Türk Yurdu*, C. 7/12, no. 1/195, Kânun-ı sâni 1928, s. 15.

444 A.g.e., s. 17.

445 A.g.e., s. 19.

firmaya sipariş edilmesi nedeniyle gündeme gelen rozet sorununa karşı, Hamdullah Suphi, "Arkadaşlar, (Oran)ları maaşesef memleketimiz dâhilinde yaptırmak mümkün değildir. Eğer kendi sanatkârlarımız buna muktedir olsaydı, Berlin'e, şuraya buraya mürâcaat ederek yaptırmaya uğraşmazdık. Mensup olduğumuz müessese, bedîî davaları olan bir müessesedir. Nerede fakir bir Ocağımız teessüs ederse bir eski yazıyı, birkaç mâzi eserini oraya koyarak medeniyetimizin varlığı iddiasında bulunuyor. Arzu eder misiniz, arkadaşlar, Türk Ocaklısının göğsüne çamur içerisinde kalmış ayak izi gibi müstekreh bir şey asalım. (...) Müsaadenizle bir şey rica edeceğim, buraya başkalarının telkini altında gelenlere burada seslerini çıkarmaya müsaade etmeyiniz"⁴⁴⁶ şeklinde yanıt vermektedir. Bu arada "başkalarının gayzutelkini" ifadesinin kullanılması üzerine, Hamdullah Suphi ile Denizli milletvekili ve Türk Ocakları Tavas delegesi Necip Ali (Küçüka) arasında tartışma çıktığına tanık olmaktadır.⁴⁴⁷

1928 yılında Türk Ocakları'nın Türkçülük konusundaki faaliyetleri, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan şubelerin teftişi ile ortaya açıkça çıkan "Türk kökenli olmayanlar" sorunu ve Türkçe kullanımını yaygınlaştırma çabaları ile anlam kazanmaktadır. Türk Ocakları Beşinci Kurultayı başkanlığına da getirilecek olan Adliye Vekili

446 *Türk Ocakları 1928 Senesi Kurultayı*, s. 147-148.

447 *A.g.e.*, s. 148. Necip Ali Bey (Tavas) - Nasıl bir gayzutelkin altında gelmiş olabilir? İzah buyurunuz Hamdullah Bey!

Hamdullah Bey - Niçin siz başkalarından ayrı alâkadar oldunuz Necip Ali Bey!

Denizli Mebusu Necip Ali Bey (Tavas) - Buyurdunuz ki, başkalarının gayzutelkini altında gelmişlerdir. Başkalarının gayzutelkini altında geldiklerini nereden biliyorsunuz? Bu noktayı izah buyurunuz.

(...) Hamdullah Suphi Bey - Niçin o kadar alâkadar oluyorsunuz Necip Ali Bey! Sizi işaret etmedim. Niçin ayaga kalkıyorsunuz? Yoksa bir şeyi tenvir mi etmek istiyorsunuz Necip Ali Bey?

Mahmut Esat (Bozkurt) 8 Ocak tarihinde Türk Ocakları Hars ve Merkez Heyetleri şerefine verilen ziyafette, Türk milliyetçiliğinin herşeyden önce fikir ve hars birliğine dayandığını ve laik olduğunu belirttikten sonra, "Türk milliyetçiliğinde devlet mefhumu, laik, halkçı cumhuriyetle ifade olunabilir"⁴⁴⁸ demektedir ve Türk milliyetçiliğini şovenizm olarak tanımlayanlara karşı, Türk milliyetçiliğinin "fütuhatçı" olmadığını söyleyerek karşı çıkmaktadır. Hamdullah Suphi'nin, Mahmut Esat Bey'e yanıt olarak yaptığı konuşma ise, Türk Ocakları'nın Türk milliyetçiliği konusundaki yaklaşımını sergilemeyi amaçlamaktadır. Hamdullah Suphi'nin "Türk Ocağı millî hududların haricinde fiilî hiçbir işgal sahası kabul etmemiş ve etmeyecektir. Türk Ocağı harsî ve içtimâî bir hareketi temsil eder. (...) Türk Ocağı'nın temsil ettiği harsî ve içtimâî milliyetperverlik silahsızdır"⁴⁴⁹ şeklindeki açıklamasını, Türk Ocakları'nın "inkılâp hükûmetine" ve dolayısıyla CHF'ye bağlılığını vurgulayan sözleri izlemektedir. Bu arada, CHF'nin hızla tek parti yönetimini sağlamlaştırmaya yöneldiği bir dönemde, Hamdullah Suphi'nin Adliye Vekili'nin nutkundaki "ferdî tegallüp" aleyhine sözlerinin, iktidardaki hükûmetin "müşterek bir kanatı" olarak algılandığını belirtmesi de bu yöndeki bir kuşkunun varlığını ortaya koymaktadır.⁴⁵⁰

1928 Yılı Kurultayı'nda, Türk kökenli olmayanlar genellikle hars birliği bağlamında ele alınmakta ve Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde Türkçe kullanımının yaygınlaştırılması gerekliliği önemle vurgulanmaktadır. Bu konuda Elazığ delegesi Memduh Bey, müfettişlerin görevlerini yeterince özenle yapmadıklarını belirterek, "Merkez Heyeti'nin mesai raporu bize birçok Ocaklarımızın ezcümle Şark, Ce-

448 "Bir Aylık Ocak Haberleri", *Türk Yurdu*, C. 21/7, no. 1/195, Ocak 1928, s. 57.

449 A.g.e., s. 59.

450 A.g.e., s. 59.

nup ve Garp hudutlarımızdakilerin teftiş gördüklerini söylüyor. Fakat İç Anadolu'nun, maalesef gözümüzün önünde bulunan Haymana'nın Türk harsı içinde bulunması icap ederken gerek kıyafet, gerek lehçe itibariyle yabancı anasır şeklinde görülmesi elbette hepimizin kalbini sızlatacak bir hadisedir. Fırat sahillerinden Garba doğru temayül etmekte olan Hakkâri, Savur, Mardin, Van, Bitlis, Diyarbekir, Elâziz, Beyefendiler acıklı olan şunu arzedeyim ki, maalesef Türkçe konuşulması için Ocakların mükerrer uğraşmalarına rağmen Türkçe konuşmuyorlar. Ocaklar oralarda en büyük mânialarla karşılaşmışlardır. Halbuki müfettişlerimiz maalesef oraları gidip görmemişlerdir. Ve Ocak İdare Heyetleri hiç şüphe yok ki bu vaziyetleri pek suzişli bir şekilde Umûmî Merkeze arzetmişlerdir, rapor göndermişlerdir"⁴⁵¹ demektedir. Necip Asım Bey ise, yine bu bölgelerdeki "Türk-lüğü" güçlendirme gerekliliğine değinerek, Türk Ocakları'nın bu konuda hükümet ile işbirliği yaparak çalışmasını önermektedir.⁴⁵²

Gerçekte hükümet politikası olarak da yürütülen "Vatandaş Türkçe konuş" kampanyası ile uyumlu olan bu endişeler, 1928'de öğrenci ve kültür dernekleri kanalıyla, ya da kimi öndegelen Türkçülerin basın organlarında yayımladıkları yazılarla açık bir biçimde dile getirilmektedir. Yunus Nadi, Edip Servet (Tör), Moiz Kohen (Tekin Alp) vb. kişiler tarafından Mart 1928'de kurulan Millî Hars Birliği Cemiyeti,⁴⁵³ hutbele-

451 *Türk Ocakları 1928 Senesi Kurultayı*, s. 112.

452 A.g.e., s. 115. Necip Asım bu konuda, "En büyük düşmanımız Dikran Kelek-yan bana demişti ki, Ermeni koyu, Arnavut köyü, Lâz koyu bırakmayacaksınız, bırakırsanız kaybedersiniz. Bana bunu ihtar eden bir düşmanımızdır" demektedir.

453 *Cumhuriyet*, 10 Mart 1928, no. 1380. Cemiyetin başlıca hedeflerini arasında, isimlerin Türkçeleştirilmesi, Türkçe konuşulmasının teşviki, eğitimin Türkçe yapılması, havralarda kullanılan dualardan bir bölümünün Türkçe okunması vb. gelmektedir.

rin Türkçeye çevrilmesi,⁴⁵⁴ Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin Türkçe'yi yaygınlaştırmayı amaçlayan beyannamesi,⁴⁵⁵ Tekin Alp'in havralarda edilen duaların Türkçe okunması yönünde Yahudilere telkinleri, toplu taşıma araçlarında yabancı dilde gazete okuyanların engellenmesi gibi örnekler belirli bir kültürel asimilasyon kaygısının anlatımı olmaktadır.⁴⁵⁶

Aynı konuda Ayaz İshakî ise, Türkçe kullanımının yaygınlaşmasını gerekli ancak yetersiz bir çaba olarak nitelemekte ve "Gayrı Türkler Nasıl Türkleştirilebilir?" başlıklı yazısına, "Gençliğin yeni Türkiye'de tesisini görmek istediği şey, Kuzguncuk Yahudilerinin, Tatavla Rumlarının, Gedikpaşa Ermenilerinin sadece Türkçe konuşmaları değildir. Bunların istedikleri kavmiyet ve din itibarıyla Türklerden ayrı olan bu zümreleri ruhen Türk görmek ve bunları da Türklüğün bütün mukadderatıyla candan alâkadar etmektir. (...) Biz bu meselede başka milletlerin ekalliyetlere tatbik ettikleri fennî yollara sülûk etmek mecburiyetindeyiz. (...) (Alzas-Loren)de asrın birinci yarısında Fransızlar tarafından Almanlara, ikinci yarısında Almanlar tarafından Fransızlara karşı tatbik edilen harsî tesir yolları malûmdur. Ruslar tarafından birkaç asırdan beri Şimal Türklerine tatbik edilen millî, dinî temsil usulü de meçhul değildir. Bunun en medenî, hem kolay ve hem en meşru yolu, ekalliyet çocuklarını ekseriyet li-

454 *Milliyet*, 4 Kanun-ı sâni 1928, no. 681. 52 adet hutbenin Türkçe'ye çevrildiği belirtilmektedir.

455 *Cumhuriyet*, 13 Mart 1928, no. 1383.

456 *Cumhuriyet*, 15 Mart 1928, no. 1385. Yazıda Hahambaşı Becerano'nun bu noktaya muhalefet ettiği belirtilmektedir. Ayrıca "Türkleştirme", *Cumhuriyet*, 11 Mart 1928, no. 1381. Türkleştirme cereyanının başında Tekin Alp'in bulunduğu belirtilmekte, "Gençler arasında, Vatandaş Türkçe konuş! cümlesiyle ifade edilen cereyanın daha geniş, yeni bir cereyana sebebiyet verdiğini görüyoruz. Bu yeni cereyan memleketteki ekalliyet unsurlarının Türkleştirilmesini istihdâf etmektedir" denilmektedir. Bu akımda "Amerikanlaştırma" politikasının örnek alınması gerektiğini belirten yazı, ABD'de YMCA'nın yerine getirdiği hizmetlerin Türk Ocakları tarafından gerçekleştirilebileceğini ileri sürmekte, "bu hizmet yalnız Türkçe ders vermekle görülemez" demektedir.

sanına alıştırmak, onlara ekseriyetin harsî medeniyeti yüksekliğini telkin etmektir"⁴⁵⁷ demektedir.

Beşinci Kurultay'da Mürefte delegesi olarak bulunan Selâhattin Bey, Türk dilinin yaygınlaştırılması konusunda zorlayıcı önlemlerin tepkiye ve şiddete neden olacağı konusunu vurgular ve Hars Heyeti'nin daha ayrıntılı ve düzenli bir program dahilinde çalışması gerekliliğini savunurken⁴⁵⁸ Besim Atalay, "Milletler uzviyet gibidir. Yemedikçe yaşamaz. Öldüreceksin, öldüreceksin ki yaşayacaksın"⁴⁵⁹ şeklinde tamamlanan konuşması ile Türkçe konuşmayanlara karşı zor önlemleri alınmasını istemektedir. 27 Nisan 1928 tarihinde yapılan üçüncü toplantıda, Hars Heyeti'ni Türk dili konusundaki çalışmalarını açıklamaya çağıran bir önerge veren Elâzığ delegesi Memduh Turgut'u yanıtlayan Samih Rifat, "... Hars Heyeti Faal Encümeni birkaç defa bu meseleyi mevzuubahis ettiği sırada vasıl olduğu netice, idarî tedbirlerden, şiddetli tedbirlerden iyi neticeler istihsal edilemeyeceği noktasında istikrar etmiştir"⁴⁶⁰ diyerek, önemli olanın "... lisana ait âsârın tedvinini" olduğunu belirtmekte, "Hars Heyeti lisanın teveffukunu ilimden bekliyor"⁴⁶¹ şeklinde görüşlerini açıklamaktadır.

Bu arada Türk Ocakları binalarında yabancı kökenli kelimelerin kullanıldığı levhalar eleştiri konusu yapılmakta,⁴⁶²

457 Ayaz İshâkî, "Gayri Türkler Nasıl Türkleştirilebilir?", *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1928, no. 1426.

458 *Türk Ocakları 1928 Sencisi Kurultayı*, s. 123-124. Selâhattin Bey, bu konuda "... cebir, şiddet susturur, tevkif eder, fakat öldürmez, fakat kaldırmaz" demektedir.

459 A.g.e., s. 151-152.

460 A.g.e., s. 172-173.

461 A.g.e., s. 174.

462 A.g.e., s. 183. Demirci delegesi Nahit Tahsin bu konuda önerge vermiş, ve "... içerde şapka mı koyduğum yerde (Vestier) diye bir şey yazılmıştır. Rica ederim, bu Ocakların gayesile gayri kabili telif bir harekettir" demiştir.

Salihli delegesi Sinan Hamir'in "Türkiye'de münhasıran Türkçe konuşulmasını devlet kanunlarile mecburî kılmak veyahut Türkçe konuşmayanların tecziyesi için belediyeler kanununa ahkâm ilave etmek" yönündeki önerisi encümen tarafından fazla radikal bulunarak reddedilmektedir.⁴⁶³ Türk Ocakları Yasası'nın yaşayan Türkçe ile yazılması, en azından Arapça tamlamalardan arındırılarak düzenlenmesi gerekliliği de 30 Nisan 1928 tarihinde yapılan Altıncı Toplantıda, Enis Behiç (Koryürek) tarafından hararetle savunulmaktadır.⁴⁶⁴

Türkçe kullanımının yaygınlaştırılması zorunluluğunun yanı sıra azınlıklar sorunu da Ocaklar bünyesindeki çeşitli hizmetlerde azınlıkların çalıştırılması bağlamında da gündeme getirilmiştir. 27 Nisan'da yapılan üçüncü toplantıda, Elâzığ delegesi Memduh Turgut'un, "geçen sene zabıtlarında mühimce sahifeleri işgal eden ve sırf o vazifeyi ifa edecek bir gencin yetişmesine intizaren alıkonulduğu anlaşılan bir Rumun Ocağın hariminde halen mevki işgal etmekte olduğundan kalben müteessirim. Her ne olursa olsun, behe-mahal bu palikaryanın yerine asil Türk gençlerinden birinin intihabile o menfur insanın Ocakla alâkasının kat'ını hassaten hamiyetli, vatanperver, milliyetperver Merkez Heyeti'nden istirham eylerim efendim"⁴⁶⁵ şeklindeki önergesi üzerine çıkan tartışmada Hamdullah Suphi, "Arkadaşlar, Türk Ocağımız Hükümetten daha millî olmak iddiasında değildir. Hükümetiniz de çok millîdir, Ocağınız da çok millîdir. Muhtelif teknik ihtiyacat için davet edilen yabancılar hükümet teşkilâtı içinde çalışıyorlar. (...) İhtiyaç halinde teknik sahada bir yabancıya müracaat edilebilir"⁴⁶⁶ şeklinde açıklama getirmekte, Nahit Tahsin, Ziya Gevher (Etili) gibi

463 A.g.e., s. 210-211.

464 A.g.e., s. 319-320.

465 A.g.e., s. 190-191.

466 A.g.e., s. 191.

bazı delegeler de, devletin uluslararası bir konuma sahip olduğunu ve bu nedenle yabancı eleman istihdam edebileceğini, Türk Ocakları gibi "Türklüğü" yaymayı amaçlayan bir kuruluşla karşılaştırılmaması gerektiğini ileri sürmektedirler.⁴⁶⁷ Tartışmada bir delege sıfatıyla söz aldığını belirten toplantı başkanı Recep (Peker) ise, Türk Ocakları'nda bir yabancıyı kullanmanın bir "cürüm" olduğunu ileri sürmekte, tartışmanın sertleşmesi üzerine sorun, Türk olmayan unsurların istihdam edilmemesi yönünde bir önergenin Merkez Heyeti'ne verilmesiyle⁴⁶⁸ çözümlenmektedir.

Kurultay'ın 29 Nisan tarihinde yapılan Beşinci toplantısında etnik topluluklar sorununun bir kez daha, Necip Asım'ın (Yazıksız) verdiği üç önerge ile gündeme geldiğini görüyoruz. Necip Asım, bu önergelerden ilkinde, Anadolu'da yaşayan "Tahtacı ve Kızılbaş Türkler" ile yaşanan "kırgınlığı izale için haklarında hörmet ve muhabbet gösterilmesini, bir kardeş olduğumuzun onlara anlatılmasını",⁴⁶⁹ ikincisinde "İstanbul'da ekseriyan kundura boyacılığı ile uğraşan, aralarında daima Arapça konuşan Siirtlilerin İstanbul Ocağı'nca gözetilmesini",⁴⁷⁰ üçüncü önergede ise Anka-

467 A.g.e., s. 191-193. Tartışmanın çıkmasına yol açan matbaada çalışan Rum asıllı vatandaş konusunda Hamdullah Suphi, "Reis Beyefendi, bir şey sormaklığımıza müsaade buyurunuz. Aynı adamı Ziya Gevher (Eteli) Bey davet edip çalıştırmadı mı nca ederim söylesinler."

Ziya Gevher Bey - Beyefendi, Hamdullah Suphi Bey'in bahsettikleri adamı *Hakimiyet-i Milliye*'den ben kovdum. Hüseyin Enver Bey - Evvelâ davet ettinizdi ama. Bugün dahi almak istiyorlar."

468 A.g.e., s. 195. Bu konuda Recep Bey, "... Kurultay'ın bir temayülünü, Ocakta Rum veya bilhassa bu sınıftan bulunan bariz gayri Türk anasının bu Ocakta kullanılmaması meylini bir veché olarak Merkez Heyeti'ne bildirelim. Gayri Türk anasının bundan sonra kullanılıp kullanılmaması için Kurultay'ın reyine müracaat ediyorum. Gayri Türk anasır kullanılmasını kabul edenler el kaldırsın, katiyen tasvip edilmemiştir. Bir direktif olarak Merkez Heyeti'ne tevdi olunacaktır."

469 A.g.e., s. 238.

470 A.g.e., s. 239.

ra ve çevresinde meskûn Kürtlerin kalkındırılması yönünde Ankara Türk Ocaklarının çeşitli etkinliklerde bulunarak topluma örnek oluşturmalarını istemektedir.⁴⁷¹ Bu önergelere, “Pekâlâ gözetelim, siz bizdensiniz filân diyelim, fakat bizden değilsiniz dediğimize dair ne âlâmetler var?” şeklinde karşı çıkan İstanbul delegesi Celâl Sahir’i (Erozan) yanıtlayan Necip Asım, “Anadolu’da Çanakkale’den Fenike’ye kadar Tahtacılar vardır. Bunların ekserisi Kızılbaşdır. (...) Hocaları tahkir ederler, daima uzak bulunurlar, sırlarını açmazlar. (...) Kendilerini ayrı görürler. Binaenaleyh bunları hoş tutmalı, bunları kendimize yaklaştırmalı, Türkleştirmeli, mekteplere almalı, adam etmeli”⁴⁷² demektedir. Aynı konuda söz alan Maraş delegesi İshak Refet ise, Siirtlilerin kullandıkları Arapça’nın “hususî bir mahiyette olduğunu”, içinde çok sayıda Türkçe sözcük bulunduğunu belirterek, Siirt Araplarının ırk ve hars açılarından Suriye ve Irak Araplarından ayrı olduğunu ileri sürmektedir. İshak Refet, Siirtlileri Türkleştirme yönünde bazı girişimlerde bulunduğunu belirterek, bu yörede Türk Ocakları içinde Türkçe konuşma zorunluluğu getirilmesine karşın, devlet dairelerinde çalışan “bütün ikinci, üçüncü derecedeki memurların harıl harıl Arapça konuştuklarını” açıklamaktadır. Siirtli Arapların Kürtler ile çatışma içinde bulunduklarını, “Kürtlerin tahaccümünden, Kürtlerin soygunculuğundan, Kürtlerin çalışmayıp da yol vurarak kervan keserek kazanmak isteyişinden bizar”⁴⁷³ olduklarını ileri sürmekte ve “geçen

471 A.g.e., s. 24f.

472 A.g.e., s. 239.

473 A.g.e., s. 240. Hamidullah Suphi, “Ya Seydi!”, *İkdam*, 45 Ağustos 1928. Hamidullah Suphi’nin Türk Ocakları Merkez-i Umûmî adına yazdığı bu yazı, milliyet ve ırk konularında daha ılımlı bir yaklaşımı benimsediğine işaret etmektedir. Peyami Safa’nın Ahmed Haşim’i Arap olarak tanımlaması üzerine çıkan tartışma konusunda Hamidullah Suphi, Türk milliyetçiliğini dar kalıplar içine sokanları eleştirmekte ve “... iptidai bir aşiret telâkkisiyle şehirlere,

celmelerin birinde Siirt'te kuvvetli bir merkez vücuda getirilmesini rica etmiştim. İşte bu kuvvetli merkezi orada vücuda getirirsek, Siirt'te ve etrafındaki köylerde oturan 30-35 bin Siirt Arabı bizim etrafımızda toplanacaklar ve bizimle beraber hareket edeceklerdir"⁴⁷⁴ iddiasında bulunmaktadır.

1 Mayıs 1928'de yapılan toplantıda aynı soruna değinen Bitlis delegesi Sami Bey ise, Bütçe Encümeni'nin Ocaklardan Merkez Heyeti'ne verilecek % 5'den başka, merkezi Ahlat'ta olmak ve Doğu illerinde yapılacak teşkilâta sarfedilmek üzere ayrıca % 5 daha alınmasını önermiş ve "Türklüğün" Kürt dilinin esareti altında bulunduğunu ileri sürerek, tüm Doğu illeri arasında en çok Türkçe konuşulan yerin Ahlat olduğunu, bu nedenle toplanacak parayla orada yapılacak bir Türk Ocağı binasının faaliyete geçmesini istemiştir. Sami Bey, konuşmasında "Bir Ocak binasının ne faydası olacak. Bir defa orada Kürtleşmeye mahkûm olan Türkleri kurtaracağız, sonra da Kürtlükle paslanmış olan Türkleri elimize alacağız ve Şark vilayetlerinde mühim bir Türk ekseriyeti temin edeceğiz" demektedir ve bu politikanın bir iskân politikasıyla güçlendirilmesini önermektedir.⁴⁷⁵ Hamdullah Suphi ise, İngiliz ve Fransız sömürgeciliğinin Asya'daki nüfuz bölgeleri elde etme sürecine ve yöntemlerine dikkati çekerek, Doğu ille-

kasabalara izafe edilen bir milliyetperverlik ortaya çıktı ve bunun ifadesi olmak üzere Erzurum Erzurumlularıdır, Trabzon Trabzonlularıdır gibi hâlâ zâil olmamış biçâre düşüncelere yol açıldı. (...) Ahmed Haşim Türk harsını neşreden Türk sanatkarlarından ve ediplerinden biridir. Bir zamanlar Türklüğü kimse üzerine almazdı. Şimdi Türklüğü kimseye vermek istemiyoruz" demektedir.

474 *Türk Ocakları 1928 Senesi Kurultayı*, s. 240.

475 *Ag.e.*, s. 417-418. Sami Bey, iskân politikası gerekliliğini vurgulayarak, "... Ahlat'a yüz hane kadar Türk muhâciri gelmiştir. Eğer biz orada Türklüğü kuvvetlendirirsek oraya her taraftan muhâciri gelecektir. Çünkü oralar iskâna müsâittir" şeklinde açıklamada bulunmaktadır. Öte yandan Sami Bey, bu bölgede "Osmanlı Hükûmetinin teessüsünden evvel yapılan" ve Türk güzel sanatlarının birer örneğini oluşturan sayısı çok az kalmış yapıların da korunması gerekliliğine işaret etmektedir.

rinde örgütlenmenin önemini vurgulamakta ve “Eğer Türk Ocaklısı gibi çok şuurlu olan bir Türk münevveri Şarktaki tehlikeleri görürse, Şarkta daima ecnebler menfaatine olarak yetişecek olan bir kuvveti ve Anadolu kıyılarındaki adalara yerleşerek pusu kurmuş olan iki devletin kendisini tehdit ettiğini düşünür ve kendi kendisine derse ki, bugünkü Türk vatanının istikbali o taraftan tehdit ediliyor. O zaman % 5’leri bulur, Merkezimize gönderir” demektedir.⁴⁷⁶

Beşinci Kurultay’da gündeme gelen, *Yeni Adana* gazetesinin sahibi Remzi Bey’in (Yüregir) Adana Türk Ocağı üyeliğinin Merkez Heyeti tarafından silinmesi sorunu, Ocak içindeki merkezîyetçi eğilimin bir kez daha tartışılmasına neden olmuştur. Tefenni delegesi Hakkı Tanık’ın da belirttiği gibi, Türk Ocakları Yasası’nda bir üye hakkındaki ihraç kararı 31. maddedeki “Türklük ve Ocaklılık şerefini kıran, herhangi şeyi bir cürm ile töhmet altına giren, ahlâkî kötülüğü görülen, Yasaya muhalefet veya arkadaşlarının şeref ve haysiyetine tecavüz eden azâ müdafaası dinlendikten sonra cürmün derece ve tekerrürüne göre tekbih, muvakkaten Ocak müesseselerine devamdan ve iştirakten men edilir veya Merkez Heyeti’nin tasvibile Ocaktan kaydı silinir” şeklindeki hükme dayanmaktadır.⁴⁷⁷

Yeni Adana gazetesinin, üyelikten çıkarılmasının nedeni, Türk Ocakları aleyhinde yaptığı ileri sürülen yayındır. Adana delegesi Ferit Celâl (Güven), söz konusu kişinin, gerek 1927 yılında Cumhuriyet gazetesinden naklen almış olduğu bazı suçlayıcı makaleleri, gerekse başyazarı aracılığıyla ve takma isim ile Merkez Heyeti hakkında bazı yayınlarının bulunduğunu, ancak Adana Türk Ocağı’nın herhangi bir tard kararı almadığını ileri sürmektedir. Ferit Celâl Bey’e göre,

476 A.g.e., s. 418-419.

477 A.g.e., s. 215-216.

Adana Türk Ocağı'nın bu yönde bir karar almamasının nedeni, yayınların doğrudan doğruya Merkez Heyeti ile ilgili olmasından kaynaklanmakta, ayrıca o tarihte henüz Türk Ocakları yasasının Adana şubesine tebliği gerçekleşmediğinden, Merkez Heyeti'ne gönderilmiş bulunmaktadır.⁴⁷⁸ Konunun tartışmalara yol açması üzerine İbrahim Alâetün, Ahmet Saki, Osman Niyazi, Rahmi ve Sami Beyler'in oluşturduğu bir encümende karara bağlanması kabul edilmiştir.⁴⁷⁹ Kurultay'ın 29 Nisan tarihli 5. toplantısında Yeni Adana gazetesi başyazarı Muzaffer Bey'in savunma mektubunda, gerçek dışı hiçbir makalenin yayımlanmadığı ve üyelikten çıkarılmasına neden olan yazının İstanbul matbuatından iktibas edildiğini belirterek, "Ocaklar mesaisi aleyhinde gösterilmek istenilen yazı, Merkez Heyeti'nin Ocaklar emlak ile ihtiyaç akçeleri hakkındaki yazı ise, bunun hilâfı hakikat ve musanna olmadığı Adana Türk Ocağı İdare Heyeti azasından Lise Müdürü Nahit Cemal Bey'in beyanatı ile sabit" olduğunu ileri sürmekte,⁴⁸⁰ savunma hakkını kullanmaksızın üyelikten çıkarılmasını eleştirmektedir.⁴⁸¹ Bu konuda oluşturulan encümen adına kararı açıklayan Ahmet Saki Bey, işlemin doğrudan doğruya mahalli İdare Heyeti tarafından yapılması gerektiği ve kararın daha sonra Merkez Heyeti'ne iletilmesi ve onayına sunulması yönünde karar verildiğini belirtmektedir.⁴⁸²

Sabık Merkez Heyeti Genel Sekreteri Hasan Ferit, 31. maddenin ikinci fıkrasının özellikle yayınlara ilişkin bir kayıt içerdiğini işaret etmekte ve söz konusu gazetede, Ocakların kişiliğinin hedef alındığını, Merkez Heyeti için inşa edilmekte olan "Ocak Sarayı" için harcanan paranın yük-

478 A.g.e., s. 218.

479 A.g.e., s. 234.

480 A.g.e., s. 247-249.

481 A.g.e., s. 249.

482 A.g.e., s. 250.

seklığının eleştirisi konusu yapıldığını açıklayarak, "Ocak sarayı yapmıyoruz arkadaşlar, hepiniz biliyorsunuz ki Merkez Heyeti'niz kendisine bir Merkez binası yapıyor ve iki üç seneden beri bu binanın lüzum ve ehemmiyeti muhtelif Kurltay Heyeti muhteremesi tarafından kabul ve tasdik edilmiş ve her vakit büyük bir ekseriyetle tasvip olunmuştur"⁴⁸³ demektedir.

Tartışmaların oldukça sert bir üslup kazanması üzerine söz alan Hamdullah Suphi, Türk Ocakları'na ilişkin sorunların basında söz konusu edilmesini eleştirerek, "Yarın, öbür gün müesseseye mensup arkadaşlar mecmualarda, matbuatta hergün Türk Ocakları'nın mesaisini, işlerini münakaşa ederlerse ve buna bir hissi infial katarak en ağır şeyleri kullanırlarsa, istirham ederim arkadaşlar, müessesenin memlekette itibarı kalır mı?" demekte⁴⁸⁴ ve gerçek bir önseziyle 1930'dan sonra Türk Ocakları'nın yıpranmasında en önemli rollerden birini oynayan basın yoluyla eleştirisi kampanyasının yol açabileceği tehlikelere işaret etmektedir. Bu arada Adana Türk Ocağı'na, İznik delegesi Hâmit Bey'in verdiği bir önerge üzerine iltarda bulunulması kararı alınmıştır.⁴⁸⁵

1928 yılında Türk Ocakları'nın her alanda gerçekleştirmeye çalıştığı büyük atılımın bir anlatımı olarak Ocakların yönelmesi gereken yeni faaliyetler tartışma konusu yapılmaktadır. Türk Ocakları'nın faaliyetleri konusunda geleneksel yaklaşımı savunan Ferid Celâl, ülkede gereksinimi duyulan kimi hizmetlerin, Türk Ocakları eliyle yapılmasını savunmaktadır. Ferid Celâl'e göre Türk toplumsal ve kültürel yaşamının yükseltilmesi ve ulusal değerlerden feragat edilmeksizin çağdaşlaşmanın gerçekleşmesini benimseyen Türk Ocakları'nın en önemli özelliği bireysel çıkarlarını

483 A.g.e., s. 253.

484 A.g.e., s. 258-260.

485 A.g.e., s. 271.

toplumun genel çıkarlarının gerisinde tutmasıdır. Bu konudaki görüşlerini, "Ocakların dikkat edeceği mühim nokta da, disiplin meselesidir. Türk milleti disiplini seven bir millettir. (...) Ezeli bir vasfımız olan zabt-u rabt meselesine Ocaklı çok dikkat etmeli, Ocağın maksatları hâricine taşmamak, Ocağın hedeflerine aykırı yol almamak, bir noktadan idareyi hiçe saymak, müessesenin hayatı nâmina çok muzır bir harekettir. (...) Ocaklı mutî, cemiyetin yasasına, evâmirine son derece sâdıkur. O ferdi değil, müşterek hareket etmeyi sever"⁴⁸⁶ şeklinde açıklamaktadır.

Falih Rıfkı ise, "Bir Bayram Manzarası" başlıklı yazısında Türk Ocakları'nın eğitim, sağlık, Köycülük dışında Hilâl-i Ahmer, Himaye-i Etfal ya da Maarif Cemiyeti gibi kuruluşların "meşgul olamayacağı" faaliyetlere yönelmesi gerektiğini belirterek, "Ocaklar memleket gençliğini, on sene sonrakı güzide topluluklarını neşelendirmek, cüretlendirmek ve canlandırmak usullerini bulmalıdır. (...) Şimdiki güzidelelerin belli başlı kusurları şunlardır: cismanî zaaf, manevî inzi batsızlık, teşebbüs, cüret ve medenî cesâret noksanı. (...) Gençlerimiz tehlike ve mihnetlerle kucaklaşmasını, Anadolu dağının ve boş yaylasının sükun ve dehşetini yenmeyi, iyi silâh atmayı, fikir için süratli, sarsılmaz ve mübâriz olmayı öğrenmelidirler"⁴⁸⁷ demektedir.

Türk Ocakları İlim ve Hars Heyeti'nin 3 Kasım 1928 tarihinde yapılan ilk toplantısında başkanlığa Şarkikarahisar

486 Ferid Celal, "Beşinci Kurultaydan Sonra", *Türk Yurdu*, C. 1/21, no. 4/197, Nisan 1928, s. 2.

487 Falih Rıfkı, "Bir Bayram Manzarası", *Türk Yurdu*, C. 1/21, no. 3/197, Mart 1928, s. 1-2. Hamdullah Suphî, *Dağyolu*, Birinci Kitap, s. 13. Ankara Türk Ocağı'nın 1928'de yaptığı toplantıda Hamdullah Suphî, Köycülük faaliyetinin Türk Ocakları açısından önemini vurgulayarak, "... Türk köylüsü ırkımızın köküdür. Köke giren hastalıkların tedavisi için başladığımız ihtimamdan nasıl vazgeçersiniz?" diyerek köycülük çalışmalarının gereksizliğini savunan üyeleri eleştirmektedir.

milletvekili Mehmet Emin (Yurdakul), genel sekreterliğe ise Kocaeli milletvekili Reşit Saffet (Atabinen) seçilmişlerdir. Heyet, Kasım ayı içinde yaptığı dört toplantıda "Dünyanın başlıca ilim ve sanat nokta-i nazarından yüz büyük eserinin peyderpey lisanımıza açık Türkçe ile tercüme ettirilerek bir seri halinde neşr edilmesi" kararını almış ve aynı yıl içinde 5 yapının yayınlanacağını açıklamıştır. Ayrıca Heyeti'n Avrupa, Asya ve Amerika müzelerine ve şarkiyatçılara başvurarak, "Türklük"e ilişkin yapıtları bir sistem içinde yayımlayabilmek amacıyla on yıllık bir program hazırladığı, bu arada Türk Ocakları İlim ve Hars Heyeti'nin genel bilgiler veren ve sade bir dille yazılmış küçük broşürler yayımlamak suretiyle bir Halk Kütüphanesi oluşturacağı, Ural-Altaik unsurlar hakkında Fransız şarkiyatçılarıyla haberleştiği belirtilmektedir.⁴⁸⁸

EK 19: TÜRK OCAKLARI 1928 KURULTAYI DELEGELERİ*

Adana: Ferit Celâl, Adapazarı: Asım, Akçaabat: Necati, Akçaşehir: Şevket, Akhisar: Dr. Sami, Akşehir: Kazım Hüsnü, Alaşehir: Akif, Alucra: Tevfik, Antalya: Haydar Rüştü, Ankara: Hamdullah Suphi, Ayaş: Pertev, Ayvalık: Ragıp Nurettin, Atina: Fuat, Avanos: Lütü Müfit, Aksaray: Besim Atalay, Edirne: İbrahim Alâettin, Edirmit: Naki Cevat, İzmit: Ragıp, Erbaa: Rasim, Erdek: Ömer Fevzi, Ordu: Şevket, Erzurum: Kemalettin Kâmi, Ürgüp: Recep, Ermenek: Rıfat, İzmir: Aziz, İznik: Hamit, İstanbul: Celâl Sahir, Ödemiş: Enver, Urla: Halit, Uzunköprü: Nafi Atuf, Uluborlu: Hakim Rıza, İpsala: Şakir, Iğın: İsmail Hakkı, İnebolu: Fethi, İnegöl: Yahya Naci, Of: Arif, Erzincan: Kemal, İskilip: Hilmi, Babaeski: Dr. Fuat, Bartın: Recai, Bafra: Aziz Samih, Balıkesir: Sadık, Bandırma: Mehmet

488 "Bir Aylık Ocak Haberleri/Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti", *Türk Yurdu*, C. 22/2, no. 205/11, Teşrin-i sani 1928, s. 63-64. Fahri Çoker, *Türk Tarih Kurumu*. Sadri Maksudi'nin kızı Adile Ayda, babasının İlim ve Hars Heyeti konusundaki duygularını şöyle anlatmaktadır: "Sadri Maksudi yine üye idi. Fakat memnun değildi. Bu istediği şekilde bir ilmi müessese, bir tarih kurumu değildi."

(*) *Türk Ocakları 1928 Senesi Kurultayı Zabıtları*, Ankara, 1930, s. 2-3.

Akif, Bayburt: Cevdet, Bitlis: Sami, Bergama: İsmail Hakkı, Bursa: Sadık Tahsin, Burhaniye: Cavit, Buca: Osmanzade Hamdi, Bodrum: Hilmi, Bor: Halit, Burdur: Mustafa Reşat, Bozüyük: Reşit, Bozdoğan: Dr. Rifat, Boğazlıyan: Ahmet, Buldan: Dr. Kâzım, Bolvadin: Burhanettin, Bolu: Hilmi, Biga: Ziya Gevher, Bilecik: Ali Nazmi, Beyşehir: Abdülnafi, Bornova: Saki, Pınarhisar: Sabri, Teffeni: Hakkı Tarık, Tekirdağ: Hüseyin Rahmi, Tokat: Şükrü Kaya, Cide: Cemil Behçet, Çarşamba: Cemal Hazım, Çal: Yusuf, Çankırı: Kemal Cenap, Çeşme: Mehmet, Çanakkale: Dr. Nasuhi Cevdet, Çorlu: Reşat, Çine: Ruşen Eşref, Havza: Zübeyir oğlu Fuat, Hayrabolu: Dr. Behçet, Darende: Nami, Denizli: Dr. Kemal Şakir, Demirci: Nahit Tahsin, Düzce: Cevat Abbas, Diyarbakır: Sıtkı, Dinar: Dr. Ragıp, Dığor: Ruhsar Cemil Hanım, Reşadiye: Ercüment Ekrem, Safranbolu: Ragıp, Zonguldak: Hikmet, Zile: Dr. Kâşif Ömer, Sarayköy: Emin Arslan, Senirkent: Cemal Hakkı, Söğüt: Yaşar, Silifke: Emin, Sürmene: Rıfki Kulaç, Söke: Mithat, Simav: Ahmet Tevfik, Sinop: Yusuf Kemal, Sivas: Abdülmuttalip, Sivrihisar: Sait, Silvan: Zekâi, Şarkikarahisar: İsmail Hakkı, Şarkışla: Mühendis Hamit, Sarıkamış: Dr. Cemil, Salihli: Hamit Sinan, Samsun: Dr. Asım, Sındırgı: Reşit Saffet, Susurluk: Münir, Trabzon: Şevket, Dr. Aziz, Tavas: Necip Ali, Aziziye: İzzet Ulvi, Uşak: İbrahim, Alâiye: Arif Rüştü, Gaziantep: Kılıç Ali, Fatsa: Recai, Kars: Ziya, Kadıköy (Denizli): Enver, Kırkağaç: Sâdi, Kırklareli: Mehmet, Karacabey: Tevfik, Karacasu: Reşit Galip, Karamürsel: Hüsamettin Fuat, Karadeniz Ereğlisi: Tunalı Hilmi, Kastamonu: Refik, Kandıra: Hilmi, Kozan: Kemal, Kuşadası: Mahmut Esat, Kula: Yaşar, Konya: Kâzım, Konya Ereğlisi: Fuat, Kırşehir: Mustafa Hilmi, Kayseri: Ahmet Hilmi, Gediz: Nuri, Germencik: Enis Behiç, Keskin: Fuat, Keşan: Emin, Gelibolu: Ali Niyazi, Kemalpaşa: Cemil, Kütahya: Recep, Gördes: Şeyda, Görele: Ali Şevket, Gönen: Osman Niyazi, Gönük: Naci, Giresun: Musa Kâzım, Geyve: Reşat, Geyve Akhisarı: İhsan, Lâdik: İsmail Hakkı, Lüleburgaz: Enver, Mardin: Yakup Kadri, Mecidiye: Namık, Mudanya: Zahir, Merzifon: Mehmet Emin, Mersin: Hakkı, Maraş: İshak Refet, Mürefte: Selâhattin, Mustafa Kemalpaşa: Hasan Ferit, Muğla: Nuri, Manisa: Hulusi Can, Malatya: Naşit Hakkı, Menemen: Fikri, Mucur: Hazım Muammer, Muş: Bekir Lütfü, Nevşehir: Lütfü, Niksar: Fali Rıfki, Van: Cevat, Vezirköprü: Sait, Rize: Şevket, Yalvaç: Ali Ragıp, Yalova: Bekir Vefa, Yenışehir: Tevfik, Yenihan: Dr. Bahri, Yozgat: Yusuf Cemal Beyler.

**EK 20: 1928 YILINDA TÜRK OC AKLARI
ŞUBELERİNİN BÜTÇELERİ***

<i>Ocakların İsmi</i>	<i>1928 Bütçeleri</i>	<i>1927 Bütçeleri</i>
Ahlat	500	-
Artvin	2.447	4.653
Adana	37.474	33.335
Adapazarı	4.823	2.674
Afyonkarahisar	5.750	18.744
Akçaabad	1.016	905
Akçaşehir (Akçakoca)	2.200	2.462
Akhisar	11.729	7.625
Akşehir	-	11.530
Alucra	1.387	3.045
Amasya	4.550	-
Antalya	6.487	6.466
Ayaş	532	1.228
Aydın	10.641	9.354
Ayvacık	34.536	33.961
Ardahan	-	1.550
Atina (Paz)	-	1.960
Edirne	5.913	5.450
Edremit	8.300	7.928
Ezine	1.981	1.721
Erdek	2.260	4.620
Erciş	1.010	2.219
Ordu	6.067	4.620
Erzurum	1.500	3.770
Ürgüp	570	-
Ermenek	1.070	817
İzmir	62.550	65.000
İznik	3.700	4.331
İsparta	9.500	5.650
İspir	1.550	1.500
İstanbul	22.616	23.218
İskişehir	6.610	6.704

(*) "Ocaklar Bütçesi", *Türk Yurdu*, C. 21/1, no. 197/3, Mart 1928, s. 63-66 ve "Bir Aylık Ocak Haberleri/Ocaklar Bütçeleri", *Türk Yurdu*, Temmuz 1928, C. 22/2, no. 201/7, s. 47-48.

Islahiye	2.270	3.014
Eğirdir	1.759	1.939
Elbistan	600	-
Elaziz	3.520	8.794
Elmalı	2.175	5.060
Emed	3.000	2.430
Ödemiş	18.774	6.744
Urfa	3.685	5.662
Uzunköprü	9.753	7.344
Oltu	2.300	2.473
Uluborlu	-	2.287
Ulukışla	2.500	1.644
Avniye	1.000	2.158
İpsala	-	1.200
İneborlu	4.163	7.000
İnegöl	2.490	3.418
Öf	300	1.310
Erzincan	900	-
İskilip	1.400	1.500
Babaeski	2.739	2.750
Bafra	3.357	-
Bandırma	14.005	13.574
Bayburt	3.850	9.648
Bayramiç	552	2.157
Bayındır	2.239	4.420
Bergama	6.500	10.154
Bursa	46.000	27.474
Burhaniye	5.220	1.745
Buca	1.012	1.374
Bodrum	1.573	4.350
Burdur	14.795	12.978
Yozgat	1.758	3.436
Bozüyük	3.700	11.000
Bozdoğan	5.813	4.710
Boğazlıyan	3.289	3.446
Bolu	3.375	-
Boyabadi	187	1.350
Birecik	1.335	1.409
Biga	1.978	17.286
Bilecik	1.784	-

Bitlis	3.845	4.965
Besni	2.250	-
Bornova	5.793	4.503
Poshof	824	1.249
Pınarhisar	1.300	1.900
Tekirdağ	3.200	4.892
Tokad	1.000	2.600
Tire	5.676	3.766
Tirebolu	528	-
Cide	1.132	625
Çarşamba	2.404	10.585
Çal	1.849	2.271
Çankırı	2.890	2.588
Çatalca	1.706	5.100
Çeşme	1.981	1.606
Çorlu	-	4.662
Çorum	1.500	1.743
Çıldır	900	-
Çine	2.200	3.310
Çivril	6.421	4.347
Hısnmansur (Adıyaman)	2.451	-
Havza	1.610	1.388
Hopa	2.025	772
Hayrabolu	1.772	1.997
Darende	410	650
Denizli	3.000	10.602
Demirci	1.150	3.892
Devrek	960	3.600
Düzce	2.060	4.114
Bolvadin	206	1.038
Beyşehir	7.200	15.500
Tercan	-	713
Senirkend	-	1.245
Sanay	-	3.035
Şarkikarahisar	330	4.470
Diyarbakır	7.966	32.175
Dinar	3.430	1.944
Reşadiye	670	885
Rize	2.300	3.278
Safranbolu	727	-

Zonguldak	6.500	9.400
Zile	2.065	1.800
Sarayköy	600	640
Siird	-	8.145
Söğüt	1.287	900
Sultanhisar	1.194	-
Silifke	3.525	4.350
Sürmene	2.250	2.523
Söke	3.362	6.341
Simav	1.204	1.615
Sinop	2.288	3.538
Sivas	4.700	7.760
Sivrihisar	7.700	2.490
Silvan	2.377	3.218
Şebinkarahisar	2.000	2.677
Şarkışla	1.073	1.008
Sarıkamış	4.820	5.577
Salihli	1.900	3.054
Samsun	11.631	10.765
Sındırgı	2.050	5.473
Sandıklı	3.362	7.827
Susurluk	2.048	-
Soma	4.800	-
Savur	1.700	2.754
Tavşanlı	991	1.290
Taraklı	1.051	1.309
Trabzon	2.361	5.200
Tarsus	14.000	18.960
Arapsun (Gölşehir)	1.080	-
Aziziye (Afyon)	1.575	1.510
Uşak	-	13.150
Alaiye	1.965	2.150
Gaziantep	6.620	3.942
Garbikaraağaç	3.739	3.240
Fatsa	1.528	2.090
Fethiye	2.550	1.676
Kars	5.800	5.079
Kadıköyü	800	1.100
Kağızman	709	-
Kırkağaç	900	10.746

Kırklareli	2.750	1.309
Karaburun	640	857
Karacabey	1.290	1.713
Karacasu	1.596	899
Karadeniz Ereğlisi	1.148	-
Karaköşe	-	16.109
Kastamonu	1.891	2.080
Kasaba (Turgutlu)	4.801	10.180
Kandıra	3.221	2.108
Kocaeli	3.750	3.651
Kozan	1.074	963
Kuşadası	1.790	1.714
Kula	-	6.866
Konya	-	12.500
Konya Ereğlisi	1.375	4.262
Kırşehir	2.165	3.632
Kayseri	7.500	6.107
Gediz	990	1.691
Gerze	-	1.200
Gören	765	1.337
Görede	1.137	-
Keskin	2.347	2.284
Keşan	2.910	3.227
Gelibolu	4.000	4.100
Kilis	2.550	3.300
Kemalpaşa	-	2.295
Kütahya	1.300	-
Gördes	1.175	-
Görece	790	875
Göle	2.726	-
Gönen	-	7.390
Gövnük	1.825	4.550
Göynük	5.871	5.775
Giresun	1.070	-
Kığı	7.594	-
Geyve	2.799	2.292
Geyve Akhisar	2.500	1.500
Ladik	2.007	2.150
Mardin	7.500	8.637
Mecidiye	1.400	1.300

Mudanya	1.657	2.050
Mudurnu	983	700
Merzifon	2.048	1.670
Mersin	10.010	14.214
Maraş	2.040	2.423
Mürefte	874	1.358
Mustafakemalpaşa	5.200	2.635
Muğlu	14.672	11.074
Malatya	43.972	16.900
Menemen	3.000	5.100
Mucur	600	1.252
Muş	1.022	-
Mihalıççık	1.662	3.300
Milas	3.627	-
Nazilli	4.102	-
Niksar	1.506	859
Van	9.023	9.223
Vezirköprü	1.785	1.946
Vize	1.115	1.470
Yalvaç	2.000	7.000
Yalova	1.590	1.931
Yenişehir	2.277	6.510
Yeni Foça	1.250	-
Yenihan	973	1.168
Yenipazar	779	983
Ankara	59.808	25.000
Tavas	-	791
Manisa	19.992	10.375
Nevşehir	-	800

**EK 21: TÜRK OCAKLARI MERKEZİ HEYETİ'NİN
1928-29 SENESİ BİLANÇOSU***

<i>Mevcudat ve Matlubat</i>	<i>Lira</i>	<i>K</i>
Kasa	3.959	53
Borçlu H. (Alacaklarınız)	130.676	67
Bankalar H. (Alacağımız)	24.602	73
Masârif-i Umûmiyye	599.181	69
Sene İptidası H.	76.677	66
	835.095	30
<i>Düyunat ve Tediyeat</i>	<i>Lira</i>	<i>K</i>
Alacaklı H. (Borçlarımız)	4.267	03
Bankalar H. (Borcumuz)	617.523	45
Tahsilatı Umûmiyye	213.274	82
	835.095	30

Kuyuda Mutabıktır
U. Muhasıp
Enver

İşbu Bilanço defatir ve kuyudi eşasıyeye muvafıktır.

Murakıp
Maliye Vekaleti
Muhasebe Müdürü
Kemal Ziya

Murakıp
Maliye Vekaleti
Nakit İşleri Müdür Muavini
Fikri

Murakıp
Memuriyette bulunmuştur.

(*) "1930 Kurultayına Arzedilen Merkez, İlim ve San'at ve Murakabe Heyetleri Raporları", *Türk Yurdu*, C. 4/24, no. 27/221, s. 115.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK OCAKLARI'NIN KAPATILMASI

1. Türk Ocakları ve Muhalefet

23 Nisan 1930'da Türk Ocakları Merkez binasının açılış töreninde Hamdullah Suphi'nin yaptığı konuşma, Ocak üyelerinin Türk milliyetçiliğine bakışını yansıttığı kadar, Türk Ocakları'nı nasıl bir örgüt olarak algıladıklarını ortaya koyması açısından da ilginçtir. 1. Ulusal mimari döneminin en önemli yapıtları arasında yer alan Merkez Heyeti binası, herşeyden önce Türk Ocaklıların kuruluştan bu yana çok sık kullandıkları "mabed" benzetmesinin somutlaşmış bir ürünüdür. Hamdullah Suphi konuşmasında, Bilge Han'dan başlayarak Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde "halkçı" yönetimlerin varlığını mimarî doku ve yapıların niteliği ile destekleyerek açıklamakta¹ ve "Küçük köşkler, Kâğıtha-

1 Türk Ocakları Merkez Binasının Açılmasında Hamdullah Suphi Bey'in Söylediği Nutuk, Türk Ocakları Matbaası, 1930, s. 4. Hamdullah Suphi, Selçuklulardan söz ederken, "... bu mücadele ve umran hareketinin başında çalışanların, Konya'da Alâettin köşkü ismi verilen ufacık konaklarından başka kendi şahısları için yapılmış bir esere tesaduf edilmedi. Selçuk reislerinin halk için yapurdıkları sayısız âbideler, Kalkas eteklerinden Akdeniz ve Karadeniz sahillerine ka-

ne'nin, Boğaz'ın, Halic'in kıyılarında yükselen Sâdâbatlar, Ferahâbadlar, Neşetâbadlar, ancak Üçüncü Sultan Ahmed zamanında başlar. Ve bunları halkın infiali yaktı götürdü. (...) Şimdi Boğaziçi sahillerinde ve tepelerinde gördüğümüz debdebeli saraylar ise, Tanzimattan sonra yapılmıştır"² demektedir. Cumhuriyet döneminde de devlet ileri gelenlerinin basit yapılarda yaşadıklarını belirten Hamdullah Suphi, Türk Ocağı Merkez Binasının pahalılığı ve görkemini eleştirenlere karşı, gelecekte bu yapının "milliyetçi devrin halk için ne düşündüğünü, ne istediğini, müstakbel nesillere se rahatle söyleyen yüksek, asil bir yüz gibi duracaktır"³ şeklinde yanıt vermekte ve yapının görkemini halka verilen değer bir kanıt olduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan yapımına başlandığı tarihten beri eleştiri konusu olan aşırı mermer kullanımı konusunda yaptığı açıklamada, Ocağın bir "mabed" olarak algılandığını bir kez daha kanıtlamaktadır: "Mermer bütün tarihte, milletlerin din arkadaşıdır: Nerede bir din doğarsa, mermer direk oraya gelir, tavanları, kubbeleri yukarı kaldırır; mermer kemer mesafeleri, derinlikleri açık tutar.. Mermer hassasiyeti, sesinize aynı heyecanla cevap verir. Secdelerin sesile beraber, onun da inlediğini duyarsınız."⁴ Konuşmada Türk milliyetçiliğinin batıcı olduğunu savunan Hamdullah Suphi, "Ocak Türk milletini garp ailesinin bir azası olarak bildi. (...) Milliyetçi nesil samimiyetle, kanaatla garpcıdır"⁵ demektedir.

dar ayakta duruyor. (...) Osmanlı devrinin başında bir intihapla, hizmete davet olunan ilk Beyin evi Bilecik'te halkın zairlere gösterdikleri dört odadan ibaret fakir bir yuva idi."

2 A.g.e., s. 15.

3 A.g.e., s. 9.

4 A.g.e., s. 16.

5 A.g.e., s. 19. Türk Milliyetçiliğinin "bancılığı" konusunda Hamdullah Suphi, şunları söylemektedir: "Anadolu istiklâl mücadelesi Asya'nın bu köşesinde vatan istiklâli kadar Türk'ün garpcılık emellerini müdafaa etti. Karşımızdaki Av-

Konuşmanın en önemli noktasını, Hamdullah Suphi'nin gençlik örgütlerine ilişkin görüşleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda, 1917 Devrimi'nden sora SSCB'de oluşturulan ve temel amacı, "vücut terbiyesi ve siyasî terbiye" olan Piyonirler, Konsomoller ve Oktobr çocukları, Türk milliyetçiliği ile paralelliklerinin bulunduğunu savunduğu İtalya'daki faşist gençlik örgütleri, "derin bir hörmet ve muhabbetimize layık bir örnektir" dediği Çekoslovakya'daki Sokol Teşkilatı, hatta YMCA ya da Beni Berit gibi topluluklar Hamdullah Suphi'nin ileri sürdüğü "teşkilatlanma" gereğinin birer örneğini oluşturmaktadır.⁶

Türk Ocakları ve faşist gençlik örgütleri arasındaki temel ayrımın, birincisinde "askerî bir niteliğin bulunmaması" olduğunu savunan Hamdullah Suphi, milliyetçilik ilkesi doğrultusunda incelediği faşist örgütler için, "... münevver ve milliyetperver bir gençliğin, İtalya toprakları üzerinde, sınıf gayz ve kininden doğan hareket karşısında, derhal kendini toplamasını ve Büyük Vatanperverin doğru yolu gösteren emri altında, arzın medeniyet menbalarından biri olan güzel memleketlerini siyanet edebilmelerini, hörmet ve takdir ile görmüşüzdür. Biz faşist milliyetperverliğin dünkü galevanında hem mazimizi, hem de istikbalimizi görürüz. Türk vatani tehlikeye düştüğü vakit, Ocaklılar, Millî kahramanın bayrağı altına koşmakta ve onun emri altında kendilerine verilen vazifeyi yapmakta bir an tereddüt etmediler. Faşizm

rupa orduları ne gariptir ki Avrupalılığın mümessili olan yepyeni, mücahit bir zümreye karşı dolayısıyla, hilâfetle beraber Asyalılığı ve Şeriatî müdafaa ediyordu. Biz yenilseydik, Avrupalılık mağlûp olacaktı. Biz kazandık, Avrupalılara karşı garp fikirlerini, garp esaslarını muzaffer kıldık. Türk Ocakı dasitanî Anadolu mücadelesinin bu ruhunu kendine bir esas tanımıştır."

6 A.g.e., s. 21-26. Hamdullah Suphi faşizm konusunda: "Biz bu tarikata mensup olduğumuz içtimâî ve siyasî fikrin bazı noktalarda müşterek olduğunu tesbit edebiliriz. O hareket milliyetperverdir, biz inilliyetperveriz. Sınıf mücadelelerinin memleketimiz için muallak bir harabî vücuda getireceğine tam bir kanaatımız vardır; orada da bu kanaat mevcuttur" demektedir.

gençliği gibi, milliyetperver Türk gençliği, yarın da Türk inkılâbını tehdit edecek herhangi bir vazifeye karşı, silahını kapıp müdafaa vazifesine koşacaktır”⁷ demektedir.

Hamdullah Suphi'nin yukarıdaki konuşmasının yanı sıra, çeşitli nedenlerle yaptığı açıklamalar da bu dönemde gençlik örgütlerine özel bir önem verildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, *Türk Yurdu*'nun 1930 yılı sayılarında, dünyada faaliyet gösteren çeşitli gençlik örgütlerine ilişkin yazıların yoğunluk kazanması ve incelenen derneklerin hemen her zaman otoriter rejimlere sahip ülkelerde faaliyet göstermesi önemli bir noktadır. Gerçekten de 1930'da, *Türk Yurdu*'nda yayımlanan “Faşist Halk Terbiyesi”, “Kamp Hayatı ve Dinlenme”, “Yugoslavya'da Slav Sokol Kongresi”⁸ vb. makaleler ile, 1931'de Türk Ocakları'nın kapatılarak yerine faşist gençlik örgütleri kurulacağı söylentileri arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

24 Nisan 1930 tarihinde yapılan Türk Ocakları Altıncı Kurultayı,⁹ önemli tartışmalara sahne olmasına rağmen, kurultay zabıtlarının yayımlanmaması nedeniyle ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Ancak, Kurultay yapılmadan önceki aylarda, özellikle muhalefet basınında çıkan kimi haberler, son iki yıldır toplanmayan kurultayda önemli çatışmaların çıkacağı izlenimini vermektedir. İnönü Hükümeti'nin icra-

7 *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1930, no. 2143. *Türk Ocağı Merkez Binasının Açılışında...*, s. 24. Kemal Karpat, “The People's Houses in Turkey, Establishment and Growth”, s. 57. Karpat'a göre Hamdullah Suphi'nin bu konuşmada Türk Ocakları için gösterdiği amaçlar, belirsizdir ve dinamik bir hedef oluşturmaktan uzaktır.

8 Sekreş Laslo, “Faşist Halk Terbiyesi”, *Türk Yurdu*, C. 4/24, no. 27-28/221-222, Mart-Nisan 1930; “Yugoslavya'da Slav Sokol Kongresi”, *Türk Yurdu*, C. 5/24, no. 32/226, Ağustos 1930.

9 *Türk Ocakları Yasası*, 23 Nisan 1928 Tarihinde Ankara'da İçtima Eden Beşinci Kurultayda Tadil Edilen Yasadır, Ankara, 1929, s. 11. Madde 37 - “Kurultayın toplanma zamanı iki yılda bir, Nisanın 23. günüdür” olarak belirtilmesine rağmen, Kurultay Türk Ocakları Merkez Binasının açılması nedeniyle 1 gün sonra başlamıştır.

atını sürekli bir biçimde eleştiren ve Arif Oruç'un başyazarlık ve sorumlu müdürlüğünü yaptığı *Yarın* gazetesi, 4 Ocak 1930 tarihli nüshasında Kurultayda hararetli tartışmaların beklendiğini ileri sürerek, "Hamdullah Suphi Bey'in riyasetten sukutuna muhakkak nazarile bakılmaktadır"¹⁰ iddiasında bulunmaktadır. Yine aynı gazetede, "Ocakçılığı Öldüren Heyet Bu Sene Iskat Edilecek" başlığı ile yayımlanan bir yazıda, "Türkçülük ve Ocakçılık tam manasile ölmüştür. Bugünkü acı ve elim vaziyete maalesef Hamdullah Suphi ve onun etrafında topladığı heyet meydan ve sebebiyet vermiştir. (...) Bu sene artık Ocaktaki tufeyliler atılacak ve hakiki ıslahat yapılacaktır. Şimdiden bildiriyorum ki, bu seneki kurultay çok hareketli olacaktır. Mülhakattan iştirak edecek genç ve kudretli Türkçüler hâli hazırdaki hey'eti iskat edeceklerdir"¹¹ şeklindeki açıklamalarla yönetim değişikliğini açabilecek çelişkiler bulunduğu vurgulanmaktadır.

24 Nisan günü Türk Ocakları Merkez Binası tiyatro salonunda ilk toplantılarını yapan delegeler, Kurultay başkanlığına Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt), başkan yardımcılıklarına ise Refet ve Vasıf Beyleri seçmişlerdir. Kurultay, çalışmalarına Vasıf Bey'in başkanlığında başlamış ve Merkez Heyeti, Murakabe, İlim ve San'at Heyetleri'nin hazırladıkları ve son iki yılın faaliyetlerinin dökümünü yapan raporlar okunmuştur.¹²

Merkez Heyeti raporunda 1928 yılında yapılan Beşinci Kurultay'dan sonra Türk Ocakları'nın en önemli icraatı olarak, Merkez binasının açılışı gösterilmekte ve "Türk Ocağı-

¹⁰ *Yarın*, 4 Kânunsani 1930, no. 22.

¹¹ *Yarın*, 1 Nisan 1930, no. 107.

¹² *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Nisan 1930, no. 3156. Ferit Celal, "Ocakların Çalışması", *Türk Yurdu*, C. 3-23, no. 17-18/211-212, Mayıs-Haziran 1929, s. 64. İlim ve Sanat Heyeti'nin hazırladığı raporda Ocaklılara başlıca iki konu üzerinde çalışmaları öneriliyor: 1) Latin harflerinin kabulüne yol açan gelişmeler konusunda halkı aydınlatmak; 2) "Söz kütaları"nın (alfabenin) hazırlanması konusunda tüm Ocakları yardıma çağırarak.

nın temsil ettiği içtimaî mezhep ufak mescitlerden çıkarak kendine lâîk mabedini bulmuştur"¹³ denilerek, yeni bina-
da 77 oda ve salon bulunduğu, sinema ve tiyatro salonunda ise, yalnızca öğrenci ve öğretmenler için ayrılan özel gün-
lerde "terbiye" gösteriler yapıldığı belirtilmektedir.¹⁴

Ocağın yayın organı *Türk Yurdu* ise, "... bütün memleket matbuatının harf inkılâbı dolayısıyla maruz bulunduğu buhrana rağmen"¹⁵ yayımlanmaya devam etmekle birlikte, gerek içerik gerek satış açısından amaçlananın çok gerisindedir. Bu nedenle basın ve yayın yaşamındaki genel bunalımın bir parçası olarak gösterilen olumsuzlukları aşmak için tüm Ocaklılardan yardım istenmektedir. Bu arada dergiye tam zamanlı çalışacak bir başkan bulunması ve Ocakların yardımıyla parasal sorunların aşılmaya çalışılması belirlenen hedefler arasındadır.¹⁶

13 "1930 Kurultayına Arzedilen Merkez, İlim ve San'at ve Murakabe Heyetleri Raporları", *Türk Yurdu*, C. 4/24, no. 27/221, s. 96.

14 A.g.e., s. 97. Bu gösteriler arasında frenginin yayılması ya da "dînt riyaî şahsi hotkâmlık yolunda kullanan müraîlerin teşhisine ve tel'inine hasredilmiş olan diğer bir oyun" vb. yer almaktadır. "Ocak Tiyatrosunun Açılma Merasimi", *Türk Yurdu*, C. 4/24, no. 26/220, Şubat 1930, s. 56. Türk Ocağı Merkez Heyeti binasındaki tiyatro salonu Riyaset-i Cümhur Orkesırası'nın verdiği konserle 28 Şubat 1930'da açılmıştır. *Vakit*, 11 Kanunievvel 1930, no. 4643. Ankara Türk Ocağı tiyatrosunda 7 oyun sergilemek amacıyla Comédie Française'den gelen Madame Piérat'ın "dünya sahnelerinin en mükemmellerinden biri" dediği belirtiliyor. İğdemir, *Yılların İçinden*, s. 131-132. İğdemir, konferans salonu olarak tasarlanan bölümün, Atatürk'ün İnönü'ye "en kısa zamanda" Ankara'da bir Opera binası yapılması konusunda emir vermesi üzerine birkaç değişiklik yapılarak bir tiyatro salonuna dönüştürüldüğünü ve bu amaçla Türk Ocakları'na Emlak Kredi Bankası'ndan önemli miktarda kredi verildiğini belirtmektedir: "Binanın mimarı Hikmet Bey, konferans salonunun yanlarına geniş bölümlerle, arkaya bir sahne ve soyunma odaları ekledi. Bu sahne, dekor değiştiren asansörleri, gökyüzünü canlandıran arka perdesi ve gökgürültüsü yapan araçlarıyla Türkiye'nin ilk modern sahnesiydi. (...) Sahne makinelerinin yapımını ve ıskılandırma işlerini ünlü Siemens firması üzerine aldı. (...) Salonun koltukları Viyana'dan getirildi. Böylece Türkocağı binasının 300 kişilik konferans salonu ışıklı ve rahat bir tiyatro salonu haline geldi."

15 "1930 Kurultayına Arzedilen Merkez, İlim...", s. 97.

16 A.g.e., s. 97-98.

Kurultaya sunulan raporda Merkez Heyeti'nin sorumluluğu altında bulunan matbaanın ise, bir yandan bastığı yapıtların niteliği, öte yandan da bütçeye sağladığı gelirin görece yüksekliği nedeniyle, Türk Ocakları Merkez binasından sonra ikinci övünç kaynağı olduğu izlenimini verilmektedir. 1928-1930'da toplam 1254 siparişi yerine getiren matbaa, Ankara'daki mali kurumların kopyalı ve filigranlı işlerinin yanı sıra, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekaleti tarafından çıkarılan *Sıhhiye Mecmuası* başta olmak üzere bir dizi derginin baskı işlerini de gerçekleştirmektedir.¹⁷

1928-1930 döneminde 66 kez toplanan Merkez Heyeti, bu toplantılarda 478 karar aldığını ve çeşitli Ocaklara 72 tamim gönderdiğini bildirmektedir. Bu tamimler içinde en önemlileri, 11 Mart 1929 tarihli yerli malları koruma ve 10 Ağustos 1929 tarihli Latin harflerin kitlelere öğretilmesi ve benimsetilmesine ilişkin olanlarıdır.¹⁸

1929 ve 1930 yıllarında yerli malların kullanılması ve Latin harflerinin kitlelere öğretilmesi konusunda ülke çapındaki iki büyük kampanyanın yürütülmesinde, Türk Ocakları'nın önemli katkıları olmuştur. İlim ve Sanat Heyeti'nin hazırladığı raporda, Latin harflerinin kabulünü gerektiren nedenler üzerine konferanslar verilmesi ve bir sözlük oluş-

17 *Türk Ocakları Merkez, Murakabe, İlim ve Sanat Heyetlerinin 930 Kurultayına Arzedilen Raporları*, Türk Ocakları Matbaası, Ankara, 1930, s. 3. Bilanço da belirtildiği gibi, 1928 yılı hesapları, yeni Türk harflerinin kabul edilmesi ile birlikte matbaada kullanılan Arap harflerinin kullanılamaz duruma gelmesi ve yeni Merkez Binasına taşıma masrafları ve bu taşıma süresince matbaanın tek makina ile çalışmak zorunda kalması nedeniyle zararla kapatılmış, 1929 yılı hesapları ise 7227 Lira 5 kuruş kârla sonuçlanmıştır.

18 A.g.e., s. 4-5. Ayrıca *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Mayıs 1929, no. 2805'de Türk Ocakları Yasası uyarınca Türk Ocakları'nın 1929 bütçesini düzenlemek amacıyla toplanan Merkez Heyeti'nde konuşan Hamdullah Suphi, Ocakların yeni harflerin halka öğretilmesi konusunda "büyük inkılâbın ehemmiyetine layık gayret sarfettiklerini" belirtmekte; yerli mallar konusunda ise "... ocaklarımızın azalan önümüzdeki bayramı yalnız yerli mamûlatı giyerek teş'it edeceklerdir" demektedir.

turulması yönünde üyelerin gerekli yardımda bulunmaları istenmektedir.¹⁹

Öte yandan Ocaklardan gelen habere göre, istatistiklerin yetersizliğine rağmen, Türk Ocakları, 1929 yılının ilk üç ayında yaklaşık 50.000 kişinin “yeni” harfleri öğrenmesini sağlamıştır.²⁰ Merkez Heyeti’nin hazırladığı ve tüm resmî daire, belediye, dernek ve şirketlere dağıtılan bir tamimle başlatılan²¹ Türk Ocakları’nın yerli malların kullanımını teşvik kampanyası ise, oldukça başarılı bir biçimde yürütülmüştür. *Türk Yurdu*’nda yayımlanan “Yerli Malı Kullanalım” başlıklı makalede, gelişmiş Avrupa sanayiinin, “himaye sayesinde” ilerlediği belirtilerek, “Bunu takdir eden hükümetimiz, himaye usullerinden vaziyeti hazıramız dolayısıyla tatbiki kabil olanlarını kanunlarile tesbit etti. Devlet bütçesiyle idare olunan müessesat mübayaatını yerli malı istihlakine münhasır kıldı. Bunun büyük faydaları görüldü” denilmekte, reklamların yerli malların tüketimini arttıracak yönde yapılması istenmektedir.²²

Merkez Heyeti’nin raporuna göre; çeşitli müfettişlik da-

19 Ferit Celâl, “Ocakların Çalışması”, *Türk Yurdu*, C. 3/23, no. 18/211-212, Mayıs-Haziran 1929, s. 64. Celâl Nuri, “Türkçenin Fazlaları, Eksikleri”, *Türk Yurdu*, Birinci, İkinci Kanun ve Şubat 1929, no. 12-14/206-208, s. 13-15. Celâl Nuri, Türkçe’yi edebî ve ilmi bir dil haline getirebilmek için Macarca da dahil olmak üzere Ural-Alтай dil grubundan olan bütün lehçelere başvurmak gerektiğini ileri sürmektedir.

20 “Üç Aylık Ocak Haberleri”, *Türk Yurdu*, Birinci ve İkinci Kanun ve Şubat 1929, C. 3/23, no. 12-14/206-208, s. 67. Bu konuda Hamdullah Suphi’nin imzasıyla gönderilen Merkez Heyeti tamiminde, “... Biz kendi aramızda ahdetlik, toprağımızda idariye mümkün olan birşeyi hariçten alınamayacağız. (...) Başkalarına yol göstereceksin. Aynı ahdi sen de Ocağında arkadaşlarınla beraber yapacaksın. Ve bize Türk servetini korumak için ne yaptığından malumat vereceksin” denilmektedir.

21 A.g.e., s. 67.

22 N.N., “Yerli Malı Kullanalım”, *Türk Yurdu*, Birinci ve İkinci Kanun ve Şubat 1929, Sayı 12-14/206-208, s. 46-48. *Vakit*, 8 Kanunevvel 1930, no. 4640. İstanbul Türk Ocağı’nın 12 Aralık tarihinde yapılacak millî tasarruf haftasına katılacağı belirtilmektedir.

irelerinde bulunan ve genel teftiş gören 138 Ocaktan 54'ü Batıda, 25'i Kuzeyde, 11'i Merkezde, 39'u Güneyde ve 8'i Doğudadır.²³ Müfettişlik dairelerinin özellikle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki şubelerin faaliyetlerini yönlendirmek ve bu şubeler aracılığıyla Doğu Anadolu'nun heterojen yapısı içinde Türk milliyetçiliğini egemen ideoloji olarak benimsetmek amacıyla olduğu düşünülürse, söz konusu bölgelerdeki teftişlerin nicelik olarak düşüklüğü, bu temel amacın yerine getirilmesinde yeterli olunamadığını açıkça kanıtlamaktadır.

Bu arada ülkenin çeşitli yerlerinden Merkez Heyeti'ne yeni şubeler açmak amacıyla yapılan başvurulara, "her açılan Ocağın mutlaka yaşatılması zaruri olduğundan", ancak derinlemesine incelemeler sonucunda izin verilmiştir. Bu iki yıllık süre içinde açılan 9 Ocağa karşı, 12 Ocak varlığını sürdüremeyerek kapanmak zorunda kalmıştır.²⁴

Merkez Heyeti'nin faaliyet raporundan anlaşıldığı gibi, çeşitli şubelere yardımın yanı sıra,²⁵ yoksul kişilere ve öğrencilere de parasal destekte bulunmaktadır. 1930 Mayıs'ında Merkez Heyeti'nin himayesi altında bulunan öğrenci sayısı 13'tür. Bu arada Merkez Heyeti'nden Ocak kütüphanelerine²⁶ bir bölümü Türk Ocakları, bir bölümü ise yazarları ta-

23 *Türk Ocakları Merkez, Murakabe, İlim ve Sanat Heyetlerinin 930 Kurultayına Arzedilen Raporları*, s. 3-4.

24 A.g.e., s. 5. Açılan Ocaklar, Suşehri, Kırıkkale, Garzan, Derik, Adilcevaz, Şarköy, Refahiye, Seydişehir, Kadınhanı; kapanan şubeler ise Yalova, Taşköprü, Mudanya, Fatsa, Sultanhisar, Ulubey, Erdek, Eski ve Yeni Foça, Ispir, Suşehri, Tirebolu'dur.

25 A.g.e., Merkez Heyeti'nin bildirdiğine göre, bu iki mesai yılı içinde Merkez Heyeti'nin Ocaklara yaptığı yardım 14060 TL'dir.

26 Reşit Saffet, "İlmî ve Millî Bir Türk Tarihi İhtiyacı", *Türk Yurdu*, C. 3/23, no. 23/217, Teşrinsani 1929, s. 58. Reşit Saffet, Mustafa Kemal'in Türk Ocağı Merkez Heyeti kütüphanesinde Türkolojiye ait yapıtların bulunmasını talep ettiğini belirterek, "... Gazi'nin Ankara'sı, ilim nokta-i nazarından Türkiye'nin de merkezi olmalıdır" demektedir.

rafından yayımlanan toplam 14 kitap gönderilmiştir.²⁷

1928 yılında yapılan Kurultay'da gündeme getirilen, üyelerin taşıyacakları bozkurt resimli rozetler ise, Türk Ocakları'nın yerli malların ve milli sanayinin teşviki yönündeki faaliyetleri ile oldukça çelişen bir biçimde Milano'daki bir firmaya yaptırılmıştır.²⁸ Ocakların özel bir ilgi ile yürüttükleri sağlık hizmetlerinin yanısıra,²⁹ Adana Ocağı, Kürkçüler Numune Köyü'nde bir ilkokul, Tarsus Ocağı bir ortaokul ve Ayvalık Ocağı bir ticaret okulu yönetmektedir. Merkez Heyeti raporunda bildirildiğine göre, hemen tüm Ocak şubelerinde kütüphane bulunmakta, 11 şubede düzenli "harsfı mesai" faaliyeti sürdürülmekte, 44 Ocakta spor teşkilatı bulunmaktadırlar.³⁰ 1919'dan beri yürütülen Köycülük faaliyetleri ise, 11 Ocakta köylüleri sağlık, toplumsal ve tarımsal sorunlarda yönlendirme vb. çalışmalarla sürdürülmektedir.³¹ Öte yandan, toplam 255 Ocaktan 21'inde müzik dersleri verilmektedir. Bu iki faaliyet yılında başta İstanbul olmak üzere 48 Ocakta konferanslar düzenlenmiş, 10 şubede halk dershaneleri yapılmıştır. Adana, Ayvalık, Balıkesir ve Bursa Ocaklarında kadınlara daktilo; 11 Ocakta Fransızca, İngilizce, Almanca ve İtalyanca; Ankara ve Yozgat şubelerinde muhasebe, bazı yerlerde de kadınlara el sanatları dersleri verilmektedir.³²

27 *Türk Ocakları Merkez, Murakabe, İlim ve Sanat Heyetlerinin 930 Kurultayına Arzedilen Raporları*, s. 7. Gönderilen kitaplar, *Türk Yılı, Akliselim, Matbaacılık, Dante, Mustafa Kemal, Türk Sanatı, Üç Medeniyet, Emrah Divanı, İhtilalci Bolşevizminin İflassı, Milliyet ve Bolşevizm, Jupiter, Günebakan, Çoban Şiirleri ve Dağ-yolu'dur.*

28 *A.g.e.*, s. 7.

29 *A.g.e.*, s. 8. Bu hizmetlerin başında Adana, Aydın, Ayvalık, İstanbul, Bursa ve Kilis dispanserlerindeki faaliyetler gelmektedir.

30 *A.g.e.*, s. 8-9.

31 *A.g.e.* "Çakallar Köyünde Ankara Türk Ocağının Halkçılık Didişmesi", *Türk Yurdu*, C. 5/25, no. 36/230. Birinci Kanun 1930.

32 *Türk Ocakları Merkez, Murakabe, İlim ve Sanat Heyetlerinin 930 Kurultayına Arzedilen Raporları*, s. 10-11.

Raporların, üyelere okunmasından sonra Türkiyatçı Von Le Coq'un ölümünden haberdar edilen Kurultay, toplantıya ara vererek saygı duruşunda bulunmuş; Hamdullah Suphi, Sadri Maksudi (Arsal) ve Doktor Tevfik Remzi (Kazancıgil) tarafından Von Le Coq'un Türkçülük yönündeki çalışmalarına ilişkin bilgi verilmiştir.³³ Ayrıca Budapeşte'deki Turan Cemiyeti adına Kurultaya katılan "delege" tarafından iki ulusun geleneksel dostluk ve ortak amaçlarını belirten bir konuşma yapılmıştır.³⁴

Vasıf Bey'in başkanlığını yaptığı ikinci toplantıda,³⁵ bütçe encümenlerinin raporlarının okunmasına devam edilmiş ve bu konuda söz alan Bandırma delegesi Hayrettin Bey'in eleştirilerini, Yusuf Akçura, Merkez Heyeti'nin azami düzeyde çalıştığını, ancak "asıl maksattan uzaklaşıldığını"³⁶ söyleyerek yanıtlamıştır. Delegelerden İshak Refet, teftişlerin ve Doğu Anadolu'ya ilişkin bilgilerin mesai raporunda ayrıntılı bir biçimde sunulmadığı; Baki Tonguç, Ocakların okuttuğu öğrencilerin sayısının gerçeğin altında gösterildiği; Mersin delegesi Hamdi Bey ise, *Türk Yurdu* satışlarının düşüklüğü konularında eleştirilerde bulunmuşlardır. Alaiye

33 "Türk Ocakları Altıncı Kurultayı", *Türk Yurdu*, C. 4/24, no. 29/223, Mayıs 1930, s. 78-79. Türk Ocakı Kurultayı, Le Coq'un Berlin'de yapılacak cenaze törenine Ocak adına bir kişinin katılmasına ve *Türk Yurdu*'nun ilk sayısının yaşamı, Türkistan yolculukları ve Türk uygarlığına yaptığı hizmetlere ayrılmasına karar vermiştir.

34 A.g.e., s. 79. Burada Turan Cemiyeti adına katılan kişiden "gözlemci" ya da "dinleyici" olarak değil, "delege" olarak söz edilmesi ilginçtir. Joseph A. Kessler, *Turanism and Pan-Turanism in Hungary, 1890-1945*, s. 188. Söz konusu delege Türkolog Peter Moricz'dir. Moricz, Budapeşte'de yayınlanan *Turan* dergisinde, Türk Ocakları Kurultayına ilişkin yazısında, Kemalist rejimin Turancılık karşısındaki tümüyle olumsuz olmasa da kayıtsız tutumunu eleştirmektedir.

35 "Türk Ocakları Altıncı Kurultayı", s. 79. Metnin ve Kurultaya ilişkin önceki haberlerin *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Nisan 1930, no. 3158'de tümüyle aynı olması, *Türk Yurdu*'nun söz konusu haberleri gazeteden aldığını ya da ortak bir metnin her iki yayın organına da dikte ettirildiğini belirmektedir.

36 A.g.e., s. 80.

delegesi Arif Rüştü Bey ise, İstanbul Ocağı'nın önemini vurgulayarak, faaliyetlerin çeşitlendirilebilmesi için özel bir ödenekten yararlanması gerekliliğini belirtmiştir. İkinci toplantının önemli konuları arasında, Ayvalık delegesi Fazıl Doğan'ın Doğu Anadolu'daki şubelere yardım ve köycülük faaliyetlerine ilişkin açıklamaları yer almaktadır.³⁷

27 Nisan'da yapılan üçüncü toplantıda, Hamdullah Suphi ile Reşit Galip arasındaki şiddetli tartışmalar, Türk Ocakları içinde gerek kişisel çekişmelerin, gerek Ocaklar konusunda farklı yaklaşımların bulunduğunu belirtmesi açısından önem taşımaktadır. Tartışmalara neden olan, Doğu Bölgesi müfettişi Hasan Reşit'in (Tankut), kendi teftiş bölgesindeki çalışmalar ve Doğu illerinin etnografik özellikleri konusundaki açıklamalarıdır. Bu konuşmada Hasan Reşit, Doğu Anadolu'da kurulan şubeler konusunda, "Ancak yüz hane barındıran herhangi bir kasabada beş on mefkûreci memur bir araya gelerek hemen bir Türk Ocağı kuruvermişler ve bu Ocaklar bir demet ot alevi gibi parlayarak sönünce meydana bir levha ile bir defterden başka bir şey kalmamıştır. Vilâyet merkezindekiler resmî müessesattan yardım gördükleri için biraz tutunabilmişlerse de, idarelerini deruhte edenler resmî vazifelerinin çokluğu ve kısmen de bu işteki acemilikleri yüzünden bir hayat eseri gösterememişlerdir"³⁸

37 A.g.e., s. 80-81.

38 "Türk Ocakları Alıncı Kurultayı", s. 85. Hasan Reşit, Doğu Anadolu'daki çalışmalar konusunda, Garzan, Palu, Karaköse, Silvan, Iğdır, Birecik, Muş, Sırt, Çemişgezek, Van, Mardin, Malatya başta olmak üzere çeşitli şube binalarının yapıldığı ya da tamir ettirildiğini, Diyarbakır'da ise, "ehemmiyeti ile mütenasip" yeni bir bina için Genel Merkezden parasal katkı istendiğini belirtmektedir. Doğu Anadolu'daki şubelerin gelir kaynakları konusunda "Ben Şarkta Türk Ocakları'nın alıcı değil verici olması luzumuna kaniim. Bu itibarla Ocakları maddeten kuvvetlendirmeyi umde edindim" diyen Hasan Reşit, kimi şubelerin emval ve akarlarıyla sağlanan gelirleri ayrıntılı bir biçimde vermekte. çeşitli Ocak üyelerinin koy kahveleri dolaşarak millî tasarruf ve millî iktisat konusunda konferanslar verdiklerini, bazı büyük il merkezlerinde yabancı dil kursları açıldığını, birçok şubede yeni harfleri okuma dersleri verildiğini be-

dedikten sonra, Türk Ocakları'na bir yandan manevî bir etkinlik kazandırmak, öte yandan da maddî açıdan güçlendirerek "dilenci vaziyetinden kurtarmak" amacıyla olduğunu belirtmektedir.³⁹

Hasan Reşit'e göre, Doğu ya da Batıda olsun tüm Ocakların çalışmalarının yoğunlaşması gereken alanlar, Türklük bilinci aşlamak, Türk dili ve kültürünü benimsetmektir.⁴⁰ Hasan Reşit, özellikle Doğu Anadolu'nun kültürel açıdan heterojen yapısının, teftişler sırasında çeşitli güçlüklerle neden olduğunu belirterek, "ecnebi lisanlarla yazılmış birçok kitapları" topladıklarını belirtmektedir.⁴¹ Gerçekten de Türk Ocakları tarafından yayımlanan çevirilerin yazarları ve içerikleri dikkate alındığında, Doğu Anadolu'da faaliyet gösteren müfettişlerin özellikle Ermeni ve Kürt unsurların bulundukları bölgelerle yakından ilgilendikleri açığa çıkmaktadır.

Hasan Reşit'in konuşması üzerine, Reşit Galip ve Hamdullah Suphi arasında başlayan ve "nahoş sözler" sarfedilmesine neden olan tartışma konusunda ayrıntılı bilgiye sahip olmamakla birlikte, *Vakit* gazetesinin 28 Nisan 1930 tarihli sayısında şu haberi görüyoruz: "... Hasan Reşit Bey Şarkta Ocak faaliyeti cihetinden bazı temennilerde bulunmuş, bunun üzerine Reşit Galip Bey de temenniye lüzum gösteren vaziyeti şiddetle tenkit etmiş, alkışlanmışır. Hamdullah Suphi Bey verdiği cevapta bu tenkidin sebeplerini anlatırken bazı tavsifler yapmış, Reşit Galip Beyle araların-

lırmaktadır. Öte yandan Elazığ'da Türk Ocağı tarafından açılan sinema da önemle belirtilmektedir.

39 "Türk Ocakları Altıncı Kurultayı", s. 85.

40 *Vakit*, 19 Mayıs 1930, no. 4438. Türk Ocakları üyelerinin Türkçe konuşulması yönündeki duyarlıklarına, Ocakta Rumca konuşulmasını eleştiren Urla hakimî Zeynelzade Hüseyin'in çıkan şiddetli tartışma sırasında öldürülmesi bir örnektir.

41 "Türk Ocakları Altıncı Kurultayı", s. 88.

da nahoş kelimeler teatisine yol açan şiddetli bir münakaşa olmuştur. 19 imzalı bir tavrile kifayeti müzakere reye konmuş, Merkez Heyeti'nin bu hususu nazarı dikkate almasına karar verilmiştir."⁴²

Kurultayda delege olarak bulunan İ.H. Sevük ise, Türk Ocakları'nın kapatılmasına varan süreçte, söz konusu tartışmanın önemine işaretle, "O sefer Reşit Galip'le Hamdullah Suphi'nin çetin bir münakaşa hitabetine tutuştuklarını görünce bu işin içinde birşeyler bulunduğunu sezinlemiş-tik. Gazi böyle kurultaylar yapabilen büyük bir münevverler kütlesini kendi başına bırakmak istemiyordu"⁴³ demektedir. Samet Ağaoğlu ise, Atatürk'ün aniden izlemeye geldiği Kurultay'da, tartışmanın Türk Ocakları'na siyasî bir yön vermek isteyen Reşit Galip ile Hamdullah Suphi arasında çıktığından söz ederek, Hamdullah Suphi'nin "Bu zat Ocakları kendi ihtirasına âlet etmek istiyor. Bu zat Ocakları bir siyaset yuvası haline getirmek sevdasındadır; bu zat Türk gençliğini Ocakların içinde silahlandırmak, Ocaklar vasıtasıyla memlekette 'Karagömlerliler' kurmak iddiasındadır"⁴⁴ dediğini, Reşit Galip'in ise, kendini savunduğu konuşmasında Hamdullah Suphi'yi Ocaklılara askerlik eğitimi yaptırması nedeniyle adetâ bir "ihtilâl hazırlayıcısı" olarak göstererek, hastalık nedeniyle Türk Ocakları bütçesinden yaptığı yolculuğu gündeme getirdiğini⁴⁵ ve delegelerin protes-

42 *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Nisan 1930, no. 3159.

43 İ.H. Sevük, "Ocak, Ev, Konak".

44 Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, ry. 104-106. Ağaoğlu, "Bizim Sent Jüst" başlıklı bölümde Mussolini ve Hitler'den esinlenen Reşit Galip'in, gençlik kütlesini Türk Ocakları bünyesinde örgütlemek amacıyla, Ocaklara bağlı gençleri militarist ilkeler doğrultusunda yetiştiren, onlara silah ya da yürüyüş talimleri yaptırmayı amaçlayan öneriler sunduğunu, ancak Hamdullah Suphi'nin bu önerileri reddettiğini ileri sürmektedir.

45 Samet Ağaoğlu, "Hamdullah Suphi Tanınır", *Türk Yurdu*, C. 6, Sayı 2, Şubat 1967, s. 37.

tolarıyla karşılaştığını belirtmektedir.⁴⁶

Samet Ağaoglu'nun Reşit Galip'in konuşmasının protestolara neden olduğunu belirtmesine rağmen, 28 Nisan tarihli son toplantıda verilen 45 imzalı bir takrir, Türk Ocakları içinde Hamdullah Suphi'nin şahsına karşı somutlaşmış bir muhalefetin bulunduğunu kanıtlamaktadır. Bu takrirde, iki yıl önceki Kurultay tarafından Hamdullah Suphi'yi tedavi için verilen para gündeme getirilmektedir. *Türk Yurdu*'nda belirtildiğine göre, "Bunun tekrar mevzu bahis edilmesinden mütevellit teessür kaydedilerek Kurultay'ın bu noktada en ufak bir tereddüdü mevcut olmadığını, eğer muamelenin Merkez Heyeti'nin ve Kurultay'ın ne suretle kararlarına iktiran ettiğini gösterir vesikaları görmek isteyen bir azâ varsa bütün bu vesikaların yukarda murahhasların tetkiki için hazır tutulmuş olduğu ifade edilmiştir."⁴⁷ Bu arada Hamdullah Suphi ve Reşit Galip'in barıştırılması delegelerden bir bölümü tarafından önerilmiş, toplantı başkanı Vasıf Bey'in sorunun kapandığı yönündeki açıklamalarından sonra⁴⁸ yapılan Merkez ve Murakabe Heyetleri seçiminde eski heyetlerin tüm üyeleriyle yeniden seçilmesi Hamdullah Suphi yönetiminin başarısı olarak kabul edilmiştir.⁴⁹

46 Ağaoglu, *Babamın Arkadaşları*, s. 106. Kendisini protesto edenlere karşı, Reşit Galip, "Neden gürültü ediyorsunuz? Büyük Reisimiz beni dinlediği halde siz neden tepinip duruyorsunuz? Başlar geriye çevrildi. Sessizlik bir deniz gibi bir anda salonu kapladı. Gazi, yanında bazı dostları ve yaverleri, locada oturuyordu" demektedir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Türk Ocaklarının Tarihi, Neler İstiyorduk ve Hâlâ Neler İstiyoruz", s. 46. Hamdullah Suphi, Mustafa Kemal'in 1929-1930 yıllarında yaptığı yurt çapındaki geziden sonra *Cumhuriyet Halk Fırkası Merkezine çektiği telgrafta* "Gittiğim yerlerde Türk Ocaklarından başka bir şey bulamadım" şeklinde yazdığını aktarmaktadır.

47 "Türk Ocakları Altıncı Kurultayı", s. 92.

48 *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1930, no. 2148.

49 "Türk Ocakları Altıncı Kurultayı", s. 92. 1928 Kurultay'ında Merkez Heyeti üyelerinin CHF tarafından saptandığı gözönünde tutulduğunda, Hamdullah Suphi'nin başarısından söz etmenin doğru olamayacağı açıktır. Aynı şekilde *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1930, no. 2082. İstanbul Türk Ocakları kongresinde de CHF adayları İdare Heyeti'ne seçilmişlerdir.

Türk Ocakları 1930 Kurultayı'ndaki en önemli gelişmelerden biri de, son toplantıda söz alan Aksaray delegesi Afet Hanım'ın (İnan) yaptığı konuşma sonucu kurulan Türk Tarih Heyeti'dir. Konuşmasında, "Beşeriyetin en yüksek ve ilk medenî kavmi, vatani Altaylar ve Orta Asya olan Türklerdir"⁵⁰ diyen Afet Hanım, Türkler'in uygarlık dünyasındaki yerini incelemekte ve Çin, Sümer, Akat, Elam, Mısır, Asur, Hitit, Aka, Dor ve Etrüskler'in Türk kökenli olduğunu savunmaktadır. Afet Hanım'ın daha sonra, Atatürk'ün Türk Ocakları Yasası'nın ikinci ve üçüncü maddelerinin⁵¹ uygulanması konusunda kendisini görevlendirdiğini ve yukarıda geçen söz konusu konuşmanın, Atatürk'ün onayıyla ve Türk Ocakları'ndan kimi üyelerin de katılımıyla gerçekleştiğini kabul ettiği bu gelişmeler sonucu,⁵² Afet Hanım ve 40 arkadaşının verdiği önerge ile, "Türk tarih ve medeniyetini ilmî bir surette tetkik etmek için hususî ve daimî bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını seçmek selâhiyetinin Merkez Heyeti'ne verilmesi" önerilmiştir.⁵³

50 *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1930, no. 2148.

51 *Türk Ocakları Yasası*, 23 Nisan 1930 tarihinde Ankara'da İçtima Eden 6. Kurultayda Tadil Edilen Yasadır. Türk Ocağı Matbaası, Ankara, 1930, s. 1. "Madde 2- Türk Ocağı'nın maksadı milli şuurun kuvvetlenmesi, medenî ve sıhhi tekâmül ve milli iktisadın inkişafıdır. Madde 3- Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkûrelerini takip eden Türk Ocağı bu mefkûreleri tahakkuk ettirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkasile beraberdir. Türk Ocağı bu mefkûreleri neşir ve telkin için, ilim, hars ve içtimaiyat sahasında mücadele ve mücadele edemez."

52 Afet İnan, *Kemal Atatürk'ü Anarken*, TTK Basımevi, Ankara, 1955, s. 134. Afet İnan, hazırladığı nutkun, Atatürk tarafından Çankaya köşküne davet edilen bazı Kurultay üyelerine sunulduğunu belirtmekte ve önergenin yanısıra, Sadri Maksudi ve Reşit Galip'in de aynı konuda konuşmalarının kararlaştırıldığını açıklamaktadır. Aynı konuda Fahri Çoker, *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, TTK Basımevi, Ankara, 1983, s. 306-307'de Adile Ayda, Türk Tarih Heyeti'nin doğmasından Sadri Maksudi'nin birinci derecede sorumlu olduğunu belirterek, Kurultay'da "sırf tarih ile uğraşacak bir Tarih Encümeni veya Tarih Akademisi" kurulmasının gerekliliği konusunda bir konuşma yaptığını, ancak zabıtlara Sadri Maksudi'nin bu ilk konuşmasının alınmadığını belirtmektedir.

53 "Türk Ocakları Altıncı Kurultayı", s. 91.

Yasa Encümenine havale edilen bu öneri, aynı gün delegelerin oy birliğiyle kabul edilmiş ve yasaya 84. madde olarak eklenmiştir.⁵⁴ Türk Ocakları bünyesinde çalışmalarına başlayan Türk Tarih Heyeti, ilk toplantısını 4 Haziran 1930 tarihinde yapmış, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik (Bıyıklıoğlu) başkanlığa, Yusuf Akçura ve Samih Rifat ikinci başkanlığa, Reşit Galip ise, Genel Sekreterliğe seçilmişlerdir.⁵⁵ Türk Tarih Heyeti ilk çalışması olarak *Türk Tarihi'nin Anahatları* adlı⁵⁶ ve bir anlamda Türk Tarih Tezinin temel eksenlerini ortaya koyacak olan yapıtı yayımlamış,

54 "Türk Ocakları Altıncı Kurultayı", s. 92-93. Ancak 1930 tarihinde değişikliğe uğrayan Türk Ocakları Yasası'na baktığımızda, 84. maddenin yer almadığını görüyoruz. Türk Yurdu'nda belirtildiğine göre söz konusu madde şöyledir: "Merkez Heyeti, Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tekdik ve tettebbu etmek vazifesile mükellef olmak üzere bir (Türk Tarih Heyeti) teşkil eder."

55 "Türk Tarih Heyeti", *Türk Yurdu*, Haziran 1930, C. 4/24, no. 30-224, s. 58-59. Türk Tarih Heyeti üyeliklerine getirilenler ise şunlardır: Afet (İnan), Vasıf (Çınar), Halil Edhem (Eldem), Yusuf Ziya (Özer), Sadri Maksudi (Arsal), Reşit Saffet (Atabinen), Mesaroş, İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), Ragıp Hulusi (Özdem), Mükrimin Halil (Yınanç), Zakir Kadiri (Ugan), Hamit Zübeyir (Koşay). Taner Timur, "Batı Irkçılık ve Ulusal Kimliğimiz", *Yapı*, no. 5, Haziran-Temmuz 1984, s. 27. Timur, Türk Tarih Heyeti Üyesi Reşit Saffet'in (Atabinen) 1929'da Budapeşte'de verdiği bir konferansla (Les Turcs Odjaghis, Ankara 1930), tarihi kökenimiz ve ulusal kimliğimiz konusundaki "yeni" görüşün ilk ifadelerini ortaya koyduğunu belirlemektedir: "... Reşit Saffet (Atabinen) Bey, Atatürk'le Türkçülüğün 'tam bilinc' aşamasına ulaştığını ve Anadolu Türkleri için somut bir program halini aldığını söylüyordu. Konferansçı artık bilimin kabul ettiği gibi, Çin'de, Mısır'da Mezopotamya'da vb. kurulan en eski uygarlıkların temellerini Türklerin attığını ileri sürüyor ve bu ulusun bazı dejenere hanedanların mirasına layık olmadığını ilave ediyordu. Gerçekten bu fikirlerde, tarihteki yerimiz ve ulusal kimliğimiz ile ilgili yeni bir görüşün ifadesini buluyoruz. Bu görüş, Türk Ocakları'ndan, Türk Tarih Kurumu'na geçiş şeklinde örgütleniyor..." Aynı şekilde Reşit Saffet, "Türklük Görüşünden Afganistan", *Türk Yurdu*, no. 15-16/209-210, Mart-Nisan, 1929. "Asya'da yapıcı kaynaklar, tamamen Türklerden çıkmıştır" ya da "Türk ruhunun çekildiği yerler, memleketler çökmüştür. (...) Afganistan'ın cidden dirilebilmesini, yükselmesini memlekette suurlu, şuursuz ekseriyet teşkil eden Türk unsurlarının iktisabı hakimiyetile, Afgan milletinin bozucu, critici Fars nüfuzundan kurtularak Asya'nın yegâne kurucu kuvvetini teşkil eden Turan medeniyetine hülûs ve samimiyetle inisap etmesinden görürüm."

56 Coker, *a.g.e.*, s. 4.

Türk Ocakları'nın kapatılma kararının verildiği 29 Mart 1931 tarihine kadar sekiz resmî toplantı yapmıştır.⁵⁷

Kurultay konusunda eklenecek son nokta, Yasa Encümenince hazırlanan ve delegeler tarafından onaylanan yasa maddelerindeki bazı değişikliklerdir. Bu değişikliklerin hemen tümü -Türk Tarih Heyeti'nin kuruluşu ve İlim ve Sanat Heyeti üyelerinin sayısını 11'e çıkaran maddeler dışında-⁵⁸ Türk Ocakları'nın parasal sıkıntılarına çözüm getirmeyi amaçlayan, ya da çeşitli düzeylerdeki görevlilerin maaş ve ödeneklerini düzenleyen maddelerdir.⁵⁹

1930 yılında Türk Ocakları'nın kapatılmasına giden süreçte kimi şubelerin ya da üyelerinin Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla yakınlaşmaları, üzerinde dikkatle durulması gereken noktalardan birini oluşturmaktadır. SCF'nin kurucuları arasında yer alan Kars milletvekili Ahmet Ağaoğlu, Şebinkarahisar milletvekili Mehmet Emin (Yurdakul), Aydın

57 Uluğ İğdemir, *Yılların İçinden*, TTK Basımevi, Ankara, 1976, s. 310. "Türk Ocağı Türk Tarihi Heyeti, 1930 yılı içinde esasları daha önce okullar için bastırılan tarih notları münasebetiyle hazırlanmış olan Türk Tarihinin Ana Hatları adlı 606 sayfalık bir eseri yayınladı." İğdemir, bu kitabın önce yalnız 100 tane bastırılarak ilgili kişilerin incelemesine sunulduğunu, daha sonra ise kitabın giriş bölümünün 1931'de ayrıca 30.000 tane basıldığını belirtmektedir.

58 "Yasanın Tadil Edilen Maddeleri", *Türk Yurdu*, C. 4/24, Sayı 29/223, s. 92.

59 Bu değişikliklerin başında *Türk Ocakları Yasası*, 23 Nisan 1928 tarihinde Ankara'da İcuma Eden Beşinci Kurultayda Tadil Edilen Yasadır, Ankara, 1929, s. 9'da yer alan 24. madde gelmektedir. Bu maddedeki "Taksitlerini tamamen ödemeyen Ocaklı Derneğe iştirak edemez ve Kurultay Murahhaslığına intihap olunamaz. Kurultaya seçilecek Murahhasın en az bir senelik Ocaklı olması şarttır" kaydı, 6. Kurultay'daki değişiklikte, İdare Heyeti'nin de içine alacak biçimde genişletilmiştir. Yine 1928 Yasası'nda Derneğin azaların onda üçünün hazır bulunması koşuluyla başlamasına karşılık, 1930 değişikliğiyle Derneğin, aidatını tamamen ödemiş azaların çoğunluğuyla açılması kararlaştırılmıştır. 29. maddeye eklenen bir kayıta, İdare Heyetlerinin, gerektiğinde bazı kişileri belirli koşullar ve ücretle, derneğin kabulü ve Merkez Heyeti'nin onayı ile görevlendirebileceği ilkesini kabul etmektedir. Ayrıca 67. maddede yapılan değişiklik de, Merkez Heyeti'nin İcra Divanı oluşturan kişilere, bölge müfettişlerine, geçici müfettişlere ödenek ya da yolluk, sürekli ya da geçici memur ve hizmetlilere verilecek maaş ve ücretlerin Kurultay onayına sunulmasından vazgeçilmesidir.

milletvekili Reşit Galip gibi Türk Ocakları ileri gelenlerinin varlığının yanı sıra, hükümet ya da muhalefet basınında yer alan kimi haberler de bu ilişkiyi destekler niteliktedir. Ancak SCF ile Türk Ocakları arasındaki herhangi bir yakınlaşmadan söz ederken, SCF ile Türk Ocakları'nın üst kesim (yönetici) kadroları arasındaki bir yakınlaşmadan çok daha önemlisi, biri siyasî, diğeri ise kültürel amaçlı olma iddiasında bulunan bu iki kuruluşun tabanındaki kitle ve özellikle Anadolu'daki şubeleri arasındaki ilişkidir.⁶⁰ Ayrıca başta İstanbul ve İzmir olmak üzere SCF'nin geniş kitle desteğine sahip olduğu kimi kentlerde Türk Ocakları ile yeni partinin üyeleri arasındaki ilişkilerin boyutu da önem taşımaktadır.

SCF ile yakınlaşmanın en açık biçimde yaşandığı İzmir Türk Ocağı, Temmuz 1930'dan beri çeşitli eleştirilere hedef olmaktadır. Özellikle İzmir Türk Ocağı'nda içki içilmesi üzerine başlatılan tartışmalar, basını günlerce meşgul etmiş, Ağustos ayından itibaren SCF'nin İzmir'de güçlenmesiyle daha da önem kazanmıştır. Daha sonraları SCF'yi açıkça destekleyecek olan *Yarın* gazetesinde çıkan "Ocak mı, İşkencehane mi?" başlıklı yazıda "... meyhanenin Türk Ocağının harimine girmiş olması" nedeniyle çıkan olaylarda bazı kişilerin dayak yediği bildirilerek, "... bu idareyi çeviren ellerin Ocakta, harsî tesanüt ve millî hislerin inkişafı ile meşgul olmayıp işi ticaret vadisine ve ticaretin de en çirkin bir şekline dökmeleri ve 500 lira gibi cüz'î bir ücret için, asıl maksadı unutmaları her neye hamledilse gene azdır"⁶¹ denilmekte, gazetenin sorumlu müdürü ve başyazarı Arif Oruç,⁶² Ocak

60 Cevat Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1982, s. 107. Yetkin, bu konuda Kars İl Başkanı ve Türk Ocaklı Cihangiroğlu İbrahim Aydın'ı örnek vermektedir.

61 Siyasettin, "Ocak mı İşkencehane mi?", *Yarın*, no.208, 17 Temmuz 1930.

62 Yetkin, *a.g.e.*, s. 212. Yetkin, *Yarın* gazetesinden söz ederken, Arif Oruç'un Çerkes Ethem'in yeğeni olması nedeniyle hükümet tarafından kuşkuyla karşılanmasının yanı sıra, gazetede ki yayınların da "zaman zaman gerçekten sakın-

Idare Heyeti'nin kira bedeli için Türk Ocakları gibi bir kurumun şerefini zedelemeye teşebbüs edebilmelerini sert bir dille eleştirmektedir.⁶³

Özellikle muhalefet basınında yer alan bu tür haberler üzerine, Hamdullah Suphi kendisi ile yapılan söyleşide, "... Türkocağına adi zevkleri aramak için gelinmez. Bunun için nerede bir ocağın adi zevke doğru ufak bir temayülünü gördükse şiddetle müdahale ettik... Kurultay kararıyla dans bile senenin yalnız iki gününe hasredilmiştir"⁶⁴ biçimindeki açıklamalarıyla, yapılan araştırma sonucu İzmir Türk Ocağı'nda içki içilmediğinin saptandığını belirtmektedir. Bu arada, basında konuya ilişkin farklı görüşler öne sürülmekte, Türk Ocakları'nın bu tür girişimlerini gelir sağladığı gerekçesiyle destekleyenlerin⁶⁵ yanı sıra, Ocakların çağdaş bir nitelik kazanmasının bir belirtisi olarak nitelendirenler de bulunmaktadır. Bu konuda İzmir'de yayımlanan *Hizmet* gazetesi başyazarı Zeynel Besim, Hamdullah Suphi'yi kişisel olarak eleştirerek, "Ben sizin dediğiniz türbeden nişan veren Ocakların aleyhindeyim. Sizin taraftar olduğunuz Ocak şeklinin muarızıyım. Ocaktan anladığım dün başka idi, bugün büsbütün başkadır. (...) Vaziyet şudur: Ocakların türbeliği zamanı geçeli bir hayli dem olmuştur. Oraları şimdi birer mahfel, birer kulüp, birer yuvadır. Mabettir, camidir, türbedir gibi safsatalara artık lüzum kalmamıştır. (...) Artık türbeli, mabetli irtica istemiyoruz. (...) Aydın Türkocağının da güzel bir bahçesi vardır, gazinodur, orada da rakı içilir. İcap budur, Ocaklarda zarurete göre mevlüt de okunur, rakı

calı boyutlara ulaştığı"nı söylemekte, bu nedenle başta A. Ağaoğlu olmak üzere kimi SCF yöneticilerinin bu gazetenin bir polemik alanı olarak kullanılmasının karşısında bulunduğunu belirtmektedir.

63 Arif Oruç, "İzmir Türk Ocağı Nezahetini Kaybetmiş Bir Meyhane midir?", *Yarın*, 18 Temmuz 1930, no. 209.

64 *Vahit*, 25 Temmuz 1930, no. 4505.

65 FN., "İzmir'de Bir Hadise", *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Ağustos 1930, no. 3266.

da içilir”⁶⁶ diyerek konuyu bir anlamda “ilericilik-gericilik” platformuna sürüklemek istemektedir.

Sorunun basın tarafından da⁶⁷ sürekli bir biçimde haber yapılması üzerine, Hamdullah Suphi olayın doğru olmadığı yönündeki beyanatlarının⁶⁸ inandırıcı olamadığını görerek, İzmir’e gitmek zorunda kalmıştır.⁶⁹ Burada Türk Ocağı yöneticilerinin yanısıra, başta belediye başkanı olmak üzere⁷⁰ üst düzey yöneticilerle görüşmüş ve 9 Ağustos 1930 tarihinde İzmir Türk Ocağı’nda yaptığı konuşmada bu konu üzerinde dikkatle durmuştur: “Türk Ocakları içki aleyhine daima mücadele edecekler, Türk milletini bütün milletler gibi, felakete sürüklemek istidadında olan bu âfetin önüne geçmeye çalışacaklar”⁷¹ diyen Hamdullah Suphi’nin konuşmasında asıl ilgi çeken nokta, Türk Ocakları ve benzer kuruluşlar üzerindeki baskısını giderek artıran CHF’ye yöneltilmiş gibi görünen ve bir anlamda muhalif bir ses getiren sözleridir. Bu eleştirel ton, özellikle SCF’nin İzmir ve çevresinde hızla gelişmekte olduğu bir dönemde özel bir anlam taşımaktadır: “Cemiyetlerimizle alâkadar olanlara söylüyorum: Muallim birliklerinden, Türk Ocaklarından körü kö-rüne bir itaat, bir inzibat istemekten vazgeçsinler, başka

66 *Vakit*, 4 Ağustos 1930, no. 4515.

67 FN., “İzmir’de Bir Hadise”.

68 *Vakit*, 5 Ağustos 1930, no. 4516. Hamdullah Suphi bu konuda “Türkocakları merkezinde hiçbir zaman müskirat satılmamıştır. Salonumuzu isteyen misafirlerimizin kendi davetlilerine bazı içkiler ikram etmesi başkadır. Türkocağının kendi azasına ve halka rakı sattırmayı kabul etmesi başkadır. (...) Hatta Türk Ocakları merkezinin büfesi açılmış bile değildir. Ve açıldığı vakit orada müskirat satılmayacaktır.”

69 A.g.e.

70 *Vakit*, 8 Ağustos 1930, no. 4519. İzmir Belediye başkanı Sezai Bey ile Hamdullah Suphi arasında geçen görüşme ilginçtir. Sezai Bey, konunun önemsizliğini vurgulamakta ve BMM lokanta ve büfesinde de içki satılmasına karşın olay çıkmadığını Hamdullah Suphi’ye hatırlatmaktadır.

71 Hamdullah Suphi, *Dağyolu*, 2. Kitap, Türk Ocakları Matbaası, Ankara, 1931, s. 79.

memleketlerde genç zümreler nasıl yetiştiriliyor; bunu merak etsinler. Korku ile hasıl olacak inzibata, temiz ahlâkın, muhakemenin, kanaat ve inanın temin edeceği inzibatı tercih etsinler. Korku ile temin edilen inzibat, yabancılara köle olmaya namzet milletler yetiştirir. (...) Türkün aldığı eski terbiye ona iktidar mevkiini, emir ve cebir kuvvetinin toplandığı yer gibi göstermiştir. Hükümetten korkar. Hangi fırka kendi menfaatine göre hareket edecekse onunla uyuşmayı, onu takviye etmeyi düşünecek yerde, hareketsiz ve cansız durur. İktidar mevkiine körü körüne itaat etmekten başka bir şey bilmez. O an'anevi terbiyelerin her zaman göze çarpan kötü tesiri neticesidir. Bunun için gençlik müesseselerine yol göstermek vazifesini üzerine alanlar köle yetiştirmeyi değil, insan yetiştirmeyi öğrensınler.”⁷² Hamdullah Suphi'nin konuşması boyunca süren “içki müsaadesi aleyhinde yapılan tezahürat üzerine”⁷³ İzmir Türk Ocağı İdare Heyeti istifa ederek yönetimden çekilmiştir. İdare Heyeti'nin yeniden seçimlere gitmesi öncesi basında yer alan bazı haberler olayın bir başka boyutunu, sorunun Türk Ocakları'nda içki içilip içilmeyeceği gibi biçimsel bir platformdan çıkararak, yeni idare heyeti üyeliklerine, SCF sempatizanı bir kesimin talip olduğu noktasını gündeme getirmektedir.⁷⁴

Bu arada, 9 Eylül Kurtuluş Günü nedeniyle İzmir'e yolculuğu sırasında Balıkesir Türk Ocağı'nı ziyaret eden TBMM Başkanı Kâzım Özalp'ın Balıkesir Türk Ocağı'nı ziyareti sırasında, bazı üyelerin SCF'ye geçmeleri durumunda nasıl bir tavır takınacaklarını sorması üzerine Ocak idare heyetinin, Türk Ocakları'nın CHF'nin “hars şubesi” olduğu ve bu nedenle SCF'ye geçenlerin Ocak üyeliğinden de çe-

72 *Ag.e.*, s. 79-80.

73 *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Ağustos 1930, no. 3264.

74 *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1930, no. 3302.

kilmesi gerektiği yönündeki yanıtı,⁷⁵ hükümetin bu konuda güvence aradığının kanıtıdır. Bu arada Hamdullah Suphi'nin *Akşam* gazetesinde yayımlanan bir yazıda Türk gençliğine "Bu mübarek murakabe sesini koruyacaksın"⁷⁶ diye seslenmesi, hükümet yanlısı basın tarafından eleştirilerek, Hamdullah Suphi'nin "mübarek murakabe sesi" olarak tanımladığı belirtilerin gerçekte "muhalifetin sesi" olduğu ileri sürülmektedir.⁷⁷

İzmir Türk Ocağı'nın SCF tarafından dikkatle izlendiğinin bir başka kanıtı da, 9 Ağustos'da istifa eden CHF yanlısı İdare Heyeti'nin yapılan seçimler sonucu tekrar göreve davet edilmesidir. *Hakimiyet-i Milliye* tarafından SCF yanlısı İzmir gazetesi *Yeni Asır*'ın başyazarı İsmail Hakkı ve Ocaktaki muhaliflerin "propagandası" olarak tanımlanan huzursuzluklar,⁷⁸ *Vakit* gazetesinin 20 Eylül 1930 tarihli nüshasında daha açık bir ifade ile anlatılmaktadır: "Yeni Asır"ın ihdas edip Serbestçilerin körüklediği Türk Ocağı meselesi bugün toplanan dernekte Serbestçilerin dört muhalif üç müstenkif reylerine karşı 191 reyle Halk Fırkasının teşkil ettiği Heyet-i İdarenin istifasını kabul etmemek suretile kökünden halledildi. İttifaka yakın rey alan Heyet-i İdare sürekli alkışlarla takdir edildi. Ocakta tezahür eden bu vaziyet Serbestçileri şaşırtmış, düşündürmeye başlamıştır."⁷⁹ SCF'nin büyük İzmir mitingini izleyen günlerde basında çı-

75 *Vakit*, 7 Eylül 1930, no. 4549.

76 *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Eylül 1930, no. 3295.

77 A.g.e. Yazıda özellikle Arif Oruç ve Zeynel Besim'den söz edilerek SCF'nin oldukça geniş bir kitle desteğine sahip olduğunu kanıtlayan İzmir mitingi sırasında CHF İzmir binasını taşıyanların da bu muhalifet içinde yer aldıkları belirtilmektedir. Öte yandan *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Eylül 1930, no. 3298'de Hamdullah Suphi'nin "cumhuriyet kıyılarından görünmeyen" SCF'yi kurtarmak için gençlere "suya atlamayın" önerdiği iddia edilmektedir.

78 *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1930, no. 3302.

79 *Vakit*, 20 Eylül 1930, no. 4562.

kan bu tür haberler, eski İdare Heyeti'ne karşı oy verenlerin sayısının azlığı dikkate alındığında, Türk Ocakları ile SCF arasındaki yakınlaşmanın abartıldığı kanısını uyandırmaktaysa da, İdare Heyeti'nin istifası ile yeniden seçilmesi arasında bir ayı aşkın bir sürenin geçtiği; bu süre içinde ise, özellikle SCF'nin büyük İzmir mitinginden sonra CHF'nin buradaki denetimini sıkılaştırdığı ve İdare Heyeti seçimi sırasındaki tartışmaların *Hakimiyeti Milliye*'nin de bildirdiği gibi bir haftadan uzun sürmesi,⁸⁰ söz konusu ilişkinin dikkate alınmaya değer bir düzeyde olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bir yandan Türk Ocakları ve SCF arasındaki yakınlaşma, diğer yandan da ülkedeki belli başlı kurumların Tek Parti yönetimi doğrultusunda denetim altına alınması “zorunluluğu”, Türk Ocakları üyelerinin hangi partiye üye olabileceklerinin kesin bir karara bağlanması gerekliliğini gündeme getirmiştir. Alınan karar uyarınca, Türk Ocakları'nın CHF'nin “hars müessesesi” olduğu bir kez daha yinelenmiş ve bu nedenle Ocaklara ancak CHF'ye üye olanlar ile hiçbir siyasi partiye dahil bulunmayanların girebileceği açıklanmıştır. CHF'den başka bir partiye, başka bir anlatımla o günlerdeki tek muhalefet partisi olan SCF'ye üye olanların ise, Ocaklardan istifa etmeleri gerektiğinin, esasen Türk Ocakları yasasında belirtildiği ileri sürülmüştür.⁸¹ Sözün geçen madde, 23 Nisan 1930 tarihinde Ankara'da toplanan Altıncı Kurultay'da bir kez daha kabul edilen yasanın üçüncü maddesidir. Bu maddeye göre, “Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkûrelerini takip eden Türk Ocağı bu mefkûreleri tahakkuk ettirmekte olan Cum-

80 *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1930, no. 3302. Gazetenin kullandığı dil ilgi çekicidir: “Onların ümidi boşa çıktı. (..) Müstenkilfer reye müracaat edilmeden neticeyi hissederek gittiler. Muhalisfer de salonun içine bir köşeye sindiler.”

81 *Vakit*, 24 Eylül 1930, no. 4566.

huriyet Halk Fırkasile devlet siyasetinde beraberdir. Türk Ocağı bu mefkûreleri neşir ve telkin için ilim, hars ve içtimaiyat sahasında mücadele ve mücadele eder. Hiçbir Ocaklı Ocağı şahsî ve siyasî ihtirasına âlet ve saha ittihaz edemez.”⁸² Bu maddeden de açıkça anlaşılabileceği gibi, 1925'den başlayarak CHF'nin etki alanı içine sokulmaya çalışılan Türk Ocakları, parti - devlet özdeşliğinin giderek vurgulanmaya başladığı bir dönemde, özellikle öteki partilerle ortaya çıkabilecek olası bir yakınlaşmayı, “siyasi ihtirasa alet etmemek” ibaresiyle ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu haber, Ettore Rossi tarafından *Oriente Moderno*'da dikkate değer bir gelişme olarak değerlendirilmekte ve Türk Ocakları'nın CHF'nin bir “organı” olmaya devam edeceği bildirilmektedir.⁸³

CHF tarafından alınan bu karara rağmen, özellikle İstanbul'da güçlü olan muhalefet basını, Türk Ocakları ve siyasal partiler arasındaki organik ilişkilerin niteliğini sorgulamaya devam etmektedir. Nitekim *Vakit* gazetesi, “İstanbul'da çıkan bir muhalefet gazetesinin”, Hamdullah Suphi'nin CHF grubu toplantısında yaptığı bir konuşmada Halk Fırkası müfettiş ve mutemetlerinin partiye para ile bağlandıkları yolunda sözler sarfettiği yolundaki haberinin asılsız olduğunu belirtmekte ve “yalan şayiaların” sıklığı vurgulanmaktadır.⁸⁴

Öte yandan İzmir Türk Ocağı'nın yanı sıra, özellikle 1930 yılındaki belediye seçimleri sırasında, İstanbul Türk Ocağı'na devam eden üyelerin bir bölümü ile muhalefet partisi arasında bağlantılar olduğunu ortaya koyan kimi belirtiler bulunmaktadır. Beşiktaş Türk Ocağı'nda yapılan bir toplan-

82 Türk Ocakları Yasası 23 Nisan 1930 Tarihinde Ankara'da İçtima Eden 6. Kurultayda Tadil Edilen Yasadır; Türk Ocağı Matbaası, Ankara, 1930, s. 1.

83 *Oriente Moderno*, yıl 10, no. 10, Ekim 1930, s. 471.

84 *Vakit*, 3 Teşrinievvel 1930, no. 4575.

ıda, İzmir mitingi sonrası Türk Ocakları-SCF yakınlaşmasını ortadan kaldırmayı amaçlayan Hamdullah Suphi'nin, irtica tehlikesinden söz eden yazı ve konuşmalarına değinen Nezihe Muhittin,⁸⁵ "Hamdullah Suphi Beye huzurunuzda cevap veriyorum. (...) Kara kisveli irtica, çürük dişli taassup bir daha hortlamamak üzere gayyalara gömülmüştür. (...) Bir noktaya ehemmiyetle nazarı dikkati celbetmeden sözlerime nihayet vermeyeceğim. Devletin hazinesine muzır olan inhisarlar yalnız malî ve iktisadî inhisarlardan ibaret değildir. Harsî ve manevî en büyük müesseselerimize de inhisar kilitleri vurulmak isteniyor"⁸⁶ diyerek, Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarlarının Türk Ocakları'na üye olabilmelerinin engellenmesini eleştirmektedir.

Bir başka tartışma ise, İstanbul Türk Ocağı'nda belediye seçimlerinde kadınların görevlerinin açıklandığı ve muhalefet basını tarafından "CHF lehindeki konferans" olarak tanımlanan konferans sırasında çıkmıştır. Toplantıda söz alan Nezihe Muhittin, SCF'nin ülkeyi refaha eriştireceği ve "esaret zincirlerini kıracağından" söz ederek, "Git vatan-daş! Reyini Serbest Cumhuriyet Fırkasına ver!"⁸⁷ şeklinde açıkça propaganda yapmış, Meliha Avni (Sözen) ise, "Ben bugün buraya çıkıp reyini şuna ver, buna ver demeyeceğim. Reyini kendi kanaatinle vicdanına göre tam bir iman ile kendi istediğin tarafa ver" diyeceğim. İstersen, diyorum, senin hürriyet ışıklarını yakmış olan, demir omuzlarında seni refaha doğru götüren, bayrağının şerefini, istiklalini kazanan, sana can veren Gazi'nin açtığı Fırkaya, Halk Fırkasına ver; istersen yalnız kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm süslü sözlerle seni kucağına çekmek isteyen Serbest Cumhuriyet

85 *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Ağustos 1930, no. 5772. Kısa bir süre önce CHF'ye kaydolan Nezihe Muhittin'in SCF'ye geçmesi eleştiri konusu yapılmaktadır.

86 *Yarın*, 4 Teşrin-evvel 1930, no. 287.

87 *Vakit*, 11 Teşrin-evvel 1930, no. 4583.

Fırkasına ver. (...) Türk milletini muhakkak ölümden kurtaran, ona can veren Büyük Gazinin büyük dehasının eseri olan Halk Fırkası senin fırkandır arkadaş⁸⁸ şeklinde yanıtlamıştır. Olayın ertesinde *Vakit* gazetesi "Ocak Idare Heyeti'nin müsaadesile verilen bir konferanstan bir kız konferansçıyı muahezeye kalkışmak iki katlı kusur olduğu kadar, Ocağın CH Fırkasının hars teşekkülü olduğundan tegafül de doğru değildir"⁸⁹ yorumunu yaparken, *Yarın*, Meliha Avni'nin, CHF'nin Türk Ocakları gibi kültürel amaçlı bir kurumu siyasal propaganda için kullanmasının üniversite öğrencilerinin tepkisine yol açtığını ve bir grup gencin *Yarın* gazetesi idarehanesine giderek bir protesto metni verdiklerini ileri sürmektedir.

Bu metinde, özellikle Meliha Avni'nin CHF'nin Türk ulusunu kölelikten kurtardığı biçimindeki açıklamaları eleştirilerek, "Türk milleti esaret zincirini ölüm boyunduruğunu kendisi kırmıştır. Onun bu kutsi şerefi Türk milletine aittir"⁹⁰ denilmektedir. *Vakit*'in ertesi günkü nüshasında yayımlanan bir mektupta Meliha Avni, Darülfünun gençlerinden "bir grubun" yazdığı protesto bildirisine değinerek, kendisine atfolunmuş bir cümle üzerine "büyük bir mugalata iskelesi kurduklarını"⁹¹ ileri sürmekte ve CHF'nin Türk ulusunu ölümden kurtardığı yönünde bir cümle kullanmadığını belirterek, "Bütün bir milletin evladına acıların, sızıların nasıl tedavi edileceğinden, gençliğin vazifesinden, gizli yaralarımızdan, fırkalardan, fırkacılık ve propagandacılıktan, memleket ve millet aşkile yanan kalplerin nasıl bir yol takip etmeleri lâzım geldiğinden, memleket ve millet için yapılması lazım gelen işlerden, bunlar meyanında da, siyasî kanaatler-

88 A.g.e.

89 A.g.e.

90 *Yarın*, 12 Teşrinievvel 1930, no. 295 ve *Yarın*, 14 Teşrinievvel 1930, no. 297

91 *Vakit*, 13 Teşrinievvel 1930, no. 4585.

den, Halk Fırkasının eserlerinden, hizmetlerinden bahsedilecek yer neresidir? Sözlerim sokak ortalarında birtakım şursuzların sarhoş ıslıklarına hedef olacak, ne de kulaktan kulağa fıslanacak mahiyette şeyler değildi. Halk Fırkasının hars ocağında bulunuyordum. Adi bir dedikodu yapmadım, derin bir feryadda bulundum"⁹² şeklinde kendini savunmaktadır. Bu arada Türk Ocağı'nın en değerli birkaç üyesi içinde yer alan Mehmet Emin'in (Yurdakul) TBMM reisliği için SCF milletvekillerinden 10 rey alması da, sorunun meclis içine taşınmak istendiğini göstermektedir.⁹³

Bu arada Hamdullah Suphi'nin 25 Eylül 1930'da CHF grup toplantısında yaptığı bir konuşmada, Partinin, Türk Ocakları başta olmak üzere, faaliyette bulunan tüm gençlik kuruluşlarına giderek artan müdahalesine karşı uyarı niteliğindeki ifadelerinin yer aldığını görüyoruz: "Cumhuriyet müessesesinin ellerine emanet edilmesi işaret edilen Türk gençliği, mutlak bir itimadımıza lâyıktır. (...) Gençleri ve gençlik müesseselerini Türk Cumhuriyetinin tabii kuvvetleri saymalıyız. (...) Türk gençliğine ve onun bütün müesseselerine itibar etmeli ve onlara kendini idarede tam bir serbesti vermeliyiz. Gençlik müesseselerinin tertemiz mazisi onların yollarını şaşırmaksızın kendilerini ve müesseselerini idare edebileceklerine kâfi bir teminat teşkil eder. Fırkamızın cemiyetlere müdahale etmemek hususunda itti haz ettiği son karar, emin olunuz bütün memlekette umumî bir inşirah uyandıracaktır."⁹⁴

Aynı konuşmada Hamdullah Suphi, SCF konusuna da doğrudan değinerek kişisel görüşlerini açıkça ortaya koy-

92 A.g.e.

93 Vahit, 4 Teşrinsani 1930, s. 3607. Mehmet Emin, SCF bağlantısı nedeniyle, 1931 Genel Seçimlerinde CHF tarafından listeye alınmamıştır.

94 Hamdullah Suphi, *Dağyolu*, ("Saltanat ve Hilafet Müesseseleri, İnkılâp ve Türk Gençliği" başlığı altında), s. 57-58.

maktan kaçınmamaktadır: “Yeni Fırka hakkında da birkaç sözümü dinleyeceksiniz: Senelerce bizimle beraber çalıştıktan sonra aramızdan çıkmış ve zümre vaziyetinde mevki almış olan bazı arkadaşlarımız var. Bunlarla bizim aramızda serbestî ve halkçılık farkile beraber, milliyetçiliği bizim zümremizden daha geniş tuttuklarını gösterir bazı emareler mevcuttur. Bu farklar ne olursa olsun esaslarda onlar da bizim gibi Cumhuriyetçidir ve layiktir. Bence Türk münavevverlerinin etrafında toplanacağı ana bayrak bu Cumhuriyetçilik ve layikliklidir. Onlar bizi, biz de onları düşeceğimiz hatalara karşı ikaz ederek birbirimize karşı çok hizmet etmiş oluruz. Fakat ben açık murakabenin, evvelâ kendi Fırkamız içinde yer bulmasını bugünkü vaziyete çok tercih ederdim. (...) Mamafih gerek kendi içimizde başlayan bu murakabe, gerek karşımızdakilerin tenkitleri birçok noktalarda hayırlı neticeler vermeye başlamıştır.”⁹⁵

Bu arada SCF üyeleri ve milletvekilleri ise, bir yandan kendilerine Ocaklarda yeterince faaliyet olanağı tanınmamasını eleştirirken, diğer yandan da Türk Ocakları'na kendi dışlarındaki grupların ve başta, M. Zekeriya (Sertel) gibi sol eğilimli kimi yazarların *Son Posta* ya da *Resimli Ay* gibi yayın organlarından yönelttikleri eleştirilere karşı milliyetçilik temelinde karşı çıkmaktadırlar. Nitekim Hamdullah Suphi'yi Halife Abdülmecid ile birlikte gösteren bir fotoğrafın *Son Posta*'da yayımlanması ve Hamdullah Suphi'nin cumhuriyetçiliği konusunda kuşku uyandırmayı amaçlayan yazılar üzerine, SCF milletvekili olan Mehmet Emin (Yurdakul), gazetelere gönderdiği bir mektupta, “Abdülmecit Efendi ile görüşen yalnız Hamdullah Suphi değil, bugün milletimin huzurunda kaydediyorum ki ben de varım”⁹⁶ de-

95 A.g.e., s. 60.

96 *Vahit*, 16 Teşrinsani 1930, no. 4618.

dikten sonra, kendisi ile hangi koşullarda görüştüğünü şöyle açıklamaktadır: "... O zaman hükümdarlığa namzet sayılan Mecit Efendiye vatan ve millet için hayırlı bir ruh nefhine çalışmak vazifemdi, eğer bunlar bir cürümse ben de mücrimim. Adımı Hamdullah'ın yanına yazıyorum."⁹⁷ SCF milletvekili Ahmet Ağaoğlu ise, mektubuna "Mâziyi inkâr etmek istikbali düşünmemek olur"⁹⁸ biçiminde başladıktan sonra, Türklerin yaşadıkları çeşitli tarihsel devirlerde farklı ilkeler etrafında toplandıklarını, bu nedenle "hiç kimsenin Meşrutiyet döneminde hayalinde bile olmayan Cumhuriyet devrini düşünmedi; veliahtlere, halifelere hürmet gösterdi diye tahtie edilemeyeceğini"⁹⁹ ileri sürmektedir.

Hamdullah Suphi ise, SCF'nin kapanmasından yalnızca bir gün önce, Türk Ocakları'nı hedef alan çeşitli çevrelere yanıt verdiği konuşmasında SCF ve Türk Ocağı üyesi Mehmet Emin'i "millî şair" sıfatıyla savunarak, "Türk milliyetperverliğinin, Türk Ocağı'nın husumetini taşıyan gazetelerde ve mecmualarda bu şairi yüzü kırmızı damga ile lekelenmiş bir resimle "biz bunu iptal ettik" diye teşhir edilmiş gördük. (...) Hangi yeni şöhretlere, heykellere yer vermek için bu devlerin heykellerini devirmek istiyorlar"¹⁰⁰ demektedir.

SCF'nin 16 Kasım 1930 tarihinde Ankara'da bulunan üyelerinin yaptığı bir toplantıda kaleme alınan bir fesih beyannamesi ile Partinin varlığına son vermesine karşılık,¹⁰¹ Türk Ocakları ile SCF'nin kimi üyeleri arasındaki ilişkinin basın tarafından farklı biçimlerde gündeme getirildiğine tanık oluyoruz. Bu arada Türk Ocakları başkanlığına Ham-

97 A.g.e.

98 A.g.e.

99 A.g.e.

100 Hamdullah Suphi, *Dağyolu*, ("Türk Ocaklarının Tarihçesi ve İftiralar Karşı Cevaplarımız" başlığı altında), s. 22-23.

101 Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, s. 226.

dullah Suphi'nin yerine SCF başkanı Fethi Bey'in getirileceği biçimindeki bazı haberler de, ilgililer tarafından, Ocak başkanlığına atama ile değil, seçimle gelindiği hatırlatılarak yalanlanmaktadır.¹⁰² 3 Ocak 1931 tarihli *Vakit* gazetesinde çıkan "mefsub Serbest Fırkaya mensup bilumum Aydın münevverleri Türk Ocağı'nda toplanarak hadiseleri tetkik ve mütalaa ettiler"¹⁰³ yönündeki haber ise, Türk Ocakları'nın, özellikle SCF'nin güçlü olduğu bölgelerdeki şubelerinde, muhalefete bağlı kişilerin hâlâ bulunduğunu kanıtlanması açısından ilginçtir.

Türk Ocakları'nı 1930 yılında en çok meşgul eden konulardan biri de, Zekeriya (Sertel) Bey'in başını çektiği ve genellikle *Resimli Ay* dergisi ile *Son Posta* gazetesi etrafında oluşturulan muhalefettir. Bu yayın organları tarafından yönetilen eleştirilerin başında, Ankara Türk Ocağı'nda çalışan görevlilere ödenen ücretlerin yüksekliği gelmektedir. *Türk Yurdu*'nda yayımlanan "Türk Ocağı ve Düşmanları" başlıklı yazıda yapılan savunmada, haberlerin asılsızlığı ve bazı hususların gereğinden çok abartıldığı ileri sürülerek şöyle denilmektedir: "Türk Ocağı'nın bütçesi Kurultay kararıyla, iki senede bir tesbit edilir. Bu bütçede Merkez Heyeti'nin İcra Divanında bulunan dört zata, bilfiil iş başında bulundukları için, muhtelif ücretler ayrılmıştır. Umumî Reis dört yüz, Reis Vekili iki yüz lira alırlar ve bu sonuncular başka bir vazife ile de meşgul değildirler. Ne muvafıklara, ne muhaliflere, ne dosta, ne de düşmana yar olmayan bir gazete, evvela bu maaşları tahrif ederek neşretmiştir. Reis, Reis Vekili sekiz yüz lira, Murahhas, Muhasip ve Kâtibi Umumî beşer yüz ve murakıp Ahmet Bey de senevi dört bin lira alıyorlarmış. Halbuki Kâtibi Umumî ücretsizdir ve

102 *Vakit*, 3 Kanunevvel 1930, no. 4635 ve *Cumhuriyet*, 4 Kanunevvel 1930, no. 2363.

103 Cetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, s. 55.

Ocakta ne senevî dört bin lira alan bir murakıp, ne de Ahmet Bey isminde bir zat vardır.”¹⁰⁴ Söz konusu savunmaya rağmen, Türk Ocağı görevlilerinin aldıkları ücretleri, 1929 bütçesinde belirtilen memur maaşları ile karşılaştırdığımızda, 1929 yılı için 1. derece memura 150 TL maaş verilmesi kararlaştırıldığı, dolayısıyla Ocak başkan ve başkan yardımcısına verilen ücretlerin oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁵

Bu arada, Ocaklar aleyhindeki yayınların yoğunlaştığı bir dönemde, Ankara Türk Ocağı Merkez Binasında düzenlenen Cumhuriyet Bayramı balosuna gelen Zekeriya Sertel’in Hamdullah Suphi tarafından kovulması da basının en çok ilgi duyduğu olaylardan biri haline gelmiştir.¹⁰⁶ Hamdullah Suphi bu olayın ertesinde kendisini savunarak, Zekeriya Sertel’e daha önce *Son Posta* adına kimsenin çağrılı olmadığını bildirildiğini belirtmekte,¹⁰⁷ 15 yıllık Türk Ocağı üyesi

104 “Türk Ocağı ve Düşmanları”, *Türk Yurdu*, C. 5/25, Sayı 36/230, 1930, s. 56.

105 TBMMZC, C. 4, I: 66, 18.9.1929, s. 12. Bütçe Encümeni tarafından hazırlanan mazbataya göre, örneğin 1. derecede olan başvekâlet müsteşarının maaşı 150 TL’dir.

106 *Vakit*, 1 Teşrinsani 1930, no. 4603. Bu olaya ilişkin haberin bir bölümü şöyledir: “Ocak reisi ondan sonra tekrar geri dönmüş ve:

- Zekeriya Bey, buraya etrafı görüp yalan yazmak için mi geldiniz? diye sormuş.

Zekeriya Bey şu cevabı vermiş:

- Hayır, sadece baloyu görmek için!

- Türk Ocağına küfreden adam burada bulunamaz. Türk Ocağını terkeder misiniz?

Zekeriya Bey bunun üzerine sinirlenmiş, fakat resmi bir baloda bir skandal çıkmaması için:

- Hay hay, demiş ve baloyu terketmiştir.”

Vakit’in aynı nüshasındaki “Gelişigüzel” köşesinde yer alan bir anekdot, olayın gazete tarafından fazla onaylanmadığının bir belitisidir: “İki kişi konuşuyordu:

- Hamdullah Suphi Bey, balo gecesi M. Zekeriya Bey’i Türk Ocağından kovmuş.

- Mahkeme kadiya mülk oldu desene.”

107 *Vakit*, 3 Teşrinsani 1930, no. 4605.

olduğunu ileri süren Z. Sertel'in 1912'de karısıyla birlikte üye olduklarını, ancak daha sonra aidat vermeyi reddederek istifa ettiklerini açıklamaktadır.¹⁰⁸ Hamdullah Suphi, Z. Sertel'in Dumlupınar Zaferinin yıldönümü nedeniyle yazmış olduğu "Mehmetçik" makalesinde, Türk askerlerine karşı olumsuz duygularını dile getirdiğini,¹⁰⁹ tanınmış "bolşevik yazıcılarla" dost olduğunu belirterek,¹¹⁰ "... millî bir bayram gecesi Türk Ocağının düşmanını kendi aramızda tutamazdık. Ocak, içinde şeref ve mertlik hissi ölmemiş olan bir gençlik müessesesidir. Zekeriya Bey'in tuttuğu yol bu müessesenin içinden geçemez"¹¹¹ demektedir. Hamdullah Suphi'nin yanısıra, Ocak şubelerinden gönderilen çok sayıda telgrafla *Son Posta*'da yapılan yayınlar kınanmaktadır.¹¹²

Öte yandan Z. Sertel'in *Resimli Ay*'da yer alan bir yazı ile Türk Ocakları'nın kimi üyelerini *Muhit* dergisinde yazdıkları gerekçesiyle misyonerlikle suçlamasına karşı, Hamdullah Suphi, "... kendisi ve karısı Amerika Şark misyoner teşkilatının reisi olan Mister Krain'in parasile Amerika'da seneler

108 A.g.e.

109 *Vakit*, 4 Teşrinsani 1330, no. 4606. Ayrıca "Türk Ocağı ve Düşmanları", s. 57. Söz konusu makalede Türk erlerini, subayları aleyhine kışkırttığını belirterek, "Zekeriya Bey, Türk zabitanın düşmanıdır. (...) Dumlupınar'ın ferdasında müstevli Avrupa ordularını dışarı atan Türk zabitanı, şerefe isal ettiği nefer karşısında, nefere; "Bu zabitanın şerefini gasbetmiştir" diye göstermek milliyetperver ocakların kalbini son derece kırmıştır. (...) *Son Posta*'nın 11 Eylül nüshasındaki resmi görünüş. (...) Türk zabitanı paraya doymayan, yaptığı eseri kendi yıkan haris bir ihtiyar diye gösteriyor" demektedir.

110 "Türk Ocağı ve Düşmanları", s. 57. Zekeriya Sertel'in Nazım Hikmet'le dostluğuna değinilerek, Amerika'dan döndükten sonra "mahkeme salonlarında ve yazılarında" bolşevik olduğunu iddia eden şairle ilişkisi eleştirilmektedir.

111 *Vakit*, 4 Teşrinsani 1330, no. 4606.

112 "Türk Ocağı ve Düşmanları", s. 64-68. *Vakit*, 14 Teşrinsani 1330, no. 4616. Ankara Türk Ocağı üyelerinin ertesi gün yapacakları toplantıda Hamdullah Suphi'nin Z. Sertel'e cevap vereceği yazılmakta, aynı nüshada çıkan bir tekleple, Türk Ocakları Umumi Kitabesi adına İzzet Ulvi, Türk Ocakları merkezinin şubelere birer genelge göndererek onları olayı protestoya davet ettiği şeklinde basında çıkan haberleri yalanlamaktadır.

geçirdiler. (...) Zekeriya Bey bununla kalmadı. Kendi mecmuasında Yusuf Akçura Bey'i, diğer maruf Türkçü rehberlerle beraber Amerika misyonerliğiyle elele vermiş gösterdi. Halbuki Amerika misyonerliğinden şahsen müstefit olan - Falih Rıfkı Bey'e verdiği cevaptaki itirafı ile sabit olduğu veçhile- kendisi ve refikasıdır. *Muhit*'e yazı yazan maruf Türkçülerse makalelerinin ücretini bile alamamışlardır"¹¹³ şeklinde üyelerini savunmaktadır. Kuşkusuz, Türk Ocağı üyelerine yöneltilen suçlamaların temelinde, Ahmet Cevat'ın (Emre) *Muhit* dergisine yazı yazmalarından daha çok, Türk Ocağı binasının finansmanına katkıda bulunan kişinin Amerikalı bir misyoner olduğu iddiaları yatmaktadır.

Z. Sertel, Türk Ocağı Merkez binasının aşırı görkemli olması nedeniyle pahalıya çıkmasını eleştirirken,¹¹⁴ daha sonra yayımladığı *Hatırladıklarım* adlı yapıtında "Ocak başkanı gibi değil, aşiret reisi gibi davranırdı"¹¹⁵ şeklinde tanımladığı Hamdullah Suphi'nin *Dağyolu* adlı yapıtını Türk Ocağı'na para ile sattığını ileri sürmektedir.¹¹⁶ Hamdullah Suphi, bu iddiaya karşı, Türk Ocağı'nın okunmasında yarar gördüğü kitaplardan her zaman ikişer tane satın aldığını, bunun yanı sıra 100 kadar da merkezde muhafaza ettiğini belirtmektedir.¹¹⁷

113 "Türk Ocağı ve Düşmanları", s. 57-58.

114 "Türk Ocağı ve Düşmanları", s. 58. Z. Sertel'in "Ankara sokaklarında aç çocuklar gezerken buraya sarfedilen paraya yazık değil mi?" sorusuna karşılık, Hamdullah Suphi, binanın Z. Sertel'in iddia ettiği gibi 1.500.000 liraya değil, Kurultay'da da belirtildiği gibi 799.000 liraya mal olduğunu söyleyerek karşı çıkmaktadır.

115 Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977, s. 70.

116 "Türk Ocağı ve Düşmanları", s. 59; Vahit, I Teşvîsani 1930, no. 4603. Hamdullah Suphi'nin *Dağyolu*'nu Maarif Vekâleti'ne sattığının iddia edildiği belirtilmektedir.

117 "Türk Ocağı ve Düşmanları", s. 59. Bu konuda Hamdullah Suphi, "Bu adet müracaatlarla kâfi gelmediği için her birinin adresi mahfuz olmak üzere *Dağyolu*'ndan ve Günebakan'dan 10006 nüsha Ocak namına hediye ettim" demektedir.

Hamdullah Suphi'nin kendisine¹¹⁸ ve Türk Ocakları'na karşı yönelen muhalefete yanıt vermek için 15 Kasım 1930 tarihinde Ankara Türk Ocağı'nda kalabalık bir izleyici kitlesi önünde yaptığı konuşma, "... Bütün medenî dünyanın alâka ile, heyecanla takip edeceği iki büyük cereyan",¹¹⁹ başka bir anlatımla "Amerikanizm" ve "Kızıl Rusya'dan gelen diğer büyük cereyan"¹²⁰ ile milliyetçi gençlik örgütleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Hamdullah Suphi bu konuşmasında, "Amerikanizmin" demokrasiye dayanmakla birlikte, aynı zamanda "tarih, an'ane, eski sanayii nefise gibi birtakım kayıtlara bağlanmaksızın insanı bir makine"ye dönüştürm sakıncasını da barındırdığını belirtmekte, bu açıdan SSCB'deki siyasal rejimle bazı ortak niteliklere sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu ortak nokta, her iki sistemin de bireyi azami üretim ve azami refah ilkeleri doğrultusunda kullanmasıdır.¹²¹ Türk Ocakları'nın üyelerini ve tüm milliyetçi gençliği Bolşevizme karşı harekete geçmeye çağıran Hamdullah Suphi, "milliyet hissi ölmemiş" ülkelere örnek olarak, "Macaristan'da Belakun'u mağlûbiyete uğratan ve tardedden hareketler, İtalyan faşizmi ve Almanya'daki muazzam (Stahlhelm) Çelik Miğferliler hareketi"ni¹²² örnek olarak göstermektedir. Hamdullah Suphi, çeşitli örneklerden sonra, Türk Ocakları üyelerine seslenerek, "Ben size, Türk milliyetçiliğinin bir eseri olan bu Ocağımız içinde halâs ve

118 Yarın, 4 Kânunsani, 1930, no. 22. Yarın gazetesi Hamdullah Suphi'nin şahsına yönelik muhalefeti şöyle dile getirmektedir: "Bu sene Ocak kurultayında hararetili müzakerelerin olacağı tahmin ediliyor. H. Suphi Bey'in riyasetten sukutuna muhakkak nazarile bakılmaktadır."

119 Hamdullah Suphi Tannöver, "Türk Ocağı'nın Tarihçesi ve İftirallara Karşı Cevaplarımız", *Türk Yurdu*, C. 5/24, sayı 36/230, s. 20. Aynı konuşma için Hamdullah Suphi, *Dağyolu*, 2. Kitap, s. 1-61.

120 Hamdullah Suphi, *Dağyolu*, 2. Kitap, s. 43.

121 A.g.e., s. 43-44.

122 A.g.e., s. 45.

şeref getiren mazinin bütün engellerini kırarak istikbale geniş bir yol açan milliyetçi cereyanını, onun hadimlerini ve onun millî mabedini dışardan ve içerden gelen yeni husumetlere karşı koruyunuz diyorum. (...) Sovyet toprakları üzerinde kıvıltı ihtilalin büyük peygamberi aleyhine bir tek kelime söylenmesine, bir tek kelime yazılmasına imkân var mıdır? (...) İtalya'yı yerli bir Bolşevizm hareketinden kurtarmış olan bir milliyetçi hareket vardır. Faşist İtalya'nın timsali olan (Duçe'yi) Mussolini'yi tanırırsınız. Onun aleyhine yazılacak tek bir kelime, söylenecek söz tasavvur edilmek imkânı olmayan bir şeydir. (...) Kurtuluşa nasıl eriştiğini bildiğiniz Türk vatani üzerinde Millî Timsale yazı ile, resimle hörmetsizlik edenler meydanı boş buldukları için cesaretlerini mütemadî artırıyorlar. Türk gençliğinin kalbindeki milliyetçi hassasiyet bu gibi vakaların cezasını jandarmaya, polise, mahkeme salonlarına terketmemelidir. (...) İrticadan nasıl korkuyorsunuz, millî müesseselerimize irtica kadar ve ondan fazla düşman olan Bolşevik cereyanından da sakınınzı¹²³ şeklinde uyarmaktadır.

Hamdullah Suphi'nin konuşmasını dinleyen SCF başkanı Fethi Bey'in, milliyetçiliğe ve Türk Ocakları'na karşı yönelen muhalefeti eleştirdiği,¹²⁴ Ahmet Ağaoğlu'nun ise, "Böyle işlerde fırkacılık yoktur. Bu meselelerde sadece nasyonalizm vardır. Milliyet meselesinde bütün Türkler müşterektir"¹²⁵ dediği, basında yer alan haberler arasındadır.

Bunun üzerine 15 Kasım 1930'da Türk Ocakları Merkez binasında toplanan 1000 kişiye yakın bir gençlik topluluğu, Ocaklar aleyhine yapılan yayınları protesto ederek, yayınladıkları bildiride, "Millî timsale resimle, yazı ile el uzatılanı

123 Hamdullah Suphi, *Dağyolu*, 2. Kitap, s. 46-47.

124 *Bildiriş*, 27 İkinci Teşrin 1930, no. 17.

125 *Vakit*, 15 Teşrinsani 1930, no. 4617.

Türk vatanına hıyanet etmekle itham ederiz"¹²⁶ demektedir, o sırada SCF milletvekili olan ve *Son Posta*'da yazan Ahmet Ağaoğlu gazeteden çekilme kararı vermekte,¹²⁷ Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti ise, 11 Kasım tarihli toplantısında, "Türk gençliğini milli mefkûre bayrağı altında sınıksız toplamaya ve uyanık bulunmaya"¹²⁸ çağırılmaktadır. Falih Rıfkı, Türk Ocakları'na karşı yöneltilen eleştirilere, *Türk Yurdu*'nun gazetelerden alarak yayınladığı "Müesseselerin Adamları" başlıklı yazısında, Hamdullah Suphi'nin aldığı maaşı gündeme getiren¹²⁹ ya da Halife Abdülmecid ile fotoğrafını basan¹³⁰ *Son Posta*'ya karşı, "Bir gün bütün okuyucuları toplayıp bu fazilet tellallarının kasalarına gidiniz ve hesaplarına bakınız; Hamdullah'ın aldığı, bu şantaj kazançlarının yanında sadaka gibi kalır"¹³¹ demektedir.

EK 22: TÜRK OCAKLARI MERKEZİ HEYETİ'NİN 1929-30 SENESİ BİLANÇOSU*

Mevcutat ve Matlubat

Lira	K	
8.424	37	Kasa
104.134	30	Borçlu hesap alacaklarımız
14.134	71	Bankalardaki mevcut
1.285.991	82	Senebaşı hesabı
1.412.927	20	

126 "Türk Ocağı ve Düşmanları", s. 67.

127 A.g.e., s. 62.

128 Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, s. 55.

129 Falih Rıfkı, "Müesseselerin Adamları", *Türk Yurdu*, C. 5/25, no. 36/230, s. 60.

130 Falih Rıfkı, "Yazık", *Türk Yurdu*, C. 5/25, sayı 36/230, s. 61-62.

131 Falih Rıfkı, "Müesseselerin Adamları", s. 60.

(*) "1930 Kurultayına Arzedilen Merkez, İlim ve San'at ve Murakabe Heyetleri Raporları", *Türk Yurdu*, C. 4/24, sayı 27/221, s. 116.

Duyunat ve Tediye

Lira	K	
90.957	69	Alacaklı hesap (eşhas ve müteahhittenlere)
5.000		Tediye senedatı
1.316.969	51	Bankalara Borcumuz
1.412.927	20	

Mesul Muhasip
Enver

İşbu Bilânço defatir ve kuyudu esasıyeye mutabıktır.

Murakıp
Maliye Vekâleti Muhasebe
Müdüdü
Kemal Ziya

Murakıp
Maliye Vekâleti Nakit İşleri
Müdüdü Muavini
Fikri

Murakıp
Memuriyette bulunmuştur

2. Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı (1931)

Tek Parti yönetiminin sağlamlaştırılmasında en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen Türk Ocakları'nın kapatılmasına yol açan nedenler konusunda çeşitli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. François Georgeon'un yorumuna göre, 1930 Kurultayı öncesi, Türk Ocakları, 250'yi aşkın şubesi ve 30.000'in üzerindeki üye sayısı ile gücünün doruğuna ulaşmıştır. 1927'den sonra ilkelerini belirlemeye başlayan ve otoritesini artıran tek parti rejimi ile mahalli düzeyde önemini koruyan Türk Ocakları şubeleri arasında belli bir muhalefetin varlığı söz konusudur. Özellikle SCF deneyimi ile büyük oranda açığa çıkan bu muhalefet karşısında Kemalist iktidar, Jön Türk döneminde gelişen ortak-

laşmacı yaşamın (vie associative) ve sivil toplumun son kalıntılarını ortadan kaldırmaya karar vermiş ve bu amaçla Türk Ocakları'nın kapatılmasının ardından Türk Muallimler Birliği, 1932'de Mason dernekleri gibi çeşitli kuruluşların faaliyetlerine son verilmiştir.¹³²

Öte yandan CHF'nin 1931 yılında yapılan Kurultay'ında da Parti'nin gençlik kuruluşlarını yakından denetlemesi zorunluluğu dile getirilmiştir. Georgeon'a göre, bu tür bir denetim Türk Ocakları'nın liberal dünya görüşü ve özerk yapısı ile çelişeceğinden, Ocakların kapatılması yoluna gidilmiş, bir anlamda devletin her alanda, özellikle de ekonomik alanda liberalizmden devletçiliğe geçilmesinin kararlaştırıldığı bir dönemde, entellektüel ve toplumsal yaşama her yönüyle el koymasının gerçekleşeceği düşünülmüştür.¹³³ Bu bağlamda Türk Ocakları'nın kapatılması aynı zamanda, devletin halkçılık ve milliyetçilik ilkelerinin yaşama geçirilmesi konusunda kontrolü tümüyle ele alması, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi'nde de açıkça somutlaşacağı gibi milliyetçiliği Anadolu ile sınırlı bir ülkü haline dönüştürmesi sürecinin başlangıcı olmuştur.¹³⁴ Türk Ocakları'nın kapatılmasını SCF deneyiminin açığa çıkardığı, "liberallik-

132 François Georgeon, "Nationalisme et Populisme en Turquie: L'Experience des 'Foyers Turcs' (1912-1931)", s. 5. Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, s. 73. 1926-1930'da Türk Ocakları Genel Sekreterliği yapan Ulug İğdemir'in Türk Ocakları'nın mahalli düzeyde CHF'ye karşı tutumı almaları konusunda, "... günün birinde Bandırma Türk Ocağı, belediye seçimleri için namzet göstermeye kalktı. Kendi adamlarını yazarak Halk Partisi'ne karşı liste yaptı. (...) Bunu Saffet Arıkan biraz büyütürken mesele yaptı" demektedir. (s. 71-72) Hasan Ferit Cansever ise aynı konuda şu açıklamayı yapmaktadır: "Halk Partisi'nin bazı müfettişleri merkeze yazdıkları raporlarda Ocakları bu halde bırakacak olursanız adam bile asacaklardır, gibi iddialar ileri sürüyorlardı. Bir müfettiş de Ocakların teşkilat yapılarını yerlerde Halk Fırkası teşkilat yapıyor, yerleşmiyor, diye şikâyet ediyordu."

133 François Georgeon, "Les Foyers Turcs à l'Epoque Kémaliste (1923-1931)", *Turcica, Revue d'Etudes Turques*, Cilt 16, 1982, s. 212-213.

134 François Georgeon, "Nationalisme et Populisme En Turquie", s. 24.

devletçilik" ikilemine bağlayan Mete Tunçay ise, bu gelişmeyi CHF'nin giderek devletleşmesi ışığı altında yorumlamak gerektiğini ileri sürmektedir.¹³⁵ Bu açıdan Türk Ocakları'nın CHF karşısında siyasal bir nitelik ve güç kazanması, Çetin Yetkin'in yorumuna göre, "bir toplumsal gücün, kurumun daha partinin bütünlüğü içinde denetlenip kaynaştırılması olarak değil, fakat aynı zamanda 'muhalif' bir kuruluşun da çalışmalarına son verilmesi ve örgütün ortadan kaldırılması olarak ele alınmıştır".¹³⁶ 1932 yılında *Muhit* dergisinde çıkan bir yazıda belirtildiği gibi, Türk Ocakları'nın kapatılması, 1930-31'de Mustafa Kemal'in çıktığı yurt gezisi sonrasında CHF'nin "içtimai şiarını dahiyane bir sezişle" ortaya koyması, başka bir anlatımla sınıf mücadelesi yerine "meslekler tesanüdü" ilkesini getirmesi ile uyumludur. Bu açıdan *Muhit*'in anlatımıyla Türk Ocakları'nın "isimlerinden başlayarak yine bütün çerçevelerini genişletmek ihtiyacıyla Halkevlerine çevrilmesi yeni telakkinin ilk işareti"¹³⁷ olmuştur.

Türk Ocakları'nın kapatılmasında dış etkenlerin rolüne öncelik veren yorumların çoğu, Ocakların "Turancı" eğilimlerinin 1930'larda iyi ilişkiler içinde bulunduğumuz SSCB tarafından kendi varlığına karşı bir tehdit olarak algılanması noktasında yoğunlaşmaktadır. 1930-31 döneminde SSCB'nin Türkiye Büyükelçiliği görevinde bulunan Surits'in, Ocaklar'ın kendi ülkesi ile fazla ilgilenmesi ve üyele-

135 Mete Tunçay, "Cumhuriyet Halk Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, s. 2021.

136 Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, s. 54. Aynı görüş Necati Akder, "Türk Ocakları, Halkevleri ve Kültür Dernekleri-1", *Türk Yurdu*, C. 2, no. 287, Ağustos 1960, s. 4.

137 "Kemalizmin Yeni Büyük Teşebbüsü: Halkevleri", *Muhit*, Yıl 4, no. 41, Mart 1932, s. 72. "... Geniş bir içtimai tekâmül geçiren başka milletlerin buna benzer teşkilatlarından örnek alarak ve milli şeraite adapte edilerek yaratılan Halkevleri bizi salıanun hediyesi olan ferdi dağımıkhıktan kurtaracaktır".

ri arasında yayılmacı amaçlar taşıyan kişilerin varlığı nede- niyle Tevfik Rüştü'yü (Aras) uyarması¹³⁸ ve Türk Ocakları Merkez binasının mimarı Arif Hikmet Koyunoğlu'nun be- lirttiğine göre Azerbaycan elçisi İbrahim Abilof'un "Paşam, biz sizinle dostuz. Kurtuluş Savaşı'nda bu dostluğu ispatla- dık. Para, silah yardımı yaptık. Ancak Türkocağı'nda dost- luğa yakışmayan bazı olaylar oluyor. Burada Türkistan'ı ala- cağız, Azerbaycan'daki Türkleri kurtaracağız diye konfe- ranslar veriliyor. Bu dostluğa yakışmaz, bunun önlenmesini istiyoruz"¹³⁹ şeklinde eleştiride bulunması Türk Ocakla- rı'nın kapatılmasına giden süreçte önemli bir rol oynamış- tır. Hamdullah Suphi ise, bu konuda Atatürk'ün ABD'deki benzerlerini incelettirip, onlardan esinlenerek Halkevlerini kurma kararı verdiğini belirterek, "Türk Ocakları, çatısı al- tında hiçbir fırka ve fikir istibdadı tanımayan, serbest mü- nakaşa, memleket derterleri üzerinde hasbihal yeri ydi. Oraya en koyu İttihadçı ve en yaman İtilâfçı düşman olarak girer- ler, dost çıkarlardı. Bilhassa bu vasfından kuşkulanan Ata- türk, onda âtide kendisine muhalefette bir nüve olmak isti- dadını sezmiş, genç ve aydın zümreyi kendisine mutlak su- rette bağlamak zaruretinin -o zamanın yeni rejimlerinde (İtalya, Rusya vs.) olduğu gibi- duymuş, şahsen Ocaklara el koymaya karar vermişti"¹⁴⁰ yorumunu yapmaktadır.

Mustafa Kemal'in daha önce de sözünü ettiğimiz yurt ge- zisi dönüşü, Ankara Türk Ocağı'nda bulunan gençlere hita- ben yaptığı konuşma, Türk Ocakları'nın, birkaç ay sonra

138 Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, s. 70.

139 Mehmet Kemal, *Türkiye'nin Kalbi Ankara*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1983, s. 154.

140 A.İ. Balınoğlu, "Türk Ocaklarına Dair Bir hasbihalden", *Hareket*, no. 21. Ka- sım 1948, s. 10. Bu konuda Hamdullah Suphi, "bu karar üzerine beni bir ge- ce sofrasına çağırmıştı. (...) Sahislarına karşı muhalefetten endişe ediliyorsa müsaadeleriyle kendimin Cenubi Amerika'ya hicret etmeyi bile bu teşekkü- lün ıstiklâli adına göze alabileceğimi anlattım "

kapatılacağı gözönüne alınırsa oldukça anlamlıdır. Atatürk bu konuşmasında son gezisi sırasında ziyaret ettiği tüm Ocaklarda sürdürülen olumlu faaliyetlere değinerek, "Bilhassa Türk Ocaklarının bulundukları merkezlerde faideli birtakım hizmetlerle halk üzerinde çok müsait bir tesir bıraktıklarına şahit oldum... Sizi böyle etrafımda gördüğüm bu anda, son seyahatimin diğer hatıralarını da zihnimde uyandırarak Türk Ocaklarının faaliyetinden duyduğum derin memnuniyeti ifade etmekle çok mütehassisim. (...) Sizin gibi birtakım ihtisas şubelerine mensup güzide münevverlerimizi karşımda toplu görmekten ziyadesi ile memnunum"¹⁴¹ demiştir.

Bu konuşmadan kısa bir süre sonra, CHF'nin il ve ilçelerde "Halkevleri" kuracağına ilişkin başında yer alan ve Atatürk'ün son yurt gezisi sırasında "... büyük bir ihtiyaca tekkabül etmek üzere Vilâyet ve kazalarımızda birer 'Halk Evi' tesis edilmesinin çok faydalı olacağı"na¹⁴² ilgililere açıkladığını belirten haberler oldukça ilgi çekicidir. Söz konusu "Halkevleri"nin CHF tarafından kurulacağı ve Mayıs ayında yapılacak genel kongrede bu yönde karar alınacağı yönündeki haberler¹⁴³ konunun oldukça ayrıntılı bir biçimde gündeme getirildiğini ortaya koymaktadır.

Bu arada Dahiliye Vekaleti'nin yayımladığı bir tamimle büyük resmî makamları işgal eden memurların "cemiyet ve Türk Ocakları"¹⁴⁴ başkanlıklarında bulunmamalarının bildirilmesi üzerine çeşitli Ocak başkanlarının bir seçim yapmak zorunda kaldıklarını, İstanbul Türk Ocağı başkanlı-

141 *Vakit*, 20 Kanunewvel 1930, no. 4652.

142 *Vakit*, 2 Kanunsani 1931, no. 4665.

143 A.g.e., Halkevlerinin 1500 kişi alabilecek salonlara sahip olacağı, kütüphane, muzik ve sinema bölümleri bulunacağı belirtilerek, "Halk bu tesisattan çok büyük istifadeler temin edecektir" denilmektedir.

144 *Vakit*, 10 Kanunsani 1930, no. 4673.

ğında bulunan Vali Muhittin (Üstündağ) Bey'in, başkanlıktan istifa ettiğini görüyoruz.¹⁴⁵

Bu tür gelişmeler, bir yandan Türk Ocakları çevresinde estirilen olumsuz havanın, öte yandan da Bildiriş'in anlatımıyla "gayrı mesul bir devlet reisi olmak vaziyetinden ayrılmış ve işbaşına geçmiş"¹⁴⁶ bulunan Atatürk'ün tek parti yönetimini ülkede hakim kılmak isteğinin birer ürünüdür. Gerçekten de, 1929'dan beri Hamdullah Suphi ve Türk Ocakları'na karşı eleştirilerini giderek yoğunlaştıran sol muhalefet, özellikle iç politika konusundaki görüş ve tutumları nedeniyle Ocak başkanını hedef almaya devam etmekte, Menemen Olayı üzerine yaptığı ve "yeşil tehlike"nin kalmadığı, tüm dikkatlerin "kızıl tehlike" üzerine çevrilmesi gerektiğini belirten konuşmasını bir polemik konusu olarak geri getirmektedir.¹⁴⁷ Vâ-Nü'nun (Vala Nurettin) eleştirilerine karşı Mehmet Asım, yine Menemen Olayı nedeniyle *Vakit* gazetesine yazdığı bir başmakalede Hamdullah Suphi'yi savunmakta ve "Acaba 'yeşil' irtacın mevcudiyeti, kızıl tehlikenin mevcut olmadığını mı gösterir"¹⁴⁸ demektedir.

Türk Ocakları ve çevresine yönelilen eleştirilerin temelinde ideolojik seçimlerden kaynaklanması nedeniyle, özellikle basının Ocakların kapatılmasına dek varan süreçte iki

145 A.g.c., Muhiddin Bey'in yerine İstanbul Türk Ocağı başkanlığına genel sekreter Fethi Bey, genel sekreterliğe de Cevat Mustafa Bey seçilmiştir.

146 Bildiriş, 15 İkinci Kanun 1931, no. 24.

147 M.B. Mehmet Zade, "Menemen İrticai Münasebetiyle", Bildiriş, İkinci Kanun 1931, no. 222. Vâ-Nü'nun 30 Aralık 1930 tarihli *Akşam* gazetesi yayımlanan yazısından bir bölümünü vermektedir. Bu yazıda Vâ-Nü: "Dürbününü ters kullanan siyasilerimizin en başında zannedersem Hamdullah Suphi Bey bulunmaktadır. (...) Arık yeşil tehlikenin kalmadığını, bütün dikkatlerin kızıl tehlike üzerine çevrilmesi lâzım geldiğini mutat belâgatleriyle haykırmıştı. (...) Hayır, Hamdullah Suphi Bey! Tehlike yemyeşildir. Tehlike sağdadır. Sol? Çok ve uzun seneler istese istese, iş kanunu ister; ihtikârın kalkmasını, matbuatın hakiki hürriyetini, fırka yapmak, mebus çıkarmak hakkını ve buna mumasil şeyleri ister..." demektedir.

148 *Vakit*, 26 Kanunsani 1931, no. 4689.

cepheye ayrıldığını görüyoruz. Halkevlerinin kurulacağına ilişkin haberlerin çıkmasının üzerinden bir ay bile geçmeden, Mehmet Asım, Türk Ocakları'nın olumlu faaliyetlerine değindiği yazısında Ankara Türk Ocağı binası için harcanan emek ve paranın boşa gitmediğini belirtmekte ve "Ocak binası yavaş yavaş her sınıf halk için feyizli bir fikir ve terbiye merkezi halini alıyor"¹⁴⁹ demektedir. Ankara Türk Ocağı'nın, yabancı dil, muhasebe dersleri, konferanslar, sinema ya da tiyatro gösterileri ve yayımladığı *Türk Yurdu* dergisinin yanı sıra telif ve çeviri yayınlar ile halk eğitimi ön planda tuttuğunu kanıtladığını ileri sürmektedir. Bu arada Türk Ocakları'nın ideolojisinin saptanacağı yönünde gelişmeler bulunduğunu da belirten Mehmet Asım'a göre, "Cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik, garpçılık Ocağın dört esaslı gayesi olduğu için yapılan tetkikat ile Türk Ocaklarının ideolojisi tesbit edilecektir. Bu suretle bütün Ocakların aynı mefkûre etrafında daha kuvvetli bir surette birleşerek çalışmaları temin edilmiş olacaktır".¹⁵⁰ Mehmet Asım'a göre, Türk Ocakları'na karşı yöneltilen eleştiriler, "nadiren prensip meselesi, ekseriya şahsiyat şeklinde"¹⁵¹ ortaya çıkmaktadır.

Bu arada Yurt gezisine devam etmekte olan Mustafa Kemal hemen her yerde Türk Ocakları'na uğrayarak üyelerle konuşmakta, Türk Ocakları'nın CHF'nin Hars şubesi olduğunu ve bu gerçeğin Ocak yasasının 3. maddesinde açıkça belirtilmiş olduğunu hatırlatmaktadır: "Ocaklar CHF'nin programını vatandaşlara izah etmekle asıl vazifelerini yap-

149 Mehmet Asım (Us), "Türk Ocağı Merkezi", *Vakit*, 3 Şubat 1931, no. 4696.

150 A.g.e., Bu arada Mehmet Asım'ın bildirdiğine göre, binada yapılması planlanan bir radyo tesisi ile verilecek tüm konferansların yurt içi ve dışında dinlenmesinin sağlanması düşünülmektedir. *Vakit*, 5 Şubat 1931, no. 4697. Radyo aracılığı ile ilk yayımlanan konferans, Talim ve Terbiye Heyeti başkanı İhsan Bey tarafından verilmiştir.

151 Mehmet Asım, "Türkocacı Merkezi".

muş, mefkûrelerine en büyük hizmeti ifa etmiş olurlar. (...) Gayemiz, çok faydalı olduğuna kati kanaatimiz bulunan bu yol üzerinde bütün milletin hemahenk olarak beraber yürümekten ibarettir".¹⁵² Mustafa Kemal'in özellikle rejime muhalefet eden bölgelerdeki konuşmaları farklı bir ton taşımakta, birkaç ay öncesine kadar SCF'nin oldukça güçlü olduğu Aydın Türk Ocağı'nda, ulaşım güçlükleri nedeniyle köylerde yaşayan halk ile ilişkide bulunamadıklarını açıklayan üyelere, "şeyh ve müritlerin köye giderken otomobil masrafını düşünmediklerini"¹⁵³ hatırlatmakta, ya da "irtica'nın" önemli boyutlara ulaştığı, tarikatlerin yoğun faaliyet gösterdiği¹⁵⁴ Balıkesir'de, bir üyenin bölgede tarikatleri temsil etmiş olan kişilerin, tekkeler kapatıldıktan sonra faaliyetlerini sürdüremediklerini belirten açıklamalarını izlemektedir.¹⁵⁵ Bu arada Balıkesir'de, öğretmenlerden oluşan bir heyeti kabulü sırasında, kendisine Balıkesir öğretmenlerinin bir birlik oluşturma çabaları içinde oldukları ve bunun için uygun bir bina aradıkları bildirildiğinde, Mustafa Kemal, kendilerine ayrı bir örgüt oluşturmaktan vazgeçerek, aynı amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren Türk Ocağı ile birleşmelerini ve çalışma saatleri dışındaki tüm zamanlarını Ocakta geçirmelerini önermekte,¹⁵⁶ Mersin'de Gençler Birliği üyelerine, tüm "bilgi ve çalışma vasıtalarının

152 Vakit, 5 Şubat 1931, no. 4697. P. di Roccalta, *Angora E Kemal Pascia, Problemi Politici ed Economic della Moderna Turchia*, A.R.E., Roma, 1932, s. 63. Roccalta, Mustafa Kemal'in yaptığı yurt gezisinde, İstanbul Türk Ocağı başkanı Fethi Beyin SCF'ni kurduğunu hatırlatarak, Türk Ocakları'nın muhalefet odağı haline geldiği inancına vardığını ve Ruşen Eşref'e yazdığı 10 Nisan tarihli açık bir mektupla ülkenin çıkarları açısından Türk Ocakları'nın kendini feshetmesinin olumlu olacağını belirttiğini ileri sürmektedir.

153 Yarın, 5 Şubat 1931, no. 408.

154 *Oriente Moderno*, Yıl 12, No. 3, Mart 1931, s. 139.

155 Yarın, 9 Şubat 1931, no. 412.

156 Vakit, 9 Şubat 1931, no. 4702.

teksifi için”¹⁵⁷ Türk Ocağı’na ilihaklarının uygun olacağını açıklamaktadır. 17 Şubat 1931’de Adana Türk Ocağı’nı ziyareti sırasında Mustafa Kemal’in yaptığı konuşma, bazı şubelerin, görevlerini yerine getirmekte yetersiz kaldığı görüşünde olduğu izlenimini vermektedir. Bu konuşması sırasında Türk Ocakları’na özellikle “Türkleştirme” yönünde bir görev düştüğünü vurgulayan Mustafa Kemal, “... Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz. Halbuki Adana’da Türk Ocağı buna müsamaha gösterirse, gençleri, siyâsî, içtimâî bütün Türk teşekkülleri bu vaziyet karşısında bihis kalırsa en aşağı yüz seneden beri devam edegelen bu vaziyet yüzlerce sene devam edebilir. (...) Efendiler, herhangi bir felaket günümüzde bu insanlar başka dille konuşan insanlarla elele vererek aleyhimize hareket edebilirler. Türk Ocaklarımızın başlıca vazifesi bu gibi unsurlara -ki bunlar Türk vatandaşlarıdır, halde ve atide talih ve mukadderatımız birdir- bizim dilimizi konuşan hakiki Türk yapmaya çalışmaktadır...”¹⁵⁸ demektedir.

Mustafa Kemal’in Gençler Birliği üyeleri ya da öğretmenlerin Türk Ocakları’na katılmalarını önermesinin yanı sıra,¹⁵⁹ hükümet yanlısı basın da CHF dışında kalmış unsurların partiye entegre edilmesini teşvik etmektedir. Siirt milletvekili Mahmut (Soydan), *Milliyet* gazetesindeki başmakalesinde, Parti dışında kalmış unsurların “zaman zaman başka fırka ve heyecanlara kapılmalarının bütün mesuliye-

157 *Vakit*, 13 Şubat 1931, no. 4706.

158 *Vakit*, 19 Şubat 1931, no. 4712.

159 *Vakit*, 2 Mart 1931, no. 4721. Mustafa Kemal’in gezisi sırasında uğradığı Afyon’da “gençleri fırkamızın azası görmek isteriz” şeklinde beyanatta bulunduğu, Konya’da ise “Biz bütün vatandaşları fırkamızın kadrosu haricinde tasavvur etmiyoruz” diyerek Parti ilkelerinin anlatılmasının Türk Ocaklarına ve “her yerde behemehal Türk Ocaklarının içinde çalışmaları icap eden muallimlere teveccüh eder” görüşünü dile getirdiği belirtilmektedir.

hini kendilerine atfetmek doğru değildir. Bu mesuliyette Halk Fırkasının, fırka teşkilatının hepimizin, hepimizin hissesi vardır. Fırkamızın gayelerini bütün vatandaşlara anlatacak fırsat ve imkânlardan istifade edemedik”¹⁶⁰ demek ve bu kişilere ulusal ve siyasi sorumluluklarını anlatma görevinin Parti örgütü ve Türk Ocakları’na düştüğünü belirtmektedir.¹⁶¹

Öte yandan basında, bu yöndeki propagandanın tesiri altında kimi öğretmenlerin, Türk Ocakları’na katılmaya karar verdiklerine ilişkin bazı haberlere de rastlanmaktadır.¹⁶²

Türk Ocakları’nın ve CHF’nin genel kongrelerine çok az bir zaman kala, her iki örgütün birbirleri karşısındaki konumları tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu konuda Yunus Nadi’nin, “Türk Ocakları çalışmıyorlar diye şikâyetler işitmekten geri kalmıyoruz. Bizce bunların çalışmadıklarından değil, çalıştırılmadıklarından şikâyet etmek daha muvafık olur. Ocaklarda nihayet bizlerden başka insanlar yok. Çalışmak ve çalıştırmak gibi şeyler ancak teşkilat ile olur. Fırka teşkilâtının da kâfi derecede çalışmamış olduğunu bütün an’anesini görmedik mi? (...) Gençlik teşkilatı denildiği zaman bunda tabii fırka teşkilatının da oynayacağı mühim roller vardır. Belki de en büyük vazifeler onundur”¹⁶³ şeklinde açıklamalarda bulunmasından kısa bir süre sonra, CHF’nin bu yönde girişimlerde bulunduğunu görüyoruz. 17 Mart 1931 tarihli *Vakî’te* Türk Ocakları’nın “devlet siyasetinde” CHF ile birlikte hareket etmesinin ke-

160 Mahmud, “Gazi Diyor ki”, *Milliyet*, 3 Mart 1931, no. 1837.

161 *A.g.e.*, Ayrıca *Vakî*, 8 Mart 1931, No. 4727. Diyarbakır Türk Ocağı’nda yapılan toplantı sonunda, o ana dek kayıtlarını yapurmayan öğretmenlerin de Türk Ocağı’na kaydedildiği açıklanmaktadır.

162 *Vakî*, 29 Şubat 1931, no. 4719. Kastamonu’da açılan Türk Ocağı binası nedeniyle yer alan haberde tüm öğretmenlerin Türk Ocağı’na kayıt olmaya karar verdikleri belirtilmektedir.

163 Yunus Nadi, “Umûmî Kongreye Hazırlık”, *Cumhuriyet*, 13 Mart 1931, no. 2460.

sinleştigi ve bu kararın uygulanması durumunda Türk Ocakları Merkez teşkilatında yeni düzenlemelere gidileceği ve birçok yerlerde Ocak binalarının parti binaları ile birleşeceği belirtilirken¹⁶⁴ bazı basın organları da Türk Ocakları'nın iki yıldır CHF'nin hars şubesi halinde faaliyet göstermesine rağmen, her iki örgütün de bağımsız olması nedeniyle Ocaklardan beklenen verimin alınamadığını ve yeni düzenlemelerle Ocakların düşünsel ve kültürel alandaki çalışmalarına devam etmekle birlikte, bağımsız idare heyetlerine sahip olamayacaklarını ileri sürmektedir.¹⁶⁵

Türk Ocakları konusunun bir an önce çözüme kavuşturulması gerekliliği, Yasa uyarınca iki yılda bir 23 Nisan'da başlayan Kurultay'ın, CHF Kongresinden önce yapılması yönünde bir kararın alınmasına yol açmıştır. Söz konusu kurultayda Türk Ocağı isminin kaldırılarak yerine Halk Fırkası Hars şubesi isminin konulmasının kararlaştırıldığı,¹⁶⁶ Ocakların tüm menkul ve gayrimenkul mallarının Parti'ye devredileceği, üyelerin doğal olarak parti üyesi olacakları,¹⁶⁷ CHF genel merkezinin yakın bir gelecekte Türk Ocakları Merkez Binasına taşınmasının¹⁶⁸ ve Parti içinde "faşist gençlik teşkilatını andırır" bir gençlik kuruluşunun

164 *Vakit*, 17 Mart 1931, no. 4736.

165 *Milliyet*, 17 Mart 1931, no. 1831.

166 *Cumhuriyet*, 18 Mart 1931, no. 2465.

167 *Milliyet*, 18 Mart 1931, no. 1832.

168 *Vakit*, 19 Mart 1931, no. 4738. Ancak bu haberi Parti genel sekreteri Recep Bey'in doğrulamadığı da belirtilmektedir. Bununla birlikte Samet Ağaoğlu, "Hamdullah Suphi Tannöver", *Türk Yurdu*, C. 6, sayı 2, Şubat 1967, s. 37'de, Parti Genel Merkezinin, Türk Ocakları Merkez Binasına taşınması kararının, bu tarihten çok önce verildiğini ileri sürmekte ve bir gün Mimar Hikmet (Koyunoğlu) Bey'in Hamdullah Suphi'ye gelerek "Dün Şark odasının tavan süsleri için iskelede çalışıyordum. İçeri Recep Bey (Peker), birkaç arkadaşı ile girdi. Beni görmediler herhalde, Recep Bey ötekilere, 'Şu kısım umumî kâtiibe verilebilir. Yanındaki oda parti idare heyetinin olur...' diye anlatıyordu. Galiba binayı parti merkezi yapacaklar" dediği belirtilmektedir.

ülkenin her tarafında şubeler açmasının beklendiği yönündeki haberler¹⁶⁹ Türk Ocakları'nın geleceğinin henüz Kurultay toplanmadan ve üyelerin düşüncelerinden bağımsız olarak oldukça ayrıntılı bir biçimde kararlaştırıldığını göstermektedir.

Bu karara karşı *Yarın* gazetesi, Osmanlı-Türk devleti geleneğinde, özellikle de Tanzimat'tan sonra "iktidar mevkilerinin" bütün kültürel hareket ve cemiyetlere müdahale ettiklerini ve hatta müdahale edebilmek için şiddet gösterdiklerini¹⁷⁰ ileri sürerek "Cumhuriyet inkılabının da ilk üç inkılâp gibi tahaccür etmemesini istiyorsak millî şuurun serbest teşekküller halinde faaliyet göstermesini kabul etmeliyiz"¹⁷¹ şeklinde muhalefet göstermektedir. Öte yandan, CHF'nin faşist gençlik örgütleri kurmayı öngördüğü yönündeki söylentileri, "İtalya'da iflas eden faşistliğin Türkiye'de tesisi hatta değil mi? Türk Ocağı'nın faşistleştirilmesi Türk İnkılâbını idare eden Namık Kemal hürriyetine karşı bir hareket telâkki olunamaz mı?" eleştirileriyle karşılamaktadır.¹⁷² Naci İsmail ise, "Türk Ocağı Neydi, Ne Olabilir?" başlıklı yazısında, Türk demokrasisinin Türk Ocağı'nın eseri olduğunu ve bu nedenle her "demokrat" fırkanın Türk Ocakları'nı himaye etmesi gerektiğini belirtmekte ve "Halk Fırkası hükümetinin bu himayeyi ihmal etmediğini itiraf ederiz. Yalnız bu Ocakları Halk Fırkası açmamıştır ki onlara hükmetmek, onları idaresi altına almak hakkını haiz olsun. Türk milletinin açtığı Ocaklar birer hars müessesesidir, ikbal yeri değil. (...) Eğer, bu teşkilat da siyasi bir fırkaya karışır, bu müesseseyi tesis eden zihniyet yıkılmış olur. Çünkü ilim başka, siyaset başkadır. (...) Siyasi fırkaları ilmin idare edeceği-

169 *Vakit*, 19 Mart 1931, no. 4738.

170 *Yarın*, 19 Mart 1931, no. 447.

171 *A.g.e.*

172 *Yarın*, 20 Mart 1931, no. 448.

ne inananlar, bir hars cemiyetini fırka siyasetinin emri altına almazlar. Zira hars cemiyetini hareketsiz bırakmış olurlar. Türk Ocağı azalarının siyasî rey sahibi olmaları, bu hars cemiyetinin siyasî bir fırka olmasını icap ettirmez"¹⁷³ demek ve siyasî gençlik teşkilâtlarının yalnızca Rusya ve İtalya'da bulunduğunu, bu kuruluşların ise "insan fikrinin istediği gibi düşünmesini değil, Mussolini gibi, Stalin gibi düşünmesini"¹⁷⁴ amaçladıklarını ileri sürmektedir.

Türk Ocakları'nın, yerine kurulması düşünülen faşist gençlik örgütlerine ilişkin haberlerin yalanlanmasına rağmen, İstanbul Türk Ocağı başkanı Fethi Bey, söz konusu haberlerin gerçekliği konusunda Ankara Türk Ocağı'ndan aldığı bilgiye dayanarak, böyle bir olasılığın bulunduğunu ve toplanacak Kurultayda delegelerin vereceği karardan sonra kesinliğe kavuşacağını bildirmektedir.¹⁷⁵ *Oriente Moderno* dergisinin de yer verdiği bu yeni gelişmeler konusunda Ettore Rossi, *Yarın* gazetesinin sorumlu yazı işleri müdürü ve başyazarı Arif Oruç'un Çerkes Ethem'in yeğeni olmasını gerekçe göstererek, "Meslekdaşımız, faşizmi büyük bir olasılıkla Çerkes Ethem'in gayrimillî çetelerinde, Ankara Caddesi'nin kahvehanelerinde, İzmit Cezaevlerinde öğrenmiş olmalı"¹⁷⁶ şeklinde faşist örgütlerin kuruluşunu eleştirenlere karşı çıkmaktadır. 27 Mart 1931 tarihli *Il Messaggero degli Italiani* ise, yeni kurulacak gençlik örgütlerinin Türkiye'de çeşitli biçimlerde tanımlandığını, ancak örgütün temel özellikleriyle Opera Nazionale Balilla'ya benzediğini ileri sürmektedir.¹⁷⁷

Kurultay öncesinde Türk Ocakları'na yönelen eleştirilerin

173 Naci İsmail, "Türk Ocağı Neydi, Ne Olabilir?", *Yarın*, 22 Mart 1931, no. 450

174 A.g.e.

175 A.g.e.

176 *Oriente Moderno*, Yıl 11, no. 4, Nisan 1931, s. 174.

177 A.g.e., s. 175.

odağı, Ocakların tarihsel işlevlerini tamamladığı,¹⁷⁸ görevlerini devrimler doğrultusunda yeterince yerine getirdiğinin kabul edilemeyeceği ve söz konusu durumu nedeniyle zaten tam bir "infisaha" gittiği noktasındadır.¹⁷⁹ Ancak hükümet karşıtı gruplar, Türk Ocakları'nın kendilerinden beklenen görevleri tümüyle yerine getirdiğini ve asıl sorunun Türk Ocakları'ndan azami bir düzeyde nasıl yararlanılabileceği konusunda ortaya çıktığını ileri sürmektedirler.¹⁸⁰ Falih Rıfkı, parti ve gençliğin karşılıklı ilişkilerini incelediği makalesinde, Serbest Fırka'nın "cumhuriyetçileri" ikiye ayırmasından ders alındığını belirterek, ülkenin her yanında CHF ve Türk Ocakları gibi iki ayrı "varlık" bulunmasının sakıncalarını gündeme getirmektedir. Bu arada Türk Ocakları'nın kurulduğu günden beri yasalarında özel bir dikkatle belirtilen "gayri siyasi" olma iddiasını bir kez daha tartışmaya açan Falih Rıfkı, "Türkocağı siyasi bir müessese midir, değil midir? Türkocağı inkılâpçıdır. Inkılâpçı demek, siyasi demektir. (...) Rey verecek yaşta gençlerin toplandığı bir müessese yalnız siyasi bir karakter göstermiş olmakla kalmaz; bu ister istemez bir fırka olur. CH. Fırkası sol bir inkılâp fırkasıdır. Solun unsurlarını kendi dışında bırakarak kendini sağlamlaştırmak tehlikesine atamaz. Sol inkılâp fırkasının en tabii unsuru siyasi gençliktir. En radikal müesseseleri kuran bir inkılâp fırkası ile onun içinden ileri ve radikal fikirli unsurları ayıklar görünen bir müessese yanyana nasıl yaşayabilir?"¹⁸¹ demektedir. Falih Rıfkı'ya göre bir zamanlar ülkedeki en ileri görüşleri temsil eden Türk Ocakları, bu görüşlerin CHF tarafından uygulamaya konulması ile önemini kaybetmiştir. Öte yandan Türk Ocakları üyeleri ile CHF üyelerinin aynı kişilerden

178 *Cumhuriyet*, 20 Mart 1931, no. 2467.

179 *Yarın*, 20 Mart 1931, no. 448.

180 A.g.e

181 Falih Rıfkı, "Fırka ve Gençlik", *Milliyet*, 21 Mart 1931, no. 1835.

oluşması nedeniyle, yalnızca tarihsel bir isme sahip olan Türk Ocakları'nın varlığını sürdürerek Cumhuriyet unsurlarının birliğini bozmasına izin verilmemelidir.¹⁸²

Türk Ocakları'nın kapatılmasına giden süreçte, Ocakların geleceği ve yerine getirilecek örgütlerin niteliği konusunda tam bir kavram kargaşası bulunmakta, "fesih", "ilhak" ve "ilga" sözcükleri birbirinin yerine rastgele kullanılabilmektedir.¹⁸³ Ocakların lağvından sonra tüm Ocak binalarında Halkevleri kurulması, daha sonra sürdürülmesi düşünülen faaliyetler için CHF Kırklar Heyeti'nden ayrılan Hars Heyeti'nin bir program hazırlaması, tüm bu işlere bir başlangıç olarak da CHF Genel Merkezinin Ocaklar Merkez binasına taşınması ve Ocak matbaasının Parti'nin yayın encümenine devredilmesi olasılığından söz edilmektedir.¹⁸⁴ Bu arada Türk Ocakları'nın CHF'ye katılmasından sonra Ocak binalarında tüm gençlik ve spor kuruluşlarına yer verileceği de belirtilmektedir.¹⁸⁵

20 Mart tarihinde Türk Ocakları Merkez binasında toplanan Ankara Türk Ocağı Genel Kurulu, olağanüstü bir toplantı ile Ocak kurultayının 10 Nisan'da toplanmasını kararlaştırmış ve söz konusu Kurultay'ın Türk Ocakları'nın ilgasının koşullarını görüşmesini ve kararı, delegelerin onayına sunmasını kesinleştirmiştir.¹⁸⁶

Bu arada Türk Ocakları'nın kapatılması kararının, yalnız-

182 A.g.e. Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, s. 54, "... Türk Ocakları'nın siyasal bir nitelik kazanması, CHF'nin çizgisinde değil, fakat ona karşı bir yönde olmuştur. Dolayısıyla, Ocakların kapatılması, karşıt bir gücün varlığına son verilmesi anlamını taşımaktadır. CHF'nce bu kuruluş, yalnız bir toplumsal gücün, kurumun daha partinin içinde denetlenip kaynaştırılması olarak değil, fakat aynı zamanda 'muhalif' bir kuruluşun da çalışmalarına son verilmesi ve örgütün ortadan kaldırılması olarak ele alınmıştır."

183 *Milliyet*, 22 Mart 1931, no. 1836. Bu konuda "Ocakların Halk Fırkasına ilhakını, infisah veya ilgası şeklinde göstermek doğru değildir" demektedir.

184 *Cumhuriyet*, 26 Mart 1931, no. 2467.

185 *Vakit*, 22 Mart 1931, no. 4741.

186 *Cumhuriyet*, 21 Mart 1931, no. 2468.

ca bu kuruluşa yönelik bir tutum olmadığı, söz konusu gelişmenin CHF'nin tüm güçleri aynı merkezde toplama eğiliminin bir sonucu olduğunu kanıtlamak için hükümet yanlısı basın tarafından, Hamdullah Suphi'nin CHF'nin hars şubeleri başkanlığına getirileceği haberleri yayılmaktadır.¹⁸⁷ Ocakların kapatılmasına artık kesin gözüyle bakıldığı bu günlerde, yeni teşkilât konusundaki yanlış kanıların da ortadan kaldırılmak istendiği görülmekte, faşist nitelikte bir gençlik örgütü kurulmasının amaçlanmadığı, Ocakların Parti'ye katılmasının temelinde, CHF'nin gençlikle bizzat alakadar olmaya karar vererek, onların "fıkrî ve siyasî terbiyelerinde öncülüğe kalkması ve Türk Ocakları'nın kuruluş amaçlarının artık Parti ilkelerinde varolması gibi iki temel amaç bulunduğu ileri sürülmektedir.¹⁸⁸ Naci İsmail ise, "Halk Fırkasının Türk Ocakları siyaseti"ni eleştirerek, düşünsel gelişmenin gündelik politikanın gereklerine bağımlı kılınmasının sakıncalarını belirtmekte ve Türk Ocakları'nın bu yöntemle "atalete" sürükleneceğini savunmaktadır.¹⁸⁹

Türk Ocakları çevresinde dönen bu söylentiler, Ocakların faaliyetlerinin de pratik olarak kesilmesine neden olmuş, İstanbul Türk Ocağı'ndaki yönetici ve personel seçimi ileri bir tarihe bırakılmıştır. Öte yandan Kurultay'da İstanbul Türk Ocağı'nı temsil edecek delege konusunda Merkezin fikrinin alınması da,¹⁹⁰ Kurultay'ın denetim altında gerçekleşeceğinin bir ifadesidir.

187 *Milliyet*, 23 Mart 1931, no. 1837.

188 *Cumhuriyet*, 22 Mart 1931, no. 2459. Mustafa Baydar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, Türk Ocakları'nın feshedilmesi konusunda Enver Ziya Karal şu açıklamayı yapmaktadır: "1930-931 yılları Nazizmin ve Faşizmin Avrupa'yı tehdit ettiği, ülkütüğü yıllardır. Atatürk böyle bir akımın tehlikelerinden gençliği korumak endişesini duymuş olabilir."

189 Naci İsmail, "Halk Fırkasının Türk Ocakları Siyaseti", *Yarın*, 23 Mart 1931, no. 451.

190 *Yarın*, 24 Mart 1931, no. 452.

24 Mart tarihinde Türk Ocakları Genel Merkezi toplantısından sonra, Mustafa Kemal tarafından kabul edilen Hamdullah Suphi ve öteki üyeler, kendisine Kurultay tarihini bildirmişlerdir. Mustafa Kemal, Ocak üyelerinden Ruşen Eşref'e hitaben yaptığı konuşmada yeni gelişmelerin nedenlerini açıklamış ve "Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki muayyen maksatlara erebilmek için maddî ve manevî ne kadar kuvvet varsa hepsini biraraya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazım gelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin verdiği mühim neticeleri idrak etmiştir. Memleketin ve inkılâbın içerden ve dışardan gelecek tehlikelere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır. Teessüsü tarihinden beri ilmî sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolla memnuniyeti mucip hizmetleri sepetmiş olan Türk Ocakları'nın aynı esasları siyasî ve tatbikî sahada tahakkuk ettiren fırkamla ve bütün manasile yekvücut olarak çalışmalarını münasip görürüm. Bu kararım ise, millî müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidirler"¹⁹¹ demiştir.

Bu arada şubelere ve delegelere gönderilen Kurultay davetiyelerinde, toplanma nedeni ilk kez açıkça belirtilerek, "Türk Ocakları'nın Halk Fırkası ile birleşmesi hakkında bir karar itihaz edilmek üzere Kurultay azasının fevkalade olarak 10 Nisan'da toplanması Merkez Heyeti'nce takarrür etmiştir..."¹⁹² denilmektedir. Öte yandan bir gün sürmesi kararlaştırılan iltihak kararının da "ittifakla" alınması beklenmektedir.¹⁹³

191 *Vahit*, 25 Mart 1931, no. 4744.

192 *A.g.e.*

193 *Cumhuriyet*, 25 Mart 1931, no. 2472. Fırkaya iltihak kararının Kurultayın onayına sunulacağını bildirilmesine karşın, kararın ne yönde çıkacağı ke-

Bu tür haberlerin basında giderek daha yoğun bir biçimde yer alması, hükümetin Türk Ocakları sorununa bir an önce ve kendi eğilimleri doğrultusunda çözüm bulma isteğinin göstergesidir.

Türk Ocakları delegelerinden bir grup ile Mustafa Kemal arasında yapılan görüşme sonrası, Hamdullah Suphi'nin Çankaya Köşkü'nde kalarak uzun süre bu konudaki görüşlerini bildirmesi, Türk Ocakları'nın kapatılmasında izlenecek yöntem meselesinin görüşülmesi olarak yorumlanmışsa da,¹⁹⁴ Hamdullah Suphi'nin bu karara hemen uymadığı daha sonra yapılan söyleşilerden anlaşılmaktadır.¹⁹⁵

Türk Ocakları'nın kapatılma kararının verildiğini açıkça belli eden haberlerin yoğunluk kazanması üzerine,¹⁹⁶ söz konusu haberleri yalanlayan ve Merkez Heyeti'nin böyle bir kararı vermeye yetkili olmadığı, Türk Ocakları'nın faaliyetlerini sürdürdüğü,¹⁹⁷ Kurultay'ı toplanmaya çağırıldığı ve iltihak kararının Kurultay'da delegelerin onayı ile verileceğinin belirtilmesine rağmen,¹⁹⁸ Cumhuriyet gazetesinin 28 Mart 1931 tarihli sayısında Yunus Nadi'nin bir başmakalesi, CHF'ye iltihak kararına değinmektedir. Yunus Nadi'ye göre, zamanında büyük bir gereksinimden doğan ve gerçekten önemli görevler yapmış olan Türk Ocakları'nın "kendileri-

sindir: "Kurultayda karar verilir verilmez bütün Ocaklar ve müstemilatının fırkaya intikal edeceği ve Fırkanın hars şubesi olarak çalışacağı, badema Ocaklar merkez heyeti ve Ocaklar idare heyetinin bulunmayacağı, fırka hars şubesi mesai tarzının fırkaca tesbit edileceği bir tamim ile bütün Fırka teşkilatına bildirilecektir."

194 A.g.e.

195 A.İ. Balınoğlu, "Türk Ocaklarına Dair. Bir Hasbıhaliden", s. 10. Bu söyleşide Hamdullah Suphi, Atatürk'ü, Türk Ocakları'nın kendisine karşı muhalefetinden endişe etmemesi konusunda ikna etmeye çalıştığını açıklamaktadır.

196 Cumhuriyet, 25 Mart 1931, no. 2472. Burada Ocakların CHF'ye iltihakının Ocaklılar tarafından memnuniyetle karşılandığı belirtilmektedir.

197 Vakıf, 26 Mart 1931, no. 4645.

198 Vakıf, 25 Mart 1931, no. 4744.

ne mahsus vaziyetlerinde zamanla bir ayrılık, bir kenarda kalış gibi bir manzara ve mânâ hiss olunmaya başlanmıştı. Şimdiki iltihak ve ittihat ile Türk birliğine gidiliyor. Çünkü Ocak ne kadar tabii idiyse bugünkü iltihak ve ittihat o kadar zaruridir. Hadiseyi Ocakçılık hayatında inkişaf ve tekâmülün son safhası sayabiliriz.”¹⁹⁹ Bu arada Ocaklar’ın siyaset dışı kalma iddialarına da değinen yazar, kapanışa giden yolda en büyük etkenlerden biri olan bu konuda şunları söylemektedir: “Hars müesseseleri olduğu için Ocaklar siyasetle iştigal etmezlerdi diye farzederiz. Memleketin hayatının karşısında memleket gençliğinin siyasetle iştigal etmemesinden daha garip ne olabilir. Türk gençliği Cumhuriyet Halk Fırkası’nın memlekete ait hep iyilikler isteyen sinesinde sarahaten siyasetle iştigal edeceklerdir. Bu suretle de kapalı bir mantıksızlığın yerine açık bir mantıklılık ikame edilmiş olacaktır. Hulasa Ocakların zaten merbutu bulundukları fırkaya iltihakları zamanın en tabii ve en makul işlerinden biridir.”²⁰⁰

Ancak, hükümet yanlısı basının yeni gelişmeleri olumlu karşılamasına rağmen, *Akşam* gazetesi iltihak kararını, “Türk Ocakları iki üç sene evvelki kongresinde ittihaz ettiği bir karar ile yalnız Türkiye hudutları dairesine çekilmiştir. O zaman hiç olmazsa harsî Türkçülüğün devam edileceğine ümitler besleniyordu. Şimdi ise bu tarihî müessese müşterek harsî Türkçülük cephesinden dahi ricat etmiş oluyor”²⁰¹ şeklinde yorumlanmakta, Türk Ocakları’nın faaliyetlerine katılan kitlelerin büyüklüğü özellikle vurgulanmaktadır.²⁰²

199 Yunus Nadi, “Türk Ocağı, Türk Birliği”, *Cumhuriyet*, 28 Mart 1931, no. 2475.

200 A.g.e.

201 *Bildiriş*, 26 Mart 1931, no. 34.

202 *Yarın*, 4 Nisan 1931, no. 463. Türk Ocakları haberleri *Yarın* gazetesinde ilk sayfadan ve büyük puntolu başlıkla verilmeye başlanmıştır.

Kurultayın toplanacağı 10 Nisan tarihli gazetelerde, "Türk Ocakları Bugün Fırkaya İltihak Ediyor" başlığıyla verilen haberde, BMM Başkanı Kâzım Paşa'nın (Özalp) Kurultay başkanlığına "seçileceği" belirtilmektedir.²⁰³ Hamdullah Suphi'nin bir konuşması ile açılan Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı, büyük oranda milletvekili ve bazı "memurlardan" oluşan delegelerin çoğunluğu sağlaması üzerine başlamıştır.²⁰⁴ Yapılan oylama sonucu, Mustafa Fevzi başkanlığa ve Ankara delegesi İhsan, Maraş delegesi Rahmi, Naşit Hakkı, Havza delegesi Zübeyiroğlu Fuat kâtipliklere seçilmişlerdir.²⁰⁵

Kurultay delegelerine, Merkez, Mürakabe ve İlim ve San'at Heyetleri'nin raporlarını okuyan Hamdullah Suphi,²⁰⁶ olağanüstü toplanan Kurultayın amacını şöyle açıklamaktadır: "Muhterem arkadaşlar, büyük reisimiz Gazi Hazretleri'nin matbuata tebliğ edilen bir arzularıdır ki bu fevkalade içtimamıza vesile oldu. Bundan dört sene evvel Cumhuriyet Halk Fırkası kongresinin içtimasında reisimizin irat buyurdıkları nutku ve bu nutkun bilhassa gençliğe ait olan son kısmını hatırlarsınız. Reisicumhur Hazretleri, gençliğe tevdi ettikleri bu hitabede, inkılâbı ve vatani ona emanet ettiklerini söylemişlerdi. Biz bu fikrin zaman geçtikçe inkişaf ettiğini ve bir tatbikat sahası hazırlandığını görüyorduk. Gazi Hazretleri son zamanda tahsilde olan gençlere, cemiyetlere gençlerin terbiye ve tedrisatına her zamandan fazla ehemmiyet verdiler. Mektep sıralarında oturarak dersleri dinlerken, gençlik müesseselerinde nutuklarını irat ederken, kalplerinde gençliğin inkılâp ihtiyaçlarına göre yetiştirilmesi, inkılâbın gençlikte emin bir istinadgâh bulabilmesi en büyük en-

203 *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1931, no. 2488.

204 *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1931, no. 2489.

205 *Vakit*, 11 Nisan 1931, no. 4761.

206 *A.g.e.*

dişeleri halinde idi. Son bir sene zarfında, memleket toprakları üzerinde zuhur eden bazı vakayı bütûn vatanperverlerin kalbi üzerinde tesiri el'an zail olmamış kuvvetli izler bırakarak çok ileri fikirleri muhafazakârlıkla tanınmış bir muhitte yerleştirebilmek için bütûn inkılâp kuvvetlerinin tanzim ve tevhit edilmesi lüzumu büyük reisimizin ve inkılâp ricalinin zihinlerinde gitgide büyüyordu. Bunun içindir ki Gazi Hazretleri son zamanlarda tesis buyurdıkları fırkanın kadrolarını milliyetperver, halkçı ve cumhuriyetçi genç zümrelerle büyütmeyi arzu buyurdular. Bu hareketin kısa bir ifadesi inkılâp fırkasının safları içinde milliyetperver ve cumhuriyetçi gençliğe bir vazife ve mesuliyet vermektedir. Reisimizin matbuatta neşrolunan beyanatları bu emeli sarahaten bize göstermiştir. Bu maruzamızla Kurultay'ın fevkalade içtimainın hangi emelden mülhem olduğunu izah etmiş oluyoruz."²⁰⁷ Daha sonra Merkez Heyeti ile İlim ve Sanat Heyeti'nin son bir yıl içindeki çalışmalarını sunan Hamdullah Suphi, "Bugün kurtulan Türk vatani üstünde Türk milliyetperverliği ilim ve edebiyat sahasını geçmiş, millî bir fırka, millî bir siyaset, millî bir devlet şeklini almıştır. Bu eserin sahibi olan büyük reisimiz halkçı ve milliyetçi Türk gençliğine muhabbet ve itimadını ifade ederek onu inkılâp fırkası ile beraber bir cephede yekpare bir heyet halinde yeni vazifelere çağırıyor. İçtimamız bu davete cevabını verecektir. Müessesemize ve onun mensuplarına kalplerini senelerden beri çarpıran millî murat yolunda vazife ve mesuliyetleri artarken dün olduğu gibi yarın da inkılâp fırkasındaki kardeşleriyle beraber daima muvaffak olmalarını temenni ederiz."²⁰⁸

Raporların okunmasından sonra raporları ve bütçeyi tetkik etmek amacıyla encümenler oluşturulması önerisine, kimi delegelerin karşı çıkmasına rağmen, CHF Genel Sek-

207 A.g.e.

208 A.g.e.

reteri Recep Peker'in müdahalesiyle beşer üyeli iki encümen oluşturulmuştur.²⁰⁹

Türk Ocakları'nın 1931 yılı Olağanüstü Kurultayı'nda ilk dikkati çeken nokta, Merkez, İlim ve Sanat ve Murakabe Heyetleri tarafından sunulan raporların, daha önceki kurultaylarda olduğundan farklı bir özellik göstermesi, başka bir anlatımla son bir yıl içinde yapılan faaliyetleri açımlayan bir rapor niteliğinden çok, Ocaklar'ın kapatılacağıının hemen hemen kesin olduğu bir dönemde, faaliyetlerin yoğunluğunu vurgulayan adeta bir prestij metni niteliğini taşımasıdır. Merkez Heyeti raporunda yer alan, "Geçirdiğimiz son sene, Ocak Merkezinin evvelki senelerle kıyas edildiği takdirde derhal göze çarpacak nisbette rüçhanı olan bir faaliyet senesidir. Evvelden beri Müessese dahilinde cereyanı mutat olan faaliyetlere, neşr ü tebliği genişleten ve daima müessir olan yeni vasıtalar ilave ettik"²¹⁰ şeklindeki açıklama, bu kaygının anlatımıdır. Özellikle bu süre içinde verilen ve yaklaşık 20 bin kişinin katıldığı belirtilen toplam 40 konferans üzerinde özenle durulmakta ve ilk kez tam bir listesi sunulmaktadır. Pazartesi günleri öğrencilere ayrılan konferanslara, müzik, sinema ve tiyatro başta olmak üzere çeşitli gösteriler de eklenmiş ve Merkez Heyeti tüm bu faaliyetlerin sürdürülmesi sırasında, "mekteplerle Ocağın temasını artırılmaya ve bilhassa inkişafı Türk milleti için bir afet olacağı muhakkak görülen Bolşevizm ve diğer beynelmileliyetçi cereyanlara karşı Türk milliyetperverliği hissini takviye"²¹¹ amaç edinmiştir.

209 *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1931, no. 2489. Recep Peker'in bu konuda, "Ben Kurultay azası değilim fakat bu bir tarihi hadisedir. Bu tarihi vazife ifa edilirken elde bir vesika lazımdır. Bana kahrısa encümen seçilmeli ve hesapları etkik emelidir" dediği bildirilmektedir.

210 *Türk Ocakları Merkez, Murakabe, İlim ve Sanat Heyetlerinin 931 Fevkalade Kurultayına Arzedilen Raporlar ve Bilâncolar*, Türk Ocakları Merkez Matbaası, Ankara, 1931, s. 1-2.

211 *A.g.e.*, s. 2.

Merkez Binası başta olmak üzere Türk Ocakları'nın öteki bazı şubelerinde de gösterilen filmlerin başında, sağlık ve eğitim konularına yönelik olanlar gelmektedir.²¹² Öte yandan Ocak konferansları ve konserleri radyo aracılığıyla yayınlanmakta, yurt içi ve dışından gelen tiyatro grupları öğrencilere parasız gösteriler yapmaktadır.²¹³ Türk Tarihini Tetkik Encümeni tarafından yayımlanan *Türk Tarihine Medhal* adlı kitabın yanı sıra, yazılması tasarlanan Türk tarihine bir başlangıç olarak biraraya getirilen notlar *Türk Tarihinin Anahatları* başlığıyla, bilim adamlarının incelemesine sunulmuştur. Söz konusu çalışmanın yaklaşımının, "... Türkün medeniyet tarihinde büyük rolü ve diğer ırklar için ana ve mürebbi ırk vazifesi görmüş olması"²¹⁴ şeklinde özetlenmesi, Türk Tarih Tezi'ne ilişkin sistemli çalışmaların Türk Ocakları içinde başlatılmış olduğunu göstermesi açısından ilginçtir. Ancak raporda açıklanmasa da basından izleyebildiğimiz kadarıyla, 1931'de kurulan Hitit Cemiyeti üyeliğine de kabul edilen²¹⁵ Türk Tarihini Tetkik Encümeni, özellikle ödenek yokluğu nedeniyle, verimli bir biçimde çalışmamaktadır.²¹⁶

Merkez Heyeti'nin raporunda belirtildiği gibi, başkent çeşitli yerlerinde ve özellikle kahvehanelerde okuma odaları açılmış, yabancı dil ve muhasebe kurslarına devam edil-

212 A.g.e., s. 3. Bu filmlerin başında temiz su tesisatı, verem, belsoğukluğu, frengi gibi hastalıklarla mücadele konuları ile Amerika'daki entansif tarım, Sokol Teskilâtı ve İtalya'daki faşist gençlik teşkilâtlarına ilişkin olanlar gelmektedir.

213 A.g.e., s. 3.

214 A.g.e., s. 4.

215 *Vakit*, 17 Mart 1931 no. 4736. Haberde, "Avrupa ve Amerika'da muhtelif milletlere mensup müverrihlerden mürekkep olarak Paris'te teşekkül eden Hitit ve On Asya Cemiyeti"nin başvurusu üzerine Atatürk'ün fahri başkanlığı kabul ettiği, Türk Tarihini Tetkik Heyeti üyelerinin ise bu cemiyetin üyeliğine kabul edildikleri belirtilmektedir.

216 *Vakit*, 19 Mart 1931, no. 4738. "Gelişigüzel" başlıklı köşede verilen yarı esprili bir yazıda şunlar yazılmaktadır: "Tarih Encümenine tahsisat verilemiyor, Encümen de bu sebeple çalışmıyormuş. Eğer bir müddet daha bu tahsisat verilemeyecek olursa 'tarih encümeni'nin 'tariht encümen' olması muhtemeldir."

miş,²¹⁷ Türk Ocakları matbaası tarafından yayımlanan 18 adet kitabın yanı sıra, çeşitli kurumlar tarafından sipariş edilen kitaplar yurt içindeki diğer kurumlara ve Türkiye "maarifinin kendi cemiyetlerine tevzi"²¹⁸ edilmiştir. Rapor- da dikkati çeken bir nokta da, köylere götürülen sağlık hiz- metlerinin yine köycülük hareketi bağlamında ele alınması- dır. Merkez Heyeti'nin belirttiğine göre 54 köye merkez gö- revi gören Çakal Köyü'nde açılan dispanserde 3.131 hasta tedavi edilmiştir.²¹⁹ Bu arada Ocak binasında üç sergi açıl- mış, bir irkiyat müzesinin kurulması yönünde ilk çalışma- lar başlamış, 1930 Kurultayı sırasında tiyatro salonu dışın- da henüz döşenmesi tamamlanmamış Türk Ocakları Mer- kez Binası'nda, sesli sinema salonu, toplantı salonu, okuma odası, Merkez Heyeti odası, büfeler vb. yapılmıştır.²²⁰

Merkez Heyeti raporunda özellikle vurgulanan ve son yıl- ın başarısı olarak tanımlanan bir başka gelişme ise, 1930 yılı Kurultayı'nda bütçe düzenleme görevinin Merkez He- yeti'ne bırakılması sonucu ortaya çıktığı ileri sürülen denk bütçedir.²²¹ Şark Ocakları müfettişinden alınan bilgilere gö- re, Doğudaki şubeler, "hemen umûmiyetle varidat getirir akar, bina ve möble sahibi oldukları gibi oldukça zengin kütüphanelere maliktirler."²²²

İlim ve Sanat Heyeti'nin faaliyetlerini bildiren raporunda ise, telif ya da tercüme edilen yapıtlardan yalnızca Tacide'in *Germany* adlı yapıtının yayımlanabildiği açıklanmaktadır.

217 *Türk Ocakları Merkez, Murakabe*,..., s. 4.

218 *A.g.e.*, s. 5.

219 *A.g.e.*, s. 5-6. Çakallar Köyü'ndeki faaliyetler konusunda, Hamit Zübeyir, "Çakallar Köyünde Ankara Türk Ocağının Halkçılık Didismesi", *Türk Yurdu*, C. 5/25, sayı 36/230, 1. Kanun 1930, s. 46'da aynı yaklaşımla "Hekimler bir- liği halkçılık teşkilatında ön ayak olmalıdır" denilmektedir.

220 *Türk Ocakları Merkez, Murakabe*,..., s. 6.

221 *A.g.e.*, s. 7.

222 *A.g.e.*, s. 7.

İlim ve Sanat Heyeti Genel Sekreteri Reşit Saffet'in (Atabeni) Romanya, Lehistan, İsveç ve Norveç'e yaptığı inceleme yolculuğu sırasında, "Türklüğe dair tetkikat ve intibaları"ndan oluşan raporunun Avrupa'da Türkçülük alanında bazı yeni kuramların incelenmesine zemin hazırladığı belirtilmektedir.²²³ Raporları incelemekle görevli encümene Aydın delegesi Reşit Galip, Giresun delegesi Hakkı Tanık, Denizli delegesi Necip Ali, Isparta delegesi Mükerrrem, Kırklareli delegesi Fuat Beyler; Hesapları Tetkik Encümeni'ne ise, Giresun delegesi Kâzım, Zonguldak delegesi Rıfat, Aksaray delegesi Kâzım, Emlak Bankası memurlarından Reşat ve Divan-ı Muhasebat'tan Refik Beyler seçilmişlerdir.²²⁴

Toplantının ikinci celsesinde encümenlerin raporlarının okunmasından sonra bilanço kabul edilmiştir. Hamdullah Suphi, Mithat Şakir, Adliye Özel Kalem Müdürü Şinasi ve Aziz Beylerin, Türk Ocakları'nın CHF'ye bağlanması konusundaki görüşlerini bildirir konuşmalarından sonra, CHF'ye iltihak kararı alınmıştır.²²⁵ İltihak kararının alındığı gün, Hamdullah Suphi'nin yurtdışına elçilik göreviyle gideceği²²⁶ ve yeni kurulacak gençlik örgütünün başkanlığına Reşit Galip'in getirileceği haberinin yer alması, Türk Ocakları'nın geleceğiyle ilgili kararın Kurultay öncesi belirlendiğinin bir başka kanıtıdır.

Türk Ocakları'nın CHF'ye devrini izleyen günlerde, verilen kararın doğruluğuna ilişkin makalelerin basında oldukça sık yer alması, konunun tartışma konusu olmaya devam ettiğini göstermektedir. *Milliyet*'teki yazısında Sadri Etem (Ertem),

223 A.g.e., s. 8.

224 *Vakit*, 11 Nisan 1931, no. 4761.

225 A.g.e. *Oriente Moderno*, Yıl 11, no. 4, Nisan 1931, s. 175-176.

226 *Milliyet*, 10 Nisan 1931, no. 1855'de Hamdullah Suphi'nin Kahire Seferliğine tayininin kararlaştırıldığı belirtilirken, *Vakit*, 10 Nisan 1931, no. 4760'da Varşova Elçiliği'ne, yine *Vakit*'in ertesi günkü sayısında ise, Bükreş Elçiliğine atanacağı bildirilmektedir.

Türk Ocakları'nın özünde kültürel bir kurum olduğunu ve Türkçülük hareketinin siyasal bir amaca yönelmediğini ileri sürenlere karşı, "... Hiçbir içtimâî hedef, içtimâî hareket yoktur ki, tahakkuk için kendisini siyaset sahasına atmış olmasın. Türk Ocağı, Türkçülük cereyanı da bunlardan ayrı değildir"²²⁷ demektedir. Sadri Etem'e göre, Türk Ocakları, kültürel ve düşünsel yanı ağır basan Meşrutîyet Türkçülüğünün bir organı durumunda olduğunda bile siyasal bir partiden farklı olmamıştır. Programı ve amaçları olan bir siyasal parti görünümünde yaşamını sürdüren Türk Ocakları, "... Türk camiası hakkında kâh (Turancılık) kâh (memleketçilik) hedeflerini işaret ederek siyaset yapmış",²²⁸ Türk Ocağı'nın siyasî olmayan bir kuruluş halinde İslâmcılık ve Osmanlılık hareketlerine aldığı tavır, daha sonra cumhuriyet ideolojisi ile uyumlu bir hükümet politikası çerçevesinde sürdürülmüştür. Ayrıca CHF'nin, Türk Ocakları'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun yirminci yüzyıl başındaki koşullarına göre oluşturduğu siyasal programdan daha geniş, daha "sol" bir programa sahip olması nedeniyle, Sadri Etem, Türk Ocakları'nın CHF'ye devrini doğal bir gelişme sonunda alınan bir karar olarak yorumlamaktadır.²²⁹ Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ise, aynı mantığı izleyerek Osmanlı İmparatorluğu içinde faaliyet gösteren Türk Ocakları'nın daha o zamandan "Millî Misak Türkiye'sinin dört duvar arasında bir taslağı" görünümünde olduğunu ileri sürerek, "... Türk Ocağı'nın CH Fırkasına iltihak, onun hayatında yeni bir tekâmül merhalesi demektir. Bu müessese kendi başına bırakıldığı takdirde ki, bütün manasile tarihlik olurdu; birkaç yıldan beri, zaten, fonksiyonlarından birçoklarını kaybetmiş ve sırf geçmişteki prestijine dayanarak yaşamakta idi. Şurada, bura-

227 Sadri Etem, "Türk Ocağı", *Vakit*, 12 Nisan 1931, no. 4752.

228 A.g.e.

229 A.g.e.

da dispanser açmak, mektep binası yapmak veya belli başlı merkezlerinde ecnebî dilleri öğretmek gibi aslî vezaifinden olmayan işlerle meşgul görünüyordu"²³⁰ diyerek, CHF'nin, Türk Ocakları'nın iltihakı ile onları statik durumlarından dinamik bir hale geçirdiklerini savunmaktadır.²³¹

Türk Ocakları Kurultayının toplanmasında gösterilen acelecilik, menkul ve gayrimenkul mallarının CHF'ye devri konusunda da belirgindir. 12 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocağı Genel Merkezi'nden İstanbul Ocağı'na verilen tüm malların devrine ilişkin emir üzerine oluşturulan heyet, 13 Nisan'dan itibaren çalışmaya başlamıştır.²³² Ocak müdürü Lütfü Bey, 13 Nisan'dan itibaren Parti adına görevine başlamış,²³³ Parti Genel Merkezi'nin en kısa zamanda Türk Ocakları Merkez binasına taşınması kararlaştırılmış, 14 Nisan'da parasal işlemlerin CHF'ye devri,²³⁴ 18 Nisan'da ise menkul eşyanın devri tümüyle tamamlanmıştır.²³⁵ Ancak Türk Ocakları'na ilişkin tüm muamelelerin kısa sürede ve sorunsuz olarak sona erdirildiğine ilişkin basında yer alan bu tür haberlere karşın, C.H.F. Genel Sekreterliği'nin parti örgütüne gönderdiği yazışmalardan 1936 yılında bile, Ocakların borçlarının tasfiyesi ve malların devri konusundaki işlemlerin tamamlanmadığı anlaşılmaktadır.

230 Yakup Kadri, "Türk Ocağı", *Milliyet*, 13 Nisan 1931, no. 1858

231 A.g.e.

232 *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1931, no. 2491

233 *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1931, no. 2492.

234 *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1931, no. 2493.

235 *Vatan*, 19 Nisan 1931, no. 4769. Fethi Erden, "Türk Ocakları Merkez Binasının Tarihî Durumu ve Türk Ocaklarının Bugüne Kadar Geçirdiği Salfahalar", *Türk Yurdu*, Cilt III, no. 300, Temmuz 1963, s. 6. "276 Şubeden 119 şubenin gayri menkulleri olmasına karşılık 147 şube zengin bir gayri menkule sahiptir. Bunların içinde dükkân, mağaza, arsa, değirmen, zeytinlik, sinema, bağ, bahçe, kahve, fırın, depo vesaire gibi gayrimenkullerin o günkü kıymeti (1.312.694) lira değerinde idi. Bu hesaba merkez binası ve eşyası, aynı zamanda şubelerin eşyası dahil değildir."

EK 23: TÜRK OCAKLARI MERKEZ BİNASI İÇİN ÇIKARILAN KANUN VE GEREKÇESİ*

Kanun Sureti:

Madde 1- Her sene muavenet olarak-muvazene-i umûmiyyeye ve Evkaf bütçelerine vaz' olunacak otuzar bin lira karşılığı olmak üzere Türk Ocakları Merkez Heyeti'nce ikiyüz bin liraya-kadar akdedilecek istikraza Maliye Vekili kefalet etmeye mezdur.

Esbab-ı Mucibe:

Türk Ocakları'nın tesis tarihinden beri hars, ilim ve alelumum içtimaî sahada ifa ettiği hizmetlerin inkişafı neticesi mevcut teşkilâtın ihtiyacına göre, kâfi taksimat ve tesisatı haiz bir Merkez binası inşa edilmek lüzumu hasıl olmuştur. Gençlik zümreleri arasında millî hassasiyetin tenmiyesi, hars ve ilim cereyanlarının teyid ve takviyesi için uzun seneler zarfında çok müfid mesaisi subut eden millî müessesenin bir sene evvel başlamış olduğu bina, ikmal ve dahilî tesisat ve tefrişatı yapabilmek için iki yüz bin lira nisbetinde bir istikraza müzaharet zarurî görülmüştür. Matbaası, kütüphaneleri, konferans, jimnastik salonları, tiyatrosu ve diğer tesisatıyla bu bina aynı zamanda hükümet makrinin birçok mendenî ihtiyaçlarını temin etmeye müsait bir mahiyettedir.

Medenî dünyanın her tarafında mümasil müesseselere hükümetlerin ibzal ettiği muavenet malûm olduğundan aynı maksatla merbut kanun layihası tanzim ve takdir olunmuştur.

EK 24: CHF ÜÇÜNCÜ KONGRESİ YÜKSEK REİSLİĞİNE*

10.4.931 tarihinde Ankara'da toplanan Türk Ocakları kurultayının ocakların feshile Fırkamıza intikali hakkında vermiş olduğu kararın suretini bağlı olarak takdim ediyorum. Fırkamız kongresi tarafından bu mesele üzerinde yapılacak muamelenin tayin ve tesbitini tazimatımla reyî devletlerine arzederim Efendim.

CHF Kâtibi Umûmîsi

Kütahya Mebusu

Recep

(*) "Bir Aylık Ocak Mesaisi/Hükümetimizin Merkez Heyeti'ne Şayan-ı Şükran Yardım Teveccühü", *Türk Yurdu*, C. 21/1, sayı 199/5, s. 43-44.

(*) *C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, 10-18 Mayıs 1931, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 279-280. "CHF Kâtibi Umumîsi ve Kütahya Mebusu Recep'in Türk Ocaklarının lağvı münasebetiyle tezkeresi."

Raporlar Tetkik Encümeninin Rapor Suretidir.

Merkez Heyeti'nin raporunu tetkik için ayrılan encümenimiz toplanarak bu vazifesini yapmış ve raporun icraattan bahseden kısımları üzerinde bir mütalea kaydine lüzum görmemiştir. Yalnız büyük Millî Reis tarafından gelen ve kurultayın fevkalâde olarak toplanmasına esas sebep olan davete şükran ve şitap edilmesini heyeti umûmiyyenize teklife karar vermiştir.

Büyük Reisin bu arzularının vücut bulması için can atmayı biz yasamızın kâğıt üzerine çizdiği değil, Türk gönüllerine yazdığı mefkûrenin tahakkukuna doğru atılmış en kuvvetli adımlardan biri sayarız. Encümenimiz kurultayın bu yolda bir karar alması için yasa ve kanun hükümlerini de tamamilen müsaite buluyor. Merkez Heyeti'nin davetile toplanmış ve Türk Ocaklarının intihabı ile gelmiş en büyük heyet olan ve bu cemiyetin (kanun ifadesile en yüksek merciini teşkil eden kurultayımız) Kanunu Medenî mucibince bir cemiyet kendisini feshe her zaman karar verebileceği için, Türk Ocakları Cemiyetinin de feshine karar verebilir. Ve yine selâhiyetli olan bu kurultayın kabul edeceği bu karar ile bütün Türk Ocakları ve Merkez Heyeti'nin hükmî şahsiyetini nakil ve devredebilir.

Encümenimiz bütün ocaklı kardeşlerimizi bu yeni çalışma zemininde ve mefkûre etrafında daha ateşli bir şevkle daima beraber ve çalışmalarının feyizli neticeleriyle kendilerini ve milleti bah-tiyar görmek istediğini ifade ederek;

1- Türk Ocakları Cemiyetinin feshine;

2- Bu Cemiyetin haiz olduğu bütün hakların bütün vecibelerile birlikte Cumhuriyet Halk Fırkasına devrine;

Karar vermesini arz ve teklif eder.

Çine Murahhası
Reşit Galip B.

Gördes Murahhası
Hakkı Tarık B.

Kırklareli Murahhası
Dr. Fuat B.

Denizli Murahhası
Necip Ali B.

Senirkent Murahhası
Mükerrem B.

**EK 25: 1931'DE TÜRK OCAKLARI'NIN
İSİMLERİNİ GÖSTERİR LİSTE***

1- Ahlat	36- Bayburt
2- Artvin	37- Bayramiç
3- Adana	38- Bitlis
4- Adapazarı	39- Bayındır
5- Afyonkarahisar	40- Bergama
6- Akçaabat (Polathane)	41- Bursa
7- Akçaşehir (Akçakoca)	42- Burhaniye
8- Akhisar (Manisa)	43- Buca
9- Akşehir	44- Bodrum
10- Alaşehir	45- Bor
11- Alucra	46- Burdur
12- Amasya	47- Bozova
13- Antalya	48- Bozüyük
14- Ankara	49- Bozdoğan
15- Ayaş	50- Boğazlıyan
16- Ayancık	51- Buldan
17- Aydın	52- Bolvadin
18- Ayvacık	53- Bolu
19- Ayvalık	54- Boyabat
20- Acıpayam	55- Birecik
21- Adıyaman	56- Biga
22- Arapkir	57- Bilecik
23- Arabsun (Gölşehir)	58- Bozok
24- Aziziye	59- Besni
25- Arabsun	60- Bornova
26- Arapkir	61- Cebelibereket
27- Aziziye (Afyon)	62- Cide
28- Aziziye (Sivas)	63- Çarşamba
29- Alaiye	64- Çal
30- Babaeski	65- Çankırı
31- Bartın	66- Çatalca
32- Bafra	67- Çeşme
33- Balıkesir	68- Çanakkale
34- Bâlâ	69- Çorlu
35- Bandırma	70- Çorum
	71- Çıldır

(*) "Eski Türk Ocaklarının İsimlerini Gösterir Liste", *Türk Yurdu*, C. 3, Sayı 301, Aralık 1963, s. 64.

72- Çivril
73- Darendе
74- Dursunbey
75- Denizli
76- Demirci
77- Divrik
78- Düzce
79- Diyarbakır
80- Dinar
81- Edirne
82- Edremit
83- Ezine
84- Erbaa
85- Erciyas
86- Erdek
87- Eruh
88- Erzurum
89- Ergani
90- Ermenek
91- Eskişehir
92- Eskifoça
93- Eğridir
94- Elbistan
95- Eşme
96- Elazığ
97- Erndi (Eğrigöz)
98- Elmalı
99- Emet
100- Erciş
101- Erzincan
102- Fatsa
103- Fethiye
104- Gaziantep
105- Garbikaraağaç
106- Giresun
107- Göle
108- Görele
109- Gerze
110- Göynük
111- Gediz

112- Gerede
113- Gördes
114- Havza
115- Haymana
116- Harput
117- Hopa
118- Hayrabolu
119- Isparta
120- Ilgın
121- Iğdır
122- İzmir
123- İznik
124- İstanbul
125- Ipsala
126- İnebolu
127- İnegöl
128- İskilip
129- İslâhiye
130- İzmit
131- Keskin
132- Keşan
133- Kilis
134- Kemalpaşa (Nif)
135- Kütahya
136- Kula (Merdenik)
137- Konya
138- Kığı
139- Kars
140- Kırkağaç
141- Kırklareli
142- Karaburun (İzmir)
143- Karacabey
144- Kağızman
145- Kazıkkuуu (Saray)
146- Karacasu
147- Karadeniz Ereğlisi
148- Karaman
149- Karaköse
150- Karamürsel
151- Kaşamonu

152- Kasaba
153- Kañdırı
154- Kocaeli
155- Kozan
156- Kuşadası
157- Konya
158- Könyek
159- Gediz
160- Gerede
161- Gördes
162- Konan
163- Geyve Akhisarı
164- Köyceğiz
165- Kağızman
166- Kayseri
167- Kandıra
168- Konya (Ereğlisi)
169- Kırşehir
170- Kısı
171- Lâdik
172- Lüleburgaz
173- Mardin
174- Mecidiye
175- Mudanya
176- Muradiye
177- Merzifon
178- Mersin
179- Maraş
180- Mürefte
181- Marmaris
182- Mustafakemalpaşa
183- Muğla
184- Manisa
185- Malatya
186- Menemen
187- Muş
188- Mucur
189- Mut
190- Milâs
191- Mudurnu

192- Mihalıççık
193- Nazilli
194- Nevşehir
195- Niğde
196- Niksar
197- Ordu
198- Orhangazi
199- Oltu
200- Ödemiş
201- Polatlı
202- Posof
203- Palamut
204- Pazarcık
205- Palu
206- Poshuf (Digor)
207- Pınarhisar
208- Reşadiye
209- Rize
210- Sarayköy
211- Siirt
212- Seferhisar
213- Senirkent
214- Sükut
215- Sultanhisar
216- Silifke
217- Sürmene
218- Söke
219- Simav
220- Sivas
221- Sivrihisar
222- Sinop
223- Sarıkamış
224- Salihli
225- Samsun
226- Sındırgı
227- Sandıklı
228- Susurluk
229- Soma
230- Şarkikaraağaç
231- Şarkikarahisar

232- Şarkışla	249- Uzunköprü
233- Tercan	250- Ulubey
234- Terme	251- Uluborlu
235- Tefenni	252- Ulukışla
236- Tekirdağ	253- Ünye
237- Tokat	254- Ürgüp
238- Tire	255- Varto
239- Tirebolu	256- Van
240- Taşköprü	257- Vezirköprü
241- Tavşanlı	258- Vize
242- Taraklı	259- Yalova
243- Trabzon	260- Yalvaç
244- Tarsus	261- Zara
245- Tosya	262- Safranbolu
246- Uşak	263- Zonguldak
247- Urfa	264- Zile
248- Urla	

EK 26: 1930-1931 DÖNEMİNDE TÜRK OCAKLARI'NDA VERİLEN KONFERANSLAR*

Talebeye Verilen Konferanslar

1- Maarif Vekâlet Müsteşarı Mehmet Emin (Erişirgil) Bey tarafından (Cumhuriyet maarifi) hakkında.

2- Şair Mehmet Emin (Yurdakul) ve Behçet Kemal (Çağlar) Beyler tarafından şiirler okunmuştur.

3- Gazi Terbiye Enstitüsü tarih muallimi Namık Hüseyin (Orkun) Bey tarafından (Koman Türkleri) mevzu konferans verilmiş ve Celâl Sahir Bey (Erozan) tarafından şiirler okunmuştur.

4- Vildan Aşır (Savaşır) Bey tarafından (Halk terbiyesi ve spor) hakkında.

5 - Talimü Terbiye Heyeti Reisi İhsan (Sungu) Bey tarafından (İnkılap ve irtica) hakkında.

6- Maarif Müsteşarı Mehmet Emin (Erişirgil) Bey tarafından (Mektep ve Aileler) hakkında.

7- Gazi Terbiye Enstitüsü tarih muallimi Hüseyin Namık (Orkun) Bey tarafından (Türk Dünyası) mevzu konferans.

(*) *Türk Ocakları Merkez, Muralıabe, İlim ve Sanat Heyetlerinin 931 Fevkalade Kurultayına Arzedilen Raporlar ve Bilançolar*, Türk Ocakları Merkez Matbaası, Ankara, 1931, s. 14-16.

8- Talimü Terbiye heyeti Reisi İhsan (Sungu) Bey tarafından (Kâtip Çelebi, hayatı ve eserleri) hakkında.

9- Talimü Terbiye Heyeti azâsından Ali Haydar (Taner) Bey tarafından (Bulgar Maarifi) hakkında.

10- Hamit Zübeyir (Koşay) Bey tarafından (Halk Terbiyesi) mevzu.

Talebe Tarafından Verilen Temsille Konserler

1- İffet Ömer Hanım tarafından piyano.

2- İki perdelik piyes (Erkek Lisesi) tarafından.

3- Ankara Erkek Lisesi talebesi tarafından üç perdelik bir piyes. Bu piyes ertesi gün talebe velilerine ve davetlilere tekrar edilmiştir.

4- Gazi Terbiye Enstitüsü tarafından (Yapışkanlar) isimli iki perdelik piyes ve Zahide Emin Hanım tarafından şiir.

5- Lise talebesi tarafından temsil ve konser.

6- Lise talebesi tarafından (Tanrı Misafiri) piyesi.

7- Gazi Enstitüsü tarafından millî rakslar.

8- Nezle ve vereme karşı mücadele filmi.

9- Zırai film.

10- Hayat Zehirleri filmi.

11- Faşist teşkilâtı hakkında film.

Umuma Verilen Konferanslar

1- 13 Mayıs 1930'da İsveçli kimyager (M. Otto Giren) tarafından (Anadolu'nun Tabii Servet Menbaları ve bunun İsveç'le mukayesesi) mevzu.

2- 20 Mayıs 1930'da Amerikalı profesör Jaksen tarafından (Türkiye'nin İktisadî ve İlmî Hayatı) hakkında.

3- 24 Haziran 1930'da Halit Ziya Bey tarafından (Fotogrametri) hakkında.

4- 30 Temmuz 1930'da Kolombiya Darülfünunu müderrislerinden profesör Erişse tarafından (Çocuk Terbiyesi) hakkında.

5- 13 Ağustos 1930 tarihinde Fransız kadın tayyarecisi Mlle M. Maringt tarafından tayyarecilik hakkında.

6- 14 Teşrinisani 1930 tarihinde Hamdullah Suphi Bey tarafından (Ocakların Tarihçesi ve Muarız Fikirler) hakkında.

7- Namık Kemal ihtifali dolayısıyla muhtelif hatipler tarafından.

8- Kânunuevvel 1930 tarihinde Burhan Asaf (Belge) Bey tarafın-

dan (Türk İnkılâbı ve İnkılâpta Türk Gençliği) hakkında (Münakaşalı).

9- 11 Kânunuevvel 930'da Doktor Mahmut Bey tarafından (Neslimizin Islahı) hakkında (Münakaşalı).

10- 11 Kânunuevvel 930 tarihinde İsmet Paşa Hazretleri tarafından (Millî İktisat ve Tasarruf) hakkında.

11- 18 Kânunuevvel 930 tarihinde Yusuf Akçura Bey tarafından (Alman ve Çek milliyetperverliğinin Temelleri Nasıl Atıldı) konulu konferans (Münakaşalı).

12- 25 Kânunuevvel 930 tarihinde İktisat doktoru Necdet Bey tarafından (Türkiye'nin Fakir Düşmesinin Sebepleri) hakkında (Münakaşalı).

13- 26 Kânunuevvel 930 tarihinde Selim Sırrı (Tarcan) Bey tarafından (Sokol Teşkilatı) hakkında konferans verilmiş ve kerimeleri Selma ve Azade Hanımlar tarafından Anadolu, Zeybek, Karadeniz raksları oynanmıştır. Sokol Teşkilatı hakkında bir film gösterilmiş ve aynı program ertesi gün tekrarlanmıştır.

14- 29 Kânunuevvel 930 tarihinde Hâmit Zübeyir (Koşay) Bey tarafından (Halk Terbiyesi) hakkında.

15- 1 Kânunuevvel 931 tarihinde Ağaoğlu Ahmet Bey tarafından (İngiltere Siyasî Teşkilâtı) hakkında.

16- 2 Kânunusani 931 tarihinde şehit Kubilây'ı taziz için Yusuf Akçura Beyin riyasetinde bir miting yapılmış, altı hatip tarafından nutuklar irat edilmiştir.

17- Spor Kongresi murahhaslarına ve zabitanâ Sokol Teşkilâtı'na ait film gösterilmiştir.

18- 11 Kânunusani 931 tarihinde profesör Sadri Maksudi (Arsal) Bey tarafından (Tarikatten Cumhuriyete) mevzulu konferans.

19- 12 Kânunusani 931 tarihinde Vildan Aşır (Savaşır) Bey tarafından (Sokol Teşkilâtı) hakkında konferans ve Gazi Terbiye Enstitüsü tarafından bedîî oyunlar.

20- Verem hakkında sıhhi film.

21- Ankara Ticaret Mektebi Müdürü Şevket Süreyya (Aydemir) Bey tarafından (İnkılâbın İdeolojisi) mevzulu konferans (Münakaşalı).

22- 22 Kânunusani 931 tarihinde Ağaoğlu Ahmet Bey tarafından (İngiliz Demokrasisi) hakkında.

23- 24 Şubat 931 tarihinde Mösyö Klod Farer tarafından (Piyer Loti ve Hayatı) hakkında.

24- 3 Mart 931 tarihinde *Newyork Herald* ve *Pronya* gazetesi

muharrirlerinden Mösyö Fransova Psalti tarafından (Türk ve Yunan Milletlerinin Harsî Münasebetlerine Dair) konferans.

25- 2 Nisan 931 tarihinde meşhur İngiliz şairi Mösyö John Masfield tarafından (İngiliz Edebiyatı) hakkında konferans.

26- Müderris Şevket (Aziz) (Kansu) Bey tarafından (Antropoloji Nedir?) mevzuu konferans.

EK 27: TÜRK OCAKLARI TARAFINDAN YAYIMLANAN KİTAPLAR*

1- <i>Şarkın Masal Anaları</i>	Samih Rifat
2- <i>Millî Aramız Nasıl Olmalı</i>	Samih Rifat
3- <i>Mustafa Kemal</i>	Mehmet Emin (Yurdakul)
4- <i>Dağ Yolu</i>	Hamdullah Suphi (Tanrıöver)
5- <i>Üç Medeniyet</i>	Ağaoğlu Ahmet
6- <i>Fichte'nin Hitabeleri (Tercüme)</i>	Hasan Cemil (Çambel)
7- <i>Türk Yılı</i>	Yusuf Akçura
8- <i>Türk Sanatı</i>	Celâl Esat (Arseven)
9- <i>Günebakan</i>	Hamdullah Suphi (Tanrıöver)
10- <i>Çoban Şiirleri (Virjil-Tercüme)</i>	Ruşen Eşref (Ünaydın)
11- <i>Türklük ve Türkçülük İzleri</i>	Reşit Saffet (Atabinen)
12- <i>Cermanya (Tasit-Tercüme)</i>	Cami (Baykut)
13- <i>Türk Diline Dair</i>	Sadri Maksudi (Arsal)

TELİF VE TERCÜME EDİLMİŞ OLUP BASILACAK OLANLAR

1- <i>Kandit (Volter-Tercüme)</i>	Nahit Sırrı (Örik)
2- <i>Jeorjikler (Virjil-Tercüme)</i>	Ruşen Eşref (Ünaydın)
3- <i>Ramzey'in Anadolu Tarih ve Coğrafyası (Tercüme)</i>	Hüseyin
4- <i>Çiçeron'un Nutukları (Tercüme)</i>	Hasan Cemil (Çambel)
5- <i>Fon Lökok'un Turhan Abidesi (Tercüme)</i>	Orhan Sadettin
6- <i>Aristo'nun Politiği (Tercüme)</i>	Faik Ali (Ozansoy)
7- <i>Strabo'nun Coğrafyası (Tercüme)</i>	Cami (Baykut)
8- <i>Afganistan</i>	Zakir Kadiri (Ugan)
9- <i>Ankara ve Havalisinde Sivil Mimari Nakışlar</i>	Eşref

(*) Hamdullah Suphi, *Dağyolu*, 2. Kitap, s. 24.

10- *Ankara ve Anadolu*
(Seyyahlara rehber olmak
üzere Fransızca)

Galatasaray
muallimlerinden
Mösyö Mamburi.

Bunlardan başka Şark vilayetlerine ait aşağıdaki eserler tercüme ettirilmiştir:

1- Kürtlere dair Arap menba'larında mevcut haberler. "Zakir Kadiri Bey tarafından istihraç".

2- Kürtlere-Ermenilere ve umûmiyyetle vilâyatı şarkiyeye ehalişine, Kürt şehirlerine dair, Rus ansiklopedisinde mevcut malûmat.

3- *Kadim ve bugünkü Ermenistan* unvanlı iki eserin birinci cildinden Kürtlere ait malumat.

4- *Kadim ve bugünkü Ermenistan* unvanlı eserin ikinci cildinden Kürtlere ait malûmat.

5- *Ansiklopedi Britanikte* Kürdistan maddesi.

6- *Brokhavz* ansiklopedisinde Ermenistan maddesi.

7- İki ciltlik *Acem* unvanlı eserden Sumer ve Akatlara ait kısım.

8- *Avrupa ve Asya milletleri* unvanlı eserden Kürtlere ait kısım.

9- *Şarkı karip* unvanlı eserden vilâyatı şarkiyeye ahalisine ait haberler.

10- Klinkhard'ın *Türkün Yurdu* unvanlı eserinden Kürtlere ve vilâyatı şarkiyeye müteallik kısım.

11- Fon Moltkenin mektuplarından Kürtlere ait haberler.

12- Ermenistan ve Kürdistan'da yol krokileri.

13- *Kürdistan'da iki sene* unvanlı eser.

14- Bogos Nobar Paşa'nın Ermenilere ve vilâyatı şarkiyeye dair neşriyatı.

15- *Fransızca Büyük Ansiklopedide* Kürtlere dair malûmat.

16- *Türkiye'de Reform* unvanlı eserden Kürtlere ve Ermenilere dair malûmat.

17- *Kürdistana müteallik tetkikler* unvanlı İngilizce eserin ilk cildi.

18- Elcezire ve Kürdistanda tebdili kıyafetle nam eser.

19- Wagner'in Kürtlerin menşee ve lisanlarına ait iki yüz sahife kadar mühim malûmat ihtiva eden eseri.

**EK 28: TÜRK OCAKLARI MERKEZ HEYETİ
MUHASEBESİNİN 1930-1931 BİLANÇOSU***

Mevcudat ve Matlubat:

	Lira	K
Kasa	786	23
Borçlu Hesap	124.190	10
Bankalardaki Mevcut	95	06
	263.523	08

Sermaye ve Duyûnat:

	Lira	K
Alacaklı hesap	73.53	78
Tediye senedi	57.900	
Bankalara borç	132.149	30
	263.523	08

Mesûl Muhasip
Enver

Muhasebeci
Muammer

İşbu bilânço defterler ve esas kayıtlara mutabıktır.

1/4/931

Murakıp

Maliye Vekâleti

Muhasebe Mûdûrû

Kemal Ziya

Murakıp

Milli Mûdafaa Vekâleti

Muhasebe Mûdûrû

Yahya Naci

Murakıp

Maliye Vekâleti

Nakit İşleri

Mûdûr Muavini Fikri

(*) Türk Ocakları Merkez, Murakabe, İlim ve Sanat Heyetlerinin 931 Fevkalâde Kurultayına Arzedilen Raporlar ve Bilançolar , s. 10-11

**EK 29: CUMHURİYET HALK FIRKASI KÂTİBUMUMİLİĞİNİN
F. TEŞKİLÂTINA UMUMÎ TEBLİGATI***

Cumhuriyet Halk Fırkası
Kâtibumûmilîği
1279

Ankara
15/4/1931

CHF Vilâyet İdare Heyeti Reisliğine

11/4/931 tarih ve 1198 numaralı telgrafila yapılan tamime zeyildir:
10/4/931 tarihinde fevkalâde içtimasını akdeden sabık Türk
Ocakları Kurultayı raporları tetkik ve hesap encümenleri tarafın-
dan tanzim ve heyeti umûmiyyece kabul olunan mazbatalar su-
retinden () nûshası leffen gönderilmiştir. Vilâyetiniz dahilindeki
teşkilât kademelerine tevziini rica ederim efendim.

CHF Kâtibumûmîsi
Kütahya Mebusu
Recep

Berayı malûmat bilumum valilerle D. Bekirde birinci umumî
müfettişliğe birer suret gönderilmiştir. Teşkilâtımız olan vilayet,
kaza, nahiye adedine göre birer suret gönderilmiştir.

Raporları tetkik Encümeninin rapor suretidir.

Merkez heyetinin raporunu tetkik için ayrılan Encümenimiz
toplanarak bu vazifesini yapmış ve raporun icraattan bahseden
kısımları üzerinde bir mütalâa kaydına lüzum görmemiştir.

Yalnız Büyük Millî Reis tarafından gelen ve Kurultayın fevkalâ-
de olarak toplanmasına esas sebep olan davete şükran ile şitap
edilmesini Heyeti Umûmiyyenize teklife karar verilmiştir.

Büyük Reisin bu arzularının vücut bulması için can atmayı biz
yasamızın kağıt üzerine çizdiği değil, Türk gönüllerine yazdığı
mefkûrenin tahakkukuna doğru atılmış en kuvvetli adımlardan
biri sayarız. Encümenimiz Kurultayın bu yolda bir karar alması

(*) Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibumûmilîğinin F. Teşkilâtına Umumî Tebligatı,
(Mayıs 1931'den Birincikânun 1932 nihayetine kadar), c. 1, Hakimiyeti Milli-
ye Matbaası, 1933, s. 261-264.

için Yasa ve Kanun hükümlerini de tamamiyle müsait buluyor. Merkez Heyeti'nin davetiyeyle toplanmış ve Türk Ocaklarının in-tihabıyla gelmiş en büyük heyet olan ve bu cemiyetin (Kanun ifa-desiyle) en yüksek mercii teşkil eden Kurultayımız Kanunu Me-denî mucibince bir cemiyet kendisini feshe her zaman karar vere-bileceği için, Türk Ocakları Cemiyetinin de feshine karar verebilir. Ve gine selâhiyetli olan bu kurultayın kabul edeceği bu karar ile bütün Ocakları ve merkez heyetini hükmi şahsiyetinde toplanan bütün haklar ve vecibeler Cumhuriyet Halk Fırkasının hükmi şah-siyetine nakil ve devredilebilir.

Encümenimiz bütün Ocaklı kardaşlarımızı bu yeni çalışma ze-mininde ve mefkûre etrafında daha ateşli bir şevkle daima bera-ber çalışmalarının feyizli neticeleriyle kendilerini ve milleti bahti-yar görmek istediğini ifade ederek kurultayın;

1- Türk Ocakları Cemiyetinin feshine

2- Bu Cemiyetin haiz olduğu bütün hakların bütün vecibeleri-y-le birlikte Cumhuriyet Halk Fırkasına devrine karar vermesini arz ve teklif eder.

Raporları tetkik Encümeni:

Çine murahhası: Reşit Galip Bey, Gördes murahhası: Hakkı Ta-rık Bey, Kırklareli murahhası: Dr. Fuat Bey, Denizli murahhası: Ne-cip Ali Bey, Senirkent murahhası: Mükerrrem Bey.

Hesap encümeninin Rapor suretidir.

Türk Ocakları Mart 931 gayesi itibariyle İdarei Merkeziye pi-lançosuyla ayrıca tanzim edilmiş olan matbaa pilançosu ve sahne pilançosu encümenimizce tetkik edildi:

1- *İdarei Merkeziye*

İdarei Merkeziye pilançosu Türk Ocaklarının bugünkü umumî vaziyetini idare etmekten ziyade merkez ocağının geçen kurul-taydan beri Mart gayesine kadar mevcudat ve matlubatını gös-termektedir. Biz de bu noktadan tetkikatımızı icra ettik.

2- *Mevcudat ve Matlubat*

Kasa: Mart gayesinde (786 lira 23 kuruş) mevcut imiş.

Borçlu hesap: Pilançada (124.190 lira 10 kuruş) gösterilmişse de diğer fasla ait olan (63.214 liranın) ilavesinden hasıl olduğu

anlaşılmıştır ki ocağın alacağını teşkil ediyor. Bu alacağın bir kısmı eşhas üzerinde olup asâr tercüme ve neşreden zevata avans olarak verilenler, diğer bir kısmı da Türk Ocakları muhtelif şubelerinden alacaktır ki bunların da muavenet tertibine nakl ile itfası lâzım gelmektedir:

Bankalardaki mevcut: (95 lira 6 kuruştur).

Pilançada sene iptidasındaki hesabat namı altında gösterilen (138.451 lira 69 kuruş) noksan irae edilmiş ve hakiki rakam (201.665 lira 6 kuruş) olup bu meblağın (96.00) lirası Rellâ şirketinden tazminat olarak ikame edilen davaya müstenit bir alacaktır. Ve mütebaki (105.665 lira) da tahmin olunan varidatın noksan tahakkukundan dolayı bütçe açığı olarak görülmüştür.

Sermaye ve düyunat:

Alacaklı hesap: (73.573 lira 78 kuruş) olup muhtelif müessesat ve esnafa inşaat ve tefriş borcudur. Ödenmesi lâzımdır.

Tediye senedi: Bankalara olan borçtur.

Lira

6.500	Ziraat Bankasına
21.400	İş Bankasına
30.000	Tayyare Cemiyetine
57.900	Yekunu

Bankalara borç: (132.049 lira 30 kuruş) da Merkez binasının ipotekinden bâki kalmış Emlâk Bankasına borçtur.

Vaziyeti maruzaya nazaran Türk Ocağının (263.523 lira 8 kuruş) borca mukabil pilançada mevcudat ve varidatı yoktur. Yalnız pilançoğa ithal edilmeyen Türk Ocakları merkez binası ve eşyasile şubabat ocaklarının bina ve eşyaları ve menkul ve gayrimenkul bilmum emvali bu bilançada gösterilmemiştir.

İndettashih planço:
Mevcudat ve matlubat:

	<u>Lira</u>	<u>K</u>
Kasa	786	23
Borçlu hesap	60.976	10
Bankalardaki mevcut	95	06
Muvazene için	201.665	69
	<u>263.523</u>	<u>08</u>
Sermaye ve düyunat:	73.573	78
Alacaklı hesap	57.900	00
Tediye senedi	132.049	30
	<u>263.523</u>	<u>08</u>
	Şu halî almıştır.	

Sahne: Pilançonun tetkikinde şayanı arz bir cihet görülmedi. Yalnız Merkez Heyeti'ne (14.922 lira 77 kuruş) borcu vardır ki bu rakam esasen Merkez Heyeti'nin pilançosunda irae edilmiştir.

Matbaa: Pilançonun tetkikinde şayanı arz bir cihet görülmemekle beraber Encümenimiz Heyeti Umûmiyyenize matbaanın (30.972 lira 4 kuruş) alacağı olduğunu arzeder. Bundan (17.267 lira 49 kuruş) İdareî Merkeziyeye olan borcudur.

Kurultay, Türk Ocaklarının Cumhuriyet Halk Fırkasına intikali hususunu tahtı karara aldığı takdirde Merkezin ve diğer Ocakların menkul ve gayrimenkul bilumum emval ve eşyası envanterleriyle Fırkaya devrolunacak ve envanterden fazla zuhur edecek olan eşya, teşekkül edecek olan teslim ve tesellüm Heyetlerince tesbit ve tesellüm edilecektir. İşbu envanter (1.145 Bin Yüz kırk beş) kalemi ihtiva edip (38) sahifeden ibaret olmakla rapten kurultaya arz ve takdim kılınmıştır.

Muhterem Kurultaya Merkez Heyeti'nin işbu mazbatamız da-iresinde ibrasını teklif ederiz.

Hesap Encümeni Azâları

Murahhas: Giresun mebusu Kâzım Bf.

" : Aksaray mebusu Kâzım Bf.

" : Zonguldak mebusu Rifat Bf.

" : Emlâk Bankası Merkez Müdürü Reşat Bf.

**EK 30: CUMHURİYET HALK FIRKASI KATİBİUMUMİLİĞİNİN
FIRKA TEŞKİLATINA UMUMİ TEBLİGATI***

294

Bağlısı: 3

Ankara

3.6.1934

CHF Vilayet İdare Heyeti Reisliğine,

Mefsup Türkocaklarından devralınan borçların tasfiyesi işi çok uzadı. Bu yüzden Ocaklardan alacağı olanlar haklı olarak sızlanmaktadır. Bu sebeple emlâkın biran evvel satılarak borçların ödenmesi fırkamızın şerefi noktasından lüzumlu bir iştir.

CHF Kâtibi umûmîsi

Kütahya mebusu

Recep

**EK 31: CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ'NİN PARTİ ÖRGÜTÜNE GENELGESİ****

Cumhuriyet Halk Partisi

Genel Sekreterliği

Ankara

21.4.1936

CHP Başkanlığına,

Dağılan Türk Ocaklarından Partimize devr olunan ve şimdiye kadar büyük bir kısmının ödenmiş olan borçları hakkında tasfiye encümeninin çalışmaları Genyönkurulca gözden geçirildi. Bu arada hususi idare ve belediyelerin de bazı ocaklardan miktar itibarıyla pek az bir alacakları olduğu görüldü.

Türkocaklarından alacaklı olan belediye ve hususi idareler bu pek az olan alacaklarına karşı bütçelerine bir yardım tahsisatı koyup ocak borcuna mahsup etmeleri suretiyle hesabın kapatılması uygun bir hâl çaresi olacağı düşünüldü.

CHP Genel Sekreteri

Kütahya Saylavı

R. Peker

(*) Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı, (İkinci Kanun 1934'ten Haziran 1934 sonuna kadar), C. 4, Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1934, s. 131.

(**) Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, (1 İkincikanun 1936'dan 30 Haziran 1936 tarihine kadar), C. 8, Ulus, 1936, s. 203.

SONUÇ

1912-1931 yıllarında Türk Ocakları'nı amaçları, faaliyetleri, ideolojik yapısı ve kültür hayatına etkileri açısından incelediğimiz bu çalışmada, İmparatorluktan ulus-devlete geçiş süreci içinde hedefleri farklılaşan milliyetçilik anlayışının temel nitelikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. 1912'de yayımlanan ilk nizamnâmesinden, 1931'de faaliyetlerine son verdiği döneme kadar siyaset dışı kalma iddiasında olan Türk Ocakları'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Türkçülük akımının kültürel alandan siyasal alana kaymasına paralel olarak doğrudan siyasal faaliyetlerde bulunmamakla birlikte siyasal hedeflerin gelişmesine ortam hazırlayan faaliyetlerde bulunduğunu görüyoruz. Bu ilk dönemde Türk Ocağı'nın Türkçülük anlayışı, Orta ve Doğu Avrupa milliyetçiliklerinde görüldüğü gibi çok-uluslu bir İmparatorluk içinde hakim unsurun öteki unsurlar karşısında kendini farklılaştırması, üstünlüğünü vurgulaması biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Türk Ocağı tarafından savunulan hars milliyetçiliği, bir ulusa bağlı olmanın temel ölçütü olarak aynı dil ve kültür grubundan olmayı

kabul ederken, özellikle I. Dünya Savaşı içinde Turancılık politikasına kayan iktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası'nın amaçlarına da dolaylı bir biçimde hizmet etmiştir. 1913'den sonra İttihat ve Terakki Fırkası'nın tüm dernekleri denetimi altına alma isteğinin sonucu Türk Ocağı yönetim kadrolarının bir bölümü Parti üyelerinden oluşurken, 1918 Kongresi'nde Ocağın faaliyet alanının sınırları konusunda çıkan tartışmalar, Turancılığın kültürel düzeyde de olsa desteklenmesine yol açmıştır. Bununla birlikte Türk Ocağı, bazı kurucularının çabaları sonucu İttihat ve Terakki Fırkası'nın bütünüyle denetimi altına girmeyerek görece özerkliğini korumayı başarmıştır.

Cumhuriyet döneminde yeniden örgütlenen Türk Ocakları'nın bir kez daha aynı ikilemi yaşadığına tanık oluyoruz. Bu dönemde milliyetçiliğin bir yandan devlet politikasının temel eksenine haline gelmesi, öte yandan da iktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilkeleri arasında yer alması, özellikle devlet-hükümet özdeşliğinin bulunduğu bir dönemde Türk Ocakları'nın siyasal ve ideolojik amaçlara uygun faaliyetlerde bulunmasına yol açmıştır. Kemalist devrimlerin kitlelere benimsetilmesi, çağdaşlaşmacı temaların vurgulanması sürecinde Türk Ocakları önemli bir işleve sahip olmuş, özellikle 1925'ten sonra irticaya karşı tavır alması, devlet politikası açısından önemli bir sorun teşkil eden Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan unsurların "temsili" ve Türkçe'nin konuşulan bir dil haline getirilmesi yönündeki faaliyetleriyle dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet döneminde Türk Ocakları Genel Merkezi'nin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması, Türk Ocakları'nın yönetim kadrolarında CHF'nin ileri gelen üyelerinin bulunması, 1927 yılında Türk Ocakları yasasına eklenen "Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraberdir" kaydı, yine aynı yıl yapılan CHF Büyük Kongresi'nde partinin "mura-

kabesi" altında bir kuruluş sayılması, CHF'nin Türk Ocakları'nı bir tür kültür şubesi olarak görme eğiliminin göstergesidir. Bu eğilime paralel olarak, Türk Ocakları'nın Merkez ve şubeleri arasında eşgüdüm sağlamak ve faaliyetlerine sistematik bir yön vermek amacıyla kabul edilen Çalışma Talimatnâmesi (1926) ve Mesai Programıyla (1927) kurumlaşma yönündeki çabalarına tanık oluyoruz. Kurumlaşma doğrultusundaki bu çabalar, Türk Ocakları'nın özellikle Anadolu'da, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın taşra teşkilatı yanında ikinci bir iktidar odağı olarak ortaya çıkmasına neden olmuş, hatta Türk Ocakları, çok yönlü kültürel faaliyetleriyle halkla yatay ilişkiler kurmadaki başarısı nedeniyle CHF hükümeti tarafından kendi varlığına karşı bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır.

Böylece 1928'den başlayarak hükümet yanlısı basın, milliyetçiliğin bir devlet ve hükümet politikası haline gelmesi nedeniyle Türk Ocakları'nın işlevini yitirdiği, halkla bütünleşemediği, seçkin bir yaklaşıma sahip olduğu yönündeki eleştirileri, gerçekte Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu kuruluşları kendisine bağımlı kılma isteğinin bir sonucudur. Bu süreçte Türk Ocakları'nın kurulduğu günden beri Ocakların temel amacının hars milliyetçiliği olduğu şeklindeki geleneksel yaklaşıma sahip grup karşısında, "amelî saha" temasını savunan grup, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu yöndeki eğilimine hizmet etmiş, söz konusu yaklaşımın savunuculuğunu yapan Reşit Galip, 1931'de Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongresi'nde Kültür ve Gençlik İşleri şubesinin başına getirilmiştir.

1930 yılından sonra Türk Ocakları'nın milliyetçilik anlayışı, sol muhalefet tarafından da gündeme getirilirken bazı Ocak üyelerinin Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilişkiye girmesi, Hamdullah Suphi'nin Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı yer yer çoğulculuğu ve düşünce özgürlüğünü savun-

ması, Türk Ocakları'nın kapatılmasına giden süreçte önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda 1931'de Türk Ocakları'nın kapatılması tek parti yönetiminin genel manüvîyle tutarlıdır. Gerçekten de Halkevleri, Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi gibi uygulamalar Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bir yandan tüm güçleri tek bir merkezde toplama ve olası muhalefet odaklarını ortadan kaldırma çabasının, öte yandan da kültürel hayatı Partinin ideolojisi doğrultusunda yönlendirme isteğinin bir anlatımıdır. Türk Ocakları'ndan sonra açılan Halkevleri'ne tüm Ocak üyelerinin doğal üye olarak kabul edilmesi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın gerek üye sayısı, gerek şubeleriyle oldukça geniş ve hazır bir kitle örgütünden yararlanması gibi pratik bir amaca hizmet etmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdülhak Şinasi, "Hamdullah Suphi'ye Dair Hatıralar", *Muhit*, Yıl 3, no. 26, Kânunievvel 1930.
- Adivar, Halide Edip, *Türkân Ateşle İmtihani*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1983.
- Ağaoğlu Ahmet, "Türk Ocakları Kongresi Münasebetiyle", *Hakimiyet-i Milliye*, no. 1411, 29 Nisan 1925.
- Ağaoğlu, Samet, *Babamın Arkadaşları*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1958.
- Ağaoğlu, Samet, "Hamdullah Suphi Tanrıöver", *Türk Yurdu*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Cilt 6, no. 2, Şubat 1967.
- Ağaoğlu, Samet, *Kuvayı Milliye Ruhu*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981.
- Ahmet Agayef, "Türk Alemleri", *Türk Yurdu*, Cilt 1, no. 1, 1327.
- Ahmed Emin, "Köycülük Hareketi", *İkdam*, 5 Temmuz 1335.
- Ahmed Emin, *Turkey in the World War*, Yale University Press, New Haven, 1930.
- Ahmet Ferit, "Türk Ocakları", *Nevsal-ı Milli*, İstanbul, Artin Araduryan ve Mahdumları Matbaası, 1330.
- Ahmet Hikmet, "Dilimiz", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 1, 1327.
- Akçura, Yusuf, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*, 1928 Yılı Yazıları, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981.
- Akçuraoğlu, "Celal Nuri Bey", *Türk Yurdu*, Cilt 1, no. 5, 1327.
- Akçuraoğlu, "Halka", *Halka Doğru*, Yıl 1, no. 22, 5 Eylül 1329.
- Akçuraoğlu, "Halka, III", *Halka Doğru*, Yıl 1, no. 25, 26 Eylül 1329.
- "Akvâm-ı Türkiye'ye Müjde ve Türk Derneği'ni Tebrik", *Sırat-ı Müstakim*, Yıl 1, no. 25, 29 Kânun-ı sani 1324.
- Akder, Necati, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'de Milliyet Fikri ve Milliyetçilik Mefkûresi", *Türk Kültürü*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, no. 45, Temmuz 1966.

- Akder, Necati, "Seçkin Vatansever, Büyük Milliyetçi, Değerli Fikir ve Mefkûre Adamı Ahmed Ferid Tek Üfûl Etti", *Türk Kültürü*, no. 110, Aralık 1971.
- Akder, Necati, "Türkocakları, Halkevleri ve Kültür Dernekleri, II", *Türk Yurdu*, Cilt 2, no. 288, Eylül 1960.
- Akıfoğlu, Mazhar, "Ne Düşünmüştük", *Türk Yurdu*, no. 252, Ocak 1956.
- Aksın, Sina, "Türk Ulusçuluğu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7.
- Akyüz, Kenan, "Türk Ocakları", *Belleten*, Cilt L, no. 196, Nisan 1986.
- Alangu, Tahir, *Omer Seyfettin, Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul, 1968.
- "Alun Yurda Teveccühler", *Alun Yurd*, Cilt 1, no. 2, 31 Mayıs 1339
- Ankara'da 1340 Senesi Nisan'ında Toplanan Birinci Türk Ocakları Umumî Kongresi Zabıtları*, Yeni Gün Matbaası, Ankara, 1341.
- Arif Oruç, "İzmir Türk Ocakı Nezahetini Kaybetmiş Bir Meyhane midir?", *Yarın*, no. 209, 18 Temmuz 1930.
- "Ayandan Besarya Efendi Hazretlerine", *Türk Demegi*, Yıl 1, no. 5, 1327.
- Ayaz İshakı, "Gayrı Türkler Nasıl Türkleştirilebilir?", *Cumhuriyet*, no. 1426, 28 Nisan 1928.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitabevi, Cilt 2, İstanbul, 1976.
- Balımoğlu, A.İ., "Türk Ocaklarına Dair, Bir Hasbıhalden", *Hareket*, Cilt 1, no. 21, Kasım 1948.
- Baydar, Mustafa, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1968.
- Baysal, Jale, "Kütüphanecilik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt 2, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1983.
- "Bin Dokuz Yüz Otuz Kurultayına Arzedilen Merkez, İlim ve San'at ve Murakabe Heyeti Raporları", *Türk Yurdu*, Cilt 4/24, no. 27/221, Nisan 1930.
- "Bir Aylık Ocak Haberleri", *Türk Yurdu*, Cilt 21/7, no. 195/1, Ocak 1928.
- "Bir Haftalık Adana", *Alun Yurd*, Cilt 1, no. 1, 15 Mayıs 1339.
- "Buldan Türk Ocakı", *Türk Yurdu*, Cilt 1, no. 3, Kânun-ı evvel 1340.
- "Bursa Türk Ocakı", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 76, 15 Teşrin-i evvel 1923.
- "Buyuk Gün", *Halka Doğru*, Yıl 1, no. 337, 19 Kânun-ı evvel 1329.
- Cansever, Hasan Ferit, "Türk Ocakının Doğuşu ve Türk Ocakı Milliyetçilik İdealinin Hususiyetleri", *Türk Yurdu*, Cilt 6, no. 8, Ağustos 1967.
- Cansever, Hasan Ferit, "Türkocakının Doğuşu, Sebep ve Saikleri", *Türk Yurdu*, Cilt 2, no. 284, Mayıs 1960.
- Celal Nuri, "Akçuraoglu Yusuf Beye", *Türk Yurdu*, Cilt 1, no. 3, 1327.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi*, TBMM Matbaası, Ankara, 1927.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumûmîliğinin Fırka Teşkilâtına Umumî Tebligatı*, (İkinci Kânun 1934'ten Haziran 1934 Sonuna Kadar), Cilt 4, Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1934.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumûmîliğinin Fırka Teşkilâtına Umumî Tebligatı*, (1 Mayıs 1931'den Birincikânun 1932 Nihayetine Kadar), Cilt 1, Hakimiyeti Mil-

- liye Matbaası, 1933.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, 15 Teşrin-i evvel 1927'de İnşad Eden Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi'nin 22 Teşrin-i evvel 1927 İctimain-da Müzakere ve Kabul Edilmiştir, TBMM Matbaası, Ankara 1927.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, 10-18 Mayıs 1931, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.
- Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi* (1 İkincikânun 1936'dan 30 Haziran 1936 tarihine kadar), Cilt 8, Ulus, 1936.
- "Çakallar Köyünde Ankara Türk Ocasının Halkçılık Didişmesi", *Türk Yurdu*, Cilt 5/25, no. 36/230, 1. Kanun 1930.
- Çavdar, Tevfik, "Bir Yaygın Eğitim Deneyi-Halkevleri", *Türkiye'de Yaygın Eğitim (Seminer Tebligleri)*, İTİA, Eskişehir, 1975.
- Ciner, Sadık, "Büyük Vatan Evladı", *Türk Yurdu*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Cilt 6, no. 2, Şubat 1967.
- Coker, Fahri, *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983.
- Danışmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1955.
- Deny, Jean ve Marchand René, *Petit Manuel de la Turquie Nouvelle*, Jacques Haimon et Cie, Paris, 1933.
- Develioğlu, Burhanettin, "Hamdullah Suphi ile 55 Sene", *Türk Yurdu*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Cilt 6, no. 2, Şubat 1967.
- "Din Ticaretiyle Mücadele", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 78/12, 15 Haziran 1923.
- Dumont, Paul, "La Revue Türk Yurdu Et Les Musulmans de l'Empire Russe-1911-1914", *Cahiers du Monde Russe et Soviétique*, Temmuz-Aralık 1974.
- Duru, Kâzım Nami, *Cumhuriyet Devri Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1958.
- Duru, Kâzım Nami, "Türk Ocacı Hauralarından", *Türk Yurdu*, no. 250, Kasım 1955.
- Duru, Kâzım Nami, *Ziya Gökalp*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975.
- Elman, Ahmet Şevket, *Dr. Reşit Galip*, Yeni Matbaa, Ankara, 1955.
- Enginün, İnci, *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978.
- Erbil, Haşim Nahid, "Modern Türkçülük", *Türk Yurdu*, Cilt 26, no. 4, 15 Ekim 1942.
- Erden, Fethi, "Türk Ocagında Müzik", *Türk Yurdu*, no. 265, Şubat 1957.
- Erden, Fethi, "Türk Ocakları Merkez Binasının Tarihi Durumu ve Türkocasının Bugüne Kadar Geçirdiği Safhalar", *Türk Yurdu*, Cilt 3, no. 300, Temmuz 1963.
- Erişirgil, Emin, *Bir Fikir Adamının Romanı*, Ziya Gökalp, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.
- "Erfân-ı Harbiye-i Umûmiyye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Adana Türk Ocagında İrad Buyurdukları Kıymetli Nutuklar", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 2, 31 Mayıs 1339.
- "Eski Türk Ocaklarının İsimlerini Gösterir Liste", *Türk Yurdu*, Cilt 3, no. 301, Aralık 1963.

- FN., "İzmir'de Bir Hadise", *Hakimiyet-i Milliye*, no. 3266, 16 Ağustos 1930.
- Falih Rıfkı, "Bir Bayram Manzarası", *Türk Yurdu*, Cilt 1/21, no. 3/197, Mart 1928.
- Falih Rıfkı, "Fikirden Hayata", *Türk Yurdu*, Cilt 8, no. 18, Mayıs-Haziran 1926.
- Falih Rıfkı, "Müesseselerin Adamları", *Türk Yurdu*, Cilt 5/25, no. 26/230, Birinci kânun 1930.
- Falih Rıfkı, "Yazık", *Türk Yurdu*, Cilt 5/25, no. 26/230, İkinci kânun 1930.
- Ferid Celal, "Beşinci Kurultaydan Sonra", *Türk Yurdu*, Cilt 1/21, no. 4/198, Nisan 1928.
- Ferid Celal, "Nifak Ateşi", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 3, 19 Haziran 1339.
- Ferid Celal, "Ocakların Çalışması", *Türk Yurdu*, Cilt 3/23, no. 17-18/211-212, Mayıs-Haziran 1929.
- Fındıkoğlu, Z. Fahri, "Hamdullah Suphi'nin Hayaatından Küçük Bir Saffa", *Türk Yurdu*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Cilt 6, no. 2, Şubat 1967.
- Fishman, Joshua A., *Language and Nationalism*, Newbury House Publishers, Massachusetts, 1975.
- Frey, Frederic W., *The Turkish Political Elite*, M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, 1965.
- "Garba Doğru- (Türk Yurdu) Yeni Düsturlarını Tatbik Ediyor", *Sebilü'r-Reşad*, Cilt 21, no. 524-525, 9 Haziran 1339.
- "Gayemiz", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 1, 15 Mayıs 1339.
- Georgon, François, *Aux Origines du Nationalisme Turc: Yusuf Akçura (1876-1935)*, Editions ADPF, Paris, 1980.
- Georgon, François, "Les Foyers Turc à l'époque Kémaliste (1923-1931)", *Türccica, Rêvue D'Etudes Turques*, Cilt 16, 1982.
- Georgon, François, "Nationalisme et Populisme en Turquie: L'expérience des 'Foyers Turcs' (1912-1931)", GETC'nin 2 Mart tarihli 2. toplantısına sunulan tebliğ.
- Gordlevskiy, V., *İstanbul'daki Türk Derneği'ne İlişkin Notlar*, Moskova, 1912.
- Gökay, Fahrettin Kerim, "Hamdullah Suphi Tanrıöver", *Türk Yurdu*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Cilt 6, no. 2, Şubat 1967.
- Gözler, H. Fethi, "Ziya Paşa ve Fikirleri, IV", *Türk Yurdu*, no. 625, Şubat 1957.
- Güven, Ferit Celâl, "Hamdullah Suphi ve Anılarım", *Türk Yurdu*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Cilt, no. 2, Şubat 1967.
- Hakkı Tank, "Büyük ve Güzel Sözler", *Son Saat*, no. 40, 27 Nisan 1925.
- Halide Edip, "Halka Doğru", *Büyûh Mecmua*, no. 12, 12 Teşrin-i evvel 1919.
- Halil Hilmi, "Halkçılık, Köycülük, I", *İkdam*, 19 Teşrin-i evvel 1335.
- Halil Hilmi, "Halkçılık, Köycülük, II", *İkdam*, 20 Teşrin-i evvel 1335.
- Hamdullah Suphi, "Başlangıç", *Türk Yurdu*, Cilt 1, no. 1, Teşrin-i sani 1340.
- Hamdullah Suphi, *Dağyolu*, 2. Kitap, Türk Ocakları Matbaası, Ankara, 1931.
- Hamdullah Suphi, "İrk ve Milliyet", *Yeni Mecmua*, no. 67/1, 1 Kânun-ı sani 1339.
- "Hamdullah Suphi Beyin Beyanâtı", *Altın Yurd*, Cild 1, no. 2, 31 Mayıs 1339.
- "Harbiye Nezareti Celilesine", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 5, 1327.

- Hasan Cemil, "Büyük Nefes", *Türk Yurdu*, no. 12-14/206-208, I ve II. Kânun ve Şubat 1929.
- Hasan Ferid (Cansever), *Ocak Mesaisi Hakkında 1927 Kurultayına Arz Edilen Tekliflerim*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1928.
- Haşım Nahid, "Türkün Avrupalılaşması ve Türkçülük", *Hakimiyet-i Milliye*, no. 1413, 1 Mayıs 1925.
- Haydar Necip, "Türk Ocakı", *Anadolu Mecmuası*, Yıl 1, no. 7, Teşrinievvel 1340.
- Hilmi A. Malik, "Çocuk Kulüpleri", *Türk Yurdu*, Cilt 2/22, no. 10/204.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, "Bir Vatanseverlik Mabedi Olarak Ocak", *Türk Yurdu*, no. 1/235, Ağustos 1954.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, "Konferans Zamanları", *Türk Yurdu*, no 245, Nisan 1955.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, "Ocağın Doğduğu Zaman ve Muhit", *Türk Yurdu*, no. 1/234, Temmuz 1954.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, "Ocağın Kuruluşunda Milli Hudutlar Dışından Gelmiş Türkler", *Türk Yurdu*, no. 1/239, Aralık 1954.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, "Ocakta Şairler, Edipler, Konferansçılar", *Türk Yurdu*, no. 238, Kasım 1954.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, "Türk Ocağından Evvel ve Sonra Ahmet Agaoglu", *Türk Yurdu*, no. 240, Ocak 1955.
- "Hukuk-u Aile", *Sebilü'r-Reşad*, Cilt 23, no. 585, 24 Kânun-ı sani 1340.
- "Hükümetimizin Merkez Heyeti'ne Sayan-ı Şükran Yardım Teveccühü", *Türk Yurdu*, Cilt 1/21, no. 5/199.
- İ. Hakko, "Türkçe'nin Sadeleştirilmesi", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 4, 1327.
- İğdemir, Uluğ, *Atatürk'ün Yaşamı, 1881-1918*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1980.
- İğdemir, Uluğ, *Yılların İçinden; Makaleler, Anılar, İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1976.
- "İhtarlar", *Halka Doğru*, Yıl 1, no. 22, 5 Eylül 1329.
- "İktisat", *Türk Yurdu*, Cilt 1, no. 9, 1327.
- İnan, Afet, *Kemal Atatürk'ü Anarken*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1955.
- İnan, Arı (haz.), *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1982.
- "İstanbul Türk Ocakı", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 3, 19 Haziran 1339.
- İz, Mahir, *Yılların İz*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1975.
- İzbudak, Veled Çelebi, *Hatıralarım*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1946.
- Jäschke, Gotthard, "Der Turanismus der Jungtürken", *Die Welt des Islams*, Cilt 23, 1941.
- Kandemir, Feridun, "Türk Ocakları", *Resimli Tarih Mecmuası*, no. 70, Ekim 1955.
- Karaosmanoglu, Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.
- "Karilerimize", *Türk Yurdu*, Cilt 7/12, no. 1/195, Kânun-ı sani 1328.
- Karpas, Kemal, "The People's Houses in Turkey, Establishment and Growth", *The Middle East Journal*, Kış-İlkbahar 1963.

- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967.
- Kemal, Mehmed, *Türkiye'nin Kalbi Ankara*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1983.
- "Kemalizmin Yeni Büyük Teşebbüsü: Halkevleri", *Muhit*, no. 4, Mart 1932.
- Kessler, Joseph A., *Turanism and Pan-Turanism in Hungary, 1890-1945*, University Microfilms, Inc., Ann Arbor, Michigan, 1967.
- Kınmer, Cafer Seydi, "Bazı Hanrılar", *Emel Dergisi*, no. 8, Ocak 1962.
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1928*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1973.
- Köprülü, Fuad, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1966.
- Köycüler Dosyası, 1919.
- Kuran, Ahmed Bedevi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul, 1956.
- Kushner, David, *The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908*, Frank Cass and Company Limited, Londra, 1977.
- Kutay, Cemal, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, Cilt 17 ve 20, 1961-1962.
- Landau, Jacob M., *Pan-Turkism in Turkey, A Study in Irredentism*, C. Hurst and Company, Londra, 1981.
- Landau, Jacob M., *Tekinalp, Turkish Patriot, 1883-1961*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul, İstanbul, 1984.
- Laslo, Sekres, "Faşist Halk Terbiyesi", *Türk Yurdu*, C. 4/24, no. 27-28/221-222, Mart Nisan 1930.
- "Le Fanatisme Panturc", *L'Asie Française*, no. 169, Nisan-Haziran 1917.
- Levend, Ağah Sırrı, "Meşrutiyet Devrinde Dilde Sadeleşme Hareketi, I. Türk Derneği", *Sanat ve Edebiyat*, 20 Eylül 1947.
- Levend, Ağah Sırrı, "Meşrutiyet Devrinde Dilde Sadeleşme Hareketi, V. Türk Ocağı ve Türk Yurdu", *Sanat ve Edebiyat*, 15 Kasım 1947.
- Levend, Ağah Sırrı, "Yakın Tarihimizin Fikir Cephesi Türk Ocaklarından Halkevlerine", *Ulus*, 17 Ocak 1951.
- Lewis, Bernard, "History-writing and National Revival in Turkey", *Middle Eastern Affairs*, C. 4, no. 6-7, Haziran-Temmuz 1953, s. 218-227.
- Lothrop, Stoddard, *Le Nouveau Monde de L'Islam*, Payot et Cie, Paris, 1923.
- M.B. Mehmetzade, "Menenien İrtica Münasebetiyle", *Bildiris*, no. 22, 1 İkincikanun 1931.
- Mahmud, "Gazi Diyor Ki", *Milliyet*, no. 1837,3 Mart 1931.
- "Maksat ve Meslek", *Türk Yurdu*, Yıl 1, no. 1, 17 Teşrin-i sani, 1327.
- "Maraş Türk Ocağı", *Türk Yurdu*, Cilt 1, no. 1, Teşrin-i sani, 1340.
- Mehmed Asım, "Türk Ocağı Merkezi", *Vakit*, no. 4696, 3 Subat 1931.
- Mehmed Asım, "Türkçülük Siyaseti", *Vakit*, no. 2634, 29 Nisan 1925.
- Mehmed Emin, "Türk Ocakları", *Hayat*, Cilt 1, no. 2, 14 Nisan 1927.
- Meram, Ali Kemal, *Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi*, Kültür Kitabevi, İstanbul, 1969.

- "Mersin Ocağı Nasıl Çalışıyor?", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 3, 19 Haziran 1339.
- "Milliyet", *Büyük Duygu*, Cilt 1, no. 1, 1329.
- Minogue, K.R., *Nationalism*, B.T. Batsford LTD, Londra, 1967.
- Moralı, Nail, *Mütarekede İzmir Olayları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1973.
- Moralı, Seniha Sami, "Hamdullah Suphi ve Türk Ocakları", *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 2, Mart 1969.
- Müftüoğlu, Yalan Söyleyen Tarih Utansın, Cilt 3, Çile Yayınevi, İstanbul, 1976.
- N.N., "Yerli Malı Kullanalım", *Türk Yurdu*, no. 12-14/206-208, 1., 2. kânun ve Şubat 1929.
- Naci İsmail, "Halk Fırkasının Türk Ocakları Siyaseti", *Yarın*, no. 451, 23 Mart 1931.
- Nesimi, Abidin, *Yılların İçinden*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.
- Nizami, Cevat, "Türk Ocakları ve Memleket Dışı", *Türk Yurdu*, no. 240, Ocak 1955.
- "Ocağa Yardımlar", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 3, 31 Mayıs 1339.
- "Ocak Müfettişleri ve Tefiş Minutakaları", *Türk Yurdu*, Cilt 21/1, no. 199/5, Mayıs 1928.
- "Ocaklar", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 5, 9 Eylül 1339.
- "Ocaklar Bütçeleri", *Türk Yurdu*, Cilt 22/2, no. 201/7, Temmuz 1928.
- "Ocaklılara", *Türk Yurdu*, Cilt 10, 4 Ağustos 1332.
- Okan, Ali Hadî, "Türkün ve Türk Ocaklarının Hamdullah'ı", *Türk Yurdu*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Cilt 6, no. 2, Şubat 1967.
- Olgun, İbrahim, *Necip Türkçü*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1971.
- Orkun, Hüseyin Namık, *Türkçülüğün Tarihi*, Kömen Yayınları, Ankara, 1977.
- Omer Seyfettin, *Efruz Bey (Asilzadeler)*, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Parvus, "Köylüler ve Devlet", *Türk Yurdu*, C. 1, no. 9, 1327.
- Pears, Edwin, "Turkey, Islam and Turanism", *The Contemporary Review*, Cilt 114, Ekim 1918.
- Rado, Şevket, "Türk Ocağı Reisi Hamdullah Suphi", *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 10, Kasım 1966.
- Réhid Salvet, *Les Türk-Odjaghis*, Ankara, 1930.
- Reşid Galip, "Türk Ocağı", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 5, 9 Eylül 1339.
- Reşid Galip, "Türk Ocakları Hakkında", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 6, 10 Teşrin-i evvel 1339.
- Reşid Galip, *Yeni Mecmuaya Zarûrî Bir Cevap*, *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 6, 10 Teşrin-i evvel 1339.
- Risal, P., "Les Turcs à la Recherche d'une Ame Nationale", *Mercure de France*, Cilt 98, 1912.
- Roccalta, Poli, *Angora E Kemal Pascia, Problemi Politici ed Economici della Moderna Turchia*, A.R.E., Roma, 1932.
- Sadri Etem, "Türk Ocağı", *Vahit*, no. 4762, 12 Nisan 1931.
- Safa, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1938.

- Sarp, Hüseyin Enver, "Türk Ocağı Nasıl Kurulmuştu, I", *Türk Yurdu*, no. 242, Mart 1955.
- Sarp, Hüseyin Enver, "Türk Ocağı Nasıl Kurulmuştu, II", *Türk Yurdu*, no. 243, Nisan 1955.
- Selim Sırrı, "Kamp Hayatı ve Dinlenme", *Türk Yurdu*, Cilt 246/4, no. 221-222/27-28, Mart-Nisan 1930.
- Selim Sırrı, "Türk Ocakları ve Bedenî Terbiye", *Türk Yurdu*, Cilt 21/1, no. 198/4, Nisan 1928.
- Selim Sırrı, "Türk Gençliği ve Spor", *Türk Yurdu*, Cilt 22/2, no. 203/9.
- Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.
- Sevük, İsmail Habib, *Edebi Yeniliğimiz*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932.
- Sevük, İsmail Habib, "Ocak, Ev, Konak", *Cumhuriyet*, no. 9448, 21 Kasım 1950.
- Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt 2, E Yayınları, İstanbul, 1983.
- Siyamet'in, "Ocak mı İşkencehane mi?", *Yarın*, no. 208, 17 Temmuz 1930.
- Smith, Anthony D., *Theories of Nationalism*, General Duckworth and Company Limited, Londra, 1971.
- Stoddard, Lothrop, *Le Nouveau Monde de l'Islam*, Payot et Cie, Paris, 1923.
- "Suallerimiz ve Cevaplar", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 88, 20 Teşrin-i sani 1923.
- Süleyman Nazif, "Ahmed Agayef Beye", *İctihad*, Yıl 4, no. 74, 1 Ağustos 1329.
- "Şaire ve Şiire Zan", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 85, 1 Teşrin-i evvel 1339.
- Şapolyo, Enver Behnan, "Millî Mücadelede Hamdullah Suphi", *Türk Kültürü*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Sayısı, no. 45, Temmuz 1966.
- Şapolyo, Enver Behnan, "Türk Ocağı Çalışmaları", *Türk Yurdu*, no. 1/234, Temmuz 1954.
- "Şubelerimiz", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 5, 1327.
- "Şubelerimize", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 6, 1328.
- "Şuûn", *Türk Yurdu*, Cilt 2, no. 10, Temmuz 1341.
- Tachau, Frank, "The Search for National Identity Among the Turks", *Die Welt Des Islams*, Cilt 8, no. 3, 1963.
- Taghizade, S.H., "Le Panislamisme et le Panturquisme", *Revue de Monde Musulman*, Cilt 22, 1913.
- "Tahkiri Red", *Türk Yurdu*, Cilt 1, no. 7, 1327.
- Tanrıöver, Hamdullah Suphi, *Günebakan*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara, 1929.
- Tanrıöver, Hamdullah Suphi, "Ne İstiyoruz", *Türk Yurdu*, no. 239, Aralık 1954.
- Tanrıöver, Hamdullah Suphi, "Türk Ocagının Tarihçesi ve İftiralar Karşı Cevaplarımız", *Türk Yurdu*, Cilt 5/25, no. 36/230, Birinci Kanun 1930.
- Tanrıöver, Hamdullah Suphi, "Türk Ocaklarının Tarihi, Neler İstiyorduk ve Hâlâ Neler İstiyoruz?", *Türk Yurdu*, Cilt 4, no. 308, Şubat 1965.
- Taylak, Muammer, *Saltanat, II. Meşrutiyette ve I. Cumhuriyetle Öğrenci Hareketleri*, Başnur Matbaası, Ankara, 1969.

- Tayas, Abdullah Battal, "Hamdullah Suphi Beyde Milliyetçilik", *Türk Yurdu*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Cilt 6, no. 2, Şubat 1967.
- Tek, Müfide Ferit, "Hamdullah Suphi Tanrıöver", *Türk Yurdu*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Cilt 6, no. 2, Şubat 1967.
- Tevetoğlu, Fethi, "Ocağımızın Büyük Evladı Hamdullah Suphi Tanrıöver", *Türk Yurdu*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Cilt 6, no. 2, Şubat 1967.
- "The Turk Militant-II, Islam in Russia, Democratic Aims", *The Times*, Ocak 1918.
- Togan, Zeki Velidi, "Hamdullah Suphi Bey'e Ait Bazı Hatıralar", *Türk Yurdu*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Cilt 6, no. 2, Şubat 1967.
- Toprak, Zafer, "Osmanlı Narodnikleri: 'Halka Doğru' Gidenler", *Toplum ve Bilim*, no. 24, Kış 1984.
- Toprak, Zafer, *Türkiye'de 'Milli İktisat' (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- Tulum, Mertol A., "Tanrıöver ve Türk Milliyetçiliği", *Türk Kültürü*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, no. 435, Temmuz 1956.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952*, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1952.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Cilt 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Cilt 2, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.
- Tunaya, Tarık Zafer, "Yeniden Doğuş", *Vatan*, no. 2820, 30 Mart 1949.
- Tunçay, Mete, "Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 8.
- Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayıncılık, Ankara, 1981.
- "Türk Derneği Beyannamesi", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 1, 1327.
- Türk Derneği Nizamnamesi*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1324.
- "Türk Derneği Riyaset-i Aliyyesine", *Türk Derneği*, Yıl 1, no. 5, 1327.
- "Türk Derneği'nden", *Halka Doğru*, Yıl 1, no. 8, 23 Mayıs 1329.
- "Türk Gücünün Musameresi", *Türk Sözi*, Yıl 1, no. 5, 8 Mayıs 1330.
- "Türk Ocağı", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 67/1, Kânun-ı sâni 1923.
- "Türk Ocağı", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 90, 20 Kânun-ı evvel 1923.
- Türk Ocağı 1341 Senesi İstanbul Kongresinde Tahdim Edilmek Üzere Tertip Edilen Heyeti İdare Raporuyla, İçtimai ve İktisadi Encümenlerin Tecihkati Raporları*, Husnû Tabiat Matbaası, İstanbul, 1341.
- Türk Ocağı Esas Nizâmı*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1918.
- Türk Ocağı Esas Nizâmı*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1923.
- Türk Ocağı Esas Nizâmı*, Ahmet İhsan ve Şurekası, 1339.
- "Türk Ocağı Haberleri", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 4, 20 Teşrin-i sani 1923.
- "Türk Ocağı Haberleri, 339 Senesi Kongresinin Mabadi", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 90, 20 Kânun-ı sâni 1923.
- "Türk Ocağı Hüviyet Varakaları", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 2, 3 Mayıs 1339.

- "Türk Ocacı İdare Raporu", *Türk Yurdu*, Yıl 6, no. 9, 30 Haziran 1334.
- "Türk Ocacı Kongresi", *Türk Yurdu*, Cilt 14, no. 159/9, 30 Haziran 1334.
- "Türk Ocacı Kongresi, Üçüncü İctima-İkinci Celse", *Türk Yurdu*, Cilt 14, no. 161/11, 15 Ağustos 1334.
- Türk Ocacı Ramazan Geceleri Tertib Ettiği Musâhabe Programı*, 1330.
- Türk Ocacı Ramazan Encümeni Tarafından Açılan 1335 Senesi Türk Sanayi Sergisi Kataloğu*, Türk Dünyası Matbaası, İstanbul, 1335.
- "Türk Ocacı ve Düşmanları", *Türk Yurdu*, Cilt 5/25, no. 36/230, Birinci Kânun 1930.
- "Türk Ocacı ve Yeni Mecmua", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 84, 13 Eylül 1923.
- Türk Ocacı Yasası*, Yeni Gün Matbaası, Ankara, 1340.
- "Türk Ocagında", *Sebilü'r-Reşad*, Cilt 23, no 575, 24 Kânun-ı sâni, 1340.
- "Türk Ocagında", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 78/12, 15 Haziran 1923.
- "Türk Ocagında Kırım, Kafkas ve Azerbeycan Murahhasları", *Türk Yurdu*, Cilt 14, no. 161/11, 15 Ağustos 1334.
- "Türk Ocagında Konferans", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 81, 2 Ağustos 1923.
- Türk Ocagının Nizâmnâme-i Esâs ve Dahilîsi*, Tanin Matbaası, İstanbul, 1328.
- "Türk Ocakları", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 74/8, 15 Nisan 1923.
- "Türk Ocakları Alıncı Kurultayı", *Türk Yurdu*, Cilt 4/24, no 29/223, Mayıs 1930.
- Türk Ocakları 1916 Senesi Kurultayı Zabıtları*, Kader Matbaası, İstanbul, 1927.
- Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabıtları*, Ankara, 1928.
- Türk Ocakları 1928 Senesi Kurultayı Zabıtları*, Ankara, 1929.
- "Türk Ocakları İkinci Kurultayı", *Türk Yurdu*, Cilt 2, no. 9, Haziran 1341.
- "Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti", *Türk Yurdu*, Cilt 22/2, no. 205/11, Teşrin-i sâni 1928.
- "Türk Ocakları Kurultayı", *Türk Yurdu*, Cilt 3, no. 18, Mayıs-Haziran 1926.
- "Türk Ocakları Merkez Binası", *Türk Yurdu*, no. Cilt 4/24, 27-28/221-222, Mart-Nisan 1930.
- Türk Ocakları Merkez Binasının Açılmasında Hamdullah Suphi Beyin Soylediği Nutuk*, Türk Ocacı Matbaası, Ankara, 1930.
- Türk Ocakları Merkez, Murakabe, İlim ve Sanat Heyetlerinin 930 Kurultayına Arzedilen Raporları*, Türk Ocakları Matbaası, Ankara, 1930.
- Türk Ocakları Merkez, Murakabe, İlim ve Sanat Heyetlerinin 931 Fevkalade Kurultayına Arzedilen Raporlar ve Bilançolar*, Türk Ocakları Matbaası, Ankara, 1931.
- Türk Ocakları Mesai Programı*, Matbaa-i Osmaniye, 1926.
- "Türk Ocakları Şuûnu", *Türk Yurdu*, Cilt 1, no. 4, Kânun-ı sâni 1340.
- "Türk Ocakları Şuûnu", *Türk Yurdu*, Cilt 2, no. 7, Nisan 1341.
- "Türk Ocakları Şuûnu", *Türk Yurdu*, Cilt 2, no 8, Mayıs 1341.
- Türk Ocakları Talimatnâmesi*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara, 1927.
- Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı Zabıtları*, İstanbul, 1927.
- Türk Ocakları Yasası*, Suhulet Matbaası, İstanbul, 1297.

- Türk Ocakları Yasası*, 23 Nisan 1341 Tarihinde Ankara'da İkinci İçtimanı Akdetmiş Olan Kurultayda Tadil Edilen Yasadır, 1925 (1341).
- Türk Ocakları Yasası*, 23 Nisan 1928 Tarihinde Ankara'da İçtima Eden Beşinci Kurultayda Tadil Edilen Yasadır, Ankara, 1929.
- Türk Ocakları Yasası*, 23 Nisan 1930 Tarihinde Ankara'da İçtima Eden Altıncı Kurultayda Tadil Edilen Yasadır, Türk Ocağı Matbaası, Ankara, 1930.
- "Türk Ocaklarının Yemini", *Yeni Mecmua*, Cilt 4, no. 73/7, 1 Nisan 1923.
- "Türk Tarih Heyeti", *Türk Yurdu*, Cilt 4/24, no. 30/224, Haziran 1930.
- "Türk Yılı, Büyük İstiklâl Günü, Türk Ocağı Tarafından Osmanlı Hükümetinin İstiklâl Günü'nü Hatırlamak Üzere Tertip Edilen Takvimdir", Şems Matbaası, Akkurum, 1335.
- "Türk Yurdu", *Vazife*, no. 2, 3 Kânun-ı sâni 1327.
- "Türk Yurdu Hakkındaki Neşriyat", *Türk Yurdu*, no. 238, Kasım 1954.
- "Türkçe", *İkdam*, no. 6855, 1 Mart 1332.
- "Türkçülüğü Türkleştirmek", *Meslek*, Yıl 1, no. 19, 21 Nisan 1925.
- "Türkçülüğün İstikametleri", *Nevsal-i Milli*, İstanbul, 1330.
- "Türklük Suunu, Milli Meşrutiyet Fırka-i Siyasiyesi", *Türk Yurdu*, Cilt 2.
- Ulçugür, İsmail, *Agâh Sırrı Levend*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1982.
- "Üç Aylık Ocak Haberleri", *Türk Yurdu*, Cilt 3/23, no. 12-14/206-208, 1. ve 2. Kânun ve Şubat 1929.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979.
- Ülker Reşit, "Türk Ocaklarının Yeniden Tesisi Münasebetiyle", *Sosyal Hukuk ve İktisat Mecmuası*, no. 8, Nisan 1949.
- Ülkütaşır, M. Şakir, "Fuad Köserail ve Tasfiyecilik", *Türk Yurdu*, no. 257, Haziran 1955.
- Weiker, Walter, *Political Tutelage and Democracy in Turkey, The Free Party and Its Aftermath*, E.J. Brill, Leiden, 1973.
- Yahya Kemal, *Siyasi ve Edebi Portreler*, Baha Matbaası, İstanbul, 1968.
- Yakup Kadri, "Türk Ocağı", *Milliyet*, no. 1858, 13 Nisan 1931.
- Yakup Kadri, "Türk Ocakları Meselesi", *Hakimiyet-i Milliye*, no. 2073, 16 Nisan 1927.
- Yakup Kadri, "Türkçülük Mefkûresinin Tahakkükundan Sonra", *Hakimiyet-i Milliye*, no. 1412, 30 Nisan 1925.
- "Yasanın Tadil Edilen Maddeleri", *Türk Yurdu*, Cilt 4/24, no. 29/223, Nisan 1930.
- "Yeniden Açılan Ocaklar", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 4, 20 Temmuz 1339.
- Yetkin, Çetin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1982.
- Yetkin, Çetin, *Türkiye'de Tek Partli Yönetimi, 1930-1945*, Altın Kitaplar, Ankara, 1983.
- "Yugoslavya'da İslav Sokol Kongresi", *Türk Yurdu*, Cilt 5/24, no. 32/226, Ağustos 1930.
- Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyancılar*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

- Yunus Nadi, "Türk Ocağı, Türk Birliği", *Cumhuriyet*, no. 2475, 28 Mart 1931.
- Yunus Nadi, "Umûmî Kongreye Hazırlık", *Cumhuriyet*, no. 2460, 13 Mart 1931.
- Yücebaş, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Halide Edib, İnkılap ve Aka Kitabevleri*, İstanbul, ty.
- "Zât-ı Sâmî-i Hazreti Sadaretpenâhiye", *Türk Demneği*, Yıl 1, no. 6, 1328.
- Zeki Mesud, "Gençlik Meselesi", *Türk Yurdu*, Cilt 7/21, no. 1/195, Kânun-ı sâni 1928.
- Zenkovsky, Serge A., *Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.
- Ziya Gökalp, "Türk Ocağı Ne Yapmışır, Vazifesi, Gayesi Nedir?", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 1, 1339.
- Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, MEB Basımevı, İstanbul, 1970.
- "Zonguldak Türk Ocağı'na Gazi Paşa Hazretlerinin Yardımları", *Altın Yurd*, Cilt 1, no. 3, 19 Haziran 1339.

Gazeteler

Bildiris

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

Milliyet

Son Saat

Tanin

Ulus

Vakit

Vatan

Yarın

DİZİN

A

Abdurrahman Sami Paşa 58
Abdülhak Hamit 48, 187
Abdülhak Şinasi Hisar 75
Abdüllâtif Suphi Paşa 58
Adnan Adıvar 80, 143
Afeî Hanım 336
Agop Boyacıyan 17, 18
Ahmed Cevdet (Oran) 249
Ahmed Ferid (Tek) 53, 55, 56, 78, 80, 93, 141, 158, 187
Ahmet Ağaoğlu 42, 45, 53, 55, 57, 63, 71, 74, 100, 112, 145, 153, 156, 159, 170, 172, 177, 188, 189, 190, 208, 209, 210, 228, 238, 338, 350, 356, 357
Ahmet Cevat (Emre) 354
Ahmet Emin (Yalman) 96, 120
Ahmet Hikmet (Muftuoğlu) 17, 18, 28, 29, 30, 42, 80, 94, 188
Ahmet Mithat Efendi 16, 18
Ahmet Refik (Altınay) 19
Ahmet Sâki (Derin) 182
Ahmet Tevfik Paşa 23
Ahmet Vefik Paşa 174
Ahrar Fırkası 56
Aka Gündüz 46
Akıfoğlu Ahmed Mazhar 238
Âkil Muhtar (Özden), Dr. 42, 56, 58
Akşam 343, 376
Akyiğitzade Musa 18
Ali (Çetinkaya) 180
Ali Canip (Yöntem) 46, 158

Ali Fethi (Okyar) 165, 351, 356
Ali Rıfat (Çağatay) 233
Altın Yurd 125, 126, 128, 130
Amerikanizm 355
Anadolu Mecmuası 136
Anadolu Osmanlı Demiryolu Şirketi 50
Arif Hikmet Koyunoglu (Mimar) 203, 204, 238, 361, 368
Arif Oruç 325, 339, 370
Askeri Tıbbiye Mektebi 51, 52, 53, 54
Atatürk 196, 362, 363
Ayaz İshakî 302
azınlıkları temsil 197, 198, 199, 200, 203, 240

B

Babalık 130
Babıâli Baskını 75
Baki Tonguç 287
Balkan Savaşı 56, 59, 63, 72, 75
Barthold 174
Belakun 355
Beni Berit 323
Besim Atalay 240, 241, 303
Beyrut Sanayi Mektebi 90
I. Dünya Savaşı 67, 70, 75, 85, 86, 88, 115, 127, 128
Bolşevizm 248, 355, 356
Burhanettin (Devellioğlu) 143, 182, 237, 287
Bursalı Mehmet Tahir 17, 28, 34
Bütün Türklük 146, 147, 153
Büyük Duygu 67

C

- Cafer Seyid Ahmed (Kırimer) 86, 96
Celal (Bayar) 175, 238
Celal Nuri (İleri) 47, 54
Celâl Esad (Arseven) 158, 159, 190
Celâl Sahir (Erozan) 28, 33, 34, 46,
57, 182, 190, 205, 237, 294, 306
Cemal Paşa 68, 72, 73, 74, 94
CHF 166, 211, 212, 227, 236, 245,
246, 249, 250, 251, 252, 286, 300,
341, 343, 344, 345, 347, 348, 359,
360, 362, 364, 366, 367, 368, 369,
371, 372, 373, 375, 376, 378, 382,
383, 384
CHF Üçüncü Büyük Kongresi 115
Cumhuriyet 246, 308

Ç

- Çelik Miğferliler hareketi (Stahlhelm)
355
Çetin Yetkin 360

D

- Dağyolu 354
De Guignes 174
Dış Türkler 131, 171
Donanma Cemiyeti 52
Dopolavoro'lar 212
Düvün-i Umûmiyye İdaresi 50

E

- Ebüzziya Velid 177
Edebiyyât-ı Cedide Okulu 56
Edebiyyât-ı Osmaniyye Cemiyeti 20
Edip Servet (Tör) 301
Emin Ali (Çavlı) Bey 98
Emin (Erişirgil) Bey 190
Emin Bülend (Serdaroğlu) 53
Emrullah Efendi 16, 17
Enderun 200
Enis Behiç (Koryürek) 304
Enver Paşa 68, 72, 74, 75, 158
Ercüment Ekrem (Talû) 290
Ermeni 333
Esirgeme Derneği 90
Ettore Rossi 345, 370

F

- F. Georgeon 153
F. Tachau 146, 153, 210
Faik (Kaltakkıran) 148
Faliş Rıfka (Atay) 211, 311, 354, 357,
371
faşist 324, 368
faşizm 212, 248, 323
Fatma Aliye Hanım 66
Fazıl Doğan 115, 182, 183, 237, 332
Ferid Celâl (Güven) 73, 130, 139,
145, 182, 183, 184, 193, 237, 287,
294, 308, 310
Fethi (Erden), Dr. 143
Fevzi Lütfi (Karaosmanoglu) 177
Fevzi Paşa 133, 159, 190
François Georgeon 71, 358, 359
Fuad Raif (Kösearıl) 17, 18, 27, 32,
71, 158
Fuad Sabit 53, 54, 55

G

- Gad Franko Efendi 19
Galatasaray Sultanisi 58
Genç İhrisriyanlar Cemiyeti (Young
Men's Christian Association-
YMCA) 195, 203, 323
Genç Kalemler 54
Gençler Birliği 114, 197, 365, 366
Germanus, Dr. 20
Gibb 174
Güneş Dil Teorisi 359

H

- Hafız Ahmet (İrsoy) Efendi 233
Hakimiyet-i Milliye 171, 177, 228, 297,
343, 344
Hakkı Tark (Us) 148, 169, 237, 244,
246, 252, 382
Halid Ziya (Uşaklıgil) 21
Halide Edip (Adıvar) 46, 66, 67, 68,
93, 95, 97, 100, 112, 113, 114, 143,
157, 158, 159, 190
Halil Ethem (Eldem) 158, 159, 186,
190
Halis Turgut 53, 58, 158

Halka Dogru 112, 113
halkçılık 113, 126, 127, 135, 154, 210
Halkevleri 166, 167, 360, 361, 362, 364
Hamdullah Suphi Tanrıöver 55-61, 68,
69, 71-73, 80, 87, 94, 95, 97, 100,
132, 134, 135, 137, 142, 143, 145-
152, 155-159, 169, 170, 172, 175,
181, 182, 184, 185, 187, 188, 190,
192, 199, 200, 203, 205-207, 212,
231, 234, 236, 238, 243, 246, 251,
295, 296, 299, 300, 304, 307, 310,
321-325, 331-335, 340-343, 346,
348, 352-355, 357, 361, 363, 374,
375, 377, 378, 382
Hars Heyeti 372
Hasan Ferid (Cansever) 51, 55, 57, 71,
75, 99, 100, 237, 238, 245, 247,
248, 295, 309
Hasan Rıza Soyak 155
Haşım Nahid (Erbil) 64, 65, 177, 178,
200
Hayat 227
Hikmet (Koyunluoğlu) 230
Hitit Cemiyeti 380
Hizmet 340
Hoca Esad Efendi 149
Hull House 114
Hüseyin Cahid (Yalçın) 19, 33, 71, 74,
158
Hüseyin Enver Sarp 52, 54, 184, 189,
193, 197, 198, 203, 204
Hüseyin Ertugrul 58
Hüseyin Hüsamettin (Yasar) 187
Hüseyinzâde Ali (Turan) 42, 46, 71,
100, 112, 143, 158, 159, 186, 190
Hüsnü Hamid (Sayman) 93

İ
Il Messaggero degli Italiani 370
İrk hıfzıssıhhası 243, 244
İspartalı Hakkı (Aglarca) 17, 19, 28,
31, 46

İ
İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci) 233
İbrahim Abilof 361

İbrahim Alâettin (Gövsâ) 290, 309
İkdam 248
İl. Meşrutiyet 25, 30, 51, 62, 89, 112
İlim ve Sanat Heyeti 327, 338, 357,
378, 381, 382
İlmî Türkçülük 15
İlyas Ragıp 100
İmalât-ı Harbiye Makriköy Fabrikaları
90
İmalât-ı Harbiye Mektebi 90
İrredantizm 131
İshak Refet (İşutman) 182, 194, 195,
202, 204, 290, 292, 293, 306
İslâmcılık 383
İslâmlık 208
İsmail Gasprinsky 48, 91, 174
İsmail Habib Sevük 62, 189, 205, 334
İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) 80, 127
İsmet Paşa (İnönü) 165, 172, 173,
179, 231, 324
İttihat ve Terakki 22, 43, 48, 53, 57,
63, 68, 70-78, 89, 94, 96
İzzet Ulvi (Aykurt) 175, 199, 287, 290

J

Jale Baysal 89
Jane Addams 114
Jäschke 95
Jeune Turc 46, 47, 54

K

Kadınlar Çalıştırma Cemiyet-i İslâmi-
yesi 90
Kamus 23
Karagömlükliler 334
Kazım Orbay 74
Kâzım Nami (Duru) 70, 97
Kâzım Özalp 291, 342, 377
Kemalettin Kâmi (Kamı) 290
Kemalettin Sami Paşa 148, 153, 233
Kenan Çobanlı 68
Kılıç Ali 175
Kolej Gençleri Cemiyeti 203
Konsomoller 323
Koprulüzade Fuat (Köprülü) 46, 100,
158, 159, 186, 190

Köse Raif Paşa 21
Köycüler Cemiyeti 113, 114, 116, 118,
121, 168
köycülük 115, 118-121, 127, 128,
168, 174, 181, 289, 292, 311, 330,
332, 381
Kunoş Efendi 20
Kürt 333
Kürt Kulübü 18
kütüphanecilik 89

L

Latife Hanım 172, 174, 175
Latin harfleri 290, 327
Lehçe-i Osmani 23
Léon Cahun 174

M

Mahmut (Soydan) 366
Mahmut Esat (Bozkurt) 228, 285, 292,
300, 325
Mahmut Nedim 98, 143, 144
Mason dernekleri 359
Mazhar Müfit (Kansu) 148, 154, 155,
181
Mehmed Ayaz Efendi İshakof 19
Mehmed Emin (Yurdakul) 19, 28, 42,
44, 53, 71, 80, 81, 94, 98, 100, 157,
159, 170, 172, 174, 186, 233, 238,
312, 338, 348-350
Mehmed Masum Efendi 19
Mehmet Akif 60
Mehmet Ali Tevfik (Yükselen) 53, 71
Mehmet Asım (Us) 363, 364
Mehmet Emin (Erişirgil) 77, 80, 81,
93, 227
Meliha Avni (Sözen) 346, 347
Menemen Olayı 363
Merkez Heyeti 325, 327-331, 334,
335, 336, 378, 379, 380, 381
Mesaros, Dr. 20
Meslek 176
Mısırlı Halim Paşa 233
Milashı Hakkı 32
Milli Hars Birliği Cemiyeti 301
Milli Meşrutiyet Fırkası 77, 78, 80

Millî Türk Fırkası 60, 80
Millî Edebiyat 59
Milliyet 208, 366
Moiz Kohen 25, 34, 72, 301
Muhiddin Baha (Pars) 148, 156, 171,
174, 175, 177
Muhittin (Üstündağ), Vali 363
Muhit 353, 354, 360
Muhsin Ertuğrul 68
Murakabe, İlim ve Sanat Heyetleri
325, 335
Mussolini 128, 356, 370
Mustafa Kemal 133, 139, 140, 159,
172, 174, 191, 193, 360, 361, 365,
366, 374, 375
Musul sorunu 166
Muzaffer Şerif 237, 247
Müfide Ferit (Tek) 67
Münir Mazhar Kamsoy 55
Mütareke dönemi 134

N

Naki Cevad (Akkerman) 182, 290
Nakiye (Elgun) 143
Narodnik hareketi 112
Naşit Hakkı (Uluğ) 228
Nebizade Hamdi (Ulukömen) 159
Necati Bey (Maarif Vekili) 147, 155,
238
Necip (Türkçü) 19, 158, 187
Necip Ali (Küçük) 158, 299, 382
Necip Asım (Yazıkısız) 16, 18, 28, 34,
71, 94, 158, 159, 190, 291, 301,
305, 306
Nevsal-i Milli 79
Nezihe Muhittin 346
Nüzhet Sabit 93, 95, 98, 99, 100

O

Ocaklılık 308
Oktobr çocukları 323
Olca Hanım 237
Opera Nazionale Balilla 370
Ordu Donanma Pazarı 90
Oriente Moderno 345, 370
Osman Şevki (Uludağ) 150

Osmanlı Anonim Şirketi 90
Osmanlılık 25, 26, 44, 63, 78, 79, 383
Osmanlılık 208, 210
Osmanzade Hamdi (Aksoy) 174
31 Mart Olayı 29, 30

Ö

Ömer Seyfeddin 46, 158

P

P Risal bkz. Moiz Kohen
Parvus Efendi 46, 47
Peyami Safa 67
Pierre Loti 174
Piyonirler 323
popülizm 112
Prens Said Paşa 21
Prences Nimet Hanım 66

R

Radloff 174
Ragıp (Özdemiroğlu) 287
Ragıp Nureddin (Ege) 57, 112, 237
Rahip Karaçon 19
Rauf Orbay 75
Rauf Yekta 233
Recep Peker 285, 305, 379
Recep Zühdi (Soyak) 242, 243
Remzi (Yüreğir) 308
Rençber Birliği Anonim Şirketi 161
Resimli Ay 349, 351, 353
Resulzade Mehmet Emin 87
Reşat Nuri (Guntekin) 233
Reşit Galip, Dr. 57, 114, 115, 117-120,
127-130, 135, 169, 172, 174, 182,
186, 190, 191, 204, 211, 212, 237,
238, 332-335, 337, 339, 382
Reşit Saffet (Atabimen) 71, 290, 312,
382
Revue Orientale 21
Rıdvan Nafiz (Edgür) 159, 174
Rıza Nur 153, 159, 187, 190
Rıza Tevfik (Bölükbaşı) 17, 18
Ruhsar Hanım 290
Ruşen Eşref 374

S

Sabah 30
Sabri, Dr. 93
Sadri Etem (Ertem) 177, 382, 383
Sadri Maksudi (Arsal) 187, 331
Samet Ağaoglu 334, 335
Samih Rifat 147, 148, 151, 152, 154,
159, 172, 175, 186, 188, 190, 191,
234, 238, 297, 298, 303, 337
SCF 338, 339, 341, 342, 343, 344, 346,
348, 350, 351, 357, 358, 365, 371
Sebilü'n-Resad 137, 138, 139, 177
Selim Sırrı (Tarcan) 71, 296
Sırat-ı Müstahim 27, 30
Siyasi Türkçülük 22
Sokol Cemiyeti 228, 296, 323, 324
Sokollar 297
Son Posta 349, 351, 352, 353, 357
Son Saat 178, 246
Son Telgraf 177
Sovyetler Birliği 66
Stalin 370
Surits 360
Süleyman Nazif 31, 48

Ş

Şakir Turgut Bey 186
Şark Tetkik Encümeni 230
Şark-ı Karib Muavenet Teşkilatı 195
Şemseddin (Günaltay) 158
Şemseddin Sami 23, 187
Şemseddin, Dr. 112
Şevket (Dağ) 159
Şeyh Said İsyanı 166, 173
Sükrü Enfatun 93, 95

T

Takrir-i Sükûn Kanunu 165
Talât Paşa 68, 72, 75
Tahim ve Terbiye Cemiyeti 141
Tan 92, 30, 46, 54, 74
Tasvir-i Efkâr 177
Tekin Alp bkz. Moiz Kohen
Tehlişlerim 247
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
166, 179

- Tevfik (Bıyıklıoğlu) 337
Tevfik Remzi (Kazancıgil) 93, 243, 331
Tevfik Rüşdî (Aras) 361
Tevhid-i Efkâr 177
Thomsen 174
Turan Cemiyeti 187, 331
Turancılık 67, 70, 72, 79, 96, 360, 383
Türk Bahçesi 125
Türk Birliği 153
Türk Derneği 15, 16, 18, 20-23, 25-27, 31-34, 51
Türk Derneği 21, 27, 28, 29
Türk Gücü Cemiyeti 64
Türk Kadınları Biçki Yurdu 90
Türk milliyetçiliği 51, 52, 54, 66, 130, 134, 300
Türk Muallimler Birliği 359
Türk Ocağı Sanayi Encümeni 90
Türk Ocakları Merkez Binası 321, 322, 325, 327, 368, 380, 381
Türk Sözü 168
Türk Tarih Heyeti 336, 337, 338
Türk Tarih Tezi 115, 337, 359, 380
Türk Tarihine Medhal 380
Türk Tarihini Tetkik Encümeni 380
Türk Tarihinin Anahatları 337, 380
Türk Yılı 52
Türk Yurdu 22
Türk Yurdu 43-50, 63, 64, 77, 90, 91, 112, 134, 156, 157, 171, 181, 189, 208, 211, 232, 234, 287, 288, 294-297, 324, 326, 328, 331, 335, 351, 357, 364
Türk Yurdu Cemiyeti 42, 51
Türkçülüğün "teşkilatlanma" dönemi 15, 42
Türkçülük 26, 42, 43, 47, 59, 61, 63, 67, 70, 72, 75, 78, 93, 126, 130, 131, 135, 145, 146, 147, 157, 159, 172, 173, 176-178, 187, 200, 201, 246, 247, 299, 325, 376, 382, 383
Türkleştirme 234, 293, 297, 306, 366
Türklük 134, 158, 167, 174, 175, 186, 187, 196, 208, 236, 244, 249, 298, 302, 305, 307, 308, 312, 333
Türklük Ocağı 54

V

- Vâ-Nû (Vala Nurettin) 363
Vahit 120, 132, 173, 174, 244, 246,
333, 343, 347, 351, 363, 367
Vambery 20
Vasîf Bey 147, 156, 158, 335
Vasil Vasilyevîç 19
Vazîfe 43
Veled Çelebi (Izbudak) 16, 17, 18, 28,
94, 158, 159, 190
Veliaht Abdülmecid 90
Veliaht Yusuf İzzettin Efendi 17, 18
Vladimir Gordlevskiy 16, 19
Von Le Coq 331

Y

- Yahya Kemal (Beyatlı) 68, 159, 190
Yakup Kadri (Karaosmanoglu) 175,
176, 228, 383
Yarın 339, 347, 369, 370
Yeni Adana 168, 308, 309
Yeni Asır 343
Yeni Gazete 30
"Yeni Lisan" 47
Yeni Mecmua 125, 130, 131, 133, 134,
135, 140, 144, 145
Yeni Turan 68
Yeniçeri Ocağı 199
yerli malları koruma 327, 328, 330
Yesarizade Mahmut Esat 233
Yunus Nadi 301, 367, 375
Yusuf Akçura 15, 16, 18, 33, 42, 44,
52-55, 57-59, 61, 71, 78, 80, 112,
151, 154, 156-160, 188-190, 192,
198, 241, 246, 331, 337, 354
Yusuf Ziya Paşa 233

Z

- Zâkir Kadiri (Ugan) 187, 188
Zekeriya Sertel 291, 349, 351-354
Zeki Velâdi Togan 58, 188
Ziya Gevher (Etili) 304
Ziya Gökalp 46, 54, 57, 61, 71, 74, 76,
77, 93, 100, 126, 127, 128, 130,
157, 159, 174, 182, 190, 196, 231
Zübeyiroğlu Fuat 228, 239, 285
Zühdü (Inhan) 80, 143

